

SZ. M. STYEMENKO

hadseregtábornok

A VEZÉRKAR A HÁBORÚ ÉVEIBEN

(Második könyv)

A mű eredeti címe:

ГЕНЕРАЛ АРМИИ С. М. ШТЕМЕНКО

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ ШТАБ В ГОДЫ ВОЙНЫ

КНИГА ВТОРАЯ

ОРДЕНА ТРУДОВОГО КРАСНОГО ЗНАМЕНИ

ВОЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО

МИНИСТЕРСТВА ОБОРОНЫ СССР

МОСКВА 1973

Fordította:

KILIÁN FERENC

SZABÓ BALÁZS

Az eredetivel egyeztetve

LÓRÁNT IMRE,

a hadtudományok doktora

A védő- és kötéstervező

LENGYEL ZOLTÁN

munkája

ISBN 963 326 610 6
963 09 0341 5

AZ OLVASÓHOZ

Kedves olvasóm, bevallom, nem volt szándékomban az elmúlt időkről szóló visszaemlékezéseimet újból közzétenni. Sőt, fogadalmat tettem, hogy nem írok több könyvet. Mert az írás nem könnyű dolog, főleg annak, aki szolgál. Ehhez csupán annyit tennék, hogy véleményem szerint a lényegét már elmondtam — a könyv megjelent.

Csak hogy az események másként alakultak. A vezérkar-ról szóló első könyvem megjelenése után több ezer levelet kaptam. (A magyar kiadás Ahol a győzelmet kovácsolták címen jelent meg — a szerkesztő.) Különböző korú, képzettségű, szakmájú és nemzetiségű emberek írták. A levelekben nemcsak vélemények, értékelések voltak, hanem javaslatok, észrevételek, kiegészítések is. Némelyik olvasó még a Nagy Honvédő Háború egyik-másik eseményéről szóló személyes visszaemlékezését is elküldte, arra kérve, hogy használjam fel a könyv újbóli kiadásához. Mások szinte követelték, hogy folytassam a visszaemlékezéseim írását. Ehhez hasonlókban volt részem a sok-sok személyes beszélgetés, a kötetlen szerző-olvasó találkozók alkalmával.

E levelek és találkozók meggyőzően bizonyították, hogy mennyire eleven és széles körű a hősi múltunk iránti érdeklődés. A múlt nem öregszik, velünk él, tápláló forrása a kommunizmus építésének, erősíti a határainkon túl élő népekkel való barátságunkat.

Így tehát, kedves olvasóim, önök késztettek arra, hogy

újból tollat fogjak. E könyv megjelenése is az önök érdeme.

Azért döntöttem így, hogy egy „második” könyvet írok — és nem az elsőt jelentetem meg újból —, mert a már elmondottakat kibővíteni célszerűbb ily módon. No meg úgy gondolom — becsületesebb dolog a nehezebb munkát választani.

Ebben a könyvben — ugyanúgy, mint az elsőben — nincsenek hadműveleti események menetét időrendben rögzítő leírások; alapvetően a vezérkarról, annak munkájáról és az ott dolgozó emberekről van szó. A fő figyelmet a főhadiszállás munkájára és a legfelsőbb főparancsnok tevékenységének egyes mozzanataira fordítottam. Önálló fejezetekben esik szó a hadvezérek és törzsek szerepéről, tevékenységük értékeléséről.

A könyv alapvetően a szovjet hadsereg európai felszabadító küldetéséről, azokról a felejtethetetlen napokról számol be, amikor katonáink szétzúzták az ellenséget, s az európai kontinens közepén a hitleri hadigépezetet megsemmisítve befejezték a háborút. Ezt a ragyogó haditettet a népek szabadságának és boldogságának nevében a harc mesterei, az életüket nem kímélő legendás bátor szovjet harcosok vívták ki. A győzelemért azonban nagyon drágán fizettünk, embermilliók életét követelte tőlünk.

Szolgálati tevékenységem közben gyakran megfordulok a Varsói Szerződés államaiban, ezen államok hadseregeiben. Szemtanúja lehetek életüknek, s ilyenkor nemcsak katonáikkal, hanem polgári dolgozóikkal is találkozom. Megannyi bizonyítékát láthattam annak, hogy e szocialista országokban milyen kegyelettel adóznak a szovjet harcosok hősiességének, nem feledkeznek meg az elesettekről, akik életüket áldozták a népeknek fasiszta iga alól való felszabadításáért, s tudva tudják, hogy barátságunkat a harcmezőn kiöntött vér pecsételte meg.

Visszaemlékezéseimben újból fel kívánom eleveníteni azt a fölmérhetetlen segítséget, amelyet a Szovjetunió Fegyveres Erői nyújtottak az európai országok népeinek, amikor katonáink a fasiszta iga alól felszabadították őket. Szeretném elmondani továbbá, hogy e szent küldetésünk teljesítése során Lengyelországban, Csehszlovákiában, Ju-

goszláviában, Bulgáriában, Romániában és Magyarországon a barátainktól milyen támogatást kaptunk.

Végül — és talán ez a legfontosabb —, e szerény könyvemmel a katonahősöknek, a szocialista hazához határtalanul hű, a hitleri területrablók elleni harcban áldozatosan küzdő harcosoknak szeretnék emléket állítani.

Könyvemet újtára bocsátva, olvasóim ítéletére bízom. Kívánságaikat, észrevételeiket köszönettel fogadom.

A szerző

MÉG EGYSZER A VEZÉRKAR MUNKÁJÁRÓL ÉS BEOSZTOTTAIRÓL

Kísérletek szervezési kérdésekben — A csapatok szervezése — a vezérkar dolga — A párhuzamos-ságtól a központosításhoz — A hadműveletiek közeli elvtársai — A háború tapasztalatait tanulmányozni kell — A frontharcosok a szabályzatok kidolgozásáért — A szövetségeseikkel való kapcsolatokról — Különleges feladatok — Pár szó a csapatok irányításáról — A legfelsőbb főparancsnok a főhadiszállás képviselőiről — Montgomery tábornagy látogatása

A vezérkar munkájáról és beosztottairól már az első könyvemben is sokat írtam. A másodikat sem kezdek másként, mint barátaimról és harcostársaimról szóló szavakkal, a vezérkarban végzett munkájuk méltatásával. Nagyon nehéz mindent átfogni, és mindenkiről szólni — az elvégzett munka sokrétű és terjedelmes; s természetesen, az események óta eltelt történelmi időszak is elég rövid. E fejezetben a már elmondottakat szeretném kiegészíteni, elgondolkodni a szervezési, a tudományos, valamint néhány másfajta munkáról, emlékezni azokra az elvtársaimra, akik e munka örömeinek, gondjainak részesei voltak.

A vezérkarban levő beosztásomnál fogva a háború éveiben szinte naponta volt dolgom szervezési kérdésekkel, s jól ismertem a velük foglalkozó tiszteket, tábornokokat. A háború után több mint három évig vezérkari főnöki beosztásban, majd mintegy öt évig vezérkari főnök helyettese minőségben munkaköri kötelességemhez tartozott a fegyveres erők építésével, a csapatok szervezeti struktúrájának és mozgósításának fejlesztésével való törődés. Mindez lehetőséget és erkölcsi alapot biztosít számomra, hogy ezekkel, az első látszatra unalmasnak tetsző dolgokkal kis-sé részletesen foglalkozzam.

A fegyveres erők és ennek megfelelően az ország védelmi feladatainak hibátlan megszervezése és ellátása döntő kérdés, s végeredményben az ország katonai erejének és védelmi képességének feltétele. E feladatoknak a párt Központi Bizottsága s a kormány állandóan nagy figyelmet szentel. A párt és kormány határozatait végrehajtó katonai szervek között alapvető szerepe van a vezérkarnak; ő tervezi és dolgozza ki a fegyveres erőket érintő kérdéseket.

A szervezési ügyeket intéző szervek hatáskörébe olyan fontos és bonyolult feladatok tartoznak, mint a fegyveres erők összetételének, létszámának és szerkezetének, az állományukba tartozó haderőnemek és fegyvernemek arányának meghatározása; fenntartásuk módjainak kidolgozása a háború, a hadművelet és a harc jellegének, a fegyverzet, a harci technikai eszközök állapotának és a háború igényeinek figyelembevételével. Az említett szervek dolgozzák ki továbbá a csapatok szerkezeti rendszerét, a magasabbegységek és egységek állománytábláját, s választ adnak életük és tevékenységük sok más kérdésére. Mindenki tudja, hogy mennyire fontos a haderőnemek és a fegyvernemek helyes arányának kialakítása; dönteni abban, hogy kit milyen fegyverzettel kell felszerelni; a csapatoknál ezekből milyen mennyiséget kell tartani; a sikeres haditevékenységek, hadműveletek és harcok irányításához milyen szervek szükségesek. Mindezek régi-régi, de napjainkban is érvényben levő katonai kérdések.

Amikor a hadműveletiek meghatározzák a hadművelet céljait és a csapatok feladatait, azt is rögzítik: hol, mit és hogyan kell megoldani, ehhez milyen erőket és eszközöket kell bevonni; a szervezésiek pedig kiszámítják az erők és eszközök mennyiségét, meghatározzák, hogy milyen struktúrájuk legyen.

Háborús körülmények között a hadműveletiekkel és a szervezésiekkel szemben, elég gyakran, egymástól eltérő követelményeket támasztanak. Például — a mi hadosztályunk legyen erősebb az ellenség hadosztályánál. E követelmény indoklása a hadműveletiek feladata. A szervezésiek dolga — gondosan megvizsgálni mindkét hadosztály állományát és megállapítani, mit kell tenni, hogy táma-

dásban növekedjék a csapásmérő erő és a tűzerő, hogy védelemben fokozódjék az állóképesség stb. Ilyen elemzés eredményeként határozzák meg a hadosztály állományának, a szükséges harckocsik, tüzérségi lövegek számát, más felszerelés és technika mennyiségét — típus és rendeltetés szerint.

Háború idején a szervezések készítik el a tartalékba, valamint a feltöltés céljából való kivonás tervét, és sok más problémát is megoldanak. Egyetlen magasabb törzs, de főleg a vezérkar nem nélkülözheti a szervezéssel foglalkozó apparátust. Sem békében, sem háborúban egyetlen törzsnek sincs joga a csapatok szervezését módosítani. Ez a jog csupán a vezérkart illeti meg, ahol viszont a csapatok szervezésének tökéletesítésével állandóan és szakadatlanul foglalkoznak.

A háborús években a vezérkarnál viselt tisztségem sok mindenre megtanított. Éppen akkor, a háború menetében tárult fel a maga teljességében egy szinte észrevehetetlen, de az ellenség feletti győzelemhez feltétlenül szükséges munka: a szervezési tisztek és tábornokok munkája.

Nagyon sokunkban szemmel látható testet öltött Engelsnek az Anti-Dühring című művében megfogalmazott híres tétele: „Semmi sem függ annyira a gazdasági feltételektől, mint éppen a hadsereg és a hajóhad. Fegyverzet, állomány, szervezet, taktika és stratégia mindenekelőtt a termelés mindenkori fokától és a közlekedési eszközöktől függ. Nem zseniális hadvezérek »értelme szabad alkotásának« volt itt átalakító hatása, hanem a jobb fegyverek feltalálásának és a katonai emberanyag megváltozásának; a zseniális hadvezérek szerepe legjobb esetben arra korlátozódik, hogy a harcmódot az új fegyverekhez és az új harcosokhoz idomítják”.¹

Ezekén a háborús napokon és éjszakákon maga az élet segítette elő a fenti idézet tudományos mivoltának mély megértését. Nekünk, vezérkariaknak a jövő terveinek kidolgozásában ez vezérfonalként szolgált.

A háború előtt a vezérkar állományában voltak szervek, amelyek szervezéssel, mozgósítással, behívással és csapatkiegészítéssel foglalkoztak. A háború kitörése után egy hónappal, pontosabban július 29-én a honvédelmi népbiztos

utasítására megalakult a Vörös Hadsereg Szervezési és Kiegészítési Főcsoportfőnöksége. A vezérkartól az ő állományaiba kerültek az imént felsorolt szervek. Parancsnokául augusztus 8-án Scsadenko első osztályú hadseregkomisszárt nevezték ki, aki egyúttal a népbiztos helyettese is volt. Ettől kezdve a vezérkar hadműveleti csoportfőnökségének alárendeltségében csupán a szervezési nyilvántartással foglalkozó osztály maradt, amely alapvetően a statisztikai munkát, a csapatok és diszlokációjuk nyilvántartását végezte.

E döntés meghozatalához nagymértékben járult hozzá a háború első hónapjaiban kialakult nehéz helyzet, de az a törekvés is, hogy tehermentesítsék a vezérkart, s ily módon az fő figyelmét a hadműveleti kérdések megoldására összpontosíthassa.

Ha a háborús időben a vezérkar mentesíthető, sőt mentesíteni is kell a csapatok mozgósításával és kiegészítésével kapcsolatos feladatok alól, ugyanez nem mondható el a szervezést érintő kérdésekről. A munka gyakorlata csakhamar bebizonyította, hogy a csapatok szervezetének kérdése — a vezérkar dolga, s ez okból módosítani kellett az említett népbiztosi döntést.

A vezérkari tisztek már a háború első hónapjaiban felismerték, hogy a csapatoknál korántsem elegendőek a meglevő harckocsik. Az ellenség a levegőben is fölényre tett szert, páncélos ékeivel nagy ütemben tört előre, s a szovjet csapatok védelmi kulcspontjainak szétदारabolására törekedett. Szükségszerűen vetődött fel a gondolat, hogy a kialakult helyzetnek megfelelően módosítani kell a csapatok szervezeti struktúráját.

Nevezetesen, meg kellett oldani azt a feladatot, hogy a gépesített hadtestek szervezésének irányzata, amely a háború előtt kezdődött el, megfelel-e az új helyzetnek. Elméletileg ez változatlanul helyesnek bizonyult, de kiderült, hogy az ipar, a kialakult nehéz helyzetben, rövid idő alatt képtelen ilyen hatalmas magasabbegységeket technikai eszközökkel ellátni. Ennélfogva helyesebb mindaddig lemondani róluk, amíg a népgazdaság nem képes a csapatoknak szükséges mennyiségű harceszköz előállítására.

Az adott helyzetben mi lehetett a legjobb megoldás? Va-

lahogyan így vélekedtünk: a hitlerista páncélosok és gépesített gyalogság feltartóztatására egyetlen valós erő a szovjet gyalogság. Ellenállóképességének fokozására el kell látni páncéltörő lövegekkel és harckocsikkal. Harckocsival történő támogatás akkor csakis kisebb magasabbegységekkel, egységekkel és alegységekkel volt lehetséges, azaz harckocsidandárral, -ezreddel és -zászlóaljjal, de semmi esetre sem a hadtestek terhére, amelyek az idő tájt önállóan tevékenykedtek. Ebben meg is állapodtunk.

A következőkben ez a helyzet a harckocsigyártás növekedésének arányában fokozatosan jó irányban változott. Elkezdtünk a hadtest visszaállításán gondolkodni, mint-hogy a háború tapasztalatai is azt bizonyították: nélkülük lehetetlen a hadművelet nagy mélységben történő kifejtése. Itt ugyanis a nagy tűzerőt jelentős csapásmérő erővel, magas fokú manőverezőkészséggel és mozgékony-sággal kell társítani, és követelmény: a gyalogságtól elszakadva, az önálló tevékenység folytatására való képesség. Ezért 1942 tavaszán hozzáfogtunk a harckocsi-hadseregek, valamint a harckocsi-, majd ezt követően a gépesített hadtestek megalakításához. Az első harckocsi-hadseregek vegyes szervezésűek voltak: három harckocsihadtesttel és két-három lövészadosztállyal.

Ez a szervezés — mondhatni — tökéletesnek bizonyult az olyan hadműveletekben, ahol a harckocsihadtesteknek csak jelentéktelen távolságra kellett elszakadniuk a gyalogságtól. Amikor azonban harckocsi-magasabbegységek beékelődtek az ellenséges védelem mélységébe, a vegyes szervezés akadályozta a hadsereg manőverét. A lövészadosztályok — ebben az esetben is — lemaradtak, és ez nehezítette a hadsereg tevékenységének irányítását. A különmemű (vegyes) összetétel amellett számos más nehézséget is okozott.

Az 1943—1945-ös évek nagy mélységű hadműveletei, a sztálingrádi ellentámadástól kezdve, a vegyes szervezésű harckocsi-hadseregről való lemondást követelték. A Kurszknál küzdő harckocsi-hadseregek már egynemű állományúak voltak (két harckocsi- és egy gépesített hadtest, páncéltörő, tűzer- és más egységek, hadtápszervek). A harckocsi-hadseregek mellett megmaradtak az önálló

harckocsi- és gépesített hadtestek, illetve dandárok. A harckocsicsapatok szervezeti felépítése tökéletesedett, rendkívül rugalmassá vált. Lehetőséget nyújtott harckocsiknak gyalogosokkal való együttes tevékenységére, vagy nagy harckocsitömegeknek önállóan, a légierővel együttműködésben történő alkalmazására. Ez a szervezés megfelelt azoknak a manőverező formáknak, amelyeket a szovjet csapatok akkoriban a harcmezőn alkalmaztak.

A fenti kitéréssel csupán szemléltetni akartam: milyen fontos, hogy a csapatok szervezeti rendszere figyelembe vegye az anyagi lehetőségeket és a háború adott időszakában kialakult helyzetet. A szervezeti formák változása és fejlődése valamennyi haderő- és fegyvernemnél megfigyelhető volt.

Hasonló jellegű szervezési változtatások, természetesen, a vezérkar megkerülésével nem történhettek. Sőt, a vezérkar megbízást kapott ezek tanulmányozására és a velük kapcsolatos javaslatainak megtételére. A vezérkar tisztjei a szervezési és kiegészítési főcsoportfőnökség képviselőivel kimentek az arcvonalakra, és harc közben tanulmányozták a különböző kötelékek szervezeti formáit.

A harctevékenység jellege és a vezérkarban végzett munka gyakorlata szükségessé tette, hogy 1942. április végén a vezérkar keretében szervezési csoportfőnökséget létesítsenek. Erre hárult a szervezési és más direktívák kidolgozása, végrehajtásuk ellenőrzése, nemkülönben az arcvonalban harcoló csapatok nyilvántartása. Egyszersmind a hadműveleti csoportfőnökség állományából a szervezési nyilvántartó osztályt is a szervezési csoportfőnökség alárendeltségébe utalták. A szervezési és kiegészítési főcsoportfőnökség a csapatszervezés néhány feladatának megoldása alól mentesült ugyan, de a szervezéssel foglalkozó törzse továbbra is állományában maradt.

Természetesen, az ilyen felemás döntés bizonyos párhuzamosságot vont maga után a vezérkar és a szervezési és kiegészítési főcsoportfőnökség munkájában. Megszüntetésére 1942 júniusában — Sztálin jóváhagyásával — intézkedtek. Pontosan körülhatárolták a vezérkar és a szervezési és kiegészítési főcsoportfőnökség funkcióját. Ámde ez is csak félmegoldás volt.

A vezérkar és a főhadiszállás 1943 tavaszán a kurszki csatára készülve, nagymérvű szervezési rendszabályokat léptetett életbe. Új lövész-, repülő- és tüzérhadosztályokat alakítottak. Már ezt megelőzően visszaállították a hadtest vezetési fokozatot. Az elvégzett munka méreteit, többek között, az a tény is érzékelteti, hogy már 1943 áprilisában a főhadiszállás tartalékát tíz összefegyvernemi hadsereg, néhány harckocsi-, gépesített és tüzérhadtest és a Tartalék (később Sztyeppi) Front parancsnoksága alkotta. Mivelhogy a vezérkarnak nem volt ilyen hatalmas munka elvégzéséhez szükséges apparátusa, a szervezési és kiegészítési főcsoportfőnökséggel való párhuzamosság továbbra is fennállt.

Ez az állapot a szervezési kérdések gyökeres felülvizsgálatát kívánta. A szervezési és kiegészítési főcsoportfőnökség állományából törölték a szervezéssel foglalkozó törzset, és a vezérkarban végül is teljes értékű apparátust hoztak létre a csapatszervezési feladatok megoldására. 1943. május 8-án Sztálin aláírásával parancs jelent meg, amely rögzítette ennek a szervnek az összetételét és pontos feladatait.

A hadműveleti tisztek naponta foglalkoztak szervezési kérdésekkel. Ez valamennyi hadművelet tervezésének elengedhetetlen tartozéka volt. Típusállományú front nem létezett, de kötelékébe rendszerint több hadsereg tartozott, köztük egy légi és egy-két harckocsi-hadsereg. Ez az állomány azonban, számszerű kereteit illetően, korántsem volt azonos. A Karéliei Frontnál például nem volt szükség harckocsi-hadseregre. Viszont e frontnál — másutt sehol sem alkalmazott — könnyű lövészhadtestek harcoltak. Új hadművelet esetén a front állományát minden alkalommal felülvizsgálták, új erőket kapott (vagy adott le), de mindig a kialakult helyzetnek legjobban megfelelő fegyvernemekből összeállítva.

Szervezőink állandóan karöltve dolgoztak a hadműveletiekkel, tanulmányozták a háború tapasztalatait, és kellő időben módosították a harci szervezeteket, hogy a legjobban megfeleljenek a háborúban rájuk háruló feladatoknak. Az ő munkájuk nélkül értelmetlen lett volna bármilyen komoly hadművelet. Mindig tájékozottnak kellett

lenniük az arcvonalon levő hadosztályokról, létszámukról, veszteségeikről, legutóbbi feltöltésük időpontjáról. A szervezések hasonló adatokat tudtak szolgáltatni akármelyik hadtestről, hadseregről, frontról és a fegyveres erők egészéről. Pontosan tudták: mennyi tartalék van, újabbakat hol szerveznek, milyen a készenléti állapotuk az arcvonalra való induláshoz, a szállítási útvonalakon levők hol tartózkodnak stb. A fáradságot nem ismerő szervezési szakemberek a hadműveletiek nélkülözhetetlen segítői voltak.

A szervezési feladatokkal megbízott apparátust 1942 áprilisától 1946 októberéig Karponoszov altábornagy irányította. Igazi vezérkari ember volt: értelmes, munkaszerető és igyekvő, előzékeny, amellettt azonban engedékeny és kissé félénk természetű. A rábízott munkaterületet kiválóan ismerte, a munkát szakértelemmel és jól irányította — és szavában mindig meg lehetett bízni. A szolgálatban azonban, valahogy a balszerencse üldözte. Vannak a világon olyan emberek, akiknek minden „melléfogását” észreveszik, s olyankor is, amikor nem vétkesek — mások hibájáért is őket okolják, ők pedig képtelenek magukat megvédeni. Ha például a tartalékok nem érkeztek idejében az arcvonalra — a hibás Karponoszov volt, pedig ezért a szállítási szerveket terhelte a felelősség; ha a szervezési és kiképzési főcsoportfőnökség nem töltötte fel idejekorán a hadosztályokat — őt vonták kérdőre azzal érvelve, hogy ez a feltöltés az ő késői igénylésének következménye stb. Antonovval együtt több alkalommal hallottuk, amikor Sztálin elmarasztalóan nyilatkozott Karponoszovról, noha a főparancsnok tisztában volt vele, hogy feladatát jól ismeri és jól is látja el. Antonov több alkalommal Karponoszov védelmére kelt, főleg akkor, amikor Sztálin Karponoszov helyére más tábornok beosztását javasolta.

Röviddel a távol-keleti (a Japán elleni — *a fordító*) háború befejezése után Sztálin újból felvetette Karponoszov dolgát.

— A vezérkari szolgálat ideje alatt összegyűlt tapasztalatokat át kell adni a katonai körzeteknek — mondta, miközben kényelmesen sétált az asztal mellett. — A vezérkar létszámát most csökkenteni kell, és a felszabadulókat a katonai körzetekhez kell küldeni. És az ön kedvenc Kar-

ponoszovja is — folytatta Sztálin — hadd adja át tapasztalatait. Őt hova javasolja szolgálatba állítani? — fordult Sztálin váratlanul Antonovhoz.

Alekszej Innokentyevicsnek torkán akadt a szó. Karponoszov védelmére készült, de Sztálin a kérdés feltevésével — amint azt nemegyszer tette, ha nem akarta a magyarázatot meghallgatni — megakadályozta ezt a lehetőséget.

— Kérem engedélyezze, hogy átgondoljam a kérdést — felelte Antonov.

— Rendben van. Válasszon ki számára valamelyik katonai körzetben törzsfőnökhelyettesi beosztást — fejezte be Sztálin a beszélgetést.

Karponoszovot 1946. október 20-án a Volga menti katonai körzet törzsfőnökének helyettesévé nevezték ki, ott dolgozott és élt haláláig.

Karponoszov helyettese 1943 májusától Csétverikov altábornagy lett, egyben ő irányította a szervezési csoportfőnökséget. Nyikolaj Ivanovics tapasztalt vezérkari tiszt volt. A vezérkarban több mint 25 évet szolgált különböző beosztásokban, de ezeknek az éveknek nagyobbik felét a szervezéssel foglalkozó apparátus élén töltötte. Idős korában mint vezérezredes távozott, a 60-as évek elején. Csétverikovot úgy ismertük, mint követelménytámasztó, kissé nyers, szűkszavú, pontosságot szerető és megtartó ember. Legközelebbi munkatársa Jefremov vezérőrnagy volt, aki később különleges megbízatású tábornok lett a honvédelmi miniszter első helyettese mellett.

A különböző fegyvernemek irányítására és különleges feladatok megoldására tapasztalt és feladatukat jól ismerő tiszteket választottak ki. A lövész- és a légideszantcsapatokkal például más és más időpontban — Nirkov és Trisin ezredek, a lovassággal és a harckocsicsapatokkal — Szretyenszkij vezérőrnagy, a tüzer- és aknavető egységekkel — Kanyukov vezérőrnagy, a technikai (műszaki, híradó stb.) csapatokkal — Visnyakov ezredes, majd utána Politiko ezredes (az utóbbi egy ideig diszlokációs kérdésekkel) foglalkozott. A légierővel kapcsolatos feladatok — Alekszejev ezredes, 1944-től pedig Jermakov ezredes, a vezetés szerveit érintő kérdések — Arhipov, illetve a

háború végén Szičsev vezérőrnagy hatáskörébe tartoztak. A katonai tanintézetek szóban forgó feladatait Szkvorcov ezredes, 1944-től Golgyenkov ezredes látta el, a hadtápegységeket és -intézményeket pedig Jescsenko ezredes.

A tervezés megszervezésének szakértői Kischelev, Rjabokobilko, Dudoladov, Iljicsenko, Bocskov és Kosztyin ezredesek voltak.

A csapatok létszámának pontos nyilvántartását Podolszkij ezredes (majd vezérőrnagy) végezte. A zászlók nyilvántartását és kiadását Szmirnov ezredes irányította. A csapatok feltöltésének ellenőrzése Zotkin ezredesre, majd utódára Dudoladov ezredesre hárult.

A hadművelleti szállítási osztály vezetői beosztását — megszakítás nélkül — az energikus és „rámenős” Tkacsenko ezredes töltötte be, aki nélkül a hadműveletiek, ahogy mondani szokták, lélegezni sem tudtak. Tkacsenko mindig tisztában volt vele, hogy mi érkezik akármelyik arcvonatra, és hol vannak a szállítmányok.

A csapatok diszlokációjának kérdéseit Nemcsinov ezredesnek kellett megoldani. A felügyelői csoportot Sumilov ezredes vezette. A szervezési apparátusok munkáját Hrusztalev őrnagy és Zubkov százados biztosította.

Főntebb csupán olyan tábornokokat és tiszteket neveztem meg, akik a szervezési kérdéseket dolgozták ki, és végrehajtásukat ellenőrizték. Érthető, hogy nem tudok mindenkiről kimerítő jellemzést adni. Azt azonban elmondhatom, hogy a felsorolt tábornokok és tisztek tüzetesen ismerték a rájuk bízott munkakört, és ezzel járultak hozzá közös ügyünk: az ellenség feletti győzelem kivívásához. Ezenkívül valamennyiük mellett tizesével dolgoztak a beosztott tisztek. Egészében véve jól összehangolt, képzett közösség volt ez, amely a Vörös Hadsereg építésének és szervezésének fontos kérdéseit irányította.

Már szoltam róla, hogy a háború éveiben minden parancsnok széles körű kezdeményező joggal volt felruházva — mind az általános harcászat, mind a fegyvernemek harcászati alkalmazásának területén. Sőt, még hadművelleti művészetre vonatkozó joguk is volt. A szervezés kérdéseiben azonban, a parancsnokok csupán utalhattak a csapatszervezés előnyeire és hátrányaira, jelenthették ez

irányú észrevételeiket a vezérkarnak, természetesen hozzáfűzve a tökéletesítésre vonatkozó javaslatokat. A dolognak ez a rendje nem volt hibás — sőt, másként nem is lehetett. Az ezred, hadosztály, hadsereg, front harci szervezésének — beleértve létszámukat, fegyverzetük mennyiségét és minőségét is — stabilnak és megmászhatatlannak kellett lenni, de nemcsak egy bizonyos időszakra, hanem jelentős, huzamosabb időn át. A csapatok szervezése csak ebben az esetben felelhet meg a harcászatnak és a hadműveleti művészetnek és segítheti elő a hadművészet fejlődését, mivelhogy az utóbbi és a csapatok szervezése között dialektikus kapcsolat van. Ha a csapatszervezés helyes, úgy csupán akkor kell megváltoztatni, ha új fegyverzet és harceszköz jelenik meg, vagy ha azt a hadszíntér sajátos viszonyai szükségessé teszik.

Már említettem, hogy a vezérkarhoz különböző szintű parancsnokok és törzsek javaslatai futottak be, amelyeket a gyakorlatban a különböző fajtájú csapatszervezetek próbáltak ki. A vezérkar is mindig ezekre a jól megalapozott javaslatokra támaszkodott, amikor a csapatok szervezését tökéletesítette.

A háború éveiben minden komolyabb szervezési változtatás esetén a tevékenykedő hadsereg, hadosztály, ezred, sőt néha még zászlóalj parancsnokát is berendelték a vezérkarhoz. Véleményüket a csapatszervezés kérdéseiről feltétlenül és figyelmesen meghallgatták. Magától értetődik, hogy a hasonló változtatásokat a főhadiszálláson is elbírálták, mégpedig a frontok vezénylő parancsnokainak bevonásával.

Mind a főhadiszálláson, mind a vezérkarban nagyon gondosan tanulmányozták a háborús tapasztalatokat, s nagy figyelemmel kísérték, hogy a csapatok miként használják fel gyakorlatukban. A vezérkarban, a hadműveleti kiképzési osztályhoz szorosan kapcsolódva, létrehozták a háborús tapasztalatok felhasználásának osztályát. Élére Vecsnij vezérőrnagyot állították.

Az új osztály hatáskörébe tartozott a háború harci tapasztalatainak tanulmányozása, a csapatok tevékenységét elősegítő hasznos tapasztalatok levonása és a parancsnokokhoz való eljuttatása. Erre az osztályra hárult továbbá a

különféle összefegyvernemi tájékoztatók, segédletek, utasítások és szabályzatok összeállítása is.

A fiatal osztály rövid idő alatt nagyszerű munkát végzett, s már 1942 őszén kiadta „A háborús tapasztalatok tanulmányozását szolgáló 1. sz. anyaggyűjteményt”, amelyet a szóban forgó év júliusi-augusztusi tapasztalatainak szenteltek.

A kiadvány célját a rövid bevezetésben következőképpen fogalmazták meg: „A Nagy Honvédő Háború tapasztalatainak eljuttatása a Vörös Hadsereg harcoló csapataihoz, tartalék egységeihez, a katonai akadémiákra, magasabb parancsnokságokhoz és a Honvédelmi Népbiztosság központi főnökségeihez”.²

A cikkgyűjteményt minden fegyvernemnél, ezredparancsnokig bezárólag, megkapták. Benne helyet kaptak mind a szovjet csapatok, mind az ellenfél tapasztalatairól szóló anyagok. A nehéz helyzet ellenére (1942. július—augusztus) a vezérkar — messze előre tekintve — módot nyújtott arra, hogy a cikkgyűjteményben a bekerített ellenség felszámolására vonatkozó anyagok is szerepeljenek, noha eladdig általában mi kerültünk az efféle veszélyes helyzetekbe. A következő tanulmány az 1941. évi tengeri deszant-hadműveletek néhány tapasztalatára hívta fel a figyelmet. Ezt követték a rövid összefoglalók: a páncéelhárító fegyverek harci alkalmazásáról védelemben és a csapatharceszközök ellenséges repülőgépek elleni felhasználásáról.

A jövőben lefolytatandó nagyméretű támadó hadműveletekre gondolva, mintegy felkészülésül, a gyűjteményben közzétettük „Az arcvonalon lefolytatott hadműveleti hadijáték tapasztalatai” című tanulmányt. Több írásunk ismertette a tábori védelmet, továbbá a hitleri csapatok légvédelmi tüzérségének földi célok elleni alkalmazását.

A gyűjtemény végén levő cikk „A háborús tapasztalatok kérdéseinek tanulmányozásához” címet viselte. Szó volt benne a tapasztalatok összegezésének, az élenjáró tapasztalatok csapatoknál való hasznosításának fontosságáról az új harcmódokkal kapcsolatosan, a gyors és helyes tájékoztatás szükségességéről stb.

gyűjtemény első számát. Tetszett neki. És hamarosan sor került arra is, hogy a háború tapasztalatai alapján a Honvédelmi Népbiztosság nagyon fontos, 325. számú parancsát összeállítsák. A parancs megszabta a harckocsik alkalmazásának háború alatt követendő irányelveit. A parancsot Sztálin írta alá 1942. október 16-án, a sztálingrádi ellentámadás megindítása előtt egy hónappal. Röviddel utána a harckocsik e döntő csatában ragyogó sikert arattak.

Most már világossá vált, hogy a háborús tapasztalatokkal foglalkozó osztály helyesen dolgozik, és türelmetlenül vártuk a gyűjtemény második számát; 1942 novemberében meg is jelent. Első cikke az 1941—1942 évi téli hadjárat hadműveleti-harcászati tapasztalatait elemezte. Általánosságban a gyűjtemény nagyon jó benyomást keltett. Néhány cikke a légi uralom kivívásáért folytatott harc és a téli harctevékenység kérdéseivel foglalkozott. Ezek nagyon is időszerűek voltak. A lényeg azonban abban domborodott ki, hogy a gyűjtemény világosan rámutatott a háborús tapasztalatok felhasználásának fontosságára. Mintegy ennek alátámasztására, hasábjain helyet kapott a Honvédelmi Népbiztosság fentebb említett 325. számú parancsa. Ugyancsak itt jelent meg (nyomtatásban) a vezérkar direktívája a háborús tapasztalatok tanulmányozásáról és alkalmazásáról, továbbá a front- és hadseregtörzseknek szóló, erre vonatkozó utasítás.

Vecsnij a gyűjteményt maga szerkesztette, nagy hozzáértéssel. Ily módon bizonyos mértékig visszaállította becsületét Sztálin szemében, aki nem feledte, hogy Pjotr Pantyelejmonovicsnak része volt a Krími Front 1942. májusi kudarcában.

Az osztály összesen 26 cikkgyűjteményt adott ki, és 1948-ban fejezte be működését.

A munka terjedelme egyre növekedett. 1944 márciusában a vezérkar háborús tapasztalatokat értékelő osztályát átalakították háborús tapasztalatokat értékelő csoportfőnökséggé, élén hagyva előbbi főnökét. A csoportfőnökség az eredeti cikkgyűjtemények mellett már „Információs bulletineket” és „Harcászati példagyűjtemények”-et is bocsátott ki. A bulletinekben a csapatok — főleg harcászati

vonatkozású — tapasztalataival foglalkozó anyagok kaptak helyet, mint például a felderítés, a harcrend, a vezetés módszerei, a vízi akadályok erőszakos leküzdése stb. 1947 végéig 70 „Információs bulletin” jelent meg. „A harcászati példagyűjtemények”-ben főleg a század és zászlóalj harcát feldolgozó tanulmányokat közölték. 1946-ig összesen 23 ilyen gyűjtemény látott napvilágot.

A háborús tapasztalatokat értékelő csoportfőnökségnek nem nagy, de jól válogatott parancsnoki állománya volt. A múltban, fegyveres erőinknél ilyen feladat megoldására — főleg ilyen mértékben — nem került sor. A csoportfőnökség beosztottai munkájuk során megtanulták a háborús tapasztalatok mesteri összegezését, s jártasságot szereztek a helyes és gyors módon való formába öntésében. S hogy a velük szemben támasztott követelményeknek megfeleljenek, szoros kapcsolatot tartottak a hadművelleti csoportfőnökséggel. Tőlünk a csapatok tevékenységéről szóló pontos anyagokat kaptak, legtöbbször a vezérkarnak az arcvonalokon tevékenykedő képviselőitől érkezett jelentésekből. Az arcvonalon gyakran megfordult főnökeink közül sokan részt vettek a cikkgyűjteménybe írandó tanulmányok kidolgozásában. A szerzők névsorában szerepelt Boljatko, Vaszilcsenko, Kucev, Mernov, Szumin és sok más hadművelleti tiszt.

A hadművelleti csoportfőnökség tisztjei is többször kiutaztak a harcoló hadseregekhez, és tanulmányozták a harcok és ütközetek tapasztalatait (magától értetődően: nem csupán az előnyöseket). Segítettünk nekik az anyagok összegyűjtésének megszervezésében, és ily módon közvetlen, friss benyomást szerezhettünk az éppen zajló eseményekről. Ebbe a munkába a katonai akadémiák tanárai és a hadtörténelmi osztály munkatársai is bekapcsolódtak.

A háborús tapasztalatokat értékelő csoportfőnökség és a hadtörténelmi osztály állományából, mint a legjobb kutatókra — ha szabad úgy fogalmazni, mint a tapasztalatoknak legjobb népszerűsítőire —, többek között Talenszkij, Korkogyinov és Zamjatyin vezérőrnagyokra, Vorobjov, Jeszaulov, Bodirjov, Marijevszkij ezredekre, valamint Pavlenko és Parotkin éles eszű, tudásszomjas, mozgékony alvezredekre emlékezem. A szerkesztésben olyan híres szak-

emberek vettek részt, mint Silovszkij altábornagy vagy Szamszonov tüzér altábornagy és sokan mások.

A csoportfőnökség nemcsak a harci tapasztalatok tanulmányozásában és értékelésében játszott fontos szerepet, hanem felélénkítette parancsnoki karunk gondolkodását is. Munkatársai közül nagyon sok híres történész — a Nagy Honvédő Háború eseményeit feldolgozó tudományos munkatárs — került ki. A legfelsőbb főparancsnok figyelemmel kísérte a vezérkarnak a háborús tapasztalatok tanulmányozásával kapcsolatos munkáját, sokszor érdeklődött a csapatokhoz eljuttatott anyagok felől. A cikkgyűjtemény minden számát kézhez kapta.

Az osztály 1942-ben, amikor már szilárdan állt a lábán és munkájában bizonyos tapasztalatokat szerzett, Sztálin utasítására kidolgozta a Gyalogsági Harcászati Szabályzat Tervezetét. Ennek összeállítása az ő közvetlen utasításai szerint történt, eléggé sajátos módon. Moszkvában készült a szabályzat kezdeti váza, majd néhány parancsnoki csoport az arcvonalra utazott. És ott, az erre a munkára legalkalmasabb és harcban tapasztalt század-, zászlóalj- és ezredparancsnokok bevonásával állították össze véglegesen a szabályzattervezetet. Újbóli átvizsgálására a központban különleges bizottság alakult, amely az utolsó simításokat végezte el. Ezt egy, a vezérkarban tartott kétnapos értekezlet követte, amelynek során az arcvonalból berendelt, századtól hadosztályig terjedő, különböző fokozatú parancsnokok végső soron átnézték a tervezetet. A szabályzattervezetet a honvédelmi népbiztos csakis ez után — 1942. november 9-én — hagyta jóvá és léptette érvénybe.

Sztálin megértette, mennyire fontos a parancsnoki állomány kezdeményezőképességének fejlesztése, hogy megalapozott elhatározást tudjanak alkotni, még olyan bonyolult helyzetben is, amelyet semmiféle szabályzat sem képes előre látni. Éppen ezért a szabályzatot érvénybe léptető parancsának 4. pontjában a parancsnokok számára kezdeményezési és alkotási lehetőséget biztosított. E pontban arról volt szó, hogy: „A szabályzat előírásait, pontosan a kialakult helyzetnek megfelelően, alkotó módon kell alkalmazni”.

A szabályzatok kidolgozásának az a módszere, hogy a munkában tapasztalt csapattisztek és szakértők is részt vettek és adtak hasznos tanácsokat, az életben jól bevált. Igaz ugyan, hogy a főhadiszállás nem minden szabályzatot vizsgált meg, de az át nem vizsgáltakról is feltétlenül jelentést kellett felterjeszteni.

Erre emlékezve, szeretnék egy tanulságos epizódot elmondani. Valamikor 1944 decemberének első felében, a soron levő helyzetjelentés alkalmával a legfelsőbb főparancsnok megkérdezte: hogyan dolgozik a háborús tapasztalatokat értékelő új csoportfőnökség. Antonov a következőket jelentette: Azt mondják, rendesen, az emberek igyekeznek és gyakran kiutaznak az arcvonalba, s a megjelentetett cikkggyűjteményeket pedig önnek is felterjesztjük.

— Szerintem — jegyezte meg Sztálin — rosszul dolgoznak, és ön nem kíséri figyelemmel munkájukat. Tud-e a vezérkar és a csoportfőnökség arról, hogy ebben az évben két tüzérszabályzat jelent meg — és mindkettő komolyan megsértette az ezzel kapcsolatosan megállapított szabályokat és rendet?

Antonovval egymásra néztünk. Én semmiről nem tudtam, ezért úgy döntöttem, hogy hallgatok. Antonov zavarba jött. A legfelsőbb főparancsnok a választ meg sem várva, elrendelte az ügy gondos kivizsgálását, és két nap múlva jelentést kért.

Kiderült, hogy a főhadiszállás tudta nélkül, a Vörös Hadsereg tüzérparancsnokságán Voronov tüzérségi főmarsall vezetésével két szabályzat készült el, és terjesztették fel őket jóváhagyásra; éspedig: 1944. május 29-én a Légvédelmi Tüzérség Harcászati Szabályzata és még az év október 18-án a Vörös Hadsereg Tüzérségének Harcászati Szabályzata. Mindkét szabályzatot Zsukov, a Szovjetunió marsallja jóváhagyta.

A megszabott napon a szokásos arcvonalhelyzettel és a „szabályzati ügyekkel” kapcsolatos jelentésünk közvetlenül a Politikai Bizottság tanácskozása után következett. Ekkor Sztálin a teremben hosszú ideig járkált, majd a Politikai Bizottság tagjaihoz fordulva, kijelentette:

— Ezzel az esettel kapcsolatban parancsot kell kiadni.

22 A vezérkar számára — valószínűleg — kellemetlen lenne,

ha két ilyen magas állású vezetőnek kellene írni, ezért azt mi tesszük meg.

— 1944. május 29-én — kezdte diktálását Sztálin — Voronov elvtárs, tüzérségi főmarsall a Vörös Hadsereg Légvédelmi Tüzérsége Harcászati Szabályzatát (két rész) a Legfelsőbb Főparancsnokság, a Főhadiszállás előzetes hozzájárulása nélkül jóváhagyásra Zsukov marsallnak, a honvédelmi népbiztos helyettesének felterjesztette.

Aztán belenézett az asztalán fekvő szabályzatokba és így folytatta:

— 1944. október 18-án, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállására való felterjesztés és jelentés nélkül Voronov elvtárs a Vörös Hadsereg Tüzérségi Harcászati Szabályzatát is jóváhagyásra Zsukov marsallnak felterjesztette.

Zsukov marsall az említett szabályzatokat kellő ellenőrzés, az arcvonalról behívandó hozzáértő szakemberek igénybevétele és a főhadiszállásra való felterjesztés nélkül jóváhagyta és érvénybe léptette.

Kissé lassítva, Sztálin így folytatta:

— Az ellenőrzés megállapította, hogy ezekben a szabályzatokban, az elhamarkodott jóváhagyásból kifolyólag, komoly fogyatékok vannak. E szabályzatok figyelmen kívül hagynak egy sor új fegyverrendszert, nincsenek összhangban azzal a megállapított renddel, ahogy a Vörös Hadsereg tüzérségi szabályzatait érvénybe helyezik.

Való igaz, a legfelsőbb főparancsnok általában rávilágított azokra az okokra, amelyek a főhadiszállás valamely parancsának kiadását szükségessé tették. Így járt el ez alkalommal is.

— A Honvédelmi Népbiztosság abból indult ki, hogy a szabályzat — nem rövid ideig érvényben levő parancs. A szabályzat — a Vörös Hadsereg évekre szóló törvénykönyve. Ezért a szabályzatot jóváhagyása előtt tüzetesen meg kell vitatni, az arcvonalból berendelt tisztek részvételével. A Gyalogsági Harcászati Szabályzatot is így hagyták jóvá. Hasonló módon kellett volna ezen szabályzatok jóváhagyásra való felterjesztési munkáját végezni. Csakis így lehet kiküszöbölni a fogyatékokat és megakadályozni katonai szolgálatot teljesítők felelősségre vonását a hibás

szabályzatok megsértéséért. Voronov elvtárs a szabályzatok kidolgozásánál és jóváhagyásra való felterjesztésénél elhanyagolta ezeket a módszereket, Zsukov marsall pedig megfélekezett róluk . . .

Most a parancs befejező része következett. A jelenlevők mind figyelmesen hallgattak. Sztálin pedig szabatosan fogalmazva, ezeket mondotta:

— Ezzel kapcsolatban . . . — és kissé vontatottan ejtve szavait, mondatainak nagyobb hangsúlyt adva, diktálta: — Először. Hatályon kívül helyezem — ismét a szabályzatokba tekintett, ahol a parancs száma fel volt tüntetve — az 1944. május 29-i 76. és 77. számú, az 1944. október 18-i 209. számú parancsokat, amelyeket Zsukov, a Szovjetunió marsallja, a honvédelmi népbiztos helyettese adott ki, s a Vörös Hadsereg Légvédelmi Tüzérsége Harcászati Szabályzata és a Tüzérség Harcászati Szabályzata jóváhagyására és életbeléptetésére vonatkoznak.

Másodszor. Voronov elvtársat, tüzérségi főmarsallt figyelmeztetem, amiért a tüzérségi szabályzatok dolgában felelőtlenül járt el.

Harmadszor. Kötelezem Zsukov marsallt, hogy a jövőben komoly kérdésekkel kapcsolatos döntéseit ne hamar kodja el.

Megparancsolom,
az említett szabályzatok átnézésére és ellenőrzésére jelöljenek ki bizottságokat:

a) egy bizottságot, a Légvédelmi Tüzérségi Harcászati Szabályzat átvizsgálására és ellenőrzésére;

b) másik bizottságot a Tüzérségi Harcászati Szabályzat átvizsgálására és ellenőrzésére.

Bulganyin elvtárs, a Szovjetunió honvédelmi népbiztosának helyettese állítsa össze a bizottságok összetételét, és jóváhagyásra hozzám terjessze fel.

Jelen parancsokat kapják a front- (körzet-) parancsnokok, a hadseregparancsnokok, a Honvédelmi Népbiztoság fő és központi csoportfőnökei, fegyvernemi főnökei . . .

Ez a lecke bennünk — és mindenkiben, akit érintett — mély nyomot hagyott.

A szövetségesekkel való kapcsolat fenntartása sok új feladattal bővítette a vezérkar munkáját. A saját munkával és egyidejűleg ezekkel a kapcsolatokkal foglalkozni, elemezni a szövetségesek minden meghatározott tevékenységének katonai következményeit, felülmúlta a hadműveletiek erejét. Hamarosan kiderült, hogy a külföldi kapcsolatok osztálya is majd összeroppan a ránehezedő feladatok súlya alatt. Az osztály terjeszkedett, majd 1944 szeptemberében csoportfőnökséggé alakult. Ez végezte a vezérkarnak a szövetségesekkel kapcsolatos szakfeladatait, és intézte külpolitikai tevékenységét. Vezetőjéül az e téren nagy gyakorlati tapasztalatokkal bíró Szlavin tábornokot jelölték ki. A csoportfőnökség útján irányították a szövetségesek országában működő szovjet katonai missziók munkáját.

A szövetségesekkel való kapcsolat kezdetben eléggé korlátozott volt. Általában a katonai tevékenységek alakulásáról szóló tájékoztatásra, haditapasztalatok cseréjére, néhány felderítési adatra és technikai újdonságra terjedt ki. Megszervezték a szövetséges katonai misszióknak az arcvonalba való kiutazását, a protokoll és más hasonló jellegű munkát.

Az antifasiszta koalíció fegyveres erőinek együttműködése 1944-ig viszonylag szűk keretek között mozgott. Hiszen a szövetségesek az idő tájt Európában nem folytattak nagyméretű hadműveleteket, hacsak az olaszországi helyi jelentőségű tevékenységeket nem vesszük figyelembe. Mégis, a vezérkarnál már akkor működtek a szövetségesek akkreditált katonai missziói: — az amerikai (Dean tábornok), az angol (Barrows tábornok) és a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottságtól (de Lattre de Tassigny tábornok vezetésével). Itt tartózkodott ezenkívül Norvégia katonai missziója, a Csehszlovák Köztársaság katonai missziója Pika tábornokkal az élén, továbbá a Jugoszláv Nemzeti Felszabadítási Bizottság katonai missziója, amelyet Terzič altábornagy vezetett.

A külföldi katonai missziókat különösen az arcvonalra történő kiutazások érdekelték, ahol sok mindent láttak, tapasztaltak, tanultak.

A szövetséges vezérkaroknál viszont szovjet katonai

missziók működtek, melyek nem a követségek illetékességébe, hanem a vezérkar útján közvetlenül a főhadiszállás alárendeltségébe tartoztak. A beosztásokkal járó feladatok és a missziók munkafeltételeinek tüzetes tanulmányozása után döntöttek így, hiszen e katonai missziók — a valóságban — hadműveleti feladatokat oldottak meg. Hasonló módon tevékenykedtek Moszkvában a szövetségesek katonai missziói is.

Az első szovjet katonai misszió, amelyet Londonban állítottak fel, 1941. július 8-án a kimerítő és mindvégig veszélyes Arhangelszk—Glasgow légi útvonalon érkezett állomáshelyére. A misszió élén Golikov altábornagy állt, aki néhány nap elteltével hazatért. A misszió főnökévé Harlamov ellentengernagyot, a szovjet hadiflotta 35 évi csapatszolgálatból bíró tisztjét nevezték ki. Harlamov gyors észjárásával, elvhűségével, a harckiképzésben való jártaságával tűnt ki, de nagyszerűen ismerte a flotta technikai eszközeit és harcászatait is. Londonban Nyikolaj Mihajlovics jellemének más erős oldalai is megnyilvánultak, amelyekről később szöveg.

A misszió létszáma kicsiny volt, összesen két főből állott. Később az állománya, a megoldandó feladatok méreteinek arányában jelentősen növekedett.

Tekintettel az angliai katonai misszió fontosságára, feladatait Molotov, a külügyi népbiztos határozta meg. Ezek elsősorban az európai második arcvonal megnyitásának („legkésőbb egy hónap múlva”) szorgalmazására irányultak. Íme néhány feladat: a Szovjetunió számára katonai szállítások megszervezése Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban; Angliából teherszállító konvojok indítása és kísérése a saját tengeri kikötőinkig. A továbbiak folyamán fő feladat volt a szövetséges légierő cselekvésre való ösztönzése a fasiszta Németország célpontjai ellen. Ezenkívül, a Hitler-ellenes koalíció fegyveres erőinek gyakorlati együttműködését jellemző feladatokat oldottak meg: az ellenségről szerzett adatok kicserélése, tapasztalatok átadása, terepszakaszok egyeztetése, a csapatok tevékenységi idejének és működése rendjének összehangolása.

Katonai misszióknak a londoni pályaudvaron való szívélyes fogadtatása azt mutatta, hogy az angol nép forró

rokonszenvet táplál a közös ellenség csapásaitól sújtotta szovjetek országa iránt. Misszióink egész állománya ezt a meleg rokonszenvet élvezte a későbbiekben is munkája végzése során. Az egyszerű angol emberek akkor értették meg, hogy a Szovjetunió a harcával egyben országukat is tehermentesíti. Az ország népének széles dolgozó tömegei nyomást gyakoroltak a kormányban levő konzervatívokra, akik nem mindig viselkedtek igaz szövetségesek módjára, és arra igyekeztek őket rábírni, hogy becsülettel tegyenek eleget vállalt kötelezettségeiknek.

Nincs szándékomban a misszió munkájával részletesen foglalkozni. Csupán azokról a feszült helyzetekről szólnék, amelyek Harlamovnak az angol állami és magas rangú katonai vezetőkkel való találkozásai alkalmával alakultak ki. Ezeken rendkívül szívósan és irigylésre méltó hozzáértéssel védelmezte a szovjet állam érdekeit.

E vonatkozásban jellemző a PQ—17-es konvoj szétverésével kapcsolatban nagy port felvert történet. Mint ismeretes, 1942. június 27-én Izlandból Murmanszk és Arhangelszk felé elindult a háborús évek legnagyobb méretű, PQ—17-es elnevezésű, hadianyagot szállító hajóraj. 34 szállítóhajóból (két szovjet, egy panamai, a többi angol és amerikai) és 21 közvetlen biztosító hajóból állt. Ezenkívül Nagy-Britannia hadiflottája a tengeren való oltalmazás céljából két hajócsoportot különített ki: az egyikbe 4 cirkáló és 3 torpedóromboló; a másikba 2 sorhajó, egy repülőgép-anyahajó, 2 cirkáló és 8 torpedóromboló tartozott.

A konvoj július 4-re érkezett abba a körzetbe, ahol a németek egyes tengeralattjárói tevékenykedtek, és a német légierő a norvég tengerpartról még csupán szórványos csapásokat mért a szállító- és biztosító hajókra. Pound admirális, a flotta törzsfőnöke ezeket a csapásokat — melyeket a hatalmas, ütőképes angol erők sikeresen visszaverhettek volna — úgy értékelte, mint a német flotta felszíni főerőinek támadásba lendülését, élükön a „Tirpitz” sorhajóval. Noha a londoni tengerészeti hivatalban tökéletesen pontos adatok voltak arról, hogy az ellenség sorhajókból álló erői nem futottak ki a tengerre, Pound mégis parancsot adott, hogy a cirkálók gyors ütemben vonul-

janak vissza nyugatra, a szállítmány oltalmazóinak pedig néhány perc múlva a következő rádiógramot adta: „a felszíni hajók veszélyét számításba véve, a konvoj hajói tagozódjanak szét és menjenek az orosz kikötőkbe”.³

Mint később kiderült, az ellenség nagy hajói ebben az időben az Alta-fjordban tartózkodtak, és nem szándékoztak a konvojhoz közeledni. Nem beszélve arról, hogy a német fasiszta parancsnokság nagyon is féltette flottája nagy hajóit a megsemmisüléstől, ezért sorsukat nem merete a nyílt tengeren való tartással kockára tenni. Amint azonban az ellenség felfedte az angolok rendkívüli intézkedéseit, tengeralattjáróit és repülőgépeit, nyomban az őrizetlenül maradt és lassan haladó teherszállító hajók ellen vetette be. Ilyenformán a védtelenül maradt konvoj szállítóhajói a fasiszta dögkeselyűk könnyű áldozataivá váltak.

A következő napon, 1942. július 5-én megérezve, hogy a veszély megszűnt, a „Tirpitz” sorhajó sem várakozott tovább. Más felszíni hajók kíséretében rárontott a konvoj szétszéledt szállítóhajóira. Ekkor csupán a K—21-es szovjet tengeralattjáró állt a fasiszták útjába, amelynek parancsnoka Lunyin másodosztályú kapitány, a Szovjetunió hőse volt. A szovjet hadihajó habozás nélkül rácsapott az ellenséges hajócsoporthoz közeli „Tirpitzre”, torpedókkal megrongálta, majd az ellenség hadrendjében beállt kavarodást kihasználva, szerencsésen kisiklott a gyűrűből.

A PQ—17-es konvojból a tengeri csata után mindössze 11 szállítóhajó maradt épségben. Az elsüllyesztett hajókkal pusztult el 3350 gépkocsi, 430 harckocsi, 210 bombázó repülőgép és 110 ezer tonna más értékes szállítmány. Milyen sokat segített volna ez a tömör hadianyag Sztálingrádnál...

A PQ—17-es konvoj katasztrófája — egyéb tényezők mellett — nagyon megdöbbentő politikai leckét is jelentett számunkra. Az angol konzervatív képviselők, és jelesen Pound admirális, a katasztrófát ugyanis egyértelműen annak a bizonyítására akarták felhasználni, hogy konvojokkal a továbbiakban az északi útvonalon célszerűtlen anyagot szállítani a Szovjetuniónak. Azzal érveltek, hogy túlságosan költséges. Emlékezzünk arra, hogy a

hitleri csapatok 1942. július 17-én támadásba kezdtek Sztálingrád elfoglalására, július 25-én pedig Észak-Kaukázus irányában fejlesztették ki a támadást, és hogy a védelmi hadműveleteink ott nagyon nehéz körülmények közepette folytak.

A szovjet kormány a londoni követe, Majszkij útján érdeklődött az angol kormánynál a következő fegyverszállító konvoj indulása időpontja felől. Eden azt válaszolta, hogy a PQ—17-es túlságosan sokba kerülő vállalkozás volt. Pound pedig kijelentette, hogyha ő a németek oldalán állna, egyetlen konvoj sem érkezne meg rendeltetési helyére. Az admirális ekkor, az ősz beállta előtt mindenképpen lehetetlennek tartotta konvoj indítását.

Ebben a feszült helyzetben Harlamov is kifejtette nézeteit. Már ezt megelőzően, mint haditengerészeti szakember, a kialakult helyzettel kapcsolatos véleményét jelentette Moszkvába, és az admirális magatartását felháborítónak, teljesen alaptalannak minősítette. Kuznyecov, a haditengerészeti flotta népbiztosa egyetértett Harlamov véleményével. A szovjet kormány az angolok tudomására hozta, hogy tengerészeink nem értenek egyet az angol tengerész szakemberek elgondolásával. Churchill, a kialakult helyzet láttán, megkérte Edent, hogy az admirális vezetői és a Szovjetunió képviselői részére szervezzen találkozást a PQ—17-es konvojt ért katasztrófa okainak tisztázására. Erre 1942. július 28-án került sor az alsóházban, Eden hivatali helyiségében.

Az értekezletet Eden vezette. Az angolokat ezenkívül az admirális első lordja, Alexander (tengerészeti miniszter), és az előttünk már ismert Pound képviselte. Szovjet részről Majszkij nagykövet, Harlamov ellentengernagy és közvetlen segítője vett részt.

Amikor végighallgatták Poundot, aki nem tudott meggyőző érveket felvonultatni tevékenysége helyességének bizonyítására, rendkívül feszült légkör alakult ki. A jelenlevők megdöbbenésére Pound a jelentés tételekor közönséges iskolai térképet használt, amelyen nem lehetett érzékeltetni a konvojt ért katasztrófa több elemét.

A szovjet ellentengernagy az értekezletre részletes tengerészeti térképet hozott. Harlamov bemutatta, hogy a

mélyiségi viszonyok alapján a „Tirpitz” nem fenyegethet-
te sem a szállítmányt, sem az őket oltalmazókat. Ebből
következett, hogy az oltalmazásra rendelt cirkálók kivo-
násával és a konvoj szállítóhajóinak szétagolásával az an-
gol tengerésztiszt durva hibát követett el. Az ellentenger-
nagy Pound érveit egymás után cáfolta meg.

A szovjet katonai misszió főnökének kristálytisztá lo-
gikájával sarokba szorított Pound képtelennek bizonyult
következetes eszmecsere folytatására, és gorombáskodni
kezdett. Alexander megkísérelte a helyzetet megmenteni,
s beleavatkozott a szócsatába, bocsánatot kért Pound he-
lyett és az admirális hibájáért. A diplomatikuss Majszkij
sajátos csípős humorával közbevetette: „Még az angol ten-
gernagyok is követnek el hibát.” Ezt hallva Poundot elfu-
totta a pulykaméreg. Harlamov külsőleg megőrizte nyu-
galmát, de könyörtelenül tovább bírálta az angol tenger-
nagyot a PQ—17-es katasztrófájához vezető magatartá-
sáért.

Az értekezlet menete az angolok számára fölöttébb ked-
vezőtlenül alakult. Világosan bebizonyult, hogy a Ba-
rents-tengeren történt katasztrófa egyáltalában nem a ka-
tonai helyzetnek volt következménye, hanem az angol
uralkodó körök politikájának és a Szovjetunióval szem-
ben érzett ellenséges érzelmeiknek.

Mivel a politikai botrány nem illett bele Churchill és
az angol kormány számításába, Eden „a felek kiélezett vi-
szonyára való tekintettel” sietett az értekezletet félbesza-
kítani.

Ilyen nagyszerű emberek képviselték érdekeinket kül-
földön. Ők is vívtak ütközeteket, csatákat. De bármenny-
nyire is furcsa, szövetségeseinkkel csaptak össze azért,
hogy becsületesen teljesítsék vállalt kötelezettségeiket.

Nem akarom eltúlozni Nyikolaj Mihajlovics érdemeit,
de ez a hozzájárulása a közös üggyhöz akkor nagyon-na-
gyon sokat jelentett. Az angol vezetők az ő felszólalása
után tekintetbe vették katonai misszióink állásfoglalásait,
és a konvojok ezt követően, fegyverzettel és felszereléssel
megrakva folytatták rendeltetésszerű útjaikat a szovjet
kikötőkbe.

Királyság bonyolult szövetségesnek bizonyult. Állami és katonai vezetői különbözőképpen „tekintettek” a Szovjetunióra. Némelyek — például Pound vagy Mackinson, a hadügyminiszter — kifejezetten ellenséges érzelműek voltak. Az utóbbi titokban fékezte, lassította a katonai szállításokat, ezért a közvélemény nyomására Churchill kénytelen volt felmenteni tisztségéből. Mások, ha nem is mutattak különösebb rokonszenvet a Szovjetunió iránt, de nem voltak rosszindulatúak velünk szemben. Ez megkönnyítette a misszió munkáját, és hozzájárult ahhoz, hogy nagyon sok gyakorlati kérdést kielégítően meg lehessen oldani. Harlamov az ilyen vezetők közé sorolta Beaverbrook lordót, a már említett Alexandert, a tengerészeti minisztert, Dillt, a légierő főszóvivőjét és másokat. Akadtak olyanok is, akik barátságosak voltak hozzánk, és őszintén segítettek a misszió működését. Phillips ellentengernagy például, aki a katonai szállítmányokkal foglalkozott, megértette a szövetséges viszony valódi jelentőségét, és ahol csak tudott együttműködött velünk. Nagyon sok barátunk volt ezenkívül a katonai és haditengerészeti hivatalokban dolgozók között, az ő segítségük nélkül egyetlen nagy dolog sem lett volna végrehajtható.

Amikor a második arcvonalat Európában megnyitották, misszióink munkája megsokasodott. Az amerikai parancsnokság is nagy figyelemmel kísérte a misszió tevékenységét. Harlamov és alárendeltjei számára kevésnek bizonyult a 24 óra, mivel részt kellett venniük a franciaországi partraszállásra készülő csapatok gyakorlatain, ellenőrizniük kellett a tengeri konvojok készenlétét és elindulását stb. A második arcvonal megnyitásakor a katonai misszió főnöke a szövetségesek egyik cirkálóján a hadművelet körzetébe érkezett, és Normandiában partra szállt. Onnan hamarosan hazahívták a Szovjetunióba. Az angliai katonai misszió főnöke 1944 novemberétől egészen a háború végéig Vasziljev tábornok volt, akit a szövetségesek olaszországi arcvonaláról helyeztek erre a posztra.

A Harcoló Franciaország Fegyveres Erőinek törzsében és a szövetséges expedíciós csapatok főparancsnokának, Eisenhower tábornoknak törzsében, a Szovjetuniót Szuszloparov vezérőrnagy képviselte. Ivan Alekszejevics, az egy-

kori földműves, az első világháború és az októberi fegyveres felkelés résztvevője, 1939-ben katonai attasé volt Párizsban. Szolgálati teendőit tisztéhez méltóan, nagy hozzáértéssel látta el. Szeme előtt zajlott le Franciaország tragikus összeomlása és kapitulációja, tanúja volt a francia kormány árulásának. A Nagy Honvédő Háború kezdetén Ivan Alekszejevics visszatért hazájába. Ettől kezdve a Vörös Hadsereg tüzérségi törzsében dolgozott, és 1942-től 1944 közepéig a Nyugati Front 10. hadseregének tüzérségét irányította eredményesen.

Szuszloparov 1944 nyarán ismét katonai-diplomáciai megbízatást kapott, és rövidesen a Franciaországban működő szovjet katonai misszió élére nevezték ki. Nem volt könnyű dolga az Európában megnyílt második arcvonalon tevékenykedő szövetségesekkel való jó kapcsolat kialakításában. Munkája akkor vált különösen bonyolulttá, amikor a szovjet—német arcvonalon a véghez közeledő hitleri hadigépezet főkolomposai — előlünk titkolva — a menekülés útját keresve, hozzákezdtek az angol—amerikai csapatok előtti fegyverletételről tárgyalni. A helyzetet az is megnehezítette, hogy a szovjet katonai misszió parancsnoka Párizsban tartózkodott, Eisenhower törzse viszont, ahol a fasiszták megpróbálták behízelegni magukat, a francia fővárostól keletre 125 km-re — Reimsben — működött.

A főhadiszállás és a vezérkar eleve számolt azzal a lehetőséggel, hogy az ellenség a Szovjetunió háta mögött a szövetségesekkel való megegyezésre törekszik. Szuszloparov felhatalmazást kapott, hogy az esetleges kapitulációt azonnal jelentse Moszkvának. Erről szövetségeseinket is tájékoztattuk. A kapott jog érvényesítésére hamarosan sor került. Mindez hatalmas felelősségvállalást jelentett, s amellettt képesnek kellett lennie a haza érdekeinek megvédésére. Németország 1945. május 7-én Reimsben történt fegyverletételének aláírásáról van szó — amiről „Az európai harcok utolsó terepszakaszán” című fejezetben részletesen beszámolok. Most csak annyit említenék meg, hogy akkor nagyon kényes helyzet alakult ki.

32 Szakkérdéseket illetően, a Jugoszláviában tevékenykedő katonai misszió előkelő helyet foglalt el a vezérkar mun-

kájában. Mint ismeretes, Jugoszlávia kommunistái és dolgozó népe fegyvert fogott a hitlerista megszállók ellen. A Nagy Honvédő Háború kezdetétől a Szovjetunió és Jugoszlávia kommunistáinak testvéri barátsága tovább szilárdult.

A jugoszláv harcosoknak és partizánoknak nagyon nehéz körülmények között kellett küzdeniük. Mivel a helyzet így követelte, általában a nehezen megközelíthető és élelmiszerben szegény, hegyes körzetekben szálltak szembe a fasisztákkal, s nagy hiányt szenvedtek jóformán minden anyagi eszközben, de elsősorban fegyverzetben és lőszerben. Ehhez még az is hozzájárult, hogy az ellenség a több nemzetiségű állam népei közötti ellentét szítására törekedett, hogy ezzel is súlyosbítsa a felszabadítók helyzetét. A nehézségeket azonban 1943 végére leküzdötték, és segítségünkkel sok mindent megváltoztattak. A nép harca az egész ország területén fellángolt. Jugoszláviában kikiáltották a demokratikus szövetségi köztársaságot, s a király hazatérését megtiltották. A népi ellenállás ereje a leigázók ellen folytatott küzdelemben megacélozódott. Elérkezett az ideje annak, hogy a partizánharcmodról áttérjenek a tervszerű hadműveletek folytatására, s az elszigetelt osztagok helyett reguláris katonai szervezeteket alakítsanak. A népi felszabadító hadsereg hibátlanul felépített szervezeti formát öltött, és gyorsan létrehozta a csapatok ellátásának és kiképzésének rendszerét. Kialakultak és eredményesen működtek a különböző szintű törzsek is.

A teheráni értekezlet után (1943. november 28—december 1.) a vezérkar utasítást kapott, hogy küldjön katonai missziót Tito elvtárshoz. Mivelhogy Jugoszláviában nemcsak fegyveres harcot vívtak, hanem a fegyveres erőnek reguláris hadsereggé való átszervezése is folyamatban volt, a katonai misszió vezetőjéül olyan embert kellett megtenni, akinek a hadművészeti kérdésekben és a fegyveres erők szervezésében széles körű ismeretei vannak.

A választás Nyikolaj Vasziljevics Korneyev tábornokra, a vezérkari akadémia volt tanárára esett. Az akadémián Nyikolaj Vasziljevics tanítványa voltam, és állítom, hogy ez jó választás volt. A tábornok 43. évébe lépett, a katonai dolgokat jól ismerte, személyes bátorsága az óvatossággal

párosult, amely tulajdonságok az akkori Jugoszláviában korántsem bizonyultak feleslegesnek. A misszió főnökének helyettesül Szokolov ezredest jelölték ki, aki 40 éves, tapasztalt, a légierő erdős-hegyes terepen kifejtendő tevékenységét jól ismerő ember volt.

A kis létszámú misszió 1944. január 17-én Sornyikov és Lebegyev pilóták vezette két gépen indult Moszkvából Asztrahany, Teherán, Habbaniya, Kairó, Tunis légi útvonalon Bariba. Az angol légierő itt, az olasz „csizma” sarkában települt. A missziónak innen kellett a hegyes Bosznián átrepülni a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg legmagasabb törzséhez.

Bariban a szovjet tábornokokat és tiszteket az angol szövetségesek kellő fogadtatásban részesítették. Jól felszerelt repülőtér, megfelelő raktárak és híradó eszközök álltak rendelkezésükre. Később ezeket a szovjet kormány kérésére átadták a Vörös Hadseregnek, minthogy a jugoszláv csapatoknak nyújtott szovjet segítség nagy méreteket öltött. Amíg Jugoszláviában a szovjet arcvonalat ki nem alakították, minden szállítmány légi úton érkezett, pontosan az Adriai-tenger feletti légtérben. Ebben a szövetségesek is részt vettek, akiknek birtokában az előbbinél jobban berendezett repülő támaszpontok voltak.

Jugoszláviába átjutni azonban nem volt könnyű dolog. Az angol katonai hatóságok Elliot légügyi almarsall személyében feltartóztatták gépeink indulását, hivatkozva az Adria feletti sűrű ködre, valamint a Jugoszláviában levő nagy hóra és a kijelölt körletben való leszállást gátló okokra. A napok pedig teltek egymás után...

A hajózó pilóták ennek ellenére a repülést javasolták: a kockázat azonban határtalanul nagy volt. Kornyejev parancsot adott a katonai misszió minden tagjának, hogy gyakorolja az ejtőernyővel való ugrást arra az esetre, ha a géppel való leszállást nem lehet végrehajtani. Kockázat természetesen még az adott esetben is volt, de ezt vállalni kellett. Intézkedését Moszkva jóváhagyta. Katonai misszióink vitorlázó repüléssel 1944. február 23-án — a Vörös Hadsereg napján — sikeresen földet ért. Ez időtől Kornyejev tábornok és a misszió tisztjei állandóan együtt voltak a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg legfelsőbb törzsé-

vel. A jugoszláv elvtársakkal együtt viselték a háború terheit, együtt osztotak a hitleri megszállók felett aratott győzelem örömeiben.

Szokolov Bariban maradt. A hamarosan kezünkbe került támaszponton egy szállító- és egy vadászrepülő-századdal — 12—12 repülőgéppel — rendelkezünk. Az alegységek feladata az volt, hogy a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadseregnek rakományt — fegyvert, lőszert és egészségügyi felszereléseket — szállítsanak, parancsnokokat és egészségügyi személyzetet juttassanak a harcoló egységekhez, onnan visszafelé pedig sebesülteket szállítsanak. Munka akadt bőven. Ennek jellemzésére csak annyit, hogy a szovjet pilóták csupán jugoszláv katonákból és tisztekből 5000-nél többet juttattak át az arcvonalon, a különböző harctevékenységi körletekbe. Amellett seregnyi más, előre semmiképp sem látható feladatot oldottak meg, például, a JNFH legfelsőbb törzsének — és személyesen Titónak — válságos helyzetből való kimentését. A pilótáknak repülniük kellett a tenger felett, a hegyek között és az ország különböző vidékeire. Rakományt juttattak el Crna Gora (Montenegro), Szerbia, Bosznia, Dalmácia, Macedónia, Szlovénia és Horvátország körzeteibe.

Szokolovnak, és hozzá hasonlóan Kornyjejevnek többször kellett fontos kérdésben önállóan dönteni, így például 1944 júliusában, amikor az ellenség Drvarnál a népi felszabadító hadsereg vezetését meg akarta semmisíteni (erre később még visszatérek). A légi támaszpont főnöke több esetben „szemrevételezte” a szovjet gépek soron következő leszállásának körzetét, a helyszínen tanulmányozta a le- és felszállás körülményeit, és csak ez után intézkedett. A Bariban működő szovjet légi támaszpont teljes állománya jól összeforrott elvtársi és baráti közösség volt. A pilóták, a technikai és kiszolgáló személyzet a hazától távol a szocialista világ képviselőinek érezte magát, és egészen a háború végéig méltóan viselték a szolgálatukkal járó nehézségeket.

A szövetségesek földközi-tengeri expedíciós erőinek törzsében levő katonai misszióink Kiszlenko vezérőrnagy irányításával dolgozott. A második világháború utolsó szakaszában, az imperialista Japán szétverésekor az Ameri-

kai Egyesült Államok csendes-óceáni flottájának törzsében, egy szovjet összekötő tiszt csoport, élén Ivanovszkij ellentengernaggyal képviselte a szovjet haza érdekeit.

A szovjet fegyveres erők és a szövetségesek közötti együttműködés a teheráni értekezlet után szélesebb méreteket öltött. Mint ismeretes, végre megállapodtak a legfontosabb kérdésben, az európai második arcvonal megnyitásában. Említettem már, hogy nekem kellett a legfelsőbb főparancsnokkal részt vennem a teheráni értekezleten, és onnan állandó összeköttetést tartottam fenn a vezérkarral, valamint a frontok parancsnokaival. A szovjet küldöttség szavának, állásfoglalásának a teheráni szovjet követségen tartott értekezleten tiszteletet parancsoló súlya volt. Mindnyájan éreztük, tapasztaltuk, hogy fegyveres erőink győzelmeinek milyen hatalmas tekintélye van. A Sztálingrádnál, Kurszknál, Harkovnál és Kijevnél, a Dnyeper és a Szosz folyóknál elért — s a háború gyökeres fordulatához vezető — eredmények reálisan és láthatóan érzékeltették, hogy alapvetően ezek készítették a szövetségeseket kerekasztalhoz ülni, s ezért egyeztek bele, hogy a második arcvonalat megnyissák. Túlságosan is világossá vált az a lehetőség, hogy a szovjet katona egyedül zúzza szét a hitleri fasisztákat, s ez esetben a szövetségesek a győzelem háttérébe kerülnének.

A szovjet küldöttségnek ekkor sikerült a nyugati szövetségesek — Churchill javasolta — „balkáni változatra” vonatkozó reakciós elgondolását megtörni. Rákényszerítette a szövetséges hatalmakat, hogy az angol—amerikai csapatoknak a jóval hatékonyabb, fontosabbnak minősülő franciaországi partraszállási tervét hajtsák végre. A teheráni értekezlet eredménye tehát a szovjet fegyverek 1943. évi dicső győzelmeiből következett. Egyben meghatározó jellegű volt a Hitler-ellenes koalíció országainak összehangolt fellépésében, melynek céljául az ellenségnek az elkövetkező évben az európai hadszíntéren történő megsemmisítését tűzték ki.

1944 második felében, amikor a szovjet fegyveres erők hatalmas méretű felszabadító hadjáratot folytattak a szovjet határon túl, és megnyílt a második arcvonal, sor került a koalíciós erők együttműködésének gyakorlatban és

teljes egészében történő megvalósítására. A vezérkar munkáját ez jelentősen megnövelte. A szövetségeseket naponta kellett tájékoztatni csapataink arcvonalának helyzetéről, meg kellett határozni a szovjet és szövetséges repülők bombacsapásainak objektumait és terepszakaszait, egyeztetni kellett a csapatok és a flották tevékenységének idejét, erőfeszítéseik irányait. Az ellenséges célpontok bombázására addig Olaszországból és Angliából felszálló angol—amerikai légierő számára Poltava körzetében néhány repülőteret biztosítottunk.

Antonovnak, Szlavinnak és a vezérkar más munkatársainak találkozásai a szövetséges missziók főnökeivel, képviselőivel, különböző összetételű küldöttségeivel megszőkottá váltak, hétköznapi munkánk szerves részét alkották. A találkozásokon összehangolt kérdéseket később belevettük a főhadiszállás elhatározásaiba.

A Hitler-ellenes koalíció legfelsőbb szerve a három nagyhatalom vezetőinek konferenciája volt, ahol alapvető elhatározásokra jutottak, meghatározták a fegyveres erők soron következő hadműveleteinek jellegét, idejét, a bevonandó erők mennyiségét, nemkülönben a szövetséges csapatok főcsapásainak irányát.

A teheráni értekezletről már szóltam. Ezenkívül sor került a jaltai (1945. február 4—11.), a potsdami (1945. július 17—augusztus 2.) értekezletekre.

Az elsőt a hadászati tervet hangolták össze, amelyeket a későbbiek során pontosan megvalósítottak. Antonov jelentésében értékelte a kialakult hadihelyzetet, és előrejelzést adott a jövőre vonatkozóan. Hasonló módon jelentettek a „nagy hármas” másik két államának vezérkari főnökei is. A szovjet vezérkar felhívta a szövetségesek figyelmét, hogy számoljanak nyugaton a hitleristák erejének gyengülésével, amit a Vörös Hadseregnek az Oderához való kijutása fog előidézni, és kérte, hogy 1945. február első felében indítsanak támadást. A Livadia kastélyban folytatott tanácskozáson megállapodtak a Szovjetunió Japán elleni háborúba való belépésének idejéről és feltételeiről.

Végül, a potsdami értekezleten kialakították a Hitler-ellenes koalíció németekkel szemben tanúsítandó közös po-

litikai álláspontját. A szovjet kormány Potsdamban megerősítette a Japán elleni háborúba való belépésére vállalt kötelezettségét. A japán militarista rablók szétverésével felszabadultak az általuk leigázott népek, s egyben a második világháború rég óhajtott befejezése is elérkezett.

Az értekezleteken kívül a háború halaszthatatlan — nevezetesen a fegyveres erők hadműveleteivel kapcsolatosan halaszthatatlan — kérdéseiben sürgős levélváltás útján döntöttek. Így volt ez például 1945 telén, amikor a szövetségesek helyzete az Ardenneknben válságosra fordult. Churchill levelének ama befejező mondatára, hogy „a dolgot sürgősnek tartom”, döntés született a visztula—oderai hadművelet idejének előbbre hozatalára. Csapataink január 12-én mérték a csapásokat a fasisztákra.

A vezérkar, a szovjet kormány vezetőinek mind a három értekezletre a katonai kérdésekről részletes anyagot állított össze.

A vezérkar — sokágú és fontos teendőinek végzése mellett — biztosította a legfelsőbb főparancsnokság számára a csapatok tevékenységének állandó irányítását. Ez az elhatározások megalkotásához szükséges javaslatok előkészítésével kezdődött, és teljesítésük ellenőrzésével végződött. A törzs, a nagy fáradtsággal járó, pontos munkát igénylő helyzetadatok összegyűjtésén és feldolgozásán kívül, szakadatlan összeköttetést tartott fenn a csapatokkal.

A csapatok rejtett vezetése — kiváltképpen fontos része a vezérkar munkájának. A titkok megőrzésére szolgáló rejtjelkulcsok, táblázatok kezelésével külön szerv foglalkozott. Mindig tisztelettel gondolok Baklikov főhadnagyra, akivel a frontot jártam. A teheráni értekezleten is ő tette lehetővé a rejtjeles katonai összeköttetést. Pjotr Sztjepanoviccsal — jelenleg ezredes — 1970-ben véletlenül találkoztam, nagy örömmel sokat emlegettük a rég múlt dolgokat.

1944 végétől a vezérkarnak az irányítással kapcsolatos munkája tovább bonyolódott, mivelhogy a főhadiszállás képviselőinek száma felettébb lecsökkent.

38 A főhadiszállás képviselőinek intézményét — mint is-

meretes — a Nagy Honvédő Háború első évében rendszerítették, s a képviselők munkája — mégha ideiglenesen is — a hadászati vezetés elemét alkotta. De közvetlenül a háború befejezése előtt újból felmerült a kérdés, vajon fennmaradjon-e a hadászati vezetésnek ez a fokozata. A fronton a dolgok rendben mentek, a parancsnokságok gazdag tapasztalatokra tettek szert. Ámde a kételkedés jelei is megnyilvánultak. Képes lesz-e a főhadiszállás Moszkvából a szárazföldi csapatok és a hajóhad roppant kiterjedésű haditevékenységét közvetlenül irányítani, nem veszíti-e el a háború menetében előállható váratlan fordulat esetén a fegyveres erők irányításának kormányát?

Az igazat megvallva, a kétely Sztálinban merült fel, amikor a vezérkar az előzetes elgondolását jelentette neki a háború befejező hadjáratának hadműveleteire vonatkozóan. Antonov gondolkodási időt kért. A legfelsőbb főparancsnok eleget téve Antonov kérésének, egyszersmind Zsukovnak is feltette a kérdést. Ő úgy nyilatkozott, hogy a háború adott szakaszában a főhadiszállás képviselői nélkülözhetők: a frontok száma csökkent, az arcvonal kiterjedése leszűkült, a frontoknak a központból való irányítási módja nagyszerűen bevált, s a parancsnokok hadvezéri művészete is kiforrott. Véleménye szerint, mindez lehetővé teszi a frontok megbízható irányítását, a főhadiszállás képviselőinek segítsége nélkül.

Antonov — mint minden ilyen esetben — nyomban kapcsolatba lépett Vaszilevszkijjel, a vezérkar főnökével, aki ekkor a Baltikumban tartózkodott. Tanácskoztak. A vezérkar nem értett egyet a főhadiszállás képviselői szerv azonnali és teljes felszámolásával. Indok bőven akadt: noha az arcvonal kiterjedése csökkent, de még mindig meghaladta a 2000 km-t; a támadást téli hadjáratban az egész arcvonalon folytatni kellett; a front és hadsereg vezetési pontjai egymástól jelentős távolságra voltak; a hadműveleti helyzet az arcvonal különböző szakaszain nem egyformán alakult, néhol erőteljesen megváltozott (például a Balatonnál). Ezért a vezérkar úgy vélekedett, hogy a főhadiszállás képviselőiről csak egyes esetekben célszerű lemondani, akkor, ha a Központból való irányítás szilárdsága és operativitása teljesen biztosítva van.

A legfelsőbb főparancsnok a vezérkar oldalára állott. A hadászati (nyugati) főirányban a frontok irányítását közvetlenül saját kezébe vette. A 2. és 3. Ukrán Front arcvonalán ekkor a főhadiszállás képviselője Tyimosenko, a Szovjetunió marsallja volt (a főhadiszállás 1945. január 12. 11012. sz. direktívája alapján). Az 1. és 2. Balti Front szakaszán ugyanezt a feladatot Vaszilevszkij oldotta meg. Erről jut eszembe, hogy a főhadiszállásnak küldött jelentései az arcvonalon kialakult helyzetről vagy a csapatok tevékenységére vonatkozó javaslatai különösen kiemelkedtek teljességükkel és világosságukkal. Alekszandr Mihajlovics rövid ott-tartózkodása után visszatért Moszkvába, utána ezeken az arcvonalszakaszokon a főhadiszállást Govorov, a Szovjetunió marsallja, a Leningrádi Front parancsnoka („álláshalmazással”) képviselte (a főhadiszállás 1945. február 2. 11018. sz. direktívája).

A fenti elhatározás helyességét az élet igazolta.

A vezérkar munkájában fontos szerepet töltöttek be a katonai közlekedési szolgálat szervei. A csapatok átcsoportosítása, átszállítása, az anyagi készletek eljuttatása, a kiürítés nehezen képzelhető el zökkenőmentesen működő katonai szállítószolgálat nélkül. Az erőknek és eszközöknek vasúti, vízi, légi vagy éppen közúti szállítóeszközökön történő továbbításával a törzs foglalkozik. A törzs megtervezi mit, mikorra és milyen szállítóeszkővel, hova kell eljuttatni; a közlekedési szakszolgálat szervei pedig a tervet megvalósítják. Ők szervezik a közlekedési úthálózaton a katonai diszpécser-komendáns szolgálatot is.

A katonai közlekedési szolgálaton kívül a vezérkartól kezdve minden nagyobb törzsben olyan szervek is vannak, melyek tervezik és intézik a csapatok fegyverzettel, lőszerrel, harceszközökkel, üzem- és kenőanyaggal, felszereléssel, élelmiszerekkel és minden más eszközzel történő ellátását, amire a csapatoknak szükségük van. Ezek azonban nem ellátási szervek. Nincsenek sem raktáraik, sem bázisaik, sem közlekedési eszközeik. Csupán okmányok vannak kezükben: tervek, jegyzékek, táblázatok (és napjainkban számítógépek). E szervek legfőbb értéke, hogy olyan em-

berekkel büszkélkedhetnek, akik feladataikat kiválóan ismerik. Nyilvántartást vezetnek az anyagi biztosítás valamennyi fajtájáról, és tudják: mi van raktáron, s az ipar milyen termékeket gyárt. Itt készülnek a távlati tervek, innen indulnak az igénylések, innen terjesztik elő az anyagi készletek elosztására szóló javaslatokat jóváhagyásra. Szóval, a csapatok anyagi biztosításával foglalkozó szervek kezében van az az alap, amelyre a hadsereg hadrafoghatósága épül. A hadműveleti tiszt kidolgozhat akármilyen sokat ígérő hadműveletet, de ha azt az anyagi lehetőségek figyelembevételével nélkül teszi, a hadművelet, szépen rajzolt nyilaival együtt ott marad a térképen — az életben történő megvalósítás nélkül.

Mi, hadműveleti tisztek, jól megértettük e szolgálati ágakkal való példás viszony kialakításának jelentőségét. Ahol csak lehetett, segítettük őket. De ők is mindent megtettek a hadműveletiek igényléseinek késedelem nélküli kielégítésére. Éppen ezért, mind a mai napig nemcsak a szolgálati összeforrottság érzése tölt el bennünket, hanem a szívélyes és tartós baráti érzelmek is összekapcsolnak.

A fő feladatok megoldása mellett váratlanul fáradságos teendők is előfordultak, más alkalommal meg olyanok, amelyeket teljesen lehetetlen volt előre látni. Különösen sok ilyen feladat adódott a háború befejezése után. Példaként csak egyet említek. A háború befejezését követően elhatározták, hogy Montgomery tábornagyot országunkba hivatalos látogatásra meghívják. Ő, mint az angolok leghíresebb katonai vezetője, akkor már az „El-Alamein grófja” cím tulajdonosa volt. A látogatás idejét — szokás szerint — hosszú ideig egyeztették, végül 1947. január hónapra állapították meg.

A tábornagnak már a megérkezés napján hivatalos látogatást kellett tennie Vaszilevszkijnél, a szovjet vezérkar főnökénél. Elhatároztuk, hogy ez alkalomból Montgomeryt orosz emléktárggyal ajándékozzuk meg. Hosszú ideig törtük a fejünket, mit is adjunk a magas rangú vendégnek, de valamiképp sehogyan sem tudtunk megegyezni az ajándékban. Végül valakinek az a gondolata támadt, varrassunk neki orosz katonai szabású, mókusprémmel bélelt bundát és tábornoki kucsmát szürke perzsából. A javasla-

tot helyeselték, és a bundát a sapkával együtt megrendeltük. A látogatás kezdetének idejére el is készültek, és Potapov tábornok szobájában helyeztük el őket.

A tábornagy végre megérkezett, és egyenesen abba a terembe kísérték, ahol Vaszilevszkij, Antonov, Szlavin és a jelen sorok írója is várta. Rám az a feladat is hárult, hogy később Montgomeryt a Vezérkari Akadémia meglátogatása során kísérjem. A kölcsönös üdvözlés után beszédek hangzottak el, majd a látogatás programjának összeállítása következett. Montgomery — talán azért, hogy eredetinek tartsák vagy más indítékoktól vezérelve — kijelentette, hogy a munkanapot reggel 6 órakor kezdi, és este kilenckor lefekszik aludni. Ezen a napirenden — fűzte hozzá — a háború alatt sem változtatott, még válságos szakaszokban sem. Megígértük, hogy megtartjuk ezt az időrendet, de magunkban azt gondoltuk — de jó lehetett neki, hogy ilyen napirendhez igazodva harcolhatott! A mi fogalmaink szerint a háborúban csak akkor lehet aludni, amikor a helyzet lehetővé teszi. Mellesleg, a háború alatt ezt mindannyian így is csináltuk.

Végül is Vaszilevszkij, a legalkalmasabb pillanatot megragadva, néhány szó kíséretében átnyújtotta a bundát és a kucsmát. Az ajándék Montgomerynek nagyon tetszett. Hosszasan nézegette, s közben megkérdezte: vajon valódi-e a mókus és mi a prém értéke... Az árát senki sem tudta, ezért én azonnal kimentem és telefonon érdeklődtem. Montgomery ezután úgy határozott, hogy felpróbálja a bundát és a kucsmát. Amikor magára öltötte, kiderült, hogy a kucsma jó, de a bunda meglehetősen hosszúra sikerült. A szabónak megadott „hiteles méretek” jócskán eltértek a valóságtól. A daliásnak éppen nem nevezhető angol tábornagy elveszett a bundában.

Vaszilevszkij megnyugtatta:

— Ez helyrehozható dolog. Holnap reggelre a bunda használható állapotban rendelkezésére fog állni.

Ez azonban nem volt ingyére a tábornagnak, azt kérte, hogy a bundát most, öelötte kurtítsák meg, megvárja. Zavartan pillantottunk egymásra.

— Szergej Matvejevics, intézkedjék a szabó ügyében — szólt felém fordulva Alekszandr Mihajlovics.

Negyven perc múlva ott volt a szabó a varrógéppel. Mértéket vett, és a vezérkari főnök fogadószobájában munkához látott.

A fogadás hivatalos része közben véget ért. Közvetlen hangú beszélgetés kezdődött, visszaemlékeztünk az elmúlt napokra. A tábornagy nagy örömmel és részletesen elmondta az általunk jól ismert el-alameini csatát, amelyben legyőzte Rommelt. Már a harmadik csésze kávéfogyasztottuk, amikor a szabó befejezte munkáját, és még egy próba következett. Úgy állt rajta, mintha ráöntötték volna. Montgomery elégedetten távozott a fogadásról.

A következő napon a tábornagyot én kísértem a Vezérkari Akadémiára. A tantermek és laboratóriumok megtekintése után Montgomery a hallgatók számára előadást tartott az El-Alameinnél aratott győzelméről. Az előadás elkezdése után néhány perccel két angol tiszt valamiféle cédulákat kezdett osztogatni. Ez nem tartozott a programhoz, s érthető módon nagyon ideges lettem — mi ez a hirtelen cédulaosztogatás és mi van rájuk írva? Fogtam egyet és a mellettem ülő tolmácsnak parancsot adtam, hogy olvassa el. Kiderült, hogy ez is El-Alameinről szól — rövid leírás... Én pedig arra gondoltam, hány ilyen cédulára és miféle különböző címekre volna szükség a hadvezéreink — mondjuk Zsukov vagy Konyev — vezetésével aratott fényes győzelmek jellemzésére, amelyek akár méreteikben, akár eredményeikben többszörösen felülmúlták az El-Alameinnél kivívott győzelmet!

A tábornagy elutazása előtti napon Sztálin ebédet adott Montgomery tiszteletére. Az ebédre húszan voltak hivatalosak. A megjelölt időpontra — mi katonák és a külügyminisztériumot képviselő személyek — a Kreml palotában gyülekeztünk. Az ebéd kezdetéig már csak öt perc hiányzott... és Montgomery sehol! Telefonáltunk szálláshelyére; ott azt válaszolták: elindult. Abban a pillanatban nyílt az ajtó, és Montgomery belépett a fogadóterembe — bundában és kucsmával a fején.

— Mi történt? — kérdeztük sietve a kísérő szovjet tisztet. Miért nem mondták, hogy vegye le a kabátját ott, ahol kell?

— Ellentmondást nem tűrően megtagadta — hangzott a válasz.

A tábornagy felfigyelt a beavatkozásra és a jelen levő személyek zavarára, s csak ennyit mondott:

— Azt akarom, hogy Sztálin generalisszimusz lásson engem orosz egyenruhában.

Ekkor lépett be Sztálin a kormány tagjaival. Montgomery neki is elmondta, hogy miről van szó. Sztálin elmosolyodott, majd együtt a fényképész elé léptek. Monty (ahogy az angolok nevezték) ezután átöltözött, s kezdetét vette az ebéd.

A következő napon Mongomeryt a központi repülőtéren búcsúztattuk. Oda szintén bundába és kucsmába öltözve érkezett. Fogadta a tiszteletére kivezényelt díszőrség parancsnokának jelentését, aztán — egy pillanatra sem válva meg ajándékunktól — beszállt a gépbe s elrepült.

A vezérkarban végzett munka a háború alatt egész embert követelt. Az itteni teendők sem időt, sem erőt nem hagytak mással való foglalkozásra. A pihenésre szakított néhány órát senki sem volt képes másképpen eltölteni, mint közvetlen rendeltetésének megfelelően. Minden percet megbecsültünk; megtanultuk, hogyan kell lefekvés után azonnal elaludni. A vezérkariak élet- és munkarendje még akkor is az évek során megszokott módon folyt, amikor az ellenség sorsa már megpecsételődött. Élték a maguk zárt, 24 óránként ismétlődő életét: a szolgálati épületből az étterembe, onnan újból munkába, az asztal mellől az ágyba, az ágyból ismét a munkahelyre. Szabad idő nem volt, ha csak nem számítjuk a fodrásznál töltött perceket. A fodrászteremben csillogtak a tükrök, suhogtak a fehér kendők, a mesterek olyan lágyan és gyengéden fésültek, szappanoztak . . . hogy közben el-elszundítottunk. Ily módon kipihenve, frissen borotválva és megnyiratkozva elhagytuk a fodrászszéket, majd cigarettára gyújtva ismét a dolgozószobába indultunk.

A vezérkar munkarendje a háború után is eléggé feszített maradt. Ezt követelte a munka. Az ország és a fegyveres erők békeállapotra tértek át, a riadókészültség és ké-

szenléti állapot azonban továbbra is fennmaradt — az Egyesült Államok már atombombájával kérkedett.

Sztálin, a háború éveéhez hasonlóan, majdnem semmi szabad időt nem hagyott magának. Csak azért élt, hogy dolgozzék. Nem változtatta meg azon szokását, hogy általában hajnali 3—4 óráig, néha még tovább foglalkozzék dolgaival; s reggel 10-kor ismét munkához kezdett. Ilyen munkarend megtartására kötelezett mindenkit, akivel kapcsolata volt, így a vezérkart is.

Gyakran fordult elő, hogy a Kremlben vagy a „közeli” nyaralóba kellett utaznunk, hogy jelentést tegyünk az ország védelmével kapcsolatos különböző kérdésekről. Bizonyossággal mondhatom, hogy Sztálinnak vajmi kevés idő jutott pihenésre, akár a háborús, akár a békeévek alatt.

Sztálin az ünnepi hangversenyeken és előadásokon kívül — amelyek rendszerint az ünnepi gyűlést követték — sehová se ment. Házi „színháza” — a rádió zenei műsorának és hanglemezeknek meghallgatásából állott. A számára eljuttatott új hanglemezek jó részét előbb lejátszatta, majd értékeléssel látta el. Ezt minden lemezére saját kezűleg rájegyezte: „jó”, „tűrhető”, „rossz”, „csapnivaló”. Az éjjeliszekrényben, valamint az étkezdében közvetlenül mellette levő asztalkán elhelyezett ormótlan, henger alakú automata lemezjátszóban — amit 1945-ben az amerikaiak adtak ajándékba — csak a „jó” és a „tűrhető” feliratú lemezek maradtak. A többit eltüntették. A lemezjátszókon kívül egy hazai gyártmányú kézzel felhúzzható patefon is volt, amelyet a tulajdonosa maga rakott ide vagy oda, ahova éppen akarta.

Tudtuk, hogy nagyon szereti a gorodkit (orosz népi játék, bottal és fabábukkal játsszák — *a szerkesztő*). A szabályok szerint a játékhoz 4—5 fős csapatok alakultak, természetesen az önként jelentkezők közül. A nézők hangosan szurkoltak. Tíz figurával játszották, és az „ágyúkkal” kezdtek. A sikertelenül játszókkal tréfálkoztak, néha kihívó megjegyzésekkel illették őket... Sztálin ezt saját magával kapcsolatban sohasem engedte meg. Nem volt valami jó játékos, de szenvedélyesen játszott. Minden találát után nagyon elégedett volt, és soha nem mulasztotta el, hogy ne mondja: „No lám, így bánunk el velük!” Ha azonban

kudarcot vallott, rögtön gyufa után kutatott a zsebében, s rágyújtott a pipára, vagy ha már égett — nagyokat szipantott.

A nyaralóban nem volt sem park, sem kert, sem „kulturáltan” megnyírt cserje vagy fa. Sztálin a természetet a maga valóságában szerette, amelyhez nem ért az ember keze. A ház körül baltát sohasem látott buja növényzet zöldellt, sok-sok fenyővel és lombos levelű fával.

A háztól nem messze néhány odvas fatörzs állt, amelybe madarak, mókusok fészkeltek be magukat. Valóságos madárparadicsom volt. Az odvas fák előtt etetőasztalok. Sztálin szinte mindennap kijárt oda és etette a tollas jövevényeket.

Befejezésül szeretném még egyszer hangsúlyozni, hogy a vezérkar embereiről szóló elbeszélésem korántsem teljes. A vezérkar beosztottai nehéz, bonyolult és felelősségteljes munkát végeztek, biztosították a legfelsőbb főparancsnokság vezető-irányító tevékenységét. Hazaszeretetük, világos észjárásuk és tudásuk, fáradságot nem ismerő önfeláldozó munkájuk — megannyi hozzájárulás volt a közös üggyhöz, az ellenség felett aratott győzelemhez.

A HARCIBARÁTSÁG FORRÁSAINÁL

Tavaszi örömök — A sebzett vad veszélyesebb — Anders hadseregének tekervényes útja — A lengyel burzsoá kormány fondorlatai — A népi Lengyelország hadseregének létrehozása — A lengyel testvérek tűzkeresztsége — A legfelsőbb főparancsnok levele Churchillhez — Nem ismerve a gázlót... — Lengyel földön — A támadást biztosítani kell — Értekezlet a főhadiszálláson — A titokzatos palack

1944. március 26-a. Elérkezett a háború 1009-ik napja. Az ukrán frontoknak a háborúk történetében példa nélkül álló, tavaszi sártengerben végrehajtott támadása a német fasiszta „Dél” hadseregcsoporthoz súlyos vereségét okozta. A hadseregcsoporthoz nemcsak hatalmas veszteségeket szenvedett, hanem ketté is szakították. Az 1. Ukrán Front csapatai a Kárpátok lábához értek. A front csapatait, Vatuťyin sebesülése után, ideiglenesen Zsukov marsall irányította. A 2. Ukrán Front élén Konyev marsallal, február közepén Vatuťyin frontjával együttműködésben, Korszuny-Sevcsenkovszkijnál az ellenség számára „kis Sztálingrádot” hozott létre. Ezután a Dnyepernek fordult, s 175 km-es szakaszon erőszakos átkelést végrehajtva, birtokba vette Belci várost és vasúti csomópontjait. Konyev csapatai szüntelenül támadva, 85 km-es arcvonalon kijutottak a Prut folyó partján levő országhatárhoz!...

Régen vártuk már ezt a napot. Amint a 2. Ukrán Front jelentése beérkezett a vezérkarhoz — ahol akkor, mint hadműveleti csoportfőnök teljesítettem szolgálatot —, azonnal továbbítottuk a legfelsőbb főparancsnoknak. Ő úgy rendelkezett, hogy Konyev csapatai előtt első osztályú diszössztűzzel tisztelegjünk, vagyis 324 ágyúból lőtt 24 össztűzzel. Helyettesemmel, Grizlovval leültünk és megfogalmaztuk a parancsot. Este 9 órakor pazar tűzijáték rakétái világították meg a moszkvai eget.

Nem vállalkozom rá, s nem is tudnám szavakkal le-

írni az akkor bennünket megrohanó érzéseket. A szülőföld felszabadításának leghőbb vágya és forró szenvedélye teljesült. De folyamatosan élt bennünk egy másik vágy is, semmivel sem kevésbé emelkedett jellegű, vele egyenlő színvonalú — segítséget nyújtani a fasizmus igájába hajtott népeknek. Megértettük, hogy a Románia, Lengyelország és más országok felszabadításáért folyó küzdelmet a szovjet emberek az 1941. június 22-én eldőrdült első lövésekkel kezdték meg. Most azonban, amikor katonáink kijutottak a határhoz, a Vörös Hadseregnek felszabadító küldetése teljesítéséhez közvetlenül a Szovjetunió határain túl kellett hozzákezdenie.

Malinovszkij hadseregtábornok parancsnoksága alatt sikeresen folytatta támadó hadműveleteit a 3. Ukrán Front is. Szétverte a német fasiszta csapatok Krivoj Rog-i csoportosítását, elérte a Déli-Bugot, és még azon napon: március 26-án megkezdte hadműveletét Ogyessza felszabadításáért, továbbá hogy a Dnyeszter alsó folyásához kijusson. A vezérkarnál a hadművelet menetéről Vaszilevsz-kijtől értesültek, aki mint a főhadiszállás képviselője a 3. és 4. Ukrán Frontok tevékenységét hangolta egybe.

1944. április 2-án a Szovjetunió kormánya sajtókonferencián közölte, hogy a Vörös Hadsereg néhány helyen átkelt a Prut folyón, és Románia földjére lépett. A Legfelsőbb Főparancsnokság parancsot adott, hogy az ellenséget a teljes szétverésig és megadásig üldözni kell.

A szovjet kormány kijelentette, hogy nem célja román területek megszerzése vagy a Romániában meglevő társadalmi rendszer megváltoztatása. A szovjet csapatoknak Románia területére való lépését „kizárólag a katonai szükségszerűség és az ellenséges csapatok folytatódó ellenállása írja parancsolóan elő”.⁴

Április közepére a szovjet csapatok — miután átkeltek a Prut folyón — elérték Rădăuți, Orgejev. Dubosszári terepszakaszát, és az ellenség átkarolásához kedvező helyzetet foglaltak el.

A vezérkarnál, a hagyományokhoz híven, anyagokat készítettünk a legfelsőbb főparancsnok május 1-i parancsához. A hangulat emelkedett volt; eljött az ideje a haza teljes felszabadításának. És ott... és ott, ha kiűztük az el-

lenséget a saját hazánkból — úgy gondoltuk —, talán könnyebb lesz.

Antonovval, a vezérkari főnök helyettesével, ilyen gondolatokkal mentünk a főhadiszállásra a soron következő jelentés megtételére. Mint általában, amikor az arcvonalon kedvezően mentek a dolgok, a legfelsőbb főparancsnoknak nagyszerű hangulata volt, és minden kérdésben fölöttébb gyorsan döntött. A májusi parancs szövegének megbeszélése során mindketten kifejeztük meggyőződésünket, hogy most már — a határokon túl — az összes nehézségek sokkal gyorsabban lesznek leküzdhetők. Sztálin figyelmesen nézett ránk, és... gyorsan lehűtötte heveségünket. Az ellenség most a sebzett vadra emlékeztet — mondotta —, amely a saját vackába visszakúszni kényszerül, hogy begyógyítsa sebeit. De a sebzett vad még veszélyesebb. Üldözni kell őt, és a saját barlangjában agyonütni.

Sztálin hangsúlyozta, hogy a fasiszmus igája alatt szenvedő népek felszabadítása semmivel sem lesz könnyebb feladat, mint a német fasiszta csapatok kiűzése a Szovjetunió területéről. Gondolatait kifejtve felhívta figyelmünket, hogy csapataink a határokon túl egészen más, a szocialista rendszerünktől gyökeresen eltérő politikai helyzetbe kerülnek. Ott a fegyveres küzdelem menetére, a szövetségesekkel való viszonyra, a kibékíthetetlenül ellenséges osztályok érdekei fognak hatni. Lesznek jóbarátok, de lesznek ellenségek is, különösen a volt uralkodó körökből és azokból a néprétegekből, amelyek az uralkodó köröket támogatták.

A legfelsőbb főparancsnok május 1-i parancsa e gondolatok jegyében készült el.

Hamarosan mi magunk is meggyőződünk Sztálin figyelemztetésének igazságáról. Bizonyos ideig sikertelenek voltak azok a kísérleteink, amelyek a támadásnak Románia belseje felé történő kifejesztésére irányultak. A csapatok kifáradásának jelei kezdtek mutatkozni. Nagy veszteségeik következtében legyengültek, élőerőben és harci technikában egyaránt feltöltésre volt szükségük. A főhadiszállás parancsára 1944. április 17-én az 1. Ukrán Front, május 6-án pedig a 2. és 3. Ukrán Front csapatai védelemben

mentek át. Brodi kelet, Tarnopol nyugat, Kolomea, Paşcani, Iaşi észak, Kisinyov kelet, továbbá a Dnyeszter vonalában. A frontok parancsot kaptak, hogy május végére legyenek készen a támadásra. Ezt a határidőt azután meghosszabbították, mert május 30-tól kezdve az ellenség nagy erejű kísérleteket tett arra, hogy csapatainkat kivesse állásaiból, és viasszaszorítsa a Prut mögé. A támadásban négy páncéloshadosztály (14., 23., 24., „Totenkopf” SS-hadosztály), a „Grossdeutschland” gépesített hadosztály és néhány gyalogos-magasabbegység vett részt, erős légi és tüzérségi támogatás mellett. Tíznapos elkeseredett harc után, bár elég nagy veszteségek árán, sikerült az ellenségnek egyes szakaszokon 30 km mélységig betörni állásainkba.

Az ellenség élénk tevékenysége nyugtalanságot keltett az arcvonalban, a főhadiszálláson és a vezérkarnál is. Adataink szerint a német fasiszta parancsnokságnak olyan nagy erői voltak, hogy nemcsak Iaşi, hanem Kisinyov térségében is képes volt csapást szervezni, ahol hozzávetőlegesen hét gyalogos-, öt páncélos- és gépesített hadosztálya tartózkodott.

Az ellenségnek volt mit kockára tennie, s ha beveti az ott rendelkezésre álló összes erőit, sikert érhet el Belci irányában, és kijuthat a Dnyeszttertől nyugatra levő csoportosításunk hátába.

A veszély nagyon komoly volt, de a szovjet katona itt is megállta a helyét. A 2. Ukrán Front csapatainak állhatatos védelme meghiúsította a német fasiszta parancsnokság elgondolását. Malinovszkij, a front parancsnoka azt jelentette a vezérkarnak, hogy az ellenség ezekben a harcokban négy páncéloshadosztály hadianyagát vesztette el. Mindazonáltal itt támadni nem tudtunk, s az elkeseredett harcokat csapataink is megszenvedték.

Jóllehet a délnyugati arcvonalon az erőviszonyok — különösen harckocsikban — kiegyenlítődték, a helyzetet mégsem lehetett javunkra fordítani. Ezért a vezérkar azt tanácsolta, hogy ezen a frontszakaszon a támadást csak akkor újítsák fel, ha más irányokban az ellenség erejét szétverjük. A főhadiszállás egyetértett elgondolásunkkal, s a csapatok közben a nyugati irányban megkezdték a „Bag-

ratyion" hadművelet előkészítését, valamint a Legfelsőbb Főparancsnokság más hadászati hadműveleteinek végrehajtását. Délnyugati irányban a hadművelet kezdetének elhalasztása egyáltalán nem jelentette a hadműveletek kidolgozásának mellőzését; ezzel foglalkoztak a vezérkarnál és a frontparancsnokságon.

Alá szeretném húzni, hogy nemcsak katonai kérdésekkel foglalkoztunk. A vezérkar a Politikai Főcsoportfőnökséggel, a frontok és hadseregek haditanácsaival együttesen felkészítette a szovjet katonát a szülőhaza határain túli felelősségteljes feladatra, hogy mint a legfejlettebb társadalmi rendszernek, a szocializmusnak képviselője, a Szovjetunió Fegyveres Erőinek katonája teljesítse ezt a megtisztelő feladatot.

Románia területén augusztus 20-ig nem került sor támadó hadműveletre. Lengyelországban viszont csapataink egész nyáron át támadtak, elérték a Visztulát, és kijutottak Varsó keleti elővárosához: Pragához. Lengyel földön csapatainkkal válllvetve harcolt az 1. lengyel hadsereg, Berling tábornok parancsnoksága alatt. A lengyel katonára erre az időpontra igazi harci testvérünkkel vált.

Beosztásom folytán tanúja lehettem a lengyel néphadsereg születésének, és állandó kapcsolatban voltam a Szovjetunióban levő lengyel fegyveres erőkkel. Éppen ezért szeretnék bővebben szólni a lengyel haderőről, létrejöttéről, kialakulásáról, és arról a nehéz útról, amelyet végigjárt.

A hazánkban tartózkodó lengyel tisztek egy csoportja már a Nagy Honvédő Háború első napján beadvánnyal fordult a szovjet kormányhoz. A következőket írták: „Mi, a fasiszta agresszor által elnyomott egyik nép képviselői, a lengyel nép felszabadításának egyetlen útját a Szovjetunióval való együttműködésben látjuk, olyan keretek között, amelyben hazánk teljes értékűen képes fejlődni.” A tisztek megesküdtek, hogy becsülettel hívek maradnak adott szavukhoz.

Ez a tény kétségtelenül annak az eltökéltségnek kifejezője volt, amelyet a fasiszta elnyomás váltott ki, és re-

ményt nyújtott arra is, hogy katonai szövetséget köthetünk a lengyelekkel a területablók ellen.

Reményeink valóra váltak. 1941. július 30-án Londonban a lengyel kormány — Sikorski tábornokkal az élén — egyezményt kötött a szovjet kormánnyal a hitleri Németország elleni háborúban való kölcsönös segítségnyújtásról. Beleegyeztünk, hogy ebben az időszakban hazánk területén hozzák létre a lengyel hadsereget, amelynek élén a londoni lengyel kormány által kijelölt parancsnokság áll. Megállapodtunk, hogy a Szovjetunió területén megalakított lengyel csapatok velünk együtt fognak harcolni a közös ellenség ellen. Az egyezmény kimondta, hogy „a lengyel hadsereg a Szovjetunió területén, hadműveleti vonatkozásban a Szovjetunió Legfelsőbb Főparancsnokságának irányítása alatt fog tevékenykedni. Utóbbi állományában a lengyel hadseregnek is lesz képviselője.”⁵

A lengyel hadsereg harci alkalmazásának és a parancsnokság szervezésének részleteit a Szovjetunió Legfelsőbb Főparancsnoksága és a lengyel parancsnokság között létrejött különleges katonai egyezmény határozta meg. Ezt az egyezményt Moszkvában 1941. augusztus 14-én kötötték meg. Részünkről az aláírásra Vaszilevszkij vezérőrnagy kapott meghatalmazást.

A Szovjetunió területén levő lengyel csapatok főparancsnokául Sikorski Władysław Anders tábornokot nevezte ki, akinek már voltak tapasztalatai seregtestek vezetésében az 1939-es német—lengyel háború időszakából.

A katonai egyezmény megkötésének időpontjára a lengyel hadsereg felállításának előkészületei már elkezdődtek. Tisztázták a behívandó létszámot, kijelölték a technikai eszközöket, létrehozták a kiképzési bázist. A lengyel parancsnokság kérésére a kiképzés gyorsított ütemben folyt. Nem elleneztek Anders tábornoknak azt a javaslatát, hogy a hadosztályokat harckészültségük elérésének mérvében irányítsuk a szovjet—német arcvonalra. Szeptember elején vonatszerelvények vitték a lengyel újoncokat a csapatmegalakítási központokba, és már 8-án a főparancsnok törzse előtt lengyel „zołnierz” (katona) állt őrt.

Először két gyalogoshadosztály — az 5. és 6. alakult meg. E hadosztályok állományát azok a lengyel polgári

személyek alkották, akik a Szovjetunióba menekültek, vagy más úton jöttek hazánkba. Nagy számban áramlottak az önkéntesek, és a 30 000 főben meghatározott lengyel hadsereg létszáma jóval nagyobb lett; 1941. október 25-re elérte a 41 500 főt, s ez a szám még tovább növekedett. A megalakítási központok a Volgánál, valamint Orenburgban, Buzulukban, Tockojében és Tatyiscsevben voltak. Ezekben a számunkra rendkívül nehéz időkben is a szovjet állam nagy anyagi támogatásban részesítette Lengyelországot. Többek között, a Szovjetunió a londoni lengyel kormánynak százmillió rubel kölcsönt adott, a lengyel polgári lakosság megsegítésére. Ezenkívül, a Szovjetunió területén levő lengyel hadsereg fenntartására még 300 millió rubel kölcsönt biztosítottak. A lengyel csapatokat szovjet fegyverekkel és haditechnikai eszközökkel szerelték fel. Ellátásuk azonos volt a Vörös Hadsereg felállított hadosztályainak ellátásával.

A vezérkarnál megsokasodott a munka. Egy olyan beosztási helyet is rendszeresítettek, amelynek betöltője a szovjetunióbeli lengyel hadsereg szervezésével teljhatalmú megbízottként foglalkozott. E tisztséget Panfilov páncélos vezérőrnagy látta el. Ismertem őt, mert együtt tanultunk a motorizált és gépesített csapatok akadémiáján. Minthogy hivatali személyzete jóformán nem volt, a munkától szinte még aludni sem tudott. A későbbiek folyamán a külföldi csapatok megalakításának vezetését rendezték. Ezt a szolgálatot a Népbiztosok Tanácsánál összpontosították, mint hogy ez a tanács foglalkozott a különböző hivatalokkal. A szovjetunióbeli külföldi katonai alakulatok létrehozásával foglalkozó szolgálatnak a vezetője a Népbiztosok Tanácsának teljhatalmú megbízottja volt. Közvetlen kapcsolatban állott az Állami Honvédelmi Bizottság elnökével, és a hivatali gépezetben a Honvédelmi Népbiztosságnak különleges tiszti csoportja működött.

1941 késő ősze, kiképzett állománnyal, harcra készen állt az 5. lengyel gyalogoshadosztály, majd a 6. hadosztály is sikeresen befejezte megalakítását. Az arcvonalba azonban nem kerültek ki, mert Sikorski tábornok 1941 decemberében olyan javaslattal fordult a szovjet kormányhoz, hogy bővítse ki 96 000 főre a lengyel csapatok létszámke-

retét, és kettő helyett hat hadosztályt hozzanak létre. December 4-én — a szovjet csapatok ellentámadásba való átmenetének előestéjén, Moszkva alatt — a lengyel kormány ünnepélyesen bejelentette, hogy „a Szovjetunió területén levő lengyel csapatok egymás mellett, egy akarat-tal fognak harcolni a szovjet csapatokkal a német megszállók ellen”.⁶

Bármilyen nehéz volt a helyzet az idő tájt hazánkban, a szovjet kormány beleegyezett újabb lengyel csapatok felállításába. Fegyvereket azonban nem tudtunk adni. A lengyelek megnyugtattak bennünket, hogy az angol kormány ad fegyvereket, és folytatták munkájukat. Sikorski kérésére a csapatmegalakítási központokat áthelyezték Közép-Ázsiába. Ott táborokat, katonai iskolákat, egészségügyi és más intézeteket kezdtek építeni. A lengyel csapatokat azonban onnan sem irányították a szovjet—német arcvonalra. Ez elsősorban a lengyel emigráns kormány áruló és hitszegő politikájával magyarázható, amely nem törekedett arra, hogy velünk harcoljon a hitleristák ellen. Még Sikorski — ez a burzsoá kormányban a legjózanabbul gondolkodó ember — sem mondott ellent kollégiáinak. Az ő eszmei álláspontja — így vélekedtek erről akkor a lengyel kommunisták — nem felelt meg a lengyel nép érdekeinek.

Az angol politikusok — többek között a miniszterelnök is — nyomást gyakoroltak az emigráns kormányra, hogy milyen területen alkalmazzák a lengyel fegyveres erőket. Kétkedtek a szovjet állam szilárdságában, és mint ismeretes, nem zárták ki annak lehetőségét, hogy rövid idő alatt meg fog semmisülni. Őket azonban nem a szovjet állam sorsa nyugtalanította, hanem a saját érdekük, és elsősorban az, hogy elzárják Indiát a hitleristák elől. Ezt a célt a Szovjetunió területén megalakított lengyel csapatok segítségével kívánták megvalósítani. Ezenkívül arról is álmodtak, hogy Lengyelországban megőrzik a burzsoá kormányzatot, s ez okból a velünk való szoros katonai együttműködést nem tartották kívánatosnak.

Az ilyen kétféle politikával magyarázható az a két irányzat, amely a lengyel csapatok személyi állományának hangelésében tapasztalható volt. A legelőrelátóbb és legbát-rabb katonák harcoltak annak a szerződéses kötelezettség-

nek a pontos és következetes végrehajtásáért, melyet a Szovjetunióval a hitleristák elleni harcra kötöttek. Ennek a nézetnek a képviselői figyelembe vették a szovjet állam nehéz helyzetét, amelyet időlegesnek tartottak, és nem kétkedtek benne, hogy a végső győzelem a miénk lesz. E győzelemtől tették függővé Lengyelország függetlenségét is. Mások, mindenekelőtt a lengyel csapatok parancsnoksága, a Szovjetunióval való szövetséget csak időleges, taktikai folyamatnak tartották. Ezek az emberek nem akartak a Vörös Hadsereggel vállvetve harcolni a hitlerista megszállók ellen. Minden bizalmuk a nyugati szövetségesek felé fordult, s arra törekedtek, hogy „megússzák” az arcvonalba kerülést a Szovjetunióban, és elhagyják országunk területét.

A szovjet kormány és a parancsnokság nem avatkozott be a lengyel csapatok belső életébe, ámbár tudott e két irányzat harcáról. Mivel az együttes hadműveletek megfeleltek a Szovjetunió érdekeinek és a demokratikus Lengyelország függetlenségének, mi bízunk a lengyel parancsnokok tudatában végbemenő fordulatban, és továbbra is hathatósan támogattuk őket csapataik felállítására irányuló munkájukban.

Múltott az idő. A kegyetlen háború tovább folyt... Moszkvánál ellentámadásba kezdtünk, visszavetettük az ellenséget a főváros falaitól, és arra kényszerítettük, hogy lemondjon további terveiről. A háború menetében fordulat következett be. Az arcvonalon kialakult új helyzet a lengyel parancsnokságtól is új döntést követelt. Most, amikor a szovjet csapatok üldözték a megszállókat, és a főváros körzetében a tevékenységek általános támadássá fejlődtek, minden harcképes magasabbegységet számba vettünk. Az ellenséget üldözve, különösen nagy dolgokat lehetett volna művelni. Csakhogy a lengyel emigráns kormány ezzel nem értett egyet, jöllehet két nagyszerűen kiképzett és szovjet fegyverekkel jól felszerelt hadosztálya volt. A legerősebb — az 5. gyalogoshadosztály, állománya 12 500 főből állott. A hadosztály katonái és tiszthelyettesei nem egy ízben kijelentették, hogy készek harcba menni az ellenség ellen. A katonai szerződés értelmében kormányunk javasolta a kész hadosztályok harcbavetését, de Anders és Sikorski

válasza mindig ugyanaz volt — „Még nem vagyunk készen.”

A Szovjetunió még e rendkívül nehéz és bonyolult helyzetben is, amikor a szó legszorosabb értelmében minden területen hiánnyal küzdött, pontosan teljesítette a lengyel kormánnyal kötött megállapodásban vállalt kötelezettségeit — segítette a lengyel csapatok felállítását. Ami Anders reménykedését illeti a Londontól várt segítségnyújtás ügyében, hamarosan tisztázódott, hogy az angoloknak nincs szándékuk a többi hadosztályt fegyverzettel ellátni. A Londonba küldött nagyszámú sürgetés sem segített. Nekünk sem volt módunkban segíteni, mert az ország nyugati körzeteiből kiűritett gépek ekkor még vasúton gördültek Szibéria és az Urál felé. Ebben az időben személyesen Sztálin, majdnem darabonként, osztotta el a fegyverzetet a Vörös Hadsereg részére.

A háború körülményei arra késztették a szovjet kormányt, hogy 1942. február elején újból Andershez forduljon a lengyel hadsereg felkészítése és bevetése idejének pontosabbá tétele ügyében. Ez alkalommal ugyanis felmerült az 5. gyalogoshadosztály rövid időn belüli alkalmazásának igénye. Anders azt válaszolta, hogy a csapatok csak június 1-re érik el harckészültségüket, s különben sem ért egyet azok hadosztályonkénti bevetésével. Kifejtette azt a nézetét is, hogy két hadosztálynak az arcvonalon nincs nagy jelentősége, de egy egész hadsereg csapása hadműveleti sikert eredményezhet, ami nagy politikai kihatással járhat.

De a harci tapasztalatok megszerzése szempontjából is jobb, ha azt az egész hadsereg egyszerre szerzi meg, és nemcsak annak egyes csapatai.

Hasonló megfontolások, más időben és más feltételek között, ésszerűek lehettek volna. De akkor, mikor mi támadtunk, teljes létjogosultsága volt egyes hadosztályok harcbavetésének, és a lengyel erők arcvonalon való megjelenésének politikai kihatásai jóval nagyobbak tűntek volna — főleg Lengyelország lakosságára nézve, ahol nagy érdeklődéssel figyelték a lengyel hadsereg újjászűletéséről szóló híreket. Mindez nagymértékben hozzájárulhatott volna az országban a partizánháború kibontakozásához és a

földalatti harc kiteljesedéséhez. De Sikorski ez alkalommal ismét éles elutasítással válaszolt.

Az arcvonalon a döntő események ideje érkezett el, mindkét oldalon a felek erre készültek. De hogyan készültek a londoniak?! Anders 1942. március hónapban rövid időt töltött Londonban. Úgy tüntették fel, mintha a tárgyalások céljából történő meghívásának oka a lengyeleknek nyújtandó azon fegyverek rendelkezésre bocsátása lenne, amelyet Anders még nem kapott meg. Ezzel szemben olyan utasításokkal érkezett vissza, hogy készítse fel csapatait... a Szovjetunió határán túlra való telepítésre.

A kiürítés ürügyéül azok az élelmezési nehézségek szolgáltak, amelyeket országunk átélt. A szovjet kormány ebből a helyzetből akkor nem látott más kiutat, mint a hátszobában tartózkodó csapatok ellátási normájának csökkentését. Természetes, hogy ez Anders alakuló csapataira is vonatkozott. Sikorski felhasználva a nehéz helyzetet, arra kérte a szovjet kormányt, járuljon hozzá a lengyel csapatok egy részének Iránba történő áttelepítéséhez. Hozzájárultunk. A lengyel hadsereg állományából 1942. március 23. és április 3-a között 31 488 fő Iránba távozott. Elsősorban olyan újonnan szervezett egységek kerültek Iránba, amelyeknek még nem volt fegyverük.

A londoni lengyel kormány mesterkedéseinek igazi okai akkor még nem voltak teljes mértékben ismeretesek. De már az áttelepítés idején nagyon sok lengyel tiszt és közkatona azt mondta, hogy őket a Közel-Keletre angol ágyú-
töltelékeknek szállítják. A hadsereg parancsnoksága köntörfalazott, sőt kijelentette, a lengyelek csupán azért mennek ki, hogy ott felfegyverezzék, kiképezzék őket, és majd — ha harckészek lesznek — visszatérnek a Szovjetunióba, a fasiszta csapatok elleni közös harcban való részvételre...

Az első elszállítás után Anders lengyel hadseregének állományában kb. 42 000 fő maradt. Tovább folytatták az új egységek felállítását, egyben tökéletesítették a régi 5. és 6. gyalogoshadosztályok harci felkészítését. Parancsnokuk május végén újból megfordult Londonban. Május 30-án telefonon felhívta Sztálint, s közölte, hogy szükségesnek tartja az angolokkal folytatott tárgyalás eredményeinek jelentését, és a lengyel hadsereg további szervezési kérdé-

seinek megbeszélését. A vezérkaron nem kételkedtek abban, hogy az ügy a végkifejlet felé közeledik. A lengyel parancsnok elmondta, hogy az angolok aggódnak gyarmataikért, és arra törekszenek, hogy azt a lengyel csapatok — úgymond — „saját testükkel” védjék meg. A lengyeleket ezért kell kivonni a Szovjetunió területéről.

Itt azonban valami új dologra is fény derült: Anders elmondta, hogy az angolok 1942 nyarán az ellenség nagy támadását várják a keleti arcvonalon. Az angol felderítés adatai szerint a főcsapások Kubán és Kaukázus irányában várhatók. Valószínű, hogy Sikorski emigráns kormánya — angol nyomásra — végleg lemondott ama korábban vállalt kötelezettségéről, hogy csapatait a szovjet—német arcvonalon ütközetbe veti, egyben bejelentette azt is, hogy szükségesnek tartja a lengyel csapatok Iránba való kivonását. A lengyel miniszterelnök — ennek ellenére — arra törekedett, hogy a szovjet kormány hozzájárulását megnyerje újabb lengyel behívások végrehajtására, további hadosztályok felállítása céljából. Anders bennünket minderről a Kremlben tájékoztatott.

A lengyel kormány politikájának meglett a megfelelő ellenhatása. Minthogy a lengyelek nem teljesítették vállalt kötelezettségüket, mi viszont nagy nehézségekkel küzdöttünk a Vörös Hadsereg fegyverzettel való ellátása terén — amihez még az is hozzájárult, hogy akkor az arcvonalon is kedvezőtlenül alakult a helyzet —, a szovjet kormány 1942 júliusában közölte a lengyelekkel: a továbbiakban nem tartja lehetségesnek a Szovjetunió területén lengyel csapatok szervezését, és felvetette teljes elszállításuk kérdését.

1942 augusztusában újabb 40 000 lengyel katona távozott Iránba. Velük együtt távozott több mint 25 000 polgári személy — nagy részük a katonák családtagjai. Anders haladó gondolkodású tisztjei és katonái tiltakoztak Iránba szállításuk ellen, és a Szovjetunióban maradtak. Igaz, nem voltak túl sokan, de a lengyel haza felszabadításában nagy szerepet játszottak. Ezzel később részletesebben foglalkozom.

Így végződött a Lengyelország népének felajánlott segítségnyújtó kísérletünk, amely a betolakodók kiűzésére al-

kalmas — szovjet földön felállítandó — fegyveres erők szervezésére vonatkozott. És hogy ez nem járt sikerrel, a felelősség a Londonban székelő nagybirtokosokból és gyártulajdonosokból álló lengyel emigráns kormány képviselőire hárul. Bár őket azért nem szabad egyértelműen elmarasztalni. Ugyanis viselkedésük tevőlegesen befolyásolta Lengyelország igazi forradalmi erőit, akik tovább fokozták erőfeszítéseiket a népi hadsereg megteremtésére mind a lengyel földalatti mozgalomban, mind a Szovjetunió területén. Ezenkívül a hazájuktól távol harcolni kényszerült Anders-hadseregbeli katonák is átgondolhatták és értékelhették a szovjetek országának baráti segítségét.

Lengyelországban ez időben a politikai fejlemények elvezettek a Lengyel Munkáspárt (LMP) megteremtéséhez, új politikai stratégiai tételek kidolgozásához. Tovább fokozódott a hazafias erőknek Hitler-ellenes nemzeti frontba való összefogására irányuló erőfeszítése. Az LMP felhívással fordult a lengyel néphez, hogy egyesítse erőfeszítéseit az antifasiszta koalícióval, elsősorban közeli szomszédjával — a Szovjetunióval. Lengyelországban megalakult a Gwardia Ludowa (Népi Gárda) — a kommunisták vezette fegyveres szervezet.

A helyzet a szovjet—német arcvonalon is megváltozott. Sztálingrádnál a hitleri fasiszta csapatokat könyörtelenül szétvertük, és ez a háború menetében számunkra a döntő fordulat kezdetét jelentette. A Szovjetunióban levő lengyel hazafiak sorában e tény meggyorsította a felszabadító erővé válás folyamatát, továbbá azon szükségesség felismerését is, hogy fegyverrel a kézben a Vörös Hadsereg oldalán kell harcolniuk.

Nagyon jól emlékszem az 1943. évi tavaszi napokra. Ebben az időben a Legfelsőbb Főparancsnokság a kurszki döntő hadművelet előkészítésén munkálkodott. Dolgoztak a hadműveleti terveken, összpontosították az erőket és eszközöket, felhalmozták a tartalékokat és a szükséges anyagi készleteket. Egyszóval folyamatban voltak annak előkészületei, hogy mindörökre eltemessük a hitleri stratégiák terveit, és a fasiszta Németországot a katasztrófa küszöbére sodorjuk.

Ekkortájt hangzott el Lengyelország hazánkban emigrált

hű fiainak — kommunista vezetőinek — hangja a szovjetunióbeli lengyel hazafiak szövetségének megalakítására. E szervezetnek, amely teljesen megfelelt az LMP által életre hívott nemzeti frontnak és eléje kitűzött feladatoknak, az volt a célja, hogy a szovjet földön maradt lengyeleket — politikai, társadalmi és vallási nézeteiktől függetlenül — egységes harci táborba egyesítse a hitleri fasiszták szétverésére és megsemmisítésére. A szövetség egyik alapvető feladatát lengyel katonai egységek felállítása, és a Vörös Hadsereggel együttesen a fasiszta Németország elleni harcbavetése képezte.

A szovjet kormányhoz meg is érkezett a lengyel hazafiak kérése, amely a Szovjetunió területén lengyel gyaloghadosztály felállításával volt kapcsolatos. 1943. május 6-án az Állami Honvédelmi Bizottság megvitatta a lengyelek kérését, és hozzájárult a Tadeusz Kościuszkóról elnevezett 1. lengyel hadosztály felállításához. Az új magasabbegység alegységei és egységei már júniusban a Rjazany melletti szelecki táborban megkezdték a kiképzést. A hadosztály tervszerű kiképzésének megszervezésében tevékenyen kivették részüket a lengyel kommunisták is.

A szovjet vezérkar a „Tadeusz Kościuszko” hadosztály felállításának különös jelentőséget tulajdonított, mivel azt Lengyelország széles kibontakozó reguláris népi fegyveres erői magvának tekintette. A hadosztálynak 1943. július 15-én ünnepélyes keretek között — sasos címerrel ellátott — harci zászlót adományoztak. Személyi állománya fogadalmat tett, hogy hű marad a vérző lengyel földhöz és a fasiszta hódítók ellen harcoló népéhez. A hadosztály harcosai egyszersmind ünnepélyesen bejelentették, hogy hívek maradnak szövetségükhöz: a Szovjetunióhoz. A hadosztály soraiba állt a születő lengyel hadsereg fiatalsága. Itt kezdte pályafutását a népi Lengyelország számos híres katonai vezetője.

A lengyel hadosztály 1943. szeptember 1-ére befejezte szervezését, kiképzését, és ugyanazon a napon a szovjet —német arcvonalba indult. A tűzkeresztségen Belorussziában, a kis Lenino községnél október 12-én esett át.

A Nyugati Front csapatai erre a terepszakaszra néhány nappal azelőtt jutottak ki — két hónapig tartó súlyos ütkö-

zetek után. A Kalinyini Front erőivel együttműködve kiveték a fasisztákat a „szmolenszki kapuból”, ahonnan az ellenség légicsapásokat mért Moszkvára, lezárva a Lengyelország és a továbbiakban Németország felé vezető utakat. Az ellenség is megértette ennek az iránynak fontosságát, ezért műszakilag jól megerősítette és biztosította a szükséges csapatokat. „Ez a védelmi vonal a Dnyeper mentén épült, és a Pripjaty-mocsarak előtti utolsó nagy vasút- és közúti vonalat zárta le. Ha az oroszoknak sikerül ellenőrzésük alá vonni a Gomel—Mogiljov—Orsa vasútvonalat, valamint műutat, akkor a Pripjaty-mocsaraktól keletre levő terület védelme aligha lehet sikeres” — írta Tippelskirch tábornok, aki 1944-ben a 4. német hadsereg parancsnoka volt.

A Nyugati Front 33. összefegyvernemi hadseregének se-regtestei — melyek soraiba került a lengyel hadosztály — az ellenségnek a Dnyeper előterében épülő új védelmén akadtak el. A kapott utasítás értelmében ezt a védelmi te-repszakaszt le kellett küzdeni. A 33. hadsereg parancsnoka nem kételkedett az áttörés sikerében, de tisztában volt a csapatokra háruló sokféle nehézséggel is. Az áttörés si-keres végrehajtására arcvonal-kilométerenként meglehetősen nagy — tüzérségből és aknavetőkből 206-os, harckocsikból 52-es — sűrűséget hozott létre. A védelmet arcból indított rohammal tervezte áttörni, Leninótól közvetlenül északra levő szakaszon. Az első hadműveleti lépcsőben egymás mellett három hadosztály kapott parancsot a támadásra: középen az 1. lengyel gyalogos-, tőle jobbra a 42. szovjet lövészadosztály, balra a 290. lövészadosztály.

A harcban tapasztaltabb szovjet hadosztályoknak szár-nyakon történő alkalmazását az indokolta, hogy a 42. lö-vészadosztály sávjában a 217,6-os magaslaton az ellenség védelmét nagymértékben megerősítette, a 290. lövészhad-osztály sávjában pedig több olyan magaslat és mélyedés, valamint elmocsarasodott patakocska volt, mely a harcko-csiknak akadályt jelentett. Arra számítottak, hogy a szár-nyakon támadó lövészadosztályok a 217,6-os magassági pont körzetét, a mocsaras terepszakaszt gyorsan leküzdik, majd az ezt követő előremozgásukkal kedvező feltételeket teremtenek a lengyel magasabbegység sikeres tevékenysé-

géhez. A lengyeleknek ez idő alatt, a szovjet hadosztályok sikereire támaszkodva, birtokba kellett venniük a 215,5-es magaslatot, és át kellett törniük az ellenséges védelem harcászati mélységét. A három magasabbegység támadásának továbbfejlesztése az 5. gépesített hadtestre hárult volna.

A harc azonban korántsem az elképzelték szerint alakult. Az ellenség ereje és ellenállása a vártnál jóval nagyobb volt. A 42. lövészhadosztály támadását visszaverték. Bár felkapaszkodott a 217,6-es magassági pontra, nem volt képes birtokba venni. Az ellenség a támadónak nagy veszteséget okozva, a peremvonal előtt a földre kényszerítette. S a megismételt rohamok is egymás után mind elakadtak. A 290. lövészhadosztály katonáinak viszont sikerült leküzdeni a mocsaras terepszakaszt, és birtokba vették Trigubova községet. Az ellenség azonban határozott ellenlökéseivel a hadosztály alegységeit a falu szélére szorította vissza. Ezt követően nagyon elkeseredett összecsapások bontakoztak ki, de előbbre jutni mégsem sikerült. A legkedvezőbbben a lengyel hadosztály sávjában alakult a helyzet. A lengyel alegységek lendületes rohamai megtörték az ellenség ellenállását, majd hozzáértő manőverek alkalmazásával mintegy 4 km-re beékelődtek a fasiszta védelembe. A támadás egykori szemtanúi és résztvevői a szovjet se-regtestekkel karöltve harcoló lengyel alakulatok tisztjeinek és katonáinak rendkívüli állhatatosságáról és szilárd harci szelleméről tanúskodnak. Az összecsapásaik során gyakran kézitusát is vívtak.

A hadsereg támadási sávjának szárnyain kialakult kedvezőtlen helyzetet nem sikerült javunkra megváltoztatni, s ez kihatott a középben levő lengyel hadosztály tevékenységére is. A védelembe beékelődött lengyel alegységek egymás után háritották el az ellenség nagyszámú repülőgéppel támogatott ellenlökéseit. Az előrevont 5. gépesített hadtest — amely harckocsikban komoly veszteséget szenvedett — sem volt képes a harc menetét jelentősen befolyásolni. A támadás a szomszédos hadseregek sávjában is megtorpant. Az ellenséges védelem szilárd maradt.

... Ez alkalommal tehát a Leninónál vívott harcban az áttörés nem volt sikeres. A „Tadeusz Kościuszko” lengyel gyalogoshadosztály, valamint a szovjet magasabbegységek

megállásra kényszerültek. A vérrel megpecsételt szovjet—lengyel barátság jelentősége azonban messze túlnőtt a megszokott harcászati kereteken, elképzeléseken. Íme, ezt jegyezték fel a harcban részt vett lengyel katonák. W. Zalewski, aki ez időben a 2. ezred 3. századának beosztott tisztje volt, így emlékszik vissza az eseményekre: „Minden oldalról mást sem hallottunk: Hur-rá!... A lengyelek — sasok!... igazi hősök!... Ekkor, harcostársaimra tekintetem, s úgy tetszett, mint ha azok lélekben még a peremvonalban lennének — feszülten, készen állva a rohamra... Még a sebesültek is újabb rohamra gondoltak... Egész életemben emlékezetes marad számomra a szovjet ütegnél megivott csésze forró tea. Jól emlékszem, miként álltak körül bennünket a szovjet katonák, öleltek, és csókoltak, és gratuláltak”.⁷

A leninói harc ékesen bebizonyította, hogy a lengyel és a szovjet katonák a legnagyobb mértékben felkészültek a közös harcban a fasiszta Németország feletti győzelem kivívására; feltárta határtalan bátorságukat, tovább erősítette a szovjet—lengyel harci szövetséget. Csupán ebben a harcban három új Szovjetunió hőse született a lengyelek soraiból.

Az 1. lengyel gyalogoshadosztályról kiadott és október 5-én kihirdetett parancs azt bizonyította, hogy a lengyel önkéntesek áldozatok árán is készek magasztos céljaik eléréséért — hazájuk teljes felszabadításáért — küzdeni. Tanúságot tettek arról, hogy Lengyelország él, szabadságot akar, ezért küzdenek, és szét fogják verni a hitlerista betolakodókat. A parancs, az elesett hősöknek az utolsó tiszteletet megadva, megerősítette, hogy: „A győzelem most és a jövőben is a miénk”.

Október 12-e nehéz nap volt, de az ellenség fölötti győzelem felé vezető dicső út kezdetét jelentette. Ez a nap a lengyel néphadsereg ünnepnapja lett.

A történelmi tények gondolkodásra sarkallnak ... A vézerkarban, akkor 1943-ban, gondolatban többször visszatértünk a lengyel harcosok nehéz harci útjára. Különböző utakon, győztesen tértek vissza szülőföldjükre. De az az

út, amelyet a Vörös Hadsereggel vállvetve küzdő lengyelek választottak, a hazához közelebb levőnek bizonyult, mint azoké, akik a Közép-Keletre távoztak. A Szovjetunióból elszállított lengyel csapatok huzamos ideig nem vettek részt a fegyveres küzdelemben. Ezek Irakban Kirkuk és Mosul körzetében tartózkodtak mindaddig, amíg a hitlerista betörés veszélye el nem múlt az „angol korona gyöngyszeme”: India felett. 1943. július és augusztus hónapokban belőlük, valamint ugyanilyen céllal a közelben tartózkodó lengyel erőkből Anders tábornok irányítása alatt megalkult a 2. lengyel gyalogoshadtest. Létrejöttének ideje figyelemre méltó, mivelhogy az egybeesett a kurszki csata időpontjával. A háború menetének fordulópontja arra az időre nemcsak kirajzolódott, hanem a Vörös Hadsereg egy sor sikeres hadműveletben meg is erősítette azt. S ekkor a közép-keleti helyzet már senkit sem veszélyeztetett. Így a hadtestet Egyiptomba irányították, ahonnan 1944 első hónapjaiban Olaszországba került a 8. angol hadsereg alárendeltségébe. A hadtest állományát mintegy 50 000 katonára és tisztra alkotta, hadtápszerveit is beszámítva létszáma meghaladta a 60 000-et.

A lengyel katonák odaadóan küzdöttek a Sangro folyó völgyében, Cassino környékén, illetve Anconánál. Az ellenség nagyszámú védelmi állásának áttörése során hősiessen harcoltak. Erről tanúskodnak a Gusztáv-vonal (a németek észak-olaszországi védelmi vonala) szétvert állásai, s az itt emelt hősi emlékművek. A háború vége a hadtestet Bolognában érte, melyet 1945. április 21-én szabadított fel.

A 2. gyalogoshadtest a nyugaton tartózkodó lengyel csapatoknak csak egy részét alkotta. A londoni emigráns kormány a szövetségesek segítségével szárazföldi, légi és tengerészegységeket, továbbá magasabbegységeket állított fel. Normandiában a második arcvonal megnyitásakor például sikeresen tevékenykedett az 1. páncélosadosztály, amelyet Skóciában szerveztek, s melynek állománya 15 500 főt számlált. A hadosztály az 1. kanadai hadsereg kötelékében egészen a háború végéig, a főcsapás irányában működött. A hitleri Németország fegyverletételekor a hadosztály az Északi-tenger partján fekvő Wilhelmshaven körzetében tartózkodott. A szövetségesek Hollandiában végrehajtott

„Market Garden” fedőnevű nagy légidesszant-hadműveletében, Arnhem körzetében hősiesen tevékenykedett az 1. önálló lengyel ejtőernyős dandár, amelynek létszáma körülbelül 2000 fő volt.

Az említett példákat tovább lehetne sorolni, mivel még sok más lengyel egység és magasabbegység küzdött hasonló hősiességgel más arcvonalszakaszokon is, és járult hozzá a győzelem kivívásához. Jól ismert a lengyel pilóták szereplése az angol légierő kötelékében is, ahol derekasan helytálltak. A háború végére repülőkötelékeik száma már 14 osztályra növekedett. Egy-egy osztály általában egy szovjet repülőszázad erejének felelt meg. Dicsőséglistáikra írható körülbelül 1000 lelőtt és megrongált ellenséges gép, ezenkívül sok-sok légítámadásban vettek részt, amelyek során ellenséges célpontokat bombáztak, semmisítettek meg. Számtalan kisebb létszámú tengerészcsoport harcolt az Atlanti-óceánon, az Északi-, a Norvég- és a Földközi-tenger térségében; részt vettek harcokban, továbbá teher szállító konvojok kíséretében és tengerideszant-hadműveletekben.

A német fegyverletétel napján a nyugaton tartózkodó lengyel csapatok összlétszáma 194 500 fő volt. Közülük mintegy 120 000-en tértek vissza hazájukba, ahol nagy szeretettel fogadták őket, és megtalálták helyüket a népi Lengyelország építésében. S ez természetes is, hiszen a lengyel hazafiak túlnyomó része hősiesen harcolt hazája felszabadításáért. A szabadság nevében ontott vér mély tiszteletet váltott ki a katonák iránt, függetlenül attól, hogy hol harcoltak. A népi Lengyelország nagyra értékelte hűségesei fiai hőstetteit. Teljesen megértette annak a mély szakadéknak a lényegét, amely az ő katonáit a „londoni urak” ama csoportjától választotta el, kiknek fő törekvése a régi nagybirtokos-tőkés rend visszaállítására irányult.

Országunkban ez alatt folytatódott az újabb lengyel egységek és magasabbegységek felállítása. Ezt a nagyon fontos munkát Lengyelország egyik kiemelkedő katonai személyisége, a munkásmozgalom neves vezetője, Swierczewski tábornok irányította. 1943 végére már három gyalogoshadosztályt, egy tűzér- és egy harckocsidandárt, egy repülőezredet és más szükséges alegységeket, egységeket szer-

veztek. Az alakulatok, az 1. gyalogoshadosztályhoz hasonlóan, a Szovjetuniótól kaptak fegyverzetet, szükséges ellátást, és a Nagy Honvédő Háború tapasztalatainak felhasználásával képezték ki őket. Mivelhogy annak idején Anders magával vitte a lengyel parancsnoki kar nagy részét, az újonnan felállított alakulatoknál jelentős tiszthiány mutatkozott. Ez okból a lengyel csapatok számára szovjet parancsnokokat és elsősorban szakembereket kellett biztosítani. Azokból a hadosztályokból, amelyek elérték harci készenlétüket, megalakították az 1. lengyel hadsereggel közvetlen hadtestet. 1944. március közepén a hadtestet 1. lengyel hadsereggé szervezték át. Parancsnokául Berling tábornokot nevezték ki, aki korábban a „Tadeusz Kościuszko” gyalogoshadosztály élén állt. A hadsereg ekkor már Kovel alatt tartózkodott, és a szülőföldön vívandó ütközetekre készült. A parancsnokának lehetővé tették, hogy személyesen kapcsolatot létesítsen mind a szovjet vezérkarral, mind a Legfelsőbb Főparancsnoksággal. Utasítást kaptunk, hogy az 1. lengyel hadseregnél hozzunk létre különleges képviselői csoportot. Az e célra kikülönített tiszt csapat parancsnoka Molotkov ezredes (későbbi vezérőrnagy) lett, beosztottjai voltak Jevszejev és Dubrovskij alezredek, valamint Jeropkin százados.

Híreket kaptunk a lengyel földön folyó fegyveres harcokról, s arról is tudomásunk volt, hogy a Lengyel Munkáspárt közvetlen irányításával Gwardia Ludowa (Népi Gárda) elnevezésű partizáncsoportok alakultak, és ezek tevékeny harcot vívtak a betolakodók ellen. A lengyel népi bosszúállók harca különösen 1944 elején aktivizálódott, amikor is a Vörös Hadsereg megkezdte az ellenség védelmének szétzúzását. A megszállt Lengyelországban Bierut, Gomulka és a Lengyel Munkáspárt más vezetőinek kezdeményezésére és közvetlen irányításával létrejött a harcoló Lengyelország legfelsőbb irányító szerve: a Krajowa Rada Narodowa (Országos Nemzeti Tanács). A Legfelsőbb Főparancsnokság nagy bizakodással fogadta a lengyel felszabadító erőktől származó híreket, hogy a Krajowa Rada Narodowa — a nép nevében — 1944. január 3-án határozatot fogadott el: a Gwardia Ludowa és más baloldali szervek fegyveres osztagainak az Armia Ludowába

(néphadseregbe) történő egyesítéséről, és élére Żymierski (Rola) tábornokot állította.

A lengyel parancsnokság kérésére, a Szovjetunió segítséget nyújtott az ellenség hátában tevékenykedő lengyel felszabadító erőknek is. Fegyvert, lőszert, egészségügyi felszereléseket és más szükséges eszközöket szállított. Ebben az időben érkeztek Lengyelország területére Versigora, Bokov, Karaszev, Kovalev, Nagyelin, Pelih, Prokopjuk, Szankov, Csepig, Sangin, Jakovlev vezette és más partizán magasabbegységek csoportjai. A lengyel és a szovjet partizáncsoportok nemcsak különállóan tevékenykedtek. Nagyon gyakran, mint például Lublin körzetében, közös hadműveletet hajtottak végre a fasiszta megszállók közeli hadtápjá ellen. Az együttes vállalkozások során elért eredmények kiváltképp erősítették a győzelem közeledésébe vetett hit érzését. 1944 nyarán a lengyel néphadsereg soraiból már több ezer harcos működött együtt az arcvonalon támadó szovjet és lengyel csapatokkal.

Még mielőtt a nyugati hadászati irányban a döntő események megkezdődtek volna, a lengyel demokratikus erők politikai és katonai vezetőivel a kapcsolatok megszilárdultak. 1944. május közepén a Szovjetunióba érkeztek a Krajowa Rada Narodowa meghatalmazottjai. Május 22-én, azon a napon, amikor a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása a német csapatok belorussziai csoportosításának szétverését célzó „Bagratyion” hadművelet tervét megvitatta — a szovjet kormány fogadta a lengyel meghatalmazottakat. A vendégek részletesen beszámoltak a Legfelsőbb Főparancsnokságnak és a Lengyel Hazafiak Szövetségének Lengyelország helyzetéről, valamint a néphadsereg megalakításának néhány kérdéséről. A két ország képviselői közötti bizalmas baráti megbeszélés két óránál is hosszabb ideig tartott. A szovjet kormány a Rada Narodowát (Nemzeti Tanácsot) a lengyel nép egyetlen képviselőjének ismerte el, és az anyagi segítségnyújtással kapcsolatos igényeit maradéktalanul kielégítette. A képviselők számára a Szovjetunióban való tartózkodásuk idején látogatást szerveztek Ukrajnában és a lengyel nemzeti fegyveres alakulatoknál. A meghatalmazottak, a népeink között erősödő barátság láttán, elégedetten távoztak hazájukba.

A szovjet csapatok ebben az időpontban a koveli támadásra készültek. Rokosszovszkij, az 1. Belorusz Front parancsnoka a nagy kiterjedésű és eléggé változatos Belorussziát, de elsősorban a poleszjei és koveli körzeteit úgy értékelte, mint amelyek kedvező lehetőségeket teremtenek nagy mélységű és határozott hadműveletek folytatására. Lehetőség volt az ellenség belorussziai csoportosításának bekerítésére Poleszje délnyugati körzetéből, együttműködve a Pripjaty-mocsaraktól északra levő körzetből támadó csapatokkal, és megsemmisíteni az ellenséget az erdőkben és mocsarakban.

Bizonyos mértékig a front-balszárny hadműveletének terve magán viselte a kiváló képességű parancsnok elgondolását. A front bal szárnyán a támadást akkor tervezték megindítani, amikor az ellenség védelme Poleszjétől északra gyökereiben megingott ugyan, de még nem veszítette el Belorusszia nyugati terepszakaszain való megkapaszkodásának lehetőségét. Kovelnél az ellenség szárnyaira és hátába irányuló csapásnak végleg szerte kellett foszlatnia az ellenség abbeli reményeit, hogy megkapaszkodhat belorusz földön.

E csapás célja mindenekelőtt a német fasiszta csapatok koveli csoportosításának szétverése volt. A csoportosítás, akkori számvetéseink szerint, legkevesebb tíz hadosztályból és megerősítő eszközökből állott. A védelem áttörése után a támadásnak északi irányban kellett kifejlődnie, a Nyugati-Bug partja mentén, Breszt városát délkeletről, nyugatról és északról átkarolva. Breszt birtokbavétele után a gyorsanmozgó csapatoknak a támadást vagy Pruzsani, Szlonyim, vagy Bielsk, Bialystok irányában kellett kifejleszteniük. Nem nehéz megállapítani, hogy a hadműveletek sikere esetén a hitleri csapatok az 1. Belorusz Front két találkozó irányú csapása alá kerülnek. Az ellenség szétverése ebben a körzetben kedvező feltételeket teremtetett a következő, Varsó felszabadítására irányuló hadművelethez.

A terv szerint, a hadművelet első szakaszában az ellenség védelmét három összefegyvernemi hadsereg törte át (Guszev tábornok 47., Csujkov tábornok 8. gárda- és Kolpakcsi tábornok 69. hadserege). Ez után került ütközetbe

vetésre Bogdanov tábornok 2. harckocsi-hadserege és Krjukov tábornok lovas-gépesített csoportja a hadművelet sikerének kifejlesztésére. Az összefegyvernemi hadsereg (a 47. kivételével) feladata a támadásnak nyugati irányú folytatása volt, egészen Lublin vonaláig, ahol védelembe kellett átmenniük, és biztosítaniuk kellett a frontot ebben az irányban. A hadművelet megkezdését 1944. augusztus 3-ra tervezték.

Ezek szerint, az 1. Belorusz Front balszárny-seregtestjeinek kováli hadművelete csapataink Varsóhoz való kijutásának döntő szakaszát jelentette. Nem tűzte ki Lengyelország fővárosának felszabadítását, sem a Visztulán való erőszakos átkelést, csupán az ellenség nagyon fontos breszti csoportosításának szétverését, amely lényegében a Varsóhoz vezető út kapuját nyitotta meg.

A hadműveleti tervnek a főhadiszálláson történő jóváhagyása után azonban a katonai és politikai helyzetben olyan változások következtek be, amelyek a terv komoly módosítását indokolták. A katonai helyzet változása azzal kezdődött, hogy Model tábornagy, a „Közép” hadseregcsoporthoz parancsnoka (von Busch tábornagy helyett nevezték ki) nem várta meg Kovel alatti csapásunk kibontakozását. Július 5-én éjszaka a mélyedésben levő Kovel körzetéből, valamint nyugat felé kivonta csapatait, és Pardubi, Targoviscse szakaszán előre berendezett védelmi vonalba irányította. A védelem kedvező magaslatokra támaszkodott. Előzőleg rejtetten ugyancsak erre a terepszakaszra érkeztek a Model rendelkezésére bocsátott „Wiking” SS-hadosztály alegységei. A valóságban tehát, az ellenség előzetesen, sajátos megerősített körzetet hozott létre, amiről csapataink nem szereztek tudomást. Model elgondolása egészen egyszerű volt: szerinte, amint az oroszok észreveszik csapatai hátramozgását, azonnal üldözésbe mennek át, s ez esetben az előre jól beásott német harckocsik szervezett tűzébe kerülve megsemmisülnek. Bármennyire is elszomorító, parancsnokaink lépre mentek. Az elkövetett hiba egyik oka az volt, hogy a Belorussziában elért nagy sikerek láttán „sokaknak fejébe szállt a dicsőség”.

Guszev hadseregparancsnok, amint felfedte az ellenség visszavonulását, azonnal utasítást adott a három első lép-

cső hadosztály parancsnokának előrevetett osztagaik bevetésére. Ezek könnyen szétverték az ellenség gyenge fedezetét, birtokba vették Kovel és a közelében levő helységeket. Ezzel egyidejűleg a hadsereg parancsnoka beszámolt a front parancsnokának is a Kovel körzetében kialakult helyzetről, amelyet úgy jelentett, mint az ellenség általános visszavonulását. Rokosszovszkij ezt jelentette a főhadiszállásra Zsukovnak, aki nem tartotta kizártnak az ilyen manőver lehetőségét. De feltétlenül szükségesnek látta a visszavonulás tényének teljes határozottsággal történő ellenőrzését. Utasítást adott a front parancsnokának, hogy ha egyértelműen bebizonyosodik az ellenség koveli csoportosításának visszavonulása, azonnal lendüljön támadásba a 47. és 69. hadsereggel, a 8. és 11. harckocsi- és mindkét lovashadtesttel.

A hitleristák a következő napon tovább folytatták visszavonulásukat. Július 6-án Guszev és Kolpakcsi hadseregei mintegy 9 km-t nyomultak előre. A 342. német gyalogshadosztály halott tisztjénél talált térképen azonban már rajta volt a magasabbegység visszavonulásának útja, és a Nyugati-Bug partján előre kiépített védelmi vonalban kijelölt helye. Ettől kezdve sem a front parancsnokának, sem a főhadiszállás képviselőjének semmiféle kételye nem maradt. De ez más kérdést is felvetett: milyen terv szerint tevékenykedjenek a csapatok, mivelhogy a visszavonulás lényegesen változtatott a helyzeten, és új lehetőségeket tárt fel. Az összes harcászati szabályzataink világosan kimondták, hogyha az ellenség visszavonul, késlekedés nélkül és teljes erővel üldözni kell őt; a valóságban ez meg is történt.

A hadműveleti tervet azonban most már azonnal meg kellett változtatni, és erre maga Zsukov és a front haditanácsa vállalkozott.

Ez idő alatt a csapatok tovább üldözték az ellenséget. A 47. hadsereg parancsnoka azt követelte a nemrégén alárendeltségébe utalt 11. harckocsihadtest parancsnokától, Rudkin vezérőrnagytól, hogy azonnal és merészen tevékenykedjék. Ugyanakkor azonban nem foganatosított rendszabályokat a sokoldalú és nagy mélységű felderítés bevezetésére, a hadtest támadásának tűzéségi tűzzel és

légierővel történő támogatására; elhamarkodva feltételezte, hogy a hitleristák most „nem kényelmeskedésre, hanem irhájuk mentésére gondolnak”. A hadtestparancsnok és dandárparancsnokai úgy gondolták, hogy az ellenség éppen hogy csak nem szalad, és az idő rövidsége miatt elhamarkodták magasabbegységeik ütközetbe vetését, nem gondoltak a tűzérséggel és a légierővel való együttműködésre, de még csak kellő felderítést sem folytattak. A hadtestet július 8-án 11.00-kor bevetették. Két harckocsidandár a terep előzetes tanulmányozása nélkül szétbontakozott, és valójában vakon tevékenykedett. Nem tartották szükségesnek a hadtest állományában levő rohamlővegezredek szétbontakoztatását sem. Gyalogos erők a harckocsik mögött nem támadtak. Az ilyen megengedhetetlen rossz előkészítés következtében a hadtest és harckocsidandárai váratlanul az ellenség erős védelmébe ütköztek. Megpróbálták saját erejükből leküzdeni az ellenséges védelmet, de a beásott páncélosok oldal- és keresztltüzében hatalmas veszteséget szenvedtek, s így a hadtest elé kitűzött feladat megoldatlan maradt.

Ez kemény lecke volt számunkra. A megsebzett fenevad könyörtelenül megmart bennünket. És a harc megszervezésében elkövetett kis gondatlanság, az ellenség lebecsülése nagyon sokba kerülhet...

Zsukov, amint az esetről tudomást szerzett, az ügy kivizsgálását követelte, és személyesen jelentette Sztálinnak. „Úgy vélem — hangsúlyozta Georgij Konsztantyinovics —, hogy a hadtestparancsnokot: Rudkin vezérőrnagyot le kell váltani, és a hadtest élére alkalmasabb parancsnokot kell állítani.

Guszevet, gondatlansága miatt a főhadiszállásnak írásbeli fenytetésben kell részesíteni...”

A legfelsőbb főparancsnok kiegészítő adatokat kért a sikertelenség okaira vonatkozóan. Orlov tábornok, a front harckocsicsapatainak parancsnoka részletes jelentést készített, és fel is terjesztette. A hadtestparancsnokot leváltották.

A vezérkarban nagy keserőséggel vettük tudomásul ezt a mulasztást, de kivált én, aki Rudkin évfolyamtársa voltam a már említett akadémián.

Mivel ekkor sem a főhadiszállás képviselője, sem a front haditanácsa nem volt biztos az ellenség további elgondolását illetően, mérlegelni kellett a hadművelet folytatásának lehetséges változatait. Ha az ellenség a Nyugati-Bugtól keletre levő magaslatokon védekezik, akkor az eredeti hadműveleti terv marad érvényben, néhány kisebb módosítással. Ha viszont a hitleristák visszavonulnak (ami valószínűbbnek látszott), úgy a főcsapást célszerűnek mutatkozott Deblin felé irányítani, s a Visztula elérése után, a folyó keleti partja mentén Varsó elővárosa — Praga — felé kifejleszteni. A Visztula túlszárnyán hídfők foglalása is szerepelt a tervben, amelyek kedvező feltételek megteremtésére voltak hivatva a következő, nyugati irányú támadások indításához. A tervben másodrendű csapások is szerepeltek: az egyiket a 47. hadsereg (egy harckocsi- és egy lovas-hadtesttel megerősítve) erőivel Siedlce; a másikat a 70. hadsereg csapataival északi irányban, Breszt felé kellett volna mérni. Mindkettő célja az volt, hogy a front jobbszárny-hadseregei előtti ellenséges védelmet felgöngyölítsék.

Ebben a tervben, amelyet a vezérkar figyelmesen és nagyon alaposan megvizsgált, a front bal szárnyán levő hadseregek egy részének Varsó körzetébe való kijutásra szóló feladatait szerencsésen társították az ellenség egy nagyobb mélységű — Breszt körzetében levő — csoportosításának bekerítésére irányuló elgondolással. Mi ezt az elgondolást így is jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak. Még ezen a napon, július 7-én Antonov táviratot küldött Zsukovnak, hogy a tervet a főhadiszállás jóváhagyta.

A 11. harckocsi-hadtest sajnálatos tapasztalatai arra intettek, hogy az ellenséges védelmet menetből nem lehet leküzdeni. Hozzá kellett fogni az áttörés tervszerű előkészítéséhez és minden oldalú biztosításához. Ez bizonyos időt követelt. A kovácsi támadás időpontját július 18-ra tűzték ki, számításba véve, hogy az 1. Ukrán Front csapatai megindítják a lvovi támadó hadműveletet, jobbszárny-csapatai széttúzzák az ellenség vlagyimir-volinszkiji csoportosítását, s ennek eredményeként kedvező feltételek jönnek létre Rokosszovszkij balszárny-hadseregeinek tevékenységéhez. Időben kissé előrenyúlva megjegyzem, hogy

az 1. Ukrán Front támadása 1944. július 13-án sikeresen meg is kezdődött.

A feladatok a front jobb szárnyán — a breszti irányban — sem voltak könnyűszerrel megoldhatók. A vezérkart és a front parancsnokságát itt elsősorban az bosszantotta, hogy csapataink előremozgási üteme lelassult. Baranovicsi körzetében — ezen a fontos közúti csomóponton — az ellenség védelmének erős támpontja volt, amelyet a hitleristák elkeseredetten védtek; mindent elkövettek, hogy feltartóztassák előretörésünket Breszt irányában, ahol bekerítésüket terveztük.

A kialakult „dugó” felszámolásának meggyorsítására Zsukov sürgősen Baranovicsi körzetébe repült. Rokoszszovszkij beleegyezésével, aki akkor Kovel alatt tevékenykedett, Zsukov Baranovicsi körzetében személyesen szervezte meg Plijev tábornok lovas-gépesített csoportjának manőverét, amely Baranovicsi északról való megkerülésére irányult, és ezt összehangolta Batov 65. hadseregének tevékenységével. Ezzel egyidőben elindította Lucsinszkij 28. hadseregét a Baranovicsi és Szlonyim közötti vasútvonal átvágását célzó manőver végrehajtására. Baranovicsi július 8-án csapataink kezére került.

Miközben a szovjet csapatok támadó hadműveletük során Lengyelország határához közeledtek, a szovjet és a lengyel hadsereg felszabadító küldetésére döntően kiható esemény zajlott le. A Krajowa Rada Narodowa 1944. július 21-én Chelmben (a hitlerista elnyomás alól felszabadított talpalatnyi lengyel földön) törvényt fogadott el a demokratikus Lengyelország ideiglenes kormányának, a Polski Komitet Wyzwolenia Narodowegónak (Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottságnak) megalakításáról. A bizottság a tanácskozás második napján kiáltvánnyal fordult a lengyel néphez, harcra hívta a fasisztáknak az ország területéről való kiűzésére, és felszólította a világ demokratikus erőivel, elsősorban a Szovjetunióval való együttműködés megszilárdítására.

A kiáltvány vázolta a demokratikus átalakulás elsődleges feladatait, a lengyel állam alapját. Az új forradalmi kormány egyik közeli feladatának a lengyel néphadsereg megteremtését tekintette.

Ezekben az eseménydús napokban híreket kaptunk az ellenség birodalmából is. A német főhadiszálláson július 20-án Hitler ellen merényletet követtek el. A merényletet ösztönző indítékok jellege ekkor még ismeretlen volt előttünk, de maga a merénylet a korábbi „eszmék” átértékeléséről és a Harmadik Birodalom katonai köreiben dúló mély ellentétekről tanúskodott. A merényletről Grizlov tájékoztatott engem a 3. Balti Front telefonvonalán, mivel akkor éppen ott tartózkodtam. Mindketten fölöttébb sajnáltuk, hogy az ügy a főbűnös számára viszonylag kedvezően végződött. Nemsokára Németországból a merényletről szóló irások érkeztek az arcvonalra. Levelek tömkelege került kezünkbe, mielőtt a címzetthez érkezett volna. Támadásunk ugyanis oly gyors ütemű volt, hogy az ellenség postásai nem ismerve az arcvonal alakulását, motorkerékpáron gyakran beszaladtak csapataink körleteibe.

Az 1. Belorusz Front balszárny-hadseregei a támadás negyedik napján a Lengyelország határán levő Nyugati-Bug folyót már maguk mögött tudták. Zsukov, Rokosszovszkij és Bulganyin, a katonai tanács tagja ekkor kapták kézhez a főhadiszállás direktíváját: legkésőbb július 26—27-re birtokba kell venni Lublint. Ennek megoldására Bogdanov 2. harckocsi-hadseregének és Konsztantyinov 7. gárda-lovashadtestének alkalmazását javasolták. Mivel a direktíva részben módosította a front terveit, a főhadiszállás rámutatott, hogy Lublin birtokbavételét a független, demokratikus Lengyelország érdekei kívánják.

Július 23-án az 1. Belorusz Front csapatai felszabadították Lublint. A városban azonnal munkához látott az ideiglenes kormány, amelynek elsődleges feladatai voltak: a lengyel állam helyreállítása; a Vörös Hadsereggel együttműködésben a lengyel nép fegyveres harcának megszervezése a területrablók ellen.

Sztálin még azon a napon üzenetet küldött Churchillnek, amelyben kifejtette a szovjet álláspontot Lengyelország közigazgatásával kapcsolatban. „Nem akarunk és nem fogunk szovjet adminisztrációt teremteni Lengyelország területén, mert nem óhajtunk beavatkozni Lengyelország belügyeibe. Ezt maguknak a lengyeleknek kell intézniük.”

A vezérkar ekkor határozott utasítást kapott a lengyel

közigazgatási rendszerrel való kölcsönviszonyt illetően, s természetes, hogy a szovjet csapatoknak is ennek megfelelő utasításokat adtak.

A német fasiszta „Közép” hadseregcsoporthoz szétverése és a szovjet frontoknak a Szovjetunió nyugati határára való kijutása azt jelentette, hogy csapatainknak Belorusszia felszabadításáért vívott csatája befejezéshez közeledik. Ilyen esetekben az volt az elfogadott gyakorlat, hogy vagy új hadműveletet dolgoztunk ki, vagy a tevékenykedő frontok további feladatokat kaptak.

Zsukov marsall 1944. július 19-én a legfelsőbb főparancsnoknak küldött különleges felterjesztésében jelentette elgondolását a Belorusz Frontok további hadműveletére vonatkozóan, ahol ő — mint a főhadiszállás képviselője is — tevékenykedett. Íme az elgondolás:

„1. Az 1., 2. és 3. Belorusz Frontok alapvető hadászati céljai a közelebbi mozzanatokban a következők lennének: a Visztula elérése egészen a Gdański-öböl, Észak-Poroszország birtokbavétele, legvégső esetben a Visztula elérésével egyidejűleg Kelet-Poroszország elvágása Németország központi részétől.”

Amint az olvasó is látja, a legfelsőbb főparancsnok helyettese teljes egészében megoldhatónak tartotta a „Közép” hadseregcsoporthoz szétverésére irányuló feladatot és Lengyelország északi részének felszabadítását. Sokkal bonyolultabbnak és nehezebbnek tetszett számára azonban az Észak-Poroszország elleni hadművelet:

„2. Kelet-Poroszország, a megerősített körleteivel, műszaki berendezéseivel és természeti feltételeivel nagyon is bonyolult akadály. Königsberg előterét délről és délkeletről öt megerősített védőöv zárja le, de Insterburgtól nyugatra ezenkívül még elárasztásra előkészített terület is van.”

Zsukov, Kelet-Poroszország elleni támadásra legalkalmasabb irányoknak a következőket tartotta:

„Az első: — Tilsit körzetéből, általánosságban a partvidéken Labiau-nál Königsberg irányában;

a második: — Kaunas, Alytus körzetéből Gumbinnen-nél Königsberg felé a letzeni megerősített és vízzel elárasztott körlet délről történő megkerülésével;

a harmadik — Mława körzetéből Hohensteinen, Allensteinen át Braunsberg irányában.

Ezenkívül erős csapásmérő csoportot célszerű alkalmazni a Visztulától keletre Marienburg irányában, Kelet-Poroszországnak Gdańsk körzetétől való elvágására.”

Hozzáfűzte, hogy a Tilsit körzetéből tervezett csapás csak abban az esetben hajtható végre, ha Litwát már megtisztították az ellenségtől. A javaslat szerzője feltételezte, hogy a második és a harmadik irányban a támadás végrehajtására a 3. és a 2. Belorusz Front sikereinek további kifejlesztése esetén is sor kerülhet.

„A Gumbinnen felé irányuló csapást végrehajthatja Csernyahovszkij, ugyanakkor erői egy részével az augusztóvi erdőktől északra is támadnia kell Suwałki városon keresztül Goldapra.

Mława körzetéből tervezett csapást a 2. Belorusz Frontnak kell mérnie a következő irányokban:

a) egy csoporttal Allenstein felé;

b) egy csoporttal Marienburg felé a Gdański-öböl elérésére;

c) egy csoportnak ki kell jutnia a Visztula partjára Grudziadz és Nieszawa szakaszon, és ott meg kell kapaszkodnia.

Ettől balra, egészen az 1. Ukrán Fronttal való sávhatárig az 1. Belorusz Frontnak el kell érnie a Visztula nyugati partját, s ott jelentős méretű hídfőket kell birtokba vennie.”

A felterjesztésben más elképzelések is kifejezésre jutottak: például a frontok erőiről is. Zsukov marsall jelentette, hogy az 1. Belorusz Frontot célszerű lenne megerősíteni 300 harckocsival és 100 rohamlőveggel. A 2. Belorusz Front részére, a meglevő három hadsereg mellett, ki kellene különíteni egy kilenc lövészadosztályos összefegyvernemi hadsereget, egy három lövészadosztályos hadtestet, egy harckocsi-hadsereget vagy két-három harckocsi-hadtestet és más megerősítő eszközöket, köztük lovasságot és repülőkötelékeket.

A szerző a felterjesztés befejező részében javaslatot tett a frontok közötti sávhatárokra is. A feljegyzés ezzel a mondattal végződik: „Rendkívül hasznosnak tartanám ön-

nel személyesen megbeszélni a soron következő hadműveletek elgondolását, és jó lenne erre Vaszilevszkijt is meghívni.”

Antonov, aki szintén megkapta ezt a felterjesztést, jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy véleménye szerint a soron következő hadműveletet nemcsak a Belorusz, hanem a Baltikumtól a Kárpátokig terjedő valamennyi frontnál is célszerű megvitatni. Sztálin egyetértett a javaslattal, és parancsot adott Zsukov és Vaszilevszkij berendelésére. A megbeszélés időpontját július 27—29-re tűzték ki.

Közeledett a délnyugati irányban az ellenségre mérendő új megsemmisítő csapások ideje. Pontosabbá kellett tenni a már támadó frontok feladatait, fő erőkifejtésük irányait, ellenőrizni és ahol szükséges helyesbíteni kellett őket; másutt teljes egyértelműséggel meg kellett szabni az együttműködés jellegét, a frontok erőinek csoportosítását, és végül szükséges volt meghatározni a főhadiszállás tartalékai létrehozásának rendjét, valamint elhelyezésüket és alkalmazásuk helyét.

A Legfelsőbb Főparancsnokságnak ezenkívül újszerűen kellett megoldania a csapatok irányításának néhány kérdését, összehangolni a frontok fő erőkifejtését és tevékenységük ellenőrzését. Nagyon időszerűvé vált ugyanis a hadműveletek menetének és biztosításának fokozottabb ellenőrzése. Arról volt szó, hogy a nagy sikerek csapatainknál itt-ott veszélyes önbizalmat szültek, és ez az ellenség lebecsüléséhez vezetett. Csökkent a felderítés folytatásával kapcsolatos követelménytámasztás, engedményt tettek az erők és eszközök összpontosítása, a csapásmérő csoportosítások alkalmazása elvének. Imitt-amott megfigyelhető volt az erők és eszközök szétforgácsolása — például a gyorsanmozgó csapatoknál, a légierőnél, és részben a tüzérségnél is. Ettől a hibától például még Konyev marsall — a hatalmas csapások mérésének és sikerek lendületes kifejlesztésének nagymestere — sem volt mentes, a lvovi hadművelet előkészítése és lefolytatása során.

Ribalko 3. gárda-harckocsihadseregének az ellenséges

lvovi csoportosítás hátában való megjelenésével kapcsolatban Zsukov, a főhadiszállás képviselője és Konyev, a front parancsnoka arra számítottak, hogy az ellenség feladja Lvovot és visszavonul. Július 23-án ennek megfelelően jelentették elgondolásukat a főhadiszállásra, amelyben Katukov, Ribalko, Leljusenko harckocsi-hadseregeinek, valamint Baranov lovashadtestének további támadására tettek javaslatot. Eszerint, a gyorsanmozgó seregtesteknek legyezőszerűen kellett támadniuk általánosságban Czeszochowa és Krakkó felé anélkül, hogy világosan látható főcsoportosítás lett volna.

A legfelsőbb főparancsnok és a vezérkar erről másként vélekedett. Lehetséges, hogy az ellenség feladja Lvovot — és akkor minden rendben van. De, mi történik akkor, ha annak birtokában tartására törekszik? Ez esetben csapataink hátában, a hátunk mögött hatalmas közlekedési csomópont marad, a hitleri csapatok nagyon fontos védelmi körlete; a szárnyon pedig az ellenség által még védett Sztanyiszlav körzete. Ily módon a szovjet csapatok utánpótlási útvonalaiktól el lennének vágva, s lőszer- és élelmiszer-ellátási hiányokkal küszködnének.

A főhadiszállás július 24-én kelt direktívája erre nézve a következőket tartalmazta:

„A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása úgy véli, hogy az Ön terve a harckocsi-hadseregek és lovashadtestek alkalmazására idő előtti, és az adott helyzetben veszélyes, mivel az ilyen hadművelet jelenleg anyagilag nem biztosítható, és csak a csapásmérő erőinket gyengítené, szétforgácsolná.

Ezek figyelembevételével a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja: elsősorban az ellenség lvovi csoportosítását verje szét, akadályozza meg a San folyóhoz vagy Szamborra való visszavonulását, amihez:

1. Katukov 1. gárda-harckocsihadseregét és Baranov 1. gárda-lovashadtestét Jarosław, Przemyśl körzetének elfoglalására alkalmazza, azzal a céllal, hogy elvágja az ellenség jarosławi csoportosításának nyugati irányú visszavonulási útvonalát.

2. Ribalko 3. gárda- és Leljusenko 4. harckocsi-hadseregét az ellenség lvovi csoportosításának megsemmisítésére

vesse be, Kurocskin 60. hadseregével szoros együttműködésben.

Vegye tekintetbe, hogy Lvovnak, mint fontos vasúti csomópontnak birtokbavétele nélkül nem folytathatunk nyugati irányban, Krakkó felé komoly, erőteljes támadást.

3. Szokolov 6. gárda-lovashadtestét az ellenség krasnytawi csoportosításának hátába mérendő csapásra alkalmazza Tomaszów, Kraśnik általános irányban, Gordov 3. gárdahadseregével és az 1. Belorusz Front balszárny-csapatával együttműködésben.

4. A támadást nyugati irányban a közeli napokban a San folyó elérésére, leküzdésére és nyugati partján hídfők foglalására korlátozza...”

Így oldották meg a gyorsanmozgó csapatok alkalmazásának kérdését, valamint az ellenség szétverését közvetlenül Lvov körzetében. Ekként határozták meg továbbá az 1. Ukrán Front sikere továbbfejlesztésének rendjét. Ha kissé előrejutva az időben arra gondolunk, hogy milyen nehéznek bizonyult a sandomierzi hídfő megtartásáért vívott harc, noha csapataink ellátása egészében biztosítva volt, még világosabban érthető a főhadiszállás előrelátása.

A Legfelsőbb Főparancsnokság mindig, mint az adott esetben is igyekezett megakadályozni a megalapozatlan előretöréseket. A nagyméretű támadások folytatásának irányzata, anélkül, hogy azokat a szükséges mérvben biztosították volna, nagyon veszélyesnek bizonyult, főleg a határainkon túl levő területeken. Itt az ellenség közel volt saját ellátó bázisaihoz, és a szükséges anyagiak elszállítására kész utak álltak rendelkezésére. Mi éppen ellenkezőleg, távolodtunk bázisainktól, ugyanakkor vasutak helyreállítására és építésére kényszerültünk. Ilyen esetekben minden vonatkozásban és gondosan óvni kellett magunkat a meglepetésektől.

Azokban a napokban, amikor a főhadiszálláson a hadművelet megbeszélése folyt, Lengyelország területén eléggé bonyolult katonai-politikai helyzet uralkodott.

Július 25-én estére Bogdanov 2. harcokcsi- és Csujkov 8. gárdahadseregének csapatai birtokba vették Dęblint, Puławyt, s kiérték a Visztula keleti partjára. Ugyanakkor Krjukov 2. gárda-lovashadteste harcot folytatott Siedlce

déli szegélyén. Mindnyájan — annak idején — úgy éreztük, hogy megnyílt a közvetlenül Varsó felé vezető út. A sikert továbbfejleszteni azonban nem sikerült, mivel az ellenség friss erőket vonultatott fel. Már két nappal korábban páncélosokkal és gyalogos erőkkal ellenlökéseket hajtott végre a front bal szárnya ellen is, amelyek közül különösen erők voltak a Batov 65. hadserege ellen irányulók. Noha az ellenlökéseket visszavertük, csapataink támadásának üteme mégis jelentősen lecsökkent.

Július 27-én Lucsinszkij tábornok 28. hadseregének keletről és Popov tábornok 70. hadseregének nyugatról, illetve délnyugatról végrehajtott csapásai azt eredményezték, hogy Breszt körzetében nagy ellenséges csoportosítást kerítettek be, amely gyűrűnek felszámolása két napot vett igénybe.

A lendületes támadás eredményeként Puławytól délre Kolpakcsi 68. hadserege is kijutott a Visztulához. Előrevetett osztaga átkelt a folyón, és — kis kiterjedésű hídfőállás elfoglalása után — nyomban hozzáfogott kibővítéséhez.

Július 27-én rendkívül heves harcok bontakoztak ki Siedlce körzetében. Ebben az irányban Guszev tábornok 47. hadseregének főerői és Bogdanov 2. harckocsi-hadserege támadott. Ez alkalommal a harckocsizók számára azt a feladatot szabták, hogy: vegyék birtokba Pragát, a Visztula átkelőpontjait, és vágják el a Visztulától keletre levő teljes német fasiszta csapatcsoportosítás nyugati irányú visszavonulási útvonalait.

A front parancsnoka — szem előtt tartva a lehetőségeket, valamint a támadásnak Varsó irányában, a Visztula keleti és nyugati partja mentén történő kifejlesztését — első lépcsőbe vonta előre az 1. lengyel hadsereget Riczice (Dęblin É 10 km) és Błostowicze (Puławy D 10 km) szakaszon.

Az 1. lengyel hadsereg első lépcsőbe való előrevonásának nagy harci és erkölcsi-politikai jelentősége volt. A szovjet parancsnokság a lengyel hadsereget mindaddig óvta, és csupán ekkor érezte magát feljogosítva arra, hogy az ügy érdekében alkalmazza. A lengyel hadsereg átlépve hazája határát, rövid táviratot intézett a Legfelsőbb Főpa-

rancsnoksághoz, melyet a hadsereg akkori parancsnoka, Sygmunt Berling írt alá: „Átléptük a Bug folyót. A hadsereg minden katonája szívvel és lélekkel kívánja: éljen Sztálin! . . . Lelkes hangulat. Az önkéntesek tömege . . .”

Egészen más hírek érkeztek a „londoniak” táborából. Ott Berling hadseregét nem tartották lengyelnek, hazafias katonáit bérenceknek nevezték. A „londoniak” Lengyelország területén vissza szeretnék volna állítani hatalmukat, az elavult régi rendet. Az egyik parancsukban egyértelműen meg is fogalmazták, hogy minden kísérletet egy „baloldali vezetői központ (állítólagos »kormány«) megalakítására szigorúan el fognak nyomni, ha kell még erőszak alkalmazása árán is.” Az angol miniszterelnök minden eszközzel támogatta a burzsoá politikusok ezen táborának képviselőit.

A szovjet főhadiszállás tudott arról, hogy Mikołajczyk, a lengyel burzsoá emigráns kormány új elnöke Londonból július 27-én elindult Moszkvába. Nyilván sok minden üzte őt: a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság egyre növekvő tekintélye, az erősödő Lengyel Munkáspárt, nemkülönben a lengyel nép növekvő rokonszenve irántunk, csakúgy, mint a kivívott hatalmas katonai sikereink. Mikołajczykot végül nyugtalanította a szovjet kormánynak az útbá indulása előtt közzétett azon nyilatkozata is, hogy: „A szovjet kormány nem szándékszik Lengyelország területén saját közigazgatási rendszert bevezetni, mert úgy véli: ez a lengyel nép dolga. Erre való tekintettel úgy döntött, hogy egyezményt köt a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottsággal a szovjet parancsnokság és a lengyel közigazgatási szervek közötti kapcsolatokat illetően.” És tovább: „A szovjet kormány nem követ olyan célokat, hogy bármiféle lengyel területet a Szovjetunióhoz csatoljon, vagy hogy megváltoztassa Lengyelország társadalmi rendjét; valamint kijelenti, hogy a Vörös Hadsereg hadműveleteit Lengyelország területén kizárólag a katonai szükség-szerűség, továbbá az a törekvés diktálja, hogy segítse a báráti lengyel népet a német megszállás alóli felszabadulásában.”⁸

... A főhadiszállás tanácskozása előtti napon Moszkvába érkeztem a 3. Balti Front törzséből. Még azon a napon tudomásunkra jutott, hogy Sztálin elzárkózott a nagyhatalmak vezetőinek találkoztójától, amelyet az Amerikai Egyesült Államok elnöke és Nagy-Britannia miniszterelnöke szeptember második felében Skóciában szeretett volna megtartani. Sztálin, rámutatva a találkozó kívánatos volta-ra, Churchillnek ezt válaszolta: „Meg kell azonban mondanom, hogy most, amikor a szovjet seregek oly széles fronton állnak harcban, számomra lehetetlen volna elhagyni az országot, és egy bizonyos időre megválni a frontügyek irányításától. Ezt valamennyi kollégám teljesen lehetetlennek tartja.”⁹

Az éjszaka a direktívához szükséges tájékoztatók, javaslatok előkészítésével telt el. A főhadiszállás értekezletére július 27-én került sor. Részt vettek: Sztálin, Zsukov, Vaszilevszkij és Antonov. A megbeszélésen Grizlovval együtt én is jelen voltam, hogy az elhatározást direktíva formájában megfogalmazzuk.

Az értekezleten — amint erről már szóltam — nemcsak a Belorusz Frontok támadásának perspektíváit vitatták meg, hanem ennél jóval nagyobb terjedelmű kérdéseket. Először a frontok helyzetét általában vizsgálták, és kedvezően értékelték őket. Aztán a Baltikum, Kelet-Poroszország és Kelet-Lengyelország helyzetét és hadműveleti feladatait elemezték.

Baltikumban a Leningrádi, a 3., 2. és 1. Balti Frontok sikeresen tevékenykedtek, ezért a főhadiszállás csupán pontosabbá tette e frontok támadásának hadműveleti terveit.

Különös részletességgel tanulmányozták Kelet-Poroszország előterét és a nyugati irány helyzetét. A tanácskozás résztvevői arra a következtetésre jutottak, hogy az ellenség Kelet-Poroszország megtartásáért a végsőig harcolni fog.

Az értekezleten eldöntötték, hogy a támadás menetből való indításának csekély eshetősége van, azt gondosan, sokoldalúan és jól elő kell készíteni, és jelentős erővel kell végrehajtani.

védelme, már a közeli napokban hatalmas sikereket vártak. Az ellenség Lvovnál történt szétverése, amelyről a főhadiszállás megbeszélésén szereztünk tudomást, lehetőséget teremtett Varsó D irányú tevékenység kibontakoztatására. Ezzel összefüggésben rendkívül fontossá vált Sandomierz körzete Konyev 1. Ukrán Frontjának sávjában. E körzet egyaránt volt Lengyelország központja felé vezető kapu és a németek Visztulára támaszkodó védelmének kulcsa.

Az 1. Belorusz Front csapatai két szárnycsoportosításban tevékenykedtek. A bal szárnyon két összefegyvernemi hadsereg (a 8. gárda és a 69.) már elérte a Visztulát, és július 27-én annak túlpartján Magnuszew és Paławy körzetében kisebb méretű hídfőket vettek birtokba. A Visztulához közeledett ekkor már az 1. lengyel hadsereg is. Sikeresen törtek előre a Visztula keleti partján a 2. harckocsi-hadsereg magasabbegységei is Varsó elővárosa, Praga felé. A harckocsizókat Radzijevszkij vezérőrnagy, a hadsereg törzsfőnöke vezette, mivel Bogdanov, a hadsereg parancsnoka megsebesült, és Sztálin parancsára Moszkvába szállították. A front bal szárnyán tevékenykedő többi seregtest Siedlce körzetében nyomult előre. Semmiféle riasztó jel ebből a körzetből nem érkezett.

Kedvezőtlenebbül alakult a helyzet a front jobb szárnyán — ahol 200—250 km-es volt a lemaradás. Felszabadították Białystokot, és kijutottak Breszthez. A város bevétele a legközelebbi feladat volt. Az értekezlet résztvevői nem gyanítottak veszélyt a csapatok támadásának lelassult, általános ütemében. Mindenki egyetértett azzal, hogy jöllehet az 1. Belorusz Front erői megfogyatkoztak, a hadtápjá is jelentősen széthúzódott az egy hónapja szakadatlanul tartó belorussziai hadművelet alatt, mégis képes megtörni az ellenség ellenállását Siedlce és Breszt körzetekben, majd Bogdanov északi irányban előrenyomuló harckocsizó sikerének kihasználásával pótolhatja az elvesztetteket.

Ily módon az értekezlet arra a következtetésre jutott, hogy a Varsó irányú támadást célszerűbb az 1. Belorusz Front jobb szárnyával végrehajtani. Elhatározták: az 1. Belorusz Front jobbszárny-csapatainak, Breszt és Siedlce

körzeteinek birtokbavétele után, megállás nélkül kell folytatniuk a támadást Varsó irányában; augusztus 5—8-ra el kell foglalniuk Varsó elővárosát — Pragát, továbbá hídfőt kell létesíteniük a Narew túlsó partján Pułtusk és Serock körzetekben, a 2. Belorusz Fronttal való csatlakozáson. A front balszárnny-csoportosításának ez idő alatt, folytatnia kellett a támadást, és hídfőket kellett elfoglalni a Visztulán Dęblin, Zwolen, Solec körzetében.

Az 1. Ukrán Front elé feladatul tűzték, hogy legkésőbb augusztus 1—2-án keljen át a Visztulán, és Sandomierz környékén foglaljon hídfőt. A továbbiakban a támadásának Czesztochowa és Krakó irányú kifejlesztését javasolták.

A tanácskozás résztvevői ezt követően a kárpáti arcvonall helyzetét vitatták meg. Itt arról volt szó, hogy a romániai hadművelet kezdetén főcsoportosításaink erő kifejtésének irányai elkerülhetetlenül kettéváltak: az egyik nyugat felé törekedett, míg a többiek — a 2. és 3. Ukrán Fronté — délnyugatra. Ugyanakkor a Kárpátok az ellenség kezén maradt, ahonnan mindkét hadászati csoportosítás szárnyára és hátába csapásokat mérhetett. Ezzel a veszéllyel számolni kellett. A főhadiszállás július 27-i megbeszélésén úgy foglaltak állást, hogy Grecsko tábornok 1. gárdahadserege és Zsuravljov tábornok 18. hadserege képes a szárnyak megbízható lezárására. Mindazonáltal utasították a vezérkart, győződjék meg róla, hogy ez valóban így van-e? Miután a vezérkar pontos számvetést végzett és kikérte Konyev véleményét, kiderült, hogy erre két hadsereg nem elegendő. Ezért a főhadiszállás július 30-án elhatározta a 4. Ukrán Front megalakítását: az 1. gárda- és a 18. hadseregből, a 8. légi hadseregből, továbbá tüzér, műszaki és más fegyvernemi alakulatokból.

Így tehát július 27-én a főhadiszálláson kimerítő pontossággal meghatározták azokat a soron következő hadászati feladatokat, amelyek megfelelnek mind a baltikum, mind a nyugati irányban kialakult sajátos helyzetnek. A továbbiakban megvitatták a Baltikumnak Kelet-Poroszországtól, Kelet-Poroszországnak Németország központi részétől való elvágását, továbbá a német fasiszta „Észak” hadseregcsoport főerőinek szétverését. A főhadiszállás óva intette frontjait Kelet-Poroszországba való behatolásra irá-

nyuló törekvéstől akkor, ha az nincs kellően előkészítve és biztosítva. A háború alatt mindvégig fő szerepet játszó — nyugati — hadászati irányban azt javasolták, hogy az ellenség Visztula terepszakasgán levő védelmét fel kell számolni, megteremtve ezzel Varsó felszabadításának feltételeit és a támadás nyugati irányban történő kifejlesztését.

A felsorolt feladatok teljesítésére szóló direktívák még aznap elkészültek, és 24.00-kor aláírták őket, illetve a frontokhoz kerültek.

A következő napon a főhadiszállás már a folyamatban levő és soron következő hadműveletek vezetésének, a frontok együttműködése rendjének kérdéseivel foglalkozott. A főhadiszállás július 27-i tanácskozásáig a főhadiszállás képviselőinek jogai csupán a csapatok tevékenységének egybehangolásáig terjedtek. Zsukov a tanácskozáson kijelentette, hogy a főhadiszállás képviselőjét fel kell ruházni azazal a joggal is, hogy a szükséges esetekben közvetlenül irányíthassa a hadműveletet. Az igazság kedvéért el kell mondanom, hogy Zsukov, parancsoláshoz szokott jelleménél fogva gyakran élt ezzel a joggal. Arról volt ugyanis szó, hogy ezt a jogot törvényesíteni kellett. Erre annál is inkább szükség volt, mert egyes frontparancsnokok méltatlankodtak, amikor a főhadiszállás képviselője kivette kezükből a hadművelet irányítását. A frontparancsnokokat meg lehetett érteni: végeredményben mindenért nekik kellett felelniük. De közismert volt az is, hogy a frontparancsnok elsősorban saját frontjára gondol, és nem különösen hajlamos arra, hogy szomszédjaival is törődjék, feltételezve azt, hogy az egymagában is elboldogul. A főhadiszállás képviselőjének — hasonló esetben — természetesen haldéktalanul helyes irányba kellett terelnie a frontparancsnok tevékenységét.

Július 29-én Vaszilevszkij és Zsukov jogairól különleges döntést fogadtak el, amely így szólt: „A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja, hogy Zsukovot, a Szovjetunió marsallját, a legfelsőbb főparancsnok helyettesét hatalmazzák fel olyan jogkörrel, hogy ne csak egybehangolja, hanem irányíthassa is az 1. Ukrán Front, az 1. Belorusz Front és a 2. Belorusz Front hadműveleteit.”

Vaszilevszkij hasonlóan jogot kapott a 2. és 1. Balti és a 3. Belorusz Front hadműveleteinek közvetlen vezetésére.

Ez sem zajlott le minden különlegesség nélkül. Az értekezlet be sem fejeződött, az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front azonnal magyarázatot kért az éppen csak kézhez kapott direktívával kapcsolatosan. Különösen azt kérdezték, hogy a direktívában meg nem említett hadseregek átkelhetnek-e a Visztulán. A kérdés feltevésének más rugója volt. A frontparancsnokok ugyanis több átkelési eszközt akartak kicsikarni a főhadiszállástól, s e törekvésüket a széles arcvonalon történő átkelés tényével igyekeztek magyarázni.

Amikor Sztálin ezekről a magyarázatkérdésekről tőlünk tudomást szerzett, pipájából való pöfékelés közben megkérte Antonovot és engem, hogy a következőket válaszoljuk: „A főhadiszállásnak a Visztula folyó erőszakos leküzdésére és a benne megnevezett hadseregekkel annak túlsó partján hídfők foglalására vonatkozó direktíváját nem szabad úgy értelmezni, hogy a többi hadseregnek ölbe tett kézzel kell várnia, és nem szabad megkísérelni a Visztula leküzdését. A frontparancsnokság köteles a legnagyobb mennyiségű átkelési eszközt biztosítani mindazon hadseregeknek, amelyek sávjában a főhadiszállás parancsa szerint át kell kelni a Visztulán. De a többi hadseregnek is — amennyire a lehetőségek engedik — át kell kelnie a Visztulán. A Visztulán való átkelésnek a főhadiszállás nagy jelentőséget tulajdonít, ennél fogva arra kötelezi Önt: ismertesse az alárendeltségébe tartozó hadseregparancsnokokkal, hogy azok a katonák és tisztek, akik a Visztula leküzdése során kimagasló érdemeket tanúsítanak, különleges érdemeket, kitüntetésekkel szerezhetnek, egészen a »Szovjetunió hőse« megítézéséig.”

Az értekezlet befejezése után, amint az gyakran megtörtént, a legfelsőbb főparancsnok a résztvevőket vacsorára hívta meg. Annyi munka várt ránk Antonovval, hogy a vacsorára gondolni sem mertünk, ezért engedélyt kértünk, hogy szállásunkra vonulhassunk vissza. Sztálin kegyelmelegintéssel tudtunkra adta, hogy nincs ez ellen kifogása.

Ezzel kapcsolatban egy, a „közeli” nyaralóban rendezett és számomra nagyon is emlékezetes vacsorát szeretnék elmesélni.

...Régóta megszokott dolog volt, hogy a házigazda előtt, az asztalon egy nagyon szép, hosszúkás formájú kristálypalack állt — benne teljesen átlátszó folyadék. Oldalfelülete mindig be volt párásodva.

Sztálin, vacsora előtt általában egy-két pohárka konyakot ivott, később csak száraz grúz bort fogyasztott. A bort olyan üvegekből töltötte, amelyeken írógéppel írott címke volt. A poharat borral háromnegyed résznyire töltötte, a többit — akkurátusan — a kristálypalackból öntötte hozzá.

A nyaralóba való járásom kezdeti idején a környező dolgokat tüzetesen szemügyre vettem, s rögtön felfigyeltem erre a palackra. Bár nevetséges, de engem az érdekelt, hogy vajon mi lehet benne? Arra gondoltam, hogy valamiféle különleges vodka, amelyet azért öntenek a borhoz, hogy erősebbé tegyék. „Alkalomadtán ki kellene próbálni!” Ezt az ötletet hosszú ideig azért nem volt módomban megvalósítani, mivel ülőhelyem elég messze esett a palacktól.

Ezen a balszerencsés estén elkéstem, mivel a szomszéd szobában — Sztálin utasítása szerint — az egyik front helyzetét kellett tisztáznom.

Amikor visszatértem az ebédlőbe és jelentettem a szóban forgó front hadműveleti helyzetét, már mindenki az asztalnál ült, és a megszokott helyem is foglalt volt. Sztálin ezt észrevette, és kézmozdulattal a mellette levő szabad székre mutatott.

A vacsora elhúzódott. A beszélgetés témái — mint mindig — a front eseményei voltak. Mindenki saját magát szolgálta ki, ha valamire szüksége volt, elment az oldalsó asztalhoz a következő fogásért.

„Nos — gondoltam —, most megkóstolom azt a vodkát...” Amikor Sztálin felállt, hogy tányért váltson, én gyorsan megfogtam a régen óhajtott üveget, és teletöltöttem belőle poharam. Hogy ne sértsem meg az illemszabályt, megvártam a következő pohárköszöntőt, és fenéig kiittam... Víz! És még hozzá: milyen hideg... Zavarba jöttem: bár gyorsan felfogtam, hogy mit és hogyan tegyek,

sőt még előízeltőt is ettem utána, mint a többiek. Ámde úgy látszik mégsem tudtam eltitkolni meglepődésemet.

A házigazda alig észrevehető mosollyal rám hunyorított, odafordult hozzám, majd kisvártatva halkan, hogy senki ne hallja, megkérdezte: „Na milyen? Jó erős?” A vér az arcomba futott, majd elsüllyedtem a szégyentől; az est hátralevő részén elég keservesen éreztem magam, s átkoztam kíváncsiságomat.

A VARSÓI IRÁNYBAN

Az ellenség nem alszik — Merre tart Mikołajczyk? — Kalandorok és hősök — Hogyan lehetne többet segíteni a felkelőkön? — A czerniakówi hídfő — Az összeköttetés megszakad — Varsó tragédiája — Folytatódik a küzdelem — Fegyverbarátság — Az 1. lengyel hadsereg bevonul Varsóba

Bármilyen szintű parancsnok a harctevékenység megtervezése előtt számba veszi az ellenség lehetséges ellen-tevékenységét és ellenrendszabályait. A háborúban mégis gyakran előfordul, hogy az események menetének előzetes felmérése ellenére, az ütközetek során, váratlanul teljesen új helyzetek alakulnak ki, és ezért módosítani kell a korábban hozott elhatározást.

A főhadiszállás és vezérkar természetesen tisztában volt vele, hogy a hitleri hadvezetés mindenütt, de különösen a nagyon súlyos helyzetbe jutott „Észak” és „Közép” hadseregcsoportok sávjában lázasan kutatja az arcvonal megszilárdításának lehetőségeit. Igaz — akkor még nem ismertük az ellenség hadászati szándékát. Bár egyes értesülések, melyekből arra következtethettünk, hogy az ellenség Romániából erőinek egy részét — elsősorban páncélos-csapatait — más irányban csoportosítja át, már kezdtek beérkezni. Az ellenség valójában a „Közép” hadseregcsoport csapatainak megszilárdítására és a Baltikumnál megszakadt összeköttetés helyreállítására hajtott végre átcsoportosítást. A varsói irányban ezért ütköztünk hirtelen az ellenség friss erőibe.

A hitleri hadvezetés rendszabályairól meg kell jegyez-nem, hogy azok Krilov Triskin „Repülő kaftán” című me-séje hősének erőfeszítéseire hasonlítottak; ugyanis az arcvonal közepét megerősítették, a délnyugati irányt azonban jelentősen legyengítették. Így a szovjet csapatok rövid idő

alatt kikapcsolhatták Romániát a háborúból, majd gyorsan előretörhettek a Balkán felé és Magyarország területére. A varsói irányban viszont, ahol az ellenség a Romániából átirányított friss erőit az 1. Belorusz Front fáradt csapatai ellen vetette be, helyzetünk föléltébb kedvezőtlené vált. A bonyodalmakat tovább fokozták a csapatfelderítés kudarcai.

A főhadiszállás ülésének első napján az 1. Belorusz Front bal szárnyán támadó 2. harckocsi-hadsereg váratlanul az ellenség nagy erejű csoportosításába ütközött. Ez a csoportosítás — mint később kiderült — a délről átcsoportosított 19. páncélos-, a „Totenkopf” és a „Wiking” SS-páncéloshadosztályok, továbbá az Olaszországból akkoriban érkezett „Hermann Göring” hadosztály és a 2. német hadsereg több gyalogos-magasabbegységének erőiből állt. A következő napokban Siedlce, Mińsk Mazowiecki vonalán kibontakozott makacs küzdelem ellenére sem sikerült az ellenséges páncélosok ellenlökéseit visszavetni. Az ellenség keskeny arcvonalszakaszon nagy erőfőlényt hozott létre, s érzékeny veszteséget okozott a 2. harckocsi-hadsereg élén támadó hadtestnek, majd megtépázta a többi hadtestet is.

A véres és végsőkig elkeseredett harc több napig tartott. Eredményeként az ellenségnek a varsói megerősített körletre támaszkodó védelme átmenetileg megszilárdult. A mi áttörésünk pedig Praga (Varsó külvárosa — a fordító) irányában lehetetlennek bizonyult.

Ez nagyon is lényeges körülmény volt. Ebben az egész körzetben kedvezőtlenül hatott a helyzet alakulására, hogy a 2. harckocsi-hadseregnek — amely erre volt kiszemelve — nem sikerült elválni az ellenség Visztulától keletre levő csoportosításának nyugat felé vezető visszavonulási útvonalait. A hosszú ideje szüntelenül folyó belorussziai támadásban kimerült 1. Belorusz Front jobbszárny-csapatai már nem tudtak gyorsan kiérni Varsóhoz. Ezenkívül a Varsótól délre, a Visztulához kijutott csoportosításunk számára föléltébb nagy veszélyt jelentett a hitleri csapatok helyzetének viszonylagos megerősödése Siedlce, Mińsk Mazowiecki vonalában.

porterével folytatott beszélgetésben úgy nyilatkozott, hogy a szovjet hadsereg minden átkelési kísérlete a Visztulán kudarcra volt ítélve. „A szárnyunkra mért csapás veszélye fenyegetett bennünket. Ez a kérdés lényege” — fejezte be a beszélgetést a frontparancsnok.

Való igaz, hogy kezdetben a Varsónál zajló eseményeket nem kellőképpen értékelték. A főhadiszállás képviselője: Zsukov, a frontparancsnok és a vezérkar is meg volt győződve róla, hogy az ellenséget hamarosan szétzúzzuk, ezért ezeknek az eseményeknek kezdetben nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget. A napok azonban teltek, de a helyzet nem javult. Ráadásul, mivel a visztulai átkelés kezdetét kénytelenek voltunk egyre tovább halogatni, a legfontosabb feladattá az előretolt állások megtartása lépett elő. Az 1. Belorusz Front parancsnokának véleménye szerint az ellenségnek — ahhoz, hogy a folyóhoz kijutott front balszárny-csapatai ellen északról déli irányban a Visztula keleti partja mentén csapást mérjen — csaknem 20 hadosztály állt rendelkezésre. Arra számítottunk, hogy az ellenség ezt a csapást végre is hajtja.

Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy a szovjet hadvezetés ölbe tett kézzel várta az ellenség szárnyunkra mérendő csapását. Zsukov, Rokosszovszkij és velük együtt a vezérkar, 1944. augusztus elején több erélyes kísérletet tett az ellenség Varsó előterében levő csoportosításának szétzúzására. Ezt bizonyítják a főhadiszálláson az 1. Belorusz Front további tevékenységével kapcsolatban történt értékelések, valamint az a szüntelenül folytatott huzamos harctevékenység, amely az ellenség aktív és veszélyes ellenrendszabályainak végrehajtását megghiúsította. A Varsónál kialakult helyzetben számunkra kedvező döntő fordulatot ez sem hozott.

A harchelyzet viszontagságait nemcsak azért említem, mert önmagában is érdekesek, hanem azért is, mert nagyon fontosak az ellenség által megszállt Varsóban kitört felkeléssel kapcsolatban.

Abban az időben — amikor a szovjet kormány 1944. július 26-án kiadott nyilatkozatában, Lengyelországot illetően, a maga álláspontját nyíltan és világosan kifejtette — Mikołajczyk és londoni társai kettős játékot folytattak. Az

emigráns kormány és az Armia Krajowa¹⁰, mint később kiderült, már július 24-én elhatározták, hogy még a szovjet csapatok beérkezése előtt felkelést szerveznek Varsóban. A céljuk ezzel a kalandorakcióval az volt, hogy kezükbe ragadják a fővárost, megerősítsék saját hatalmi szerveiket, és azokat Lengyelország demokratikus ideiglenes kormányával szembeállítsák.

Jellemző, hogy a felkelés (amelynek fedőneve „Vihar” volt) időpontját már régen kitűzték. Az Armia Krajowa főparancsnoksága pedig már akkor jelentette Londonnak, hogy a felkelés nem számíthat sikerre. Amikor azonban a felszabadított területeken megjelentek a népi hatalom szervei, az emigráns kormánynak és az Armia Krajowa parancsnokságának úgynevezett delegatúrája azonnal megváltoztatta véleményét. Az Armia Krajowa főparancsnoka, Bór-Komorowski tábornok július 25-én ezt jelentette Londonnak: „Bármely pillanatban készen vagyunk a Varsóért folytatandó csatára” . . .

A felkelésről sem a szovjet kormányt, sem a Vörös Hadsereg parancsnokságát, sem a népi Lengyelország hatalmi szerveit, sem a lengyel népi haderőt nem tájékoztatták, annak előkészítéséről adataik nem voltak. És ha a szövetségesek hadvezetésének hinni lehet, nekik sem volt tudomásuk semmiről.

A londoni lengyel kormánynak alárendelt Armia Krajowa parancsnoksága Varsót minden eszközzel igyekezett a szovjet csapatoktól elszigetelni. Bór-Komorowski tábornok parancsára, az Armia Krajowa földalatti egységei csapatainkkal a kapcsolatfelvételt és az együttműködést megtámadták. Erről, közvetlenül Lublin bevétele után, Rokosz-szovszkij értesített bennünket.

A londoni lengyel kormány tagjai és közelebbi munkatársai, valamint az Armia Krajowa parancsnoksága, a maguk szemszögéből nézve, de feszült figyelemmel kísérték a fegyveres küzdelem alakulását a szovjet—német arcvonalon, elsősorban Varsó térségében. Ezek az urak világosan látták, hogy a mérleg serpenyője hamarosan a Vörös Hadsereg oldalára billen. Ezért, hogy megakadályozzák Varsóban a népi hatalom létrehozását, saját hatalmuknak: a burzsoá-földesúri rendnek visszaállítására törekedtek. A

felkelés szervezői attól félve, hogy elkésnek, több alkalommal előrehozták a fővárosban megvívandó harc kezdetének napját és óráját. Abban reménykedtek, hogy mire a szovjet csapatok és az ez idő tájt létrehozott lengyel néphadseregbe beleolvadt 1. lengyel hadsereg beérkeznek, ők már a helyzet urai lesznek a lengyel fővárosban.

Feltehetően számítottak a szövetségesek segítségére is, egy olyan légideszant kirakásában, amely Lengyelország területén a londoni lengyel emigráns kormánynak szilárd bázisául szolgált volna. Erre nézve azonban Nagy-Britannia és az Egyesült Államok Egyesített Katonai Főparancsnoksága már 1943 őszén a londoni lengyel emigráns kormány tudomására hozta, hogy az angolszászok egyáltalán nem, de különösen a levegőből nem támogatják a felkelést.¹¹

Az angol reakciók — ezek a számító politikusok — természetesen nagyon jól tudták, hogy a felkelés a Szovjetunió ellen irányul, de olyan dolgokban, mint a felkelés segítése, nem kockáztathattak. Hiszen a légi úton nyújtott segítség az angol pilóták életét és repülőgépeik épségét veszélyeztette volna. Ebben a térségben a hatékony német légvédelem sorra megsemmisítette a berepülő angol repülőgépeket. Ezért az angolok a bevetések megszüntetése mellett döntöttek.

Azokban a napokban, amikor a szovjet csapatok Minszk-nél és Koveltől keletre harcoltak, az összeesküvés szervezői még nem akarták a felkelést kirobbantani. Azt várták, hogy az arcvonal Varsó közelébe érjen. Így abban az esetben, ha a felkelés nehéz helyzetbe kerül, reménykedhettek benne, hogy hadseregeink gyorsan beérkeznek és késedelem nélkül kimentik őket a bajból.

De bármely hadművelet sikere — legyen az a legnagyobb vagy legkisebb — nagyon sok tényezőtől függ. Az egyik legfontosabb közülük — a tevékenység terve. Kiváltképp fontos ez a terv a fegyveres küzdelem egyik legbonyolultabb formájának, a felkelésnek esetében. Általánosan ismert dolog, hogy a tevékenység terve, ha nincs összhangban a kialakult helyzettel és nincs megfelelően biztosítva — bármilyen tökéletes elgondolás és célkitűzés alapján készült —, kudarcra van ítélve.

A „Vihar” elnevezésű terv, melynek alapján az Armia Krajowa főparancsnoksága osztagaival Varsóban a felkelés végrehajtását elgondolta, még nem volt kezemben. Arra viszont cáfolhatatlan bizonyítékokat találtam, hogy Bór-Komorowski tábornok a döntő események kezdete előtt, a felkelés időpontját 1944. augusztus 2-áról (de lehet, hogy későbbi időpontról) előrehozta augusztus 1-én 17 órára. Egy ilyen felelősségteljes lépés előtt az Armia Krajowa parancsnokságának semmilyen számvetése nem volt — a felkelés erőinek gyülekeztetéséhez, felfegyverzéséhez, harctevékenységének megszervezéséhez, valamint a szükséges rendszabályok végrehajtásának lehetőségeit illetően. Adam Borkiewicz lengyel történész megállapítja, hogy míg korábban a felkelő erők teljes harckészültségbe helyezésére tizenkét órát szántak, az új időpont szerint egyes kerületekben és osztagoknál ténylegesen csak öt óra állt rendelkezésre. Ez a döntés, már születése pillanatában megghiúsítva mindent, amit éveken át előkészítettek, szétbomlasztotta a felkelést. S így a felkelés kezdetére csak a katonák rendíthetetlen küzdőszelleme maradt sértetlen.

Ilyen körülmények között mindazt, amit a feladatokkal és a rajtaütés objektumaival kapcsolatban papírra vetettek, a valóságban az osztagok nem is teljesíthették. A felkelő erőknél a harctevékenység kezdetére még a legelemibb összeköttetés sem volt mindenütt megszervezve.

A meghatározott napon (de a különböző körülmények következtében más-más időpontban) az Armia Krajowa illegális osztagai megkezdték a felkelést. A katonák közül sokan a parancsnokukat keresték, többen nem ismerték a fegyver- és anyagraktárak helyét. A tevékenység elvesztette váratlan jellegét, az ellenségnek sikerült elfoglalni az összes kulcsfontosságú hírközlő, közlekedési és energiaszolgáltató pontokat. Ilyenformán a felkelők képtelenek voltak céltudatos tevékenységet folytatni és egy valamennyire is nagy erejű kezdeti csapást mérni. Az Armia Krajowa mindössze 16 000 főből állt, közülük csak 3500 fő volt lövészfegyverrel ellátva (más fegyvereik pedig alig voltak), s ezért a felkelőknek az ellenségre gyakorolt nyomása szerfölött gyengének bizonyult.

Ugyanakkor a felkelés a szervezői által nem várt jelleget

és méreteket öltött. Varsó lakosainak a hitleri megszállókkal szembeni gyűlölete meghatározott formát kapott. A lakosság döntő többsége csatlakozott a felkeléshez, az emberek barikádokat építettek, s bár nem volt fegyverük, beálltak harcolni a küzdők soraiba. Meg voltak győződve róla, hogy a felkelést összehangolták a szovjet parancsnokság terveivel. Ebbeli meggyőződésükben még a londoni emigráns kormány delegatúrájának a varsóiakhoz intézett felhívása sem ingatta meg őket, bár abban egyetlen szóval sem említették meg a Vörös Hadsereget.

Varsó lakosságának tömeges csatlakozása a felkeléshez kezdetben átmeneti sikerekhez vezetett. Az Armia Krajowa-nak azonban nem sikerült elfoglalni a város egész területét, és a következő napon az események már nem úgy alakultak, ahogy elgondolták. Az ellenség számottevő veszteséget nem szenvedett, a városban megtartotta kulcsfontosságú állásait, gyorsan úrrá lett a helyzeten, és védelembe kényszerítette a felkelőket. Erre a felkelők nem voltak felkészülve. Nem futotta erejükből. Ráadásul nem volt elegendő lőszerük, híradó eszközük, és híján voltak a gyógyszernek is.

Az Armia Krajowa hideg politikai számítással kiagyalt, gyors lefolyású akciója Varsó népének a hitleri megszállók elleni felkelésévé alakult át. Ez a népfelkelés viszont nem volt biztosítva, és a német fasiszta parancsnokság csapásai végül is teljesen szétverték.

Rokosszovszkij visszaemlékszik rá, hogy a felderítés augusztus 2-án olyan adatokat jelentett, melyek szerint Varsóban felkelés kezdődött. Az adatokat nem sikerült ellenőrizni. A Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság, a Lengyel Nemzeti Tanács és a lengyel néphadsereg parancsnoksága semmit sem tudott a felkelésről. Mint később tisztázódott, még a Varsóban levő Armia Ludowa¹² osztagainak parancsnokságát sem tájékoztatták a felkelés szervezői. Amikor azonban a varsóiak széles néptömegei harcba léptek, a kommunisták és az általuk vezetett Armia Ludowa osztagai haladéktalanul csatlakoztak a felkeléshez, s erőiket az Armia Krajowa parancsnokságának rendelkezésére bocsátották. Ez meggátolta Varsóban a Hitler-ellenes erők szétforgácsolását, és jelentősen hozzájárult megerősö-

désükhöz. Az Armia Ludowa katonái és parancsnokai Varsó barikádjain vérük hullatásával bizonyították hűségüket népükhöz, a német fasiszta megszállás alóli felszabadítása ügyéhez.

Mikołajczyk, a Londonban székelő lengyel kormány miniszterelnöke, aki ebben az időben éppen Moszkvában tartózkodott, semmi fontosat sem közölt a Varsóban zajló eseményekről. Pedig Kairóban, útban Moszkva felé, július 28-án találkozott a varsói emisszáriusokkal, s így elképzelhetetlen, hogy azok a felkelésről nem jelentettek neki semmit. Mikołajczyk, július 31-én a Szovjetunió Külügyi Népbiztossága által adott fogadáson bejelentette, hogy a tevékenység terve ki van dolgozva, és a lengyel kormány részéről most folyik az erőgyűjtés a végrehajtáshoz. Mikołajczyk elmondta, hogy a lengyel kormány „megfontolta” egy általános felkelés tervét Varsóban, és szeretné megkérni a szovjet kormányt a város környéki repülőterek bombázására. Ily módon minden csak nagy általános vonásokban rajzolódott ki, és csak mint a távoli jövő eseménye. A lengyel emigráns kormány miniszterelnöke a Lengyelország fővárosában dúló harc első napjairól nyilvánvalóan nem szándékozott beszélni.

A német fasiszta megszállók erőfeszítése és az Armia Krajowa polgári vezetésének mesterkedései folytán, Varsó teljes mértékben el volt szigetelve azoktól, akik tényleges segítséget nyújthattak volna a felkelőknek a győzelemhez!

Az 1. Belorusz Front parancsnoka mindent megtett, hogy kapcsolatba lépjen a felkelőkkel, s ezen belül a felkelés katonai vezetésével. De Bór-Komarowski tábornokhoz küldött táviratára Rokosszovszkij nem kapott választ.

A szovjet—német arcvonalon augusztus 2-án a helyzet nagymértékben összekuszálódott. Varsónál az ellenség nagy erejű ellencsapást mért a 2. harcokosi-hadsereg és a 47. hadsereg csapataira, melyek kedvezőtlen körülmények között súlyos védelmi harcra kényszerültek. A hadseregek egységei széles arcvonalon egy lépcsőben harcoltak. A frontparancsnoknak nem volt tartaléka, és bármely percben várható volt, hogy az ellenség páncélosai a Visztula mentén déli irányban előretörnek, és szétverik a front bal-szárnycsapatait, amelyek helyüket átkeléssel foglalták el.

Eközben Varsó égett. A várostűz füstjét, az ellenség ellen-csapásának körzetébe a harc irányítására kiérkező parancsnokokkal együtt, maga Rokosszovszkij is látta.

A szovjet csapatok néhány napos hősi küzdelme, a szovjet hadvezetés és parancsnokok hozzáértése az 1. Belorusz Front arcvonalán véget vetett az ellenség átmeneti sikerének. Az ellenség nem tudta jelentősen visszaszorítani hadseregeinket. De nekünk sem sikerült leküzdeni a német fasiszták védelmét.

Varsóban már ömlött a vér, de sem az Armia Krajowa, sem a Londonban székelő lengyel emigráns kormány egyetlenegyszer sem fordult a szovjet kormányhoz vagy a szovjet hadvezetéshez, hogy segítsen a felkelőkön. Még azt sem tartották szükségesnek, hogy erről tájékoztassanak bennünket.

Csak utólag vált világossá, hogy Mikołajczyk csoportjának és az Armia Krajowa parancsnokságának politikai számításai a tájékoztatás és a segítségkérés még akkor sem illett bele, amikor a hitleri csapatok már megkezdték a felkelés vérbe fojtását.

Ezekben a napokban Sztálin üzenetet kapott Churchill-től. Ebben említik először a varsói felkelést. Churchill közölte, hogy az Armia Krajowa kérésére az angolok felszerelést és hadianyagot szállítottak Varsóba. Mellékesen megemlíti, hogy Varsóban elkeseredett harcok folynak. A miniszterelnök még arról is írt, hogy a felkelők az oroszok segítségét is kérik, ami — remélik — hamarosan meg is érkezik. Churchill szavai szerint, a felkelőket másfél német hadosztály támadja. Ennek kapcsán alábbi jelentőség-teljes szólammal fejezi be üzenetét: „Ez segítheti az Önök hadműveleteit.”

Sztálin először is nem hitt a Churchilltől kapott értesülések hitelességében. A következő napon azt válaszolta az angol miniszterelnöknek, hogy értesülései erősen túlzottak, és nem keltenek bizalmat. Különösen kétséges, hogy a felkelők képesek Varsó elfoglalására. „Az Armia Krajowa — írja Sztálin — néhány, helytelenül hadosztálynak nevezett osztagból áll. Nincs sem tüzésége, sem repülőgépe, sem harckocsija. Nem tudom elképzelni, hogyan vehetnék be ilyen osztagok Varsót, amelyet a németek

négyszázötven hadosztállyal — köztük a »Hermann Göring« hadosztállyal — védelmeznek.”¹³

Ami pedig Churchill üzenetének befejező mondatát illeti, amelyben úgy nyilatkozik a varsói felkelésről, mintha az a Vörös Hadsereg megsegítésére irányuló akció lenne — enyhén szólva nevetséges!

Mindazonáltal az angol miniszterelnök üzenetét sem hagyták figyelmen kívül. Sztálin utasította Zsukovot, Rokosszovszkijt és a vezérkart, hogy jelentsék elképzelésüket Varsó elfoglalásával kapcsolatban.

A főhadiszállás képviselője és a front haditanácsa augusztus 6-án ezt jelentette Moszkvának: „1. Az ellenségnek nagy erejű csoportosítása tevékenykedik Sokołów Podlaski, Ogrudek (Kałuszyn É 10 km), Stanisławów Wólomin és Prága (Varsó) arcvonalon. 2. Ennek az ellenséges csoportosításnak szétveréséhez nem volt elegendő erőnk.” Utolsó lehetőségként engedélyt kértek a nemrég tartalékba helyezett, négy hadosztályból álló 70. hadsereg ütközetbe vetésére, és kérték, hogy a hadművelet előkészítésére három napot biztosítsanak. „Augusztus 10-énél előbb lehetetlen a támadást megkezdeni, mivel ennél közelebbi időpontig nem tudjuk a szükséges legcsekélyebb mennyiségű lőszert kiszállítani” — hangzik a jelentésben. A vezérkar a jelentéssel egyetértett. A főhadiszállás az engedélyt megadta, az előkészítéshez szükséges időhöz hozzájárult. És noha a 70. hadsereget ütközetbe vetették, a helyzetben gyökeres fordulat nem következett be.

A Legfelsőbb Főparancsnokság — mivel nem sikerült menetből áttörnünk Varsóhoz és nem tudtunk döntő fordulatot elérni az ütközetekben, melyek tervszerűségét a támadó csapatok erőinek kimerültsége miatt az ellenség felborította; továbbá, mert alaposan meg kellett javítani a hadseregek hadtápbiztosítását — Varsó felszabadítása céljából újabb támadó hadművelet megtervezésére kényszerült. A főhadiszállásnak ebben az időpontban nem voltak meg a szükséges nagy erejű tartalékai, ezért az 1. Belorusz Frontnak saját erőivel kellett beérnie.

A fölkelt Varsó felszabadítására irányuló hadművelet tervéről — ismereteim szerint — a mai napig keveset írtak, pedig kétségtelenül megérdemli a részletesebb ismer-

tetést. A hadművelet tervezése a következők szerint folyt le.

A főhadiszállás utasítására Zsukov és Rokosszovszkij kidolgozták és jelentették Sztálinnak elképzelésüket a varsói hadművelet lefolytatására. Jelentésükben a következőkre tértek ki:

...„1. A varsói hadműveletet a front csak akkor kezheti meg, ha a jobbszárny-hadseregek már kijutottak a Narawhez, és hídfőt foglaltak a folyó nyugati partján Pułtusk, Serock terepszakaszon. Ezek a hadseregek most 120 kilométerre vannak a Narew folyótól. Ennek a távolságnak megtételéhez 10 napra van szükség.

Következésképpen ahhoz, hogy a front jobbszárny-hadseregeivel kijussanak a Narew folyóhoz, a támadó hadműveletet augusztus 10-től 20-ig kell lefolytatni.

2. Ez idő alatt a front bal szárnyán a 69. hadsereg, a 8. gárdahadsereg, a 7. gárda-lovashadtest és a 11. harckocsi-hadtest erőivel részleges hadműveletet kell végrehajtani a Visztula nyugati partján levő hídfők kiszélesítése, valamint Warka, Stroniec, Radom, Wierzbica terepszakasz birtokbavétele céljából.

A hadművelet lefolytatásához az 1. Ukrán Front állományából az 1. Belorusz Front állományába át kell adni: Katukov 1. harckocsi-hadseregét. A hadsereget Opatów körzetéből Ostrowiec, Seno érintésével kell átirányítani, hogy északi irányban mért csapással jusson ki Zwolen, Radom terepszakaszra, s ezzel nyújtson segítséget a 69. és 8. gárdahadsereg, valamint a 7. lovas- és a 11. harckocsi-hadtest csapatainak a szemben álló ellenséges csoportosítás szétverésében.

Egyidejűleg az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Frontok közti sávhatárt északabbra: Krasnystaw, Ilzanka folyó, Opoczno, Piotrków vonalában kell kijelölni. Ez tömöríti az 1. Belorusz Front balszárny-hadseregének harcrendjét, és a radomi irányban növeli csapataink csapásmérő erejét.

3. Ezen hadműveletek befejezését követően — miután a jobbszárny-hadseregek kijutottak a Narew folyóhoz, a balszárny-hadseregek pedig elérték Warka, Radom, Wierzbica vonalát — a front csapatainak legalább öt napra lesz szükségük a légierő áttelepítéséhez, a tüzérség és a hadtáp fel-

zárkóztatásához, valamint a lőszer, az üzem- és kenőanyag utanszállításához.

4. Ily módon, figyelembe véve az előkészítésre fordított időt is, a varsói hadműveletet — abból a célból, hogy birtokba vegyük Czechanów, Płońsk, Wyszogród, Sochaczew, Skierniewice, Tomaszów terepszakaszt és elfoglaljuk Varsót — legkorábban 1944. augusztus 25-én kezdetük meg.

Ebben a hadműveletben: a Visztulától északra — három hadsereget, továbbá az 1. harckocsi- és az 1. lovashadtesteket; a Visztulától délre pedig — a 69., a 8. gárda-, az 1. és 2. harckocsi-hadseregeket, továbbá két lovas- és egy harckocsihadtestet, valamint a front balszárny-csapatáinak álmányából egy hadsereget kell alkalmazni.

Az 1. lengyel hadsereg feladata e hadműveletben, hogy a Visztula nyugati partja mentén támadva, együttműködésben a front jobb szárnyán és közepén támadó erőkkel vegye birtokba Varsót.”

Ekként az ellenség varsói csoportosításának szétverését az 1. Belorusz Front szárnycsapataival, kétoldalú átkarolással szándékoztak végrehajtani. Egyidejűleg egy hadsereggel a Visztulán átkelve, majd annak nyugati partja mentén északi irányban mért csapással ez ellenség csoportosításának kettévágását irányozták elő. A támadó csoportosítások megindulási körletéül szolgáltak: a jobb szárnyon — Pułusk és Serock körzetében, a Narew folyón még elfoglalásra váró hídfő; a bal szárnyon — a 8. gárda- és a 60. hadseregek által Magnuszew és Puławy térségében a Visztulán már birtokba vett hídfők. A hadművelet kezdetének legkorábbi időpontja, a lehető legkedvezőbb körülmények esetén is csak augusztus 25-e lehetett.

Ezekben a napokban Mikołajczyk tárgyalásokat folytatott Sztálinnal és Molotovval a Lengyelországban kialakult helyzetről és a szovjet—lengyel kapcsolatokról. A tárgyalásokra a vezérkartól időnként Antonovot is berendelték. Sztálin határozottan hangsúlyozta, hogy a lengyel ügyet maguknak a lengyeleknek kell megvitatni, és a tárgyalásokat a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottsággal kell lefolytatni. A „londoniak” ezzel egyetértettek. Ekkor Lublinból Moszkvába érkezett a Lengyel Nemzeti Tanács elnöke, Bierut, a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság

elnöke, Osóbka-Morawski és mások. Úgyszintén megérkezett a lengyel néphadsereg főparancsnoka: Żymierski tábornok.

Az ezt követő tárgyalások nem hoztak eredményt, ahogy mondani szokták, a felek megmaradtak a maguk álláspontján. Az utolsó beszélgetés Sztálin és Mikołajczyk között augusztus 9-én zajlott le. Ezen a beszélgetésen Mikołajczyk végül is kénytelen volt részletesebb tájékoztatást adni a varsói felkelésről és megmondani, hogy a felkelők nagyon nagy hiányt szenvednek fegyverekben.

Hamarosan mi is megtudtuk a vezérkarnál, hogy a legfelsőbb főparancsnok felhívta Rokosszovszkijt telefonon, és megparancsolta: vizsgálják meg újból a varsói hadművelet kérdését, és első rendszabályként szervezzék meg a fegyverszállítást a felkelők részére. A felkelés vezérkarával létesítendő kapcsolat felvételére pedig dobjanak le rádióval felszerelt ejtőernyős összekötőt. A ledobott ejtőernyős összekötő — mivel a felkelők helyét nem ismertük — egyenest az ellenség karmai közé került.

Mikołajczyk, Londonba visszatérve sürgősen beszámolt Churchillnek a Moszkvában folytatott tárgyalásokról, és hogy Varsóban a helyzet napról napra rosszabbodik. Ezzel kapcsolatban Churchill, Sztálinhoz írt levelében így ír: „Olvastam azoknak a varsói lengyeleknek a szomorú táviratát, akik tíz nap óta még mindig harcolnak a várost három részre szabdaló nagy német erők ellen. Könyörögnek, hogy adjunk géppuskákat és löszert. Nem tudna esetleg Ön valami segítséget nyújtani nekik, mivelhogy a távolság Olaszországtól igen nagy?”

A levélből kitűnt, hogy a szovjet félnek részletesebb tájékoztatást senki sem szándékozott adni. A szövetségesek jól tudták, hogy az 1. Belorusz Front rövid időn belül nem képes Varsót elfoglalni, ezért a felkelés körüli huzavonájuk leplezésére durva politikai játékba kezdtek. Az angol sajtóban közlemények jelentek meg, amelyek a lengyel emigráns kormány lapjára és rádiójára hivatkoztak. E közleményekben olyan megjegyzések hangzottak el, hogy a felkelők kapcsolatban vannak a szovjet hadvezetéssel, ámde az nem hajlandó segítséget nyújtani nekik. Londonban a lengyel polgári sajtó nagy gyakorlatra tett szert abban,

hogy a Szovjetunióra hárítsa a felelősséget a varsói felkelők nehéz helyzetéért.

Sztálin nyomban válaszolt erre a rosszindulatú rágalomra. A TASZSZ nyilatkozatot tett közzé a sajtóban és rádióban. Ebből kitűnt, hogy a Varsóban zajló eseményekért felelős lengyel emigráns kormány meg sem kísérelte az eseményekről a szovjet hadvezetést előzetesen tájékoztatni, és vele a lengyel fővárossal kapcsolatos tevékenységet összehangolni. Éppen ezért a történekeért minden felelőség a londoni lengyel emigráns köröket terheli.

A legfelsőbb főparancsnok tevékenysége ebben az ügyben nem szorítkozott csupán a TASZSZ nyilatkozatára, hanem tüzetesen tanulmányozta a varsói kérdést, és levelet írt Churchillnek. Kifejtette, hogy a varsói felkelés meggondolatlan és szörnyű kaland, amely nagy áldozatokat követel a lakosságtól. „Mindez nem történik meg, ha a szovjet parancsnokságot kezdettől fogva tájékoztatják, s ha a lengyelek kapcsolatot tartanak vele.”

A levélből világosan kitűnik az a gondolat, hogy londoni lengyel körök az eseményeket az általuk kidolgozott életképtelen politikai elgondolásba igyekeztek belekényszeríteni, és az ügy katonai oldalát egyáltalán nem vették figyelembe. A felkelés szervezői a felkelést katonailag nem készítették elő és nem biztosították, s ami a legnagyobb hiba — nem vették tárgyilagosan figyelembe a szovjet csapatok szerepét. Sztálin kertelés nélkül kijelentette: „A kialakult helyzetben a szovjet parancsnokság arra a következtetésre jutott, hogy el kell határolnia magát a varsói kalandtól, mivel sem közvetlenül, sem közvetve nem viselheti a felelősséget a varsói akcióért.”¹⁴

A legfelsőbb főparancsnok — Londonnal ellentétben — teljesen más elvi állásponton volt Varsó katonai felszabadításának módját illetően. A szovjet hadvezetés véleménye szerint az ellenség teljes szétverése csakis lendületes front támadó hadműveletekben valósítható meg. A szovjet hadvezetés kész volt a felkelőket fegyver- és lőszerszállítással segíteni, de nem volt velük összeköttetésben, és továbbra is hiányoztak a Varsóban kialakult helyzettel kapcsolatos pontos adatok, amelyek pedig feltétlenül szükségesek voltak az utánpótlás sikeres megszervezéséhez.

Varsó körzetében, a főhadiszállás jóváhagyott terve szerint, a hadművelet haladéktalanul megkezdődött. Végsőkéig elkeseredett harcok folytak különösen Praga (Varsó külvárosának) előterében, a 47. összefegyvernemi és a 2. harc-kocsi-hadseregek támadási sávjában, nemkülönben a Visztulánál a hídfők körzetében. Csakhogy az ellenség védelme ez alkalommal is fölöttébb szilárdnak bizonyult. Ennek a védelemnek az áttörése olyan lőszerhiány közepette, amelyben a csapatok szenvedtek, nagyon nehéz feladat volt. A hídfők kiszélesítésére tett minden kísérletünket a német parancsnokság erőinek átcsoportosításával ellensúlyozta. Nagy veszteségek árán, kisebb sikereket csak a balszárny-csapatok értek el, amikor Rózántól délre Romanyenko tábornok 48. hadseregének, és Pultusktól délre Batov tábornok 65. hadseregének sávjában augusztus végéig egy-egy kis méretű hídfőt foglaltak a Narew folyón.

Világosan látszott, hogy az 1. Belorusz Front támadó lehetőségei kimerültek. A front csapatai, a két hónapig tartó szüntelen támadás idején, egyes irányokban több mint 600 kilométert tettek meg. A katonák elfáradtak. Az egységek nagy veszteségeket szenvedtek; az utánpótlás akadozott. Hasonlóan alakult a helyzet a 2. és 3. Belorusz, továbbá az 1. Ukrán Front csapatainál is. Ideiglenesen védelembe kellett átmenni.

Elég keserűséget okoztak nekünk hadseregeink sikertelenségei, s ekkor Londonban még csak olajat öntöttek a tűzre. Churchill, miután megkapta a szovjet legfelsőbb főparancsnok augusztus 16-i válaszlevelét, rábeszélte Rooseveltet, hogy írja alá a Sztálinnak küldendő üzenetet, mely így kezdődött: „Arra gondoltunk, hogyan reagál majd a világ közvéleménye, ha a varsói antifasisztákat lényegében sorsukra hagyjuk.”

Erre Sztálin augusztus 22-én ezt a választ küldte: „Előbb vagy utóbb, de mindenki megtudja az igazságot arról a maroknyi gonosztevőről, akik a varsói kalandot kieszelték, hogy magukhoz ragadják a hatalmat. Ezek az emberek, kihasználva a varsóiak hiszékenységet, sok embert dobtak csaknem fegyvertelenül a német ágyúk, harckocsik és repülőgépek tűzébe. Olyan helyzet alakult ki, amikor minden újabb nap nem a Varsó felszabadításáért küzdő lengyelek-

nek kedvez, hanem a hitleristáknak, akik embertelenül irtják a varsói lakosságot.”¹⁵

Válaszában Sztálin külön is kitért Varsó katonai jelentőségére:

„Katonai szempontból a kialakult helyzet, amely a németek figyelmét fokozottan Varsóra tereli, ugyancsak igen hátrányos, mind a Vörös Hadsereg, mind pedig a lengyelek számára. Mindazonáltal a szovjet csapatok, amelyek az utóbbi időben újabb jelentős német ellentámadási kísérletekkel kerültek szembe, minden lehetőt elkövetnek, hogy megtörjék a hitlerista ellentámadásokat, és széles arcvonalon újra támadásba menjenek át Varsónál. A Vörös Hadsereg bizonyára nem fogja kímélni az erejét, hogy Varsó alatt szétzúzza a németeket, s felszabadítsa Varsót a lengyelek számára. Ez lesz a legjobb, az igazi segítség a lengyel antinácisták számára.”¹⁶

A Varsó körzetében kialakult helyzetet a főhadiszálláson több alkalommal megvitatták. A katonai és katonapolitikai vonatkozású döntések előtt minden esetben mérlegelték a felkelőknek nyújtandó segítség különböző formáinak hatékonyságát, és ennek figyelembevételével tervezték meg a csapatok tevékenységét.

A főhadiszálláson és az 1. Belorusz Frontnál egyetlen percre sem feledkeztek meg a sokat szenvedő Varsóról — a felkelőknek segítségre volt szükségük, mégpedig minél előbb. Több alkalommal visszatért erre a kérdésre Sztálin is. Egyik éjszaka, 1944 szeptemberében, közvetlenül a hónap elején lehetett, amikor az előző napi helyzetet jelentettük, Sztálin lassan járkált a szobában, s közben hangosan gondolkozott. Nem emlékszem szó szerint az ott elhangzottakra, de mivel e bonyolult, felelősségteljes probléma megoldása égetően fontos volt számunkra, az akkor kifejtett elképzelés általános lényegét a mai napig pontosan megőriztem emlékezetemben.

A legfelsőbb főparancsnok fejtegetéseiben hangsúlyozta, hogy a varsói kalandért — melyre szervezői a szovjet hadvezetés tudta nélkül és annak hadműveleti terveit felborítva vállalkoztak — csakis a Londonban székelő lengyel emigráns kormány képviselői felelősek. A szovjet kormány azt szeretné, ha egy pártatlan különbizottság kivizsgálná,

kinek a parancsára kezdődött Varsóban a felkelés, és ki a felelős azért, hogy a szovjet hadvezetést előzetesen nem értesítették erről. Egyetlen hadvezetés — sem az angol, sem pedig az amerikai — nem nyugodna bele, hogy csapatainak arcvonala előtt, tudta nélkül és hadműveleti terveivel ellentétben, valamely nagy városban felkelést szervezzenek. Érthető módon, ebben a szovjet hadvezetés sem képezhet kivételt. Ha előzetesen kikérik a szovjet hadvezetés véleményét arra vonatkozóan, vajon célszerűnek tartja-e augusztus elején felkelés kirobbantását Varsóban, nem kétséges, hogy ezt a gondolatot ellenezte volna. A szovjet csapatok akkor még nem voltak felkészülve Varsó bevételére, különösen nem, ha figyelembe vesszük, hogy a németeknek már ez időre sikerült páncélos tartalékaikat ebbe a térségbe átirányítani.

A legfelsőbb főparancsnok fürkészve végigmérte a jelenlevőket, majd abban az értelemben folytatta, hogy senki sem vádolhatja a szovjet kormányt azzal, hogy nem nyújt hatékony segítséget a lengyel népnek s ezen belül Varsónak. A szovjet csapatoknak a német megszállók ellen Lengyelországban folytatott tevékenysége a segítségnek olyan hatékony formája, amely lehetővé tette Lengyelország több mint negyedrészenek felszabadítását. Ez a szovjet csapatok, és kizárólag a szovjet csapatok műve, melyek vérüket hullatják a lengyel nép szabadságáért.

Nem maradt más hátra, mint a varsóiaknak nyújtott kevésbé hatékony formája a segítségnek — fegyverek, gyógyszerek és élelem repülőgépről történő ledobása. Többször tettünk így a földre fegyvert és élelmet a felkelőknek, de minden alkalommal arról értesültünk, hogy azok a németek kezébe kerültek.

Mivel Churchill és Roosevelt Sztálinnak küldött üzenetében éppen a varsói felkelőknek a levegőből nyújtandó segítséget szorgalmazta, a legfelsőbb főparancsnok kifejtette: ha a miniszterelnök és az elnök annyira bízik az ilyen jellegű segítség hatékonyságában és ragaszkodik hozzá, a szovjet kormány nem zárkózik el az elől, hogy az amerikaiakkal és angolokkal közösen szervezze meg a segítséget. Csupán az szükséges, hogy ez a tevékenység előzetesen egyeztetett tervek alapján történjék.

Azoknak pedig, akik arra törekednek — folytatta a legfelsőbb főparancsnok —, hogy a felkelés sorsáért és a varsóiak áldozataiért a felelősséget a szovjet kormányra hárítsák, azt feleljük, az kiabál, akinek a háza ég. Ugyanez vonatkozik azokra is, akik azt állítják, hogy a Varsónak nyújtandó szovjet segítség ellentmond a szövetségi együttműködés szellemének.

Nem kétséges, ha a brit kormány gondoskodik arról, hogy a szovjet hadvezetést idejében figyelmeztessék a Varsóban készülõ felkelésről, akkor az események biztosan más irányt vesznek.

Sztálin továbbá hangoztatta, hogy a Varsóban zajló eseményekkel kapcsolatos tények torzításmentes nyilvánosságra hozása feltétlenül segítséget nyújt a közvéleménynek, hogy méltóképpen elítélje a varsói felkelés felelõtlennel kezdemenyezõit, és helyesen értelmezze a szovjet kormány álláspontját. Csupán arra kell törekedni, hogy a nyilvánosság a teljes igazságot ismerje meg a felkelésrõl.

Körülbelül ilyen gondolatokat fejtett ki Sztálin a varsói felkelést illetõen.

A vezérkar megkapta a Varsó körüli támadó tevékenységek folytatását jóváhagyó parancsot. Mindenekelõtt fel kellett számolni az ellenség hídfõjét Praga térségében a Visztula és a Narew folyók között. Augusztus 29-én a három Belorusz, az 1. és 4. Ukrán Front kézhez vette a szilárd védelemre vonatkozó direktívát. Kivételt képezett az 1. Belorusz Front jobb szárnya, amelynek a lengyel fõváros felszabadítását adták feladatul, valamint Zaharov tábornok 2. Belorusz Frontjának két hadserege, melyek folytatták a harcot a Kelet-Poroszországhoz vezetõ útvonalakon.

A vezérkar és az 1. Belorusz Front parancsnoksága állandóan kutatta a feladatok legjobb megoldásának útját-módját Varsó térségében. Szeptember elején az 1. Belorusz Front felderítése megállapította, hogy Praga körzetébõl az ellenség egy páncéloshadosztálya, más csapatokkal együtt, visztulai hídfõink térségében jelent meg. Biztosra vettük, hogy a német fasiszta parancsnokság a hídfõkben tevékenységünk fokozására számított. Az ellenség erõinek elvonása Praga körzetébõl kedvezõ alkalomnak kínálko-

zott a csapás ebben az irányban történő kifejlesztéséhez. Jelentették a legfelsőbb főparancsnoknak, s ő kiadta a megfelelő utasítást.

Szeptember 10-én a 47. hadsereg megkezdte a támadást. Mögötte mozgott előre az 1. lengyel hadsereg is. Szeptember 13-án csapataink betörték Pragába. Ekkor kellett volna kitörni a felkelésnek Varsóban! A felkelők, elfoglalva a hidakat, megakadályozhatták volna felrobbantásukat, segíthettek volna a szovjet katonáknak, hogy átkeljenek a Visztula nyugati partjára és bejussanak a város központjába. Így azonban az ellenség a hidakat felrobbantotta, és a széles folyó elválasztotta a már negyvenötödik napja harcoló varsóiakat csapatainktól. A 47. hadsereg felderítőinek összes kísérleteit a vízi akadály menetből való leküzdésére, az ellenség megghiúsította.

Praga lakosai nagy lelkesedéssel fogadták felszabadítóikat, a szovjet és lengyel harcosokat. Az asszonyok az ellenséges tűzben gondozták a sebesülteket, enni és inni adtak nekik, eltemették a halottakat.

Rokosszovszkij parancsára, az arcvonalat Varsó előtt, a Visztulánál Berling tábornok csapatai vették át, a 47. hadsereget pedig átcsoportosították északra. A szovjet és lengyel csapatok most érték el azt a vonalat, ahonnan segítő kezet lehetett nyújtani Varsó felkelőinek.

A Visztulán túl természetesen tudtak arról, hogy a hitlerista csapatokat Praga elővárosban szétvertük. A felkelés vezetői azonban, akik a londoni táborhoz tartoztak, továbbra is híven önmagukhoz, a világért se közelítettek felénk egy lépéssel sem. Hallgattak, és meg sem kísérelték a kapcsolat felvételét, noha — amint azt az angol kormány közölte — Varsó lakossága hihetetlen nehézségekkel küzdött.

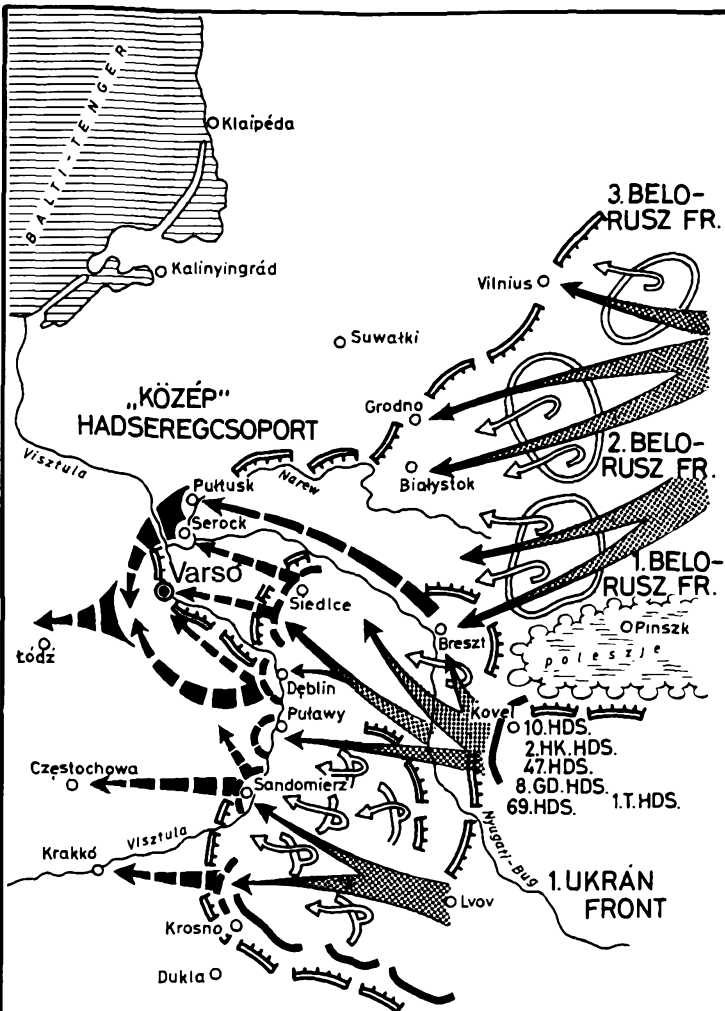
Az Armia Ludowa egységeinek vezetősége viszont — mely önként csatlakozott a felkeléshez, hogy a nehéz órákban Varsó lakosai mellett álljon —, amikor a szovjet csapatok elérték Pragát, két híradós lányt azonnal útba indított hozzánk. A fiatal honleányok életüket kockáztatva jutottak el csapatainkhoz. A szovjet és lengyel parancsnokság tőlük hallott először részletesebben a varsói felkelés jellegéről, a városban kialakult helyzetről, a felkelők elhelyezkedéséről és erőik állapotáról.

Akkor úgy gondoltuk, hogy a varsói felkelőket a szovjet csapatoktól és a lengyel néphadseregtől már csak a Visztula választja el. Valójában ez korántsem volt ilyen egyszerű, s ennek oka a lengyel pánok hatalmi törekvését szolgáló prédaleső politika volt. De erre még valamivel később visszatérek.

Szeptember 13-án napközben Antonovval jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak a legfrissebb adatokat az 1. Belorusz Front helyzetéről. Akként intézkedett, hogy itt minden lehetségest el kell követni, többek között biztosítani kell a felkelők légi úton való jobb ellátását lőszerrel és más anyaggal. Mi továbbítottuk az utasítást a frontnak és a légierőnek. A még aznap éjjel Varsóba irányuló fegyver- és lőszerszállítási kísérletünket siker koronázta. A következő naptól kezdve pedig megkezdődött a felkelők rendszeres ellátása.

A jelentésünk után Sztálin közvetlen vonalon megbeszélést folytatott Rokosszovszkijjal. A frontparancsnok jelentette, hogy csapatai pillanatnyilag nem képesek Varsót felszabadítani. Sztálin ezt megértette, és nem erőltette a további támadást. Antonovot és engem még egyszer figyelmeztetett, hogy összeköttetést kell létesíteni a felkelőkkel. Az erre irányuló tevékenység már korábban megkezdődött. Ezenkívül parancsot adott Zsukovnak, aki most érkezett vissza az Ukrán Frontoktól, hogy forduljon vissza, és most az 1. Belorusz Fronthoz menjen ki. „Önt ott jól ismerik. Ismerkedjék meg a helyszínen a Varsóval kapcsolatos kérdésekkel, és szükség szerint intézkedjék. Tisztázza, hogy a Visztulán át megvalósítható-e az átkelés valamilyen részhadműveletben, ha lehet Berling csapataival... Ez nagyon fontos lenne... A lengyeleknek a feladatokat Rokosszovszkijjal együtt személyesen szabja meg, és segítsenek nekik mindent megszervezni. Nekik még nincs elegendő tapasztalatuk.”

Szeptember 15-én Zsukov az 1. Belorusz Front törzséhez repült. Szeptember 16-án reggel Rokosszovszkijjal együtt megérkezett Pragába, az 1. lengyel hadsereg Zielona körzetében települt harcálláspontjára. Berling jelentette, hogy sikerült egy 500 főből álló, kilenc géppuskával, tizenhat 82 mm-es aknavetővel és egy negyvenötös ágyú-

 A szovjet csapatok csapásai
1944 júniusában és júliusában
 A főhadiszállás elhatározása az
1944 július 27-29-ig tervezett csapásokra

**A LEGFELSŐBB FŐPARANCSNOKSÁG
FŐHADISZÁLLÁSÁNAK
ELGONDOLÁSA A KELET-LENGYELORSZÁGBAN
ÉS VARSÓ TÉRSÉGÉBEN LEVŐ ELLENSÉGES
CSOPORTOSÍTÁS SZÉTVERÉSÉRE**

val megerősített lövészszázalóaljnak Czerniakównál átkelni Varsóba. A zászlóalj feladata, hogy egyesüljön a felkelők itt harcoló csoportjával, derítsen fel, és létesítsen hídfőt a csapatok visztulai átkelésének biztosításához.

A felderítőknek azt a kísérletét, hogy átkeljenek a folyón és felvegyék a kapcsolatot Varsó északi részében harcoló felkelőkkel, az ellenség tűzzel megghiúsította. A hitleristák szilárdan befészkeltek magukat a rakparton. A főhadiszállás képviselője és a frontparancsnok még az első napon megszábták az 1. lengyel hadsereg feladatát, és kidolgozták a végrehajtását biztosító rendszabályokat.

Molotkov altábornagy vezetésével a vezérkarnak a lengyel néphadseregnél levő képviselői — mint általában mindig — most is ott tartózkodtak, ahol a helyzet a „legmelegebb” volt. Rendszeresen küldték jelentéseiket, s így mi állandóan „benne voltunk a képben”. Este pedig a marsall táviratban értesítette a főhadiszállást a kiadott intézkedéseiről. Ily módon az ottani körülményekről mindig teljesen tájékozottak voltunk. „Berling főerőinek közelebbi feladata — jelentette Zsukov a főhadiszállásnak —: Varsó déli részének birtokbavétele megközelítően a Május 3. és a Jerozolimskie sugárút vonalától Henrykóv körletéig, majd az elért helyzetet megszilárdítva, további hadművelet végrehajtása északi irányban, átkarolva a várost délnyugatról.” Aztán így folytatta: „Ezenkívül, ha sikerül kapcsolatba lépnünk a város északi részét birtokló felkelő csoporttal, ekkor a délről mért csapás irányával szemben északról is szervezünk egy csapást, átkarolva a várost északnyugatról... Ha minden jól megy, hídfő birtokbavétele céljából Guszevtől bevetünk egy megerősített lövészhadtestet. Az a véleményem, hogy Varsó elfoglalásával egyidejűleg jó lenne kialakítani a varsói hídfőt is.”

Az 1. lengyel hadsereg átkelése — a terveknek megfelelően — 21.00-kor megkezdődött. Az első lépcsővel, mely a 3. lengyel gyalogoshadosztályból állott, átkelt Molotkov altábornagy és Jevszejev ezredes is, majd ezt követően — Dubrovszkij ezredes és Jeropkin százados.

Jelentősen fokozták a felderítést. Ezzel kapcsolatosan elhatározták két ejtőernyős rádiós felderítő ledobását is arra az alacsony dombra, amely közvetlenül — a mi ada-

taink szerint — a felkelők kezében volt. A már elfoglalt hídfőbe lövegeket és aknavetőket dobtak át. Az ellenség tüzérütegei elleni harcra Praga körzetében — száznál több, nélkülözhető messzehordó lövegéből — tüzércsoportot hoztak létre, melynek a hídfő körzetében az átkelést kellett biztosítania.

Az 1. lengyel hadsereg tüzérségének zömét, valamint a front tüzérdandárának 203 mm-es lövegeit a folyóátkelésnél és a hídfő kiszélesítésénél a gyalogságot támogató tüzércsoportban alkalmazták. A légierő feladata az átkelés körzetének oltalmazása és a nyugati parton egységeink tevékenységének támogatása volt.

Egyszerűen mindent megtettek, hogy a visztulai átkelés sikerüljön, és a felkelőkkel egyesülve a városban, valamint környékén szétverjék a német csapatokat. Ezzel egyidejűleg a vezérkar elvégezte a Varsót megkerülő csapatok támadásával kapcsolatos számvetéseket.

A vezérkar is sokat fáradozott, hogy összeköttetést teremtsen a felkelőkkel. Az események kényszerítő hatására az Armia Krajowa végül is rászánta magát, hogy kapcsolatot létesítsen velünk. Londonon keresztül sikerült a vezérkarnak minden — az összeköttetéshez szükséges — okmányt eljuttatni Bór-Komorowskihoz. Varsóban az Armia Krajowa osztagai utasítást kaptak, hogy lépjenek érintkezésbe az 1. lengyel hadsereg és az 1. Belorusz Front törzsével. Szeptember 15-én Varsó Żoliborz körzetének rádiós tisztje közölte, hogy feladatot kapott a kapcsolat felvételére a Vörös Hadsereg Pragában települt parancsnokságával.

Ettől kezdve nemcsak rendszeresen és hathatósan elláttuk a felkelőket, de pontosan a megadott körletbe dobtuk le az általuk kért anyagokat.

Megmozdultak a szövetségesek is. Szeptember 18-án nyugatról — megközelítően 4000 méter magasságban — Varsó körzetébe berepült nyolc, egyenként 12—12 db „repülő erőd”-ből álló légikötélék. Húsz percen keresztül dobálták ejtőernyőn a fegyverrel, lőszerrel és élelemmel megrakott konténereket. Figyelőink mintegy 1000 ilyen ejtőernyős konténert számoltak meg. A felkelők körzetében azonban legfeljebb 20 db ejtőernyő szállott le, a nagy

többségük a hitleristák által megszállt területen, néhány közülük pedig a mi csapataink működési körletében ért föl-det.

A szovjet repülők viszont, most már ismerve a felkelő osztagok elhelyezését, 150—200 méter magasságból, éjszakánként, a földről kapott jelzésekhez igazodva, magabiztosan szórták le terheiket, pontosan a megadott körle-tekbe.

Íme néhány adat: Az 1. Belorusz Front légieroje 1944. szeptember 14-től október 1-ig 2243 repülőbevetést hajtott végre a Varsóba irányuló teherszállítások lebonyolítása cél-jából. Ledobtak: 156 aknavetőt, 505 kézi páncéltörő fegy-vert, 2667 géppisztolyt és puskát, 3 millió töltényt, mint-egy 42 000 kézigránátot és más fegyvert, úgyszintén 500 kilogramm különböző gyógyszert és több mint 113 tonna élelmiszert.

A Visztula jobb partjáról, a felszabadított Praga elővá-rosból az 1. lengyel hadsereg harcosai látták, hogyan lángol Varsó. A nép iránti odaadásuk és hűségük harcba hívta őket. A lengyel néphadsereg főparancsnoksága szeptember 15-i parancsában megbélyegezte a londoni lengyel emigráns kormányt a felkelés korai kirobbantásáért. „Ha a felkelés most kezdődne, össze lehetne hangolni a Vörös Hadsereg és a lengyel néphadsereg tevékenységével, s ez biztosítaná a hidak megőrzését, elősegítené Varsó gyors felszabadítá-sát, és megmenthetné több százezer ember életét.

Ebben az esetben nem érte volna Varsót ez a borzalmas pusztítás . . .” — hangzott a parancs.

Az 1. lengyel hadsereg visztulai átkelése — elsősorban technikai okokból — valószínűtlenül megnehezült. Kevés-nek bizonyult az átkelőeszköz. A folyó alacsony vízszintje miatt a mi partunkon a nehézpontonok nem tudtak kiköt-ni, pedig ezekre kellett volna berakni a tüzér- és páncé-losfegyverzetet. Hasonló volt a helyzet a túlsó parton tör-ténő kirakásnál. A czerniakówi hídfőben és a pragai fo-lyamszakaszon a hitleristák a partvonulatot összefüggő, hézagmentes géppuska- és tüzérségi tűz alatt tartották, nem is beszélve az ellenség nagy erejű ellentevékenysége-ről, amelyet a Visztula bal partjára átkelt 1. lengyel hadse-reg alegységei ellen folytatott.

Szeptember 17-én a varsói hídfőben a 9. lengyel gyalogosezrednek már két megerősített zászlóalja (mintegy 1000 katonája) harcolt. A következő éjszakára tervezték a harmadik zászlóalj, a 76 mm-es ágyús üteg és a páncél-elhárító tüzérezred átkelését. Ezt követően a 9. ezrednek — az 1. lengyel hadsereg tüzérségének és a 16. légi hadseregnek a Visztula jobb partjáról végrehajtott támogatása mellett — meg kellett volna kezdeni a támadást a birtokba vett hídfő kiszélesítésére. A terv szerint, ezzel egyidejűleg folytatni kellett az átkelést a 3. lengyel gyalogoshadosztály egységeivel. Az 1. Belorusz Front és az 1. lengyel hadsereg parancsnoka úgy vélte, hogy ezek az erők kezdetben elegendők lesznek a közelebbi feladat végrehajtására, az ellenség ellenlökéseinek elhárítására.

A 47. és 70. hadsereg ez idő alatt Pragától északra — a Narew és a Visztula folyó közén — folytatta a hadműveletét. A németeknek ebben a térségben még jelentős hídfőjük volt, s onnan csapást mérhettek Praga előváros hátaiba, majd ezt követően déli irányban. A csapatok aktív támadó tevékenysége, ebben a térségben, a legfelsőbb főparancsnok közvetlen utasítása szerint folytatódott. Sztálint továbbra is nyugtalanította az 1. Belorusz Front arcvonala megszilárdításának kérdése, és azt követelte, hogy Varsó északnyugati megkerülésével nyújtsanak segítséget a városban harcoló alakulatoknak. A csapatok többször megkísérelték a támadást, de a lőszerhiány, az ellenség kitartó ellenállása és a számunkra kedvezőtlen terepszonyok következtében, minden kísérletük kudarccal végződött és drágán fizettek érte.

A czerniakówi hídfőben a harc a következő napokban sem csendesedett. Sikerült ismét újabb erőkkkel átkelni a hídfőbe, de az elért eredmények nem voltak megnyugtatóak. Amikor az Armia Krajowa egyes alegységei az 1. lengyel hadsereg parancsnokságának tudta és értesítése nélkül, Mokotów irányában visszavonultak, a varsói hídfőben a helyzet még bonyolultabbá vált. Nagymértékben megnőtt a német fasiszta csapatok erő- és eszközfölénye. Sőt, az ellenség igen jelentős hadműveleti előnyökhöz jutott. A hitleristák legcsekélyebb előretörése délre — a birtokukban levő Poniatowski-híd körzetéből — azzal fenyege-

tett, hogy teljesen elvágják a lengyel hadsereg egységeit a folyótól, és természetesen a Pragában levő csapatoktól.

A folyó mindkét partja és a víztükör az ellenség hézagmentes tűzérési, aknavető és géppuskatüze alatt állt. Az ellenség a páncélosait — erős gyalogoscsoportokkal együttműködve — mozgó csapásmérő „öklök”-ként alkalmazta, melyek ellen (megfelelő páncélelhárító szakeszközök hiányában) igen nehéz volt küzdeni.

A czerniakóvi hídfőben a 3. lengyel gyalogoshadosztály katonái igen kis területen kényszerültek harcolni, és ez nagyon megnehezítette manőverlehetőségeiket. Nem tudtak áttörni Varsó központja, illetve déli része felé sem. Az ellenség a hídfőtől nyugatra fölöttébb kedvező helyzetben, csapataink elhelyezésén uralkodó lejtőt védett, délre pedig szerteágazó, csapatokkal sűrűn megszállt, különböző védelmi építményekből álló rendszert birtokolt. Nagyon nehéz helyzetbe kerültek a 2. lengyel hadosztály 6. gyalogosezredének alegységei, melyeknek szeptember 18-án éjjel sikerült egy kis kiterjedésű hídfőt foglalni a Visztulán. Három napig elkeseredett harc folyt a hídfőért, de megtartani nem tudták.

A kialakult helyzet megkövetelte, hogy az 1. lengyel hadsereg Varsó irányában folytatott támadó hadműveletének tervét lényegesen megváltoztassák. Más utat kellett keresni az ellenségnek a lengyel fővárosban történő szétverésére. Amikor ezt jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak, rövid szünet után Sztálin megkérdezte: — Mit javasol a vezérkar?

Antonov jelentette, mást azon kívül, hogy Varsót északról és északnyugatról megkerülve megismételjük a 47. és 70. hadseregek csapásait, és megerősítjük az 1. lengyel hadsereget — nem tud javasolni.

A legfelsőbb főparancsnok a 47. és 70. hadsereg harcértékére volt kíváncsi. Jelentettem neki. Ebből Sztálin megértette, hogy a hadseregek nagyon legyengültek, a csapatok kimerültek a július 18-tól megállás nélkül folyó súlyos támadó hadműveletek alatt, s komoly veszteséget szenvedtek. Az ellenség védelme viszont mindenütt szilárd. A hivatali helyiségben hosszú időre csend támadt. A legfelsőbb főparancsnok, kialudt pipával kezében, lassan járkált az

asztal mentén. Végül felénk fordulva, ezt mondotta: — Adják át Zsukov elvtársnak: Rokosszovszkijjal együtt gondolják át, hogy Varsón miként segíthetnénk... Nem lehetne-e, mindezek ellenére, az ellenség folyók közti hídfőjét felszámolni, és Guszev, Popov hadseregeivel a Varsót megkerülő támadást felújítani? Hadd gondolkozzanak ők is azon, hogy mit tehetünk a városban, Berlingért. Tudunk-e sürgősen küldeni neki olyan erősítést, amelynek már van tapasztalata a városharcban...?

Az utasítást továbbítottuk, Zsukov és Rosszovszkij már a következő napon, szeptember 20-án jelentették is elgondolásaikat a vezérkarnak. Mind a főhadiszállás képviselője, mind az 1. Belorusz Front parancsnoka szilárdan meg volt győződve arról, hogy Varsónál az ellenség szétverését folytatni kell.

Antonov és a vezérkar hadműveleti csoportfőnöksége egyetértett Zsukov és Rokosszovszkij elgondolásával. He-lyesnek tartotta a legfelsőbb főparancsnok is, és azt az utasítást adta, hogy siettessük a frontot a hadművelet előkészítésében, valamint hogy gondosan kísérjük figyelemmel az 1. lengyel hadsereg helyzetét a hídfőben.

Sztálin, a vezérkar és a Politikai Főcsoportfőnökség ezekben a napokban szinte hihetetlen híreket kapott a Visztulán túlról. Például — az Armia Krajowa főparancsnoksága alattomosan, belülről ásta alá a felkelő erők szervezetét. Az Armia Krajowa varsói körzetparancsnokának, Monter tábornoknak törzséből szeptember 20-án Pragába érkezett hét tiszt, akiknek megbízatásuk volt, hogy kapcsolatba lépjenek a Vörös Hadsereg és a lengyel néphadsereg parancsnokságával. Az egyik tiszt bejelentette Bór-Komorowski tábornok titkos intézkedését, amely szerint a lublini kormánynak engedelmeskedő fegyveres osztagokat erőszakkal kell kényszeríteni, hogy csak az ő (Bór) parancsának engedelmeskedjenek. Az ellenszegülőkkel pedig le kell számolni.

Az 1. lengyel hadsereg Visztulán túli alegységeinek helyzete szeptember harmadik harmadában tovább romlott — bár szeptember 20-án még tartották állásaikat. Czer-niakówtól északra a 6. gyalogosezred 2. zászlóalja még egyszer megkísérelte az ellenség védelmének leküzdését

és a mélységbe való kijutást, de az ellenséges tűz közvetlenül a folyóparton földre kényszerítette a katonákat.

A következő napon Varsó helyzete válságosra fordult. „A Visztula nyugati partján, 1944. szeptember 21-én hajnalban, tüzelőkészítés után és tüzérséggel létesített ködfüggöny leple alatt az ellenség megrohamozta a lengyel hadsereg alegységeit — jelentette a helyszínről Molotkov, a főhadiszállás képviselője. Ennek következtében a 6. ezred 2. zászlóaljával — amely 8.30-kor tüzérségi tüzet kért saját elhelyezésére — minden kapcsolat megszakadt.”

Aki már volt harcban, jól tudja mit jelent, ha az alegység tüzet kér saját magára. Azt jelenti, hogy nincs más kiút, itt a vég, és a katonák életüket áldozva igyekeznek az ellenség megsemmisítésére.

„Megszűnt mindenféle összeköttetés a 8. gyalogosezred zászlóaljával is — szolt a jelentés. A 9. ezred két zászlóaljaból álló harccsoportját az ellenség nagy erejű ellenlökéssel viasztaszorította, és szeptember 21-én 18.00-kor, a város keleti részén már csak egy kis területet tartottak kézben...”

A németek Varsóban összevont friss és nagy páncélos erői eldöntötték a harc végső kimenetelét. Az egymástól elszigetelt felkelő osztagok aktivitása szeptember végére jelentősen alábbhagyott. Az ellenség pedig Varsó északi, középső és keleti részein fokozta támadó tevékenységét. Repülőink és tüzérségünk rendszeres csapásai nagy veszteséget okoztak neki. Egyes napokon, az ellenség légierije képtelen volt bejutni a város légterébe, de a földön nem sikerült fordulatot előidéznünk. A városban, de különösen a czerniakóvi hídfőben, a lengyel hadsereg egységeinek helyzete tovább rosszabbodott. A harc már csak a rakpart keskeny sávján folytatódott, akadozó utánpótlási körülmények között, Varsó más kerületeitől teljesen elszigetelve, az 1. lengyel hadsereg főerőitől elvágvva.

Ezek a körülmények és az Armia Krajowa politikai intrikáiról szóló egyre szaporodó hírek arra késztették az 1. Belorusz Front parancsnokát, Rokosszovszkijt, a Szovjetunió marsallját, hogy határozottan kérje a varsói harctevékenység beszüntetésének engedélyezését. Zsukov támogatta a javaslatát.

A Katonai kötelesség című emlékiratában Rokosszovszkij erről így ír: „Ilyen körülmények között lehetetlen volt a Visztula nyugati partján kitartani, ezért elhatároztam a hadművelet beszüntetését. A folyón átkelt deszantoknak segítettünk, hogy a saját partra visszatérjenek. Az 1. lengyel hadsereg ezredének alegységei szeptember 23-ig mind visszatértek egységeikhez.”

A legfelsőbb főparancsnok egyetértett a frontparancsnokkal. Az 1. lengyel hadsereg parancsot kapott, hogy a Visztula keleti partján menjen át védelembe.

Varsóban a hitleristák szeptember 28-án általános támadásba kezdtek. A harcok a végsőig elkeseredett jellegűek voltak. Három nap múlva a felkelők a teljes vereség küszöbén álltak. Az 1. lengyel hadsereg visszamaradt összekötő tisztjeinek el kellett hagyniuk a felkelők törzsét, mivel tudomásukra jutott, hogy az ellenség ügynökei fizikai megsemmisítésükre készülnek.

A következő napokban, mintegy befejező aktusként, Varsó különböző pontjain sorra elhallgattak a fegyverek a felkelés gócpontjain. De még a teljes bekerítésbe került, a hitleristák nagy erejű tüzének kitett, elszigetelt, parancsnokságuktól elszakadt felkelő csapatok sem tették le a fegyvert. Különös szilárdsággal álltak ellen például Varsó Żoliborz és Śródmieście nevű kerületei. Az Armia Ludowa kommunistái és parancsnokai kidolgozták és az 1. lengyel hadsereg közvetítésével a frontparancsnoksággal egyeztették a felkelők kivonulásának tervét Żoliborzból. E terv szerint biztosítottnak látszott a felkelők kivonása a Visztula partjára, majd ezt követően — az 1. Belorusz Front tüzérségének és repülőinek támogatása mellett — az átkelés Praga elővárosába.

Az Armia Krajowa parancsnoksága azonban szeptember 30-án 18 órakor elrendelte az azonnali megadást, s ezzel a terv végrehajtása megghiúsult. A felkelők közül, csak egy kis csoport, Szaniawski őrnagy vezetésével, jutott el harc árán a Visztulához és kelt át az 1. lengyel hadsereg csónakjain a mi oldalunkra. Két nap múlva, Śródmieście is beszüntette az ellenállást.

Így végződött a varsói felkelés, amely a dicsőség soha nem halványuló fényével ragyogja be Varsót és örök

gyalázatra kárhoztatja szervezőit, az úgynevezett londoni lengyel kormányt.

Jerzy Kirchmayer lengyel történész a Varsói felkelés című könyvében méltán emeli ki, hogy a felkelésnek az adott pillanatban, szinte egyáltalán nem volt katonai jelentősége. „... A felkelés egyetlen órával sem hozta előre Varsó felszabadítását — írja a szerző —, s csakis ebben a megvilágításban válik érthetővé az indokolatlanul és szükségtelenül elszenvedett vereség súlya...”

Varsó drámája a reakciós polgári politikusok csődjének borzalmas jelképe lett. Ezzel egyidejűleg Varsó barikádjain az egész világ színe előtt bebizonyosodott, hogy a Lengyel Munkáspárt és az általa vezetett haladó erők minden áldozatra készek népük boldogulásáért. Napjainkban Czerniakównál, a Visztula-parton égő örökmécses emlékeztet a szovjet és lengyel katonáknak a népi Lengyelország fényes jövőjéért vívott közös küzdelemben kiöntött vérére.

Lengyelország felszabadított keleti területein a népi hatalom kezdett megerősödni. E hatalom birtokosai arra törekedtek, hogy az ország mielőbb újjászülessen. A lengyel nép tettekkel válaszolt: az ellenség hátában fokozódtak a partizánosztatok csapásai. A felszabadított területeken pedig az emberek a lengyel néphadsereg zászlaja alá állottak, hogy tevékenyen vegyenek részt a hazai föld még hitleri megszállás alatt sínylődő részeinek felszabadításában.

Az önkéntesek lelkesedése határtalan volt. Megnövekedtek a sorkötelesek mozgósítási létszámlehetőségei is. Lublin és Siedlce körzetében 1944 augusztusában megkezdődött a 2. lengyel hadsereg megalakítása.

A hadsereg parancsnokául Karol Świerczewski tábornokot nevezték ki. A hadsereg állománya már október 1-én csaknem 50 000 fő volt. Ezenkívül hozzákezdték a végyes repülőhadtest, valamint más magasabbegységek és egységek megalakításához is. A későbbiekben a 2. lengyel hadsereg dicsőséggel övezte zászlaját a berlini hadműveletben,

Nysa Lużyckánál és Drezdánál. Végül, a szövetséges Csehszlovákia fővárosánál, Prágánál fejezte be dicső útját.

A mozgósítási lehetőségek Lengyelországban korántsem voltak kimerítve, ezért a Lengyel Nemzeti Tanács a lengyel néphadsereg további bővítésére törekedett. Ennek megfelelően a 2. lengyel hadseregen kívül még egy hadsereg, szakcsapatok és hadtápegységek felállítását tervezték. A vezérkar parancsot kapott, hogy tartsa napirenden a harmadik lengyel hadsereg felállításának kérdését, s ez így is történt. Valóságban a feladat szükségességét illetően semmilyen kételyeink nem voltak. Mi több, Sztálin olyan direktíva előkészítését szabta feladatul számunkra, hogy november 15-ig létre kell hozni a Lengyel Frontot, állományában három hadsereggel. A direktívát kidolgoztuk, a főhadiszállás jóváhagyta. Erről október 3-án jelentést tettem a vezérkari főnöknek: Vaszilevszkijnek, aki akkor a Baltikumban tartózkodott.

A feladat megvalósítása közben azonban nagy nehézségekbe ütköztünk: nem volt elegendő számú lengyel parancsnokunk. Ennek egy sor oka volt. Megmutatkoztak itt a lengyel pánok hatalmának súlyos következményei, amely hatalom elzárta a tanuláshoz vezető utat a nép fiai elől, valamint a hitleri megszállók politikája, mely a lengyel nemzeti kultúra megsemmisítésére és képviselőinek közvetlen kiirtására törekedett. A technikai fegyvernemek parancsnoki állományának nagy része — mint már említettem — Andersszel távozott. A vezérkar e bonyolult probléma megoldásának különböző útjait kereste. A lengyel elvtársaink is tanulmányozták a kérdést. Közben az idő telt, de semmiféle életrevaló megoldást nem sikerült találni. Végül is a tiszti állománnyal kapcsolatos súlyos helyzet miatt le kellett mondani a Lengyel Front létrehozásáról. Az összegyűjtött tiszti állománnyal pedig kénytelenek voltunk a már meglevő csapatok üres tiszti helyeit feltölteni.

A lengyel néphadsereg létszáma jelentősen megnőtt. A hitleri Németország elleni háború végére soraiban mintegy 446 000 fő szolgált. Felfegyverzésére és utánpótlás céljára 1945. május 1-ig: 303 000 puskát és karabélyt, 106 500 géppisztolyt, csaknem 19 000 különböző típusú géppuskát,

majdnem 5000, különböző űrméretű aknavetőt, több mint 3500 löveget, 673 harckocsit és rohamlöveget, 630 különböző típusú repülőgépet, megközelítően 12 000 gépkocsit bocsátottunk rendelkezésére.

A vezérkarhoz beérkezett jelentésekből megrázó kép bontakozott ki arról a hatalmas pusztításról, mely a hitleri megszállás nehéz és hosszú éveiben Lengyelországot érte. A német fasiszta közigazgatás és a hitleri csapatok mindent, amit el lehetett mozditani, rabló módjára, szégyenkezés nélkül elvittek a Harmadik Birodalom számára, vagy pedig vak gyűlölettel elpusztították. Ennek élő példája a Visztula túlsó partján levő, sokat szenvedett Varsó, ahonnan időről időre tompa robbanások hallatszottak. A német fasiszta büntető különítmények külön erre a célra készített terv szerint céltudatosan pusztították a lengyel főváros építményeit. A lengyelek élete állandóan veszélyben forgott. Ma már pontosan ismeretes, hogy a haláltáborokban és a hitlerista büntető különítmények kezétől 3 577 000 lengyel vesztette életét. Összesen, a harc téren elesettekkel együtt 6 028 000 ember halt meg. Más szóval, a megszállás minden napja háromezer lengyel halálát jelentette. A saját tapasztalataink alapján teljes mértékben átéreztük azt a mérhetetlen fájdalmat, melyet a lengyel nép érzett, és minden erőnkkel azon voltunk, hogy a fasizmus gáztetteinek következményeit enyhítsük.

Bár a népi Lengyelország közigazgatási szervei a polgári élettel kapcsolatos összes kérdéseket képesek voltak megoldani, a háborús helyzet és a hatalmas méretű pusztítás arra kényszerítette őket, hogy különböző jellegű kérésekkel a katonai parancsnokságokhoz forduljanak. De ez volt a dolgok rendje, és a szovjet katonák nem engedhették meg maguknak, hogy ne gondoljanak Lengyelország jövőjére, és ne gondoskodjanak róla. Ennek megfelelően a haditanácsok kijelölt tagjai — a 2. Belorusz Frontnál Szubbotyin tábornok, az 1. Belorusz Frontnál Tyelegin tábornok és az 1. Ukrán Frontnál Krajnyukov tábornok — állandóan foglalkoztak az élet által felvetett kérdésekkel, és késedelem nélkül megoldották őket. Előfordult, hogy szabaddá kellett tenni az iskolaépületeket, segíteni kellett a tankönyvek összeállításában és kinyomtatásában, ügyelni kellett,

hogy senki se akadályozza a vallási szertartásokat, meg kellett óvni a templomokat és az imaházakat. Sok gondot okozott a kórházak megszervezése és gyógyszerrel való ellátása.

A háborús helyzetet kihasználva a megmozdultak a „sötét” elemek is, a többek között az ukrán nacionalisták, akik felelős személyeket gyilkoltak meg, lopták a társadalmi tulajdont, élelmiszer- és takarmánykészleteket semmisítettek meg. Az államhatalmi szerveknek kellett harcolniuk ellenük, de csapataink közreműködését nem nélkülözhatték. Előfordult, hogy segíteni kellett a felszabadított területeken a közrend fenntartásában. Mindez nemcsak halaszthatatlan, hanem bonyolult dolog volt, annál is inkább, mivel a frontoknál sok minden hiányzott ahhoz, hogy a fasiszták által meggyötört földön helyreállítsák a normális életet.

A szovjet parancsnokságnak és politikai szerveknek nem volt könnyű helyzete. De azért a munka haladt. Katonáink látták, hogy a lengyel nép önfeláldozóan hozzáfogott hazájának újjáépítéséhez. A szovjet kormány és a szovjet csapatok mindenben segítséget nyújtottak. Ebben az egyiségben és barátságban volt a lengyel föld szebb jövőjének záloga.

A vezérkar utasította a harcoló csapatok parancsnokait, hogy különös figyelmet fordítsanak a feladatok megoldása során a lakosság biztonságára, foganatosítsanak megfelelő rendszabályokat az ipari létesítmények, a városok és falvak, valamint azokon belül a lengyel nemzeti kultúra emlékeinek sértetlen megőrzésére.

Az ideiglenesen Lublinban maradt lengyel kormány kérésére a vasúti és közúti alakulataink által létrehozott „zöld utakon”, az ország különböző körzeteibe zavartalanul eljutottak a legszükségesebb szállítmányok. Így már 1944. szeptember végén, Praga (Varsó elővárosa) és környéke számára útbaindítottunk 10 000 tonna gyógyszert és lisztet. A későbbiekben, a Visztulán túli lengyel területek felszabadítása után, Katowicébe kiszállítottunk ugyanennyi lisztet és 5000 tonna cukrot. Krakkóba 5000 tonna lisztet és 2000 tonna cukrot, Czesztochowába és Kielcébe 1000—1000 tonna cukrot juttattunk el. Az 1945-ös év vé-

gég csak az 1. Belorusz Fronttól — a későbbiekben pedig a Németországot megszálló szovjet csapatok csoportjától — a lengyel földművesek igásállatokat és több mint 138 000 tonna vetőmagot kaptak. A lengyel népi hatalom rendelkezésére bocsátottuk az elmenekült német és más földbirtokosok által visszahagyott egész állatállományt, élelmiszer- és takarmánykészletet. A lengyel közigazgatási szervek számára abból a célból, hogy az összeköttetést és közlekedést megszervezzék, repülőgépeket és gépkocsikat kellett biztosítanunk. A szovjet csapatok helyreállítottak több mint 4000 kilométer vasútvonalat és 2000 kilométeren felüli vasúti híradó vonalat. Röviden szólva, a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság által létrehozott vezető szervek és a szovjet csapatok között a fegyverbarátság olyan mély emberi és testvéri kapcsolata alakult ki, amely 1945 áprilisában a Szovjetunió és a Lengyel Köztársaság között kötött barátsági, kölcsönös segélynyújtási és együttműködési szerződésben öltött testet.

Noha a varsói felkelés kudarcot vallott, sem a főhadszállás, sem a vezérkar nem mondott le az ellenség varsói csoportosításának szétveréséről. Különleges hely illeti meg elképzeléseinkben a Narew folyót. Korábban már említettem a narewi hídfőből induló hadművelet tervét, melynek alapját Zsukov és Rokosszovszkij elgondolása képezte. Az előkészületek teljes ütemben folytak, és október 5-én a hadműveletet meg kellett volna kezdeni.

Amde október 4-én reggel értesítés érkezett, hogy az ellenség nagy erejű támadást indított a serocki hídfőben Batov csapatai ellen, és vissza is szorította őket. Az ellenséges páncélosok további előnyomulását megállították ugyan, de az elkeseredett harcok továbbfolytatódtak. Október 9-én az ellenség támadása válságba került, és hadseregeink ellencsapásba kezdtek. Döntő vereséget a német fasiszta csapatokra — sajnos — nekünk sem sikerült mérni. A közeli jövőben semmiféle kilátásunk sem volt erre. Erőink átcsoportosítása, újabb erők felvonultatása és a soron következő hadművelet anyagi feltételeinek megteremtése vált szükségessé.

Október végére még Sztálin is elvesztette Varsó gyors felszabadításának reményét. Az 1. Belorusz Front jobb-szárny-csapatái lényegében védelembe kényszerültek. November 12-én megérkezett a főhadiszállás erre vonatkozó direktívája is.

Lengyelország egész területének — ezen belül Varsónak — felszabadítása 1945 telén, a győzelem évében, a nyugati irányban folytatott támadásunkkal kapcsolatos. Mint ismeretes, ez a támadás nagy sikereket hozott, mivel általa kijutottunk arra a vonalra, ahonnan meg lehetett indítani a hitleri Németország és annak szíve: Berlin elleni befejező csapást.

Az 1945. évi téli hadműveletben a 2. Belorusz Front a szó szoros értelmében átvágta magát az ellenség erődítményén, visszaverte ellenlökéseit és kiverelkedte magát Danzig (Gdańsk) körzetébe. Az 1. Belorusz Front csapatai áttörve a megerősített védelmi övek sorát, kijutott az Oderához. Az 1. Ukrán Front Sziléziában verte szét az ellenséget, felszabadítva ezt a fontos ipari körzetet a népi Lengyelország számára, és kiért a Neisséhez (Nysához). Sikeresen tevékenykedett a 4. Ukrán Front is, amely a főirányban támadó frontok déli szárnyát biztosította.

Popławski altábornagy vezetésével, az 1. lengyel hadseregnek jutott az a dicsőség, hogy bevonulhasson a lengyel fővárosba. A hadsereg, mely harctevékenysége során Zsukov marsall 1. Belorusz Frontjának főerői által kivívott eredményekre támaszkodott, maga is e front állományába tartozott. A front főerői — első lépcsőjében Katukov és Bogdanov 1. és 2. gárda-harckocsihadseregével betörték Kutno és Łódź területére. Áttörték az ellenség védelmét, szétverték a „Közép” hadseregcsoport szemben álló egységeit, majd gyorsan kijutottak az ellenséges csapatok varsói csoportosításának hátába. A szovjet egységek nagy erejű harckocsiái megtörték a német fasiszta védelem ellenállóképességét, és az ellenség hadvezetésének azon kellett gondolkodnia, hogyan mentse irháját Lengyelország romokban heverő, sokat szenvedett fővárosából. Ezt használta ki az 1. lengyel hadsereg, és 1945. január 17-re teljes egészében megtisztította Varsót az ellenségtől.

Konyev 1. Ukrán Frontja, a jobb szomszédhoz hasonló

an, támadási sávjában gyorsan megtörte az ellenség védelmét, és január 18-ára mindkét front csapatai hozzákezdték a német fasiszta csapatok üldözéséhez. De amíg az 1. Belorusz Frontnak csak előre kellett törnie, addig az 1. Ukrán Front dolga bonyolultabb volt. Mint már említettem, itt terült el Szilézia ipari körzete, melynek megőrzése fontos volt a népi Lengyelország számára, s ezért közvetlen csapással nem lehetett megoldani a feladatot. Manőverezni kellett, ki kellett csalni az ellenséget a „mezőre” és ott szétverni. A frontparancsnokság ezt ragyogóan oldotta meg. Az 1. Ukrán Front sziléziai hadművelete a szovjet hadművészet történetének egyik legérdekesebb és legtanulságosabb része.

Az 1. Ukrán Front támadási sávjában volt az ősi Krakó — a lengyel építészeti műemlékek városa, ahol a nemzeti művészet legkiemelkedőbb alkotásai összpontosultak. Megőrzésük érdekében a harcban le kellett mondani a városra mérhető tűzérési tűz- és repülőcsapásokról. És ilyen példák tömegével voltak. Ezek arról tanuskodnak, hogy a lengyel és orosz népben megvan mind a képesség, mind a kívánság arra, hogy a jövőre gondoljanak, hogy e népek tudatában a barátság érzése mélyen gyökerezik, hogy a háború nehéz helyzeteiben is törekedtek egymásnak segítségét nyújtani.

Még egyszer megemlítem, hogy csapataink: egész Lengyelországban, de különösen Kielecczýnie térségében szorosán együttműködtek a lengyel partizánok nagy erőivel. Az egyszerű emberek, mivel fegyverrel nem segíthettek a szovjet katonáknak, a jóságukat adták cserébe, amit soha nem feledhetünk el. A lengyel lakosság a harcok során kettős veszélynek tette ki önmagát, amidőn önfeláldozó magatartásával sok szovjet katonát mentett meg a biztos pusztulástól.

Frontjaink és a lengyel néphadsereg hadműveleteinek végső eredménye — a Baltikumtól a Kárpátokig terjedő lengyel föld teljes felszabadítása volt. A szabad és független népi Lengyelország határain — Pomorze vidékén, az Odera és Nysa hullámai felett — a szovjet vörös, és a lengyel fehér—vörös zászlók lengettek.

124 A szovjet és lengyel csapatok fegyverbarátsága egyre

erősödött. Elegendő megemlíteni, hogy a fasiszta Németország elleni befejező hadműveletek közül a legfontosabban — a berlini hadműveletben, az 1. lengyel hadseregén kívül, a 2. lengyel hadsereg, az 1. repülőhadtest, az 1. harc-kocsihadtest, a 2. tüzérhadosztály, az 1. önálló aknavető dandár és más egységek is részt vettek. Ezek a kötelékek az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front állományába tartoztak, soraikban 185 000 katona és tiszt harcolt, s több mint 3000 löveg, csaknem 500 harckocsi és mintegy 300 repülőgép volt felszerelésükben. Ez nagymértékben hozzájárult a közös erőfeszítéssel elért sikerekhez.

A szovjet katona útja mindenütt és mindenkor nehéz volt. És a Bugon túl is sok vér áztatta utunkat. Lengyel földben 600 000 katonánk nyugszik. A háborús napokra, a szovjet és lengyel népnek a becsületért és függetlenségért, a hitleri megszállók ellen a lengyel állam felszabadításáért vívott közös harcukra az elesettek emlékműveinek szomorú sorai emlékeztetnek. A Lengyel Népköztársaság nagy becsben tartja az elesettek emlékét, tisztelettel adozik a szovjet hősöknek, akik döntő módon járultak hozzá a közös ellenség, a német fasizmus szétzúzásához.

ROMÁNIA FELSZABADÍTÁSA

Románia „küszöbén” — Hadműveletre készülünk — Két vélemény — Tanácskozás a főhadiszálláson — Az ellenség bekerítése és megsemmisítése Iasi-nál és Kisinyovnál — Szabad a Romániába vezető út — Antonescu diktatúrájának lába alól kicsúszik a föld — A mieink Bukarestnél — Események a román fővárosban — Mihály, Románia királya antifasiszta szerepben — A fegyveres felkelés — Kellemes meglepetés — A népi hatalom felé vezető úton — A román hadsereg — szövetségesünk

A Vörös Hadseregnek a szovjet—román határon való átlépése nem csupán hadműveleti tevékenység volt, hanem jelentős méretű politikai rendszabályokhoz is kötődött. A szovjet kormány akkor már tudomást szerzett róla, hogy a román uralkodó körök volt miniszterelnökük, Stirbei herceg közreműködésével titkos tárgyalásokat folytatnak — országuk sorsát illetően — az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselőivel. Amikor csapataink a román határhoz közeledtek, a külföldi újságíró és diplomata körökben olyan valamiféle feltételekről szóló hírek keringtek, amelyeket állítólag a szovjet kormány szabott volna Románia állami vezetőinek.

Maga az a tény, hogy ilyen jellegű politikai pletykák terjedtek el, arról tanuskodott, hogy a román kormányférfiak táborában nyugtalanság uralkodik. A hazugságot a szovjet hivatalos szervek természetesen méltóképpen visszautasították.

„A svéd sajtó közleményei szerint — hangzott a TASZSZ 1944. március 22-én közzétett cáfolata — a Journal de Genève című svájci újság olyan híreket terjeszt, melyek szerint Stirbei hercegnek, Románia képviselőjének Ankarában »orosz fegyverszüneti feltételeket tartalmazó jegyzéket nyújtottak át, amelyet az angolszászok helyeselnek.« E feltételek állítólag hét pontból állnak, és szó van

bennük: a szovjet—román határról; Erdélynek Romániához való visszatéréséről, valamint arról, hogy a Szovjetunió lemond a hadisarcról, és más ehhez hasonlóknak.

A TASZSZ-t felhatalmazták arra, hogy e közleményeket, mint légből kapottakat cáfolja meg és egyben jelentse ki, miszerint sem Stirbeinek, sem bárki más, a románokat képviselő személyeknek semmiféle szovjet feltételeket nem adtak át.”

Meg kell említenem, hogy a vezérkarban már 1944 kora tavaszán éreztük a szovjet delegáció teheráni konferencián (1943. november 28—december 1-ig) folytatott bölcs politikájának hatását, ahol eldöntötték, hogy a második arcvonalat nem a Balkánon, hanem Nyugat-Európában nyitják meg. Ugyanis szinte naponta érkeztek hírek hozzánk Románia uralkodó köreinek külpolitikai manővereiről, az angol—amerikai tömbhöz való közeledési kísérleteiről. A román titkos ügynökök hol Portugáliában, hol Svájcban vagy éppen Spanyolországban tűntek fel. Megjelentek Törökországban és Svédországban is, és azt kutatták, vajon az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával kötendő különbékének milyen lehetőségei vannak a hitleri Németország és csatlósai számára. A román fasiszta vezérek főleg Olaszország fegyverletétele után kaptak az alkalmon, hogy átálljanak az angol—amerikai blokkhoz. A különbéke keresésébe 1943 nyaratól tevékenyen bekapcsolódott a román „ellenzék” is, Maniu és Bratianu „történelmi” pártja vezetőinek irányiásával. Minden számvetésük arra épült, hogy az angolok és az amerikaiak a szovjet csapatok előtt érkeznek Romániába. Híreket kaptunk arról is, hogy Románia vezetői nem farkodtak az ígéretekkel arra az esetre, ha sikerül az angol megszállást kijárniuk.

Amikor csapataink átlépték a szovjet—román határt, a Szovjetunió kormánya 1944. április 2-án az újságírók sajtókonferenciáján az olvasó által már ismert közleményt adta ki a világ tájékoztatására, amely szerint hadseregünk támadó egységei átkeltek a Prut folyón, s román területre léptek. A Legfelsőbb Főparancsnokság megparancsolta a támadó szovjet egységeknek, hogy üldözzék az ellenséget a teljes szétzúzásáig és fegyverletételéig.

Az Állami Honvédelmi Bizottság április 10-én határozatot fogadott el a szovjet csapatoknak Románia területén való magatartásáról. A Legfelsőbb Főparancsnokság ezt átadta a 2. Ukrán Front haditanácsának, és arra kötelezte, hogy rendkívüli felhívással forduljon a román lakossághoz, s ebben erősítse meg a szovjet kormány április 2-i nyilatkozatát. Ugyanakkor a nyilatkozat kötelezte a front haditanácsát, hogy általánosságban igazgassa, ellenőrizze és figyelje a polgári hatalmi szervek tevékenységét. Ezért személy szerint Szuszajkov tábornokot, a front haditanácsának tagját tették felelőssé. Parancs volt arra is, hogy ne rombolják szét a román hatalmi szerveket, biztosítsák az állampolgárok és a magántársaságok személyi és vagyoni javait. A felszabadított területen bevezették a szovjet katonai közigazgatást. Ezek alapján a front és a hadseregek haditanácsai széles körű felvilágosító munkát végeztek.

A szovjet kormány mélységesen humánus tartalmú nyilatkozata ellenére, Hitler román csatlósai idegeskedni kezdtek. Megértették, hogy a Vörös Hadsereg győzelmei milyen nagy forradalmasító hatással vannak a román munkásokra, és ez kedvező feltételt teremt az antifasiszta harcra. A szövetségeseink hamarosan értesítették a Szovjetuniót, hogy Románia kormánya újabb kísérletet tett velük való tárgyalásokra. Csakhogy most már a románokkal való tárgyalásokba országunk is belépett, és Antonescuékkel közölte a békekötés hat feltételét: szakítsanak a németekkel; a román csapatok a Hitler-ellenes koalíció hadseregeivel közösen harcoljanak Németország ellen; teljes mértékben állítsák vissza a szovjet—román határt és térítsék meg a román csapatok által nekünk okozott károkat; engedjék vissza hazájukba az összes szovjet és szövetséges hadifoglyokat; minden vonatkozásban működjenek együtt a szovjet és a szövetséges csapatokkal Románia területén vívott hadműveletekben; érvénytelenítsék az erdélyi kérdést és nyújtsanak segítséget a szovjet csapatoknak abban, hogy felszabadítsák ezt a területet az ellenségtől. Antonescu kormánya visszautasította az előterjesztett fegyverszüneti feltételeket, és tovább folytatta a háborút.

szüneteltek, hanem a maguk rendje szerint tovább folytatódtak. A Prut túlsó partján foglalt hídfőből még áprilisban a támadásnak azonnali kifejlesztésére tett kísérleteink nem sikerültek, és az 1., 2. és 3. Ukrán Frontok a főhadiszállás parancsára védelembe mentek át. Ez azonban nem változtatott a támadásra való előkészületeken. A délnyugati hadászati irány támadó hadművelete tervének kidolgozása teljes ütemben folyt a főhadiszálláson és a frontok törzseiben.

A főhadiszállás és a Politikai Főcsoportfőnökség vezetőinek akkor éppen elég tennivalója akadt. Románia felszabadítása nemcsak különleges, hanem elég bonyolult feladatot is jelentett, hiszen ez az ország a hitleri birodalom csatlósa volt, s uralkodó köreit pedig felelősség terhelte az elkövetett bűnökért. Országunk földjéről még nem oszlott el a tűzvész keserű füstfelhője, amelyet a megszállók okoztak, akiknek soraiban román katonák is voltak, feketélltek a falvak és a városok üszkös romjai, idő sem volt az özvegyek és árvák megszámlálására...

Katonáink külföldön való magatartásának latolgatásakor bizalommal támaszkodtunk a szovjet emberek kipróbált forradalmi, nemzetközi tudatára, a parancsnokok intézkedőképességére, a politikai agitáció és propaganda hatékonyságára. Meg voltunk győződve róla, hogy a parancsnokok és a politikai munkások személyes példájukkal és pártos szavaikkal segíteni tudnak a katonáknak, hogy a harctevékenységek alatt helyesen hangolják össze a háttalan hazaszeretetet a proletár nemzetköziséggel. Ebben testesült meg a leglényegesebb, mégpedig az, ami helyesen fogta össze az ellenség könyörtelen és teljes megsemmisítéséért folytatott harcot a dolgozó nép iránti őszinte barátsággal. Itt a nacionalizmusnak, a vak bosszúállásnak, a lakossághoz való viszonyban a garázdaságnak még árnyéka sem fordult elő. Romániába az emberséges szovjet rendnek élenjáró képviselői, a demokrácia és a szocializmus védelmezői, a hitleri fasizmus szétzúzóai léptek.

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság már 1944. március végén megkezdte a szovjet csapatok parancsnoki állományának és pártszervezeteinek felkészítését a Románia területén történő tevékenységre. Az ellenséget és ügy-

nőkeik úgy kellett megsemmisíteni, ahogyan azt a háborús idők törvényei megkövetelték, a belügyekben azonban csorbítatlanul meg kellett hagyni a nemzeti hatalom törvényes jogait. Rögzítették a küszöbönálló feladatokat, a csapatoknál a politikai munka végzésének tartalmát és alapvető módszereit, a szovjet katonák külföldön való magatartásának szabályait és normáit. Valamennyien megértették, hogy mennyire fontos minden törvényt sértő esetben, még egyes fegyelmezetlen emberek esetében is a könyörtelen fellépés.

Mi nagyon is érdekelve voltunk Románia dolgozó népével való szoros együttműködésben — hiszen csakis az ilyen közös erőfeszítés vezethetett az ország demokratikus erőinek győzelméhez. Csakhogy hamarosan kirajzolódtak a nehézségek körvonalai. A román kormány ugyanis nem fogadta el a szovjet kormány 1944. április 12-én közölt emberséges fegyverszüneti feltételeit, és a vér tovább ömlött. Az Antonescu-klikk a lakosság megfélemlítésére törekedett, hazug propagandát folytatott „a szovjet megszállás rémségeiről”, a szibériai száműzetésről és más kiagyalt dolgokról.

A fasiszta propaganda a Vörös Hadseregbe szórt rágalmat egybekötötte a román kommunisták és partizánok elleni rágalomhadjáratával, fosztogatóknak és banditáknak tüntetve fel őket. A román dolgozók azonban csakhamar meggyőződtek róla, hogy ki az, aki őszintén harcol az ő boldogságukért.

Arról is híreket kaptunk, hogy Romániában — Antonescu fasiszta katonai diktatúrájának és a német fasiszta megszállás ellenére — a kommunisták napról napra erősítik helyzetüket, és növekszik tekintélyük.

1944 tavaszán, amikor az Antonescu-rezsim válságának jelei már határozottan megmutatkoztak, a Román Kommunista Párt harcot indított egyik fő feladatának megoldására — a munkásosztály egységének megteremtésére. Ez a későbbiek folyamán fontos feltétele volt a fegyveres felkelés győzelmének. E feladatok megoldása során 1944 áprilisában megalakult a Munkás Egységfront, amely május 1-én kiáltvánnyal fordult „Az egész munkásosztályhoz! A román néphez!” A kiáltvány a hitleri hadigépezet szét-

zúzására szólított mindenkit. A kommunista párt ebben az időben fogott hozzá a hazafias harci csoportok megszervezéséhez a fegyveres felkelés fokozatos előkészítése céljából. A Szovjetunió területén román antifasisztákból és volt hadifoglyokból megalakult a Tudor Vladimirescuról elnevezett gyalogoshadosztály és több partizáncsoport. Az utóbbiakat légideszantként telepítették Romániába. 1944 májusában a kommunista pártnak sikerült akcióegységet teremteni a Nemzeti Liberális Párt egyik csoportjával, majd a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt vezéréivel. E pártok vezetői önként léptek a kommunistákkal kapcsolatba. Erre a lépésre a hitleri Németország katasztrófájának távlata készítette őket. A kommunisták a Hitler-ellenes erők, köztük a burzsoá pártok egyesítésére fordított erőfeszítéseik során nagyon rugalmasan jártak el. Céljuk az volt, hogy elszigeteljék Antonescu fasiszta klikkjét, és az ellene vívandó harcba bevonják a lakosság azon részét is, amely a burzsoá-földesúri pártok befolyása alatt van. Az antifasiszta, rendszerellenes politikai tömb azonban ekkor még nem jött létre.

A vezérkarnak — a főhadiszállás utasítása értelmében — az volt a feladata, hogy tanulmányozza az adott országban kialakult körülményeket, a bonyolult politikai kérdéseket, és hol nagyobb, hol kisebb mértékben részt vegyen megoldásukban. Erről az új helyzetről, amelybe csapataink most kerültek, a főhadiszálláson többször esett szó... Malinovszkijnak — akinek frontja az alapvető erőt képviselte Romániában és Magyarországon — figyelmét többször felhívták arra, hogy csapataira milyen különösen fontos politikai feladat hárul.

A két — 2. és 3. Ukrán — Frontunk előtt a fasiszta „Dél-Ukrajna” hadseregcsoporthoz tartozott. Állományába két német (8. és 6.) és két román (4. és 3.) hadsereg, a 17. önálló hadseregközvetlen hadtest és több más gyalogos- és fegyvernemi egység tartozott.

Az ellenséges csapatok ellenállóképessége nagyon erős volt. Erről tanuskodtak az előző harcok. Huzamos ideig a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoporthoz tartozott az egyik legrátermettebb német parancsnok, Schörner vezérezredes állott, aki a későbbiekben, a szovjet csapatoknak még a Németország

feltétel nélküli fegyverletételére vonatkozó parancs vétele után is elkeseredetten ellenállt. Július végén Schörnert Friessner tábornok követte beosztásában. A hitleri parancsnokság abban reménykedett, hogy az ilyen leváltás eredményhez vezet. Friessnert mint széles körű ismeretekkel és nagy gyakorlati tapasztalattal bíró parancsnokot ismertük, noha előzőleg a Baltikumban vereséget szenvedett, ahol az „Észak” hadseregcsoport parancsnoka volt. A „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport sávjában éjjel-nappal építették a védelmi berendezéseket; az egyes irányokban újonnan létesített védelmi építményeket összekapcsolták az előre berendezett megerősített körletekkel.

A Balkán felé irányuló hadműveleti terv kidolgozása közben, a helyzet szokásos elemein kívül, még egy körülményt kellett figyelembe venni szövetségeseink tevékenységében, az úgynevezett „balkáni változat” valószínűségét. Ez a változat a második arcvonal megnyitásával egyidejűleg a szövetséges csapatok behatolását tervezte a Balkán félsziget országaiba. Churchill a „balkáni változatot” nagy vonásokban már a teheráni tanácskozáson kifejtette, és most ragaszkodott végrehajtásához. Abban az esetben, ha a „balkáni változatot” megvalósítják, a félszigeten a fő szerepet az angol—amerikai csapatok játszották volna, a Szovjetuniónak pedig jelentős politikai jellegű nehézséget kellett volna leküzdenie és hatalmas méretű munkát végeznie a szövetséges csapatokkal való együttműködés megszervezésére. Fenyegedett annak veszélye is, hogy szövetségeseink — hátunk mögött — a román kormánnyal próbálnak egyezkedni. Hamarosan tudomást is szereztünk róla, hogy erre vonatkozólag már történik egy és más.

Akadtak nehézségek a szovjet fegyveres erők fő erő kifejtésének összehangolásában is. A térképre vetett pillantás arról tanuskodott, hogy egyidőben kellett tevékenykedni a déli irányban — Bulgária és Jugoszlávia felszabadítása céljából; és a nyugati irányban — a német fasiszta csapatok széttűzése végett Magyarországon, Ausztriában és Csehszlovákiában. Ezek szerint az erők — egy bizonyos időre — megoszlottak. Egyszersmind világos volt az is, hogy csapatainknak fölöttébb széles arcvonalon és a támadásra rendkívül kedvezőtlen terepen kell harcol-

niuk, mivel a hegyek, folyók és a nagyszámú település megkönnyítette az ellenség sikeres védelmi tevékenységét.

A Vörös Hadseregnek a hitlerista csatlós országok területének felszabadítására való katonai és erkölcsi-politikai felkészítése mellett, diplomáciai jellegű rendszabályokat is foganatosítottak, amelyek megingatták a fasiszta koalíció pilléreit. Jelesen, 1944. május 13-án a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kormányai nyilatkozatban fordultak Romániához, Bulgáriához, Magyarországhoz és Finnországhoz. Ebben kifejtették, hogy ezen országok kormányainak jelenlegi politikája komoly mértékben erősíti a német hadigépezetet. Ugyanakkor ezek az országok megrövidíthetik a háború idejét Európában, és hozzájárulhatnak a szövetségesek győzelméhez. Ennek érdekében azonban ki kell lépniük a németek oldalán vívott háborúból, meg kell szüntetniük a számukra végzetes együttműködést Németországgal, és a rendelkezésükre álló minden eszközt fel kellene használniuk a németek elleni tevékenységre. A csatlós országok figyelmét tehát felhívták arra, hogy már most döntsenek: továbbra is makacsul kitartanak-e a jelenlegi reménytelen és vészterhes politikájuk mellett, vagy hozzájárulnak a szövetségesek általános győzelméhez, ami által elkerülhetik a hitleristák oldalán viselt háborúért járó felelősségre vonást. A szövetséges nagyhatalmak ezen lépésének nagy volt a politikai hatása, mivelhogy lényegesen erősítette az ellenállás pozícióit.

Amint erről már szó esett, a 2. és 3. Ukrán Front parancsnoka még 1944 májusában feladatot kapott a hadművelet előkészítésére. A munka tovább folyt, minthogy a hadművelet időpontját elhalasztották; változott a frontok állománya. A döntő események előtt a frontok vezető személyi állományában is változások történtek: Malinovszkijt áthelyezték a 2. Ukrán Front élére. Helyére a 3. Ukrán Front parancsnokát, Tolbuhint, az 1. Ukrán Front élére Konyevet nevezték ki. Zsukov visszakerült a legfelsőbb főparancsnok helyettese beosztásba, majd rövidesen

a főhadiszállás képviselőjének tisztségében az 1. és 2. Belorusz Front arcvonalaán tevékenykedett. Ezekre a személyi változásokra nagyon nagy szükség volt, minthogy például Malinovszkij és a 2. Ukrán Front törzsfőnöke, Zaharov a háborút ebben a körzetben kezdték meg, és azt részletekbe menően ismerték.

Július elejére a 2. és 3. Ukrán Front kötelékéből kivonták azokat a csapatokat, amelyeket a Belorussziában és más irányokban való támadásra irányoztak elő. A főhadiszállás a 2. Ukrán Front állományából kivonta az 5. gárda-harckocsihadsereget és átadta Csernyahovszkij 3. Belorusz Frontjának, a 2. harckocsi-hadsereget pedig átirányította Rokosszovszkij 1. Belorusz Frontjához. Az 5. gárdahadsereget az 1. Ukrán Frontnak rendelték alá, amely a lvovi hadműveletet készítette elő. A 3. Ukrán Fronttól elvették a 8. gárdahadsereget és néhány fegyvernemi egységet az 1. Belorusz Front bal szárnyának megerősítésére. Mivelhogy a hadjárat sorsa az akkori — nyugati — hadászati főirányban dőlt el, a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság céltudatosan gyengítette ilyen mértékben a déli frontok erőit, arra számítva, hogy a Belorussziában és a lvovi irányban kibontakozó hadműveletek eredményei lehetővé teszik a későbbiekben más irányokban felmerülő kérdések megoldását. Most már többé-kevésbé tisztán látszott, hogy Malinovszkijnek és Tolbuhinnak milyen erői támadhatnak a délnyugati irányban.

Közeledett az idő, hogy megvalósítsák a hadjárat általános tervét. A vezérkar utasította a frontok törzseit: alkossák meg elgondolásaikat az Iasi és Kisinyov körzetében védő „Dél-Ukrajna” hadseregcsoporthoz erőinek szétverését célzó támadó hadműveletre.

A vezérkarban a 2. Ukrán Front ügyeivel foglalkozó tiszti csoportot Posztnyikov vezérőrnagy, a 3. Ukrán Frontét Vaszilcsenko vezérőrnagy vezette. Mindketten szoros kapcsolatban voltak a frontok törzseivel, és velük együtt tervezték a csapatok tevékenységét.

Az előkészületi munkálatok a legsimábban a 2. Ukrán Frontnál folytak le. A hadművelet elgondolására és a főcsapás irányának megválasztására vonatkozóan a front parancsnoksága és a vezérkar gyorsan megtalálta a közös

nyelvet, és véleményük mindenben egyezett. Eszerint a front csapatainak a főcsapás irányában el kellett vágniuk az ellenség Ungheni, Iași, Kisinyov térségében levő főerőinek nyugati és déli irányú visszavonulási útvonalait. Majd a bal szomszéddal, a 3. Ukrán Fronttal együttműködve be kellett keríteni őket. Ehhez a főcsapást célszerűbbnek látszott Huși irányában mérni, ami lehetőséget biztosított valamennyi említett feladat megoldásához. Ezt követően a front csapatainak — a 3. Ukrán Front erőivel szorosan együttműködve — szét kellett zúzni az ellenség „Dél-Ukrajna” hadseregcsoportját.

Ami a 3. Ukrán Front feladatait és tevékenységének módjait illeti, erre vonatkozóan különböztek a nézőpontok. A front haditanácsának és törzsének az volt a véleménye, hogy az ellenség főcsoportosításának bekerítésére a front főcsapását a kickanyi (Tyiraszpoltól délre a Dnyeperen foglalt) hídfőből Huși irányában célszerű mérni, mivel itt a támadó csapatok útjában nem voltak sem vízi, sem más természetes akadályok. A vezérkar mindezt megértette, de arra is gondolt, hogy a hídfőből mért csapás nem éri váratlanul az ellenséget, s ennek következtében nehéz lesz az áttörést végrehajtani, hiszen az ellenség támadásunkat éppen itt várja, és alaposan felkészül az ellentevékenységre. A vezérkar a főcsapást Kisinyov irányában javasolta, ahol a váratlanság könnyebben elérhető, jóllehet először a Dnyepert kell leküzdeni. E vízi akadályon történő erőszakos átkelés sikeréhez kellő mennyiségű erő és eszköz rendelkezésre állt. Véleményünk szerint, ha itt váratlan csapást mérünk az ellenségre, akkor a folyón való erőszakos átkelés és az áttörés is könnyebben megvalósítható, mint az arcvonál bármely más szakaszán.

A hadműveleti tervek kidolgozása különösen megfeszített erővel és ugyanolyan szoros együttműködésben folyt július második felében is. Mi újból és újból gondosan mérlegeltük a felek érveit. A munka végzése során azonban a felderítéstől új anyagot kaptunk. A kapott adatokból arra következtettünk, hogy az ellenség a kickanyi hídfőből nem várja főcsapásunkat, és hogy minden számvetése a kisinyovi körzet megtartásához fűződik. Ez nagyon fontos kö-

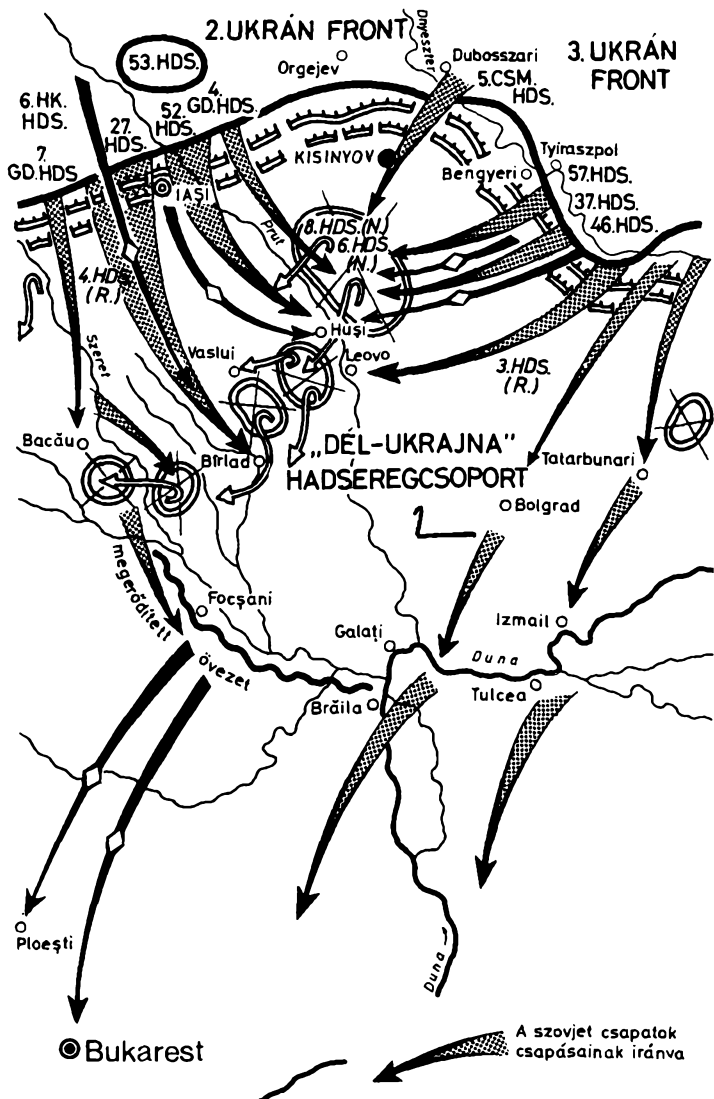
vetkeztetés volt. Most már a vezérkar számára semmi értelme sem volt a saját álláspontjához való ragaszkodásnak. Elfogadtuk a 3. Ukrán Front parancsnokságának elgondolását: a kickanyi hídfőből kell támadni.

Közben a szovjet—német arcvonalon a háború menetére döntő hatású események zajlottak le. A nyugati irányból a 3., a 2., az 1. Belorusz, valamint az 1. Ukrán Frontok szakaszairól a szovjet embereket megörvendeztető győzelmekről érkeztek jelentések. Amint már említettük, csapataink a német „Közép” hadseregcsoporthnak hatalmas veszteséget okoztak, és határozott lendülettel törtek előre a Szovjetunió nyugati határához. Egyes helyeken át is lépték, majd hídfőket foglaltak a Visztula nyugati partján. Ebben az időben különös hevességgel folyt a Konyev vezette 1. Ukrán Front támadása, melynek csapatai Sandomierznél átkeltek a Visztulán, és folytatták a siker kifejtését.

Elérkezett az ideje, hogy megvitassuk a délnyugati irány tevékenységi tervét. A főhadiszálláson július 31-én tartott értekezleten megvizsgálták csapataink iasi—kisinyovi hadműveletének előkészületeit. Az értekezletre meghívták Tyimosenko marsallt, aki a 2. és 3. Ukrán Frontnál a főhadiszállás képviselőjeként tevékenykedett, valamint a szóban forgó frontok parancsnokait, és a haditanácsok tagjait: Szuszajkovot és Zseltovt.

Az értekezleten különös hangsúlyt kapott a soron következő iasi—kisinyovi hadműveletnek Románia katonai-politikai sorsára kiható döntő szerepe. A szovjet fegyveres erők feladata az volt, hogy egyetlen hatalmas csapással megsemmisítsék az ellenséges csapatok főerőit, ezzel végérvényesen megingassák Romániában a fasiszta diktatúrát.

Ezzel összefüggésben ki kell emelni a iasi—kisinyovi hadművelet tervének savát-borsát. Arról volt szó, hogy a német fasiszta parancsnokság fő figyelmét a kisinyovi irányra összpontosította, mert úgy vélte, hogy ott várható csapataink főcsapása. Ezért ide összpontosította a legharcképesebb német hadosztályait. A csapatokat tömören, a védelem harcászati ménységében helyezték el. Ez arról tanúskodott, hogy az ellenség a mi első és leghatalmasabb

**A NÉMET „DÉL-UKRAJNA” HADSEREGCSOPORT
FŐERŐINEK MEGSEMMISÍTÉSE**

csapásunkat mindenekelőtt a közeli mélységben tervezte felfogni. Valószínűleg az ellenség azzal is számolt, hogy szükség esetén hátra vonja csapatait a védelem mélységében előre kiépített állásokba. Ezenkívül, a Vörös Hadsereg csapásainak ellensúlyozására, ugyancsak ebben az irányban helyezkedtek el az ellenség alapvető tartalékai, melyek kétségtelenül nem voltak valami nagyok, és összesen két gyalogos-, valamint egy páncéloshadosztályból álltak.

Az ellenség kisinyovi csoportosításának szárnyain, a németeknél sokkal gyengébben felfegyverzett, rosszabbul kiképzett és ellátott román csapatok védtek. A felderítés adatai szerint harci szellemük sok kívánnivalót hagyott maga után, számos román katona, sőt alegység németellenes érzelemtől tett bizonyosságot. Olyan helyzet alakult tehát ki, melyben az ellenséges védelem legérzékenyebb pontjai a kisinyovi erős német csoportosítás szárnyai voltak.

A főhadiszállás tanácskozásán arra a következtetésre jutottak, hogy az adott helyzetben a tevékenység legjobb változata a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport Kisinyov körzetében levő főerőinek rövid idő alatt történő bekerítése és felszámolása. Csapataink átkarolásra alkalmas helyzetet lehetőséget biztosított az ellenséges védelem áttörésére a gyenge szárnyakon, a legrövidebb úton a német csoportosítás hátába Husi, Vaslui, Komrat körzetébe való kijutásra, majd ezt követően annak bekerítésére és megsemmisítésére.

A német fasiszta csoportosítás Kisinyov körzetében való bekerítése és megsemmisítése a főváros birtokbavétele nélkül — íme ez volt a szovjet csapatok mindenekelőtti hadászati-hadműveleti feladata. Az ellenség szétverése után kedvező feltételek jöttek volna létre frontjaink számára, Románia mélységébe való gyors kijutáshoz és a további feladatok megoldásához, köztük Bukarest és az ország más gazdasági és politikai központjainak birtokbavételéhez. Ebben az esetben a támadást már a „Focșani-kapun” keresztül kellett folytatni, vagyis a támadásra legkedvezőbb terepen. Ezt követően tanulmányozták a Dunához széles arcvonalon történő kijutás, Magyarország keleti határai-

hoz, valamint Jugoszlávia és Bulgária északi terepszakaszaihoz való felzárkózás lehetőségeit. Azt reméltük, hogy e támadó tevékenységek eredményeként Romániát gyorsan ki lehet vezetni a németek oldalán viselt háborúból.

Kiváltképp figyelemmel elemeztük a „fogas” kérdéseket. Vajon sikerül-e csapatainknak megfosztaniuk az ellenséget a visszavonulás lehetőségétől? A dolgok logikája azt súgta, hogyha Friessner felismeri elgondolásunkat, késedelem nélkül kivonja saját főerőit csapásaink alól, és új terepszakaszon szervez védelmet. Vajon mikor értheti meg azt, hogy mit készítenek elő számára a csapataink? A háború tapasztalatai alapján feltételeztük, hogy a hitlerista parancsnokság a támadás második napjánál hamarabb nem ismeri fel elgondolásainkat. Ez nagyon fontos volt; ahhoz, hogy az ellenség erői elkerüljék a katlanba zárást, Huși körzetében a Prut folyón való átkelésig 60—80 km-t kellett megtenniük. A mi támadó egységeinknek viszont, — hogy elvágják az ellenség visszavonulási útjait — az átkelési helyig ennél sokkal nagyobb távolságot kellett leküzdeniük — mintegy 100 km-t. Ezért, ha a hitleri parancsnokságnak sikerül hátravonni erőit, a bekerítést célzó tervünk szertefoszlik, és ez esetben új hadműveletet kell megvívni.

Ebből következően, sikereink első feltétele a váratlan-ság elérése és csapataink gyors ütemű támadása volt. Menetből és a legrövidebb idő alatt el kellett foglalnunk olyan fontos terepszakaszt, mint a Mare-hegyhátat, ahol az ellenség megerősített második védőöve volt; meg kellett őt akadályozni abban, hogy megkapaszkodhassék, és szét kellett verni a mélységből előrenyomuló tartalékait. Ezenkívül a Prut folyón levő átkelőhelyeket előbb birtokba kellett venni, nehogy az ellenség felhasználja őket erői hátravonására. Számításaink szerint ehhez csapatainknak naponta legalább 25 km-es támadási ütemet kell tartaniuk! Ebből következett csapataink tevékenységének sorrendje is: a gyalogságnak gyors ütemben kellett áttörnie, a harckocsiknak hatalmas lendülettel a sikert a mélységben ki kellett feljesztetniük és előretörniük a Prut folyón levő átkelőhelyek lezárására. A harckocsi-magasabbegységeket ehhez nagy tömegben (ökölként alkalmazva) az el-

lenséges védelem áttörése után kellett ütközetbe vetni, elkerülve a hadművelet folyamán történő elaprózásukat. A hadművelet alatti erő kifejtés fokozása céljából szükség volt továbbá a front csapatainak mély hadműveleti felépítésére.

A főhadiszálláson tartott megbeszélésen határozat született az erőviszonyokat illetően is. A 3. Ukrán Frontnak például nem volt jelentős erőfölénye az ellenséggel szemben. Ez a következőképpen alakult: élőerőben 1,2:1-hez, különböző űrméretű tábori lövegben: 1,3:1-hez, harckocsikban és rohamlövegekben: 1,4:1-hez, géppuskában: 1:1-hez, aknavetőkben: 1,9:1-hez, repülőgépekben 3:1-hez a mi javunkra. Nyilvánvaló, hogy az elégtelen fölényt az erőknek a főirányban való tömörítésével kellett pótolni. Úgy döntöttek, hogy az arcvonal valamennyi másodrendű szakaszát meggyengítik, és az ő terükre oldják meg a kérdést. És íme, ennek eredményeként a front főcsapásának irányában milyen csattanósan másképp alakultak az erőviszonyok: élőerőben: 6:1-hez, különböző űrméretű tábori lövegben: 5,5:1-hez, harckocsikban: 5,4:1-hez, géppuskákban 4,3:1-hez, aknavetőkben: 6,7:1-hez, repülőgépekben 3:1-hez a mi javunkra. Ilyen túlsúly elegendőnek bizonyult az ellenséges védelem áttörésére és a siker kifejlesztésére. Minden más a parancsnokságok művészetén, a csapatok mesterségbeli tudásán és önfeláldozásán múlt.

A legfelsőbb főparancsnok ezen a megbeszélésen még egyszer visszatért a hadművelet katonai és politikai jelentőségére. Mint már mondtam, a 2. Ukrán Front parancsnokának figyelmét e kérdés politikai oldalára még a hadműveleti terv kidolgozásának kezdetén felhívta. Mostan erre a kérdésre Malinovszkij csapatai tűzérési sűrűségének vizsgálata kapcsán tért vissza. Amikor ugyanis a front parancsnoka jelentette, hogy az áttörés 22 km-es szakaszán, arcvonal-kilométerenként 220 (76 mm-es és ennél nagyobb űrméretű) löveget tud összpontosítani, Sztálin megjegyezte, hogy még ez is kevés, többre volna szükség. Amikor pedig kiderült, hogy a frontnak nincs lehetősége ilyen kiterjedésű áttörési szakaszon nagyobb tűzérési sűrűség létrehozására, azt javasolták, hogy az áttörési szakaszt 16 km-re le kell szűkíteni, és ily módon arcvonal-

kilométerenként 240-es vagy még ennél is nagyobb tűzér-ségi sűrűséget lehet biztosítani. Az ilyen nagy tűzér-ségi sűrűség az egyik biztosítéka volt az ellenség megbízható lefogásának, a védelem gyors ütemű áttörésének és a siker mielőbb való kifejlesztésének a mélység felé a Prut átkelőhelyeihez és Focşani irányában. Sztálin úgy vélte, hogy a hitleri szövetséges védelmére mért hatalmas csapás kihat a királyi Románia kormányának politikájára, és elősegíti a háborúból való kilépést.

A 3. Ukrán Front hadműveletébe bevonták a Fekete-tengeri Flottát és a Dunai Katonai Flottillát is. A tengerpart mentén, a Dnyeszter torkolatánál, valamint a Dunán folytatott tevékenységük — tengeri bázisok és kikötők birtokbavétele, deszantjaink partraszállása az ellenséges védelem hátában és tevékenységük támogatása — az általános siker elérésének fontos tényezői voltak. A front parancsnoka a főhadiszállás képviselőjének közreműködésével gyorsan megtalálta a közös nyelvet Oktyabrszkij tengernaggyal, a flotta parancsnokával, valamint Gorskov el-lentengernaggyal, a flottilla parancsnokával (aki jelenleg a Szovjetunió Haditengerészeti Flottájának főparancsnoka, tengernagy). Munkájuk baráti légkörben folyt. Ehhez hasonlók mondhatók el Slemín tábornoknak, a 48. hadsereg parancsnokának munkájáról is, akire az a feladat várt, hogy a Dnyeszter torkolatán hajtson végre erőszakos átkelést a Dunai Katonai Flottillával együttműködve.

A főhadiszálláson tartott megbeszélés után a frontok hadműveleti tervein bizonyos módosításokat hajtottak végre. A 2. Ukrán Front részére megszabott feladat lényegét a következőképpen fogalmazták meg:

„A tervbe vett hadművelet során zúzza szét az ellenséget a iaşi-i irányban, és a 3. Ukrán Fronttal együttműködve kerítse be, valamint semmisítse meg a fasiszták kisinyovi csoportosításának német hadosztályait. A hadművelet ötödik napjára jusson ki Bacau, Fălcui, Husi terepszakasgra. A továbbiakban fejlessze ki a csapást Focşani általános irányában Románia olajtermelő körzeteinek elfoglalása céljából.

Elhatározás: az ellenség védelmének jellegéből kiindulva, az áttörés végrehajtására a legalkalmasabb a Podu-

leni, Iași közötti szakasz. Itt nincsenek előre berendezett, erőd jellegű védelmi építmények. A front, főcsapását a 27. és 52. hadsereg, valamint a 6. harckocsi-hadsereg és a 18. harckocsihadtest erőivel 16 km szélességben mérve, törje át az ellenség védelmét, Iași-t délnyugatról megkerülve, Huși általános irányban.”¹⁷

A főcsoportosítás tevékenységének légi támogatására Gorjunov tábornok parancsnoksága alatt levő 5. légi hadsereget rendelték. A front főcsapásának irányától jobbra és balra is, összesen három kisegítő csapást terveztek egy-egy összefegyvernemi hadsereg erőivel.

A front számára meglehetősen nagy tartalékokat biztosítottak. Ide tartozott az 53. hadsereg, amelynek a főirányban támadó 52. hadsereg mögött kellett előremozognia, továbbá az 5. gárda-lovas-, a 23. harckocsi-, a 75. és 27. lövészhadtestek. Ilyen összetételű tartalék kikülönítését az erőkifejtés mélységben történő fokozása tette szükségesé, továbbá az a tény, hogy e hadászati hadműveletben a frontra vezető szerep hárult.

A 3. Ukrán Front hadműveleti elgondolásának lényege — amint azt a Tolbuhin csapatai harctevékenységről szóló jelentésben megfogalmaztuk — a következő volt: „Törje át az ellenség védelmét a fasiszták kisinyovi csoportosításának jobb szárnyán (alapvetően a román csapatokkal védett szakaszon), majd a gyorsanmozgó csapatainak bevetésével lendületesen fejlessze ki a sikert Komrat általános irányban, ezt követően forduljon északnyugatra, és Leuseni, Lapusna, Negri körzetében vegye fel a kapcsolatot a 2. Ukrán Front csapataival, végül közös erőfeszítéssel kerítsék be és semmisítsék meg az ellenség kisinyovi csoportosítását. Ezzel egyidejűleg a 46. hadsereg seregtesteivel kerítse be és semmisítse meg az ellenség akkermani (ma: Belgorod-Dnyeszterovszkij) csoportosítását”.

A front főcsoportosításába tartozott Sarohin tábornok 37. hadserege teljes egészében, valamint Gagen tábornok 57. hadseregének és Slein tábornok 46. hadseregének egy része. A siker kifejlesztésére a 4. és 7. gárda gépesített hadtesteket jelölték ki. A főcsapás irányában a 17. légi hadsereg tevékenykedett, Szugyec tábornok irányításával.

Mivel a 3. Ukrán Front állományába összesen öt hadsereg tartozott, ezért Tolbuhin nem különíthetett ki hatalmas tartalékot: abban csak a 10. gárda-lövészhadtest volt.

Az elgondolást, valamint a frontparancsnokok elhatározását tehát a csapatoknak a főcsapások irányában való tömeges alkalmazása és kellő biztosításuk jellemezte. A csapatok képesek voltak az ellenségre átlagosan 240 löveggel és aknavetővel (76 mm és ennél nagyobb űrméretűek), 30—50 harckocsival az áttörés egy kilométeres arcvonalszakaszán csapást zúdítani.

A főhadiszálláson augusztus 2-án 23 órakor írták alá a 2. és 3. Ukrán Frontnak szóló közös direktívát, amely az ellenség Iași, Kisinyov, Bengyeri körzetében védő csoportosításának szétverését célzó hadművelet előkészítésére és végrehajtására vonatkozott.

Miután megérkezett a főhadiszállás direktívája, a frontoknál a hadművelet előkészületei még nagyobb méreteket öltöttek. A csapatokat átcsoportosították, végrehajtották a szükséges harckiképzést. Ez nem volt könnyű feladat, főleg a Tolbuhin csapatainak birtokában levő kisméretű és nyílt területű hídfőben. A főhadiszállás utasítására hadműveleti álcázási rendszabályokat is alkalmaztak. Nagyon lényeges volt az erős és tapasztalt ellenségben olyan benyomást kelteni, aminek alapján támadásunkat csak a kisinyovi irányban várja. És ezt sikerült is elérnünk; még a ravasz Friessner is hosszú ideig azt hitte, hogy a szovjet parancsnokság csak itt mér ellene csapást. Sőt, Friessnert még a hadműveletünk méreteivel kapcsolatosan is megévesztettük.

Az ellenség ilyen nagyarányú félrevezetése nem volt könnyű dolog. Berzarin tábornok 5. csapásmérő hadserege például Serpeni körzetében tüntetőlegesen támadást készített elő. Az erre a célra kikülönített és rádióeszközökkel ellátott csapatok néhány hadtestből és harckocsiegyeségből álló új hadsereg előrevonását utánozták, amelyet a 3. Ukrán Frontnak rendeltek volna alá. Csapatösszevonást színleltek a 40. és a 7. gárdahadsereg sávjában is, a front jobb szárnyán. Gépkocsik saját kezűleg készített, nagy porfelhőt keltő szerkezeteket vontattak maguk után,

hosszú menetoszlopok mozgásának látszatát keltve. A 6. harckocsi-hadsereg és a 7. gépesített hadtest a váltás előtti elhelyezkedési körzetében a váltás megtörténtekor harckocsi- és lövegutánpótlásokat hagytak hátra, hogy ezzel is a csapatok helyzetének változatlanóságát bizonyítsák.

A csapatok a hadművelet előkészítésének ideje alatt megbirkóztak a számukra meghatározott feladatokkal. Augusztus 19-én mind a két front ellenőrző, erőszakos harcfelderítést hajtott végre a támadási sávok teljes szélességében. Az eredmények azt bizonyították, hogy az előírányzott hadművelet tervét nem kell módosítani.

A harcfelderítés megriasztotta az ellenséget. Friessner tábornok az erről szóló jelentések kézhezvétele után a nap végére (19-én estére — *a fordító*) magához rendelte a 4. és 8. német hadsereg, valamint a 4. légiflotta parancsnokát. A román parancsnokot nem hívták meg. A német tábornokok általános véleménye az volt, hogy a következő napon a szovjet csapatok nagy támadása várható — s ebben nem is tévedtek. Az az átcsoportosítás azonban, amelyet sebtében végrehajtottak a védelem veszélyeztetett irányainak megerősítésére, már nem háríthatta el vereségüket. A német fasiszta katonai parancsnokok ezt felismerték, és még azon az estén „minden eshetőségre készen” —, ahogyan azt a későbbiekben maga a parancsnok megfogalmazta, megvizsgálták a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport hátravonásának tervét.

Abban az időben, amikor Friessner törzsében ez az ideges értekezlet folyt, a 2. Ukrán Frontnak a 195-ös magaslaton levő előretolt figyelőpontján tartózkodott Tyimosenko marsall, a főhadiszállás képviselője, Huguakov repülő marsall, Malinovszkij tábornok, a frontparancsnok, valamint több hadműveleti tábornok és tiszt. Rövidesen megérkezett figyelőpontjára Tolbuhin, a 3. Ukrán Front parancsnoka is hadműveleti csoportjával. Augusztus 20-án 06.10-kor a 2. Ukrán Front és 08.00-kor a 3. Ukrán Front sávjában megkezdődött a tüzérségi előkészítés. A több ezer löveg halált osztó lövedékei rést nyitottak az ellenséges védelmen. A lövedékek, a szó szoros értelmében levegőbe emelték az ellenség állásait. A iasi—kisinyovi hadművelet kezdetét vette.

A csapatok harctevékenysége ebben a hadműveletben eléggé ismert, nincs szükség részletes ismertetésére. Csúpán annyit említek, hogy a harcok nagyon sikeresen alakultak, és bővelkedtek a szovjet csapatok bátor helytállásának, hősiességének, a merészségnek és a kezdeményezésnek nagyszerű példáiban. A rohamozó lövészcsapatok tűzcsapása oly erős volt, hogy Trofimenko hadseregének egységei déli 12 órára áttörték az ellenséges védelem teljes 16 km-es harcászati mélységét, és átkeltek a Bahlui folyón. Ezzel kedvező helyzetet teremtettek Kravcsenko 6. harckocsi-hadseregének ütközetbe vetésére, jóllehet ez csupán a hadművelet második napjára volt tervbe véve.

Sikeresen alakult a támadás Korotyejev 52. hadseregének sávjában is. Csapatok még az est leszállta előtt megközelítették Iasi-t és megindították a harcot a város megvételére.

Jól folytak az események a 3. Ukrán Front támadási sávjában is: az első nap a csapatok a főirányban mintegy 10—12 km mélységben törték át az ellenség védelmét.

Csapatunk a támadás első napján, az egykori számítások szerint, megsemmisítettek hat ellenséges hadosztályt és rázárkóztak a védelem harmadik védőövére, amely a peremvonaltól 25—40 km-re, a Mare-hegyhát erdős területén húzódott. Itt azonban megállásra kényszerültek: a 6. harckocsi-hadseregnek nem sikerült az ellenséges védelmet menetből áttörni.

A főhadiszállás és a vezérkar elismerte a csapatok hősiességét s az általuk elért sikereket. Az első napi eredmények azonban — véleményünk szerint — a kialakult helyzetben nagyobbak is lehettek volna. Ez leginkább a 2. Ukrán Frontot érintette, ahol is Kravcsenko 6. harckocsi-hadseregének ütközetbe vetése — megítélésünk szerint — úgyszemint növelhetette volna a csapás ütemét és mélységét. Mivelhogy a támadás lefékeződött, amiatt aggódtunk, hogy az ellenség kihasználja a terep védelemre kedvező körülményeit, s e fontos terepszakaszra olyan erőket von oda, amelyekkel huzamos időre feltartóztathatja csapatainkat. Ez azzal a következménnyel járhat, hogy megkésünk a Prut folyón levő átkelőhelyek lezárásával és a déli irány-

ban visszavonuló ellenség útvonalainak elvágásával; ebben az esetben végső soron az ellenség bekerítése megghiúsulna.

A vezérkar ezt így is jelentette a főhadiszállásra, 21-re virradó éjszaka. A legfelsőbb főparancsnok nem tartotta szükségesnek valamilyen utasítás kiadását a frontparancsnoknak, valószínűleg abból kiindulva, hogy a reggel bölcsebb az esténél. De a 6. harckocsi-hadsereg még a következő napon sem tudta áttörni az ellenség védelmét. Így járt a 18. harckocsihadtest is, amely Iași-t nyugatról megkerülő 52. hadsereg sávjában tevékenykedett.

Ez pedig mindenekelőtt azért történt így, mert a fasiszta parancsnokságnak sikerült három hadosztályt — köztük a német fegyverzettel és harceszközökkel ellátott „Nagy Románia” román pécéloshadosztályt — összpontosítani, és ezekkel a harmadik védőöv megközelítő útjain ellencsapást mérni. Bár az ellencsapást elhárították, de végrehajtásának megzavarása sem a légierőnek, sem a 2. Ukrán Front más eszközeinek nem sikerült, és ez csapatainkat a Mare-hegyhát előtt még egy napra feltartóztatta.

Jóval sikerebben fejlődtek a dolgok Tolbuhinnál, akiknek csapatai a Dumitrescu tábornok hadseregcsoportjának magvát képező 3. román hadsereg ellenállását megtörték.

A 2. Ukrán Front főcsapásának irányában kialakult helyzet nagyon nyugtalanította a vezérkart. Augusztus 21-én délben — mint máskor is — telefonon érintkezésbe léptünk a támadó frontokkal, és ellenőriztük a helyzetet. Rövid idő múlva a Kremlbe kellett mennünk a hadműveleti helyzet jelentése végett. Zaharov, a 2. Ukrán Front törzsfőnöke derűlátó módon értékelte a helyzetet. Feltételezte, hogy a Mare-hegyhát előtt csapataink nem fognak késlekedni, hanem meggyorsult ütemben törnek előre. Jelentette továbbá azt is, hogy csupán órák kérdése, mikor kap értesítést Iași bevételéről, és ebben igaza volt.

Antonov és én 15 órakor a legfelsőbb főparancsnok irodájában voltunk. Amikor a délnyugati irány helyzetének jelentése került sorra, Sztálin figyelmesen tanulmányozta a térképet, és utasított bennünket, hogy emlékeztessük a 2. és 3. Ukrán Front parancsnokát, valamint a főhadiszállás képviselőjét az általuk vezetett csapatok számára szabott fő feladatra — az ellenség lehető leggyorsabban történő

bekerítésére. A következőket diktálta: „... a 2. és 3. Ukrán Front fő feladata most az, hogy a két front egyesített erőivel mielőbb bezárja a bekerítés gyűrűjét az ellenség körül Huși körzetében. Aztán szűkítse ezt a gyűrűt a kisinyovi ellenséges csoportosítás megsemmisítése vagy foglyul ejtése céljából”.

Minthogy az ellenséges védelem áttörése a Mare-hegyháton kísértésbe hozhatja a 2. és 3. Ukrán Frontot, hogy főerőiket — az előbbi Roman és Focșani irányában visszavonuló román csapatok üldözésére, az utóbbi Tarutino és Galați irányában — bevessék, a legfelsőbb főparancsnok hangsúlyozta: „A főhadiszállás megparancsolja, hogy a két front erőinek és eszközeinek zömét a legfőbb feladat végrehajtására használják fel, anélkül, hogy más feladatok megoldására alkalmaznák őket. Ha sikerül a kisinyovi csoportosítást szétzúznunk, megnyílik előttünk az út Románia legfontosabb gazdasági és politikai központjai felé.”

Számunkra ez az utasítás különösen figyelemre méltó volt, hiszen a vezérkar feladata volt annak ellenőrzése, hogy a főhadiszállás utasításait miként hajtják végre.

Sztálin a diktálást befejezve, még hozzáfűzte: „Az önök frontjai előtt körülbelül 44 ellenséges hadosztály tevékenykedik, közülük hatot már szétverték. Önöknek viszont 87 hadosztályuk van, és ezenkívül az ellenséghez képest jelentős fölényük tüzérségből, harckocsikból és légi-erőből. Ily módon minden lehetőségük megvan arra, hogy az említett feladatot sikeresen megoldják, és ezt meg is kell oldaniuk.”

Tyimosenko marsall, a főhadiszállás képviselője külön parancsot kapott, hogy kísérje figyelemmel a direktívában megszabott feladatok maradéktalan végrehajtását.

Amíg a helyzetjelentésünk tartott, az arcvonalról újabb adatok érkeztek. 15 órára elfoglalták Iași-t — az ellenséges védelem erős gócpontját. Trofimenko 27. hadserege előretört csapataink jobb szárnya mögül, Sumilov tábornok 7. gárdahadseregének egységei nyugatra fordultak, átkarolva Tîrgu Frumos megerősített körletet. Az ő feladatuk az volt, hogy zúzzák szét az ellenség védelmét, és nyugati irányból biztosítsák a front főerőinek tevékenységét. A front csapásmérő csoportja, a 6. harckocsi-hadsereg és a 27.

hadsereg csapatai mintegy 49 km mély rést ütöttek az ellenség védelmében, és kijutottak a hadműveleti mélységbe. Ők most már közvetlenül elvághatták a nyugatra és délre törekvő ellenség visszavonulási útvonalait, megsemmisíthették a kirajzolódott bekerítés elől menekülő csapatait.

Jelentősen előretört a 3. Ukrán Front is; az áttörés mélysége a Zsdanov tábornok vezette 4. gárda gépesített hadtest tevékenységének irányában elérte az 50 km-t. A front elvágta a 3. román hadsereget a 6. német hadsereg csapataitól.

A főhadiszállás direktívája a frontok tevékenységének megszervezésére nagyon is időszerű volt. Augusztus 21-én este az ellenség már képtelennek bizonyult a Mare-hegyháton megszállt, számára kedvező állások megtartására, és a 2. Ukrán Front hadseregeinek csapásai alatt megkezdte visszavonulását. Malinovszkij csapatai — élükön a 6. harcokosi-hadsereggel és a 18. harcoksihadtesttel — rácsaptak a visszavonuló ellenségre, s 22-re virradó éjszakán, sőt még a következő teljes napon át is üldözték őt. A front főerőinek hatalmas csapását kiegészítette Galanyin 4. gárdahadseregének csapása. A hadsereg a Prut bal partja mentén támadva biztosította a front bal szárnyát kelet felől, ugyanakkor darabokra szaggatta az ellenség kisinyovi csoportosításának védelmét északról déli irányban mért csapásaival. A 2. Ukrán Front csapatai mintegy 60 km-t törtek előre, s 120 km-re szélesítették ki az áttörés arcvonalát.

A 3. Ukrán Front hadserei keletről lendületesen nyomultak előre a Prut átkelőpontjaihoz. Gyorsanmozgó egységeik elsöpörve a román és német csapatok ellenállását, augusztus 22-én estére mintegy 80 km-es mélységben beékelődtek az ellenség védelmébe, és ezzel megtették a céljaik eléréséig terjedő távolság háromnegyed részét. A front bal szárnyán tevékenykedő csapatok a Dunai Katonai Flottilla támogatása mellett sikeresen átkeltek a Dnyeszter torkolatán.

Augusztus 22-én estére pontosan kirajzolódtak a hatalmas bekerítés körvonalai. Ez volt a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása által kidolgozott hadművelet lényege, melyet a fasiszta „Dél-Ukrajna” hadseregcsoporthoz Iași-nál és Kisinyovnál történő szétzúzására dolgozott ki.

Már késő este volt, és a legfelsőbb főparancsnok ekkor írta alá a diszössztűzekre szóló parancsot. Úgy intézkedett, hogy erre a következő napon kerüljön sor, viszont a Iași és Kisinyov alatti győzelemről a rádió azonnal adjon tájékoztatót. Emlékezetem szerint ez volt a háború alatti egyetlen eset, amikor a parancs kihirdetését és a diszössztűz lövését majdnem egy teljes nap választotta el.

Augusztus 23-án a 2. és 3. Ukrán Front minden első lépcsőben levő hadserege folytatta az ellenség üldözését. Eredményesen kapcsolódott be a hadműveletekbe Berzarin tábornok 5. csapásmérő hadserege: a harc egy napja alatt csapatai egyes irányokban 24—45 km-t törtek előre. A romániai védelem magvát képező 6. német hadsereg szárnyainak átkarolása sikeresen fejlődött. Közeledett a Friessner-féle főcsoportosítás bekerítésének ideje, de hadseregeinknek a gyűrűt bezárni azon a napon még nem sikerült.

A fasiszta német és román csapatok mindent elkövettek, hogy nyugati és déli irányban kijussanak a Prut mögé. A hatalmas Vaslui, Huși, Leovo ívben elkeseredett ütközetek lángoltak fel. A leghevesebb harcok a Prut folyón levő átkelőhelyek körzetében bontakoztak ki, ahol az ellenség a hurokból igyekezett kiszabadulni.

Az ellenség óriási erőfeszítéseket tett, hogy a katasztrófát megelőzze. A német fasiszta parancsnokság nem adta fel a reményt, hogy megverheti a Vörös Hadsereget, és ennek okán töméntelen harckocsit vetett harcba. Páncélosait a levegőből nagyszámú repülőgéppel, a földön pedig hézagmentes tüzérségi tűzzel támogatta. Egyes helyeken az ellenség átvágta a 2. Ukrán Front támadó csapatainak harcrendjét, és kijutott a szovjet egységek hátába. Harcok bontakoztak ki mindenütt, de az ellenség csapásait keményen visszaverték.

Augusztus 24-én a hitleri csapatok főerői Hušitól keletre levő körzetben gyűrűbe szorultak. Ez mintha felbőszítette volna az ellenséget. A küzdelem még nagyobb hevességgel folytatódott. Friessner mindenáron igyekezett kivonni csapatait nyugatra, és siettette az eseményeket. Néhány ellenséges csoportnak sikerült átjutni a Prut mögé. Csapásaik a már előrehaladt saját 6. harckocsi- és 27. hadseregek

hadtápját érték. A 2. Ukrán Front helyzete még bonyolultabbá és feszítettebbé vált.

Nagy tisztelettel adóztunk Malinovszkijnak, aki abban a bonyolult helyzetben rendkívüli önuralomról, kitartásról és bölcs rátermettségről tett tanúbizonyságot; mindenkor kellő időben, megalapozott hadvezéri elhatározást alkotott, és képes volt támadó csapatai tevékenységének határozott és magabiztos irányítására. Hadvezéri tehetsége, amely akkor a maga teljes fényében mutatkozott meg, a szovjet csapatok kiemelkedő győzelmeinek egyik fontos feltételét alkotta.

Frontjaink sikereinek szilárd alapja a szovjet katonák bátorsága és hősiessége volt. Elegendő annyit megemlíteni, hogy 1944 augusztusában Iasi-nál és Kisinyovnál, a Vaslui és Huși környékén vívott harcokban a kiemelkedő teljesítményekért mintegy 18 000 közkatona és tiszt kapott érdemrendet és kitüntetést. Sokan a Szovjetunió hősei lettek. Dicsőségük és az ellenség felett aratott győzelmeik méltóan járultak hozzá a közös üggyhöz: az ellenség teljes szétveréséhez.

Ezekben a rövid, de heves harcokban az ellenség minden áttörési kísérletét megghiúsítottuk. Augusztus végére a 2. Ukrán Front a 3. Ukrán Fronttal együttműködve végzett a bekerített ellenséges főerőkkel: a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport állományába tartozó 25 német hadosztályból 18 megsemmisült.

Az iasi—kisinyovi hadműveletben kivívott győzelmünk jelentőségét nehéz felbecsülni. A „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport főerőinek szátzúzása fontos katonai és politikai eredmények forrása lett. A szovjet csapatok szinte kaput nyitottak Románia mélységébe, Bulgária határaihoz, majd Jugoszlávia felé is, ahol a soron következő hadászati feladatokat kellett megoldani. A hadművelet kedvező katonai-politikai helyzetet teremtett Antonescu diktatórikus rendszerének felszámolására. Megfosztotta Antonescut katonai erejétől — melyet a német és a kormányhű román csapatok képeztek. A Román Kommunista Párt ilyen körülmények mellett robbantotta ki a nép fegyveres felkelését, s ez végeredményében meghatározta az ország szocialista jövőjét.

Abban az időben, amikor a fasiszta csapatok sorsa eldőlt, és az ellenség kisinyovi csoportosításának bekerítése ténynyé vált, az arcvonal túlsó oldalán Románia sorsára és más kérdésekre kiható fontos események bontakoztak ki.

Augusztus 22-én éjszaka Mihály király palotájában ülést tartottak. Az ülést — Ion Antonescu, a fasiszta diktátor háta mögött — titokban hívták össze. A tanácskozáson megjelent a fiatal király, udvari környezetének különösen megbízható tagjaival, de jelen voltak a Nemzeti Demokratikus Tömb — a kommunista, a szociáldemokrata, a nemzeti paraszt- és a nemzeti liberális párt — képviselői is.

Az ilyen heterogén összetételű Hitler-ellenes szövetség csakis a kommunista párt jó előkészítő munkája nyomán alakulhatott ki, amelyről korábban már beszéltem. A munkát óvatosan, türelmesen végezték. A kommunisták pozíciói lépésről lépésre szilárdultak, és ennek eredményeként 1944. június 20-án létrejött az antifasiszta tömb.

A királyi udvar a Vörös Hadsereg győzelmei láttán maga is csatlakozott a Nemzeti Demokratikus Tömbhöz. Természetesen, a királyt a legkevésbé sem a nép jóléte érdekelte, hanem saját egyéni céljait követte: érezte, hogy trónusa megingott, és kutatta helyzetének megmentésének lehetséges módjait.

Ekkor, éppen az Antonescu-rendszer megdöntésére kialakult kedvező pillanatban a tömbbe egyesült pártok képviselői összejöttek, hogy megvitassák a katonai, politikai helyzetet és meghatározzák, hogy gyakorlatilag miként számolják fel a hitleristákhoz hű fasiszta kormányt. A megbeszélésen a kommunisták nemcsak egyenjogúak voltak partnereikkel, hanem növekvő erőt is képviseltek. Ezt az idézte elő, hogy a hitleri koalíció csapatai a szovjet arcvonalon vereséget szenvedtek, és ennek következtében az országban még jelentősebb politikai változások mentek végbe. A háború terhei alatt tönkrement, s nagyszámú katonát veszített Románia különösen érzékeny volt az ilyen vereségekre. Ugyanakkor a dolgozó nép és érdekeit képviselő kommunista párt, valamint a fasiszta rezsim, a hitlerista megszállók közötti ellentét a végsőig kieleződött. Ez az ellentét határozottan megmutatkozott továbbá az uralkodó osztályok és vezető rétegek körében is, amelyek mint

a megriasztott hangyák szaladgáltak, kapkodtak fűhöz-fához, hogy napsütéses életüket továbbra is biztosítsák. A harc mostan különösen megerősödött, mivel nyilvánvalóvá vált, hogy a kizsákmányoló osztályoknak a fasisz-mushoz és a hitlerista Németország szövetségéhez fűzött reménye szertefoszlott.

A Román Kommunista Párt már régen kiismerte magát az uralkodó körökön belül — köztük a királyi hatalom és Antonescu-kormány között — kialakult ellentétekben. A párt helyesen értékelte a helyzetet, s képes volt azt a fasiszta hatalom megdöntésére és a népi forradalom győzelme érdekében felhasználni, noha az események „felületén” gyakran maga a király és a környezete tevékenykedett.

Hogy jobban megértsük a történelmi események menétét, nem tartom feleslegesnek az olvasó számára megemlíteni, hogy a király és Antonescu kormánya közötti viszony válsága 1944. március végén kezdődött. Ez tovább mélyült a szovjet hadseregnek a román határon való átlépésével és Románia területére való érkezésével. A királyi udvarnál akkor értették meg, hogy a fasiszmussal való további szövetség már semmi jót nem ígér. A királyhoz közel álló körök már a monarchia átmentésére szövögették terveiket, ámde terveikben nem jutott hely a kommunistáknak és a román dolgozó tömegeknek. Az élet azonban az udvaroncokat taktikájuk megváltoztatására és a kommunistákkal való kapcsolat keresésére kényszerítette.

A király hívei és maga Mihály is beismerte, hogy csakis a kommunisták élvezik a nép bizalmát, és az országban ők képviselik azt az erőt, amely képes a fasiszta rendszer megdöntésére.

A Mihályt körülvevő tapasztalt politikusok — köztük édesanyja is, akinek politikai érzéke nem is az utolsók közül való volt — úgy vélték, hogy Románia sokat szenvedett, munkaszerető dolgozó népe, amelyet hosszú éveken át az uralkodó osztályok sötétségre és tudatlanságra ítélték, még hisz a monarchia jóindulatában. Ezért az egyszerű emberek hazafias érzéseit kihasználva abban reménykedtek, hogy sikerül elhíttetni: a katonai kudarc, a román katonatömegek pusztulása, az ország tönkretétele és nyomorba döntése kizárólag a fasiszta diktatúra bűne. Az udvari

körök arra gondoltak, hogy a Hitler-barát Antonescu kormánya elleni gyűlölet elhomályosítja a nép szemében a monarchia élősdí voltát és osztályjellegét. Szentül hitték, hogy a nép hűen követi a királyt, megvédi trónját, főleg akkor, ha azokkal tart, akik a mindenki által gyűlölt katonai-fasiszta diktatúra ellen harcra kelnek.

A királyhoz közel állóak a román hadsereg támogatásában is bíztak. Tudták, hogy nagyon sok román tábornok gyűlöli a hitleristákat és Antonescu fasiszta kormányát. A politikai játékot űző királyi környezet nem hagyta figyelmen kívül az úgynevezett „történelmi” pártokat sem — a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Pártot —, amelyek a román tőkésék és földesurak érdekeit képviselték, s hogy ezek az udvar osztálypolitikájának kiváló támaszai és védőpajzsai lehetnek. Egyszersmind ezek a pártok — érthető okok miatt — nem idegenkedtek a monarchiával való szövetségtől.

A tanácskozáson részt vett kommunisták helyeselték a királyi udvar elgondolását — Antonescunak, a fasiszta kormány diktátorának letartóztatását illetően. A királyi udvarban folyó előkészületekről a kommunista párt Központi Bizottsága nemcsak tudott, hanem tevékenyen részt is vett benne. Antonescu letartóztatásának tervét a király legbizalmasabb emberei már áprilisban kidolgozták. Köztük volt például Ionescu ezredes, a király parancsőr-tisztje is. Kezdetben az udvari körök elgondolásában csak a diktátor, a fasiszta kormányfő letartóztatása szerepelt. Az események hatására azonban számvetéseik módosítására kényszerültek. Az egyik titkos tanácskozáson a kommunistáknak sikerült elérniük, hogy az udvari körök beleegyeztek egy jóval nagyobb méretű tevékenység programjába: Antonescu fasiszta kormányának megdöntésébe fegyveres felkeléssel, a hitleri Németországgal fennálló szövetség megszakításába, a Németország oldalán viselt háborúból való kilépésbe, a fegyvereknek a német csapatok és a csatlós országok hadseregei ellen való fordításába. A tanácskozáson a fegyveres felkelés technikai előkészítésére katonai bizottságot választottak, amelyben a kommunisták vezető szerephez jutottak. A király és hívei teljesen egyetértettek a felkelés kezdetének időpontjával is.

A kommunista párt képviselői és a király részvételével tartott más titkos tanácskozásokon megtárgyalták a fegyveres felkelés tervének részleteit. Elkészítették a Bukarestben elsősorban elfoglalandó objektumok jegyzékét (vasútállomás, posta, telefon stb.), a város északi és déli részein kijelölték a törzseket és parancsnokságokat. Tisztázták, hogy melyek azok a román alakulatok, amelyek készek a felkelés támogatására.

A kommunista pártnak a fővárosban körülbelül 2000 főt magában foglaló 50 hazafias osztaga volt a fő feladat megoldására, ezenkívül néhány reguláris alakulatra is támaszkodhatott. Bukarestben a felkelés fegyveres ereje több mint 8000 főt számlált.

A kommunisták a fegyveres felkelést nemcsak a fővárosban készítették elő, hanem nagy munkát végeztek az ország más részeiben is. Kivált nagy figyelmet fordítottak a ploiești olajutak körzetének felkészítésére, ahol hazafias harci osztagokat és csoportokat szerveztek.

Különös jelentőséget tulajdonítottak a felkelés megkezdése időpontjának, mivel ennek megválasztásától függött a felkelés kudarca vagy sikere. Az idő előtti kezdés esetén fennállt annak veszélye, hogy Antonescu kormányának megmentésére német csapatokat vetnek be, és vérbe fojthatják a magasztos ügyet. Célszerűbbnek látszott a felkelést akkor kezdeni, amikor a Vörös Hadsereg a hitlerista csapatokat szétverte, Antonescu rendszerét fegyveres erejétől megfosztotta, és mindezzel kedvező talajt teremtett a felkelés győzelme számára. A román történészek írják: „A fegyveres felkelés sikere érdekében a katonai terv a felkelés kirobbantását a szovjet csapatok iasi—kisinyovi arcvonalon induló támadásának kezdete után látta célszerűnek azért, hogy a német parancsnokság ne tudjon csapatokat elvonni az arcvonalról és azokat a felkelt erőkkel szembeállítani.”¹⁸

Tíz nappal a iasi—kisinyovi hadművelet kezdete előtt, vagyis augusztus 10-én a Román Kommunista Pártnak sikerült megszöktetni Gheorghiu Dej-t a gyűjtőtáborból, és ezt követően a kommunista vezetők más nagy csoportját.

Térjünk azonban vissza az augusztus 22-én éjszaka lezajlott eseményekre. Akkor úgy határoztak, hogy Antones-

cut a királyi palotában tartóztatják le, s e célból a katonai helyzetről teendő jelentése ürügyén a diktátort Mihályhoz rendelik. A letartóztatás végrehajtásával a kommunista párt által felkészített harci osztagot bízták meg — amelyet a fegyveres felkelés előkészületei alatt a hazafias különítményekből választottak ki és alakítottak meg. Arra az esetre, ha az osztagnak valamilyen okból kifolyólag nem sikerült volna bejutni a palotába, a kommunista párt javaslatára még egy — tartalék — csoportot is felállítottak. A király parancsőrtisztje ezt a palota gárdaőrszázlőalj katonáiból hozta létre. Ezenkívül rendszabályokat foganatosítottak Antonescu megerősített testőrségének lefegyverzésére is.

A fasiszta diktátor, Ion Antonescu marsall semmit nem gyanított. Augusztus 21-én és 22-én kétszer is találkozott Friessner tábornokkal harcálláspontján, hogy megtárgyalják az arcvonalon a német—román csapatok eléggé veszélyes helyzetét. Friessner aggályát fejezte ki amiatt, hogy a román csapatoknál politikai cselszövések folynak a hitleri csapatok ellen. Antonescu határozottan visszautasította a vádat, hozzáfűzve, hogy szó szerint drákói rendszabályokat léptetett életbe a szökevények ellen, és meggyőzte Friessnert Németország iránti személyes hűségéről. Mindketten arra a következtetésre jutottak, hogy meg kell kezdeni Iași és Kisinyov körzetéből a csapatok hátravonását, és a Kárpátok, Focșani, Námoloasa, Galați, Duna-delta megerősített szakaszon védelmet kell szervezni. Antonescu megígérte, hogy a Bukarestben tartózkodó összes román tartalékokat sürgősen a német parancsnokság rendelkezésére bocsátja.

Amint visszaérkezett a fővárosba Antonescu, azonnal rendkívüli minisztertanácsot hívott össze, s azon elhatározták, hogy a háborút folytatják, és ennek érdekében az ország minden erejét mozgósítják. A diktátor a tanácskozás befejezése után kérte a királyt, hogy a következő napon, azaz 23-án 16.00-kor fogadja őt. Jóllehet a kérés az udvar köreit váratlanul érintette, de a lehető legjobban megfelelt a fasiszta diktátor letartóztatására irányuló szándékuknak. A király bizalmasai pedig nyomban összeköttetésbe léptek a kommunista párt vezetőivel. Ezek átvizsgálták és ellen-

őrizték a közösen elfogadott terv gyakorlati végrehajtásának rendjét, és kellő időben intézkedtek a felkelés előkészületeinek befejezésére. Minden készen volt a tevékenység megkezdésére.

Antonescu a következő napon a megjelölt órában megérkezett a palotába. Az arcvonal helyzetéről a királynak tartott terjengős tájékoztatója után megfosztották a hatalomtól, és a gárdisták a tartalék terv változata szerint letartóztatták. Névrokonával, Mihai Antonescuval, a külügyminiszterrel együtt — aki félórával előtte kapott kihallgatást a palotában — a diktátor a király családi páncélozott óvóhelyén lakat alá került. A két Antonescu személyi kíséretét lefegyverezték.

Ezt követően telefonon a palotába rendelték és letartóztatták a hadügyminisztert, a belügyminisztert, a csendőrség felügyelőjét és a főváros rendőrfőnökét. A fasiszta kormány többi tagjára valamivel később ugyanez a sors várt.

Antonescu letartóztatása a király bizalmasait nem nyugtatta meg. Attól tartottak, hogy a hitleristák — szövetségük kiszabadítása céljából — csapatokat vonultatnak fel a palota ellen. Tudták, hogy ezt sem a király, sem a környezete ép bőrrel nem úszná meg, ezért a kommunistákhoz fordultak, hogy Mihálynak és környezetének biztosítanak menedéket. Éjfél után a királyt a fővárostól távoli biztonságos helyre szöktették, ahol huzamos ideig tartózkodott, és folytatta megszokott dolgaival való foglalkozást.

Augusztus 23-án a palotában az események a maguk rendjén folytak. A kommunista párt vezetőségének megbízásából 17 óra után hamarosan megérkezett Emil Bodnăras — a hazafias erők központi katonai parancsnoka (ma az RKP KB Végrehajtó Bizottságának és állandó elnökségének tagja, az RSZK-államtanács elnökének helyettese). A harcos forradalmi szervezet azon nyolc tagja, aki őt kísérte, Antonescut az óvóhelyről átvitte a kommunista párt egyik konspirációs helyiségébe.

Ezzel egyidejűleg a palotában gyülekeztek a különböző pártok — köztük a kommunista és a szociáldemokrata párt — képviselői, hogy részt vegyenek az új kormány megalakításában. A kormányt 20 órakor meg is alakították, több-

ségében a királyhű érzelmű katonai és műszaki értelmiségiek soraiból. Miniszterelnök Mihály király bizalmasa, Sănătescu tábornok lett. A kormányban tárca nélküli miniszteri minőségben, helyet kapott a Nemzeti Demokratikus Tömb néppártjának egy-egy képviselője, köztük a kommunista párté is. Természetesen, a kormány tagjainak többsége nem a nép akaratának érvényesítésére és érdekeinek védelmére törekedett. Ezek titokban azt tervezték, hogy a forradalmat Antonescu és miniszterei letartóztatásával befejezik, és saját érdekeiket szolgáló rendszabályokat léptetnek életbe. Többek között a román vezérkar élére a király bizalmas emberét, Mihail tábornokot állították. A tábornok egyelőre leplezte reakciós nézeteit, és tevékenységében nyíltan nem lépett fel a kommunisták ellen. A kommunisták viszont előre látták, hogy Sănătescu kormányának nagy része merre fog tartani, ezért követelték valamennyi antifasiszta párt képviselőinek a kormányba való bevételeit.

Az új kormánynak azonban már azzal is számolni kellett, hogy a Vörös Hadsereg utat tört magának Románia központi körzeteibe. A Sănătescu-kormány tehát arra kényszerült, hogy titokban tartsa elgondolását, és kinyilvánítsa közeli célkitűzését — fegyverszünet kötését az Egyesült Nemzetekkel, kilépést a hitleri koalícióból, az ország új életre keltését és Észak-Erdély felszabadításáért folytatandó harcot. Valamivel éjjél előtt a király a rádióban felolvasta az Egyesült Nemzetek elleni harc beszüntetéséről, a fegyverszünet megkötéséről és az új kormány megalakításáról szóló nyilatkozatát.

Ez idő alatt Bukarest katonai parancsnoksága megadta a felkelésre való utasítást a katonai bizottság által előre felkészített hazafias katonai erőknek, amely bizottságban — mint az olvasó arra emlékszik — a kommunisták vezető befolyásra tettek szert. A fővárosban a felkelés elkezdődött. A munkásság felfegyverzett osztagai kimentek az utcára, a terekre, a katonai szervezetek birtokba vették a fontosabb intézményeket és üzemeket.

A felkelés sikeréhez hozzájárult az is, hogy a német fasiszta csapatok az arcvonalon hatalmas veszteségeket szenvedtek a Vörös Hadsereg csapásaitól, és Bukarestben nem

volt valamennyire is erős német helyőrség a légvédelmi alegységeken, önálló kis létszámú szakalegységeken, illetve szakembereken kívül. De a román csapatok — Sănătescu parancsát teljesítve — a németek ellen nem léptek fel, bár az általánosan elfogadott terv szerint le kellett volna őket fegyverezniük. A kommunista párt a „Jön a Vörös Hadsereg” című brosúrárt terjesztette, amelyben megmagyarázta a népnek a szovjet csapatok felszabadító céljait, és az ország felszabadításáért való harcra szólította fel az ország lakosságát.

Az események váratlan fordulatától idegessé váló hitlerista német követ a palotába rohant. Ott, az Antonescu sorsával kapcsolatos kérdéseire adott válasszal egyidejűleg, átnyújtották a király követelését a német csapatoknak Románia területéről való kivonására vonatkozóan és azt a nyilatkozatát, hogy a németeket elvonulásukban nem akadályozzák. A palotából dühöngve kirohanó követ azzal fenyegetőzött, hogy az ellenállást vérbe fojtják.

A palotába a követ után német tábornokok érkeztek. Ezeknek volt elég eszük ahhoz, hogy megértsék a helyzet súlyos voltát, és megígérték, hogy a fővárosból azokat a csapatokat is kivonják, amelyek még itt tartózkodtak. A következő napon azonban, amikor Hitler parancsa megérkezett, mely szerint erővel kell leverni az „orcátlan” románokat, a német tábornokok a levegőből bombázni kezdték a főváros legfontosabb objektumait és a királyi palotát. Bukarest ellen vonultattak fel néhány alakulatot is. Ez egyenértékű volt a Románia elleni hadüzenettel. A nép és az oldalára állt hadsereg — a kommunisták felhívására — nem engedte a város peremén túl a hitleristákat. Ártalmatlanná tették azokat is, akik még a fővárosban voltak, lefegyverezve a német fasiszta alegységeket.

Mihály király nyilatkozata és az új kormány bejelentése, továbbá a román vezérkari főnök parancsa ellenére, hogy a román hadsereg szüntesse be a szovjet csapatokkal szembeni ellenállást, a román csapatok nem fogtak hozzá a fegyverek letételéhez, tovább harcoltak a hitleristák oldalán. Ezt azzal lehetett magyarázni, hogy a román vezérkar kezéből az arcvonal több szakaszán — egyszerűen kicsúszott a vezetés. De a lényeg inkább abban volt, hogy

ahol megvolt az összeköttetés, ott a román vezérkar csapatait Focșani, Nămolosa, Brăila, Duna torkolata védelmi vonalára igyekezett visszavonni, hogy megakadályozza a fegyveres felkelés továbbterjedését. A román csapatok egyértelmű utasítást kaptak, hogy bármely lefegyverzésükre irányuló kísérletet akadályozzanak meg.

A román vezérkar ilyen módon ténylegesen szentesítette a harctevékenységek (szovjetek elleni — *a fordító*) folytatását. Egyetlen hadsereg, köztük a Vörös Hadsereg sem engedhette meg, hogy hátában vele hadiállapotban levő ország lefegyverzetlen csapatai maradjanak; a fegyverszünet megkötésére vonatkozó semmiféle adat nem állt rendelkezésünkre.

Ráadásul Románia vezérkara kötelezettséget vállalt magára, hogy a német csapatoknak nyugat felé szabad elvonulást biztosít, ha azok nem zavarják a román alakulatokat a számukra kijelölt védelmi terepszakaszra történő mozgásukban.

A román vezérkar tevékenysége ezenkívül veszélyes volt azért is, mert Romániát polgárháborúval fenyegette, ha az ország hadseregét a fegyveres felkelés ellen alkalmazták. S mindez a kommunista párt törekvéseit keresztezte. A kommunista párt ezért augusztus 24-én felhívással fordult a néphez, hogy fegyverrel kezében harcoljon a hitleristák ellen. A felhívás élénk visszhangra talált, s rendkívül fontos szerepet játszott a fegyveres felkelésnek az egész országra való kiterjesztésében.

A Szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság megvizsgálta a helyzetet, benne a román vezérkarnak a csapatai megőrzésére és az ország mélységébe való hátravonására irányuló szándékát, s a frontoknak megparancsolta: a támadást feszített ütemben folytassák, és számolják fel a hitlerista csapatokat. A román csapatokkal szemben viszont attól függően kellett eljárni, hogy miképp viselkednek.

A szovjet kormány lehetőséget akart nyújtani az új román kormánynak és csapatainak, hogy gyorsan és helyesen mérjék fel helyüket a háború eseményeinek láncolatában. Augusztus 25-én újból megerősítette az áprilisi nyilatkozatát azzal kapcsolatosan, hogy nem szándékozik Románia területének bármely részét is megszerezni, sem Ro-

mánia fennálló társadalmi rendjét megváltoztatni, sem függetlenségét csorbítani. „Éppen ellenkezőleg — hangsúlyozta a második nyilatkozat szövege —, a szovjet kormány szükségesnek tartja Románia függetlenségének helyreállítását a románokkal közösen (kiemelés tőlem — a szerző), Romániának a német fasiszta iga alóli felszabadítása útján.”

A nyilatkozatban rámutattak, hogy a Vörös Hadsereg nem fegyverzi le a román hadsereget, meghagyja teljes fegyverzetét, sokoldalúan segíti abban az esetben, ha beszünteti ellenünk a harcot, s a Vörös Hadsereggel együtt felszabadító háborút visel a hitleristák ellen hazája függetlenségeért, illetve a horthysta csatlósok ellen Erdély északi részének felszabadításaért.

A szovjet kormány ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy a Vörös Hadsereg a harctevékenységet Románia területén csak az után szünteti be, miután szétverte a román népet elnyomó és kizsákmányoló hitleri csapatokat. A román fegyveres erők nekünk nyújtott segítsége, lehetőséget biztosíthat a harctevékenységeknek román földön való gyors befejezéséhez és a fegyverszünet megkötéséhez.

Hamarosan komoly politikai és katonai eseményekről szereztünk tudomást. A román rádió bejelentette: a kormány hadiállapotban levőnek tartja magát Németországgal, a román csapatok megkezdték Erdélybe való bevonulásukat, Bukarestet teljesen felszabadították a hitleristáktól. Sănătescu kormánya a fegyverszünet azonnali aláírását kérte. Ez azt jelentette, hogy a román hadsereg szövetségesünk lett, és a szovjet csapatokkal vállvetve harcba lépett a hitleri seregeknek az ország egész területéről való kiűzésére.

A román kormány döntését néhány lényeges indítók diktálta. A szovjet csapatok sikerei valóban hatalmasak voltak. Az országban egyre inkább terjedt a fegyveres felkelés, s ráadásul szertefoszlottak a hitleristákkal való békés megegyezés reményei. Minthogy Hitler megparancsolta: „tapossák szét a puccsot”, tartóztassák le a királyt és alakítsanak Romániában a németeknek megfelelő kormányt — Sănătescu tábornoknak a román hadsereg fegyverét a megszállók ellen kellett fordítania. Ily módon Să-

nătescu, szándéka ellenére kénytelen volt azt tenni, amit az élet, a demokratikus Románia érdekei követeltek. Meg kell említeni azonban, hogy a román csapatok többsége az arcvonalon még mindig nem értette, mit jelentenek a zajló események, ezért inkább nem harcolt a németekkel, hanem megadta magát a szovjet csapatoknak. Augusztus 26-án például a 2. Ukrán Front csapatainak öt teljes állományú román hadosztály adta meg magát.

Ezek szerint a Romániába vezető utak megnyíltak. Most tehát a lehető leggyorsabb ütemben ki kellett jutni az ország valamennyi fontos pontjára, s ott befejezni a hitleri csapatmaradványok szétverését.

A Legfelsőbb Főparancsnokság a szovjet csapatok Románia területén folytatott soron következő tevékenysége alatt nagyon nagy figyelmet fordított a fontosabb gazdasági, politikai és közlekedési központokra — Ploiești és Bukarest körzetére.

Mint ismeretes, Ploiești volt a hitleri koalíció és Németország számára égetően szükséges olaj kitermelésének központja. Ploiești ugyanakkor hatalmas proletár központ, a kommunista párt szilárd támasza is volt, amely alapvető szerepet játszott a forradalom kibontakoztatásában.

A vezérkar mindezt számba vette, valamint azt is, hogy Ploiești Bukaresttől 60 km-re fekszik, mintegy fedezi a fővárost észak felől. Itt, számításaink szerint — amelyek eléggé megközelítették a valóságot — 25 000 főnyi hitlerista csapat és csaknem száz repülőgép összpontosult. A hitleri vezetés ezt az erőt igénybe veheti Ploiești birtokban tartására és az olajfeldolgozó berendezések szétrombolására, továbbá csapásmérő csoportként Bukarest körzetében való tevékenységre. De ezzel a dolog nem zárult le, Ploiești ezenkívül hatalmas közlekedési csomópontot is jelentett. Többek között a Prahova völgyében levő út Erdély mélységébe vezetett, ahol német és magyar csapatok voltak. A Romániából még ki nem szorított ellenségnek ez, szükség esetén, utat jelentett a 8. német és magyar hadsereg főerőihez való kijutásra. És miközben az ellenség tömör csoportosítása e kulcsfontosságú olajkörzetet birtokolta, a

fontos olajfinomító üzemeket a német helyőrségek tartották megszállva.

A Románia központi körzeteiben levő ellenség szétverésének tervezésekor nem hagytuk figyelmen kívül azt a segítséget, amelyet azok munkássága számunkra nyújthat, jöllehet vérmes reményekkel nem áltattuk magunkat. Tisztában voltunk vele, hogy Ploiești proletáriátusának reguláris és korszerű technikával ellátott hitlerista csapatokkal kell szembeszállnia.

A Ploiești és Bukarest között meglevő távolság lehetőséget nyújtott e városok egymástól való elszigetelésére — ha az őket összekötő útvonalakat elvágják. A támadó tevékenység legcélszerűbb formájának a gyorsanmozgó csapatok egyidejű csapásait tartottuk, mindkét város körzeteiben levő ellenség ellen; az ilyen csapás megfosztotta volna az itt tartózkodó ellenséget a kölcsönös segélynyújtás lehetőségétől.

Az ellenség megsemmisítését szolgáló rendszabályok mellett intézkedtünk az olajfeldolgozó üzemek elleni földi és légicsapások elhárítására is.

Malinovszkij marsall augusztus 27-én 17 órakor megbízta Kravcsenko tábornokot, a 6. harckocsi-hadsereg parancsnokát, hogy törjön előre Bukarest és Ploiești felé. A feladat megoldására Kravcsenko úgy döntött, hogy egy hadtesttel Ploiestire, két hadtesttel Bukarestre mér nagy erejű csapást.

Az olajtermelő körzet munkássága a kommunista párt utasítására augusztus 24-re virradó éjszaka megszervezte a termelőüzemek őrzését s a hitleristák elleni védelmét. A munkások segítségére megérkezett az 5. román területi hadtest is, s a hitleristákat kiszorították Ploiești környékére. Az elkeseredett harcok során a német fasiszta csapatok körülzárták a várost, és hozzákezdtek a döntő roham előkészítéséhez.

A Ploieștinél kialakult helyzet a szovjet csapatokat gyors és döntő tevékenységre készítette. Meg kellett akadályozni, hogy az ellenség leverje a román hazafiakat, kezébe ragadja a várost, és szétrombolja az olajfeldolgozó vállalatokat. Ez ugyanis nagy bajt okozott volna a felkelésnek és hatalmas kárt a román gazdaságnak. Harckocsi-

zóink erőik összefogásával augusztus 29-én hatalmas csapást mértek Ploiești körzetére. Velük együtt működött a 18. román gyalogoshadosztály, melyet az arcvonalról irányítottak ide. A hitleristákat a csapás eredményeként megsemmisítették, és Románia olajkitermelő iparának bázisa ép maradt. A szovjet csapatok a felfegyverzett munkásság segítségével Ploieștiben és környékén szilárd katonai és polgári (közigazgatási — a fordító) rendet vezettek be. Az olajkörzet önálló negyedeiben levő hitlerista csapatmaradványokat a román csapatok számolták fel.

Bukarestnél a dolgok kissé más fordulatot vettek. A 6. harckocsi-hadsereg hadteste augusztus 27-én menetoszlopba zárkóztak, hogy előretörjenek Románia fővárosához, és szétverjék a megközelítési útvonalakon levő hitleristákat. Ekkor történt, hogy Mihály király és Sănătescu elnök együttesen bejelentették — elfogadják a szovjet kormány április 12-i nyilatkozatának a fegyverszünet megkötésére vonatkozó minden feltételét.

Mialatt a románok gyakorlati tevékenységét vártuk, percre sem szüntettük be csapataink határozott előretörését az ország mélységébe. Mekkora volt csodálkozásunk, amikor augusztus 29-én és 30-án a front sávjának különböző szakaszain, a román kormány képviselői azzal a kérréssel fordultak a szovjet hadseregek parancsnokaihoz, hogy a Kárpát-Duna vonalon állítsák meg seregtesteik támadását. Ez a tény óvatosságra intett. Ismét az az álnok politika tört a felszínre, amelyet Sănătescu kormánya, bár hajlongásokkal leplezve, de mégis érvényesíteni igyekezett. A dolgok tüzetes vizsgálata során kiderült javaslateik igazi célkitűzése, az, hogy lehetőséget biztosítsanak a hitleri csapattöredékeknek a hegyekbe vonulásra, ott az ellenállás megszervezésére, és hogy ezáltal megakadályozzák csapatainkat a Románia mélységébe való bejutásban. A kormány burzsoá körei valószínűleg még mindig abban reménykedtek, hogy az országban a számukra kedvező rendet megőrizhetik.

Sănătescu egyidejűleg az angol—amerikai parancsnokságtól légideszantok ledobását kérte a fővárosra. Könnyű elképzelni, hogy ebben az esetben az országban a hazafias erők által elért eredmények veszélybe kerültek volna. A

román nép szerencséjére azonban semmi ehhez hasonló nem történt. A szovjet csapatok folytatták támadásukat. A román nép magas fokú politikai aktivitást tanúsított, a kommunista párt utasításainak megfelelően a felkelést az egész ország területére kiterjesztette.

A 6. harckocsi- és az 53. hadsereg csapatai erőltetett menet után szorosan rázárkóztak Bukarestre. Az ő megjelenésük volt a biztosítéka a nép vívmányai sérthetetlenségének, és szertefoszlatta a burzsoá politikusok terveit. A szovjet katonákkal együtt harcoltak a Tudor Vladimirescu nevét viselő 1. önkéntes román hadosztály katonái. Lehetetlen róluk külön nem beszélnünk.

A hadosztály az általunk foglyul ejtett román csapatoknak az antifasiszta harcra önként jelentkezett tisztjeiből és katonáiból alakult. E katonák nem könnyen és nem egyszerűen jutottak el addig a gondolatig, hogy a hitleri Németország ellen harcolni kell. A Harmadik Birodalom és vele együtt az Antonescu-rendszer közelgő katasztrófájának képe már azokban a napokban felsejlett előttük, amikor az ellenséget Sztálingrádnál szétverték, ahol két román hadsereg is végét lelte. Az események további menete a szovjet—német arcvonalon sok hadifoglyot véglegesen meggyőzött Hitler és cinkosai vétkes kalandjának elkerülhetetlen csődjéről. 1943. február 2-án a román hadifoglyok egy csoportja azzal a kéréssel fordult a szovjet kormányhoz, tegye lehetővé, hogy önkéntesként a Vörös Hadsereggel együtt küzdhessenek. Augusztusban pedig a román hadifoglyok konferenciája felhatalmazott néhány hadifoglyot, forduljon Sztálinhoz önkéntes légió megalakításának engedélyéért. A Szovjetunióba emigrált román kommunisták támogatták a hadifoglyok kérését. 1943. október 4-én az Állami Honvédelmi Bizottság rendeletet hozott az 1. önkéntes román gyalogoshadosztály felállítására. Valamivel később a hadosztályt a román nemzeti hősről, Tudor Vladimirescuról nevezték el.

A hadosztályt Rjazanyánál, a szelecki táborokban, gárdahadosztály állománynak megfelelően hozták létre. Az önkéntesek parancsnoka Nicolae Cambrea alezredes, a törzsfőnök Iacob Teclu alezredes volt. A hadosztály felállításának felügyeletét Jeremin ezredesnek, a vezérkar kép-

viselőjének segítségével mi láttuk el. A hadosztály csapatainak kiképzésében 159 szovjet kiképzőtiszt vett részt, akik mindent átadtak a román elvtársaknak, ami csak a Nagy Honvédő Háború tapasztalataiból jónak bizonyult.

1944. május 7-én a Tudor Vladimirescuról elnevezett hadosztály Jampoljától északra összpontosult, a 2. Ukrán Front alárendeltségébe lépett, s harc kiképzést folytatott. A magasabbegység 9500 főt számlált, és erős fegyverzettel volt ellátva. A hadosztálynak egyebek között 98 lövege és 160 különböző űrméretű aknavetője, majdnem 500 géppisztolya és 110 géppuskája volt.

A román önkéntesek a tűzkeresztségen a iasi—kisinyovi hadműveletben estek át. Az ellenség nagy erejű csoportosításával vívott ütközetben — amelyben a németek megkísérelték a bekerítésből nyugat felé való kitörést — becsülettel kiállták a nehéz próbát. A hadosztály veszteségeket szenvedett, de megoldotta feladatát, harci szelleme megerősödött, és ezzel lerakta a szovjet és román katonák harci barátságának alapját.

Bukarest lakossága augusztus 31-én örömmel fogadta a Románia fővárosába bevonuló szovjet csapatokat és a „Tudor Vladimirescu” hadosztályt.

A „Dél-Ukrajna” hadseregcsoporthoz szétverésével és az egész ország területére kiterjedő fegyveres népfelkeléssel hatalmas történelmi távlat nyílt Románia számára. Megalakult a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, mely figyelemmel kísérte a fegyverszünet feltételeinek pontos betartását. Az országban szovjet csapatok tartózkodtak. Az ő jelenlétük, úgyszintén az Ellenőrző Bizottság munkája a demokratikus erőket arra ösztönözték, hogy új típusú államot, népi demokráciát építsenek. Csapataink jelenléte továbbá megakadályozta a polgárháború kibontakozását is, s ily módon viszonylag kedvező belső feltételek jöttek létre az ellenforradalmi erők ellenállásának leküzdéséhez.

A szovjet kormány és hadvezetés nagy bizalommal viseltetett azoknak az államoknak dolgozó tömegei iránt, melyek felszabadítása a Vörös Hadseregére várt, többek között Románia népe iránt is — melynek hazája hosszú ideig a

hitleri Németország csatlósa volt. Nagy tisztelet övezte a Román Kommunista Pártot — a nép legjobbjainak csapatát, amely képes volt a fasizmus körülményei között is megőrizni sorai egységét, megszervezni és vezetni az Antonescu diktatúrája elleni felkelést.

Mindazonáltal a vezérkar saját munkáján érezte, milyen erősek voltak még Romániában az ellenforradalmi erők állásai, és milyen nehéz volt az új rend erőivel áttörni őket. Az ellenforradalmi erők nagyon ügyesen és rugalmasan tevékenykedtek. Ez különböző módon nyilvánult meg.

Amikor a szovjet csapatok Románia belső területeire értek, a híradás különböző csatornáin, különösen távirón és telefonon, széles körű tájékoztatás jutott ki külföldre, például hadseregeink állományáról, állapotáról és mozgásáról. A tájékoztatás nyilvánvalóan felderítő jellegű volt. E tárgyban, a vezérkar jelentése alapján az Állami Honvédelmi Bizottság külön határozatot hozott. Románia egy sor fontos híradó csomópontjába külön híradó szakembereket irányítottunk, akik az ilyen jellegű közlemények külföldre jutását megakadályozták.

Volt ideológiai jellegű kártevés is. Egyre nagyon jól emlékszem. Abban az időben váratlanul hamis vádak keltek szárnyra a Tudor Vladimirescuról elnevezett 1. önkéntes román gyalogoshadosztályról. Az ellenség azt a rágalmat terjesztette, hogy a hadosztály önkéntesei hazaárulók, akiket a háború után majd bíróság elé állítanak, mert Németország a háborút nem veszi el. Ezzel kapcsolatban Malinovszkij és Szuszajkov a következő táviratot küldték a hadosztály parancsnokának. „A román hadosztály a román nép legharcképesebb egysége, és harci feladatait jól látja el. A román nép nem engedi, hogy hőseit — akik odaadó hű fiai hazájuknak, és mindenkinél előbb megértették a harc szükségességét Románia szabadságáért és függetlenségéért — bárki is befeketítse. Legyenek bizalommal, küzdjenek becsülettel, és könyörtelenül pusztítsák az ellenséget...”

Kísérletet tettek az országban levő hitlerista ügynökség megmentésére is. A belügyminiszter megtagadta a német fasiszta misszió tábornokai, admirálisai és tisztjei kiadását a szovjet parancsnokságnak. Ezt azzal indokolták, hogy

Németországban sok román diplomata és nagyszámú román tiszt tartózkodik, akikkel szemben megtorlást alkalmazhatnak, ha a német állampolgárokat kiadják az oroszoknak. Bukarest bombázására hivatkoztak, mintha ez megtorlásképpen történt volna. Más, hasonlóképpen tart-hatatlan érveket is emlegettek.

A missziót természetesen letartóztattuk, amiről a szovjet újságok széles körű tájékoztatást adtak. Az ellenség romániai ügynöksége ezáltal fejét veszítette.

Katonai komendánsaink nagyon meglepődtek, amikor rájöttek, hogy néhány román kórházban egészséges német katonákat... gyógykezelnek. Az álcázásnak ez a módja elég gyorsan kiderült, és a pácienseknek el kellett foglal-niuk az őket megillető helyet a hadifogolygyűjtő állomá-sokon.

A magyar követség aijtaján a szovjet tisztek, akik ellen-ségünknek — a horthysta Magyarország képviselőinek — letartóztatására érkeztek, „Svéd Követség” feliratú táblát találtak. Kitűnt, hogy a védettséget nyújtó felirat kifüg-gesztésében megegyeztek a svéd követtel.

Igen gyakran előfordult, hogy a rendőrfőnöki tisztségek-be nyilvánvalóan fasisztabarát személyeket, többek között a sziguranca (monarchista politikai rendőrség — *a fordító*) munkatársait nevezték ki. Megkísérelték a szovjet csapa-tokat szállító vasútvonalakon szerencsétlenségek előidézé-sét. Mindezeket az ellenséges akciókat, sok más egyébbel együtt, határozottan megghiúsítottuk.

A Hitler-ellenes koalíció egységének feltételei és Romá-nia belső fejlődése kizárták annak lehetőségét, hogy a mi forradalmunkhoz hasonló módon azonnal kisajátítsák a ki-sajátítókat, és az országban úgy alakult a helyzet, hogy hu-zamos időn keresztül a hatalmat a burzsoázia képviselői, valamint az udvari körök gyakorolták. Sănătescu tábornok kormánya átadta helyét egy másik tábornok — Rădescu kormányának, amely talán még reakciósabb és még inkább angol—amerikai beállítottságú volt, mint elődje. A helyzet azonban Rădescut manőverezésre és arra készítette, hogy a népi demokratikus front pártjai birtokában hagyjon egy sor miniszteri tárcát.

Jelentős szerepet játszott abban az időben Petru Groza,

az „Ekés Front” nevű parasztszervezet vezére. E szervezet a háború éveiben Románia Kommunista Pártjának vezetésével, a kommunistákkal válllvetve dolgozott. Groza tevékenyen és megalkuvás nélkül harcolt a reakciós miniszterek mesterkedései ellen. Politikája a következő volt: barátság a Szovjetunióval — a felszabadítóval, növelni Románia hozzájárulását a hitleri Németország elleni győzelemhez, demokratikus fejlődést biztosítani hazájának. Groza sokat tett avégett, hogy Rădescu kormánya 1945 márciusában megbukjék. Ettől kezdve éveken keresztül folyamatosan Groza vezette a román kormányt, és a népi demokratikus államnak, a szocialista Romániának egyik kiemelkedő építője volt.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásán 1944 augusztusának végén, szeptemberének elején meg kellett határoznunk katonai közigazgatásunk viszonyát a fiatal román királyhoz, aki továbbra is trónon maradt. Amikor Antonovval jelentettük a főhadiszállásnak a helyzetet, nemegyszer megjegyeztük, hogy a királyi udvar Romániában óhatatlanul a szovjetellenes elemek központja lesz, és ellene határozott rendszabályok foganatosítását javasoltuk. A legfelsőbb főparancsnok, mint rendesen, figyelmesen végighallgatott, sietség nélkül pipára gyújtott, a pipaszár végével elsimította megfüstölődött bajszát, aztán így beszélt. Idegen király — nem a mi dolgunk. A vele szembeni türelem kedvező hatásának tetszik a szövetségeseinkkel való kapcsolatainkban is. A román népről, amely még hisz a királyi udvarban, mint a fasiszta diktatúra ellenzékében, fel kell tételezni, hogy saját maga eligazodik a monarchia valóságos lényegét illetően. Van alapja annak, ha azt gondoljuk, hogy a román kommunisták sem ülnek majd ölbe tett kézzel, hanem megtudják értetni népükkel a helyzetet.

Ekképpen leckét kaptunk politikai alapismeretekből. A tárgyilagosság kedvéért meg kell mondanom, hogy a király békésen viselkedett, és szórakozásaival több időt töltött, mint államügyekkel. Amikor megtudtuk, hogy a király — amatőr pilóta, Sztálin nevében átadtunk neki egy ajándék kivitelben készült „Po—2” típusú repülőgépet. A király repült, vadászott és szórakozott.

Az idő telt, az események fejlődtek, és a társadalmi rend

Romániában a párt és a nép akarata szerint abban az irányban fejlődött, amely az országot a szocializmushoz vezette. A királyt és az anyakirálynőt senki sem akadályozta meg abban, hogy megválasszák lakóhelyüket, és a későbbiekben szerencsésen el is hagyták Romániát.

A Iași-nál és Kisinyovnál bekerített ellenség szétverése után a vezérkar elővette kék dossziéját, melyben általában a nem túlságosan sürgős, de a többihez hasonlóan fontos ügyek voltak, egyebek közt felterjesztések kitüntetésre és előléptetésre. Erre a 2. és 3. Ukrán Frontok által aratott fényes győzelem szolgáltatott alkalmat. Ennek a kérdésnek a vizsgálatánál Sztálin megjegyezte, hogy Malinovszkij és Tolbuhin érdemesekké váltak magasabb katonai rendfokozatra — a Szovjetunió marsallja rangjára.

— Ezenkívül a Szovjetunió államhatárainak helyreállításaért a frontparancsnokokat is elő kell léptetni, ebbe a rendfokozatba — tette hozzá a legfelsőbb parancsnok, s nagyon meg volt elégedve a frontok sikereivel.

Javaslatát elfogadták, és 1944. szeptember 10-én Malinovszkijt, szeptember 12-én Tolbuhint marsallá nevezték ki.

A magasabb katonai rendfokozatba való kinevezésnek voltak más — őszintén szólva nem mindennapos — esetei is. Nekem személyesen 1943 ősze emlékezetes. Az eset akkor így történt.

A 11. gárdahadsereg parancsnokát, Bagramjan vezérezredest 1943. november 16-án Sztálin parancsára Moszkvába rendelték. Miután Antonovnál jelentkezett, Ivan Hrisztoforovics természetesen érdeklődött a berendelés okáról.

— A „Gazda” nem szokta előre kiteregetni a gondolatait, ha megérkezünk a főhadiszállásra, megtudod — felelt neki Alekszej Innokentyevics.

A következő éjjel abban az órában, amikor jelenteni kellett a frontok helyzetét a legfelsőbb főparancsnoknak, mi hárman — Antonov, Bagramjan és én — a főhadiszállásra mentünk.

Az idő tájt a szovjet csapatok minden arcvonalon, a Finn-öböltől a Fekete-tengerig, kiterjedt támadást folytat-

tak. A Baltikumban azonban lassan értünk el sikereket, az ellenségnek elkeseredett védekezéssel sikerült erőegyensúlyt kialakítani.

Sztálin egyedül volt és jó hangulatban fogadott.

— Mi újság? — kérdezte Antonovot.

— A nappali jelentéshez viszonyítva lényeges változás a helyzetben nem történt — jelentette Alekszej Innokentyevics.

Sztálin bólintott, és Bagramjanhoz fordult.

— A baltikumi arcvonalon nem a legjobban mennek a dolgok — mondotta —, ott a támadás lelassult. Nem lehet mindenütt támadni, mint néha egyesek gondolják.

Kis szünet után folytatta:

— Ezért mi most több intézkedést foganatosítunk, hogy egyenesbe hozzuk a helyzetet. Megerősítjük az 1. Balti Frontot a jobb szomszéd (a 2. Balti Front — a szerző) rovására. De ez, nyilvánvalóan, kevés. Önnek erős a hadserege, és nincs rossz híre. Gondoltuk, azt is odaadjuk Jerjomenkónak...

Ismét elhallgatott, és csak ez után, Ivan Hrisztoforovics-hoz fordulva fejezte be a gondolatot:

— Magát pedig, az ő helyére ki akarjuk nevezni frontparancsnoknak. Mit szól ehhez?

Ivan Hrisztoforovics kissé meglepődött, de alig késve megszólalt:

— Köszönöm a bizalmat, Sztálin elvtárs, igyekszem rászolgálni.

— No, akkor jól van. A hadsereg élére pedig, az ön helyére, egy szintén tapasztalt parancsnokot, Csibiszovot állítjuk. — Aztán Sztálin komótosan az asztalhoz ment, hogy megtömje pipáját.

— Nyikandrnak hívják, ami azt jelenti, „győzedelmes hős” — mondta a szünetet felhasználva Antonov Csibiszovról.

Míg a dohány tüzet fogott, Sztálin néhányat pöfékelt a pipából, majd a hallgató Bagramjanhoz fordult.

— Ön miért hallgat? — kérdezte. — Vagy valami kifogása van Csibiszov ellen?

Bagramjan még jobban zavarba jött, de aztán válaszolt:

— Nem, Sztálin elvtárs, dehogy, nekem ugyan sem-

mi... Csibiszov tapasztalt parancsnok. Amikor ő altábornagy volt, én mindössze ezredes voltam. Most pedig Csibiszov már vezérezredes és a Szovjetunió hőse. Valahogy kényelmetlenül érezném magam mellette... Nem lehetne valaki mást kinevezni hadseregparancsnoknak, no például Galickij altábornagyot?

Sztálin figyelmesen ránézett Bagramjanra.

— Legyen, ahogy óhajtja... Készítsék elő a direktívát Bagramjan és Galickij kinevezéséről — vetette oda nekünk röviden, majd odalépve az asztal széléhez, megnyomta az annak felületén levő gombot.

Bejött Poszkrebisev.

— Készítsék elő a Népbiztosok Tanácsának rendeletét Bagramjan hadseregtábornokká való kinevezéséről — mondta neki Sztálin.

Poszkrebisev feljegyezte noteszébe, de nem ment el, ismerte Sztálin modorát, nem sietett az intézkedések kiadásával. Sztálin ismét elhallgatott, és újra odament az íróasztalhoz, hogy meggyújtsa kialudt pipáját.

— Hát Styemenko nem dolgozna könnyebben, ha vezérezredessé neveznék ki? — kérdezte Antonovtól, s rágyújtott a pipára.

— Természetes, könnyebben boldogulna, Sztálin elvtárs — válaszolta Antonov —, hiszen még marsallokkal is van dolga és gyakran jár a frontokon.

— Szerintem Govorovot is ki kellene nevezni hadseregtábornokká. Neki Leningrádban szintén nincs könnyű dolga.

Elhallgattunk.

— Készítsék elő a rendeletet mind a háromra — mondta a legfelsőbb főparancsnok Proszkrebisevnek, aki meghajtott a fejét, majd eltávozott.

— Gratulálok önöknek! — folytatta hozzám és Bagramjanhoz fordulva Sztálin. — Na de most — a viszontlátásra! Rövidesen összeül az Állami Honvédelmi Bizottság.

A vezérkarra menet betértünk Antonovhoz.

— Vacsorázzunk ebből az alkalomból együtt — javasolta nekünk.

Az irodája mögötti szobába mentünk, ahol Alekszej Inokentyevics pihenni szokott. A szekrényben levő második

zubbonyáról azonnal levette a hadseregtábornoki váll-lapokat és átadta Ivan Hrisztoforovicsnak; Bagramjan pedig leszedte saját váll-lapjait és átnyújtotta nekem. Felerősítettük a váll-lapokat, felöltöttük zubbonyunkat, s így ültünk vacsorához. Alekszej Innokentyevicsnél egy üveg száraz bor is akadt, amelyet magas rangú külföldi vendégek fogadására tartalékolt, de most „bevetettük” a számunkra oly nevezetes esemény tiszteletére.

A kinevezésünkről szóló népbiztosi tanácsi rendeletet csak később kaptuk meg; november 19-én pedig Sztálin aláírta Bagramjan hadseregtábornoknak az 1. Balti Front parancsnokává történő kinevezéséről szóló direktívát. Galickij a 11. gárdahadsereghez került.

De térjünk vissza a romániai eseményekhez.

Természetesen, nekünk vezérkariaknak mindenkinél többször kellett közvetlen katonai kérdésekkel foglalkozni: meg kellett határozni a román csapatok alkalmazásának rendjét és az általuk végrehajtható feladatokat, meg kellett szervezni a gyakorlati együttműködést. Mi ezekben a kérdésekben a 2. Ukrán Front törzsére és azokra a hadseregtörzsekre támaszkodtunk, amelyeknek román csapatokkal volt dolguk, mivel ők ismerték jól új szövetségeseink lehetőségeit.

Sok volt a kétely. Például a német fasiszták oldalán a román csapatok nem tűntek ki különösebben. A szovjet egységekhez viszonyítva gyenge volt a technikai felszereltségük. Különösen kevés tűzérséggel rendelkeztek. Ezért a harcadataikat is lehetőségeiknek megfelelően kellett meghatározni. Nem lehetett ellenőrzés nélkül hagyni a parancsnoki állomány tevékenységét sem — hiszen a tábornokok és tisztek között sok fasisztabarát elem akadt, akik korábban Németország oldalán vettek részt a háborúban. Sőt egyesek ebből kiindulva a román hadsereget harcképtelennek tartották. Ráadásul Romániában, ahol még nem tűntek el a fasiszta diktatúra nyomai, a hadtáp elég zavaros volt.

Ekkor határoztuk el, hogy a román csapatokat egy tömegben, összevontan alkalmazzuk: a 4. román hadsereget

(11 hadosztályt) Avramescu hadtesttábornok parancsnoksága alatt a mi 27. hadseregünk parancsnokának (Trofimenko tábornoknak) hadműveleti alárendeltségében; az 1. hadsereget pedig Macici hadtesttábornokkal az élén — az 53. hadsereg parancsnokának (Managarov tábornoknak) alárendeltségében. Ez az alárendeltségi viszony biztosította a szovjet és román csapatok szoros együttműködését, az akkor legfontosabb — a debreceni és a budapesti — irányokban, valamint a román magasabbegységek hatékony támogatását a szovjet technikai eszközök tüzével és csapásaival.

A tevékenység elgondolása az volt, hogy az említett irányokban szét kell verni az ellenséget, és el kell vágni a német fasiszta, illetve magyar csapatok visszavonulási útvonalait a Keleti-Kárpátoktól nyugati irányban. Ezzel a 4. Ukrán Front csapatai számára megnyílna az út a hegygerinceken keresztül. Részletesebben erről az Európa középpontjában című fejezetben szólok. Itt csupán megemlítem — már az első közös ütközet megerősítette azt a régi igazságot, hogyha egy hadsereg igazságos ügyért küzd, úgy csapatai bámulatos hősiességre képesek és sok harci dicsőség jut osztályrészükül. Annál is inkább így volt ez, mert válluk mellett ott érezték a szovjet katona vállát. Az első harcokban Clujnál legjobbnak a Tudor Vladimirescuról elnevezett 1. román gyaloghadosztály mutatkozott, amely később a debreceni hadműveletben tanúsított hősiességeért megkapta a megtisztelő „Debreceni” elnevezést, majd a Vörös Zászló Érdemrendet is kiérdemelte.

A Clujtól Prágáig vezető hadiutat a szovjet és román katonáknak a hitlerista megszállók elleni közös harca jelzi. Itt növekedett és erősödött a szovjet katonák és az új Románia csapatainak fegyverbarátsága. Különös figyelemmel kísértük a román parancsnokok és katonák növekvő mesterségbeli tudását. Némely személyes hőstetről a legfelsőbb főparancsnok számára is készült jelentés. Így például Malinovszkij a következő táviratot küldte Sztálinnak: „Kérem engedélyezze Gheorghe Greca törzsőrmester és Pavel Viera törzsőrmester, román vadászpilóta kiállítását a Vörös Zászló Érdemrenddel. Nevezettek a szovjet parancsnokságtól kapott feladat alapján Debrecen

körzetében február 10-én lelőtték a He—129 jelzésű, 214. sz. repülőgépet, melyen a romániai földalatti fasiszta és légionista mozgalom kiemelkedő vezetői Németországba igyekeztek repülni . . .”

A vezérkar előterjesztette a táviratot, s az engedélyt megadták.

A tűzzel és vérrel megpecsételt megpróbáltatásokat, amelyeken a szovjet és román katonák a Hitler-ellenes háborúban együtt mentek át, a népek emlékezetében örökké meg kell őrizni. Ezt követelik a győzelem oltárán hozott áldozatok. Mintegy 286 000 szovjet harcos sebesült meg 1944 nyarán és őszén Románia felszabadításáért vívott harcokban. 69 000 katonánk és tisztünk vesztette életét azért, hogy a román nép megszabaduljon a fasiszta diktatúra borzalmaitól, s hogy szabadon és boldogan építhesse saját földjén a szocializmust. A német fasiszta terület-
rablók ellen vívott harcban kötött barátságot és testvéri segítségnyújtást, a dicső hagyományt feltétlenül még tovább kell erősíteni a lenini nemzetközi politika elvei alapján. Ez azoknak a legendás hősöknek végrendelete, akik megszabadították az emberiséget a barna pestistől.

A SIPKA-SZOROS HŐSEINEK ÚTJÁN

Döntés a Bulgáriába való bevonulásra — A burzsoá kormány manőverei — Zsukov délen — A bolgár népi felkelés és hősei — Birjuzov küldetése — Mint a detektívregényben: hajsza a vonatért — A darázsfaszek nincs többé — Dimitrov segít eloszlatni a nézeteltéréseket — Az együtt ontott vér — Lecke diplomáciai tapintatból

A „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport főerőinek szétzúzása után a szovjet fegyveres erőkre az a feladat hárult, hogy a Magyarországra, Románia belsejébe és Bulgária területére sietve visszavonuló ellenséges csapatok maradványait szétverje. Üldözni, majd megsemmisíteni kellett őket.

Az útelágazáshoz ért mesebeli vitézhez hasonlóan, a Vörös Hadsereg előtt 1944 augusztusának végén, délnyugati irányban vezető három út állott: az első Magyarországra vitt, a másik Románián, a harmadik pedig Bulgárián haladt keresztül. Mindhárom rejtett magában nehézségeket és nagy veszélyeket. De míg a mesebeli vitéznek csak egy utat kellett választani, a szovjet csapatoknak mindhárom utat meg kellett járniuk. A mi feladatunk a vezérkarnál akkor az volt, hogy megjelöljük, milyen módon lehet ezt a legjobban elvégezni.

Nem feledtük, hogy az ellenségnek még hatalmas lehetőségei vannak. Bevethette csapatait ellenünk Jugoszláviából, Albániából és Görögországból, ahol 20 hadosztálya és 7 dandára állomásozott. Számolni kellett továbbá azzal a lehetőséggel is, hogy az ellenséges erők egy részét átirányítják Olaszországból, ahol a német hadvezetés csaknem ugyanolyan erejű csoportosítást tartott fenn, mint a Balkánon. Egészében véve 50 hadosztállyal és dandárral számoltunk. Nem kis erő, a mi szövetségeseink pedig ugyanakkor rendkívül lassan támadtak. A legkisebb tévedés ebben a helyzetben súlyos következményekkel fenyegetett.

A vezérkar számba vette az akkor Bulgáriában kialakult helyzet minden bonyodalmát. Egyfelől sok mindent tudtunk erről a kicsi, de szabadságszeretetéről és forradalmi hagyományairól híres népről, népünk régi barátjáról és testvéréről. Ez az idegen hódítók és saját kapitalista urai ellen küzdő bátor harcosok és vitéz katonák Bulgáriája; a hősi forradalmi felkelők országa; Hriszto Botev, Dimitr Blagojev, Vaszil Kolarov, Georgi Dimitrov hazája. A másik oldalon viszont ott látjuk — a kormánnyal az élen — a német fasizmus kiszolgálóit, akik Bulgáriát a hitleri Németország oldalán viselt háborúba taszították, és a Harmadik Birodalom helytartóinak uralma alá hajtották.

A szovjet tisztok és tábornokok mélységesen hittek a bolgár nép Hitler-ellenes és antifasiszta erőiben, és meg voltak győződve róla, hogy országunk iránti rokonszenvük rendíthetetlen. Abban reménykedtünk, hogy egyetlen bolgár katona sem emel kezét a Vörös Hadsereg — felszabadítójára. Ez a feltételezésünk nem volt vakság. Bizalmunkat a bolgároknak — Bulgáriát az Oszmán Birodalom igája alól egykor felszabadító — népünk iránt régóta érzett barátságára és tiszteletére, valamint az országban kialakult helyzet pontos ismeretére alapoztuk. A vezérkarinak érteniük kellett a szív parancsának és az értelem figyelmeztető szavának egyeztetéséhez. Tudtuk, hogy a nemzeti és társadalmi felszabadulásért széles körű harc bontakozott ki az országban, hogy az állam hazafias erőit a Hazafias Front (melynek megalakulása már befejeződött) egyesíti, továbbá, hogy a harc élén a Bolgár Munkáspárt áll.

A Hazafias Front jelszavát, Georgi Dimitrov kezdeményezésére 1942. július közepén adták ki. A Bolgár Munkáspárt hivatott és bölcs vezetője, Georgi Dimitrov akkor Moszkvában, Rosztokino környékén, a Mezőgazdasági Kiállítás mellett levő épületben dolgozott. Hosszú éveken keresztül, egészen a Komintern 1943-ban történt feloszlásáig annak végrehajtó bizottsági főtitkáráként működött. Ő vezette a Bolgár Munkáspárt Központi Bizottságának Külföldi Irodáját is.

A Hazafias Front programját a párt Külföldi Irodája dolgozta ki. A programban mindenekelőtt nemzeti felszaba-

dulási feladatok voltak — a hitleri Németország és szövetségesei, valamint Bulgária közti szövetség megszakítása; a bolgár nép megszabadítása az országon uralkodó német náciaktól; a bolgár megszálló csapatok visszavonása Jugoszláviából és Görögországból. Ezenkívül, az ország demokratikus átalakításával kapcsolatos belpolitikai követeléseket is tartalmazott a program — az antifasiszta harcban való részvételért üldözött személyek szabadon bocsátása; az eltiport politikai szabadságjogok helyreállítása; a fasiszta szervezetek feloszlata. Közelebbi feladatként a program a németbarát kormány megdöntését és a nép bizalmára támaszkodó kormány létrehozását, valamint a Szovjetunióval a barátság és együttműködés biztosítását szabta meg.

A bolgár nép széles néptömegei — a Munkáspárt aktivistái, a Földműves Népi Szövetség tagjai, a szociáldemokraták, a hazafias érzelmű katonák, a munkások, a parasztok, a kézművesek, a forradalmi ifjúság — miután megismerték a program tartalmát és jelszavait — lelkesedéssel támogatták a Hazafias Frontot.

Mi pedig, a vezérkar tábornokai és tisztjei, a bulgáriai hadművelet előkészítése közben gyakran folyamodtunk Dimitrov műveihez, egyes esetekben pedig személyes tanácsaira támaszkodtunk. Senki más nem ismerte olyan jól Bulgáriát, és nem lett volna képes olyan helyesen megítélni fejlődésének útjait. Néhányszor, amikor Georgi Mihajlovics meglátogatta a főhadiszállást, találkoztam vele, és részt vehettem a szovjet vezetőkkel folytatott egyes megbeszélésein. Számomra és más, abban az időben fiatal emberek számára Georgi Dimitrov élő legenda és az igazi forradalmár példaképe volt. A lipcsei per után — melyen bírától magához ragadva a kezdeményezést, Göringet és Goebbelst, illetve az egész fasiszta rendszert a vádlottak padjára kényszerítette — mindenki ismerte országunkban, és mint a kommunizmus eszméinek bölcs és rettenthetetlen harcosa, rendkívül népszerű volt. A szovjet emberek elvtársként és barátként ismerték és szerették Georgi Dimitrovot.

Bár a vezérkarnak — úgy tetszik — nem volt közvetlen kapcsolata a Komintern VB főtitkárával és a Bolgár Munkáspárt Külföldi Irodájának elnökével, mégis — mi, a ve-

zérkar tisztjei — emlékeztünk arra, hogy alig néhány órával az után, hogy a Kremlben megvitatták az új helyzetet, amely a hitleri Németországnak a Szovjetunió ellen végrehajtott agressziója kapcsán létrejött, Georgi Dimitrov már összehívta a Komintern VB Titkárságának tanácskozását. A tanácskozáson határozatot hoztak, hogy a Szovjetunió megsegítésére Európában, a német fasiszta megszállás és a náci Németországtól való függőség ellen hatalmas nemzeti felszabadító mozgalom megszervezésére irányuló, mindent átfogó, tömegekre kiterjedő propaganda-hadjáratot kell kibontakoztatni.

Mi akkor tapinthatóan érzékeltük, hogy a szovjetország nincs egyedül, hogy a szovjet nép harca egységes frontba olvad más népeknek a gyűlölt ellenség ellen folytatott harcával.

A Komintern Végrehajtó Bizottsága azt javasolta, hogy a különböző országok politikai emigránsaiból nemzetközi egységet szervezzenek, amit azután a gyakorlatban létre is hoztak. Részt vettek benne a spanyol, cseh, szlovák, lengyel, bolgár, görög, román, német, osztrák, angol és más népek képviselői. Szervezetileg az egység egy különleges rendeltetésű önálló gépkocsizó lövészdandár állományába tartozott. Politikai irányítását közvetlenül Dimitrov látta el.

Georgi Mihajlovics javaslatára 1941 októberében az egység parancsnokhelyettesének, a bolgár nemzetiségű Ivan Vinarovot nevezték ki, aki később a népi Bulgária életének jelentős személyisége lett. A kinevezést igen sokoldalúan vizsgálták meg. Vinarov bolgár forradalmár volt, annak idején el kellett hagynia hazáját, és a Szovjetunióba emigrált. Elvégezte a Frunze Katonai Akadémiát, és kinevezték a Vörös Hadsereg ezredesévé. Majd a Komintern apparátusában és a Bolgár Munkáspárt KB Külföldi Irodájában végzett munka következett. Vinarov rendszeresen, hetente legalább egy alkalommal megjelent Dimitrovnál a Kominternben, jelentést tett az internacionalistákról, utasításokat és tanácsokat kapott.

A dandár részt vett Moszkva védelmében, a városban katonai szolgálatot teljesített. Az események nem tették szükségessé, hogy teljes állománnyal harcba vessék, de a

dandár harcosainak csoportjai, többek között az internacionalisták is, részt vettek a főváros előterében vívott ütközetekben. A nemzetközi egység sok harcosát osztották be azokba az illegális csoportokba, amelyeket saját hazájukba küldtek harcolni, ahol a hitleri megszállók elleni küzdelemben nagy szükség volt segítségükre.

Dimitrov előre látta a német fasiszta agresszorok dicstelen bukását, a nagy társadalmi változásokat, és az új fegyveres erők létrehozásának szükségességét a felszabadított országokban. A Komintern VB Titkárságán dolgozók jól emlékeznek egy alkalommal tett bölcs kijelentésére: „A kommunista számára nagyon fontos, hogy legalább elemi katonai ismeretei legyenek. Ha hazamegyünk, nemcsak politikai munkát kell végeznünk, hanem a hadsereget is létre kell hoznunk”.¹⁹

Bulgáriában a belpolitikai helyzet alakulásából Dimitrov már 1944 júniusában levonta azt a következtetést, hogy az országban a jelenlegi állam válságának elmélyülése várható. Ennek oka a Bagrjanov-kormány népellenes politikája volt. Dimitrov a „Hriszto Botev” rádióállomás egyik adásában kijelentette, hogy a kormány becsapja a népet, és hogy politikája a hitleristák, illetve bolgár cinikosaik érdekeit szolgálja. De azt nem képes úgy megoldani, hogy „a kecske is jóllakjék és a káposzta is megmaradjon”. Dimitrov arra is figyelmeztetett, hogy az ország belső helyzete, a nép és a hadsereg hangulata semmi jót nem jósol Bagrjanovnak és a hitleristáknak, mivel ez utóbbiak Bulgáriát nemzeti katasztrófába sodorják.²⁰

A szovjet vezérkar figyelmesen tanulmányozta a Bolgár Munkáspárt hatalmas munkájának eredményét, és tudtuk, hogy Bulgáriában erős és jól szervezett partizánmozgalom bontakozott ki. A Hazafias Frontnak 1944-ben 18 000 fős népi felszabadító felkelő hadserege volt az országban. Bolgár méretek szerint ez sokat jelentett. A felkelő hadsereg az egész állam területére kiterjedő belső frontot hozott létre Bulgáriában, amely magára vonta a monarcho-fasiszta csapatokat, a rendőrséget és a hitlerista helyőrségeket. Az üzemekben és a hivatalokban, a hadseregben, a városokban és a falvakban 12 000 harcost egyesítő katonai osztagok hálózata tevékenykedett. Ehhez hozzá kell még számítani a

partizánok mintegy 200 000 főnyi segítőtársát és bűjtatóját. A fasisztákat támogató bolgár kormánynak azon kísérletét, hogy a mozgalmat fegyverrel elnyomja, a partizánok sikeresen visszaverték.

A vezérkar mindezeket — mint a helyzet kedvező tényezőit — figyelembe vette.

Nem lehetett azonban számításba venni azt, hogy Bulgária formailag nem volt hadiállapotban a Szovjetunióval. Jóllehet a fasiszta bolgár kormány ilyen veszélyes lépésre nem szánta rá magát, mégiscsak szövetséges volt a fasiszta Németországnak, és amivel lehetett segítette őt. A hitleri hadsereg használta az állam területét és közlekedését, a bolgár csapatok pedig megszálló szolgálatot teljesítettek Jugoszláviában és Görögországban, ami lehetővé tette, hogy a hitleri hadvezetés az így felszabadult erőit a szovjet—német arcvonalon alkalmazza. Bulgáriában Hitler cinkosainak klikkje kegyetlenül leszámolt a partizánokkal és más hazafiakkal.

A bulgáriai hadműveletek terveinek kidolgozásában, mint várható volt, a legsúlyosabb teher a 3. Ukrán Front irányítástjeinek vállára nehezedett. Vezetőjük az éles eszű Vaszilcsenko vezérőrnagy volt, aki csak úgy ontotta az érdekes gondolatokat. Egyszer, a hadművelet tervének jelentése közben, mellesleg megemlítette, hogy nézete szerint a német hadvezetés nem várja a szovjet csapatok bekanyarodását Bulgáriába. Megkértem: indokolja meg álláspontját. Ha ugyanis a hitleri Németország Bulgáriába nem vár bennünket, akkor nyilvánvaló, hogy nem is épített ott szilárd védelmet. Ebben az esetben, ha támadást indítunk, számíthatunk tevékenységünk váratlanságára az ebből eredő összes következményekkel.

Vaszilcsenko felhívta a figyelmet a Bagrjanov kormányának, általunk ismert, kulisszák mögött folytatott manővereire. A kormány egyes képviselői titokban kapcsolatba léptek az angol—amerikai körökkel.

— Bagrjanov valamennyi ilyen manővere azt a célt szolgálja — jelentette Vaszilcsenko —, hogy megakadályozza a Vörös Hadsereg bevonulását Bulgáriába. Ezt megerősíti az is, hogy a hitleri helytartók nyugodtan ülnek, és mind ez ideig eszükbe sem jutott Bulgáriát elhagyni. Úgy

látszik azt gondolják, a Szovjetunió nem sérti meg Bagrjanovnak a szövetségeseink által külön alkuval megerősített, állítólagos semlegességét.

Mindezek egyeztek az én gondolataimmal is. De kellett-e ezt jelentenünk a felsőbbségnek? Tisztán katonai szempontból igen csekély volt a bizonyító erejük. Én azonban beszéltem erről Antonovnak, aki elhatározta, hogy tájékoztatja a legfelsőbb főparancsnokot ezekről a „véleményekről”.

Közben az események továbbra is gyorsan peregtek. Miután a német fasiszta csapatok Iasi—Kisinyov térségében megsemmisültek, Bagrjanovnak is fel kellett hagynia az-
zal a reménnyel, hogy Hitler jelentős katonai segítségével valahogy megszilárdíthatja Bulgáriában a fasiszta rezsimet. Ilyen segítséget várni — utópia volt. De belső erők sem voltak, a bolgár nép gyűlölte megúnt vezetőit és a fasiszta rendszert. Megérett az idő a forradalom kirobbantására. Közben a Vörös Hadsereg Romániában — ahol kitört a népfelkelés — lendületesen folytatta támadását, és közeledett Bulgária északi határaihoz.

1944. augusztus 26-a a történelembe úgy vonult be, mint az a nap, amikor a Bolgár Munkáspárt határozatot hozott a bolgár nép fegyveres felkelésének közvetlen előkészítésére. Ez összhangban volt a helyzettel és valós lehetőségeket biztosított. A Bolgár Munkáspárt Központi Bizottsága kiadta a történelmi jelentőségű 4. számú körlevelét, amely arra kötelezte a kommunistákat, hogy a hitleri csapatok kiűzésére, a fasiszta miniszterek megdöntésére, a Hazafias Front kormánya létrehozására és a népi demokratikus hatalom megteremtésére hívjanak bátor és döntő harcba minden antifasiszta erőt.

A következő napon Dimitrov, aki többször beszélt Sztálinnal, megküldte a Munkáspárt Központi Bizottságának az irányelveket. Az irányelvek megszabták, hogy minden erőt a Hazafias Front Országos Bizottsága köré kell tömöríteni; le kell fegyverezni a német fasiszta katonai egységeket és a Gestapót; fel kell számolni minden, a Hazafias Fronttal és a Vörös Hadsereggel való szembenállást; létre kell hozni a Hazafias Front kormányát. Külön pont szólt arról, hogy „A bolgár népnek és fegyveres erejének inga-

dozása nélkül a Vörös Hadsereg, a Bulgáriát anémet iga alól felszabadító hadsereg oldalára kell állnia, és vele együtt meg kell tisztítani a bolgár földet a hitlerista rablóktól és aljas cinkosaitól”.²¹

Ilyenformán, a felfegyverzett bolgár népnek az országban uralkodó fasiszta rendszer elleni forradalmi harci programja pontosan meg volt határozva. A bolgár kommunisták, akik a forradalmi erőket irányították, azonnal hozzáláttak Dimitrov irányelveinek végrehajtásához.

A Bagrjanov-kormány, noha kilátástalan helyzetbe került, továbbra is a hitleristákkal való együttműködés politikáját folytatta, és harcolt a Hazafias Front erői ellen. A szovjet vezérkarnak cáfolhatatlan bizonyítékok voltak birtokában, hogy a szétvert német fasiszta csapatok megerősítésére Bulgárián keresztül érkezett segítség Románia területére. Erről jelentés futott be a főhadiszállásra. A szovjet kormány augusztus 30-án javasolta a bolgár kormánynak, hogy azonnal szüntesse be a német csapatok át-bocsátását Románia területére. Bagrjanov két tűz közé került, nem tudott kikecmeregni a szorult helyzetből, és nyugalományaiba vonult.

Két napig Bulgáriának nem volt kormánya. 1944. szeptember 2-án megalakult az új kabinet, Muraviev miniszterelnök vezetésével. Muraviev, hatalomra jutásakor a szófiai rádióban komolyan elkötelező bejelentést tett, közölte, hogy a kormány véget akar vetni annak a politikának, amelyet a bolgár nép sohasem helyeselt. Bejelentette, hogy helyreállítják a bolgár nép összes demokratikus szabadságjogait, teljes és feltétel nélküli amnesztiát kap mindenki, aki Bulgáriában a diktatórikus rendszer és Németországgal szövetséget kötő hatalom ellen harcolt. Muraviev kötelezettséget vállalt a fasiszta szervezetek feloszlására, külpolitikai téren pedig a szigorú, feltétlen semlegesség megtartására, valamint az összes, Bulgária határát átlépő úgyszintén az ország területén tartózkodó német csapatok lefegyverzésére. Ígéretet tett tárgyalások megkezdésére, melynek célja Bulgária hadiállapotának megszüntetése Angliával és Amerikával. Mint a kormány egyik legfontosabb feladatát, külön kiemelték a bizalom helyreállítását Oroszországgal.

Ámde rövidesen kitűnt, hogy a kormánynak ez a nyilatkozata hazugság. A szovjet vezérkarnak biztos tudomása volt a bolgár kikötőkben levő német hajókról és a több ezer hitlerista katonáról, aki a Vörös Hadsereg üldözése előtt az országban bújt meg. Az ellenség a bolgár kikötőket tengeralattjáró bázisul felhasználva, továbbra is veszélyeztette a fekete-tengeri szovjet hajózást és a szovjet csapatok tenger menti szárnyait. Mindez arra készítetett bennünket, hogy változatlan ütemben készítsük elő a szovjet csapatok bolgár területen végrehajtandó tevékenységét.

A vezérkar elképzelését a bulgáriai hadműveletekre elkészítettük, majd a főhadiszállásnak jelentettük. Lényegük az volt, hogy Bulgária területén és a part menti vizein az ellenség szétverését a 3. Ukrán Front, a Fekete-tengeri Flotta és a Dunai Katonai Flottilla erőivel kell megoldani. A tevékenységek megindulási körletét Dobrudzsa déli részében, a főcsapás végrehajtását pedig Ajtosz, Burgasz irányában tervezték. Várna és Burgasz fontos kikötőinek birtokbavételét, ahol az ellenség hadihajói tartózkodtak, a Fekete-tengeri Flotta és a front csapásmérő csoportosításából néhány magasabbegység együttes erőfelfejtésével szándékoztak végrehajtani. Antonov, amikor a hadművelet elgondolását jelentette, nem feledkezett meg a váratlanság elérésének lehetőségéről, abban az esetben, ha az ellenség nem vár bennünket Bulgáriában.

Sztálin, nem utasította el a vezérkar elképzeléseit, de azt mondta, hogy a helyszínen kell pontosabbá tenni a helyzetet, és a terv kidolgozását ott kell véglegesen befejezni. Megparancsolta Zsukovnak, hogy e célból induljon útra a 2. és 3. Ukrán Front csapataihoz. Azt tanácsolta Georgij Konsztantyinovicsnak, hogy a frontparancsnokok és a főhadiszállás képviselőjének, Tyimosenko marsallnak bevonásával végezze munkáját. Sztálin azt ajánlotta Zsukovnak, hogy elutazása előtt beszéljen Dimitrovval, és hallgassa meg tanácsait. Zsukov látogatását megelőzően, ő maga beszélt telefonon Georgij Mihajloviccsal. Dimitrov egyetértett a tervvel, és igen hasznos találkozás jött létre.

Zsukov, mint mindig, késedelem nélkül utazott vezényeltetésének helyére. Megérkezése után azonnal munkához látott. A hadművészet klasszikus szabályai szerint az

ellenségről szóló adatok tisztázásával kezdte. Ekkor derült ki, hogy Tolbuhin csapatainak arcvonala előtt a helyzetet nem tanulmányozták kellőképpen. Bulgáriát valahogy elkerülték a háború viharai, formailag nem tekintettük ellenségnek, és a német fasiszta hadsereget jobban ismertük a bolgár hadseregnél. Csak azt tudtuk, hogy a bolgár csapatok nagy többsége az ország központjában és nyugaton tartózkodik, hogy jelentős erők vannak Görögországban és Jugoszláviában, de azt, hogy milyen erők vannak az állam északi részében — kellő módon sem a front, sem a vezérkar nem ismerte. Természetes, hogy gyorsan nekifogtak a csorba kiköszörüléséhez.

A hadművelet előkészítésével nem volt szabad késlekedni. Amíg korábban a német hadvezetés és Bulgária fasiszta kormánya nem várta, hogy a Vörös Hadsereg az ország területére lép, most, szeptember elején viszont, nem volt nehéz megállapítania a szovjet csapatok jelentős csoportosításának ideirányítását. A késlekedés — a tevékenység váratlan jellegének elvesztését jelentette volna. Csakhogy, amint ez a háborúban gyakran előfordul, az adott pillanatban a helyzet bizonyos fokú várakozásra készítetett bennünket. Üzemanyagot kellett kiszállítani a csapatokhoz, mert nélküle sem a harckocsik, sem a gépkocsik nem mozghattak volna. Egyik hadseregnél, hasonló okból, lemaradt a tüzéség. Végül, némiképpen át is kellett csoportosítani az erőket.

Szeptember 4-én estére elkészült a csapatok tevékenységének terve, amely alapján megőrizte a vezérkar elképzelését. Tyimosenko akkor megbetegedett, és nem vett részt a munkában.

Erre az időpontra Bulgáriában a helyzet még bonyolultabbá vált. A „Dél-Ukrajna” hadseregcsoporthoz szétvert egységei, anélkül, hogy ezt a bolgár hatóságok a legkisebb mértékben akadályozták volna, Bulgária területén vonultak vissza; a tengeri kikötőkben a német hadihajók tucatjával találtak menedéket; hitlerista csapatok összpontosultak Szófia, Szlivnica, Breznica körzetében. Németország bulgáriai követe bejelentette a bolgár kormánynak, hogy a német csapatok egyhamar nem szándékoznak Bulgáriát elhagyni. A vezérkar arról értesült, hogy a hitleristák az

utolsó pillanatban fordulatot hajthatnak végre az országban, és a Szovjetunió ellen háborúba kényszeríthetik Bulgáriát.

Mivel a Bulgária területén folytatott hadműveletek sikeres kimenetele szempontjából nagy jelentőségűek voltak a tengeri tevékenységek, a Zsukovnak és Tolbuhinnak nyújtandó segítség megadása céljából megérkezett Kuznyecov tengernagy. A Fekete-tengeri Flotta (parancsnoka Oktyabrszkij tengernagy) és a Dunai Katonai Flottilla (parancsnoka Gorskov tengernagy) akkor hadműveletileg a 3. Ukrán Front alárendeltségébe tartozott. A flotta fő feladata az volt, hogy megakadályozza az ellenség hadihajóit Bulgária elhagyásában, továbbá a szárazföldi csapatokkal együttműködve foglalja el Várnát és Burgaszt. A flottának, a bolgár kikötők birtokbavétele és Tolbuhin csapatainak beérkezéséig való tartása céljából, tengeri deszantot kellett telepítenie. A hadművelet kezdeti napjául szeptember 10-ét jelölték meg.

A bulgáriai hadművelet pontos tervét a főhadiszállás szeptember 5-én hagyta jóvá. A szovjet kormány még azon a napon jegyzékben fordult Bulgária hatalmon levő köreihez, melyben a következőket fejtette ki:

„A szovjet kormány Bulgária politikáját nem értékelheti másképpen, mint gyakorlatilag háború viselését a Szovjetunió ellen Németország táborában, mint olyan politikát, amely mindazonáltal folytatódik, hogy a katonai helyzet Németország számára gyökeresen romlott; ez a helyzet lehetőséget nyújtana Bulgáriának, hogy minden veszély nélkül szakítson Németországgal, és ezzel az ország megmenekülne a pusztulástól”.²²

A szovjet kormány jegyzékét este 7 órakor Moszkvában Bulgária követének kézbesítették, aki rendeltetésszerűen továbbította.

Amint Bulgáriában tudomást szereztek erről, a Bolgár Munkáspárt Központi Bizottsága a Népi Felszabadító Hadsereg vezérkarával együtt rendkívüli ülést tartott. Az ülésen elfogadták a felkelés végrehajtásának tervét. A főcsapást Szófiában, szeptember 9-én éjszakára tervezték. A felkelést a főváros munkásságának hatalmas, politikai célú munkabeszüntetésével és tüntetésével kellett megkezde-

ni. A tüntetések politikai és harci irányítása, valamint oltalmazásuk a Bolgár Munkáspárt jelentős személyiségére, Todor Zsivkov elvtársra hárult. A párt operatív irodája vezetőjéül nevezték ki, melyet a fővárosban a népi felkelés fegyveres erőinek irányítására hoztak létre. Az iroda tagjai Sztanko Todorov, Vladimir Bonev és Ivan Bonev elvtársak voltak. A munkabeszüntetések már 1944. szeptember 6-án megkezdődtek.

Muraviev kormánya megdöbbszent. Szeptember 6-án éjjel a kormány képviselői felkérték szófiai ügyvivőnköt, értesítse a kormányunkat, hogy Bulgária megszakította kapcsolatait Németországgal és fegyverszünetet kér. Ez fontos bejelentés volt.

Amikor a bolgár kormánynak a békekötésre vonatkozó kérelme Moszkvába megérkezett, Sztálin a főhadiszálláson tartózkodókkal — Dimitrovval telefonon — megbeszélte az ügyet, majd fölhívta Zsukovot, és megparancsolta, amíg a helyzetet tisztázzák, a 3. Ukrán Front csapatainak előremozgását — ideiglenesen — Giurgiu, Razgrad, Sumen (ma: Kolarovgrad), Dilgopol, Kamcsija folyó északi partja vonalára korlátozzák. Sztálin beszélt a Bulgáriában zajló eseményekről, a felkelők helyzetéről. Elmondta, hogy a népi felkelés ideje már közel van, és a Muraviev-kormány számára eljött a döntő elhatározás ideje: hadd gondolkozzék hát a jövőről.

A 3. Ukrán Front haditanácsa összeköttetésbe lépett Bulgária Népi Felszabadító Hadseregével és a Munkáspártnak az ország határsávjában működő helyi bizottságaival. A kommunistáknak a néphez intézett felhívása, hogy tisztítsák meg az országot a hitlerista rablóktól és működjenek együtt a Vörös Hadsereggel, meghallgatásra talált Bulgária földjén. Abban az időpontban, amikor az országban megérett a helyzet népi felkelésre, az északi határokon csapataink készen álltak Bulgáriába való bevonulásra.

Muraviev kormánya, más kiutat nem látva, szeptember 7-én hivatalosan bejelentette a szakítást Németországgal, és szeptember 8-án hadat üzent. Ekkor a szovjet kormány vizsgálat tárgyának elfogadta a bolgár fegyverszüneti kérelmet.

tak a vezérkar munkájával. Emlékszem, hogy annak idején a frontok helyzetére vonatkozó éjszakai jelentések rendszerint a főhadiszállás és az Állami Honvédelmi Bizottság több tagjának jelenlétében folytak le, mivel politikai és katonai kérdéseket vitattak meg, és ilyen kérdésekben hoztak döntéseket.

Zsukovtól hamarosan válasz érkezett: „A csapatok előremozgását korlátozó parancsot, a meghatározott terepszakasszal együtt, pontos végrehajtásra, személy szerint Tolbuhinnak és Oktyabrszkijnek továbbítottam. Az előrevezetett egységek tevékenysége szeptember 8-án 11 órakor kezdődik, ezt követi a főerőké.” Zsukov maga ment Gagen és Sarohin hadseregéhez, hogy ellenőrizze, felkészültek-e az előttük álló tevékenységre.

A hadvezér sohasem elégszik meg a kialakult helyzet egyszerű rögzítésével — ilyen a természete. Mindig arra törekszik, hogy a jövő mélyére hatoljon, és meglássa a hadművelet következményeit. Így volt ez természetesen Georgij Konsztantyinovicsnál is. Amikor jelentést tett a főhadiszállás parancsának pontos végrehajtásáról, igyekezett előre nézni, és a helyzet valós körülményeit figyelembe véve jelentette elgondolását is.

„Ha a 3. Ukrán Front — jelentette —, miután kijutott Ruscsuk (ma: Ruzse), Razgrád, Sumen, Várna vonalára, tovább nem fog támadni, Tolbuhin frontjának sávját ki kell szélesíteni a Duna mentén Turnu Severinig, felszabadítva ezzel Malinovszkij magasabbegységeit a Giurgiu, Turnu Severin terepszakasz védelme alól.

Miután Tolbuhin egységei kijutottak Turnu Severin, Calafat terepszakaszra, egy megerősített hadsereggel át lehetne kelni a Dunán azzal a feladattal, hogy a Belgrád—Szaloniki vasútvonalat elvágja, és birtokba vegye Belgrád, Paraćin, Knjaževac, Lom vonalát”.

A 3. Ukrán Front seregtestei ilyen helyzetben — a marsall véleménye szerint — jól biztosíthatnák a 2. Ukrán Front Magyarország elleni hadműveletét, segítséget nyújthatnának a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadseregnek és a németeket Görögország feladására kényszerítenék.

E javaslatok alapgondolata egyezett a vezérkar jövőre vonatkozó nézeteivel is. A legfelsőbb főparancsnok ismer-

te a vezérkar tervét, és amikor Zsukov elküldte neki javaslatait, ő azokat átadta nekünk. Ezeket az elképzeléseket a Jugoszlávia területén lefolytatandó hadműveletek terveinek kidolgozásakor tekintetbe vettük.

...Szeptember 8-án, pontosan 11 órakor a 3. Ukrán Front csapatai megindultak előre. Bulgária határát elsőként a gépesített osztagok lépték át, őket egy óra múlva követték a lövészadosztályok. A bolgár határőrök nem tanúsítottak ellenállást. Egyetlen lövés nem hangzott el, még a Dobrics körzetében elhelyezkedő bolgár gyalogosadosztály egységei részéről sem. Sőt, a bolgár katonák rengeteg jelét adták a szovjet csapatok iránti rokonszenvüknek. A helyi lakosság kenyérrel és sóval fogadta katonáinkat és tisztjeinket. Az emberek kijöttek az utcára, a Vörös Hadsereg átvonuló csapatainak üdvözlésére. A bolgár tisztek, akikkel egységeink parancsnokai gyorsan felvették a kapcsolatot, közölték, hogy a bolgár főparancsnokságtól kapott parancs megtiltja a Vörös Hadsereg elleni harcbalépést.

A 4. és 7. gépesített hadtestek, melyeknek még azon az éjszakán be kellett érniük a lövészcsapatokat, 18 órakor megkezdték előremozgásukat. A Fekete-tengeri Flotta Várna kikötőjében hozzálátott a tengeri gyalogosdeszant kirakásához.

A bolgár burzsoá kormány kénytelen volt valóban megszakítani a kapcsolatot a fasiszta Németországgal. Amint a tényleges szakításról a bizonyítékokat megkaptuk, szeptember 9-én 19 órakor alábbi táviratot küldtük Zsukovnak, Kuznyecovnak, Tolbuhinnak és Oktyabrszkijnek: „Figyelembe véve, hogy a bolgár kormány megszakította a kapcsolatot a németekkel, hadat üzent Németországnak és a szovjet kormányt a fegyverszünettel kapcsolatos tárgyalások megkezdésére kérte — az Állami Honvédelmi Bizottság utasításának megfelelően a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja: 9.9. 21.00-ig foglalják el a tervben meghatározott helységeket, és 9. 9. 22.00-tól szüntessék be Bulgáriában a haditevékenységeket...”

A szovjet csapatok elhelyezkedési vonalán túl, Szófiában és Bulgária más kulcsfontosságú helységeiben szeptember 9-ére virradó éjszaka a Bolgár Munkáspárt vezeté-

sével megkezdődött a népi felkelés. Mint ismeretes, a nép ragyogó győzelmet aratott.

A felkelés győzelméről szóló hírt gyorsan megkaptuk. Ezzel egyidejűleg arról értesültünk, hogy Kimon Georgiev elnökletével új minisztertanácsot hívtak életre. Georgiev még azon a napon reggel beszélt a rádióban, ismertette kormányának összetételét, és kiáltvánnyal fordult a bolgár néphez. A kormány küldöttséget jelölt ki, hogy az a Szovjetunióval a fegyverszünet ügyében tárgyaljon. Az országban helyreállították a politikai szabadságjogokat; a népellenes régi kormány tagjait letartóztatták.

Mindez örömdetes volt. Teljes biztonsággal azonban még nem tájékozódhattunk; a Bulgáriában zajló eseményekről kapott információ nyilvánvalóan nem volt elégséges ahhoz, hogy belőle valamiféle katonai következtetéseket lehetett volna levonni. Ugyanakkor nagyon fontosnak tartottuk, hogy Bulgária a hitleristákkal fennálló szövetséget megszakítva, bekapcsolódjék a fasiszta Németország elleni nagy felszabadító háborúba. Egyszersmind ártalmatlanná kellett tenni a reakciós erőket, megakadályozva őket abban, hogy az országban polgárháborút robbantsanak ki. A hozzánk beérkezett adatokból nem lehetett világosan megállapítani — hozzálátnak-e Bulgáriában a régi államgépezet szétzúzásához, milyenek a hadsereg felső vezetésének pozíciói jelenleg, és milyenek lesznek a jövőben, a Bolgár Munkáspárt milyen szerepet játszik a hadseregben most, és milyenre tehet szert a közeljövőben. Szilárdan hittük, hogy a Munkáspárt a népi felkelés irányítását biztosan kézben tartja, képes az országban az élet rendes kerékvágásba terelésére szolgáló rendszabályok foganatosítására, és a nép érdekeinek megfelelő államrend megteremtésére.

Nem volt minden világos Kimon Georgiev kormányának összetételét illetően. Nem ismertük kellő részletességgel a miniszterek múltbeli tevékenységét. Georgiev mindenekelőtt németellenes beállítottságú ember hírében állt. Ez nagyon jó színben tüntette fel őt. Ráadásul, az 1934. május 19-i fordulat után, mint kormányfő, diplomáciai kapcsolatba lépett a Szovjetunióval, s ez szintén mellette szólt. Ámde, azt is tudtuk, hogy akkor 1934-ben, a munkásmozgalom, de különösen a kommunisták ellen dühödt haj-

sza folyt. Éppen a harmincas években semmisítették meg a parlamentarizmus és a burzsoá demokrácia utolsó maradványait, és hozták létre a fasiszta katonai diktatúrát Bulgáriában.

Volt a kormányban olyan ember is, mint Nikola Petkov tárcanélküli miniszter, a Földműves Népi Szövetség tagja, nagy hatalmú tőkepénzes, aki reakciós politikai nézeteiről volt ismert. Ettől az embertől a népi felkelés demokratikus eredményeit veszélyeztető ellentevékenységet lehetett várni. Az idő ezt igazolta is. Petkov a szocialista Bulgária dühödt ellenségének bizonyult. Jó néhány más fontos állami beosztásban is olyan emberek ültek, akiket nem lehetett a nép megbízható barátaihoz sorolni. Mindezt a főhadiszállás nem hagyhatta számításon kívül, mint-hogy a 3. Ukrán Front alapvető erői továbbra is Bulgária területén maradtak, és a közeljövőben ennek az országnak kellett a front közvetlen hadtápterületévé válnia.

Szeptember 9-én déltájban Antonov közölte velem, hogy Dimitrov telefonált: az új bolgár kormány küldöttsége Tolbuhin harcálláspontjára készül repülni. Dimitrov az iránt érdeklődött, mint lehetne jól megszervezni oda-repülésüket, és egyben arról tájékoztattott, hogy a küldöttségben van Dimitr Ganev, a Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja. Számára szabták azt a feladatot, hogy tájékoztassa a front haditanácsát a kormány összetételéről és a Bulgáriában zajló eseményekről.

Nagy érdeklődéssel vártuk a frontról érkező értesítést. Végre Tolbuhin jelentette a főhadiszállásnak, hogy a minisztertanács által megfelelő módon meghatalmazott bolgár kormánydelegáció szeptember 10-én találkozott a front haditanácsával. A delegáció tagjai között volt Dimitr Mihalcsev professzor — Bulgária volt moszkvai követe, az általunk már ismert Dimitr Ganev, és néhány más személy. A delegáció közelebbi feladata az volt, hogy kapcsolatba lépjen a frontparancsnokkal, Tolbuhin hadseregtagbornokkal, megismerkedjék a haditevékenységek megszüntetésének feltételeivel, megbeszélje vele mindazokat a kérdéseket, amelyek a fegyverszüneti tárgyalások megkezdésével kapcsolatosak.

190 A küldötteknek meg kellett egyezniük a bolgár hadse-

regnek a szovjet csapatokkal történő együttműködésében, a hitleristák ellen vívandó közös harcban, meg kellett vitatniuk a diplomáciai kapcsolatok helyreállításának útját-módját Bulgária és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között. Amint az olvasó látja, az ország számára nagyon fontos kérdéseket kellett előzetesen megoldani. Más út ehhez, mint a fronton keresztül megegyezni Moszkvával oly módon, hogy megfelelő delegációt küldjenek a frontparancsnokságra, a bolgárok számára abban az időben nem volt.

A küldöttség a 3. Ukrán Front parancsnokságával folytatott tárgyalását a fő kérdéssel kezdte: a kormány felajánlotta Bulgária részvételét a német fasiszta csapatok elleni fegyveres küzdelemben, és úgy foglalt állást, hogy a szovjet csapatokkal a bolgár hadsereg szorosan együttműködik. A delegáció elnöke Tolbuhinnak elmondotta: Bulgária számára nagyon is fontos, hogy tevékenységét összehangolja a Vörös Hadsereggel, mivel — szavai szerint — a két hadsereg feladatai azonosak. A miniszterelnök nevében a küldöttek arra kérték a front parancsnokát, hogy küldjön Szófiába tekintélyes képviselőt a bolgár és szovjet csapatok tevékenységének összehangolására.

A megbeszélések során a bolgár küldöttek közölték a front haditanácsával, hogy jelenleg a hitleri vezetés jelentős erőket, köztük nagy mennyiségű harckocsit összpontosít Jugoszlávia területén, Niš és Bela Palanka körzetében. A bolgárok arra gondoltak, hogy a német csapatösszevonás kétségtelenül a Szófia elleni támadásra való előkészületeket jelenti. Nyugtalanok voltak, és a bolgár erők azonnali megsegítését kérték, különösen légierővel, a főváros védelmében. A delegáció a Szófia környékén levő repülőterek helyzetét vázolva elmondta, hogy a bolgár hadseregnek nincs repülőbenzinje.

A tárgyalásokon a bolgár hadsereg harckészültségéről is szó esett, mivel ez nagyon lényeges volt a mindkét fél számára fontos — Várnát és Szófiát érintő — hadműveleti kérdés megoldásában.

Tolbuhin megígérte a bolgároknak, hogy kérésüket továbbítja a szovjet kormányhoz. A maga részéről a dunai szállítóeszközökről érdeklődött, minthogy a szovjet csapa-

toknak e széles és bővizű folyamon át kellett kelniük. A frontparancsnok, aki titkos jellegű kérdésekben rendszerint igen óvatos szokott lenni, ez alkalommal nyíltan megmondta, hogy a szovjet csapatoknak Bulgária területén keresztül Vidin körzetébe történő átirányítása elengedhetetlen. Válaszában a delegáció arról biztosította a frontparancsnokot, hogy Bulgária kormánya és népe mindenben segítségére lesz a Vörös Hadseregnek, rendelkezésére bocsátja a vasutat és a vízi szállítóeszközöket, ezek között a német hajókat is, ha ilyenek vannak a Dunán. A bolgárok megígérték, segítenek a Dunán elsüllyesztett német hajók kiemelésében, ismertették az ország vasúti hálózatának szállítási kapacitását, amelyben kevés és erősen elhasználódott mozdony volt.

Miután a hivatalos tárgyalások befejeződtek, Dimitr Ganev különkihallgatást kért, s tájékoztatta a szovjet főparancsnokságot Kimon Georgiev új kormányának jellegéről. „Ez a kormány — mondta Ganev — a Bolgár Munkáspártot, a Bolgár Földműves Népi Szövetséget, a »Zveno« Népi Szövetséget és a »függetlenek«-et (pártonkivülieket) egyesítő tömbnek, a Hazafias Frontnak a kormánya.” Ganev megmagyarázta a kormány sajátosságát, vagyis azt, hogy jöllehet a kommunisták kisebbségben voltak, a Bolgár Munkáspárt mégis vezető szerepet játszott benne. Ezt követően részletesen beszélt a népi felkelésről, a partizán-erőkről, a bolgár kommunisták munkájáról.

A frontparancsnokot természetesen érdekelte a hivatásos bolgár hadsereg is. Ganev jól ismerte a hadsereget, és részletesen jellemezte a hadsereg hangulatát. Az ő szavaival élve, a bolgár csapatok sor- és tisztesi állománya kétszen volt arra, hogy a szovjet katonákkal vállvetve azonnal harcba lépjen. A tisztikarban — különösen a külföldön megszálló szolgálatot teljesítő csapatoknál — volt egy reakciós, fasiszta beállítottságú réteg. Ami pedig Szófia lakosságát illeti, az türelmetlenül várja a Vörös Hadsereg megérkezését.

Sok hasznosat közölt Ganev a bolgár hadsereg hadvezetését illetően is. Kedvezően nyilatkozott Marinov vezérőrnagyról, a volt hadügyminiszterről, aki a Hazafias Front kormányában a bolgár hadsereg főparancsnoki tisztjét

kapta meg. Ugyanakkor megjegyezte, hogy megfigyelése szerint a Bulgáriában, de főleg Szófia körzetében a hitleri csapatok és a reakciós tisztikar által teremtett veszélyes helyzetben a főparancsnok erőltlenül lép fel. Ganev ismerte a bolgár vezérkart is. Kertelés nélkül elmondta, hogy a hitleristák elleni határozott harcbalépés eltökélt szándékát a vezérkar személyi állományánál nem tapasztalta.

A beszélgetés végén a Bolgár Munkáspárt KB Politikai Bizottságának tagja kifejtette azt a gondolatot, hogy az új bolgár kormány biztonságát még veszély fenyegeti, mivel az országban kialakult helyzetet, többek között a bolgár csapatok Szófia környéki tömörülését a reakciós tisztikar a kormány ellen felhasználhatja. Ezt viszont adott esetben saját hasznára fordíthatja a német hadvezetés is. A külső és belső reakciós erők egyesülésének lehetősége a Hazafias Front kormánya ellen — véleménye szerint — teljes mértékben megvolt.

Dimitr Ganev a KB nevében annak az óhajának adott kifejezést, hogy a reakciós tisztikar lehetséges tevékenységének ellensúlyozására, a Vörös Hadsereg repülőerőit (támpontjait) hozzák közelebb Szófiához. Ezenkívül kérte: közöljék a Bolgár Munkáspárttal, hogy Bulgária ama körzeteiben, amelyet a Vörös Hadsereg elfoglalt, az új hatalom hogyan tarthat fenn kapcsolatokat és miként dolgozhat.

A bolgár delegációval folytatott tárgyalások és Dimitr Ganev alapos tájékoztatása jelentősen tisztázta a Bulgáriában kialakult helyzetet. A Politikai Főcsoportfőnökség ez alkalommal még egy jelentést kapott Anosintól, a front politikai csoportfőnökétől.

Annak legteljesebb megvilágítását azonban, hogy merre tart Bulgária, Georgi Mihajlovics Dimitrov adta. Értékelésének lényegét később, 1948. december 19-én, a párt V. kongresszusán a BM(K)P KB politikai beszámolójában fejtette ki. Dimitrov a kongresszuson a következőket mondta: „1944. szeptember 9-én országunkban a politikai hatalom a burzsoázia, az elnyomó monarcho-fasiszta kisebbség kezéből a munkásosztálynak — a kommunisták élcsapatának aktív vezető szerepe mellett —, a nép hatalmas többségének, a város és falu dolgozóinak kezébe ment át. A hősi szovjet hadsereg döntő segítségével győzelmet aratott

szeptember 9-i felkelés utat nyitott országunkban a szocializmus építéséhez.

Az 1944. szeptember 9-i népi felkelés összekapcsolása a szovjet hadsereg diadalmas balkáni felvonulásával nemcsak a felkelés győzelmét biztosította, de nagy erőt és lendületet is adott neki.”²³

A népi felkelés sikere azonban nem szüntette meg a harc sok nehézségét és veszélyességét. Hol itt, hol ott dörrentek váratlanul lövések, és az orvul lőtt tűz katonáink, a bolgár partizánok és kommunisták életét veszélyeztette. Hol váratlanul felborult a fontos katonai szerelvények továbbításának tervszerűsége, hol pedig — mintha föld nyelte volna el — eltűnt az egész hitlerista követség a német katonai misszióval együtt. A szovjet emberek és a bolgár hazafiak minden lépésnél az elrejtőzött ellenség felforgató munkájába ütköztek. Le kellett leplezni ezeket a cselszövéseket, és teljes energiával, forradalmi szenvedéllyel kellett harcolni az új Bulgáriáért.

Annak idején, amikor a szovjet csapatok szétzúzták az ellenséget Iaşi-nál és Kisinyovnál, s folytatták előrenyomulásukat Romániában, az események további menete szempontjából nagy jelentősége volt az országot leigázó hitleri apparátus gyors felszámolásának. Hozzáálltak ehhez maguk a románok is, de a király és a régi állam vezető köreinek még hatalmon levő képviselői a volt német urakkal, különösen a fasiszta Németország követével és katonai képviselőivel összejátszva, mindent nagyon óvatosan csináltak. A támadó szovjet csapatok, amikor német katonák nagyobb csoportjaira bukkantak, foglyul ejtették őket. Ezen rendszabályok következtében a vezetés nélkül maradt hitleri ügynöki hálózat felbomlott, és csak gyenge ellenállást tanúsított a népi felkelés kifejlődésével szemben.

Bulgáriában viszont a hitleri darázsfészket nem sikerült azonnal ártalmatlanná tenni, ami bizonyos nyugtalanságot idézett elő.

Már egy hete tartott — a nép ünnepélyes üdvözlése közepette — a Vörös Hadsereg bevonulása Bulgáriába . . . Egy napon, miután meghallgatták a frontok helyzetéről szóló

jelentésünket a főhadiszálláson, a legfelsőbb főparancsnok szobájában tartózkodók közül valakinek eszébe jutott a bulgáriai német követség, és érdeklődni kezdett holléte felől. Antonov és én nem adtunk erre a kérdésre kimerítő választ, mivel a csapatok még csak Szófia felé vonultak, a szovjet hadvezetés képviselője — Birjuzov vezérezeredes, a 3. Ukrán Front törzsfőnöke — pedig szeptember 14-én készült Szófiába repülni. Birjuzov fő feladata az adott pillanatban egyáltalán nem az volt, hogy a hitlerista ügynökökre vadásszék: a bolgárok kérésére neki kellett a Vörös Hadsereg és a bolgár csapatok erőfeszítését összehangolni (később a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot vezetni). A háborúban viszont azt kellett csinálni, amit a helyzet követelt; és most Antonovnak s nekem mint legközelebbi munkatársának a főhadiszálláson, a vezérkari munka újabb területére mutattak rá. A vezérkart utasították, adjon intézkedést Tolbuhinnak, hogy a legrövidebb időn belül kutassa fel és internáltassa a német követség, valamint a katonai misszió teljes állományát.

Intézkedésünknek megfelelően Tolbuhin parancsot adott Birjuzovnak — aki a front politikai csoportfőnökével, Anosin tábornokkal együtt szeptember 14-én Bulgária fővárosába indult —, hogy ott ez ügyben lásson munkához.

Birjuzov a helyszínre érkezve meggyőződött róla, hogy a német diplomaták és katonai képviselők eltűntek a fővárosból. A bolgár kormányzat tisztviselői, amikor a németek hollétéről kérdezték őket, azt válaszolták, hogy a hitleristákról semmilyen tájékozottságuk sincs. De hát akkor hová rejtőzhettek? A diplomatáknak nyoma veszett, természetesen a velük egyformán gondolkodók közreműködésével. Nem kétséges, hogy a belső reakcióra támaszkodó és az egész országot átfogó jelentős ügynöki hálózatuk volt. Ennek központját kellett volna a lehető legrövidebb időn belül felszámolni.

Antonov, amikor a frontok helyzetét jelentette Sztálinnak, erről nem feledkezett meg. A legfelsőbb főparancsnok megparancsolta, intézkedjünk a 3. Ukrán Fronttal, hogy fokozzák a németek felkutatását. Bulgáriában megszervezték a követség utáni tervszerű kutatást, amely csak úgy nem tűnhetett el, mint tű a szénakazalban. Birju-

zov és Anosin még egyszer megjelentek a bolgár kormány-nál. Lassan-lassan kiderült, hogy a hitlerista diplomaták és katonai misszió eltűnése az államvezetés egyes tisztviselőinek tudtával és személyes közreműködésével történt. Valaki közülük segítette a német tiszteket és diplomatákat, hogy hozzájussanak egy különleges vasúti szerelvényhez. Azt azonban, hogy a németek merre vágták ki magukat, senki sem közölte. Meg kellett szervezni a vonat tüzetes felkutatását.

Végre a vezérkar táviratot kapott, melyből kiderült — a szökevények a török határon, Szvilengrad körzetében vannak.

A frontparancsnok és Birjuzov, mindketten a maguk vonalán, azonnal egy-egy kis létszámú légideszantot irányítottak az adott helységbe. A frontparancsnok deszantjának az a része, amely Kotyelkov alezredes parancsnoksága alatt a 3. Ukrán Front hadtápjának védelmi erőihez tartozó 25 főből állt, elsőként ért földet Szvilengrad körzetében, és azonnal az állomásra sietett. De a deszant elkésett; a vonat, amely korábban valóban itt tartózkodott, nemrég elindult valamerre, a görög határ felé. A bolgár emberek elmondták, hogy a német követség munkatársai már egy héttel ezelőtt megérkeztek Szvilengradba, és — anélkül, hogy a vonatot elhagyták volna — a török kormány vízumát várták. Az utóbbi azonban, a frontokon egyik vereséget a másik után elszenvedő Németország képviselőinek ezúttal nem sietett segítségére. A törökök, mint ismeretes, 1944. augusztus 2-án megszakították Németországgal a diplomáciai kapcsolatokat. Így tehát napról napra halogatták a vízum kiadását. A szökevények felélték egész élelmiszerkészletüket, és lehetséges, hogy értesítést kaptak, miszerint keresik őket, ezért a vonat a szökevényekkel megindult a görög határ felé.

Kotyelkov alezredes, amint tisztázta a helyzetet, embe-reivel a vonat után eredt. Előzetesen megmagyarázta a bolgár vasutasoknak és a város prefektusának, mi a helyzet, és azt követelte, hogy a legközelebbi kitérőnél állítsák meg a vonatot. A bolgárok a vonatot Rakovszka állomáson feltartóztatták. A követség teljes állományát: 32 főt, élükön Beckerle követtel és von Hölzen ezredessel, katonai

attaséval őrizetbe vették. Velük együtt a vonaton tartózkodott a már nem létező Mussolini-kormány követségének néhány tagja és a svéd követség két munkatársa. A diplomatákat rövidesen Dobricsba juttatták, és ily módon a kígyófészket ártalmatlanná tették. A fasiszta Németország követségének és katonai missziójának kikapcsolása hozzájárult Bulgáriában a hitlerista ügynöki hálózat elleni harc sikeres folytatásához.

Miután letartóztatták a bolgár nép és a Vörös Hadsereg nyilvánvaló ellenségeit, hadvezetésünk egyidejűleg gondoskodott a többi diplomáciai képviselő sérthetetlenségéről és a törvényesség megtartásáról az összes bolgár és külföldi állampolgárt illetően. Ezt a kérdést külön megvitatták a főhadiszálláson. Ennek eredményeképpen szeptember 26-án az alábbi szövegű táviratot küldték a 3. Ukrán Front törzséhez:

„A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása Bulgáriában és Romániában megtiltja a letartóztatásokat. A főhadiszállás engedélye nélkül a jövőben senki nem vehető őrizetbe. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának megbízásából: Antonov, Styemenko.”

A főhadiszálláson és a vezérkarnál izgatottan várták az értesítést, vajon a bolgár hadsereg a közös ellenség, a fasiszta Németország ellen fordítja-e fegyverét. Ha igen — a hitleristák szétverésének ügye, mindenekelőtt Jugoszláviában, jóval kedvezőbb fordulatot vehetne.

A szovjet és bolgár csapatokkal, valamint a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereggel folytatandó közös hadművelet előkészítésének első napjától kezdve, Borisz cár rossz emlékű politikájának következményeibe ütköztünk. A fasiszta Németország, miután elfoglalta a Balkánt, nemcsak fasisztabarát rezsimeket hozott létre, de az ott élő népeket is egymás ellen uszította. Ezt az ókori római birodalom rabszolgatartóinak régi „oszd meg és uralkodj” elvét a fasiszta politikusok ügyesen alkalmazták. Ennek eredményeképpen Bulgária cári kormánya, amely a fasiszta Németországtól függő viszonyba került, jelentős erőket küldött Jugoszláviába azzal a céllal, hogy közreműködjek

a hitleristákkal a jugoszláv felszabadító harc elnyomásában. A bolgár csapatok személyi állományát külön kiválógatták, s csak a legreakciósabb személyeket vitték oda. Természetesen, a jugoszláv lakosság izzó gyűlölettel viseltetett a német fasiszta hódítók kiszolgálóival szemben.

Szeptember 9-e után a szomszéd népek szinte baráti kapcsolatához kedvező feltételek jöttek létre. Az események azonban azt is megmutatták, hogy a népek között az olyan bizalom helyreállítása, amely a közös hadműveletek folytatásához szükséges, nem olyan egyszerű; nemcsak időre, de hatalmas felvilágosító munkára is szükség volt, még a kommunisták soraiban is. Különösen fontos volt tettekkel bizonyítani Bulgária hadseregének új jellegét és gyökeresen más rendeltetését.

E fontos kérdés megoldásához szükséges segítség Dimitrovtól érkezett, aki táviratot küldött Joszip Broz Titónak a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg és a bolgár csapatok hitleristák elleni közös tevékenységével kapcsolatban. Dimitrovnak sikerült a jugoszláv elvtársak számára megmagyarázni azt az új helyzetet, amely Bulgáriában kialakult, a bolgár kommunistáknak pedig azt, hogy határozottan meg kell javítaniuk a jugoszláv osztály- és párttestvéreikkel való kapcsolataikat, ki kell vívni ez utóbbiak bizalmát, és harci szövetségre kell velük lépni. Csakis ilyen körülmények között lehetett megszervezni és sikeresen megvívni a szovjet, jugoszláv és bolgár csapatok közös hadműveleteit. Bulgária szebb jövőjéhez az út a fasiszmus elleni igazságos háború tűzén át vezetett.

Dimitrov távirata e fontos kérdésre irányította a Bolgár Munkáspárt figyelmét. A kommunisták elérték, hogy a kormány határozatot hozott a bolgár csapatok kivonására Jugoszláviából, és programot dolgoztak ki a csapatok teljes átszervezésére. A fasiszta beállítottságú tiszteket és a személyi állománynak azt a részét, amely a jugoszláv lakossággal szembeni önkényeskedéssel beszennyezte kezét, elbocsátották a hadseregből és felelősségre vonták. Ezzel felszámolták a bolgár hadsereg szervezetében a reakció központját és a fájdalmas gennygócot. A magasabbegységek személyi állományát partizánokkal és önkéntesekkel egészítették ki. E rendszabályok eredményeképpen már nem

azoknak a bolgár csapatoknak kellett Jugoszlávia földjén a németek ellen harcba lépni, amelyek korábban ott tartózkodtak, hanem a szeptemberi forradalmi viharban született új fegyveres erőknek.

Mindez együttvéve lehetőséget nyújtott arra, hogy megszervezzük a szovjet, a bolgár csapatok és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg győzedelmes közös hadműveleteit jugoszláv földön, amelyekről majd később beszélek.

Bulgáriának az a feladata, hogy a fasiszta Németország ellen hadba lépjen, részt vállaljon a hitleri birodalom széttűzésében, megfelelt a bolgár nép alapvető érdekeinek és a Hitler-ellenes koalíció szándékainak. De olyan reményekkel áztatni magunkat, hogy ez a fordulat egy csapásra, minden nehézség nélkül megy végbe, nem lehetett — túlságosan nagy volt a fasiszmus hagyatékának súlya.

Minthogy az események valószínű alakulását a szovjet történelem prizmáján keresztül értékeltük, ebből következett, hogy Bulgáriában a hadseregépítés sajátos formájával kellett számolnunk. Természetesen, a bolgár hadseregépítés formájának meghatározása nem tőlünk függött. De ezt előre látni kötelességünk volt, és ezért szükséges volt a helyzetet mindenkor jól ismerni, és fejlődésének irányzatait állandóan elemezni. Ezért alaposan hozzá is láttunk. Vaszilcsenko iránytisztei szeptember hónapra tervszerű feladatot kaptak, tüzetesen tanulmányozniuk kellett a bolgár hadsereget, amelyet magas szinten, nagy lelkiismeretességgel végre is hajtottak.

Bulgáriának a Hitler-ellenes koalíció oldalán történő háborúba lépése körül láthatatlan küzdelem bontakozott ki. Az ország forradalmi erőinek a törekvése, hogy minél előbb be vessék a bolgár hadsereget és az állam összes tartalékait a fasiszta Németország elleni háborúba, az alattomosan tevékenykedő ellenség jelentős ellenállásába ütközött. Az új Bulgária ellenségei nemcsak az államapparátusban voltak találhatóak, de jelen voltak a Hazafias Front kormányában és a vezető katonai körökben is.

Az események a következő módon alakultak. A bolgár kormánynak az a kívánsága (amelyet képviselői a 3. Ukrán Front haditánácsával történő első találkozásuk alkalmával nyilvánítottak ki), hogy a hitleristák elleni közös harcban

a Vörös Hadsereg és a bolgár csapatok erőfeszítését össze kell hangolni, teljes mértékben megfelelt a katonai helyzet követelményeinek. A szovjet és bolgár csapatok, valamint a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg közös hadműveleteinek szükségessége szintén érthető volt. Különösen fontos volt Szófia veszélyeztetettségének elhárítása. Itt helyezkedett el a Hazafias Front kormánya és a legálissá vált Bolgár Munkáspárt KB-a is itt tevékenykedett.

Mivel a bolgár kormány elsősorban katonai segítséget kért tőlünk, az 57. hadseregtől Szófia körzetébe irányítottunk egy lövészhadtestet, harckocsi- és páncélelhárító tüzérdandárokat, sorozatvető egységeket és motorkerékpáros ezredet.

A főváros repülőtereire települtek át a 17. légi hadsereg vadász- és csatarepülői, és a légi hadsereg parancsnoka: Szugyec vezérezredes itt választotta vezetési pontjait.

A bolgár kormánynak a szovjet és bolgár csapatok együttműködésére vonatkozó kérése szintén igen gyorsan és teljes egészében megoldódott: Tolbuhin Szófiába küldte törzsfőnökét, a katonai vonatkozásban igen tehetséges és jó szervező képességű, érett politikust: Birjuzovot. Csak-hogy abban az időben csupán ezekre a rendszabályokra nem lehetett szorítkozni. A helyzet feltétlenül megkövetelte, hogy a Bulgária területén levő erők és eszközök hadműveleti vezetése a 3. Ukrán Front parancsnokának kezébe kerüljön. A bolgárok maguk kérték ezt, mivel másképp nem lehetett biztosítani a szovjet, bolgár erők egységes tevékenységét a közös hadműveletekben.

A főhadiszállás megparancsolta Tolbuhinnak: egyezték meg a bolgár kormánnyal a bolgár fegyveres erők 3. Ukrán Frontnak történő alárendelése kérdésében. Ez a rendszabály összhangban volt a nemzetközi jog követelményeivel is, mivel Bulgária eladdig még nem kötött fegyverszünetet a Szovjetunióval és a szövetségeseinkkel.

Tolbuhin — a főhadiszállás parancsának megfelelően — szeptember 16-án levélben fordult Velcsevhez, Bulgária honvédelmi miniszteréhez. Javasolta, hogy a bolgár hadsereg részére az összes katonai vonatkozású parancsokat csakis a bolgár vezérkar közvetítésével adják ki. Ez időtől

fogva a háború végéig, a szovjet és bolgár csapatok szorosan egymás mellett, egy szívvel, egy akarral harcoltak.

Eközben Szófiában és az egész országban előrehaladt az új Bulgária kialakulásának folyamata, melyben a barátok erőfeszítései és az ellenség cselszövényei gyakran egymásnak ellentmondó események bonyolult szövevényévé fonódtak össze. Az osztályalapon nyugvó elvbarátokkal, Bulgária kommunistaival gyorsan és szilárdan létrejött a teljes egyetértés. Más volt a helyzet a titkos ellenséggel. Gondosan álcázták magukat, elvtársi álarcot öltöttek magukra, s ezért nem volt könnyű mesterkedésük leleplezése. Mindazonáltal megbízható iránytűnek bizonyult képviselőinek számára az a biztos osztályösztön, amelyet a kommunista párt mindenkor belenevelt a szovjet emberekbe.

A titkos ellenség első próbálkozásai az új hatalom és a szovjet parancsnokság ellen a szövetségesek tevékenységéhez kapcsolódtak. A szovjet vezérkar már szeptember 17-én, Birjuzovnak a bolgár fővárosba történő megérkezésének napján, megérezte ezt. Abban az időpontban a bolgár hadsereg főparancsnokánál, Marinov vezérőrnagynál, előzetes értesítés nélkül angol és amerikai tiszték csoportja jelent meg. Észrevehető volt, hogy a látogatást valami olyan szerv vezette és készítette elő, amely háttérben kívánt maradni. A tiszték követelték, hogy bocsássanak rendelkezésükre repülőteret, és adják át nekik a Fekete-tenger part menti aknamezőinek tervét, mivel állítólag Bulgária egyik legdélebben fekvő kikötőjébe rövid időn belül angol hajók érkeznek. Marinov megtudta tőlük, hogy a hajók fogadásának előkészítésére ebbe a kikötőbe már kiküldtek egy tisztet és egy mérnököt, bár Bulgáriától és a szovjet parancsnokságtól ehhez hozzájárulásuk nem volt. A látogatók ezenkívül felajánlották katonai segítségüket a Balkánon, melyet az új bolgár kormány nem kért, s bejelentették, hogy a következő napra választ várnak.

Marinov minden kötelezettség vállalása alól kitért, s kikísérve hívatlan vendégeit azonnal kapcsolatba lépett Birjuzovval, hogy döntsenek: mitévők legyenek. Aggodalmának adott kifejezést, hogy az angolok és amerikaiak további lépéseket is tesznek, melyeket másként nem lehet érté-

kelni, mint Bulgária számára fontos katonai létesítmények, például az ország repülőterei birtokbavételére tett kísérletet.

Birjuzov megnyugtatta a bolgár főparancsnokot: a szövetségesek nem olyan ostobák, hogy nyíltan kiélezzék a helyzetet ott, ahol a Vörös Hadsereg egy egész front csapataival van jelen. Javasolta a főparancsnoknak, hogy diplomatikusan válaszoljon: Bulgáriában szovjet parancsnokság van, és a vele való egyeztetés nélkül a bolgárok semmiféle követeléseknek nem tehetnek eleget.

Való igaz, a szövetségeseknek ez a „látogatása” nagyon messze esett minden általánosan elfogadott diplomáciai és katonai udvariassági szabálytól. A mindenki által ismert churchilli „balkáni változat” elvét és célját sajátosan kifejező megnyilvánulás volt ez. Így értékelték az angol—amerikai látogatást nálunk a vezérkarnál, és a helyszínen a szovjet katonai képviselők is. Amikor Szófiában Marinov másodszor találkozott az angol—amerikai tisztek csoportjával, munkatársaink kijelentették, hogy nincs szükség a szövetségesek segítségére. A választ nem lehetett éppen tapintatosnak nevezni, de végtelenül világos és határozott volt. Helyesen értették azok, akik számára címeztük. A látogatók ezzel — fel is út, le is út — hazatérhettek.

Ilyenformán az élet és a Vörös Hadsereg felszabadító küldetésének sajátos körülményei a vezérkart és frontjainkat, a hadműveletek során, bizonyos nemzetközi kérdések megoldására is rákényszerítették. Megjegyzem, hogy a tevékenységnek ez a rendkívül különös fajtája, ami úgy tetszik, mintha nem lenne sajátja a katonai szervezetnek, a vezérkar szervezeti felépítésében már régen kifejezésre jutott. A diplomáciai munka, szigorúan katonai kérdések területére és keretére korlátozva — a háború kezdete óta —, a vezérkar tevékenységének elválaszthatatlan elemévé vált.

A szófiai eseményekről szóló táviratról, természetesen, jelentés érkezett Molotovhoz. A táviratot hamarosan vissza is kaptuk Molotov döntésével. A tevékenységek lényegére vonatkozólag észrevétele nem volt. De a válasz kifejezési formájáért, munkatársainkkal együtt, dorgálást kaptunk. A távirat bal felső sarkára a következőt írta:

„Nem szabad azt mondani, hogy »nincs szükség« a szövetségesekre. Azt kell válaszolni, hogy a szövetségesek az ilyen kérdéseket előzetesen hangolják össze Moszkvában, és Bulgáriában nem kell velük tárgyalásokba bocsátkozni, hanem udvariasan útbaigazítani őket: Moszkvában egyezzenek meg.”

Átadtam ezt a döntést a 3. Ukrán Front törzsének, és elgondolkoztam — a diplomácia valóban kifinomult dolog: nemegyszer keményen oda akarsz mondogatni, s mégis meg kell válogatni a kifejezéseket, sőt még udvariasan meg kell hajolni vagy hajbókolni kell. A külügyi népbiztos udvariasságra tanított bennünket, és többé ilyen botlás nem fordult elő.

De ezzel az ügy még nem ért véget. A következő napokban Antonovval jelentettük Sztálinnak a frontok helyzetét. Molotov is jelen volt. Sztálin figyelmesen hallgatott bennünket, és amikor Bulgáriára került volna sor — hogy elmaradhatatlan pipáját megtöltse dohányval, felvette a „Hercegovina virága” feliratú cigarettás dobozt — felénk fordult, s nyugodt hangon a következőket mondta:

— A vezérkarnak is ismernie kell a nemzetközi jog alapjait és más országok képviselőivel való érintkezéskor a viselkedés rendjét.

Alekszej Innokentyeviccsel azonnal rájöttünk, hogy miről van szó: valószínűleg Molotov beszélt Sztálinnak a katonák „kifinomult” diplomáciai nyelvezetéről.

Ilyen esetekben, mint magasabb beosztásút és rangidőst, Antonovot illette a szó. Azt válaszolta, hogy van a vezérkarnak külön szerve, amely ilyen kérdésekkel foglalkozik, és szoros kapcsolatot tart fenn a külügyi népbiztossággal. Ez — a különleges feladatok főnöksége, amelyet Sztálin elvtárs jól ismer. Ami a nemzetközi jogot illeti, mi természetesen jobban ismerjük a hadijogot, mint a nemzetközit.

A válasz szemmel láthatóan nem tetszett Sztálinnak.

— Tudtam, hogy ezt önök nem értik — mondta, miközben egy cigaretta szipkájával haragosan veregette a doboz fedelét. — Nem erről van szó, nem a csoportfőnökségről... Az csak foglalkozzék alapvetően a képviselőlet kérdéseivel. Önökről, a vezérkar vezetőiről beszélek.

Majd kis szünet után hozzátette:

— Igen, és nemcsak a vezérkarról... Azokról a katonákról is szó van, akik tárgyalásokat folytatnak vagy tárgyalásokon vesznek részt, és fontos katonai-diplomáciai okmányokat készítenek. Ők azok, akik — hogy méltón képviselhessék országunkat — kötelesek tudni: mindezt hogyan kell helyesen csinálni.

Értik most már, miért fő a fejem? Nem a fogadásokért és a bankettekért. Ott nem vallanak szégyent... Ami pedig az imént említett „hadijogot” illeti, arról már nem először hallunk: sok katona azt hiszi, hogy csak szuronyokkal képviselnek jogot.

Aztán elhallgatott, a cigarettákból kifejtett dohánnyal megtömte pipáját, és kényelmesen rágyújtott. A főparancsnok minden mozdulata azt mutatta, hogy a témával kapcsolatos beszélgetés befejeződött.

Meg kell hagyni, a velünk szemben támasztott követelmények jogosak voltak. Abban az időben, más államok képviselőivel egyetlen fontos tárgyalás sem folyt le katonák, mindenekelőtt a vezérkar képviselőinek részvétele nélkül. Fényes bizonyítékai ennek a teheráni, a jaltai és a potsdami konferenciák. Ezekre az értekezletekre a vezérkarnál mindig gondosan felkészültünk, és természetesen tanulmányoztuk a nemzetközi jog tételeit is.

A vezérkar a háború folyamán állandóan és a legközvetlenebb kapcsolatban volt a Külügyi Népbiztossággal. Különösen szoros volt ez a viszony a háború végén és befejezését követő évben, amikor az ágyúk elnémultak, és teljes erővel újból a diplomataék hallatták hangjukat. Gyakran, többek között, nekem kellett a szovjet diplomácia olyan vezető személyiségeivel okmányokat kidolgozni vagy egyeztetni, mint Litvinov, Majszkij, Gromiko és mások. Bár a felsorolt személyiségek munkájuk jellegét és módszerét tekintve teljesen különböző emberek, mégis kivétel nélkül mindegyiktől volt mit tanulni. Mi vezérkariak, akik velük és diplomáciai szolgálatunk más képviselőivel érintkeztünk, hálásak vagyunk nekik megértésükért és mert a katonai-politikai jellegű ügyek megoldásához nagyban hozzájárultak.

Az angolok és az amerikaiak még nemegyszer próbálkoztak beleavatkozni bolgár ügyekbe. Tisztjeik továbbra is látogatásokat tettek a bolgár hadsereg főparancsnokánál. Az egyik ilyen tisztcsoport, minden kertelés nélkül, adatokat kért a szovjet csapatokról. Marinov megérezte, hogy milyen hátsó szándék rejtőzik e mögött, és a látogatókat Birjuzovhoz irányította: hisz ő jobban ismeri a helyzetet, és teljesebb választ adhat a kérdésekre.

Az ügy azzal zárult, hogy a hívatlan vendégeket udvariasan kitessekeltek a 3. Ukrán Front sávjából, vagyis Bulgária területéről.

Ekkor hasonló tapogatózások kezdődtek a Görögország területén levő bolgár csapatoknál is. Ott valami őrnagyféle jelent meg, aki a bolgár parancsnokságtól azt követelte, hogy az nekik, angoloknak adja át a hatalmat, ugyanakkor felajánlotta a szövetségesek segítségét. Vagyis egy szóval: angol—amerikai koalíciós partnereink felderítést folytattak a Balkánon, miközben a nyugat felé tájékozódó erők megerősítésére és ezáltal a szovjet befolyás gyengítésére törekedtek.

Hamarosan bizonyítékokat kaptunk arról, hogy az angolok—amerikaiak felderítése és sürgető kérései megértésre találtak Bulgáriában a monarchiától hagyatékul maradt hivatalnoki apparátusnál, nemkülönben Velcsev hadügyminiszternél is. A bolgár kormány rádióhálójába tartozó adóállomáson nyíltan sugározták a szovjet csapatok teljes elhelyezését feltáró közleményeket. A front törzsét ez nyugtalanította, s Tolbuhin, Birjuzov közvetítésével javasolta a bolgár kormánynak, hogy rádión a szovjet katonai egységek területi elhelyezéséről szóló közleményeket csak a mi beleegyezésünkkel továbbítsanak.

Ami Velcsevet illeti, igyekezett magát a Hazafias Front harcosaként feltüntetni, de valójában ádáz ellensége volt az új Bulgáriával kapcsolatos minden haladásnak. Kétszínű játékát már akkor észrevettük, amikor Tolbuhin szeptember 16-i levelére megkaptuk tőle a bolgár csapatok alárendelésére vonatkozó válaszát. A hadügyminiszter azt írta, hogy mindent megtesznek a bolgár és szovjet csapatok erőfeszítésének egybehangolására; a valóságban azonban éppen ellenkező módon cselekedett, igyekezett megakadá-

lyozni a bolgár hadseregnek a Hitler-ellenes koalíció oldalán történő gyors hadbavonását.

Szeptember 19-én Birjuzov és Anosin találkoztak a bolgár Hazafias Front kormányának és a bolgár hadseregnek képviselőivel. Bolgár részről Kimon Georgiev, Marinov, Velcsev és a bolgár vezérkar képviselőjében egy ezredes vett részt. A nép és a hadsereg erőinek a hitleri csapatok elleni döntő harcáról volt szó.

Ekkor újból beigazolódott Velcsevnek és a bolgár vezérkar bizonyos köreinek reakciós mivolta. Amíg a bolgár minisztertanács elnöke és vele együtt a bolgár hadsereg főparancsnoka Bulgária csapatainak Németország elleni gyors szétbontakoztatása és harcbalépése mellett volt, addig a hadügyminiszter és a bolgár vezérkar képviselője szót emelt a bolgár hadseregnek a frontra küldése ellen. Véleményüket a Jugoszlávia területén és magában Bulgáriában tartózkodó hadosztályok harcképtelenségével és megbízhatatlanságával indokolták.

Érveik bizonyos mértékben indokoltnak látszottak. Amint korábban már említettem, Bulgáriának szeptember 9-ig Jugoszlávia területén megszálló feladatot ellátó csapatai, de különösen annak tisztikara fasiszta elemekkel szennyezett volt. Természetesen, ezeket a csapatokat előbb meg kellett tisztítani a forradalom ellenségeitől, fel kellett tölteni volt partizánokkal és önkéntesekkel, s csak ezek után lehetett harcba bocsátani. De a hadsereg megtisztítása a nép ellenségeitől már folyamatban volt, méghozzá egyre növekvő ütemben. Ezt a munkát a Bolgár Munkáspárt a Hazafias Frontban levő képviselői révén, a volt partizánok és más, néphatalomért küzdők segítségével folytatta. Az egész bolgár hadsereget harcképtelennek tekinteni viszont, végtelenül nagy hiba lett volna. Az volt a feladatumk, hogy ne vesztessük az időt a csapatok harcképtelenségéről folyó vitára, hanem gyorsítsák meg a hadrafoghatóságuk ütemét, a népből jövő új erőkkel javítsuk meg kiegészítésük folyamatát, azokkal, akik gyűlölik a monarcho-fasiszták és Hitler kiszolgálóinak egész bulgáriai rendszerét.

Birjuzov gyorsan felismerte Velcsev álláspontjának valódi értelmét, és teljesen tisztán látta mesterkedéseit. A

helyzet tökéletes ismeretében és tudatában végezte feladatát. A bolgár hadsereg — s ez dicséretére szolgáljon — gyorsan leküzdötte a tisztogatás időszakának nehézségeit, bátran lépett fel a fasiszta német csapatokkal szemben, és ezzel nagyban hozzájárult az ellenség felett aratott teljes győzelemhez. Birjuzovnak mindebben nagy érdeme volt.

Velcsev és a hasonszőrűek magatartása nagy óvatosságra intette a szovjet vezérkart. Erre Birjuzovnak és apparátusának figyelmét is felhívtuk. Pontosan tisztázni kellett a bolgár hadsereg hadrafoghatóságának állapotát; minden lehetőségessel segíteni kellett őket ott, ahol erre szükség volt, s útba kellett indítani a csapatokat az arcvonalra. Mindez megszilárdította Bulgáriában a népfelkelés vívmányait, közelebb hozta a győzelem napját, kihúzta a talajt az ellenséges ügynökök, az előző rendszer visszaállítására törekvők lába alól.

Velcsev és a reakciós bolgár vezérkariak ellenállását nem nézte tétlenül a Bolgár Munkáspárt és Központi Bizottsága sem. A hadsereg erősítésére és harcba indítására a párt kivált nagy figyelmet fordított. Dimitrov javaslatára a Központi Bizottság a csapatokhoz küldte az olvasó által már ismert Ivan Vinarovot azzal a feladattal, hogy tisztázza a bolgár hadsereg helyzetét és segítse őt a Hitler-ellenes koalícióba való belépésben.

A hadseregbeli helyzet korántsem volt oly vigasztalan, mint ahogy azt Velcsev és emberei lefestették. Vinarov csoportja egyetlen magasabbegységet vagy egységet sem talált, amely ne engedelmeskedett volna a Hazafias Front kormányának. Szófiába visszatérve Vinarov jelentette tapasztalatait, következtetéseit. Kijelentette, hogy a bolgár hadsereg csapatainak „végleges rendbetételéhez még néhány hétre van szükség, és noha már jelenleg is harcképesek, kétségtelen, az említett idő elteltével harcképességük fokozódik”.

Ez az idézet, amely Tolbuhin táviratából származik, és a csapatokhoz kiküldött említett csoport munkájának eredményeit összegezi, azt bizonyította, hogy a bolgár hadsereg harcképtelenségéről szóló állítások enyhén szólva túlzotak voltak. A kérdés Vinarov kiutazása után lekerült a napirendről. Azokat a hiányosságokat, amelyek az egységek-

nél még fennálltak, viszonylag rövid időn belül pótolni lehetett.

A reakció a bolgár hadsereg helyzetét zűrzavarosnak és bomlott állapotban levőnek igyekezett feltüntetni, és ennél a bolgár kaszárnyákban abban az időben lezajló, megrázóan viharos gyűlésekre hivatkozott. A szovjet hadvezetés másképp vélekedett — saját forradalmi tapasztalataiból kitűnően ismerte az ilyen helyzetekben a katonai szállások szenvedélyektől sistergő képét. Az emelkedett hangulatú, több szólamú gyűlések egyáltalában nem a csapatok harcképtelenségéről tanúskodtak, hanem az igazságkeresés megnyilvánulásai voltak, az igazságé, amelyet a népi felkelés időszakában minden katona a maga számára tisztázni akart, meghatározván saját helyét a valóban történelmi események folyamatában.

Való igaz, nem minden katona és tiszt fogta fel azonnal azt a sok újat, ami az országban a népi felkelés győzelmével megszületett. Némelyek, nem ismerve előjáróik politikai nézeteit, nem engedelmeskedtek a tisztek parancsának. Voltak olyanok is, akiknek gondolatát többet foglalkoztatta az otthon hagyott gazdaság, mint a politika. Az új együtt élt a régivel; és nem mindig akadtak emberek, akik képesek voltak megmagyarázni, hogy kié-mié lesz a jövő, s a kommunisták szerveinek és példáinak sem sikerült még mindenütt megtenniük a magukét.

A monarchista, fasisztabarát rendszerben létrejött hadsereg politikai arculatának és szellemének rövid idő alatt történő megváltoztatása és ezeknek a szeptemberi népi felkelés vívmányainak szolgálatába állítása, igen nehéz feladat volt. A vezérkar is foglalkozott ezzel a kérdéssel, és többször vitatkoztunk azon, hogy segítik vagy hátráltatják-e a felkelés folyamán az egységeknél létrejött katonai választmányok (bizottságok) a rend megszilárdítását, a csapatok harckészültségét és mozgósítási készségét, az új bolgár hadsereg szervezését.

A Bolgár Munkáspárt helyesen ismerte fel azt a pillanatot, amikor — a néphez hű emberek beállítása útján, a tisztikar megerősödésének mérvében — a katonai választmányok további fenntartása a csapatoknál zavarhatta az egy-
személyi vezetési rendszer megszilárdítását, az arcvonalon

folytatandó tevékenységre történő kiképzés ügyét. A választmányokat fokozatosan feloszlatták.

Mivel a katonai kérdésekben az új parancsnoki állománynak nem minden esetben volt jó felkészültsége, felmerült az a gondolat, hogy a bolgár csapatokat szovjet katonai tanácsadókkal kell segíteni. Először ezt a kérdést Anosin vetette fel, Zseltovnak, a 3. Ukrán Front haditanácsa tagjának küldött beszámoló táviratában.

Zseltov támogatta a javaslatot. Ő hívta fel erre Tolbuhin figyelmét is, és azt a véleményét nyilvánította, hogy a képviselőinkkel kapcsolatos kérdést továbbítsák a vezérkarhoz. A frontparancsnok egyetértett vele.

Tolbuhin utasítására Birjuzov megbeszélte a dolgot Georgievvel és Velcsevvel, akik úgy döntöttek, hogy hivatalosan felkérik a Szovjetuniót — küldjön szovjet tisztet képviselői, pontosabban harcászati kiképzői minőségben a bolgár csapatokhoz.

Szeptember 20-án Antonovnak címezve megérkezett a 3. Ukrán Front távirata, melyben Tolbuhin már a bolgár kormány nevében vetette fel a tanácsadók kérdését.

A távirat tartalmát a főhadiszállásra jelentettük; a szovjet kormány hamarosan beleegyezett, hogy a 3. Ukrán Front csapataival együttműködő bolgár magasabbegységekhez — és kizárólag azokhoz — a Vörös Hadsereg tisztet küldjön.

1944. október elején hét szovjet ezredes érkezett a bolgár csapatokhoz, a 4. gyalogoshadosztályhoz Tatarcsevszkij, az 5-höz Heraszkov, a 6-hoz Tyitov, a 9-hez Galiakberov, a 12-höz Grigorjev, az 1. és 2. lovashadosztályhoz Szaforoszt, illetve Pozsidajev. A tanácsadók nem voltak vezénylő parancsnokok, hanem — amikor erre szükség volt — gyakorlati tanácsokat adtak. Nem sokkal később a tanácsadó csoport vezetőjének kinevezték Blagodatov vezérőrnagyot.

Mivel a bolgár hadosztályok és ezredek parancsnokainak komolyabb harci tapasztalataik nem voltak, a szovjet elvtársak segítsége nagyon kapóra jött. Képviselőinknek a harctevékenység megszervezése és a harcbiztosítás területén a szó szoros értelmében valamennyi részletkérdéssel foglalkozniuk kellett. Különös figyelmet kellett fordítaniuk

a felderítésre és a csapatok irányítására. Ezt maga az élet követelte. Tatarcsevszkij ezredes például — annak a magasabbegységnek felderítéséről, ahol dolgozott — alábbiakat jelentette: „A hadosztály felderítést nem szervezett, az ellenségről szóló értesüléseit a helyi lakosságtól és a partizánoktól szerzi. Ezen adatok megbízhatatlanok és pontatlanok.” Más kérdések állapota sem volt jobb.

A politikai-felvilágosító és nevelőmunkának megszervezésében nagy segítséget nyújtottak Bulgária fiatal néphadseregének a szovjet politikai munkások. A bolgár elvtársak jóindulatúan fogadták a szovjet tiszteket, nagy érdeklődéssel vették át tapasztalataikat, melyeket a német fasiszta hadsereg elleni súlyos harcokban szereztek. Rövid időn belül gyümölcsöző kölcsönös megértés és jó együttműködés alakult ki közöttük, amely hosszú időre szóló személyes és harci barátságot szült.

A Bolgár Munkáspárt és a Hazafias Front sikeresen megbirkózott a bolgár hadsereg újjászervezésével. A népi felszabadító felkelő hadsereg forradalmi erejét a bolgár hadseregbe plántálták. A partizánegységek parancsnokai megmaradtak parancsnoki beosztásukban a bolgár hadsereg magasabbegységeinél és egységeinél is. A monarchofasiszta rend ellen küzdő népfront volt katonái az új hadsereg szilárd gerincét alkották.

Az orosz proletariátus forradalmi harcának tapasztalatait figyelembe véve, a Bolgár Munkáspárt és legközvetlenebb segítője — az Ifjúmunkás Szövetség önkénteseket hívott a hadseregbe. Erre a felhívásra mintegy 40 000 tevékeny lelkes harcos jelentkezett: köztük partizánok, volt politikai elítéltek és a koncentrációs táborok foglyai, a forradalomért lelkesedő fiatalok. Mindnyájan forradalmi lendületű, rendíthetetlen harci szellemű és buzgón tettekre kész emberek voltak, akik a bolgár laktanyák arculatát újjá formálták; a harcmezőn pedig a csapatokba beleoltották az ellenség minden körülmények közötti megsemmisítésére való törekvést és a harci állhatatosságot.

A parancsnoki állomány megújítására határozott rendszabályokat léptettek életbe. Azokat a tiszteket és tábornokokat, akik a monarchofasiszta rend szolgálaként beszeny-
nyezték magukat, a hadseregből elbocsátották.

A csapatvezetésbe, ideértve a legfelsőbb katonai vezetést is, kipróbált kommunisták kerültek, akik korábban a felszabadító felkelő hadsereg soraiban küzdöttek a cár és a fasiszta klikk ellen. Vezetői beosztásba kerültek azok a kommunista tisztek is, akik a reguláris hadseregben illegális munkát végeztek. Többen közülük 1923 szeptemberének hősei, politikai emigránsok, felkelő parancsnokok és komisszárok voltak. Széles körben ismertek voltak ezek a nevek: Ivan Vinarov, Georgi Damjanov, Zahari Zahariev, Ivan Kinov, Ferdinand Kozovszki, Ivan Mihajlov, Branimir Ormanov, Petr Pancsevszki. Korábban a Vörös Hadseregben szolgáltak és szovjet katonai akadémiát végeztek. Ezek az emberek szert tettek azokra az ismeretekre és gyakorlati tapasztalatokra, amelyek a bolgár hadsereg építésének irányításához és a hadműveletek vezetéséhez szükségesek voltak.

A parancsnoki állomány megerősítésére visszahívták a hadsereg soraiba azokat a tiszteket is, akiket antifasiszta nézeteik miatt korábban tartalékállományba helyeztek. Közöttük volt Vladimir Sztojcev, Todor Tosev, Sztojan Trendafilov. Ők töltötték be az 1. hadsereg, illetve a gyalogoshadosztályok parancsnoki tisztségeit. Az alacsonyabb tiszti beosztásokba főképpen forradalmi beállítottságú tiszthelyettesek kerültek.

A tisztikar feltöltésének ezek a forrásai nagymértékben enyhítettek a parancsnoki állomány hiányán, és az új bolgár hadseregnek valóban népi jelleget adtak.

A szovjet fegyveres erők történetének tapasztalatai alapján a bolgár hadseregben is bevezették a parancsnokhelyettesi intézményt, a komisszári (politikai) feladatok ellátására. Pártos éberséget és edzettséget tanúsítottak ezen a téren az olyan kiemelkedő bolgár kommunisták, mint Sterju Atanaszov és mások.

Azokban, a számunkra és a népi Bulgária számára emlékezetes napokban a reakció gyakran változtatta az ellenállás taktikáját. Amikor a bolgár hadsereg harcképtelenségének érvei megdőltek, a reakció az időt húzva a csapatok felállításának rendszabályait igyekezett felborítani, arra törekedett, hogy csökkentse a harci zászlók alá behívható kontingens létszámát. Azt a jelszót adták ki, hogy első-

sorban Bulgária belső életével kapcsolatos problémákat kell megoldani, a hitleristák elleni háborúba lépést pedig — másodsorban.

A nép ellenségeinek aknamunkáját leleplezték, és ellenállását sikeresen megtörték. De a velük folytatott harc erőt és figyelmet vont el, idővesztéssel járt. Ellenségeinkről nem sikerült azonnal letépni a „nép barátja” álarcat, mivel a Hazafias Front általános leple alatt ügyesen álcázták magukat. E „népbarátoknak” a népellenessége akkor vált igazán nyilvánvalóvá, amikor szövetségre léptek a reakciós bolgár emigrációval, többek között Cankovval, aki Németországban úgynevezett bolgár nemzeti kormányt alakított. Ez 1944 szeptemberének végén történt, amikor befejeződött a bolgár csapatok jugoszláv területen végbemenő mozgósítása, a Vörös Hadsereggel és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereggel közösen megvívandó hadműveletekre.

Ekkor a Bolgár Munkás (kommunista) Párt²⁴ felhívással fordult a néphez, hogy tevékenyen vegyen részt a háborúban. Dimitrov pedig ezt írta: „Hazánk jövője mindekelőtt attól a tényleges hozzájárulástól függ, amelyet mi, mint nép és állam teszünk hozzá a közös katonai erőfeszítésekhez...”²⁵

A kommunisták felhívása élénk visszhangot keltett a népben. Az országban mindenütt felerősödött a szeptember 9-én elkezdődött forradalmi folyamat. A Hitler-ellenes koalíció mellett mozgósították az erőket a fasiszta Németország elleni szent háborúra, és már 1944 októberében a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg és a Vörös Hadsereg csapataival együttműködő bolgár alakulatok sikeresen támadtak Niş irányában.

A nép ellenségei egy időre meghúzták magukat, de alátomos felforgató tevékenységüket nem szüntették meg, sőt még fokozták, különösen október 28-a, a Bulgáriával kötött fegyverszünet aláírása után. Kihaszználva, hogy a Bulgáriával való kapcsolatokat pontosan szabályozták, Petko Sztojanov pénzügy- és Nikola Petkov tárca nélküli miniszter élesen kikelt az ellen, hogy a bolgár hadseregnek a Vörös Hadsereggel folytatott együttes tevékenységét az arcvonalon tovább szélesítsék.

Az ellenségeink e százalmas csoportjának aknamunkája természetesen nem állíthatta meg az eseményeket. Bulgáriában új, hadseregméretű seregtest megalakítását kezdték meg, amelyet sikeresen be is fejeztek. A seregtest a régi 1. bolgár hadsereg hadrendi számát kapta, de rendeltetését, személyi állományának erkölcsi szellemét tekintve a forradalmi átalakulás szülötte volt. 1944. november 21-én adta ki a bolgár honvédelmi miniszter e hadsereg felállítására vonatkozó parancsát, melynek állományába hat, egyenként 12 000 főből álló hadosztály tartozott. A hadsereg parancsnoka Vladimir Sztojcev vezérőrnagy lett, akinek rátermettsége az elkövetkező harcokban megmutatkozott. Segítője, a nagy politikai és katonai tudással, tapasztalattal felvértezett kommunista, Sterju Atanaszov tábornok volt. A hadosztályoknál, ezredeknél és a zászlóaljknál a parancsnokok támogatói azok közül kerültek ki, akik megjárták az antifasiszta harc megpróbáltatásait. Az egységeket antifasiszta önkéntesekkel erősítették meg.

A csapatoknál tömegagitáció folyt, hogy megmagyarázzák, miért szükséges a bolgár csapatoknak a hitleri hadsereg elleni további harca a Szovjetunió oldalán, kart karba öltve a szovjet felszabadító katonákkal. A Bolgár Munkás (kommunista) Párt és a Hazafias Front kormánya fölöttébb nagy figyelmet szentelt e feladat megoldásának, és határozott politikai irányt szabott neki. Külön kiáltvánnyal fordultak a bolgár néphez és hadsereghez, melyben rámutattak: „A háború a végéhez közeledik, de még nem fejeződött be. Újabb erőfeszítésekre és újabb áldozatokra van szükség, hogy véglegesen biztosítsuk a bolgár nép szabadságát és hazánk létfontosságú érdekeit... Sohasem feledkezhetünk meg arról, hogy ez a történelmi pillanat hosszú évekre meghatározza azt a helyet, amelyet hazánk a szabadságszerető és haladó népek között elfoglal...”

A reakciók az országban keletkezett nehézségeket igyekeztek céljaikra kihasználni. A minisztertanács egyik ülésén Sztojanov és Petkov bejelentette, hogy új hadosztályok frontra indítása esetén Bulgária belső helyzete erőteljesen megromlik, és — mondották — a nép felkeléséhez vezethet. A felszólalók egyike olyan szellemben beszélt, mintha az amerikaiak és az angolok állítólag nem egyezné-

nek bele a hadsereg számszerű növelésébe. Mindkét miniszter kétségbe vonta, hogy a Szovjetunió politikája összhangban van a bolgár nép érdekeivel. Petkov és Velcsev titokban, a kommunista miniszterek tudta nélkül a kormányban „keresztülhajsolták” a 4. sz. rendeletet, amelynek az volt a célja, hogy a fasisztabarát nézeteikről ismert és a népellenes gáztettekkel beszennyeződött tiszték igazságos és méltó büntetésének gátat vessen. A reakciósök vádaskodásait és cselszövéseit a Bolgár Munkás (kommunista) Párt leleplezte a nép előtt. A tömegek támogatták a kommunistákat, s a népharag elől meghátrálva a káros rendeletet hatályon kívül helyezték.

A Bolgár Munkás (kommunista) Párt, mivel megértette a szövetségesek közös ügyéhez való hozzájárulás jelentőségét, meggyőzte a Hazafias Front kormányát, jelöljön ki további erőket a fasiszta Németország elleni harcra. Ezt a honvédelmi miniszter december 14-én hivatalosan bejelentette. S mire Európában a háború véget ért, a 3. Ukrán Front állományában harcoló 1. bolgár hadsereg összlétszáma a 245 000 főt is túlhaladta.

A hadseregépítésben és a harci sikerek kivívásában fontos szerepet játszottak a partizánokból és önkéntesekből felállított gárda-magasabbegységek és -egységek. Ők képezték a bolgár hadsereg csapásmérő osztagát, az erkölcsi szellemük magas fokával és a legnehezebb feladatok végrehajtására való készségükkel tüntetve ki magukat.

Bulgária népe, a frontra induló 1. hadsereget búcsúztatva azt kívánta neki: mihamarabb arasson győzelmet a gyűlöletes ellenségen. A csapatokat részenként, készenlétüktől függően indították útba. Elsőként érkeztek a harcmezőre a 3., 8. és 11. gyalogoshadosztályok, majd ezt követően megérkezett a 16. is. December végén már támadóharcot vívtak a Dráva—Száva közén. 1945 elejétől kezdve pedig a 3. Ukrán Front és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg csatlakozását biztosították Pécestől nyugatra és délre. Ebben a körzetben a szovjet, bolgár és jugoszláv katonák közös harcának tüzeiben semmisültek meg a későbbiekben azok az ellenséges csapatok, amelyek a Dráván keresztül igyekeztek kijutni a 3. Ukrán Front hátába.

A Drávánál és Kecskemét körzetében lezajlott súlyos és

véres ütközetek fényes sikerei arról tanúskodtak, hogy a Bolgár Munkás (kommunista) Pártnak a csapatok feltöltése időszakában és a harctevékenység folyamán végzett szervező és politikai munkája hatalmas politikai és katonai eredményekkel járt. A bolgár katonák bátran és önzetlenül szolgálták forradalmi hazájukat és a fasiszta Németország szétzúzásának közös célját. A hitlerista megszállók elleni fegyveres harcuk mélységes tiszteletet és elismerést váltott ki.

JUGOSZLÁVIÁBAN

Döntő események küszöbén — Joszip Broz Tito Moszkvában — Kitörés a kelepcéből — A hősi repülőút — Jó egyetértés — Közös hadműveleteket készítünk elő — A hitlerista hadvezetés tévedése — Dicső út Belgrádhhoz — Győzelem — A további tervek — A háború utolsó hónapjai Jugoszláviában — Harcos testvériség

1944 szeptemberének elején, amikor a Bulgáriában nagy lelkesedéssel fogadott szovjet csapatok tovább indultak délre és délnyugatra, a legfelsőbb főparancsnok megbízta a vezérkart, készítse elő a jugoszláv ügyek anyagát. Elmondta, hogy a jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg főparancsnoka, Joszip Broz Tito marsall katonai misszióink útján kéréssel fordult a Szovjetunióhoz, hogy a Vörös Hadsereg ideiglenesen vonuljon be jugoszláv területre. A vezérkar hadműveleti csoportfőnökségének tisztjei haladéktalanul hozzáláttak a feladat előkészítéséhez. Mivel rengeteg kérdést kellett átgondolni, ez a teendő bonyolultnak bizonyult.

Szeptember 20-a utáni napokban Tito elvtárs tárgyalásra Moszkvába repült. Vele együtt érkezett katonai misszióink vezetője, Korneyev tábornok is. A jugoszláviai arcvonalon a helyzet ez időre jelentősen megjavult. Néhány nagyméretű támadó hadművelet, melyet a hitleristák a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg szétverése céljából indítottak, teljes egészében megghiúsult. Eközben a jugoszláv hadsereg erőt gyűjtött, sok haditapasztalatra tett szert, és újjá is szervezték. Már nem partizán jellegű, hanem korszerű reguláris hadsereg volt; igaz, még magán viselte a múlt nyomait. 50 hadosztályt, sok dandárt és osztagot foglalt magában, s állományába majdnem 400 000 nehéz harcot megjáró katona tartozott. Ezek a csapatok nemcsak védekeztek, hanem szervezeten támadtak, és az ország

egyik területét a másik után tisztították meg a bitorlóktól. Szeptember elején a népi hadsereg hét hadosztálya behatolt Szerbiába, és egyesült a már ebben a köztársaságban tevékenykedő öt hadosztállyal. Ezután már ez a 12 hadosztály pusztította sikerrel az ellenséges helyőrségeket. A szeptemberi támadás első tíz napjában a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg 98 várost szabadított fel, és érzékeny veszteséget okozott az ellenségnek. A „Szabad Jugoszlávia” rádióállomás közölte, hogy az ellenség vesztesége: 24 000 halott, ezenkívül fogságba esett 11 900 katona és tiszt. Közeledett a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg és a Vörös Hadsereg csapatai találkozásának időpontja...

A jugoszláv elvtársak megérkezésekor Antonov közölte velem, hogy éjjél körül Sztálinhoz utazik a „közeli” nyaralóba, Kuncevóba.

Mint később Alekszej Innokentyevics elmondta, a beszélgetés a vacsoránál szívélyes, de szigorúan hivatalos légkörben zajlott le. Tito marsallt Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottsága meghatalmazta, hogy kérje a Szovjetuniót: alkalmazzon szovjet erőket Kelet-Jugoszlávia területén, és rögzítsék együttműködésük alapjait a jugoszláv felszabadító hadsereggel. A jugoszláv elvtársak azt remélték, hogy a jövőendő tevékenységek során lehetőség nyílik Belgrád felszabadítására. Sztálin — Antonov felé fordulva — megjegyezte, hogy a vezérkar nyilvánvalóan ezt nem fogja ellenezni. Ily módon a közös hadműveletekkel kapcsolatos elvi megállapodás már akkor megszületett, az ezt követő tárgyalásokon pedig végleges formát is öltött. A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg főparancsnokát tájékoztattuk közelebbi szándékainkról.

Közöltük Tito elvtárssal, hogy Jugoszláviának a 3. Ukrán Front és Dunai Katonai Flottilla csapataival nyújtunk segítséget. Ez elegendő volt ahhoz, hogy az ellenséget Belgrád körzetében megsemmisítsük. Az ország más körzeteiben viszont a hitlerista megszállók szétverését a jugoszlávok saját erőikkel szándékoztak befejezni. Sztálin élt az alkalommal, és megemlítette, hogy a közeli napokban a 2. Ukrán Front bal szárnyával Magyarország ellen Jugoszlávia területén keresztül kell támadni. Jó lenne, ha a Nemzeti Bizottság engedélyt adna, hogy a szovjet csapa-

tok ideiglenesen beléphessenek oda. Ezt a közös ellenség ellen vívott harc érdekei követelték. Tito a Nemzeti Bizottság és a felszabadító hadsereg fővezérsege nevében ezt az engedélyt megadta.

A szovjet csapatok támadása 1944 szeptemberében a szovjet—német arcvonal déli szárnyán teljes sikerrel bontakozott ki. Csapataink szeptember 30-ig 20-nál több jugoszláv helységről verték ki az ellenséget. Napról napra nőtt az általunk felszabadított jugoszláv terület nagysága. Az ellenség üldözése közben a 2. Ukrán Front egységei kijutottak a Duna keleti partjához. Ezalatt a 3. Ukrán Front hadseregei kiérkeztek Bulgária déli és nyugati határaihoz. Szeptember végén Gagen altábornagy 57. hadserege a Duna túlsó, nyugati partján elfoglalta Vidin város rendkívül fontos körzetét, s ez jelentősen megkönnyítette csapataink átkelését ezen az igen széles és gyors folyású vízi akadályon, néhány magasabbegység számára pedig teljesen elkerülhetővé tette azt. A Duna immár barátunkká vált: csapataink szerfölött fontos és kényelmes utánpótlási útvonala lett, rajta haladt Szergej Georgijevics Gorskov parancsnoksága alatt a dicső Dunai Katonai Flottilla.

Csakhogy az ellenségnek még jelentős ereje volt az adott irányban. A hitlerista csapatok 14, teljesen feltöltött és nyolc, csökkentett állományú hadosztálya, sok önálló ezrede és zászlóalja — 270 000 főt számlált. Ezenkívül az ország északi részében tartózkodott öt magyar hadosztály — 30 000 katonával és tiszttel. Azoknak a jugoszláv helyi csapatoknak, amelyek a fasiszták cinkosai voltak, körülbelül 270 000 főnyi erejük volt. Végeredményben a fasiszták ereje 570 000 főre rúgott. S ez lenyűgöző szám!

A fasiszta Németország csapatai fölött délkeleten von Weichs tábornagy parancsnokolt. Ugyancsak neki volt alárendelve az „F” hadseregcsoporthoz is, amely Horvátországban, Boszniában és Hercegovinában, Montenegróban és Albániában helyezkedett el. Görögországban és a szigeteken Lühr vezérezredes parancsnoksága alatt az „E” hadseregcsoporthoz tartózkodott. Szerbiában Felber tábornok „Szerbia” hadsereggel közvetlen csoportja tevékenykedett. 1944 augusztusának végén az ellenség erői Jugoszláviában lényegesen megnövekedtek: a népi felszabadító harc sikerei-

nek ellensúlyozására az ellenség kénytelen volt az „E” hadseregcsoport egy részét ideküldeni. A fasiszta csapatok szétverése Romániában és a Vörös Hadsereg gyors ütemben való előrejutása a Balkán félsziget belsejében, arra készítette a hitleri hadvezetést, hogy Görögországból és Macedóniából előkészítse magasabbegységeinek és egységeinek kivonását, ezzel elkerülve a csapatok katasztrofális helyzetbe jutását. A visszavonásra vonatkozó parancsot 1944. október 3-án adták ki. Az ellenség csapatai Jugoszláviában elfoglalták az alapvető politikai és gazdasági körzeteket, felügyeletük alatt tartották a vasútvonalakat, a közutakat, és a helyőrségek segítségével igyekeztek ellenőrizni a helyzetet. Kiváltképp nagy figyelmet fordítottak Jugoszlávia keleti határainak védelmére, valamint a Görögországból Magyarországra, Ausztriába és Észak-Olaszországba vezető utak kézben tartására. Az ellenség legerősebb helyőrségei Szerbián kívül Skopje, Niš, Kraljevo körzetében voltak.

A hitleri hadvezetés többször megkísérelte a népi felszabadító hadsereg vezetésének „lefejezését”. 1944 májusában csapást terveztek Drvar jugoszláv város körzetére, hol a népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzse helyezkedett el. Ezt Tito marsall mondta el a „közeli” nyaralóban folytatott beszélgetés alkalmával.

A hegyektől övezett és jól védett Drvar Bosznia nyugati részén fekszik. A legfelsőbb törzshöz vezető útvonalakat a népi felszabadító hadsereg viszonylag kis erői lezárhatták. Itt állomásozott a törzs őrzőzászlóalja, a tiszti iskola több száz növendéke, két-három harckocsi és a műszaki dandár egy zászlóalja.

A fasiszta hadvezetés furfangos tervet dolgozott ki: váratlanul légi csapást mér, melyet nagy erejű szárazföldi csapatok támadásával hangol össze. A hitleristák Drvar körzetében légideszantot szándékoztak kirakni, hogy elfogják a legfelsőbb törzset és magát Joszip Broz Titót. Ezt követően a légideszantnak ki kellett volna tartania a szárazföldi erők beérkezéséig.

A légi tevékenység végrehajtására egy ejtőernyős SS-

zászlóaljzat és sok repülőt terveztek bevetni; a földön indított támadásra pedig három német gyalogoshadosztály egységeit és a helybeli néparuló csapatok jelentős erőit jelölték ki. A hadműveletet a 15. német hegyihadtest parancsnoka irányította. 1944. május 25-én kora reggel az ellenség repülői rajtaütöttek Drvar körzetén.

— A rajtaütés időpontjának kiválasztását — jegyezte meg Komyejev — különleges szempont vezérelte. Ez a nap ugyanis Tito elvtárs születésnapja. Hitler valószínűleg nagy súlyt helyezett arra, hogy éppen ezen a napon semmisítsék meg a népi felszabadító mozgalom vezérkarát.

Drvar bombázása után, az ellenséges deszant első hullámát — több mint 600 főt — vitorlázógépek segítségével földre telepítették. Ezzel egyidejűleg Drvar ellen megindultak a szárazföldi csapatok is. Minden hitlerista katona zsebében ott volt Tito marsall fényképe, hogy a vele való találkozáskor azonnal felismerje. A feladatuk a szovjet katonai misszió megsemmisítésére is kiterjedt, melynek titkos rejtjeles megnevezése „Moszkva” volt. A fasiszták a törvényen kívüliséget — önkényesen — a misszióra is kiterjesztették, hogy ily módon vizsgálat és bírósági tárgyalás nélkül végezzenek a szovjet tábornokokkal és tisztekkel.

Amikor a bombázás, majd a vitorlázó repülők leszállása és a deszant rohama megkezdődött, Joszip Broz Tito a völgy felett egy 70 m magasságban levő lakó- és munkahelynek berendezett barlangban tartózkodott. A barlang és völgy között egy erős drótkötél volt kifeszítve, melynek segítségével — végső esetben használva — a völgybe lehetett jutni. Így történt most is. Mindenki az előre meghatározott gyülekezőhelyre igyekezett.

A diverzió szervezőinek reményei nem váltak be, a támadók katonáink szilárd ellenállásába ütköztek. Amint a jugoszlávok észrevették a különleges fékezőernyőkkel felszerelt vitorlázórepülők leereszkedését, az őrzászlóalj valamennyi tüzfegyverével azonnal tüzet nyitottak rájuk. Idejében odasiettek a tiszti iskola hallgatói is. Ádáz harc kezdődött.

Az ellenség kidobta az ejtőernyősök második hullámát is (körülbelül 200 főt), elfoglalta Drvart, de Joszip Broz Tito, a Jugoszláv Kommunista Párt Politikai Bizottságának

tagjai, a legfelsőbb törzs tábornokai és tisztjei, valamint az angol—amerikai és a szovjet katonai misszió állománya már kelet felé visszavonult.

Gorskov tábornok, a szovjet misszió vezetőjének helyettese, a riadó első jelére Kornyejevhez sietett. Kornyejevnek egész éjjel fájt a foga, s csak hajnal felé nyomta el az álmom. Néhány másodperc alatt kibújt a hálósákból, és rövid időn belül ő is a gyülekezőhelyre ért.

Tito, Kornyejev és más elvtársak kíséretében a hegyi ösvényen Potoci irányában haladt, ahol — katonai misszióink javaslatára — tartalék harcálláspont volt berendezve. Szerencsésen megérkeztek Potociba, de később az ellenség itt is elvágott minden utat. Az ellenfél nyomása erősödött...

Leszállt az éj. A marsall rövid értekezletet hívott össze, hogy eldöntsék, mi a további teendő. Az ösvény fölé messze előrenyúló szikla alatt gyülekeztek. A vélemények megoszlottak. Az értekezlet egyes résztvevői azt ajánlották, oszoljanak kis csoportokra, és úgy vonják ki magukat a bekerítésből. A szovjet misszió vezetője viszont a szovjet—német arcvonal hasonló eseteinek tapasztalataira hivatkozva azt tanácsolta, hogy erőiket egyesítve törjenek ki. Egyetértettek Kornyejevvel.

A bekerítés gyűrűjét sikeresen átvágva, elérték a Veliki Šator hegyet. A helyzet könnyebbé vált: a hitleristák lemaradtak, a legfelsőbb törzs felmentésére pedig beérkeztek az 1. proletár hadtest csapatai. Azután Kupresko Pole (Kupres) felé vették útjukat, s ott megpihenve következtetéseket vontak le. Megállapították, hogy ez a hely nem alkalmas a népi felszabadító hadsereg harcának vezetésére. Viszont Tito marsallnak a csapataitól való elszakadása súlyos következményekkel járhatott. Megvizsgáltak két lehetséges helyet, ahonnan a vezetést meg lehetett volna teremteni: Crna Gorát — melynek területén nem volt ellenség és a népi felszabadító hadsereg erői kellően védték, valamint Vis szigetét. A második hely alkalmasabbnak látszott. Csakhogy oda kizárólag a Bariban levő repülőbázisunkon keresztül juthattunk, vele pedig hiányzott az összeköttetésünk. Amellett Tito elvtárs főparancsnoki tisztségével összeegyeztethetetlennek tartotta, gondolni sem akart rá, hogy akárcsak ideiglenesen is elhagyja Jugoszláviát. Kor-

nyejevnek minden lehetséges érvet fel kellett sorakoztatnia meggyőzésére és emlékeztetni őt Lenin munkásságára, akinek hosszú éveken keresztül emigrációban kellett élnie, s mégsem szakadt el a hazai kommunisták munkájának irányításától... A marsall úgy döntött, hogy Barin keresztül költözik át az Adriai-tengeren levő jugoszláv Vis szigetre. De hogyan jutnak el Bariig? Repülőgépük nem volt, és annak kirendelése is rendkívül nehéz dolognak látszott, mivel a misszió rádióállomásának jelzései sem Bariig, sem Moszkváig nem jutottak el... Megfelelő leszállópálya sem állt rendelkezésre...

Ezekben a napokban a szovjet vezérkar is nyugtalankodott. Antonov jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy Jugoszláviából semmi hír nincs. A főhadiszállás feladatul szabta a vezérkarnak, hogy tisztázza a helyzetet, és szükség esetén siessen az elvtársak segítségére.

1944. június 2-án végre megszűnt a tájékozatlanság állapota: megérkezett Kornyejev rádiótávirata. Mint később elmondta, rádiós-híradós segítőjének, az értelmes és igyekvő Dolgovnak sikerült az egyik legmagasabb hegy ormára felvinni a rádióállomást és ott olyan magas antennát felállítani, amely biztosította az összeköttetést. Dolgov párhuzamosan továbbította Szokolovnak Bariba és Moszkvának is azt a kérést, hogy küldjenek repülőgépet Kupresko Pole körzetébe június 4-én 22 órára. Ezzel egyidejűleg az angol—amerikai misszió rádióállomásán a Bariban levő angol parancsnokságnak is ugyanilyen szövegű táviratot továbbítottak.

A jugoszlávok nekifogtak a repülőgép fogadásához szükséges leszállópálya készítéséhez. Körös-körül falként álltak a hegyek, a hatalmas kösziklák, s mély szakadékok tántogtak. A leszállópályáról mindent el kellett távolítaniuk.

... Bariban szorongva várakoztak. Június 2-án Dolgov rádiótáviratának csak egy részét vették. Mindazonáltal sikerült megérteni Kornyejev azon parancsát, hogy küldjenek repülőgépet Kupresba. A rádiótáviratnak azt a részét azonban, amelyben a repülőgép leszállásának időpontja volt megadva, nem kapták meg — az összeköttetés megszakadt! És mégis rájöttek Bariban, hogy a repülést a le-

hető legközelebbi időpontra — 1944. június 4-én éjszakára határozták meg. A helyzet egyébként tovább bonyolódott, amikor az angol parancsnokság átadta Szokolovnak az általuk vett rádiótávíratot, melyben a repülőgép beérkezésének időpontjául — egy nappal későbbi dátum — június 5-re virradó éjszaka szerepelt. Melyik hát a helyes időpont? Más körülmények között ezt még egyszer megkérdezték volna. De most nem volt összeköttetés és helyreállítása sem sikerült. A bázis parancsnoka úgy döntött, hogy június 3-án küld repülőgépet.

A repülőgépet Jugoszláviába Sornyikov, a Bariban levő szovjet repülőbázis egyik legtapasztaltabb pilótája vezette. Éjszaka repült, tenger és hegy fölött, a szirtekkel körülvett, kezdetlegesen berendezett, ismeretlen leszállóhelyre. A pilóta magas színvonalú szakmai tudással és határtalan bátorsággal vezette gépét, vakon bízott fegyverbarátaiban, akik számára ennek a nem mindennapi leszállásnak a helyét előkészítették.

A felhők mögül a föld nem látszott. A pilóta világosságot kutatva a végeláthatatlan felhőtakaróban, egyik kört a másik után írta. Nagy volt a kockázat, hogy nekiütődik a hegy oldalának, de barátaiért való aggodása felülkerekedett mindenben. Végül megtalálta a fényt. Lent csalogatóan lobogtak a jelzőtüzek.

Titót, közvetlen segítőit, Kornyejev tábornokot és a katonai missziók, valamint a népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzsének néhány tisztjét, 1944. június 4-én még az első fordulóval Bariba vitték. Ott szívélyesen fogadták őket. Sornyikov kezelőszemélyzete ismét visszatért Kupresko Poleba, ahová angol repülőgépek is követték őket. Közös erőfeszítéssel elszállították a visszamaradókat is. Néhány nap múlva az angol tengerészek átvitték a legfelsőbb törzset és a katonai missziókat Vis szigetére. A jugoszláv főhadiszállás itt folytatta munkáját.

Így hiúsult meg a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg legfelsőbb törzsének megsemmisítésére irányuló fasiszta kísérlet. A szovjet légi szállítóeszköz parancsnokának, Sornyikovnak, továbbá Kalinkin másodpilótának és Jakimov navigátornak hőstettükért a Szovjetunió Hőse és a Jugoszlávia Népi Hőse megtisztelő címeket adományozták.

1944 nyár utóján a jugoszláv nép antifasiszta harca új lendületet vett. Napról napra nőtt a harcolók száma. A népi felszabadító hadsereg fővezérsége szilárdan kézben tartotta a felszabadító háború erőinek irányítását. Szerbiában, Horvátországban, Szlovéniában, Macedóniában és a Vajdaságban (Vojvodina) területi vezető törzseket hoztak létre megfelelő parancsnokokkal — „komendánsokkal” és főnökökkel. Ezeknek a katonai vezető szervezeteknek feltöltése közvetlenül a partizánkörzetekben vagy a fent említett helyekben gazdag Vis szigetén történt. A szigetről a regionális törzset a harctevékenység területére dobták át. Így hozták létre és készítették fel szovjet tisztek részvételével Szerbia vezető törzsét is, melynek vezetője Koča Popović tábornok volt. Velük együtt érkezett a harcok körzetébe Gorskov vezérőrnagy 1944 júliusában.

A vezető törzs áttelepítésében jelentős szerepe volt a Bariban működő repülőbázisunknak. Girenko szovjet pilóta és kezelőszemélyzete Kazancič (Ništól délre 25 km) körzetében felderítette a leszállópályát, s a rádióval ellátott törzs légideszantcsoportját a mi képviselőinkkel együtt ledobta. Amikor az összeköttetés már működött, Girenko július 12-e éjszakáján a szó szoros értelmében az ellenség orra előtt a törzs egész állományát a helyére szállította. Még a partizánokat is, ezeket a sok harcot megjárt és sok nehézséget leküzdött embereket is csodálatba ejtette az ilyen bátorság, s örömeikben vidám kólót táncoltak a repülősökkel és megérkezett elvtársaikkal . . .

A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg és vezetői népünknek, a szovjet katonáknak és a vezérkarnak mélyszeges tiszteletét élvezték. Ezt a hitlerista területablók elleni megalkuvás nélküli harcukkal, hősiességükkel, és népük iránti odaadásukkal érdemelték ki. A német fasiszta megszállók ellen éveken át vívott nagyon súlyos háborúban a népi felszabadító hadsereg megtanult ügyesen harcolni. Ez a küzdelem szilárd harci szellemű, művészi módon harcoló, a partizántevékenység körülményeit ügyesen kihasználó, a győzelem érdekében magukat feláldozni kész parancsnokokat és politikai munkás kádereket nevelt. De azt is tudtuk, hogy a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadseregnek viszonylag gyenge oldala hosszú időn keresztül a fegy-

verzettel való hiányos ellátottság volt. Hiányzott a kellő számú tüzérség és aknavető, a harckocsikat egyesével számolták, repülőgépük alig akadt. A lövészfegyvereik: pus-kák, géppisztolyok, géppuskák, melyeket az ellenségtől zsákmányoltak, a különböző fegyverrendszerek különös keverékei voltak — német, olasz és egyéb típusúak. Nagy részük azonban Angliából származott. 1944 őszéig a szovjet fegyverek másodrangú szerepet játszottak, mivel a ju-goszláv katonák ellátása, az ellenség által birtokolt hatal-mas kiterjedésű területen keresztül, nagy nehézségekbe ütközött.

Tito elvtárs Moszkvában való tartózkodása idején meg-állapodtunk abban, hogy a népi felszabadító hadseregnek nagyszámú szovjet fegyvert szállítunk. A 2. Ukrán Front csapatainak Jugoszlávia határaihoz való érése lehetővé tette a fegyverszállítások fokozását a jugoszláv elvtársaink, a felszabadító harcukat vívó testvéreink számára.

A jugoszláv elvtársak és a szovjet kormány között 1944 őszén, Moszkvában tartott kormánytárgyalásokon a fő kérdést a Vörös Hadsereg és a Jugoszláv Népi Felszaba-dító Hadsereg közös hadműveleteinek megszervezése ké-pezte. Csapataink jugoszláv földre lépése gyökeresen meg-változtatta az ország hadászati helyzetét, a népi felszaba-dító hadsereg számára kedvező feltételeket teremtett a le-igázók teljes szétveréséhez.

A szovjet és jugoszláv csapatok együttműködését ille-tően teljes egyetértés alakult ki. A közös támadás folyta-tásának körzetéül Szerbiát jelölték meg. Ez a hely a szov-jet és a jugoszláv csapatok fő erő kifejtésének színteréül szolgált, de ezt követelték a hitleri Németország ellen ví-vott küzdelem hadászati feltételei, nemkülönben a Ju-goszláviában kialakult helyzet is.

Tito Moszkvában találkozott Dimitrovval, aki részlete-sen ismertette a Hazafias Front munkáját, a népi Bulgá-ria és hadserege új célkitűzéseit. Ez a találkozás nagy ha-tással volt a Vörös Hadsereg, a Jugoszláv Népi Felszaba-dító Hadsereg és a bolgár hadsereg tevékenységének ösz-szehangolására.

A szovjet és jugoszláv csapatok közös hadműveleteire vonatkozó, 1944 szeptemberében létrejött egyezmény a ve-

zérkar számára nagyon fontos aktust jelentett. Ez volt a harctevékenységek megtervezésének kiindulópontja, miközben a fő figyelmet, természetesen, Szerbiára fordítottuk. A szovjet vezérkariak gondosan tanulmányozták az „F” hadseregcsoporthoz védelmének gyenge pontjait, és igyekeztek a legteljesebb mértékben kiaknázni.

Megállapítottuk, hogy von Weichs, a szerb—román határ mentén levő hegygerinceken szilárd védelem kialakítására törekszik. Ebben a térségben erős és a mélységben tagozott műszaki erődítményeket építtetett, és a „Szerbia” hadsereggel közvetlen csoport csapatait is megerősítette. Az ellenségnek ezen az arcvonalszakaszon nagyszámú élőereje és eszköze volt. A bolgár határ mentén — amerre Tolbuhin frontjának főerői vonultak — az ellenség tömör csapatcsoportosítást és erődítményrendszert nem alakított ki. A német fasiszta hadvezetés nem számolt azzal, hogy a Vörös Hadsereg gyorsan ideér, és egyben rábizta magát a hegyes terepre. Amikor pedig Jugoszlávia határainál megjelentünk, von Weichsnek már nem volt sem ideje, sem eszköze az ellentevékenységre.

A német fasiszta csapatoknak a Dunával párhuzamosan létesített védelme számunkra alkalmasnak látszott arra, hogy ellene teljes szélességében egyidejűleg mérjünk csapást. Az ellenség befészkelte magát a hegyekbe, de hadvezetésünknek jelentős tartalékai nem voltak, és ezért áttörésünkhöz vagy az ország belsejében levő helyőrségekből kellett az erőket összevonni és csapásmérő ökölbe fogni, vagy pedig a védelmi vonalakból kellett a csapatokat igénybe venni. Ebből adódtak feladataink: az ellenségre a lehető leghosszabb arcvonalon kellett nyomást gyakorolni, amelybe — Bulgáriának a hitleri Németország elleni háborúba való belépése következtében — be lehetett vonunk az elég erős bolgár seregetesteket. Amellett az utóbbiak a hegyekben kitűnően tevékenykedtek. A főcsapás irányában, természetesen, a 3. Ukrán Front tapasztalt csapatainak hatalmas harci erejét és nagy mozgékonyágát kellett felhasználni.

Ezek a csapatok képesek voltak az „F” hadseregcsoporthoz védelme legerősebb láncszemének áttörésére, az ellenség fő csoportosításának gyors szétverésére, s mindez végső fo-

kon meghatározta a három együttműködő hadsereg általános sikerét.

A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg erőinek, a bolgár csapatokkal együttműködve, veszteséget kellett okozniuk az ellenségnek: magukra kellett vonniuk a fasiszta erők jelentős részét és egyben megakadályozniuk, hogy a hitleristák tartalékokat hozzanak létre. Nehéz feladat hárult volna a jugoszláv és bolgár csapatokra az esetben, ha az ellenség főerőit Görögországból északra visszavonja. Ekkor feladatuk lett volna — elhárítani az ellenség nagy erejű csapásait s feltartóztatni őt, ezzel biztosítva a Vörös Hadsereg tevékenységét. Ezek voltak a vezérkar elképzelései a hadműveleti terv elkészítésének időszakában.

Mivel Jugoszlávia területén a Vörös Hadseregnek, a jugoszláv és bolgár csapatoknak kellett tevékenykedni, a szovjet vezérkarnak szükséges volt megbeszéléseket folytatni a jugoszláv és bolgár hadvezetéssel. Csapataink és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg harcának összehangolására akkor született döntés, amikor Tito Moszkvában tartózkodott. Már abban az időben Sztálin, és a vezérkar képviselőiben Antonov megegyeztek a jugoszláv főparancsnokkal, hogy a szovjet főparancsnokság az arcvonalon kialakult helyzetnek megfelelően rögzíti a jugoszláviai közös hadművelet általános elgondolását; a jugoszláv elvtársak pedig az általános tervnek az őket közvetlenül érintő részét dolgozzák ki. A megbeszélés során legfeljebb két bolgár hadsereg alkalmazásának lehetősége merült fel Jugoszlávia területén. Döntés — a bolgárok távollétében — nem történt, de megállapodás született a saját hadseregek előkészítésével kapcsolatos kérdésekben.

Ez idő alatt a bolgár csapatok hadműveleteinek szervezése sem torpant meg. Szeptember közepén, a főhadiszállás utasítására, Tolbuhin Szófiában a bolgár hadsereg parancsnokságával találkozott. A bolgár hadvezetés hamarosan kidolgozta csapatai támadó tevékenységének előzetes tervét. Tolbuhin, amint megismerkedett a tervvel, azonnal jelentette Moszkvába. A bolgár hadvezetés úgy vélte, hogyha csapataikat megtisztítják a fasisztabarát és monarchista elemektől, képesek birtokba venni a Kruševac, Niš, Skopje, Velež körzetében levő közúti és vasúti csomó-

pontokat, és — legalább háromszoros „sorompó” létesítésével — el tudják vágni a német fasiszta csapatok Görögországból északra vezető visszavonulási útvonalait. Ez egyben kellően biztosítaná a szovjet és a jugoszláv csapatok Belgrád irányában végrehajtandó támadását. A bolgárok csapataik készenlétét szeptember végére szavatolták.

Tolbuhin egyetértett a tervvel, egyben felajánlotta a bolgár csapatokkal való jobb közreműködés céljából repülőink segítségét. Figyelembe véve az általános katonai helyzetet, a bolgár hadvezetés a rendelkezésére álló valamennyi erő ütközetbe vetését javasolta, melyben teljesen feltöltött állományú gyalogoshadosztályok voltak, köztük két — egykori partizánokból és önkéntesekből létrehozott — gárdahadosztály, egy lovashadosztály és egy lovasdandár, egy harckocsidandár és két partizándandár. Sajnos a bolgár csapatoknak nem volt elegendő megerősítő eszközük.

Még Tito marsall Moszkvába repülése előtt döntés született a népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzsének Vis szigetről történő áttelepítéséről. E rendkívül fontos rendszabálynak célja a népi felszabadító csapatok szilárd és folyamatos irányításának biztosítása volt. A fasiszta dögkeselyűk váratlan rácsapása a legfelsőbb törzsre Drvarban azt bizonyította, hogy Jugoszláviában még a nehezen járható hegyekben is bajosan találni olyan helyet, ahol ki van zárva hasonló rajtaütések veszélye. Ezenkívül a legfelsőbb törzs elhelyezkedésének meg kellett felelnie az új körülményeknek: a jugoszláv hadsereg harctevékenysége nagy lendületet vett, és ez szükségszerűvé tette az egyetlen központból történő állandó és megszakítás nélküli vezetést. Úgyszintén irányítani kellett a csapatok átszervezésének hatalmas és bonyolult munkáját (hadseregközvetlen hadtesteket, hadseregcsoportokat hoztak létre), vezetni kellett a mozgósítást és a tartalékok megalakítását. Közeli távlatként rajzolódtak ki a Vörös Hadsereggel közösen folytatandó döntő hadműveletek körvonalai. Mindez fokozott követelményeket támasztott a népi felszabadító háború fontos vezetési pontjának a legfelsőbb törzs helyé-

nek kiválasztásával szemben. A jugoszláv elvtársaink ezért elfogadták ama javaslatunkat, hogy a legfelsőbb törzset telepítsék át a szovjet csapatok birtokában levő Craiova román városba. A legfelsőbb törzs még Tito marsall Moszkvába való utazása előtt, a titoktartás szigorú rendszabályainak megtartásával áttelepült.

A vezetési pontok áthelyezését más körzetbe jó korán gondosan előkészítik, és szigorúan titokban hajtják végre. Így történt ez most is. 1944. szeptember 19-én, alighogy Vis szigetét a sűrű köd ellepte, Korneyev tábornok magához rendelte a Bari repülőbázis pilótáit, Mihajlovot és Pavlovot. Rendkívül fontos repülésről volt szó. A katonai misszió vezetője, miután meghallgatta a repülőgépek készenlétéről szóló jelentést, a pilóták kezébe adta az útvonalat ábrázoló térképet, melyen a Craiova felirat piros ceruzával volt aláhúzva. Oda kellett elszállítani a jugoszláv és szovjet elvtársak nagy csoportját. Hogy ki lesz az, aki odarepül, a pilótákkal nem közölték. De repülni sem a megszokott módon kellett: először — Bari irányában, aztán pedig — a bázis elérése előtt — az Adria felett tett fordulat után Bosznia és Szerbia légterében, majd a Duna fölött kellett haladni egészen a rendeltetési helyig. A felszállás idejét éjjel 3 órára tűzték ki...

Mindez a biztonságos repülés céljából történt, szigorúan igazodva a titoktartási rendszabályokhoz. Néhány óra elteltével a tapasztalt szovjet pilóták gépeiket Craiovába vezették. Tito marsall, és a vele együtt utazó más szovjet és jugoszláv elvtársak, a szovjet légi jármű utasai — szeptember 19-én Jugoszlávia határához egészen közel új helyüket elfoglalták.

Alighogy a legfelsőbb törzs megkezdte működését Craiovában, Tito elvtárs az előzetes megbeszélés szerint Moszkvába repült.

Hajnalban a Vis szigeten maradt angol—amerikai katonai misszió tanácsadói nem találták a Jugoszláv Népi Fel szabadító Hadsereg főparancsnokát. Eltűntek a szovjet repülőgépek is. Kutatni és kérdezősködni kezdtek... A jugoszlávok azt válaszolták, hogy Tito marsall valószínűleg a csapatoknál tartózkodik. Ekkor a katonai misszió vezetőjétől, McLain tábornoktól sürgős választ kérő rádiótávira-

tok érkeztek Elliot angol légimarsallhoz, az olaszországi brit zóna parancsnokához. A misszió vezetője ugyanis akként vélekedett, hogy Tito nem kerülheti el a Bariban levő légi bázisukat — ahogy azt neki mondták —, és így Elliotnak tudnia kell tájékoztatást adni.

Elliot, amint kézhez kapta a választ váró táviratot, magához kérte Szokolovot.

— Hol van Tito? — kérdezte Elliot.

— Nem tudom, marsall úr — hangzott a válasz.

A Bariban levő szovjet légi támaszpont főnöke mestere volt az ilyen jellegű beszélgetéseknek. Mindig a helyzetnek legmegfelelőbb hangnemben tudott tárgyalni — kiértemen, előzékenyen vagy határozottan, katonásan.

— Önökkel, mint szövetségeseinkkel a legjobb viszonyt alakítottuk ki, aminek előnyeit önök élvezik is — folytatta Elliot.

— Mi hálásak vagyunk szövetségeseinknek, amiért hasonló baráti viszonnyal fizetünk — felelte Szokolov.

— De a repülőgépek elmentek Vis szigetről?

— Sajnos, semmit sem tudok. Marsall úr, amint láthatja, én itt vagyok ön mellett.

Ezzel a beszélgetés véget ért.

A szövetségeselek több kérdést nem tettek fel: a szovjet legfelsőbb főparancsnok Churchill tudomására hozta, hogy Tito, csapatai küszöbönálló hadműveleteinek egyeztetése végett, Moszkvában tartózkodik.

Csapatainknak Jugoszlávia határaihoz való kijutásával és a népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzsének Craiovába történő áttelepülésével, a Vörös Hadsereg és a jugoszláv csapatok közötti összeköttetés egyszerűbbé vált. Ugrásszerűen megnövekedett a jugoszláv népnek és hadseregének nyújtott szovjet segítség is. Szállítórepülőinknek most már nem kellett hosszú és veszélyes légi utakat megtenniük. A jugoszláv hazafiakhoz a fegyverzet, lőszer és más eszközök, Románia és Bulgária területén keresztül érkeztek.

Ezekben a napokban jelentősen kibővült a szovjet katonai misszió munkája. Nagy emberhiánnyal küzdöttek. A

jugoszláv elvtársak arra kértek bennünket, hogy küldjünk szovjet tanácsadó tiszteket a köztársaság csapatainak magasabb szintű törzseihez. Ezt a kérést teljesíteni kellett, miért is a misszió állományát megnöveltük. A szovjet kormány engedélyével Szerbiába — ahová a belgrádi hadművelet döntő eseményeinek kibontakoztatását terveztük — Gorskov vezérőrnagyot, Horvátországba — Rak ezredest, Szlovéniába — Patrahalcev ezredest, Crna Gorába — Kovalenko őrnagyot küldtük, aki a későbbiekben hősiességével és a harcfeladat végrehajtása során tanúsított bátorságával a „Szovjetunió Hőse” címet érdemelte ki. Velük érkezett néhány beosztott tiszt, rádiósok és technikai személyzet.

A szovjet tisztek és tábornokok gondjai a népi Jugoszlávia államisége megerősödésének arányában tovább sokasodtak. Missziónkat az Ideiglenes Kormányhoz — Jugoszlávia Nemzeti Felszabadítási Bizottságához hivatalosan is akkreditálták, ami bizonyította, hogy a misszió nemcsak katonai, hanem politikai jelentősége is volt. Ez természetesen dolgozóinkra nagyobb felelősséget rótt. Többek között, rendszeresen akadtak bonyolult politikai, pénzügyi és egyéb problémák, amelyeket nekik kellett megoldaniuk. Éppen ezért a misszió állományába külügyi és pénzügyi szakembereket (Bodrov, Gerascsenko) kellett beosztani. De a misszió legfőbb munkája továbbra is a hadműveleti feladatok megoldásának elősegítése volt.

Szeptember második felében a vezérkarnál, a 3. Ukrán Front törzsénél, a népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzsénél, valamint Szerbia vezetőtörzsénél a belgrádi hadművelet tervén dolgoztak. Bár ezt a munkát különböző nemzetiségű törzsek végezték, egymástól jó néhány száz, esetenként több ezer kilométerre levő helyeken, a munka mégis rendkívül céltudatosan és összehangoltan folyt. Ez a céltudatosság jelentős mértékben Antonov és Kornyejev nagyfokú aktivitásának volt köszönhető. Jól ismerték és kitűnően megértették egymást. Ismeretségük a vezérkari Akadémiáról származott. Ha Kornyejevnek lehetősége nyílt rá, hogy Craiovából telefonon közvetlen kapcsolatba léphessen a szovjet vezérkarral, sohasem késlekedett ezen alkalom felhasználásával. Alekszej Innokentye-

vics kifejtette a katonai misszió vezetőjének a vezérkar elképzelésének lényegét az ellenség belgrádi csoportosításának szétverésére vonatkozóan, és arra kérte őt, hogy egyeztesse össze a népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzsével, ami meg is történt. A törzs egyetértett a szovjet vezérkar véleményével, és kiadta a szükséges intézkedéseket az 1. hadseregcsoport parancsnokának, Peko Dapčević altábornagynak, aki törzsével a népi felszabadító csapatok Belgrádnál sorra kerülő tevékenységének tervén dolgozott.

A 3. Ukrán Front parancsnoka szeptember 30-án jelentette elgondolását a vezérkarnak, amelyet előzőleg a jugoszláv hadsereg vezetésével összeegyeztettek. A közös szovjet—jugoszláv hadművelet célja az volt, hogy az ellenségnek Északkelet-Jugoszlávia térségében levő csoportosítását felszámolja; a legfontosabb útsomópontokat birtokba vegye; az ellenségnek Jugoszlávia középső és déli részéből északra, Magyarország felé vezető visszavonulási útvonalait elvágja; és végül Belgrádot felszabadítsa.

E feladatok megoldására a 3. Ukrán Front Gagen tábornok 57. hadseregét és a Zsdanov tábornok parancsnoksága alá tartozó 4. gárda gépesített hadtestét jelölte ki. A levegőből a hadműveletet a 17. légi hadsereg biztosította.

Csapatainkkal közvetlenül szemben a hitlerista „Szerbia” hadseregeközvetlen csoport helyezkedett el, melynek első vonalában négy, köztük egy gépesített hadosztály volt. A hadművelet folyamán számoltak azzal, hogy Niš körzetéből még két hadosztály, a görögországi ellenséges csoportosításából pedig bizonyos erők beérkeznek. Tolbuhin törzsében úgy ítélték meg a helyzetet, hogy az 57. hadsereg sávjában megvan a lehetőség tíz-tizenegy ellenséges hadosztály összpontosítására. Éppen ezért a 3. Ukrán Front haditanácsa azon óhajának adott kifejezést, hogy a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg vonja magára a német fasiszta csapatok egy részét, zárja le az északra vezető utat, kösse le Belgrádtól délre és délnyugatra a Nedić- és Mihajlović-féle fasiszta csatlós csapatokat. És ha erre lehetőség nyílik — javasolták —, a jugoszláv csapatok foglalják el Ništ. Ezeket az elképzeléseket Korneyev révén eljuttatták a jugoszláv hadsereg legfelsőbb törzséhez,

amely ennek alapján csapatai számára megszabta a feladatokat.

Tolbuhinnak a belgrádi támadással kapcsolatos terve a valós helyzet pontos ismeretén alapult. Figyelembe vette, hogy az 57. hadsereg erői szilárdan megvetették lábukat Vidin bolgár város körzetében a Duna jobb partján, és éjjel-nappal készülnek az újbóli előretörésre. Vidintől északra, a Duna elágazásánál a 75. hadtest súlyos elhárító harcokat vívott, aminek eredményeként megghiúsította az ellenség összes arra irányuló próbálkozását, hogy a hadtestet visszavesse. Ezt a magasabbegységet most a 2. Ukrán Fronttól az 57. hadsereg állományába rendelték.

Mivel a hegyes terep miatt nem volt lehetőség a szovjet csapatoknak egyetlen „ökölbe” való összevonására, ez a tény a csapatokat önálló irányokban vívandó támadásra készítette. Tolbuhin rendkívül sajátos javaslatot tett alkalmazásukra vonatkozóan. A főerőket (a 64. lövész- és a 4. gépesített hadtestet, megerősítő eszközeikkel) a hadsereg bal szárnyán, Vidin körzetében tartotta célszerűnek összpontosítani, és velük Zaječar, Boljevac, Čuprija, Batočina, Palanka nyugat irányában csapást mérni. E seregtestek feladata az volt, hogy az ellenség „Szerbia” hadseregek közvetlen csoportjának főerőit szétverjék, és csapatmaradványainak Belgrád irányába vezető visszavonulási útvonalait elvágják. Ezzel egyidejűleg a Duna mentén, Belgrád irányában a 75. lövészhadtestnek, az arcvonal középső szakaszán Slatina, Žagubica, Zletovo irányában a 68. lövészhadtestnek kellett támadnia. Arra az esetre, ha a támadást valamelyik irányban feltartóztatnák, a hadtestek kölcsönös segítségnyújtását vették tervbe. A csapatoknak a Morava folyó vonalára történő kijutása és az átkelés végrehajtása után lehetőség nyílt saját főerőinknek közvetlenül Belgrád ellen való irányítására, melynek birtokbavételével fejeződne be a hadművelet. A hadműveletnek ebben a szakaszában csapatainknak a jugoszláv felszabadító erőkkel szorosan egymás mellett kellett támadniuk. Ami a bolgárok tevékenységét illeti, Tolbuhin feladatul azt tervezte számukra, hogy kössék le az ellenséget saját arcvonaluk előtt.

A vezérkar figyelembe vette a 3. Ukrán Front haditanácsának elképzelését, és alapján helyesnek tartotta.

Együttal azonban szükségesnek vélte a belgrádi hadműveletbe a 2. Ukrán Front 46. hadseregének 10. gárda-lövész-hadtestét is bevonni, melynek parancsnoka Ivan Andrejevics Rubanyuk tábornok volt. A hadtest csapatai Vršac körzetében vereséget mérhettek az ellenségre, s ezáltal megrendíthették védelmének szilárdságát Belgrádtól északra és keletre. Nem egyezett véleményünk Tolbuhinnal a bolgár csapatok alkalmazására vonatkozóan. Tudtunk arról, hogy a bolgár főparancsnok lehetségesnek tartotta a támadást, és ezért — amikor a belgrádi hadművelet tervét a főhadiszálláson jelentettük — azt javasoltuk, a bolgár hadsereg feladatát ne korlátozzuk védelemre, hanem támadó feladatot adjunk számára.

A főhadiszállás egyetértett a vezérkarral, de a bolgár csapatokról szólva azt tanácsolta, hogy ne erőltessük a dolgot, amíg a bolgár és jugoszláv hadvezetés között létre nem jön a teljes megegyezés. Tolbuhin parancsot kapott, hogy a támadást október 13—14-én kezdje, amikor a hadműveletben részt vevő csapatok összpontosítása befejeződik. A támadás időpontjának bármilyen eltolódásával az ellenség időt nyert volna, hogy újabb erőket vonjon Belgrádhhoz és megerősítse védelmét. A főhadiszállás által kiadott, a 3. Ukrán Front parancsnokának szóló direktívában ez állt: „Lépjen kapcsolatba Craiovában Titóval, és ismertesse vele részletesen a hadművelet tervét.” Tolbuhin ezt azonnal teljesítette, és október 2-ra virradó éjszakától a népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzse már a hadművelet tervén dolgozott. Reggel a vezérkar Moszkvában már jelentést is kapott Tito marsalltól, mely elhatározását tartalmazta. E szerint mindenekelőtt Belgrádtól délre és délnyugatra tevékenykedő ellenséget szándékoztak lekötöni, hogy ezzel megakadályozzák a fasiszta erőknek ebből a térségből való átirányítását a szovjet csapatok arcvonalára. A terv végrehajtására két hadseregek közvetlen hadtestet — az 1-est és 12-est — jelölték ki. Az ellenség szétzúzása után a jugoszláv csapatok többségét közvetlenül a fasiszták belgrádi csoportosítása ellen szándékozták ütközetbe vetni. Erőik egy részével ugyanakkor keleti irányú támadást terveztek a Negotin térségéből támadó Vörös Hadsereg csapataival való közreműködés céljából.

Niš városnak, e fontos vasúti és közúti csomópontnak elfoglalása a Szerbia vezető törzsének alárendeltségébe tartozó négy hadosztályra hárult. Az erők parancsnokát, Koča Popovič vezérezredest, október 2—3-án a feladat átvétele végett Craiovába rendelték. Tito marsall arra kérte a szovjet parancsnokságot, hogy a 3. Ukrán Front erőinek egy részével tervezzenek csapást. Ennek célja a népi felszabadító hadsereg egységeivel való csatlakozás felvétele lenne, hogy ily módon közös erőfeszítéssel elvágják a délről Belgrád körzete felé törekvő fasiszta erőket.

Bulgária csapatainak Jugoszlávia területén tervezett támadásával felmerülő kérdések megoldásához, továbbá az együttműködés összehangolásához a megbeszélésbe a 3. Ukrán Front parancsnokságát is bevontuk. Telefonon Tolbuhin figyelmét felhívtuk a feladat teljesítésének kényes voltára és jellegzetességére. Fjodor Ivanovics azt javasolta, hogy ezzel a fontos feladattal Birjuzovot bizzuk meg, aki jelenleg a Szófia körzetében állomásozó 37. hadsereg parancsnoka, s egyszersmind a Bulgáriában működő Szövetéses Ellenőrző Bizottság vezetőjének tisztségét is betölti. Birjuzov október 4-én Craiovába érkezett, hogy találkozzon Tito marsallal. Ugyanakkor megérkezett a bolgár delegáció is.

Birjuzov kétszer is felkereste Titót. Először a belgrádi hadművelettel kapcsolatos javaslatainkat ismertette. Tervjavaslatunkat a jugoszláv hadvezetés nagy meglepéssel elfogadta. A szovjet csapatok állományába a gyalogságon kívül 2200 löveg és aknavető, 149 sorozatvető, 358 harckocsi és rohamlöveg, 1292 repülőgép, a Dunai Katonai Flottilla 80 hadihajója (többségük páncélozott naszád) tartozott. A 3. Ukrán Front és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg harctevékenységének összehangolásában a meg egyezés gyorsan megszületett.

Ezt követően küldöttünk a bolgár csapatokról számolt be. Szergej Szemjonovics elmondta, hogy a Hazafias Front hadserege egyetlen célt követ, nevezetesen azt, hogy a maga részéről is hozzájáruljon a német fasiszta területablók szétveréséhez. Ismertette a Craiovában levő bolgár delegáció állományát. A küldöttek között néhány kommunista is volt, s ez a tény önmagában is tanúságtétel volt az iga-

zabb és szebb jövő mellett. „Valamennyien megegyeztünk abban — írja Birjuzov visszaemlékezésében —, hogy a bolgár nép nem viselheti magán Káin szégyenfoltját a volt cári kormány gáztetteiért. Mindahányan megértettük és szilárdan hittünk abban, hogy az új bolgár hadsereg katonáit, tisztjeit és tábornokait a jugoszláv nép iránt őszinte baráti érzések vezérlik.”

Tito elvtárs egyetértett a bolgár csapatoknak Niš irányában való támadásával. A beszélgetésen, amelyen ettől kezdve már a bolgár delegáció is részt vett, a marsall hivatalosan is közölte fenti elhatározását. Valamivel később megállapodtunk, hogy Belgrád elfoglalása után a bolgár csapatok Jugoszlávia területéről Magyarországra vonulnak.

Ezzel a munkával, amelyet a csapatok összpontosításával és a tartalékok felvonultatásával, a tevékenység részletes terveinek összeállításával és a vezetés megszervezésével egyidejűleg végeztünk — lényegében a legmagasabb szinten véget ért a hadművelet előkészítése. Most azon kellett dolgozni, hogy e terveket közvetlenül a csapatoknál valóra váltsuk.

Október közepére csapatainknál hadsereg, hadtest és hadosztály szinten minden előkészítő munkát befejeztünk. A népi felszabadító hadsereg vezetése és a bolgár főparancsnok szintén közölte, hogy ők is készen állnak a támadáshoz.

... A belgrádi hadművelet kezdetének időpontjához — amelyet 1944. szeptember 28-i dátummal fogadtak el — néhány megjegyzést kell fűznöm. Még Birjuzovnak Tito marsall főhadiszállására való megérkezése előestéjén, három szovjet hadtest előrevetett egységei betörték a Nyugati-Balkán és a Keleti-Szerb hegységekbe, ahol a „Szerbia” német hadseregek közvetlen csoport főerői védelmének peremvonala húzódott. A 10. gárda-lövészhadtest Bela Crkva, Pančevo irányban támadva, megtisztította az ellenségtől a Duna bal partját. Az 57. hadsereg állományába tartozó, Akimenko tábornok vezette 75. lövészhadtest, valamint Skodunovics tábornok 68. lövészhadteste szívós harcok eredményeként bekerítette és megsemmisítette az ellenség Negotin térségében működő csoportosítását. Ugyan-

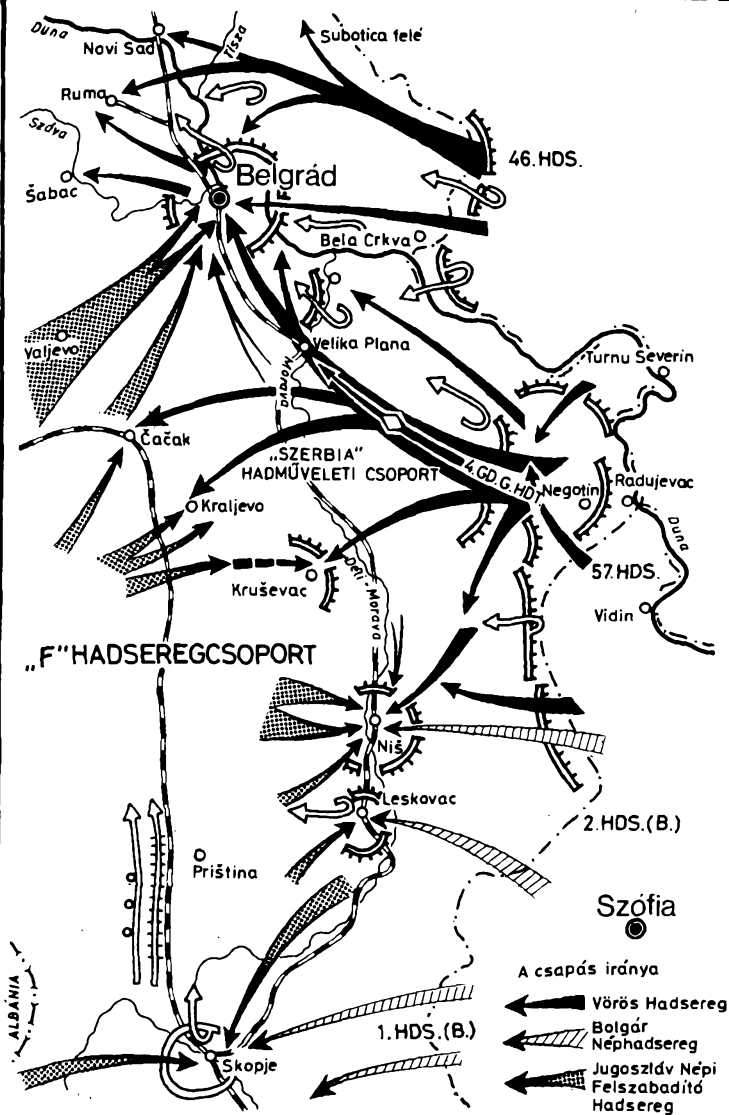
akkor Kravcov tábornok 64. lövészhadteste Zaječar körzetében az ellenség jelentős erőit zárta gyűrűbe. Figyelembe véve az események ilyen kedvező alakulását, a szovjet hadvezetés elhatározta, hogy nem állítja meg csapatait, hanem a siker kifejlesztése során módosítja a hadművelet korábban meghatározott időpontját. A szovjet főhadiszállás megparancsolta: „Folytassák az 57. hadsereg támadását, és a 4. gárda gépesített hadtestet a siker kifejlesztése céljából — 1944. október 10—11-nél nem később — vessék be.” Így kezdődött a szovjet, a jugoszláv népi felszabadító és a bolgár csapatoknak ez a rendkívül fontos közös hadművelete.

A „Szerbia” hadseregek közvetlen csoport ellen kibontakozott elkeseredett csata sikeresen végződött. A harctevékenységek fél hónapja alatt, a főcsapás irányában egységeink és magasabbegységeink mintegy 130 kilométert törtek előre. A Keleti-Szerb hegységet hamarosan maguk mögött hagyták. Október 10-én menetből átkeltek a Morava folyón, és a Velika Plana körzetében elfoglalt hídfőben megjelent a 4. gárda gépesített hadtest, amely harcok közepette szerencsés menetet hajtott végre. A gárda-harcokoszók október 12-én már lendületesen törtek Belgrád felé.

A szovjet csapatokkal karöltve hőiesen küzdöttek a jugoszláv és a bolgár hadsereg katonái. Alighogy a szovjet csapatok Negotin körzetében rácsaptak az ellenségre, a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg 14. hadteste hegyeken keresztül csapásokat mért a németek visszavonulási útvonalaira.

Elkeseredett harcokra került sor Zaječar város körzetében is. A 64. hadtest állományába tartozó 19. hadosztály (parancsnoka: Lazarev vezérőrnagy) körülfárta a fasiszta helyőrséget. Az ellenség a kedvező terepszakaszokon megkapaszkodott, és szilárdan védekezett. A hadosztályt megerősítették a 4. gárda gépesített hadtest motorkerékpáros zászlóaljával. A német fasiszta csapatok szétverését október 8-án reggelre befejezték, s ennek során 1600 foglyot ejtettek. Ezzel megnyílt a hegyen keresztül vezető út.

A szovjet, jugoszláv és bolgár csapatok között szoros együttműködés alakult ki a niši irányban. A bolgár had-

**A JUGOSZLÁV FŐVÁROS,
BELGRÁD FELSZABADÍTÁSA**

sereg keletről szorította vissza az ellenséget, a szovjet egységek és a 45. jugoszláv hadosztály északról kergette, a népi felszabadító hadsereg 47. és 24. hadosztálya pedig nyugatról és délről támadta a fasisztákat. A jugoszlávok segítsége főleg akkor volt érezhető, amikor a szovjet csapatok Velika Planánál átkeltek a Morava folyón. A népi felszabadító hadsereg 1. proletár hadtestének egységei és magasabbegységei szintén ebben a körzetben támadtak, és közreműködtek az általunk elfoglalt hídfő megtartásában és megerősítésében. Nevezett egységek és magasabbegységek aktívan működtek együtt a szovjet csapatokkal Topola, Mladenovac körzetében is, amely a szovjet seregek főerőinek Belgrád felé irányuló csapásának tengelyéhez közvetlenül csatlakozott. A Topola körzetében kialakult elkeseredett harcokban és más ütközetekben, az együtt ontott vér erősítette a szovjet és jugoszláv hadseregek katonáinak harci barátságát.

A belgrádi hadműveletben nemcsak szerfölött fontos katonai feladatokat oldottak meg, de fényes próbatétele volt ez a hitleri megszállók ellen együtt harcoló népek internacionalista barátságának és harcos elvtársiasságának. Sztálin és Tito megegyeztek abban, hogy Belgrádot a Vörös Hadsereg és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg csapatai foglalják el, együtt vonulnak be a városba. Sajnos, a vezérkarnál nem vettük figyelembe azt a körülményt, hogy a szovjet harckocsik támadási üteme jelentősen túlhaladta a jugoszláv csapatok mozgási ütemét; ez utóbbiaknak akkor még nem voltak sem harckocsijaik, sem gépjárműveik. Nem számoltak ezzel — kellő mértékben — a front- és hadseregtörzsekben sem. A 4. gárda gépesített hadtest harckocsijai messze előretörték, de mivel a hadtestnek viszonylag kevés gyalogsága volt, a jugoszláv gyalogság pedig nem győzte mögöttük az iramot, a harckocsiseregtest nagy veszteségeket szenvedett az ellenség tüzétől. A szovjet és jugoszláv csapatok támadásának erre az összehangolatlanságára Korneyev október 13-án keltezett távirata hívta fel a vezérkar figyelmét. A táviratot a jugoszláv távirász szokatlan jelzéssel látta el: „Rádión, rendkívül sürgős.” A táviratot azonnal jelentettük a főhadiszállásnak. A 3. Ukrán Fronthoz nyomban ment is a parancs:

ültessek fel a jugoszláv gyalogságot a harckocsijainkra, és közösen sürgősen vegyék be Belgrádot.

Tolbuhin ez időre maga is felfigyelt a támadó csapatok ütemében megmutatkozó egyenetlenségekre, és Tito marsallhoz fordult. Mindketten az ellenség védelmének mielőbbi leküzdésére törekedtek és arra, hogy megakadályozzák az ellenség csapatainak visszavonását. Belgrádban a fasiszta haderő a városi építményekre támaszkodva szilárd védelmet hozhatott létre, és a támadókat a város ostromára kényszeríthette. Senki előtt nem volt kétséges, hogy ez mit jelentene: idő- és emberveszteséget, és ezenfelül maga a város is rombolásokat szenvedne. Következésképpen mind a harckocsiknak, mind a lövészeknek sietniük kellett előre — de nem külön-külön, hanem együtt.

Tolbuhin, a főhadiszállás utasításának megfelelően felkérte a jugoszláv főparancsnokot, hogy Belgrád együttes birtokbavételére ültesse gyalogságát a szovjet harckocsikra és gépkocsikra, és ezzel gyorsítsa meg a hadművelet ütemét. Tito marsall ezzel természetesen egyetértett. Már október 14-én az első szovjet harckocsik, a mi géppisztolysainkból és az 1. proletár hadtest katonáiból álló deszantokkal közösen mentek ütközetbe Belgráért.

A Jugoszlávia fővárosában vívott harcokról mind nálunk, mind Jugoszláviában nagyon sokat írtak. Csak azt hangsúlyoznám, hogy az ellenségnek sikerült ide bizonyos erőket átirányítani, ezért Belgrádban föltöbb elkeseredett, feszített jellegű harcok folytak. Az ellenség főleg a régi vár: Kalimegdán körzetében tanúsított erős ellenállást. Belgrád bevételéért a szovjet gyalogsággal és a 4. gárda gépesített hadtest harckocsijaival szorosan együttműködve a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg 1., 5., 6., 11., 16., 21., 28. és 36. gyalogoshadosztályainak egységei harcoltak.

Az ellenség sikeres szétverését nagymértékben elősegítette, hogy a német fasiszta hadvezetésnek — bárhogyan is igyekezett — nem sikerült a délkeleten és délen levő mintegy 20 000 fős csoportosításának erőit Belgrádnál összehívnia. A Jugoszlávia fővárosáért zajló heves összecsapások idején a délkeletről odavezető megközelítési útvonalakon szívos harcok bontakoztak ki. Ebben a térségben egymással szoros együttműködésben támadtak az 57. had-

sereg 75. lövészhadteste; a 14. jugoszláv hadtest; a népi felszabadító hadsereg 1. proletár hadtestéből az 5. csapásmérő hadosztály egységei és az 5. önálló gépkocsizó lövészdandárunk. Ezeknek sikerült a fasisztákat elvágni, harapófogóba szorítani, és hozzálátni felszámolásukhoz. Különösen példamutatóan harcoltak a 4. gépesített hadtest, az Andrianov gárdaezredes parancsnoksága alatt levő 15. gépesített dandár és a Nyikityin gárdaezredes vezette 14. gárda gépesített dandár. E dandárok hősi tevékenységéről Anosin tábornok — a 3. Ukrán Front politikai csoportfőnöke, aki az előrevetett egységekkel együtt érkezett Belgrádba — terjesztett fel jelentést a Politikai Főcsoportfőnökségnek.

A főváros megközelítési útvonalain az ellenség körülbelül 200 különböző űrméretű löveget és 1500 teherrel megpakott gépjárművet hagyott hátra. A szétvert német fasiszta csapatok maradványai szétszóródtak az Avala-hegytől délre levő erdőben, és ott a jugoszláv katonák felszámolták őket.

Zsdanov gárda páncélos altábornagy, a 4. gárda gépesített hadtest parancsnoka és Peko Dapčević altábornagy, a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg 1. proletár hadtestének parancsnoka október 20-án jelentették a hadvezetésnek Jugoszlávia fővárosának felszabadítását. A fővárosban már azon a napon nagygyűlést tartottak. A harcot éppen hogy befejező csapatok parancsnokai — a szovjet Zsdanov és a jugoszláv Dapčević tábornokok meleg szavakkal köszöntötték Belgrád lakosságát. Az emberek ezrei lelkesen üdvözölték a felszabadítókat. Ugyanezen a napon este, Moszkvában a 3. Ukrán Front és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg bátor katonáinak tiszteletére eldőrdült a tűzérségi díszössztűz.

Tito marsall október 21-én levelet küldött a 3. Ukrán Front parancsnokának. „Kérem — írta Tito —, tolmácsolja az Ön gondjaira bízott csapatoknak — amelyek Belgrád irányában tevékenykedtek — e szavaimat: köszönetem fejezem ki a Vörös Hadsereg mindazon katonáinak, tisztjeinek és tábornokainak, akik a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg egységeivel együtt felszabadították Belgrádot, fővárosunkat.

Az Önök bátorságára és állhatatosságára, melyet Belgrád felszabadításáért folyó elkeseredett harcokban tanúsítottak, Jugoszlávia népei mindig úgy fognak emlékezni, mint a Vörös Hadsereg csapatainak feledhetetlen hősiességére. A szovjet katonák és a jugoszláv katonák vére, melyet a közös ellenség ellen vívott együttes harcban ontottak, századokra megerősíti Jugoszlávia és a Szovjetunió népeinek barátságát”.

Sok szovjet katona kapott jugoszláv kitüntetést, Zsdanov tábornoknak a „Jugoszlávia Népi Hőse” címet adományozták.

A Belgrádért folyó harcok idején a vezérkarnál, a népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzsénél és a 3. Ukrán Front törzsénél már azon gondolkoztak, hogy a város felszabadítása után miként fejlesszék tovább a hadműveletet. A német fasiszta hadvezetés a Görögországban és Jugoszlávia déli részén elhelyezkedő csapatainak nagy részét északi irányban szándékozta kivonni. Az ellenséges csapatok vasúton és közúton Belgrádtól nyugatra és az Adriai-tenger partja mentén vonultak vissza. Számukra a legalkalmasabb és legrövidebb útvonal a Nyugati-Morava folyó völgye volt.

A 3. Ukrán Front haditanácsa október 15-én javaslatot tett a vezérkarnak az ellenség észak felé vezető visszavonulási útvonalainak elvágására. Tolbuhin, Lajok és Taraszov azt jelentették, hogy a 3. Ukrán Front, a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg és a bolgár hadsereg által a Déli-Morava folyótól nyugatra elért terepszakaszok, már most lehetőséget nyújtanak Čačak és Kraljevo elfoglalására. E helységek ugyanis birtokbavételük esetén mint lezárt sorompók állnának a német fasiszta csapatok útjában. Javasolták továbbá, hogy az 57. hadsereg erőinek egy részével azonnal mérjenek csapást Gornji Milanovac, Čačak irányában, a támadást fejlesszék tovább Kraljevo felé, s egyidejűleg Kragujevac irányában is mérjenek csapást.

A népi felszabadító hadsereg legfelsőbb törzse és Tito marsall személyesen is helyeselte a frontparancsnokság véleményét. A jugoszláv elvtársak ugyanakkor feltételez-

ték, hogy Čačak és Kraljevo városok bevétele után, az ellenség számára az Albániából és Görögországból való visszavonulásra csak egyetlen út marad — Montenegrón és Szandzsákon keresztül Sarajevo irányában. „Hogy megfosszuk az ellenséget ettől a lehetőségtől — írta Tito marsall október 18-án a 3. Ukrán Front parancsnokának —, szükségesnek vélem az Önre bízott belgrádi csoportosítás főerőinek Lazarevacon, Valjevón, Zvornikon, Vlasenicán keresztül történő útba indítását és Sarajevo elfoglalását... A jugoszláv 3. és 5. hadseregek közvetlen hadtest csapataival való közös tevékenységre, Sarajevo gyors elfoglalása céljából, a 4. gárda gépesített hadtest egységeit javasolom kijelölni.” Egyidejűleg közölték, hogy azt a körzetet, melyen a szovjet és az együttműködő jugoszláv csapatoknak át kell haladniuk, már megtisztították a német fasiszta egységektől.

A valóságban azonban sem az egyik, sem a másik tervet nem valósították meg. A visszavonulási útvonalak elvágását egy harmadik változat szerint oldottuk meg: a jugoszláv és bolgár csapatok Priština körzetében végrehajtott közös hadműveletével ott, ahol a német fasiszta csapatoknak Görögországból északra történő elszállításához felhasználható utolsó vasútvonal áthaladt. A jugoszláv és bolgár törzsek hadműveleti tervében és a csapatok együttműködésben gyorsan megegyeztek, majd azt követően sikeresen végrehajtották a támadást.

A 3. Ukrán Front magasabbegységei és egységei Jugoszlávia területén, 1944 októberének végén újabb hadjáratra indultak. A jugoszláv barátaink megsegítésére a továbbiakban csak a szovjet repülők maradtak vissza, méltó módon folytatva a belgrádi hadművelet napjaira olyannyira jellemző katonai és internacionalista hagyományokat. Repülőinknek tovább kellett támogatniuk a jugoszláv csapatokat az ellenség teljes szétzúzására irányuló hadműveletek alatt. Az országban ekkor még legkevesebb 10 német hadosztály és Pavelić, Nedić, Rupnik, valamint Mihajlović majdnem 200 000 főt kitevő szét nem vert serege tartózkodott.

Jugoszláviában 1944 októberében világosan kirajzolódott a német fasiszta hadvezetés elgondolása. Nemcsak a csa-

patait vonta vissza sietve északra, hanem a Dráva, Száva és Drina folyóknál védelmi terepszakaszok építéséhez is hozzáfogott. Ezeknek a terepszakaszoknak előreláthatóan az volt a rendeltetése, hogy fedezzék a hitlerista erők visszavonását Olaszországból és Jugoszláviából Magyarországra és Ausztriába. Triest, Maribor és Bratislava vonalában ugyancsak megerősített állásokat, vagy amint a németek nevezték őket, „döntő ellenállási terepszakaszokat” készítettek elő. Ezeknek a német fasiszta csapatok számára összefüggő arcvonalat kellett volna alkotniuk, Olaszországtól egészen Magyarorszáig. Az ellenség azt várta, hogy a szovjet hadvezetés éket ver ebbe az arcvonalba, s ellentévékenységhez készülődött.

A szovjet vezérkar jól látta, hogyha az ellenségnek sikerül erőket vinni a triest—bratislavai vonalra, és ott védelembe menni, ez jó együttműködési feltételeket biztosít a magyar- és olaszországi csoportosításoknak, s ez egyben számukra kedvező szárnyhelyzetet is teremt a 2. Ukrán Front csapatai vonatkozásában, mivel ez utóbbiak akkor erőteljesen észak felé törtek előre. Amellett Malinovszkij frontjának bal szárnya és Tolbuhin frontja között — megközelítően Sombortól Novi Sadig — jelentős nagyságú, csapatokkal gyengén megszállt terület volt. A 3. Ukrán Frontnak — a már szétforgácsolt német csoportosítások összefüggő arcvonallá való egyesülését megakadályozandó — még az őszi-téli járhatatlan utak időszakának beállta előtt aktív hadműveleteket kellett végrehajtani. A minden fegyvernem mozgása számára megfelelő támadás irányaként a Dráva és a Mura völgye jöhetett számításba, mivel itt volt a legnagyobb valószínűsége az olyan ék létrehozásának, amelytől az ellenség olyannyira félt. Íme, ezért tájékoztattuk úgy az 57. hadsereg parancsnokát — miután a seregetestet Sombor körzetébe vontuk —, hogy fennáll a lehetősége egy nyugati irányban végrehajtandó támadásnak.

A főhadiszálláson 1944. november első felében összegezték az 1944. évi hadműveletek eredményeit, és megfogalmazták az 1945. évi hadjárat elgondolását. Ebben nagy figyelmet fordítottak a 3. Ukrán Front csapataira, melyek a szovjet—német arcvonal déli szárnyát alkották. Akkor ér-

kezett Moszkvába Tolbuhin is hadműveleti tisztjeivel. November 7—8-án mindnyájan velünk dolgoztak.

A főhadiszálláson két nézőpontot mérlegeltek. Az egyik, melyet kezdetben Tolbuhin is támogatott, a Bécs ellen irányuló támadás végrehajtását szorgalmazta. Ettől azt várták, hogy mivel egy ilyen nagy mélységű csapásunk a Budapest körzetében védekező ellenséges csoportosítás hátát veszélyezteti, az önként kivonja csapatait Magyarországról. A másik nézőpont az adott helyzetben tagadta e csapás létjogosultságát. E felfogás támogatói közé tartozott a vezérkar is, amely elsősorban a Budapestnél tevékenykedő 2. Ukrán Fronttal való szoros közreműködést tartotta fontosnak, mégpedig az abban a térségben levő fasiszta csoportosítás bekerítése és megsemmisítése céljából. Ez esetben ugyanis nemcsak Bécs felé nyílt volna meg az út, hanem Csehszlovákiába is, onnan pedig az Érchegységen át a Szudéta-vidék felé, illetve az Elba völgyén át Németországba. A második vélemény győzött. A 3. Ukrán Front parancsnoka megfelelő időt kapott, hogy most már ehhez a tervhez alakítsa elgondolását.

A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg legfelsőbb törzsével állandóan szoros kapcsolatban voltunk. A jugoszláv elvtársak szintén azon gondolkoztak, hogyan lehetne szétverni az ellenséget az ország északi részében, ahová újabb hitlerista erőket vontak össze. November 1-től Čačak, Kraljevo körzetében az északra visszavonuló ellenség nagy erővel véres harcok bontakoztak ki. Ebben a körzetben kialakult elkeseredett harcokat azzal lehetett magyarázni, hogy itt haladt át az a vasútvonal, amely a hitleristák kezében volt. A harcokban dicső névre tettek szert a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg 17., 23., 25. és 2. proletár gyalogoshadosztályai. A hadosztályok visszaverték a fasiszták nagy gyalogos és páncélos erőinek rohamait, majd támadásba lendültek, visszavetették az ellenséget, és megakadályozták, hogy tervszerűen vonja vissza csapatait.

Az ellenség belgrádi csoportosításának szétverésével a jugoszláv csapatok kiterjedt és minden tekintetben előnyös területhez jutottak, ahonnan döntő mértékben befolyásolhatták a Jugoszlávia északi és központi részein elhelyezkedő ellenséges csapatok ellen kibontakozó hadművelete-

ket. A Népi Felszabadító Hadsereg most még aktívabb tevékenységbe kezdett. A magas színvonalú hadművészet jellemző példáit szolgáltatták a német csapatok jelentős csoportosításainak viszonylag rövid időn belüli bekerítésével és teljes megsemmisítésével. Így fogta gyűrűbe, majd semmisítette meg az ellenséget Danilovgrad, Skadar, Podgorica körzetében a jugoszláv tengeremelléki csoport és a 2. gyalogoshadosztály. A 8. hadseregközvetlen hadtest katonái Knin körzetében katlanba zárták a fasiszta erőket, és teljesen megsemmisítettek egy gyalogosezredüket. A 25. hadosztály Guča körzetében kerítette be az ellenséget és felszámolta erőit.

Nagy jelentőségű volt a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadseregnek 1945 februárjában, Hercegovina területén vívott támadóharca. Szerfölött fontos volt felszámolni az ellenség védelmét Mostar körzetében, Hercegovina legnagyobb városában, mivel ez a védelem délnyugati irányban elzárta a Sarajevóra menő utakat, honnan azok tovább Horvátországba vezettek. Február 6-tól 15-ig a népi felszabadító hadsereg 8. hadtestének és a 2. hadtest 29. hadosztályának egységei Mostarnál jól átgondolt és jól szervezett, eredményes hadműveletet hajtottak végre. A támadásban a jugoszláv harckocsidandár is részt vett, s az ellenségnek érzékeny vereséget okoztak. A németek 369. gyalogoshadosztályát szétverték, mintegy 1200 katonát és tisztet fogságba ejtettek, Mostart és Hercegovina területének nagy részét felszabadították. A Sarajevót féltő hitlerista hadvezetés lemondott az előző harcok után feltöltött „Prinz Eugen” hadosztálynak Magyarországra való átirányításáról. A szovjet vezérkar nagyra értékelte a jugoszláv bajtársaknak ezt a segítségét.

1944 szeptemberétől 1945 májusáig Vitruk tábornok szovjet repülőcsoportjának pilótái hatásosan segítették, támogatták és oltalmazták a jugoszláv csapatokat. A csoportot Tito elvtársnak Moszkvában folytatott tárgyalása után hozták létre. A népi felszabadító hadsereg főparancsnoka akkor arra kért bennünket, hogy a jugoszlávok számára a levegőben nyújtsunk segítséget. Az Állami Honvédelmi Bizottság a kérést jogosnak ítélte, és úgy döntött, hogy a népi Jugoszláviának két repülőhadosztályt (a 10.

gárda-csatarepülőt és a 236. vadásziprepülőt) átad. Átadtuk ugyanakkor a szükséges légi támaszpontegységeket (a 9. repülőbázis körletet), valamint az anyagi és technikai biztosítás eszközeit. A hadosztályoknak a népi felszabadító hadseregnek való átadásáról 1944. november 15-én Belgrádban szerződést írtunk alá.

Vitruk tábornok csoportja nem csupán nagy erejű harci magasabbegység volt (244 repülőgép), de a jugoszláv repülőcsapatok káderképzésének és vezető szervei megalakításának központját is alkotta.

A repülőcsoport repülői a harc feladatokat bátran és erejük teljes latba vetésével teljesítették. A csoport parancsnokát, Vitruk tábornokot a „Jugoszlávia Népi Hőse” címmel tüntették ki. A pilóták önfeláldozóan harcoltak a baráti Jugoszlávia légterében a fasiszta megszállók felett aratott teljes győzelemig.

A hitlerista csapatok szétfűzése Jugoszláviában nagymértékben járult hozzá Albániában a népi felszabadító erők sikeréhez. Moszkva utasítására repülőink a Bariban települt légi támaszpontról az albán hazafiaknak több alkalommal szállítottak fegyvert, lőszert, egészségügyi és más felszereléseket. 1944 őszén a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg egységeinek sikerült elég szilárd kapcsolatot teremteni az Albán Nemzeti Felszabadító Hadsereggel. Egyes esetekben a két szomszédos nép hadserege közösen tevékenykedett. November 17-én az Albán Nemzeti Felszabadító Hadsereg kiűzte a német fasiszta csapatokat Tiranából, a hegyek közé kergette, s ott megsemmisítette, illetve az ország területének elhagyására kényszerítette őket. Albánia november 29-ére teljesen felszabadult a megszállás alól.

Az 1. bolgár hadsereg a jugoszláv 46. és 42. gyalogoshadosztályokkal, a 3. és 2. Koszovszkij dandárokkal együtt támadva, 1944. november 17-én elfoglalta az ellenség fontos közlekedési csomópontját — Priştinát. Néhány nap múlva a 2. bolgár hadsereg, a 22. jugoszláv gyalogoshadosztállyal együtt, felszabadította Mitrovicát, s ezzel elzárta az ellenség útját Novi Pazar irányában.

A jugoszláviai harcokban, a szövetségesekkel való közös megegyezés alapján, az Egyesült Államok és Anglia Olasz-

országban települt repülőkötelékei is részt vettek. Feladataikat a vezérkarunkon keresztül határozták meg, és ezekben a kérdésekben a szövetségesekkel könnyen meg egyeztünk. A partizánkörzetekben a hegyek között, a repülők számára leszállóhelyeket kerestünk, és a lehetőséghez mértén be is rendeztük. A munkát nagyban elősegítették a Bariban levő szovjet légi támaszpont személyzetének tapasztalatai; a pilóták ugyanis — amint azt már említettem — gyakran repültek Albániába, Montenegróba, és igénybe vették a lakosság és a partizánok által készített leszállóhelyeket.

A szovjet repülősokeket örömmel fogadták, főleg a montenegróiak. A partizánok és a falvak lakói szinte legendákat meséltek a vöröscsillagos gépek vezetőinek művészetéről! Egy napon például, Jugoszlávia egyik magas hegységbeni faluja mellett két repülőgép szállt le, a miénk és az angoloké. Azonos típusúak (Szi—47-esek) voltak, természetesen azonos méretűek, és csak felségjeleikben különböztek. Az egymás mellett levő repülőgépek köré összegyűlt a falucska apraja-nagyja. Amíg a repülőgépek kezelőszemélyzete tanácskozott, a parasztek azt próbálták megállapítani, vajon melyik gép a jobb, és hogy melyiknek a pilótája ügyesebb. Végül is egy öreg parasztember lépett előre. Mindenki szeme láttára lépteivel többször is végigmérte a repülőgépek hosszát és szárny szélességét, hozzáértően megtapogatta törzsüket, majd kis ideig tartó gondolkodás után hangosan kijelentette: az orosz repülőgép egy fél méterrel hosszabb. Ezt a gépet mehezebb a hegyek között lenni, mint az angolt. A vita, az összegyűlte általános helyeslésével ekképpen ért véget...

Amint azonban kiderült, a kérdésnek csupán az egyik oldala — a magasabb törzseken belül megegyezni a repülőkötelékek alkalmazásában. Más dolog mindent úgy megszervezni a helyszínen, ahogyan azt a helyzet követeli. Ezt 1944 novemberében tapasztaltuk, amikor is a Jugoszlávián keresztülhaladó 6. gárda-lövészhadtest menetoszlopa felett 27 amerikai repülőgép jelent meg. A katonák felismerték a repülőgépeket, és mivel azok szövetségesek voltak, sapkájukkal integetve üdvözölték őket. Ámde a repülőgépek hirtelen megfordultak, és a szovjet menetoszlopra

nagy erejű bombacsapást mértek. Szerencsétlenségünkre a bombadobások pontosak voltak. A hadtest parancsnoka, Grigorij Petrovics Kotov altábornagy, valamint 31 tiszti és katonai életét veszítette, 37 fő megsebesült. Mivel a repülőgépek manőveréből arra a szándékra lehetett következtetni, hogy a csapást megismétlik, levegőbe „emelték” kilenc szovjet vadászrepülőgépet. Légi harc alakult ki, aminek következtében a kezelőszemélyzetten kívül megsemmisült 3 amerikai és 3 saját repülőgép.

Moszkvában november 9-én jelentettük az esetet az amerikai katonai misszió vezetőjének. December 10-én egy amerikai tábornok érkezett Szófiába, aki sajnálkozását fejezte ki a szovjet parancsnokságnál a végzetes tévedésért. A sajnálkozást tudomásul vettük, de a későbbiekben csapataink a repülőgépeik megjelenése esetén a szükséges magatartást tanúsították, a törzsek pedig jobban és többször is ellenőrizték az együttműködési jeleket.

A főhadiszállás, a vezérkar, a 3. Ukrán Front haditanácsa és törzse együttes munkája eredményeképpen elkészült a Magyarország területén folytatandó hadművelet terve. Tolbuhin november 12-én felterjesztette erre vonatkozó elképzeléseit, amelyet megvizsgáltunk, és a szokásos módon jelentettünk a főhadiszállásnak. Ott jóváhagyták. A terv a front főerői számára közelebbi feladatul Subotica körzetének elérését, a Dunán való átkelést, és a folyó nyugati partján, Pécs körzetében hadműveleti hídfő birtokbavételét irányozta elő.

A hitlerista csapatok elleni támadás következő szakaszát a Szovjetunió, Bulgária és Jugoszlávia hadseregeinek széles körű együttműködése jellemezte. A 3. Ukrán Front támadásának első időszakában, amikor is annak bal szárnya szorosan csatlakozott a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg jobb szárnyához, nagyon fontos volt, hogy a jugoszláv csapatok aktív támadó tevékenységet folytassanak a Dráva—Száva közén. A továbbiakban, amikor a 3. Ukrán Front főerői északnak fordultak, a jugoszláv és a szovjet hadsereg szárnyai egymástól eltávolodtak. A keletkezett hézagban be lehetett vetni az új 1. bolgár hadsereg csapatait, amelyeket a Hazafias Front kormányja szervezett.

Ily módon a további hadműveletek terve három baráti

hadsereg közös tevékenységére volt alapozva, melyek együttesen oldották meg a feladatot: az ellenséges csoportosítások erőinek feldarabolását. Ennek a hadműveletnek az előkészítésével és lefolytatásával kapcsolatos minden kérdését szorosan össze kellett hangolnunk.

A főhadiszállás utasította Tolbuhin marsallt, hogy személyesen beszéljen meg mindent Tito elvtárssal és a bolgár hadvezetéssel. November 17-től 20-ig Fjodor Ivanovics ennek érdekében Belgrádban, majd ezt követően Szófiában járt. A jugoszláv és a bolgár csapatok tevékenységéről nemcsak általános egyetértés született, hanem a jugoszlávok lehetővé tették, hogy a bolgár hadsereg elláthassa alakulatait Jugoszláviában szalmával, tűzifával és esetenként szénával is. Mivel a bolgárok még nem indították el az 1. hadseregüket az arcvonalra, a jugoszláv hadvezetés beleegyezett, hogy Zágráb általános iránnyal a Száva mentén támad, és a bolgár hadsereg tevékenységének kezdetéig egy hadsereggel közvetlen hadtestet jelöl ki, amely az 57. hadsereg bal szárnyát biztosítja.

A 3. Ukrán Front csapatai 1944 novemberének második felében északnak fordultak, s a megerősödött és harci tapasztalatokra szert tett Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg — a kommunisták vezetésével — támadásra készült. Az ország gazdasága, főleg élelmiszer tekintetében, rendkívül nagy nehézségekkel küzdött. Államunk fegyverbarátunk segítségére sietett: 1944 decemberében mintegy 50 000 tonna gabonát és lisztet küldöttünk a jugoszláv népnek. Tula körzetéből vasúton március 10-én útnak indult a mi országunkban felállított jugoszláv harckocsidandár (65 db T—34-es harckocsival), s április 1-én Šid város körzetében harcba is lépett az ellenséggel.

A győzelem napjáig a harckocsizók — Zágráb irányában támadva — kimagasló bátorsággal harcoltak. 1945 márciusától megkezdődött a csapataink által zsákmányolt hadianyag, illetve saját fegyverzetünk tömeges átadása a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadseregnek. Ezekkel az eszközökkel 20 gyalogoshadosztályt, három tüzér- és két harckocsidandárt, két repülőhadosztályt, néhány híradó ezredet, műszaki és gépkocsizó egységet fegyvereztek és szereltek fel. Ezzel kapcsolatosan az Állami Honvédelmi

Bizottság 1945. február 10-én külön rendeletet adott ki. A történelem azt bizonyította, hogy ezek a fegyverek jó kézbe, a népi Jugoszlávia harcedzett, bátor védőinek kezébe kerültek.

... A múltban született barátság szilárdságának legjobb fokmérője — az idő. A Szovjetunió és Jugoszlávia népei hívek a gyűlöletes közös ellenség ellen vívott, önfeláldozó harcban megedződött barátságukhoz. Barátságukat Belgrádért, valamint Jugoszlávia számtalan nagy és kis városaért, falujáért vívott ütközetekben közösen ontott vér pecsételte meg. Jugoszláv földön 6500 szovjet katona alusza örök álmát. Az elesettek sírjai felett emelkedő emlékművek azon katonákat dicsőítik, akik a harcok lángjain keresztül Moszkva falai alól, Sztálingrád földig rombolt házaitól, Kijev és Minszk üszkös romjaitól jutottak el idáig, hogy megóvják jugoszláv testvéreink békés otthonát a rombolástól és a fasiszta tűzvész pusztításától.

EURÓPA KÖZÉPPONTJÁBAN

A magyar csomópont — A főhadiszállás direktívája — Riadalom Horthy táborában — Hitler nyomása — Titkos küldetés — A fogoly tisztek levele — Ügyetlen manőverek — Dálnoki Miklós Béla vezérezredes — A budapesti ütközet — Churchill és Eden Moszkvában — Tyimosenko marsall jelentése — Szovjet parlamenterek pusztulása — A harci barátság születése — A Bala-tonnál

A iasi—kisinyovi hadművelet sikere gyakorlati feladatul tűzte a szovjet csapatok elé Magyarország felszabadítását.

Mint ismeretes, Magyarország Európa földrajzi közép-pontjában, a kontinens fő útvonalainak kereszteződésében helyezkedik el. A második világháborúban Magyarország vezetői, Horthy kormányzóval az élen, Hitler hű kiszolgálóivá aljasodtak. Az országot a Harmadik Birodalom csatlósává, támaszává változtatták. A németek Magyarországból kiszipolyozták a nyersolajat, amely a romániai olajlelőhelyek elvesztése után a Wehrmacht számára az olyannyira értékes életelixírt jelentette, elhurcolták a mezőgazdasági nyersanyagokat, elvitték a kenyeret, a húst, s az ország katonákat is adott a németeknek.

A vezérkar számvetéseiben mindezt figyelembe vette. De nem csak ezt. Nem felejtettük el, hogy Magyarország különleges helyet foglalt el az angol—amerikai tömb terveiben is. Ismert volt előttünk a nyugati hatalmak Magyarországgal kapcsolatos kétkulacsos politikája. Például, elég sajátos módon reagáltak az országnak a Szovjetunió elleni hadbalépésére. Anglia csak 1941 végén üzent hadat Magyarországnak, az Amerikai Egyesült Államok még ennél is később, 1942 júniusában. Ez a viszony sokféle meglepetést, váratlan fordulatot rejtett magában, s mint látni fogjuk, ez meg is mutatkozott a felek terveiben.

Magyarország felszabadítása jelentős katonai sikert, elő-

nyöket ígért. Az ország felszabadítása után a szovjet csapatok kijuthattak a velünk szövetséges Csehszlovákiába, amely közvetlen határos volt a hitlerista országgal, s délről átkarolhattuk Németországot. Innen a távolság a fasizmus barlangjáig már csak néhány száz kilométer. De voltak más elképzeléseink is. Ha Magyarország felszabadul, ez lényegesen megváltoztatja a katonai helyzetet Olaszországban, Jugoszláviában, Görögországban és Albániában. Ez esetben csapásokat mérhetünk az említett országokban levő német fasiszta csoportosítások hátába, és elvágthatjuk a Németországba vezető visszavonulási útvonalakat. Ez a helyzet a hadászati konstelláció új és rendkívül fontos eleme lett volna Európában.

Az ellenség felismerte a harccselekmények kifejlődésének lehetséges távlatait, és szívósan igyekezett karmai között tartani Magyarországot. Ezt tapasztalhattuk is, ahogy a szovjet csapatok közeledtek Erdélyhez.

Az ellenség szétverése Iasi és Kisinyov térségében lehetővé tette, hogy bizonyos mértékig más módon küzdjünk le a Kárpátokban levő német fasiszta és horthysta csapatok védelmét. A vezérkarnál és a főhadiszálláson egyaránt felmerült a kétely: vajon szükség van-e arra, hogy arcból mért csapással, a hegygerinceken keresztül törjünk be Magyarországba, amelyre egyébként a 4. Ukrán Front már készülődött. Egy ilyen támadás mindig nagy veszteségekkel jár mind élőerőben, mind anyagi eszközökben. Nem volna-e jobb gyorsan kifejleszteni a hadműveletet délnyugati irányban, hogy csapataink kijussanak a hegyek mögötti körzetekbe, vagyis a hegyeket délről Románián keresztül megkerülni? Természetesen, a hegyi harcot egészében nem lehet elkerülni, sem azt, hogy ne mérjünk frontális csapást az ellenség védelmére. A fő azonban az lenne, hogy a feladatokat sokkal egyszerűbben, gazdaságosabban, és kétségtelenül határozottabban hajtanók végre.

A vezérkar körültekintően mérlegelte a kialakult helyzetet, és 1944. augusztus 25-én Antonov jelentette a főhadiszállásnak a 4. és a 2. Ukrán Frontok tevékenységének lehetséges változatait. A főhadiszállás azt javasolta a vezérkarnak, hogy a kérdést beszélje meg Petrovval, majd később Malinovszkijjal, a 4. Ukrán Front, illetve a 2. Uk-

rán Front parancsnokával és Zsukovval, a legfelsőbb főparancsnok helyettesével, aki akkor Romániában tartózkodott.

Telefonon haladéktalanul összeköttetésbe léptünk Petrov hadseregtábornokkal. A 4. Ukrán Front sávjában, a Kárpátok előhegyeinek útjain és ösvényein, erdőkön át végtelen lassúsággal nyomultak előre a csapatok, hol tűzzel, hol kézitusával tisztítva maguk előtt az utat. A 4. Ukrán Front támadott, és ezzel kedvező feltételeket teremtett a Keleti-Kárpátokon keletről történő erőszakos áthatalásra. A csapatoknak semmilyen hegyi felszerelésük nem volt.

A támadás eredménye nem volt különösebben kecsegtető. Az ellenség — jóllehet fokozatosan visszavonult a Kárpátok gerincének csúcsaihoz és átjáróihoz — döntő állását nem adta fel. Csapataink érzékeny veszteségeket szenvedtek mind előerőben, mind anyagiakban.

Ivan Jefimovics egyetértett a vezérkar minden érvelésével, de úgy vélte, helyénvaló lenne addig megállítani a 4. Ukrán Front csapatait, amíg a főhadiszállás végleges elhatározásra nem jut. Meg kell tanulni a hegyekben folyó harctevékenységet. Javítani kell a csapatok ellátását, az embereknek legalább egy kis pihenőt kell adni, mivel már hosszú ideje támadnak. A vezérkar nem ellenezte ezt a megoldást, úgy gondolva, hogy az ideiglenes védelembé való átmenet megkönnyítené a front csapatainak felkészítését az új támadó hadműveletre. Bízunk benne, hogy a legfelsőbb főparancsnok egyetért velünk és Petrovval. Ehhez még az is hozzájárult, hogy a vezérkar bizonyos adatokat kapott a szlovákiai Hitler-ellenes felkelés előkészületeiről. Habár az értesülések nem voltak valami megbízhatók és világosak, de nem lehetett őket számításán kívül hagyni.

A 4. Ukrán Front védelmére jóformán nem is került sor, de erről majd később szólok.

A vezérkar és Petrov elképzelését augusztus 26-ra virradó éjjel jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak. A 4. Ukrán Front védelembé való átmenetére a direktíva tervezetét már korábban elkészítettük. Sztálin alá is írta, de megparancsolta a frontnak, hogy a jövődő támadás érde-

kében erős tartalékokat hozzon létre, amelyek a hegyekben való harctevékenységhöz szükségesek. Sztálin, hogy nyomatékosan hangsúlyozza a meghozott elhatározás jelentőségét, elrendelte, egészítsék ki a következő megjegyzéssel: „Az Önök által tervbe vett hadműveletet (a Kárpátok áttörését — *a szerző*) el kell halasztani és a főhadiszállás engedélye nélkül nem szabad végrehajtani.” Erre a megjegyzésre azért is szükség volt, hogy a szlovák felkelés esetén figyelmesen mérlegelni lehessen e fontos aktusnak katonai, de különösen politikai következményeit. Szemünk előtt lebegett a harcoló Varsó példája — amelyet a Vörös Hadsereg sokoldalúan segített, de mégsem tudott a bajtól megmenteni.

Petrov intézkedett a front csapataival, s intézkedésében a parancsnoki állomány előtt megvilágította a védelemben való átmenet okait:

„A Legfelsőbb Főparancsnok Főhadiszállása direktívájának eleget téve, a front csapatai szilárd védelemben mentek át, s egyszersmind erős tartalékokat hoztak létre. A védelemben való átmenet feltétele volt a 2. és 3. Ukrán Frontok sikeres tevékenységének, és lehetőséget teremtett e frontoknak, hogy feladataikat kisebb nehézségekkel és hatékonyabb módszerekkel oldják meg.

Ennek következtében a védelemben való átmenetet úgy kell értelmezni, mint a döntő célú támadásba való átmenet előkészítési időszakát.”

A főhadiszállás szeptember 4-én megkapta Zsukov és Malinovszkij jelentését. A jelentésben a következőket írták: „Reméljük, hogy a 40. és 7. gárdahadseregeknek nem kell gyors frontális csapásokkal vesződniük.” E hadseregeket, amelyeket Zsmacszenko és Sumilov tábornokok vezényeltek, a Kárpátok délről való megkerülésére már Magyarországra irányították.

Amiként vártuk, a jelentésben azt javasolták, hogy keletről és délről mért kombinált csapással kell kijutni Erdélybe, mégpedig oly módon, hogy ide kell fordítani délről a Duna völgyéből az 53., 27. lövész- és 6. harckocsi-hadsereget, és birtokba kell venni Cluj, Oradea, Hațeg körzetét.” Ha elfoglaljuk ezt a körzetet — írta Zsukov és Malinovszkij —, a bekerítés veszélyével fenyegetjük a

Zsmacszenko és Sumilov hadserege ellen tevékenykedő német és magyar csapatokat, és elősegítjük, hogy a hadseregek gyorsabban kiérjenek Dej, Cluj terepszakaszára, majd a továbbiakban Satu Mare irányában a 4. Ukrán Fronttal való együttműködés érdekében.” Ily módon a vezérkar véleményét hitelt érdemlően megerősítették.

Miután a főhadiszállás valamennyi elképzelést figyelmesen tanulmányozott, a következő nap este megparancsolta a 2. Ukrán Frontnak, hogy módosítsa a front hadműveletének előzőleg felterjesztett tervét. Az utasítás lényege a következő volt: a Kárpátokat délről kell megkerülni, s evégett több hadsereg frontális és átkaroló csapását össze kell hangolni; továbbá segítséget kell nyújtani Petrov frontjának anélkül, hogy az erőket szétforgácsolnák.

A 2. Ukrán Front hadseregeinek elfordítása áthúzott minden olyan „külföldi” elgondolást és számvetést, hogy a Szovjetunió — Boszporuszra és a Dardanellákra tekintve — követi a cári Oroszország egykori törekvéseit. Hitler meg volt győződve róla, hogy a Vörös Hadsereg minden erejét ebben az irányban alkalmazza, a Kárpátokban csak jelentéktelen fedező erőket hagy. Erről tanúskodik az Elárult csaták című könyvében Friessner tábornok, a csapataink által szétvert „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport parancsnoka. Az ellenségnek ez a balhiedelme jelentősen befolyásolta csapatainak csoportosítását is. Részleteiben a Kárpátoktól délre levő arcvonalszakasz megerősödésére vezetett, és nem a hadászati lag fontosabb és felelősségteljesebb nyugati arcvonaléra.

A direktívában, ahogy emlékszem rá, először említették meg Debrecen körzetét, mint a front csapásának fokozására bevetendő lovasság harctevékenységének célját. A Debrecen körzetébe való kijutás csapatainkat kedvező helyzetbe hozta a támadás több irányba való kifejlesztését illetően: keleti és északkeleti irányban a Kárpátokban levő ellenséges védelem hátába való kijutáshoz; északi irányban a német fasiszta csapatok visszavonulási útvonalainak elvágására; északnyugati irányban a lehetséges szlovák felkelés segítése érdekében; nyugati irányban a Budapest elleni csapás céljából. A főhadiszállás által elgondolt manőver jóval mélyebb volt, mint amilyent a 2. Ukrán Front

parancsnoka javasolt. Nagyon sok lehetőséget rejtett magában a hadművelet további kifejesztésére nézve. Megteremtette a Kárpát-Ukrajnában és Erdélyben védő ellenséges csapatok bekerítésének lehetőségét.

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság ebben a direktívában vetette meg az együttműködés alapjait a szovjet és a román csapatok között, amely utóbbiak a fasiszta Németország ellen fordították fegyverüket. A főhadiszállás azt tanácsolta a román hadvezetésnek, hogy a Duna védelmére két-három gyalogoshadosztályt, Szeged, Turnu Severin térségének védelmére pedig legkevesebb három hadosztályt különítsen ki. E csapatok alapját az 1. román hadsereg alkotta. A 4. román hadsereget (Avramescu hadtest-tábornok parancsnoksága alatt), valamint a Braşov körzetében és Erdélyben tartózkodó román csapatokat — a Vörös Hadsereggel együtt — a Cluj elleni támadásra javasolta alkalmazni.

A főhadiszállás utasításainak megfelelően, Malinovszkij frontjának bal szárnya északnak fordult. A csapatok középso részén Kravcsenko tábornok 6. harckocsi-hadserege nyomult előre. A hadsereg állománya 262 harckocsiból és 82 rohamlövegből állott. A Turda körzetében való előnyomulás időszakában, szeptember 14-én a hadsereg elkeseredett harcot vívott az ellenség páncélosaival és gyalogságával, amelyek a szovjet csapatok hadműveletének megakadályozására nagy erejű ellencsapást mértek.

A „Dél-Ukrajna” hadseregcsoporthoz megsemmisítése Iaşi és Kisinyov térségében lényegbevágóan befolyásolta Magyarország politikai és katonai helyzetét. Az ország fasiszta felépítményének oszlopai már-már a földre hulltak. Noha Magyarországot a német fasiszta csapatok 1944 márciusától megszállva tartották, ez a tény most már nem szolgált a szovjet csapatok elleni védelem biztosítékául. A reakciós uralkodó osztályok és az ellenforradalmi kormány politikája, a nemzeti érdekek elárulása és a nép leigázása katasztrófába sodorta az országot. Mialatt a nyilasok habzó szájjal üvöltöztek a „végső győzelemről”, a hitleri „csodafegyverekről” — Magyarországról erőszakkal hurcolták Németországba a munkaerőt, szállították a gyári berendezéseket, a nyersanyagtartalékokat, a mezőgazda-

sági gépeket és az élelmiszerkészleteket. Az ország még inkább függő viszonyba került a német fasiszta diktatúrával, mivel Hitler — noha küldött néhány német hadosztályt az országba — a harcképes magyar főerőket elvitte onnan.

Amint befejeződött a Iași-nál és Kisinyovnál bekerített német fasiszta csapatok megsemmisítése, és a szovjet csapatok megindultak a magyar, jugoszláv és bolgár határhoz, Horthy táborában hidegglelősen kezdték keresni a magyar fasizmust fenyegető végveszélyből való kiutat. De Horthy és klikkje, még most, amikor Magyarország uralkodó köreinek a német fegyverekbe vetett elvakult bizalma is megingott, még most sem gondolt a feltétel nélküli megadásra. Azt remélték, hogy az összeomlás elkerülhető, ha az angol és amerikai orientációt megerősítik. A horthysták úgy gondolták, hogy a nyugati hatalmak a Szovjetunió háta mögött előbb vagy utóbb megegyeznek a fasiszta Németországgal, s akkor a németek beengedik az angolokat és az amerikaiakat Magyarországra, még mielőtt a szovjet csapatok leküzdénék a Kárpátokat. Ennek a bizakodásnak megvoltak az alapjai. „Nagyon szeretném — mondta Churchill —, ha Közép-Európa néhány körzetében megelőznők az oroszokat. Például a magyarok kifejezték azon óhajukat, hogy ellenállnak a szovjet előnyomulásnak, de leteszik a fegyvert az angol csapatok előtt, ha az utóbbiak kellő időben odaérnének.”²⁶ Az angolok—amerikaiak előtti feltétel nélküli megadást a horthysták kisebb bajnak tartották, mint a Szovjetunió előtti kapitulációt. Arra számítottak, hogy a Hitler-ellenes koalíció nem lesz tartós. Jelenlegi tevékenységük főleg arra irányult, hogy feltartóztassák a szovjet csapatokat, időt nyerjenek, lehetőséget teremtsenek arra, hogy az angol—amerikai csapatok megelőzzék a Vörös Hadsereget, és a helyzet urai legyenek Magyarországon.

A magyar miniszterek előtt ismeretes volt továbbá, hogy némelyik prominens hitlerista sem ellenezte, hogy megnyissák az angol—amerikai csapatok előtt nyugaton az arcvonalat. Ez esetben ugyanis a Harmadik Birodalom minden erejét keleten, a Vörös Hadsereg csapatai ellen összpontosíthatta. Ez természetesen megkönnyítette volna

az angol—amerikai csapatok behatolását Magyarországra, miközben a Vörös Hadsereg csapatainak nagy vérvesztések árán, lassan kellett volna leküzdeni a makacs német—magyar védelmet. Az országnak a nyugati hatalmak csapataival való megszállása — amint azt a magyar fasiszták feltételezték — nem vonta volna maga után a gáztetekért való felelősségre vonást, és lehetővé tette a Szovjetunió elleni harc folytatását.

Ami a Wehrmachtot illeti, Horthy és klikkje abban reménykedett, hogy az angol—amerikai csapatok jelenlétében és védelme alatt viszonylag könnyen megbirkóznak a németekkel.

Ily módon Magyarország 1944 őszén az európai katonai-politikai események középpontjába került.

Miután a Vörös Hadsereg tevékenysége túllépte a Szovjetunió határait, nehezebben tudtuk leplezni a csapások irányait; az ellenség tudomást szerzett csapataink összpontosításáról és átcsoportosításáról. Nem sikerült a 2. Ukrán Front bal szárnyának északi irányba történő fordítását sem rejtve végrehajtani. A horthysta kormány, miután értesült erről, félreverte a harangot: úgy vélte, hogy a szovjet hadseregek a Magyarország elleni támadás megindulási helyzetét kívánják felvenni. Budapesten ideges kapkodás lett úrrá. Szeptember 7-én este összeült a koronatanács. Horthy, az ország kormányzója, a kormánnyal és a magyar hadsereg főparancsnokságának képviselőivel megvitatta az ország katonai és külpolitikai helyzetét. Az értékelések a legkedvezőtlenebbek voltak.

Vörös János vezérezredesnek, a vezérkar főnökének tájékoztatója a fronton levő helyzetről nem hagyott kétséget afelől, hogy a Vörös Hadsereg egyidejű, hatalmas, öszszetartó irányú csapásokat szándékozik mérni: keletről Romániából, és északról a Kárpátokon keresztül. A tábornok nem titkolta, hogy a szovjet csapatok ilyen irányú tevékenysége eredményeként óriási harapófogó jöhet létre, amely elvágja a Keleti-Kárpátokban harcoló magyar hadsereg főerőit az ország központjától, s akkor Budapest közvetlen veszélybe kerül.

A tanácskozáson egyetlen szó sem esett a megadásról. A koronatanács résztvevői abban azonban egyetértettek,

hogy az ország saját erejével nem képes ellenállni a Vörös Hadseregnek. Mivel az angolokkal és az amerikaiakkal a kapcsolat még nem volt meg, a helyzet arra kényszerítette a magyar kormányt, hogy Hitlertől követeljen segítséget. Követeljen, és ne kérjen, mert a fasiszta Németország rendkívül fontosnak tartotta, hogy Magyarországot, mint legutolsó szövetségesét ki ne engedje kezéből. A segítség megtagadása esetén azzal lehetett volna ijesztgetni a német pártfogót, hogy Magyarország kénytelen lesz a Szovjetunióval tárgyalni a fegyverszünetről.

A következő napon, szeptember 8-án a magyar kormány rendkívüli ülést tartott. Újból keresték és mérlegelték a kiutat, de a miniszterek közül senki sem tudott érdemlegesen javasolni, minthogy előző este mindent elmondtak. Sőt, gróf Teleki Géza földbirtokos, a kolozsvári egyetem professzora megjegyezte, hogy a Szovjetunióval folytatandó fegyverszüneti tárgyalások kedvező időpontját már egy héttel ezelőtt elszalasztották. Az országnak az angol—amerikai csapatokkal történő megszállása már eldöntött tény. Ennek bizonyítéka a német kormány válasza. A németek arra törekedtek, hogy a keleti arcvonalon megakadályozzák az összeomlást, és ehhez készek voltak erőket elvonni a nyugati arcvonalról. Ezenkívül Greiffenberg tábornok, hitleri megbízott Budapesten a német fasiszta főparancsnokság nevében megígérte, hogy öt nap alatt Magyarország megsegítésére Belgrád térségéből érkezik egy páncéloshadosztály, valamint egy SS-rendőrhadosztály, majd a 18. SS-gyalogoshadosztály Győrből, a 22. gyalogoshadosztály és egy páncélosdandár más körzetekből.

Úgy tetszett, a horthysták megkapták mindazt, amiről álmodoztak: a hitleri kormány nyilatkozott a nyugati arcvonal meggyöngítésének lehetőségéről, aminek következtében az angol—amerikai csapatok gyorsan eljuthatnak Magyarországra; megérkeznek a német fasiszta csapatok, amelyek segítségével szilárd védelmet hoznak létre az ország határain; megállítják a Vörös Hadsereget, és értékes időt nyernek. A nyugati beavatkozásról senki egy szót sem ejtett, jöllehet mindenki erre gondolt. Hiába bizonygatta a magyar hadsereg vezérkarának főnöke a kormánynak, hogy Magyarországnak alapjában véve a saját erejére

kell támaszkodnia. A németek ígéretei véglegesen olyan döntésre bírták a minisztereket, hogy a háborút a Szovjetunió ellen tovább kell folytatni.

Így veszítették el egy újabb lehetőségét annak, hogy elejét vegyék a további esztelen pusztulásnak, és közelebb hozzák a háború befejezésének óráját. A horthysta kormány nem akarta belátni, hogy a siker csupán hiú remény számára.

A hitlerista német parancsnokság helyesen értékelte a Magyarországon kialakult helyzetet. Friessner, a német fasiszta csapatok parancsnoka ide-oda utazgatott a magyar kormányzó palotája és Hitler hadiszállása között. Sürgősen újabb csapatokat irányítottak Magyarországra. „A hadseregcsoport parancsnoksága egy sor biztonsági rendszabályt foganatosított, hogy egy magyarországi váratlan politikai fordulat esetén is biztosítva legyenek saját mögöttes területei” — írta a későbbiekben Friessner. Turda térségében ellencsapás céljából nagy erejű páncélos erők összpontosultak. A hitlerista hadvezetés mindenáron meg akarta hiúsítani a szovjet parancsnokság elgondolását.

Szeptember 13-án Hitler hadiszállásán rögtönzött értekezletet tartottak, amelyet a magyarországi helyzetnek szenteltek. Az értekezlet szűk körben zajlott le. Néhány német és magyar vezető beosztású tábornok és polgári személy vett részt. Itt Friessner tábornok lényegében teljhatalmat kapott. Ez időtől kezdve neki volt alárendelve kivétel nélkül minden katonai és polgári szerv. „Magyarországnak — erre vonatkozóan — semmilyen követelését nem veszik figyelembe” — írta róla maga Friessner. Ily módon a magyar vezérkar a saját csapatok vezetésének másodrangú szerve lett, lényegében elvesztette hatalmát rajtuk.

Az értekezlet befejezéseként a hadseregcsoport parancsot kapott, hogy a végsőig tartsa magát. A továbbiakban, szeptember 20-án a hitleri kormány ultimátumszerűen megerősítette, hogy Magyarországon olyan rendszert hoznak meg, amely számára a legkedvezőbb. Így Magyarország olyan rezsim gyűrűjének szorításába került, amely a saját területén dúló véres háborút előre meghatározta.

A 2. Ukrán Front csapatai Debrecen irányában északra fordultak, átcsoportosultak, és újabb ütközetbe léptek. A

német parancsnokság számított erre, mert a 40., a 7. gárda- és a 27. hadseregek előtt kiegészítőleg összevonták a magyar gyorshadtestet és a német páncélosadosztályt. Csapatainknak és a velünk együtt harcoló román magasabbegységeknek próbálkozásai, hogy áttörjék az ellenség védelmét, nem jártak sikerrel. Fölöttébb súlyos harcok bontakoztak ki Turda körzetében, ahol mint erről már az előzőekben beszéltem, a német fasiszta parancsnokság ellencsapással akarta javára fordítani a katonaszerencsét. Az ellenség, amely röviddel ezelőtt kapta a parancsot, hogy harcolnia kell az utolsó emberig, kétségbeesett elszántsággal támadott.

Több napos ütközet folyt a 27. hadseregnél és a 6. harcokcsi-hadseregnél. Egyik fél sem ért el jelentős sikert. Ez elővigyázatosságra intette a vezérkart. Jelentette kételyeit a főhadiszállásnak: vajon Turda körzetében van-e lehetőség számunkra kedvezően alakítani a katonai helyzetet.

Bizonyos mértékig más volt a helyzet a bal szárnyon, a Managarov tábornok parancsnoksága alatt álló 53. hadsereg támadási sávjában. Itt a németek ellenállása gyengébb volt. A csapatok viszonylag gyorsan leküzdötték az ellenség védelmét, és kijutottak Arad északnyugati körzetébe. A frontparancsnokság véleménye szerint a hadsereg sávjában kedvező feltételek jöttek létre, hogy a szovjet csapatok nagy erővel csapást mérjenek Oradea, Debrecen irányában.

A debreceni irányt rendkívül kedvezőnek, sokat ígérőnek láttuk. Lehetőség adódott Turda és az egész erdélyi-kárpátoki ellenséges csoportosítás nyugatról való megkekulésére.

Csakhowy ennek megvoltak a nehézségei is. A szovjet csapatoknak főerőkkel Debrecen irányában történő csapás-mérése esetén szerfölött nagy figyelmet kellett szentelni a szárnyakra, mert a szárnyakat nagy ellenséges csoportosítások veszélyeztethették: az egyik — a Kárpátokból és Erdélyből, a másik — Jugoszláviából. És senki sem kezakedett volna azért, hogy e csoportosításokat nem fogják egy egységes terv alapján Budapest irányában felhasználni. Az elnyújtott közlekedési vonalak, az éppen csak rendezett román kérdés és a 2. Ukrán Front viszonylag gyen-

ge gyorsanmozgó csapatai ezt a körülményt fontos hadműveleti tényezővé avatták.

A vezérkar figyelemmel kísérte mindkét ellenséges csoportosítást, és a debreceni hadművelet tervét latolgatva arra törekedett, hogy e hadművelet határidőit összehangolja a Jugoszláviában levő ellenségre mérendő csapásokkal. A számvetések azt bizonyították, hogy a 3. Ukrán Front és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg közös hadműveleteivel le tudjuk kötni a Balkánon levő német fasiszta csapatokat.

A harctevékenység ezen az arcvonalon 1944. szeptember 28—29-én kezdődött.

Az erdélyi—kárpátoki ellenséges csoportosítás, amely közvetlenül veszélyeztette a Debrecen irányában támadó Malinovszkij csapatainak szárnyát, az együttműködő 4. és 2. Ukrán Frontok csapásainak közelebbi és alapvető célpontjául szolgált. Szükség esetén a támadó hadművelet végrehajtásába be lehetett vonni Konyev 1. Ukrán Frontjának bizonyos erőit is (ami valójában meg is történt a Duklai-hágó térségében).

Ily módon a debreceni hadművelet megfelelő hadműveleti biztosításra tett szert, s ez a frontparancsnokságoktól megkövetelte a csapatok jól összehangolt, pontos vezetését, a rugalmas és gyors manőverezést.

A vezérkar idevonatkozó elképzeléseit jelentettük a főhadiszállásnak. A főhadiszállás azt javasolta, hogy még egyszer tanácskozzunk az érintett frontparancsnokokkal. A frontparancsnokok támogatták az elgondolást. Szeptember 23-án a vezérkar megkapta Zsukov válaszát:

„Malinovszkij és Petrov előtt levő ellenséges csoportosítást és a terep jellegét figyelembe véve, úgy gondolom, hogy előnyösebb lenne Kravcsenko hadseregét gyorsan összpontosítani Arad északon, azzal a feladattal, hogy mérjen csapást Debrecenre, vagyis a magyar erők főcsoportosításának hátába.

Debrecen körzetének elfoglalásával megbomlik a magyarok védelmének hadműveleti rendszere, és kénytelenek lesznek gyorsan visszavonulni Cluj térségéből és a Kárpátokból.

Malinovszkij által végrehajtandó arcból való támadás el-

húzódó harcokhoz vezet, és módot nyújt az ellenségnek, hogy nyugodtan kiépítse védelmét a Tisza vonalán.”

Ilyenformán a vezérkar elképzelése, amely a 2. Ukrán Front haditanácsának javaslatán alapult, támogatásra talált.

A debreceni hadművelet október 6-án kezdődött, és majdnem a hónap végéig tartott. A hadműveletet feszültség és bonyolultság jellemezte. Mivel e hadműveletről már nagyon sokat írtak, nincs értelme minden részletére kitérni. Csak megemlítem, hogy a hadművelet folyamán az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett Oradea, Debrecen és Szeged térségében. A szovjet csapatok felszabadították Erdélyt, elérték a Tiszát, a bal szárnyon átkeltek a folyón és kijutottak a Dunához, ezzel a Tiszán túl hadműveleti hídfőt hoztak létre Csop, Baja, a Duna jobb partja és a Péter király-csatorna vonalában.

A 2. Ukrán Front erős csapásának eredményeként meggyengült az ellenség szilárdsága a 4. Ukrán Front előtt is. Beigazolódtak számvetéseink. Az ellenség nem volt képes a Kárpátokban lábát megvetni, és súlyos harcok árán nyugati irányban visszavonulásra kényszerítettük. Petrov csapatai támadásba lendültek, egymás után küzdötték le és foglalták el a hegyvonulatokat. A 4. Ukrán Front és a 2. Ukrán Front csapatai Csoptól délre egyesültek.

Elérkezett a szovjet csapatok újabb, nagy erejű támadásának ideje — ezúttal Budapest ellen. A hadművelet előkészítésének időszakában a főhadiszállás nem adta föl a reményt, hogy a magyar kormány — megértve az arcvonalakon és az országban kialakult helyzetet — végül is józan eszére hallgat, és békés úton kivezeti Magyarországot a háborúból. Sztálin 1944. szeptember 29-én azt írta Rooseveltnek, hogy a szovjet csapatoknak — a Baltikumban levő ellenséges csapatok felszámolásán kívül — „két közelebbi feladata van: kikapcsolni Magyarországot a háborúból, és csapataink csapása útján kitapogatni a németek védelmét a keleti arcvonalon”. Nem volt tehát kizárva a lehetősége a magyaroktól kiinduló békekezdeményezésnek.

Az arcvonalakon kialakult helyzet nem hagyott kétséget a magyar kormányban parancsnokságunk határozott szándéka felől. A méltó büntetéstől való félelem Horthyt arra készítette, hogy késedelem nélkül kezdje meg a tapogatódzást, vajon mi az álláspontja Angliának és az Egyesült Államoknak az ország megszállását illetően.

1944. szeptember 22-én Náday vezérezredes — Horthy bizalmasa — a hitleristák előtt eltitkolva Nápolyba repült, ahol a nyugati szövetségesek törzse székelt. Ezt a törzset nem véletlenül választották ki. A magyar fasiszták a szövetségesek előnyomulását az Isztriai-félszigeten és Ausztrián keresztül várták, az ismert tervek alapján, hiszen Churchill kormánya nem csinált ebből nagy titkot. A küldetés azonban sikertelenül végződött. Az angol és amerikai csapatok rendkívül lassan haladtak előre, és tudták, hogy a Magyarország területére lépett Vörös Hadsereg nem áll meg félúton. A tábornokot azzal a tanáccsal bocsátották el, hogy forduljanak az oroszokhoz. Hitler magyar csatlósainak az a reménye, hogy dolgaikat a szovjet állam háta mögött rendezik, szertefoszlott.

Ily módon Horthy klikkjének egyetlen út maradt csupán, közvetlenül Moszkvával kezdeni tárgyalásokat, és kedvező fegyverszünetet kérni a Szovjetuniótól. 1944. szeptember végén a magyar kormány küldöttsége Faraghó tábornokkal, Magyarország volt moszkvai katonai attaséjával az élen, a Szovjetunióba indult. Faraghón kívül a küldöttséghez tartozott a már említett Teleki és Szentiványi, a Magyar Külügyminisztérium képviselője. A küldöttség titokban, a fasiszta Németország vezetőinek és hadvezetésének tudta nélkül utazott el.

Faraghó csoportja baj nélkül átjutott az arcvonalon, és 1944. október 1-én megérkezett Moszkvába. A küldöttség érkezéséről tájékoztattuk a szövetségeseket, és képviselőik csakhamar csatlakozhattak a tárgyalásokhoz.

A küldöttséget Moszkvában Kuznyecov hadseregtábornok fogadta, az előzetes megbeszéléseket is ő vezette. Néhány nappal a küldöttség megérkezése után Kuznyecov elmondta nekem, hogy Faraghót nagyon nyugtalanítja a valahol Debrecen környékén levő birtokának sorsa. Az a kérése, hogyha csapataink eljutnak oda, ne bántsák az állat-

állományát. Faraghót megnyugtatták, hogy a szovjet csapatok nem vesznek el semmiféle idegen dolgot, sőt vigyáznak is rá, ha a tulajdonosa „távol van”. A földbirtokos megnyugodott. Az események elé vágva elmondhatom, hogy csapatainknak — miután harccal elfoglalták Debrecen és környékét — nem kellett megvédeni Faraghó sérteit, mert a hitleristák egytől-egyig elvitték.

A magyar kormány hintapolitikája Hitler mélységes felháborodását váltotta ki. Mivel a hitleristák arra törekedtek, hogy Magyarországot mindenáron megtartsák, az ország területére újabb jelentős számú páncélos- és gyalogscsapatokat vezényeltek. Ellenőrizték a magyar kormány és a magyar hadsereg rádió- és távbeszélő-hálózatát, rendszabályokat foganatosítottak Hitler-ellenes megmozdulások esetére.

Minthogy Horthy klikkje rettegett a Vörös Hadseregnek az ország területére való lépésétől, a hitleri hadvezetés rendszabályai ellen a magyar kormány nem nagyon tiltakozott. A magyar hadsereg magasabb parancsnokságainak, s e parancsnokságok tisztjeinek jelentős része azonban mindezt a már eddig is megalázó, megszálló uralom további erősödéseként értékelte, s az országban levő elnyomás újabb tényét, Magyarország szuverenitásának lábbal tiprását látta benne. Ebben a német fasizmustól olyannyira függő országban a heves elégedetlenséget nagymértékben fokozták a magyar csapatok hatalmas veszteségei, továbbá annak tudata, hogy kérlelhetetlenül közeleg a katonai összeomlás.

A német parancsnokság megtorló intézkedései és az ország megalázása elleni tiltakozás jeléül sok magyar tiszt megadta magát csapatainknak, és nyíltan elítélték kormányuk politikáját. A foglyok közölték, hogy Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az 1. magyar hadsereg parancsnoka, akinek csapatai a Kárpátokat védték, szintén nem ért egyet az országvesztők politikájával, és mélységesen elítéli a hitleristák akcióit.

A főhadiszállás és a vezérkar lehetségesnek tartotta, hogy a tisztek és katonák hangulatát felhasználják Magyarországnak a háborúból való kivezetésére. Alapul a magyar tisztek Hitler-ellenes és hazafias érzése szolgálhat.

Ezzel kapcsolatban Sztálin telefonon beszélt Petrovval és Mehliisszel, kérve őket, hogy gondolkozzanak, mit lehet tenni ez irányban.

Mehlisz hamarosan a következőkről értesítette a legfelsőbb főparancsnokot. Mód van rá, hogy néhány, az ország megszállását elítélő fogoly tiszt közös levelét átadják az 1. magyar hadsereg parancsnokának, hogy ezzel a hitlerista megszállók elleni aktív harcra ösztönözzék és elősegítsék Magyarország függetlenségének kivívását. A levél ötletét maguk a foglyok vetették fel, minthogy ismerték Dálnoki Miklós Béla náciellenes nézeteit. Sztálin az elképzeléssel egyetértett.

A foglyok késedelem nélkül megírták a levelet, s negyven magyar tiszt alá is írta. A többek között kitértek arra is, hogy a hitleri Németország döntő katonai vereséget szenvedett, s politikai veresége a küszöbön áll. Összes csatlósai, Magyarország kivételével, nemcsak elfordultak tőle, hanem fegyverüket a német fasiszta csapatok ellen fordították.

A továbbiakban a levél rámutatott, hogy a Hitler által kirobbantott rablőháború következtében Magyarország olyan súlyos helyzetbe került, amilyenben ezeréves történelme folyamán még sohasem volt, és most a pusztulás szélén áll.

A levélírók kifejtették abbeli meggyőződésüket, hogy Magyarország nem fog megsemmisülni. Megjegyezték azonban, hogy az ország szabadsága a német fasiszta megszállók kiűzésétől függ. Az országnak németektől való megtisztítását csakis a Vörös Hadsereggel együttesen lehet végrehajtani. „Napjainkban, amikor az egész világ Hitler ellen harcol, a magyar hadsereg fegyveres fellépése a németek ellen — viszonylag kis áldozatok árán is — kivívna Magyarország függetlenségét, és harcával a magyar népet a világ szabadságszerető népeinek sorába állítaná. Pontosan most — hangsúlyozták a levélben — kell a lenni vagy nem lenni kérdését megoldani.”

A foglyok a hadseregparancsnokhoz fordultak, mivel az 1. magyar hadsereg tudna eredményesen harcba szállni a magyar állam és a nép érdekében. „Elérkezett a fordulópont hazánk történetében — írták. — Ha Nagyméltósá-

god éppen a súlyos órában megérti az idők szavát, az 1. magyar hadsereg azonnal abbahagyja az oroszok elleni harcot, s a fegyverét a németek ellen fordítja. Ezzel a hadsereg megvédi hazánkat az elkerülhetetlen katasztrófától. Ezt várják Nagyméltóságodtól az Ön katonái, a haza és a nemzet.”

Gallai Emil őrnagy, Gyulai Mihály százados és Neubauer Pál alhadnagy kinyilvánították óhajukat, hogy a levelet eljuttatják rendeltetési helyére és visszatérnek. A 4. Ukrán Frontnak a sávjában végrehajtandó feladattervet 1944. szeptember 20-án a főhadiszállás képviselője jóváhagyta. 1944. szeptember 24-én reggel 6 órakor a 351. lövészhadosztály sávjában a küldöttség kibontott nemzeti zászlóval szerencsésen átlépte a 16. magyar gyalogoshadosztály védelmének peremvonalát. Szeptember 28-án este Gyulai százados visszatért a szovjet csapatokhoz. Feljegyzést hozott a küldöttség tagjaitól, amelyben tudomásunkra hozták, hogy szerencsésen megérkeztek a rendeltetési helyre, örömmel fogadták őket, és a levelet átadták a címzettnek. Mivel a levélben rögzített kérdések nagyon fontosak voltak, a hadseregpárancsnok nem tudott azonnal válaszolni, előzetesen Budapesttel akart összeköttetést teremteni. A továbbiakban arra utaltak, hogy a közeli napokban megkapjuk a kívánt választ.

Megjegyzendő, hogy erre az időpontra a Faraghóval való tárgyalások Moszkvában eléggé előrehaladtak, noha az nem ment könnyen. A magyaroknak olyan felhatalmazásuk volt, hogy a fegyverszüneti megegyezést csak akkor írhatják alá, ha a Szovjetunió beleegyezik, „hogy Magyarország megszállásában az angolok és az amerikaiak is részt vesznek”, és „ha szabad elvonulást biztosítanak a német csapatoknak”.

Erre válaszul a Hitler-ellenes koalíció országai határozottan kijelentették, hogy Magyarország önállóságának és függetlenségének biztosítása csak egyetlenegy feltétel esetén lehetséges: ha Magyarország megszakít minden kapcsolatot a hitleri Németországgal, és a hadsereg fegyverét a német fasiszta csapatok ellen fordítja. Magyarország csak így képes kellően hozzájárulni az antifasiszta koalíció ellenség feletti győzelméhez. Ezenkívül a Horthy-

kormánynak el kell kezdenie a magyar csapatok kivonását Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia területéről.

Végül is e követelményeket a magyar fél elfogadta.

A magyar kormány azt kérte, hogy a szovjet csapatok szüntessék be támadásukat Budapest ellen. A kérését azal indokolta, hogy megfelelő magyar erőket szükséges összpontosítania a főváros körzetébe abból a célból, hogy ellentevékenységet folytasson a német fasiszta hadsereg esetleges csapásaival szemben. A szovjet kormány beleegyezett a magyarok kérésébe, és a vezérkar kiadta a szükséges intézkedéseket.

Október első harmadának végére a tárgyaló felek kidolgozták a fegyverszünet feltételeit. A tárgyalások kedvező menetéről értesítést küldtek Budapestre, és csakhamar a magyar hadsereg-parancsnokság is értesült erről. A magyar csapatok folytatták az ellenállást, s nem tapasztaltuk a hátszágba való visszavonulásukat. Budapestről semmiféle értesítés sem érkezett.

A szovjet fél, a magyarokkal való megbeszélés alapján, Szegedre küldte Malinovszkijt, a 2. Ukrán Front parancsnokát, hogy a magyar kormánnyal megtárgyalja a fegyverszünet feltételeinek végrehajtását. Malinovszkij nagyon meglepődött, amikor Szegedre egy magyar ezredes és egy főhadnagy érkezett, akik a tárgyalásokra lényegében teljesen felkészületlenek voltak. Az ezredes, a magyar vezérkar internáló és hadifogoly osztályának vezetője, nem volt alkalmas tárgyalások folytatására.

A magyar és német csapatok elhelyezéséről semmilyen adata nem volt. Közölte azonban, hogy az 1. magyar hadsereg parancsot kapott: Debrecen térségéből vonuljon vissza Miskolc körzetébe, majd a továbbiakban előreláthatólag menjen Budapestre.

Malinovszkij igyekezett megtudni, hogy a Tisza vonalától miért nem vonták vissza a magyar csapatokat, de érdemleges választ nem kapott. A frontparancsnoknak az volt a benyomása, hogy a „magyarok időt akarnak nyerni az Erdélyben harapófogóba került csapataik kivonására”. A magyar kormány képviselője elé az alábbi követelményeket állította:

„1. Haladéktalanul kezdjék meg a magyar csapatok visz-

szavonását a Tiszától Budapest térségébe, az erők egy részével mérjenek csapást Szolnok térségében ellenálló német csapatokra.

2. Azonnal adjanak parancsot a magyar csapatoknak, hogy lépjenek harcba a német csapatokkal, és vegyék fel az érintkezést a Vörös Hadsereggel.

3. 1944. október 16-án 8 órára juttassák el Szegedre a magyar és német erők helyzetéről szóló teljes adatokat, és a jövőben adjanak pontos tájékoztatást a harctevékenységről és helyeiről.”

Sztálin, miután megkapta Malinovszkij jelentését, megparancsolta Antonovnak, hogy készítsen egy előterjesztést a magyar misszió vezetőjének; a szöveget ő maga diktálta. Október 14-én este az előterjesztést átadták Faraghó Gábornak. Az előterjesztés a következőket tartalmazta:

„A Budapestről Szegedre érkezett magyar képviselő — Utassy Loránd ezredes, parlamentér — teljesen tájékozatlan személy, és ezért nem képes a szovjet parancsnokság képviselőivel a fegyverszüneti feltételek végrehajtásáról tárgyalni.

A magyar kormány arra kérte a szovjet kormányt, szüntesse be a támadást Budapest irányában, hogy csapatait kivonja ebből az irányból és Budapestre irányítsa.

A szovjet kormány teljesítette a magyar kormány kérését. A magyar kormány azonban nemcsak nem vonta vissza csapatait a Tiszától, hogy Budapestre irányítsa, hanem ellenkezőleg, aktivizálta csapatainak tevékenységét, főképp Szolnok térségében.

A fenti tények arról tanúskodnak, hogy a magyar kormány, jelek szerint nem akarja teljesíteni a magára vállalt fegyverszüneti feltételeket.

Ezért a szovjet csapatok főparancsnoksága követeli a magyar kormánytól, hogy az előterjesztés kézhezvétele után 48 órán belül teljesítse a fegyverszünet feltételeként magára vállalt kötelezettségeket, elsősorban az alábbiakat:

1. Szakítson meg minden kapcsolatot a németekkel, és kezdjen aktív harctevékenységet csapataik ellen.

2. Kezdje meg a magyar csapatok kivonását Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia területéről.

3. Ugyanazon az úton, Szegeden keresztül, október 16-án

8 órára juttassa el a szovjet parancsnokság képviselőihez a német és magyar csapatok elhelyezéséről szóló teljes adatokat, s egyszersmind az előbb említett szovjet képviselőknek jelentse a fegyverszüneti feltételek végrehajtásának menetét.

A szovjet csapatok Legfelsőbb Főparancsnokságának meghatalmazásából: Antonov hadseregtábornok, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének helyettese. 1944. október 14. 19 óra 25 perc.”

A következő napon Horthy — úgy látszik megértve a további időhúzás céltalanságát — kiáltványt intézett a magyar néphez. A kiáltványban rámutatott az országnak a fasiszta Németországtól való függésére és Hitlernek arra a törekvésére, hogy fel akarja számolni Magyarország függetlenségét. Megbízható adatokat kaptunk arról — hangsúlyozta Horthy a kiáltványban —, hogy a németek különleges osztagokkal erőszakos úton át akarják venni a hatalmat, a saját embereiket szándékoznak a kormányba ültetni, s az ország területét a Német Birodalom utóvéd harcainak színterévé kívánják átváltoztatni. Kijelentette továbbá, hogy kész az országot megvédeni a hitleristákkal szemben. „Ezért közöltem a Német Birodalom itteni képviselőjével, hogy ellenfeleinkkel előzetes fegyverszünetet kötünk, s velük szemben minden ellenségeskedést beszüntetünk... a csapatok esküjükhöz híven... hadparancsom értelmében az általam kinevezett parancsnoknak kötelesek engedelmeskedni.”

Nem ismeretes előttem Horthy valódi szándéka. De egy dolog világos: a németekkel a szakítást nagyon rosszul szervezte meg, vagy talán csak a látszat kedvéért csinálta az egészet. A kormányzó nem tudta megteremteni a szükséges kapcsolatot a politikai és katonai vezetés között. A kormányzóhoz hű katonákat nem figyelmeztették, és a fővárosba sem rendeltek megbízható katonai egységeket.

Ebben az időszakban Budapesten állomásozott a 24. német páncélosadosztály, nagyszámú Tigris harckocsival felszerelve. Természetes, hogy valójában ennek a hadosztálynak a kezében volt a helyzet kulcsa. Amikor tehát Hitler tudomást szerzett Horthy kiáltványáról, azonnal fogatnosította a szükséges rendszabályokat. Budapesten fegy-

veres puccs ment végbe. A kormányzó — miután megfosztották hatalmától és érvénytelennek minősítették a néphez intézett kiáltványát — menedékjogot kért Németországtól, s egy különvonaton családjával együtt elutazott a birodalomba. A magyar állam élére Hitler elvbarátját, a magyar fasiszta Szálasit állították.

„A hadseregcsoport hátában végrehajtott politikai akciók — írta a már említett Friessner — a német kormány egyenes utasítására történtek. A végrehajtó a budapesti SS- és rendőrcsapatok főnöke volt, s olyan »specialisták« működtek közre, mint Skorzeny és Bach-Zelewsky.”

A szovjet csapatok elleni harc beszüntetése helyett a magyar hadsereg olyan parancsot kapott, amely kategorikusan elrendelte a határozott ellenállást. A csapatok hadműveleti vezetését véglegesen kivették a magyar vezérkar kezéből. Az összes terveket és parancsokat a német „Dél” hadseregcsoport törzse dolgozta ki, és juttatta el a magyar csapatokhoz. Akik a harctevékenység beszüntetését követelték a Szovjetunió és szövetségesei ellen, azokat a fegyverek erejével nyomták el. A háború teljes hevesességgel folyt tovább.

Mindezek az események döntésre készítették az 1. magyar hadsereg parancsnokát. Október 16-án Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, törzsének egy részével, a Vasváry vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 16. magyar gyalogoshadosztály védelmi sávjában átment a szovjet csapatokhoz.

Dálnoki Miklós Béla kijelentette Petrovnak és Mehlisznek, hogy nyugtalanítja az ország jövője, és mint hazafi semmiképp sem érthet egyet Magyarország német megszállásával, nem akarja, hogy a magyar nép továbbra is vérét ontsa a németek érdekében.

Sztálin, a Petrovval való telefonbeszélgetés közben megjegyezte, hogy jó volna, ha Dálnoki Miklós Béla parancsot adna hadseregének: szüntesse be a harctevékenységet a szovjet csapatok ellen, és forduljon szembe a hitleristákkal. Petrov beszélt a magyar tábornokkal. Dálnoki Miklós Béla elgondolkozott. Nem volt könnyű döntenie az egykori fegyvertársak elleni harcról. De mégis hozzákezdett a parancs kidolgozásához, és október 17-én bemutatta Pet-

rovnak, amely „Az orosz hadsereg elleni harctevékenység beszüntetéséről és a német hadsereg ellen meginduló küzdelemről” címet viselte. Szó volt benne a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok kormányaival folytatott fegyverszüneti tárgyalásokról, melyeket Faraghó Gábor vezetett, s amelyek célja, „hogy minél hamarabb befejezzük ezt a szerencsétlen háborút és kihasználjuk az utolsó lehetőséget arra, hogy biztosítsuk hazánk népének jobb jövőjét”. A továbbiakban arról is szó esett, hogy a fegyverszüneti egyezmény tervezete tartalmazza Magyarország függetlenségét és önállóságát, mégpedig oly módon, hogy „egyetlenegy hatalom sem fog beavatkozni az ország belügyeibe”, s a „magyar királyi hadsereg megtartja fegyvereit, azzal a céllal, hogy a még Magyarországon levő megszállók, illetve harcoló német csapatok ellen fordítsa”.

Dálnoki Miklós Béla, hadseregparancsnoki jogával élve, megparancsolta a magyar csapatoknak, hogy azonnal, de legkésőbb október 19-én reggel 6 óráig szüntessék be a tevékenységet a szovjet csapatok ellen, és ez időponttól — a szovjet csapatokkal együtt — vegyék fel a harcot a hitleristákkal. A védelemben levő csapatok olyan utasítást kaptak, hogy ugyanezen a napon 10 órától kezdjék meg állásaikból a visszavonulást a meghatározott pontokra. „A visszavonulás útjain levő német csapatokat meg kell semmisíteni — szólta a parancs. — Ebben segítségünkre van az orosz hadsereg is. Ebben a pillanatban, amikor szeretett hazánk léte, további sorsa forog kockán, ennek a történelmi jelentőségű tevékenységnek végrehajtását személyesen azokra ruházom, akik megkapják parancsomat.”

Tíz magyar fogoly tiszt az 1. magyar hadsereg parancsnokának parancsával azonnal útba indult az arcvonalon keresztül. A magyar csapatok tisztikara és sorállománya teljesen tanácstalan volt, megzavarták őket a közeli órákban kapott utasítások. Megkapták Horthy október 15-i felhívását a szovjet csapatok elleni harc beszüntetésére. A következő nap azonban szigorú parancs érkezett a Szálasi-kormány hadvezetésétől, hogy mindenáron folytatni kell az ellenállást. És most íme, Dálnoki Miklós Béla parancsa futott be.

A vezérkarnál türelemesen vártuk, hogy Dálnoki Miklós Béla parancsa milyen hatást vált ki. A reményünk azonban, hogy Magyarország fegyverszünetet köt és kilép a háborúból, nem igazolódott be. Szálasi az ország egész meglevő erejét harcra vetette. A hitleri hadvezetés sokoldalúan segítette őt. A szilárdabb védelem biztosítása céljából a magyar egységeket és magasabbegységeket mindenütt a német csapatok állományába rendelték. Egyes magyar hadsereg- és hadosztályparancsnokokat leváltottak. Helyükre a hitleri rendszert kiszolgáló, lojális tisztek kerültek. Német tiszteket — politikai besúgókat és hírszerzőket — vezényeltek a magyar magasabbegységekhez.

Ez ismert eredményeket hozott: az ellenség védelme — a magyar magasabbegységek szakaszán is — megszilárdult.

Október második felében a vezérkar megbízható adatokat kapott Hitler Magyarországon fogantatott megtorló intézkedéseiről, Horthy leváltásáról és arról a parancsról, amely elrendelte a magyar hadseregnek a szovjet csapatokkal szembeni határozott ellenállást. A harccselekmények azt bizonyították, hogy a magyar csapatok az új kormány parancsát végrehajtják.

1944. október 20-án Malinovszkij sürgős kérelemmel személyesen fordult a legfelsőbb főparancsnokhoz, hogy erősítse meg a frontot harckocsikkal. „Az ellenség láthatólag helyesen értékelte, hogy a 2. Ukrán Front csapatai nagyon fontos hadműveleti-hadászati irányban tevékenykednek, mert a front ellen nyolc páncéloshadosztályt vetett be... A front csapatai súlyos harcok előtt állnak. Az ellenség nem adja fel könnyen Magyarországot, mivel ez az egyik legsebezhetőbb pontja, a magyarok Szálasi vezérlete alatt szívósan folytatják a harcot...” — írta a frontparancsnok.

Ezzel együtt jelentette, hogy az ellenség az utóbbi harcokban 400 harckocsit veszített, de a saját veszteségeink is 300 harckocsi körül vannak.

Mindebből az következett, hogy a fegyverszünetre nem szabad tovább várni.

Október 24-én jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy Dálnoki Miklós Béla parancsa nem járt a kívánt

eredménnyel. Ugyanezen a napon este a 2. és 4. Ukrán Front, valamint Tyimosenko direktívát kapott: „Mivel a magyar csapatok nem szüntették be a csapataink elleni harcot és a németekkel együtt tartják az arcvonalat, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolta: a harcmezőn a magyar csapatokkal szemben ugyanúgy kell tevékenykedni, mint a németek ellen...”

A debreceni hadművelet után a frontok támadó tevékenysége közvetlenül a Budapest térségében védekező német fasiszta és magyar csapatok csoportosítása ellen irányult. Ebben a térségben az ellenség szétverése megnyitotta az utat Bécs felé, és megteremtette a következő, csehszlovákiai és németországi hadműveletek megszervezésének feltételeit.

Budapest térségében történő támadásra a 4. és 2. Ukrán Front csapatait jelölték ki. A későbbiek folyamán szükségessé vált a 3. Ukrán Front bevonása is. Úgy látszott, az itt levő erők elegendőek, sőt egy részük meg felesleges is. De a helyzet azt mutatta, hogy az ellenség tartalékokat irányíthat ide Németországból, csapatokat dobhat át Olaszországból, a Balkánról, de még nyugatról is. Számoltunk azzal, hogy a német fasiszta csapatok csoportosítása nőni fog, és Magyarország elkeseredett harcok színterévé változik.

A hitleri hadvezetés és a nyilasok erős védelmi övezeteket hoztak létre a magyar főváros körül; ezek keletről széles félkör alakban oltalmazták Budapestet, és szárnyaikkal a Dunára támaszkodtak. A nagy várost hosszú ostromra készítették fel. A hitleristák ide összpontosították a „Közép” hadseregcsoport főerőit és a magyar egységeket, jelentős fegyver-, lőszer-, élelem-, egészségügyi és más anyagtartalékokat halmoztak fel. Mindezt azért tették, hogy erőinket sokáig feltartóztassák, s megakadályozzák a szovjet csapatok kijutását a birodalom határaihoz és nyugatra.

A vezérkar alaposan tanulmányozta a szovjet csapatok tevékenységének valószínű módjait és jellegét a budapesti hadműveletben. Elképzelésünk a manővert illetően a következő volt: északról és délről megkerüljük a fővárost, s az arcból mért csapásra viszonylag kis erőket alkalma-

zunk. A hadművelet hosszú, komoly előkészítést kívánt, annál is inkább, mivel beállt az őszi borongós idő, és szakadt az eső. A légierő úgyszólván alig tevékenykedett. A tüzérségi lövegeket gyakran kézzel kellett állásukba tolni. A felázott utakon elakadt szállítmányok vesztegeltek. Ilyen körülmények között nem volt valami könnyű a frontot minden szükségessel ellátni, s az átcsoportosításokat, a megkerülő manővereket is nagyon nehéz volt végrehajtani.

Az ellenség mindenképpen zavarni próbálta manővereinket és előremozgásunkat. Fontos volt számára, hogy bennünket a részünkre legkedvezőtlenebb, a nagy veszteséggel járó csapásmérésre: az arcból mért csapásra késztesse, és kikényszerítse a támadásunk menetből történő végrehajtását. Ilyen a háború logikája, amikor két homlokegyenest ellentétes célú erő ütközik össze.

A Budapestet oltalmazó ellenséges védelem keleten, a Tisza vonalában nagyon szilárd volt. Ezen a szakaszon erős, műszakilag kellően kiépített, tábori típusú berendezések voltak, ide jöttek a friss tartalékok, itt foglaltak állást azok a csapatok, amelyeket a Kárpátokból és Erdélyből kiszorítottunk. Az ellenség szilárdan megkapaszkodott a védelemre kedvező terepszakaszokon, és ellenlökésekkel vágott vissza. Különösen hevessé váltak a 4. és 2. Ukrán Front csatlakozásánál, ahol Zsmacszenko tábornok 40. hadserege és Avramescu tábornok 4. román hadserege támadott. A harcok nagyon súlyosak voltak, de az eredmények jelentéktelenek. A parancsnokok és a magasabbparancsnokok idegeskedtek. Még a nyugodt Rogyion Jakovlevics Malinovszkij is időnként elvesztette türelmét. Egyszer az 53. hadsereg parancsnoka, Managarov, akit szintén nagyon nyugodt embernek ismertek, azzal a kéréssel fordult Malinovszkijhoz, hogy az esős, sáros őszi idő miatt kiegészítőleg utaljon ki a hadseregnek vontatóeszközöket. A frontparancsnok röviden és mérgesen a következőket válaszolta: „Szerezzen vontatókat az ellenségtől . . .”

Az a reményünk, hogy lesz elegendő időnk a támadásra való alapos felkészüléshez — nem valósult meg.

Október közepén Moszkvába érkezett Churchill és Eden, velük voltak a politikai és katonai tanácsadók is. Tárgya-

lásokat folytattak Sztálinnal, Molotovval és Antonovval. Némelyik ülésen én is részt vettem a vezérkar más tábornokaival és a külügyi népbiztosság munkatársaival együtt.

Az arcvonalakon kialakult helyzetről szóló adatokat Antonov kapta meg, és mint rendesen, a vezérkar hadműveleti csoportfőnökségén készült el a jelentés. A szovjet—német arcvonalon folyó hadműveletek áttekintésén kívül megvizsgálták a támadó tevékenység végrehajtásának nehézségeit, és szó esett a szovjet parancsnokság jövőben megvalósítandó terveiről is.

A tárgyalások előestéjén a legfelsőbb főparancsnok át-olvasásra magához kérte a jelentést. „Hadd hozza Styemenko a jelentést” — mondta Antonovnak. És én elindultam.

Az út nem volt hosszú, s a gépkocsi hamarosan a jól ismert zezugos úton haladt.

Sztálin egyedül volt. Semmit sem kérdezett, üdvözölt, átvette tőlem a jelentést és az irodájába ment. Megtömté a pipáját, rágyújtott, kényelmesen asztala mögé ült. Átfutott néhány oldalt. A szöveg elmondása 25—30 percre volt tervezve, olyan számvetés alapján, hogy Antonov nemcsak felolvassa, hanem ami szükséges, meg is mutatja a térképen.

En, teljes készenlétben nem messze ültem Sztálintól, aki a szövegben elmélyedve bele-belejavított a jelentésbe, anélkül, hogy nekem bármilyen kérdést tett volna fel.

A dolog a vége felé közeledett, amikor a legfelsőbb főparancsnok piros ceruzájával rámutatott az egyik sorra és megjegyezte:

„Ezen a helyen, Styemenko elvtárs, mi erősebbek vagyunk, mint ahogy azt a jelentéstervezetben írjuk. Tegyük fel, hogy igyekszünk gyorsan kijutni a hitleri Németország határaihoz... S akkor ehhez előzőleg, szét kell vernünk a magyar területen levő ellenséget. Magyarországhoz fűződik a fő érdekünk. Ezt Önnek, mint hadműveletinek, tudnia kell.”

...A tárgyalások Churchill-lel és Edennel sikeresen folytak. A korábban egyeztetett napirendet — mint mindig — pontosan megtartották. Nagyon sok bonyolult kérdést megoldottak, többek között a Szovjetunió részvételét a Ja-

pán elleni háborúban. Részletesebben foglalkoztak a dél-kelet-európai eseményekkel:

Churchill Moszkvából való elutazása előtt kijelentette, hogy elégedett a találkozás eredményeivel, és a maga módján reagált arra a „beszúrássra”, amelyet Sztálin tett Antonov jelentésében, s amely a szovjet hadsereg főerejének Magyarországra való irányítására vonatkozott. Nagy-Britannia miniszterelnöke kifejezte abbeli reményét, hogy az angol—amerikai csapatoknak rövid időn belül sikerül át-törniük a ljubljanai átjárón keresztül Jugoszláviába.

Természetesen, Churchill elképzelését alaposan megvizsgáltuk. Churchill szavai nem fejeztek ki mást, mint azt a törekvést, hogy Ljubljánán keresztül kijussanak Európa közepébe, délről megkerüljék a kényelmetlen alpesi hegygerinceket, és a szovjet csapatok előtt jelenjenek meg a magyar és osztrák földön. A dolognak megint „Balkán változat” formája volt, csak éppen más köntösbe öltöztetve. A legfelsőbb főparancsnok természetesen mindjárt rátapintott a lényegre.

Nem sokkal később, szövetségeseink ellenőrizték szándékunkat. Október végén a vezérkarhoz megérkezett Hammell altábornagy, a Földközi-tengeri Hadszintér Főparancsnokság képviselője. Találkozott Antonovval és megkérte őt arra, hogy mondjon valamit tevékenységünk további terveiről a Balkánon. Hammell ugyanakkor adatokat szeretett volna kapni a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg fővezérségének elgondolásáról, főleg a Belgrádtól nyugatra végrehajtandó tevékenységről és a hadsereg erőiről.

Antonov kereken megtagadta Hammel tájékoztatását a jugoszláv csapatokra vonatkozó bármilyen adatot illetően, és megjegyezte: „Nem javasoljuk az előnyomulást Jugoszlávia felé. A németek ellen Belgrádtól nyugatra Tito marsall hadserege harcol, s ezért az önöket érdeklő adatokat jobb, ha tőle kapják meg.”

Ami a szovjet terveket illeti, Alekszej Innokentyevics megerősítette mindazt, ami a Churchill-lel és Edennel folytatott tárgyalásokon elhangzott: „... A mi fő feladatunk, minél gyorsabban kiléptetni a háborúból Magyarországot, ezért fő erőfeszítésünk erre az irányra összpontosul.

A Magyarország földjére lépő szovjet csapatok előtt föltöbb bonyolult és sokoldalú politikai feladatok álltak. El kellett dönteni, milyen legyen a célszerű és helyes kapcsolat a magyar lakossággal. Romániához hasonlóan, itt is gondosan szem előtt kellett tartani a különbséget, más szóval azt, milyen legyen a viszony az ország dolgozó lakosságához és milyen az uralkodó körökhöz, amelyek Magyarországot a hitleri Németország oldalán vívott rablőháborúba sodorták. A magyar fasiszták megijesztették a lakosságot, és valótlanságokat terjesztettek a szovjet csapatokról.

A Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága 1944. október 27-én határozatot hozott a szovjet csapatok Magyarországon tanúsítandó magatartásáról. A határozat arra kötelezte a 2. Ukrán Front haditanácsát, hogy tegyen közzé a Vörös Hadsereg parancsnokságának nevében felhívást az ország felszabadított területeinek lakosságához, és magyarázza meg a szovjet katonák felszabadító küldetésének lényegét, a magyar földön folytatott hadműveleteink céljait és feladatait. A felhívást Szuszajkov tábornok, a front haditanácsának tagja haladéktalanul elkészítette, és az rövid időn belül a magyar lakossághoz került.

A kiáltvány rámutatott, hogy a Vörös Hadseregnek nem célja magyar területek elfoglalása vagy a fennálló társadalmi rend megdöntése. A szovjet csapatoknak az ország területére történő behatolását kizárólag a katonai szükség-szerűség és a német, valamint Németországgal szövetséges magyar csapatok ellenállása váltotta ki. A szovjet katonák egyetlen célja — az ellenséges német hadsereg szétverése és a hitleri Németország uralmának megdöntése az általa elnyomott országokban. Magyar földön nemcsak megmarad a magántulajdon, hanem a szovjet katonai közigazgatással biztosítják is annak megvédését. A helyi önkormányzati és közigazgatási szervek a továbbiakban is tevékenykedhetnek. A kiáltvány befejezésül felhívta a magyar lakosságot, hogy működjek együtt a Vörös Hadsereggel, mert ezzel is közelebb hozza a háború befejezésének időpontját.

Az Állami Honvédelmi Bizottság direktívája és a frontparancsnokság kiáltványa alapvető és iránymutató okmá-

nya volt a haditanácsnak, a politikai osztályoknak és a csapatoknak a magyarországi harctevékenység egész időszaka alatt.

A helyzet tehát azt kívánta: Budapest térségében a támadást minél gyorsabban ki kell fejleszteni, hogy ki lehessen jutni arra a terepszakaszra, amely kedvező lehetőséget biztosít a hitleri Németország szíve elleni csapásra. Ezenkívül a főváros gyors elfoglalása minden bizonnyal nagy hatással lett volna a magyarországi politikai helyzetre is.

A Budapest elleni támadás meggyorsításának alapját bizonyos mértékig Mehlsiz „hurra optimista” jelentései szolgáltatták, amelyeket a magyar csapatok felbomlásáról és erkölcsi zúllásáról adott. Különösen olaj volt a tűzre az az október 28-i távirata, amelyet személyesen Sztálinnak küldött: „A frontunkkal szemben levő 1. magyar hadsereg csapatai erkölcsileg széttűllöttek és a felbomlás állapotában vannak. A csapatok naponta 1000—1500—2000, sőt több foglyot ejtenek. 1944. október 25-én a 18. hadsereg 2500 foglyot ejtett. Egyes helyeken teljes alegységek adták meg magukat... A front csapatai megkerülő manővereinek eredményeként sok magyar egység széthullott, egyes csoportok az erdőkben barangolnak, fegyverrel vagy anélkül, mások polgári ruhába öltöztek...”

Mehlsiz a jelentésével feltűzelte Sztálin fantáziáját. Sztálin megkérdezte a vezérkart, milyen módon lehetne a legeredményesebben Budapestet megrohamozni, hogy minél hamarabb birtokba vegyük? Semmit sem gyanítva azt válaszoltuk, hogy a legjobb erre egy olyan hidfőt felhasználni, amelyet a Duna—Tisza közén foglalnánk el, a 2. Ukrán Front bal szárnyán. Itt nem kellett volna erőszakos átkeléshez folyamodnunk, s az ellenségnek ebben az irányban sokkal kisebb volt az ereje, mint másutt. Ezenkívül, az ide manővereztetett 46. hadsereg viszonylag friss erőben volt. Az áttörés után a hadsereg képes lett volna északnak fordítani az ellenség Tisza mögötti védelmét, és elősegíteni Sumilov 7. gárdahadseregének, valamint az 1. román hadseregnek a csapását keletről egyenest Budapest irányában.

Sztálin, átgondolva a vezérkar elképzeléseit, felhívta Malinovszkijt, és követelte, hogy a 2. Ukrán Front hala-

déktalanul vegye birtokba Budapestet. Antonov, aki szépítés nélkül jelentette a helyzetet, még ő sem volt képes bebizonyítani a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy Meh-lisz jelentései nem felelnek meg a valóságnak, különösen nem a Budapest térségében levő helyzetnek.

Ezt az epizódot azért említem meg, mert katonai sajtónkban sokszor beszéltek arról, hogy 1944. október 29-én a 2. Ukrán Front csapatai kellő előkészítés és erőösszpon-tosítás nélkül szálltak harcba Budapestért. Először Mali-novszkij írt erről, aki személyesen Sztálintól kapott pa-rancsot, hogy rövid időn belül, szó szerint napok alatt ve-gye birtokba Magyarország fővárosát. A frontparancsnok a támadáshoz való előkészítéshez öt napot kért, de a számára adott parancs következőképpen szólt: „Holnap indítson tá-madást Budapest ellen!”

A legfelsőbb főparancsnok szóbeli utasítását mi, 1944. október 28-án 22 órakor kiadott főhadiszállási direktívá-val erősítettük meg.

A következő nap 14 órakor Slein tábornok 46. hadse-rege — a 2. gárda gépesített hadtesttel volt megerősítve — megindult előre. Az ellenség erős ellenállása és ellenlő-kései miatt — amit Tyimosenko marsall nemsokára jelen-tett a főhadiszállásnak — a hadseregek napi 4—6 km-nél távolabbra nem voltak képesek előrenyomulni. Ezért Ma-linovszkijt nem lehet hibáztatni. Ő mindent megtett a csa-patok sikeres tevékenységének érdekében, gyorsan a har-cok körzetébe rendelte a 3. Ukrán Fronttól átalárendelt 4. gárda gépesített hadtestet.

A következő négy napon a 46. hadsereg támadása bizo-nyos mértékig meggyorsult, mivel ütközetbe vetették Su-milov tábornok gárdistáit és az 1. román hadsereget. A front- és hadsereg-parancsnokságoknak nagyon sokat segí-tett a főhadiszállás képviselője: Tyimosenko, a Szovjet-unió marsallja és Vorozsejkin repülő marsall. Szakszerűen alkalmazták a légierő zömét, a jelen esetben fő szerepet játszó 46. hadsereg sávjában. A repülők csapásokat mértek az ellenség harcrendjére, s lefoglák tüzeszközeit az előre-nyomuló csapatok arcvonala előtt. A vörös csillagos repü-lőgépek tömegesen szálltak harcba, és az ellenség nem volt képes komoly ellentevékenységet szervezni. Szeptember

3-ra Zsdanov és Szviridov tábornokok ütközetbe vetett 4., illetve 2. gárda gépesített hadteste 10—15 km-re közelítette meg délről és délkeletről Budapestet.

Ezzel a szovjet csapatok előnyomulása befejeződött. A felderítés jelentette, hogy az ellenségnek sikerült kihasználni a 4. Ukrán Front Uzsgorod nyugaton és Csopnál folytatott hadműveletének ideiglenes megállítását, s onnan három páncéloshadosztályt irányított a 46. hadsereg sávjába. Hamarosan tapasztaltuk is erősödését. Csapataink viszonylag keskeny arcvonalon végrehajtott rohamai a Tisza mögött, határozott ellenállásba ütköztek. Csapásainkat megismételtük, de sikert nem hoztak. Mint később kiderült, az ellenség védelmének ereje ezen a szakaszon megkétszereződött, és senki sem szavatolhatta, hogy ez nem nőhet tovább. Magyarország fővárosának körzete nem volt elszigetelve az országtól, valamint más arcvonalszakaszoktól, és ez lehetővé tette, hogy az ellenség erőket manővereztessen ebbe a térségbe.

Ilyenformán a helyzet számunkra kedvezőtlenül alakult. A szovjet csapatok viszonylag keskeny támadási sávja megkönnyítette az ellenségnek a sikeres ellentevékenységet, az arcvonal alakulása pedig módot nyújtott neki, hogy bizonyos körülmények között ellencsapást szervezzen és hajtson végre a gépesített hadtestnek messze Budapest alá előnyomult és megnyúlt harcrendjei, valamint a 46. hadsereg egységei ellen. Ez a mi rendszabályaink megghiúsításának veszélyével járt, és komoly kellemetlenséget jelentett volna csapatainknak.

A vezérkarnál megsokasodtak a gondjaink. A Tisza mögötti csapás végrehajtására a döntést személyesen a legfelsőbb főparancsnok hozta meg, és ezért senki sem merte megváltoztatni vagy módosítani. De a helyzetet valahogyan meg kellett menteni.

A kiutat mindenekelőtt abban láttuk, hogy jelentősen ki kell szélesíteni az arcvonalat, és növelni kell Malinovszkij csapatai támadásának aktivitását. Ha Sztálin elhatározása alapján a támadást a front bal szárnyán, főleg a 46. hadsereggel kellett továbbfejlesztetni, akkor most, a vezérkar elképzelése szerint, az ellenségre gyakorolt nyomást meg kell erősíteni és védelmét a front középső sza-

kaszán kellene áttörni. Ily módon a vezérkar anélkül, hogy megváltoztatná a legfelsőbb főparancsnok elhatározásának lényegét, feltételezte, hogy széles arcvonalon az ellenségnek sokkal nehezebb szilárd védelmet létrehozni, mint keskenyen. Ezenkívül a széles arcvonalon indított támadás megnyithatja a távlatot Budapest átkarolásának lehetősége előtt, és pedig nem kizárólag a front bal szárnyán levő csapatokkal (46. hadsereg) délnyugatról, amint azt korábban gondoltuk, hanem a front közepén elhelyezkedő erőkkel is, keletről és északkeletről. A kettős átkarolás ebben a helyzetben jóval hatásosabb lett volna. A nyomás erősödése a 2. Ukrán Front támadási sávjának közepén bizonyára segíthette Petrov hadseregeit a csopi dugó leküzdésében, és kedvezőbbé tette volna a helyzetet előrenyomulásukhoz.

Malinovszkij egyetértett a vezérkar javaslataival — hiszen egybeestek az ő elképzeléseivel —, és kijelentette, hogy a front haditanácsa támogatni fog bennünket a legfelsőbb főparancsnoknál.

November 4-én a vezérkar jelentette elképzeléseit a főhadiszálláson. A jelentésnél hivatkoztunk a 2. Ukrán Front haditanácsának javaslatára is, amely éppen megérkezett Moszkvába.

Sztálin nem ellenkezett. Megparancsolta, adjuk ki a direktívát, és gyorsítsuk meg azokat a rendszabályokat, amelyek Budapest átkarolását hivatottak biztosítani. A direktívában arról volt szó, hogy: „... Budapest megrohamozása keskeny arcvonalon két gépesített hadtesttel és jelentéktelen gyalogos erőkkel megalapozatlan veszteségekhez vezethet, és az ebben az irányban tevékenykedő erőkre az ellenség északkeleti irányból szárnycsapást mérhet.”

Mivel a frontparancsnokság az 53. és 27. hadsereg, valamint Plijev és Gorskov lovas-gépesített csoportjainak támadását csak november 10-re tervezte, a főhadiszállás megparancsolta: „A front jobb szárnyával (7. gárda-, 53., 27. és 40. hadsereg) rövid idő alatt keljen át a Tisza nyugati partjára, széles arcvonalon bontakoztassa ki a támadást, s a front jobb szárnyának északról és északkeletről mért csapásával — együttműködve a bal szárnyon levő erők (46. hadsereg, a 2. és 4. gárda gépesített hadtest)

délről mért csapásával — verje szét az ellenség budapesti csoportosítását.”

Plijev lovas-gépesített csoportja parancsot kapott, hogy legkésőbb november 7-én Szolnok térségéből mérjen csapást északi irányban, verje szét az ellenség Tisza-parti védelmét, és keljen át a front jobb szárnyával a folyón. Jóllehet Plijevnek nem volt gyalogsága, Sztálin ezt a feladatot mégis az ő csoportjának adta, mert más tartalék nem volt kéznél.

Budapest körül ismét kiújultak az elkeseredett harcok. A csapatok hősiesen támadtak, de nem voltak képesek huzamosabb időre döntő sikereket aratni. Ez nemcsak az ellenség erős védelmével volt magyarázható, hanem azzal is, hogy egyes seregtestparancsnokok a romániai hadműveletek eredményeitől — mondhatni — elkapatták magukat.

A főhadiszállás képviselője, Tyimosenko marsall, aki állandóan a csapatoknál tartózkodott, 1944. november 24-én ezt jelentette a főhadiszállásnak:

„A 2. Ukrán Frontnak — amely többek között az egyik erős front — hatalmas erői vannak. Képes a szemben levő ellenséget megsemmisíteni, mégis az utóbbi időben nem ér el sikereket. Az okokat a következőkben látom:

1. A viszonylagos erőfölény birtokában a front parancsnoksága arra törekszik, hogy három irányban (Miskolc, Eger, Hatvan) verje szét az ellenség csoportosítását.

2. A mindhárom irányban egyszerre történő támadásra való törekvés az erők szétforgácsolásához vezet, és kizárja a szükséges erőfölény létrehozását. Például, a front főcsoportosítása (27., 53. és 7. gárdahadsereg), amelynek állománya 24 lövészadosztály, három gépesített és harckocsihadtest, továbbá két lovashadtest, a következőképpen van elosztva:

- a) a miskolci irányban a 27. hadsereg, állományában nyolc lövészadosztály 50 km-es arcvonalszakaszon;

- b) az egri irányban az 53. hadsereg, állományában hét lövészadosztály 45 km-es arcvonalszakaszon;

- c) a hatvani irányban a 7. gárdahadsereg, állományában kilenc lövészadosztály 55 km-es arcvonalszakaszon. Ugyancsak ebben az irányban tevékenykedik három gépesített és harckocsihadtest, valamint két lovashadtest.

Ily módon a lövészadosztályok hadseregenként és irányonként egyenlően vannak elosztva: jelentéktelen fölénye csak a 7. gárdahadseregnek van, mivel az ő sávjában tevékenykedik Plijev csoportja, nemkülönben a 2. és a 4. gépesített hadtest. De amiként Plijev, úgy a gépesített hadtestek is kimerültek, és így jelentős erőfölényt Sumilov szakaszán sem biztosítanak ezek az erők. Amellett ezek a gyorscsoportok, szervezett védelem áttörése esetén, elszigetelve tevékenykednek, megfelelő mennyiségű tüzérségi tűztámogatás és a gyalogsággal való együttműködés nélkül.

3. A magasabbegység-parancsnokokat és törzseket elkapatták a Romániában és Erdélyben elért harci sikerek, és nem szervezik meg úgy a fegyvernemek közötti együttműködést, ahogy kell.

A jelentettek alapján a 2. Ukrán Front parancsnokságától az alábbiakat tartanám célszerűnek megkövetelni:

1. Vizsgálja felül a korábban meghozott elhatározását, s olyan csoportosítást hozzon létre, amely két irányban abszolút fölényben van az ellenséggel szemben:

a) a hatvan—balassagyarmati irányban, amelyet tekintsen főiránynak;

b) a miskolci irányban pedig, mint kisegítő irányban...

A főhadiszállás egyetértett képviselőjének véleményével, és november 26-án utasította a frontparancsnokot, hogy a főirányban döntő erőfölényt alakítson ki, ide összpontosítsa az áttörő tüzérhadosztályokat és a harckocsi-magasabbegységeket. A front főcsapásának iránya a Budapestet északról megkerülő 7. gárdahadsereg támadási sávjában volt.

A főhadiszállás megparancsolta:

„1. Az Önök által elérendő siker biztosítása végett Sumilov 7. gárdahadseregének támadási szakaszára legalább két áttörő tüzérhadosztályt összpontosítson.

2. Sumilov szakaszán a támadásba vonja be Kravcsenko 6. gárda-harckocsihadseregét. A 46. hadsereg megerősítésére a 7. gárdahadseregtől ne két, hanem csak egy gépesített hadtestet irányítson át.

3. Plijev csoportját, a 6. gárda-harckocsihadsereg után, a támadás sikerének kifejlesztésére alkalmazza.

4. Tömörítse a 7. gárdahadsereg gyalogsági harcrendjét, s e célból délnyugatra szélesítse ki az 53. hadsereg támadási sávját . . .”

A támadás megkezdését legkésőbb 1944. december 2—3-ára parancsolták.

Ezúttal a 2. Ukrán Frontnak a Budapest körüli hadműveletét, a parancs szerint, Tolbuhin 3. Ukrán Frontjával együttműködve közösen kellett végrehajtania. A 3. Ukrán Front csapatai októberben befejezték felszabadító küldetésüket Jugoszláviában, és most lehetőség nyílt magyarországi alkalmazásukra. A vezérkar november elején azzal számolt, hogy e front csapatait felhasználja az ellenség szétverésére Nyugat-Magyarországon, majd a továbbiakban együtt támad Malinovszkij csapataival a bécsi irányban.

Az októberi ünnepek idején néhány frontparancsnok, közöttük Tolbuhin is, Moszkvába érkezett. Mint mindig, mielőtt a frontparancsnok jelentette volna a helyzetet és a csapatok alkalmazására vonatkozó javaslatait a főhadiszállásnak, előtte a vezérkarnál megvitatták a kérdéseket. Szó esett a szovjet csapatok tevékenységének elgondolásáról Budapest körzetében, a front Magyarországra történő átcsoportosításáról, további feladatairól. Vaszilevszkij, Antonov és a vezérkar hadműveleti csoportfőnöksége úgy vélte, hogy a Budapest térségében levő ellenséget két front erőivel kell bekeríteni, majd megsemmisíteni. Tolbuhin marsall szilárdan támogatta a vezérkart. Egyetértett velünk a főhadiszállás is. Fjodor Ivanovics azonban azt kérte, hogy ne kapjon még direktívát, mert először a helyszínen szeretne ismerkedni a helyzettel.

Tolbuhin frontjának sávjában örömkeltő hírek voltak. November 7—9-én a Sarohin altábornagy parancsnoksága alatt levő 57. hadsereg Batina és Apatin térségében szűkeségesszökökkel átkelt a Dunán. A keletkezett hídfőket gyorsan kiszélesítették, és kéthetes harc után egyesítették. Ebben a hídfőben, az 57. hadseregtől jobbra, Galanyin tábornok 4. gárdahadserege kapaszkodott meg. Ily módon a 3. Ukrán Front „megcélozta” a Dunántúlt.

December 10-én Tolbuhin közölte velünk, hogy helytelen lenne csapatait Nyugat-Magyarországra irányítani, célszerűbb a budapesti csoportosítás bekerítésére és szétvételére alkalmazni őket. „A kialakult helyzetben — hangsúlyozta a marsall — a front csapását helyesebbnek tartom az északi irányban Komárom felé, az erők egy részével pedig Győr irányában mérni. Ily módon lehetőség nyílik arra, hogy a 2. Ukrán Front bal szárnyával együtt szétvágjuk az ellenség csoportosítását, s azt részenként megsemmisítve kijussunk a Kisalföldre, vagyis a támadás továbbfejlesztése céljából Bécs irányában.” Kérte, hogy a 46. hadsereget rendeljük a frontjának állományába. A hadsereg Budapeستől délkeletre átkelt a Dunán, s a nyugati parton birtokba vett hídfő kedvező megindulási körletnek bizonyult a front csapatai számára az elkövetkezendő hadműveletben.

Budapest körül december első felében végig szívós harcok folytak. A csapatok tökéletesítették megindulási tevékenységeiket, a fronttörzsek pedig az ellenség bekerítésére irányuló hadművelet tervein dolgoztak. December 15-én a 3. Ukrán Front, két nappal később a 2. Ukrán Front jelentette a hadművelet tervét a főhadiszállásnak. A terveket jóváhagyták, de a 3. Ukrán Frontnak megparancsolták, hogy a bécsi irányban ne kössön le csapatokat.

A fronttervek szerint a főerőkkel bekerítik Budapestet. A megkerülést északról Malinovszkij, délről Tolbuhin csapatai hajtják végre. A két front erőinek a Dunánál Esztergom és Neszmély szakaszán kell találkozniuk. Közvetlenül Budapest ellen a 7. gárdahadsereg 30. lövészhadteste, a 7. román hadtest és a 18. önálló gárda-lövészhadtest fog támadni. Budapest ostromzár alóli felszabadítása céljából indítandó ellenséges kísérletek visszaverésére, a bekerítés külső gyűrűjét is létre kívánták hozni. A támadás kezdetét december 20-ra tűzték ki.

A vezérkar kiváltképp nagy figyelmet fordított a hadművelet tüzésügyi biztosítására. Ezt mindenekelőtt az ellenség jól előkészített védelmének jellege tette szükségesé. A védelem tele volt tűzzelve fedett tüzelőállásokkal, s ezt összpontosított tüzésügyi tűz nélkül lehetetlen volt átörni. Amellett az ellenség csoportosításában tömegtelen

harckocsi volt. Az akkori felderítés adatai alapján Tolbuhin csapatai előtt öt páncélos- (három német, két magyar) és egy gépesített hadosztály tevékenykedett. Harckocsik álltak szemben Malinovszkij frontjával is, ahogy akkor számoltuk, négy páncélos- és három gépesített hadosztály. A harckocsi elleni harc alapvető eszköze nálunk ismét a tüzérség lett.

Budapest ostromáról szólva, a legfelsőbb főparancsnok azt követelte, hogy a frontok minél nagyobb tüzérségi sűrűséget hozzanak létre. A 2. Ukrán Front főcsapásának irányában támadó 7. gárdahadsereg sávjában az áttörési szakaszon egy arcvonalkilométerre 224 löveg jutott. A 3. Ukrán Front főcsapásának irányában a tüzérség közepes sűrűsége arcvonalkilométerenként 170 löveg volt.

1944. december 20-án mindkét front támadásba lendült.

Az első könyvemben (visszaemlékezéseimben) már írtam a hitleri hadvezetésnek arról a tévedéséről, hogy amikor megkezdte az 1944-es nyári hadjáratot, feltételezte, hogy a Vörös Hadsereg a főcsapást délnyugati irányban méri. Úgy látszik most is, 1945 küszöbén, a hitleristák makacsul ragaszkodtak tévedésükhöz, annál is inkább, mert a nyugati irányban a szovjet csapatok védelemben voltak. Ezért az ellenség a budapesti bekerítés külső arcvonalán erőteljesen növelte csapatainak létszámát és a harckocsik mennyiségét. Úgy tetszett — manőverező harctevékenységre számít, nem szándékozik kiüríteni Magyarország nyugati területeit, és eltökélte, hogy kiszabadítja a katlamba került csapatait. Erős ellencsapások visszaverésére kellett felkészülnünk. A támadás második napján, december 21-én már tapasztalhattuk az ellenség ellencsapási kísérleteit. Sumilov tábornok 7. gárdahadseregének és Kravcsenko harckocsizóinak tevékenységi sávjában, Nemce, Sakaloš, Šahy körzetében. Az ellenség arra törekedett, hogy elvágja és megsemmisítse itt levő csapatainkat, de ő került nehéz helyzetbe, mert szárnyába és hátába mért csapásokkal súlyos veszteségeket okozva visszavetettük.

Az ellenség a 3. Ukrán Front sávjában is ellencsapást készített elő a Margit-vonalra támaszkodva, de időben el-

számította magát, s a tervét az ellencsapást végrehajtó erők összpontosításának időszakában megghiúsítottuk. Erről az egyik német páncéloshadosztály két térképe tanúskodik, amelyet 1944. december 22-én zsákmányoltak a 3. Ukrán Front csapatai Székesfehérvár térségében. A térképek egy tapasztalt törzsnek sok mindent elárultak. Tolbuhin ekkor jelentette a vezérkarnak: „A kettő közül az egyik (az egyik térképen — *a szerző*) az általunk birtokban tartott s a Balatontól délkeletre levő községek rejtjelzései találhatók. A másik térképen a 3. és 57. páncéloshadtest törzsének, az 1., 3., 6., 23. páncéloshadosztályok és a főparancsnoksági tartalék (130. páncélosezred) törzseinek, egységeinek, illetve alegységeinek elhelyezése van feltüntetve. Mindez szemmel láthatóan azt bizonyítja, hogy a németek aktív harctevékenységekre készülnek a Balatontól keletre.” Mint később ismeretessé vált, itt volt még a 8. páncéloshadosztály, s több önálló páncéloszászlóalj.

A vezérkar egyetértett a front haditanácsának véleményével. Jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak. Parancsot adott, hogy figyelmeztessük a frontot, tanúsítson különös éberséget, és fokozza készenlétét az ellenség ellenrendszabályainak elhárítására. Valóban, a német fasiszta és nyilas egységek naponta többször indítottak ellenlökést. A harc kiméretlen volt, a csapatok szétszaggatták az ellenség védelmét, de maguk is sok vért vesztettek. Hatnapi állandó harc után a 2. és 3. Ukrán Front alakulatai Esztergom térségében szembetalálkozva egymással kijutottak a Dunához, és bekerítették Budapestet. Az ellenségnek majdnem 190 000 tisztje és katonája került gyűrűbe. Ugyanakkor létrehozták a bekerítés külső arcvonalát is, amire — mint azt a későbbiek folyamán meglátjuk — elengedhetetlenül nagy szükség volt.

A fő események ideje azonban még nem érkezett el. Budapest ostromára kijelölt csapataink csapásait az ellenség visszaverte. Tovább tökéletesítette védelmét a fővárosban és környékén. Ebben a térségben 1945. január 1-re 13 páncélos-, két gépesített hadosztály és gépesített dandár összpontosult. Ilyen harckocsisűrűség — az ellenség megállapítása szerint — sohasem volt még a keleti arcvonalon. Ezeket a rendszabályokat a „Dél” hadseregcsoport

új parancsnokának, Wöhler tábornoknak irányítása alatt hajtották végre, akit a leváltott Friessner helyére neveztek ki.

Budapest térségében akkor nemcsak két erős, szemben álló fél katonai csoportosítása ütközött meg. A németek Magyarország gyönyörű fővárosát védelmi rendszerre alakították át, nem törődve a város történelmi alkotásaival, a művészet és a kultúra kincseivel, az emberek életével. A szovjet hadvezetés minden törekvése arra irányult, hogy elkerülje a felesleges vérontást, megőrizze a magyar nép számára mindazt az értéket, amit a múlt örökölt hagyott. December 29-én a 2. és 3. Ukrán Front parancsnoksága ultimátumot küldött a Budapesten bekerített ellenséges csoportosítás parancsnokságának. Az ultimátum emberséges megadási feltételeket tartalmazott. Például, a magyar tábornokoknak, tiszteknek és katonáknak szavalták az azonnali hazamenetelt. A 2. Ukrán Front parlamentiért, Steinmetz kapitányt a fasiszták tüzzel fogadták és megölték, a 3. Ukrán Front parlamentiének, Osztaenko kapitánynak megtagadták a fegyverletételt, és a visszatéréskor orvul, hátulról agyonlőtték. Így történt a szovjet parlamenterek aljas meggyilkolása, azoké az embereké, akik az ostromlott városban tartózkodó sok ezer emberélet és a kulturális alkotások megmentésén fáradoztak.

1945. január 2-án éjszaka a hitlerista csapatok aktív harctevékenységre kezdtek Budapest bekerítési gyűrűjének külső arcvonalaán. Majdnem egy hónapon át, január 26-ig, katonáink a német harcoksihordák dühödt rohamait hárították el, amelyekkel megpróbálták kiszabadítani Budapesten bekerített csoportosításukat. A küzdelem bővelkedett drámai mozzanatokban, de a szovjet katona helytállt. Erején, bátorságán és állóképességén megtört a hitleri hadvezetés minden kísérlete. Ezekben a napokban magas hadművészetről tettek tanúbizonyságot a magasabbparancsnokok, parancsnokok és törzsek. Megakadályozták az ellenséget abban, hogy sikereket arasson, jóllehet a 3. Ukrán Front időnként fölöttébb nehéz helyzetbe került. Így volt ez január 20-án is, amikor az ellenség páncélosaival Dunapentele térségében kiért a Dunához, s

egy bizonyos időre szétvágta a front csapatait. Az erre a szakaszra átirányított rohamlövegezek azonban északról és délről mért találkozó csapással elhárították a veszélyt.

A Budapesten harapófogóba szorult ellenséges csoportosítás szétverése abban az időben ment végbe, amikor az új Magyarország születésének első jelei mutatkoztak. A Vörös Hadsereg vezérkara tudott például a magyar partizánok tevékenységéről, különösen a bányászokéről. A vezérkar nem nagyította fel e tevékenység katonai jelentőségét, de ugyanakkor jól megértette, hogy milyen nagy hatással van ez a népre. A partizáncsoportok a népnek a hitleri rezsim elleni haragját és gyűlöletét fejezték ki. Természetesen, a legnagyobb figyelmet a magyar kommunisták pártjának munkája érdemelte, amely a demokratikus alapokon újjászületendő nemzeti függetlenségért folyó harc kezdeményezője és lelkesítője volt. Jól tudtuk, hogy még 1944 kora nyarán a magyar kommunisták javaslatára létrejött az ellenállási mozgalom egységes központi szerve: a Magyar Front. Ugyanennek az évnek szeptemberében a magyar lakosság körében megjelent a kommunista párt kiáltványa a szovjet katonák felszabadító küldetéséről. A kommunista párt a Szovjetunióval való együttes harcra, a német imperializmus kiűzésére s a magyar reakció szétverésére hívott fel, a béke, a független, szabad és demokratikus Magyarország megteremtése érdekében. 1944 októberében megalakult a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága, amely felkelés előkészítését kezdte meg Budapesten. A kommunista párt vezetésével létrehozott katonai bizottság partizáncsoportjai Újpesten, Kispesten és Budapest más kerületeiben sikeres akciókat hajtottak végre, katonai szállítmányokat robbantottak, náci katonákat és tiszteket semmisítettek meg, vasutakat rongáltak meg. 1944. december 1-én bomba robbant a budapesti Városi Színházban, ahol a magyar fasiszták gyűlést tartottak. Számos olyan esetről tudunk, amikor a magyar lakosság saját életét kockáztatta, hogy a szovjet katonákat megmenthesse . .

A romokból feléledő ország történelmének jelentős eseménye volt az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívása a felszabadított Debrecenben, melyet a Magyar Kommunista Párt kezdeményezett. A párt arra törekedett, hogy az ország demokratikus erőit, az általa kidolgozott „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja” alapján egyesítse. A nemzetgyűlés 1944. december 21—22-én ülésezett, és megalakította az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, élén Dálnoki Miklós Béla vezérezredessel.

A kormány összetétele tükrözte mindazt az ellentmondást, amely az ország életét jellemezte. A kormány tagjai sorában megtalálhatók voltak a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt képviselői, de helyet kaptak a bukkott horthysta rezsim képviselői is, köztük az általunk már ismert Faraghó Gábor tábornok, gróf Teleki Géza és Vörös János vezérezredes.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megszabta a Dálnoki Miklós-kormány további tevékenységét. Első teendője a hitleri Németországtól való elszakadásról és a Németország elleni hadüzenetről szóló elhatározás megalkotása volt. Azután következett a szövetséges államok kormányaihoz intézendő jegyzék a fegyverszünetről, mert Magyarország hadiállapotban volt ezekkel az államokkal.

A fegyverszünet megkötése, mint az Ideiglenes Nemzeti Kormány központi feladata, természetesen Magyarországnak Németország elleni háborúba való részvételével volt kapcsolatos. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szózata a magyar néphez, amely 1944. december 21-én kelt, a demokratikus Magyarország jövőjéről, a német megszállás alatt levő országrész felszabadításáról beszélt. „Nem szabad ölbe tett kézzel nézni, hogy a magyar hazát egyedül az orosz hadsereg szabadítsa fel a német járom alól! A szabadságot, a függetlenséget csak akkor érdemeljük meg igazán, ha magunk is cselekvően, minden erőnkkel kivesszük részünket a saját felszabadításunkból: álljon talpra a nemzet szent szabadságharcra a német elnyomók ellen!”

katonákhoz: „Honvédek! Nincs más parancs a számotokra, mint a nemzet parancsa! Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a nemzet nevében parancsolja: fordítsátok fegyvereteket a német elnyomók ellen, támogassátok a felszabadító Vörös Hadsereget, csatlakozzatok a magyar szabadságharchoz, a szerveződő új magyar nemzeti haderőhöz!”

Magyarország új kormánya kijelentette, hogy kész az Egyesült Nemzetekkel vállvetve részt venni a hitleri Németország elleni háborúban.

A magyar kormány időt kért, hogy tisztázza a hadsereg megalakításának lehetőségeit. Később, legalább nyolc hadosztály felállítására kötelezte magát. A Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia egyetértett ezzel. 1945. január 9-én Kuznyecov vezérezredes találkozott Vörös János vezérezredessel, a magyar kormány honvédelmi miniszterével. Vörös János, a volt magyar honvéd vezérkar főnöke, a Szálasi-puccs után átjött a mi oldalunkra.

A honvédelmi miniszter biztosította a Szovjetunió képviselőjét, hogy a magyar kormány szükségesnek tartja az aktív bekapcsolódást a hitleri Németország elleni harcba a Szovjetunió és a vele szövetséges hatalmak oldalán. A hadsereg megszervezését azonban mindjárt attól az időponttól tette függővé, amikor Magyarországnak átadják az orosz fogságban levő tiszteket és katonákat. Vörös úgy gondolta, hogy az új magyar hadsereg létrehozására a legjobban a hadifoglyok felelnek meg, mert ők „be vannak öltöztetve”, ami — szavai szerint — nagyon megkönnyíti a csapatok felállítását.

A miniszter meg volt győződve róla, hogy a hadseregbe sok önkéntes fog jelentkezni. Ezek egy része öreg kiképzett tartalékos, a másik része, a fiatalabbja kiképzetlen. Elmondta, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés ülésein a helyi képviselőktől részletes tájékoztatásokat kapott, hogy a nép kész fegyverrel a kezében megfizetni a hitlerista megszállóknak az elkövetett gaztettekért. Vörös kérte, mielőbb adják át a magyar honvédelmi minisztériumnak az orosz fogságban levő tiszteket és altiszteket, hogy létrehozassák azt a vázat, amelyre a hadsereget fel lehet építeni. Szükséges volt ez továbbá azért is, hogy megtisztít-

sák a tisztikart — a miniszter szavával élve — a „sváb” elemektől. További kíváncsi volt, hogy a magyar hadsereget zsákmányolt német fegyverekkel szereljék fel, mivel a személyi állományt ezen fegyverek használatára képezték ki. Végül pedig: a magyar hadsereg ellátását a szovjet parancsnokság vállalja magára, minthogy megvannak a szükséges eszközei és jól működő hadtáprendszere.

Kuznyecov közölte a magyar miniszterrel, hogy a szovjet kormány már engedélyt adott egy magyar hadosztály megalakítására. Az erre vonatkozó utasítást Malinovszkij is megkapta. Megígérte, hogy Magyarországot katonai segítségben részesítik. A magyar hadosztályok szervezeti felépítésére vonatkozóan a szovjet képviselő semmilyen tanácsot nem adott, mivel ez a magyarok saját ügye volt. „Amilyen Önöknek megfelel — mondotta Fjodor Fjodorovics —, olyant hozzanak létre.” Hangsúlyozta, hogy a hadsereget maguknak a magyaroknak kell megalakítaniuk, és nagyon sok függ attól, milyen sikerrel szervezik meg az első hadosztályt.

„Én kezeskedem — válaszolta Vörös —, hogy a hadseregben demokratikus, új szellem lesz, a magyar és az orosz csapatok közötti barátság és együttműködés a harcokban erősödik meg, mert a barátság és az együttműködés nem az asztal mellett, hanem a harmezőn születik.” Ezzel egyet kellett érteni, és képviselőnk csak azt tartotta szükségesnek aláhúzni, hogy a szavakat tetteknek kell követniük.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ez nem következett be. Miklós Béla, Vörös János és a kormány többi, Horthy környezetének volt tagjai, mindenféle módon akadályozták az új Magyarország hadseregének megalakítását. Sikertelenek húzni-halasztani a harcképes hadosztályok felállításának határidejét. A hadosztályok közül csak egyet irányítottak a frontra,* de ez sem vett részt a harccselekményekben.

* Valójában két magyar hadosztály (az 1. és a 6.) tevékenykedett hadműveleti területen Ausztriában (1945. április 13-tól), s ellenséges dőzse csoportok felszámolásában vett részt. — A kiadó.

Mialatt az új Magyarország hadseregépítésének hivatalos irányvonala — úgyszólván a sors szeszélye folytán — Horthy volt munkatársainak kezében volt, a harcmezőn a szovjet katonák és magyar önkéntes katonák között valóban őszinte, igaz fegyverbarátság született. Ez a fegyverbarátság mutatkozott meg az ellenség bekerített budapesti csoportosításának felszámolása során vívott harcokban, 1945 februárjában.

A hitleri csapatok állományában levő magyar sorkatonák nem akartak Németországért harcolni, csak a haditörvényszéktől és a fizikai leszámolástól való félelem miatt folytatták a védelmi harcot a német fasiszta csapatokkal együtt. A magyar tábornokok és főtisztok azonban még mindig hittek Hitler ígéretének, hogy erősítést küld Budapestre, és áttöri a szovjet csapatok által létrehozott gyűrűt. A magyar hadsereg parancsnoki és sorállománya közötti ellentmondásnak fel kellett oldódnia, és a harcok folyamán ez valóban meg is történt.

Budapesten a szovjet csapatok lépésről lépésre közeledtek a várhoz, Buda középpontjához, ahová fokozatosan áttelepült az ellenség ellenállási központja. Február 8-án Pfeffer-Wildenbruch SS vezérezredes, a budapesti körülfélt erők főparancsnoka úgy rendelkezett, hogy a magyar egységek a közeli napokban gyülekezzenek a vár területén, és ott folytassák az ellenállást. Ezt a parancsot egyes érzelmekkel fogadták. A tisztok igyekeztek végrehajtani a parancsot, de nem így a sorkatonák. Sokan közülük ahelyett, hogy a várba mentek volna, szétszéledtek a fővárosban.

A katonák nagy többsége azért akarta magát megadni, hogy számára véget érjen a háború. Némelyek azonban szilárdan a harc mellett döntöttek, de most már a hitleristák ellen. Különböző okok késztették őket arra, hogy átmenjenek a szovjet csapatok oldalára. A legfőbb ok azonban a Hitler-ellenes hangulat volt, az arra való törekvés, hogy megfizessenek a német megszállóknak az ellenük elkövetett gáztetteikért. A foglyok elmondották, hogy a hitleristák milyen gögösen, megvetéssel bántak a szövetségesükkel, a magyar katonát megfosztották az utolsó darab kenyérétől is.

A 2. Ukrán Frontnál a magyar hadifoglyok száma napról napra nőtt, és már meghaladta a több ezer főt. Mivel a hadifoglyok számtalanszor kijelentették, hogy harcolni szeretnének a németek ellen, ezért egyes egységeinknél magyar önkéntes csoportokat hoztak létre, azzal a céllal, hogy lehetőséget biztosítsanak számukra a harcban való részvételre. A kísérlet bebizonyította, hogy az önkéntesek bátran és leleményesen harcoltak.

Ezután a Budapesten harcoló különböző szovjet magasabbegységeknél magyar önkéntes lövészszázadokat alakítottak. Ilyen századok voltak a 83. tengerészgyalogos-dandárnál, a 108. gárda-, a 297., 320. és más lövészadosztályoknál. A századokat egyes helyeken a későbbiek folyamán osztagokká szervezték. A 320. lövészadosztálynál levő osztag parancsnoka például Veréb főhadnagy volt.

A harc helyzet megkövetelte, hogy a kész alegységeket mielőbb harcba vessük. A parancsnokságunk arra törekedett, hogy ezt az eseményt, ha a lehetőség megengedte, ünnepélyessé tegye, s az arcvonalba induló csapatokat — többek között a magyar önkénteseket is — katonazenével búcsúztatta.

A magyar alegységek február 8—9-i harcai bebizonyították, hogy az önkéntesek állják szavukat. Például, a 320. lövészadosztály politikai osztályának vezetője a következőket jelentette: „Az első magyar önkéntes osztag Veréb főhadnagy parancsnoksága alatt, két napon át példásan harcolt. A parancsnokság által meghatározott feladatokat teljesítette. A század a németektől megtisztított öt háztömböt, megsemmisített körülbelül 30 ellenséges katonát. 15 katonát foglyul ejtett és fegyvereket zsákmányolt...” Budapest romjain, a hitleristák elleni közös harcban született meg a fegyverbarátság.

Hírek jöttek a 83. tengerészgyalogos-dandártól is, ahol szintén küzdöttek magyar önkéntes századok. A dandárparancsnokság jelentette, hogy az ellenség védelmét sikeresen áttörték. Az áttörésnél foglyul ejtett 80 magyar katona csatlakozott a magyar önkéntes osztag harcoló századához. A következő napokban is kaptunk híreket a magyar alegységeknek a szovjet csapatokkal együtt vívott eredményes harcairól.

Nem sokkal Budapest eleste előtt, amikor az ellenség az utolsó kétségbeesett kitöréséhez készülődött, a magyar önkéntes századokból zászlóaljok alakultak. Négy századból lett egy zászlóalj.

Február 11-én a 10. magyar gyalogoshadosztály 6. ezredének parancsnoka, vitéz Variházy Oszkár alezredes törzsével és az ezred maradványaival, 300 emberrel átment a szovjet csapatokhoz. Variházy Budapesten született, apja mint az osztrák—magyar hadsereg továbbbszolgáló altisztje teljesített szolgálatot. Anyja szabónő volt. Variházy harcolt az első világháborúban is, s 1919-ben a magyar Vörös Hadsereg soraiba lépett. A Magyar Tanácsköztársaság leverése után elbocsátották a hadseregből, majd később újból behívták tényleges szolgálatra.

Variházy a háború folyamán sok mindent „megtanult”, különösen a szovjet—német arcvonalon, Hitler-ellenes viselkedése miatt csaknem hadbíróság elé került, amitől csupán betegsége mentette meg. 1944 októberében, mint az 1. hadsereg 18. gyalogosezredének parancsnoka, nem esküdött fel Szálasira, ezért megfosztották tisztjétől. Amde a budai harcok során a helyzet úgy alakult, hogy megbízták a 6. gyalogosezred parancsnokságával. Variházy az ezreddel együtt átállt a Vörös Hadsereg oldalára. Az alaposan megtizedelt 6. gyalogosezred lett a teljes értékű önkéntes magyar egység, a hadtörténelemben Budai Önkéntes Ezred néven ismert alakulat magja. Az ezred létszáma elérte a 2500 főt. Katonái példásan harcoltak a Budán bekerített ellenséges csoportosítás ellen a Déli pályaudvar környékén, a Gellérthegyen és a Várban. Ezekben az együttes harcokban kerültek közel egymáshoz a szovjet, a román és a magyar katonák. Itt erősödött meg harci barátságuk.

Budapest ostroma február 13-ig tartott. Ezen a napon fejeződött be az elkeseredetten védekező ellenség teljes szétverése.

A budapesti harcok befejezése után a Budai Önkéntes Ezrednek öt zászlóalja volt, 2534 fővel. Köztük majdnem 1200 tüzér, körülbelül 400 gyalogos, több mint 100 harcokszíró fegyvernembeli, 300-nál több híradó katona továbbá műszakiak és más szakcsapatbeliek.

Úgy látszott, az ellenség megsemmisítése Budapest térségében kedvező feltételeket teremt a bécsi irányban folytatandó, támadó hadművelethez. Ausztria területének és fővárosának birtokbavételével csapatainknak lehetőségük nyílt megfosztani az ellenséget fontos hadiipari támaszpontjától, s egyben kijutottak volna egy másik hadiipari bázishoz, a prágai körzethez. Ennek bekövetkezése az ellenség haditermelését alapján rendítette volna meg. A prágai ipari körzet elfoglalása ezenkívül politikai következményekkel is járhatott, mivel Csehszlovákia szövetségesünk volt.

A bécsi irányú támadás további nagy jelentősége abban is megnyilvánult, hogy ily módon komoly segítséget nyújthattunk a Berlint keletről támadó csapatainknak. A támadó délről jelentett fenyegetést az ellenségnek. A főhadiszállás és a vezérkar úgy irányította és hangolta össze a frontok tevékenységét, hogy biztosítsa csapásaink váratlanságát, nehéz hadműveleti helyzetbe hozza az ellenséget, kényszerítse erőinek szétforgácsolására és számára kedvezőtlen harctevékenységekre.

A főhadiszállás és a vezérkar 1945 februárjában kiváltképp figyelmet fordított a nyugati és a délnyugati irányok együttműködésére. Emlékszem, hogy az Oderához való kiérkezés után az 1. Belorusz Front csapatai kénytelenek voltak megállni és végrehajtani a kelet-pomerániai hadműveletet, hogy felszámolják az észak felől fenyegető veszélyt. Most a bécsi támadást kellett meggyorsítani. Ezt azok a sikeres hadműveletek segítették elő, amelyeket a 4. Ukrán Front folytatott Lengyelországban és Csehszlovákiában. Ezért Budapest elfoglalása után négy nappal, már február 17-én a főhadiszállás parancsot adott a 2. és 3. Ukrán Frontnak, hogy a bécsi támadó hadműveletet készítse elő és kezdje meg. A hadműveletben a fő feladat Malinovszkij csapataira hárult. A front főerőinek a Dunától északra kellett támadniuk, ahol — a felderítés adatai szerint — az ellenségnek nem voltak harckocsijai, és védelme főleg gyalogságra támaszkodott. Tolbuhin csapataival szemben — ők délebbre tevékenykedtek — hét páncélos-hadosztály állott. Tolbuhin frontja először kapott ilyen szerény feladatot, vagyis azt, hogy nyújtson segítséget a

jobb szomszéd 2. Ukrán Frontnak. A frontok állománya, a kölcsönös csapatátadások miatt, bizonyos fokig megváltozott. Malinovszkij (Szolnok térségében) rendelkezésére bocsátották a főhadiszállás tartalékából Glagoljev vezérezre-des erős 9. gárdahadseregét. A Tolbuhin alárendeltségében levő 1. bolgár hadsereg azt kapta feladatul, hogy a front-hadműveletet délről biztosítva, a Dráva északi partja mentén tevékenykedjék.

A támadás kezdetét március 15-re tervezték.

Amint az a háborúban szokás, az ellenség igyekszik saját elképzelése szerint irányítani a haditevékenységet, más szóval megpróbál kedvező helyzetet teremteni, fordulatot elérni a harc menetében. Ebben a helyzetben a németek arra törekedtek, hogy szétverjék a szovjet csapatokat Magyarországon, visszavessék őket a Duna mögé, és megakadályozzák kijutásukat Németország déli határaihoz.

Azon a napon, amikor a főhadiszállás parancsa megérkezett a csapatokhoz, a német fasiszta hadvezetés nagy páncélos erőket mozgatott előre Malinovszkij csapatainak sávjában. A csapást Komárom térségéből, a Duna északi partja mentén, Sumilov tábornok 7. gárdahadserege ellen mérték. Ez a hadsereg nagyon fontos hadműveleti hídfőt foglalt el a Garam nyugati partján, s a hídfő a bécsi támadó hadművelet kiindulópontja volt. A gárdisták néhány napig szívósan ellenálltak, de az ellenség visszavetette őket a folyó keleti partjára.

A harcok folyamán sikerült megállapítani, hogy Komáromnál a 6. SS-páncéloshadsereg egyik páncéloshadteste tevékenykedik. A hadsereg eddig nyugaton harcolt, és mint a hitleri haderő egyik legjobb csapásmérő seregteste volt ismeretes. Parancsnoka Dietrich Sepp tábornok, a Führer kegyence volt. A seregtest Párduc, Tigris és Királytigris harckocsikkal volt felszerelve.

A 6. SS-páncéloshadsereg megjelenése az arcvonalon új helyzetet teremtett. Senki sem várta itt, mivel a nyugati szövetségesek külön értesítették a főhadiszállást, hogy e hadsereg a nyugati arcvonalon van. Nyilvánvaló volt, hogy a hadsereg átcsoportosítása a keleti arcvonalra az ellenség valamilyen rendkívül fontos elgondolásával kapcsolatos. Így értékeltük akkor a 2. Ukrán Fronttól ka-

pott felderítési adatokat, de nem tudtuk tisztázni, hogy ezzel mit is akart elérni a hitleri hadvezetés.

Mivel az ellenség a 6. SS-páncéloshadsergnek csak egy részét alkalmazta Sumilov tábornok csapatai ellen, véleményünk szerint elhamarkodottan cselekedett. Igaz, megfosztott bennünket a Bécs elleni támadás olyan kedvező körzetétől, mint amilyen a Garamon levő hídfő volt, egyzersmind azonban elvesztette a siker egyik legfontosabb tényezőjét, a váratlanságot. Figyelmünket alaposan lekötötte a páncélos ármádia, de végeredményben ez segített bennünket ahhoz, hogy felfedjük a német hadvezetés törekvéseit. A szovjet felderítés, különböző módszerek révén, fáradhatatlanul gyűjtötte az adatokat az ellenségről.

Céltudatos felderítő munkával fokozatosan tisztáztuk, hogy Budapesttől délnyugatra a Balaton térségében fölöttebb erős német csoportosítás jött létre, amelynek magva páncélosokból áll. Ebben a térségben, mint a későbbiek folyamán ismeretessé vált, 31 hadosztály (köztük 11 páncélos) és több más csapat összpontosult. A csoportosítás létszáma több mint 430 000 tiszt és katona volt. Fegyverzetéhez majdnem 900 harckocsi és rohamlőveg, mintegy 5600 lőveg és aknavető, valamint 850 repülőgép tartozott. Az ilyen erős ellenséges csoportosítás rendeltetése, valószínűleg, egy ellentámadásba való átmenet lehetett.

A főhadiszállás utasította a vezérkart, hogy értesítse a csapatokat, és kísérje figyelemmel az ellenség tevékenységét. A Bécs elleni támadás előkészítését nem állították le, hanem teljes erővel folytatták.

Az ellenség elgondolását fokozatosan feltártuk. A felderítők térképén be voltak jelölve az ellenség csapásainak valószínű irányai. A főcsapás a Balaton és a Velencei tó közötti szakaszcól délkeletnek irányult, hogy kettévágja a 3. Ukrán Frontot, és a legrövidebb úton (30 km) kijusson a Dunához. Itt vártuk a 6. SS-páncéloshadserg és a 6. tábori hadserg főerőinek támadását. Ebben az irányban az ellenséggel szemben Gagen tábornok 26. hadserege állott. Kisegítő csapásokat tételeztünk fel a következők szerint: az egyiket Nagykanizsa térségéből mérük keleti irányban a 2. páncéloshadserggyel, Sarohin tábornok 57. hadseregének szétverése céljából; a másikat az „F” hadseregcsoport erői-

nek egy részével hajtják végre a Duna déli partjáról Sztoj-csev tábornok 1. bolgár hadserege ellen. A kisegítő csapások irányai a főcsapás irányával Szekszárd térségében találkoztak volna.

Most már az a kérdés, hogy az ellenség milyen célokat akart elérni — fokozatosan tisztázódott. Budapest elvesztése után nyilvánvaló lett a hitleri hadvezetésnek az a szándéka, hogy meg akarja tartani a magyarországi utolsó nagy olajkutakat és a bécsi ipari körzetet, ahonnan a különböző fegyverek érkeztek, többek között harckocsik, repülőgépek és lőszer. Nem lehetett elvetni azt a feltevést sem, hogy a fasiszta Németország áthelyezi az ellenállás központját Ausztria hegyes körzeteibe és Csehszlovákiába. Ez a terület volt a védelemre a legalkalmasabb. Amellett, ha az ellenállás kizártnak bizonyul, úgy itt az angol—amerikai csapatok előtt lehet a fegyvert letenni, s nem kell a Vörös Hadseregnek megadnia magát. A Balaton térségében összpontosított 6. SS-páncéloshadereg bármelyik cél-nak megfelelt volna.

Ezek alapján világos volt, hogy a 3. Ukrán Front csapatai nagy megpróbáltatás előtt állnak, de alaposan fel is készültek rá. A főhadiszállás mélyen lépcsőzött védelem létrehozására adott parancsot, amely különösen erős a páncéelhárítás vonatkozásában. Amikor az ellenség megkezdte harctevékenységet, a 3. Ukrán Front állománya 400 000 tisztből és katonából, 400 harckocsiból és rohamlövegből, majdnem 7000 lövegből és aknavetőből, mintegy 700 repülőgépből állt. Ily módon az ellenségnek — az élőerők egyensúlya mellett — több mint kétszeres erőfölénye volt harckocsikban és rohamlövegekben, de elmaradt tőlünk tüzéségi eszközökben és repülőgépekben. Ez lehetővé tette, hogy a főparancsnokság meggyőződötten hozzon védelmi hadműveletre szóló elhatározást.

Tolbuhin marsall idejének jó részét a csapatoknál töltötte. Ellenőrizte a védelmi harc és az azt haladéktalanul követő támadásba való átmenet előkészületeit. Ellátogatott a front bal szárnyára is, ahol az ellenség kisegítő csapásait várták. Ez a szakasz „nemzetközi jellegű” volt, mert itt együtt tevékenykedtek a szovjet, a bolgár és a Drávától délre a jugoszláv katonák. A frontparancsnok Szi-

getvárótt értekezletet tartott az 57. szovjet, az 1. bolgár és a 3. jugoszláv hadsereg parancsnokának, s megtárgyalták az együttműködés kérdéseit az előttük álló hadműveletben.

Március 6-án megindult a német ellentámadás, amely különösen a főirányban volt nagy erejű. Az elkeseredett harcok 10 napon keresztül megállás nélkül folytak. Habár a hitlerista csapatoknak jelentős erőik voltak, a Dunához mégsem tudtak kijutni, jóllehet az egyik arcvonalszakaszon 450 harckocsit vetettek be.

A balatoni védelmi ütközet újból bebizonyította a szovjet katonák hallatlan bátorságát, rendíthetetlen állóképességét és hősiességét. A védelem folyamán két nap alatt, március 6-án és 7-én az ellenség majdnem 100 harckocsit és rohamlöveget, az egész ütközet alatt (március 6—15-ig) nem kevesebb, mint 500 (!) páncélost veszített. A 3. Ukrán Front katonáinak és tisztjeinek tömeges hősiessége meghiúsította a hitleri hadvezetés utolsó reménységét is, hogy Európa közepén visszaállítsa és megszilárdítsa helyzetét. Győzelmük elősegítette az angol—amerikai csapatok tevékenységét Olaszországban, és közrejátszott a megszállók szétverésének befejezésében a baráti Jugoszláviában is.

A főhadiszállás és a vezérkar egy pillanatra sem kételkedett, hogy az ellenség ellentámadását a Balaton térségében vissza fogjuk verni. Pontosan elképzelték, hogy milyen súlyos harcok bontakozhatnak ki a Duna nyugati partján, és milyen rendkívüli nehézségeket képesek leküzdeni a szovjet katonák. Az ütközet folyamán a főhadiszállás a jobb szomszéd rovására megerősítette a 3. Ukrán Frontot. A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság azonban nem változtatta meg a frontok ama feladatait, hogy a védelmi ütközet befejezését követően lendüljenek döntő támadásba. A főparancsnokságnak voltak is olyan friss erői, amelyek készen álltak e tevékenységre.

...Soha nem felejtjük el 1945 márciusának gondterhes napjait. A szovjet hadászati vezetés nem egyszer, sem kétszer, hanem nagyon sokszor mérlegelte az ellenség esélyeit a csapatok tevékenységének különböző változatai esetén. Latolgatták, milyen lehet a küzdelem kimenetele, különösen egy elszánt védelem esetén a Duna jobb part-

ján, ahol csapatainknak a hídfőt meg kellett tartaniuk. Ez az ütközet szerfölött nehéz és véres lett volna. Más változatot is megvizsgáltak: feladni a hídfőt a Duna jobb partján, és átmenni a bal partra. Ebben az esetben a széles vízi akadály fedezete biztosítéka lehetett a folyó mögött levő állások megtartásának.

De elkerülhetetlenül felmerült a kérdés — hogyan tovább? Hiszen a háborút be kell fejezni, az ellenségre a legérzékenyebb csapások mérésével rá kell rontani, tovább kell támadni nyugati irányban. Íme, ezáltal is bebizonyosodott, hogy a Duna jobb partján megvívandó védelem sokkal kedvezőbb távlatokat nyújt, mint ugyanez a tevékenység a folyó bal partján. Mérhetetlenül nehezebb az utóbbi esetben támadásba átmenni, mert az ellenség is fedezi magát a folyóval. És természetesen, sok időt is vesztettünk volna.

A főhadiszálláson és a vezérkarnál értékeltük az összes „mellette” és „ellene” szóló érveket, és abban egyeztünk meg, hogy az első változatot kell megvalósítani: a Duna jobb partján védünk, majd a védelmi ütközet befejezése után azonnal ellentámadásba kezdünk.

Ehhez járult még Glagoljev tábornok 9. gárdahadseregének kérdése is.

Tolbuhin március 9-én telefonon azzal a kéréssel fordult a főhadiszálláshoz, hogy engedélyezzék a most állományába rendelt 9. gárdahadsereg védelmi feladattal történő alkalmazását. Továbbá megkérdezte, nem volna-e érdemes csapataival vagy esetleg csak a törzsével visszamenni a Duna bal partjára, hogy a vezetés folyamatossága meg ne szakadjon.

Ebben az időpontban Antonovval a legfelsőbb főparancsnok irodájában voltunk. Sztálin meghallgatta a 3. Ukrán Front parancsnokának elképzeléseit, majd kicsit vonatottan és kimért hangon, körülbelül a következőket mondotta:

— Tolbuhin elvtárs, ha arra gondol, hogy a háborút még öt-hat hónapig el kell húzni, akkor természetesen rendelje vissza csapatait a Duna mögé. Ott kétségtelenül csendesebb lesz. De én kétlem, hogy ön erre gondol. Ezért védekezni a folyó jobb partján kell, és önnek a törzsével

együtt ott kell lennie. Meg vagyok győződve róla, hogy a csapatok becsülettel teljesítik ezt a nehéz feladatot. Csak jól kell vezetni őket.

Azután kifejtette véleményét annak szükségességéről, hogy az ellenség páncélosait a védelmi ütközet alatt kell megsemmisíteni. Felhívta a marsall figyelmét, hogy nem szabad időt engedni az ellenségnek az általa elért terepszakaszon való megkapaszkodásra és a szilárd védelem megszervezésére.

— Következésképpen — emelte fel hangját a legfelsőbb főparancsnok —, az ellenség megállítása után azonnal támadni kell, és teljesen meg kell őt semmisíteni. Ehhez jelentős friss erők szükségesek. Ilyen erő Glagoljev hadserege. Úgyszintén a közelben van Kravcsenko tábornok 6. gárda-harckocsihadserege. A harckocsi-hadsereg jelenleg Malinovszkijnak van alárendelve, de ha szükség lesz rá, át lehet rendelni a front állományába. Vonják le mindebből a szükséges következtetéseket. Aztán ránézett Antonovra, és hozzáfűzte:

— A vezérkar az én oldalamon áll.

Tolbuhin „parancsot megértettem”-mel válaszolt, s letette a kagylót.

A vezérkar utasítást kapott, hogy a frontok feladatait direktívában rögzítse. Ezt el is végeztük. A direktívában a következők voltak: „A 3. Ukrán Front parancsnoka védelmi harcok folyamán örölje fel az ellenség Székesfehérvár irányából támadó páncélos csoportosítását, utána legkésőbb ez év március 15—16-án a front jobb szárnyával menjen át támadásba azzal a céllal, hogy szétverje az ellenséget Balaton észak területén, és fejlessze ki a csapást Pápa, Sopron általános irányban. *A 9. gárdahadsereget a védelemben ne vonja be, hanem a csapás kifejlesztésére és az ellenség végleges szétverésére alkalmazza.*” (Az én kiemelésem — a szerző.)

A 2. Ukrán Front parancsnokának elrendelték, hogy a Dunától északra foglaljon szilárd védelmet, a bal szárnya pedig — vagyis ott, ahol a front közvetlenül érintkezett Tolbuhin csapásmérő csoportosításával — menjen át támadásba Győr irányában.

Általánosságban így határozta meg a főhadiszállás azt

a tevékenységet, amellyel a Balaton térségében levő ellenséges főcsoportosítást kellett megsemmisíteni. Ezzel tervezték megalapozni a bécsi hadművelet sikerét. Megjegyzem, hogy a hadművelet előkészítése a súlyos védelmi ütközet időszakában ment végbe.

Ahogy gondoltuk, az ellenség ereje teljesen felörlődött, és március 15-én beszüntette a támadást. Elérkezett a cselekvés órája. Március 16-án Tolbuhin csapatai, megerősítve a 2. Ukrán Frontnál levő 6. gárda-harckocsihadsereggel, megindultak előre. Így a védelmi ütközet után, minden hadműveleti szünet nélkül kezdődött meg a bécsi támadó hadművelet, amelynek folyamán döntő eredményeket értünk el.

Az egyik ilyen eredmény volt a magyar föld teljes felszabadítása a német fasiszta megszállástól. Azóta április 4-e a népi Magyarország nagy nemzeti ünnepe. Szép hagyománnyá vált, hogy ezen a tavaszi napon az emberek elhelyezik az emlékezés és hála virágait azokon a sírokon, ahol a 3. és 2. Ukrán Front több mint 140 000 hőse pihen, akik életüket áldozták Magyarország szabadságáért és függetlenségéért.

Az emberek ilyenkor nemcsak a magyar földön aratott katonai győzelemre gondolnak, hanem arra a nagy történelmi fordulóra is, amely Magyarország népének lehetővé tette, hogy ezeréves történelme során először — a Vörös Hadsereg győzelmeinek köszönhetően — a szabadság útjára lépjen, hogy lerázza magáról a nemzeti és társadalmi elnyomás jármát, megsemmisítse a kizsákmányoló társadalmi rendet, és hazáját a nemzeti felemelkedés, az anyagi jólét és a szellemi felvirágzás széles útjára vigye.

NÉHÁNY SZÓ A TÖRZSEKRŐL

*A hadászati vezetés szerve — „A Hadsereg agya”
 — A törzsek feladatai — A munka sajátossága
 — Felesleges nulla: ki a felelős? — Az okmányok
 kidolgozása és jelentése — Meggyőzni tudni kell
 — A tűzérési tudományok akadémiaja — A törzsek
 munkastílusáról — A katona jelenti: „ez
 nem az az ellenség” — Nem szabad elszakadni
 az élettől — A legfelsőbb főparancsnok az arc-
 vonalban*

Általában minden ember az életét egy valamilyen dolognak szenteli. Ezt a dolgot, a hivatást, maga választja, legtöbbször azonban — a gyakorlatban — szükségszerűen adódik. Én törzsbeli ember vagyok. Egész életem hivatásos katonák, főleg törzsben dolgozó katonák között folyt le, olyan munkával foglalatosskodva, amely háborúban és békében egyaránt a csapatok vezetésével kapcsolatos. Mint minden embernek, nekem is drága, a szívemhez nőtt, amihez sorsomat kötöttem, aminek egész életemet áldoztam.

Nagyon sokáig tűnődtem, vajon kell-e egy külön fejezetet szentelni a „törzsekkel kapcsolatos szavaknak”. Hiszen az egész könyv a vezérkar és a fronttörzsek háborús eseményekkel összefüggő munkájáról szól... Végül mégis úgy döntöttem, hogy egységes egészbe foglalom a törzsszolgálatról szóló gondolataimat és benyomásaimat, arra töreksem, hogy elmondjam az olvasónak e munka jelentőségét és néhány sajátosságát. Ezenkívül még azért határoztam így, mert az olvasók között megtalálhatók az én fiatal kolégáim — a törzsbeli tisztek és azok, akik ezután lépnek erre az útra. Feltehetően számukra sem lesz érdektelen megismerni annak az embernek a fejtegetéseit, aki életének nagy részét a törzsszolgálatnak szentelte.

A fejezetet írva, visszaemlékeztem a törzsnek arra a pontos meghatározására, amely szerint a törzs, mint a csapatok vezetésének szerve, a szovjet hazát szerető és a kommunizmus eszméjéhez hű emberek összeforrott közösségé-

ből áll. De ezek az emberek különböző képességűek, végzettségűek, hajlamúak, más-más módon nyilvánítják bajtársi érzéseiket, a kölcsönös segítőkészségüket, a munkához való viszonyukat.

Nagyon sokszor elhangzott az a kérdés, hogy miként egyeztetik össze a törzsekben az olyanmíra különböző emberek közös és egyéni érdekeit, és tesznek szert szilárd egységre; milyen sajátos követelményeket kell támasztani velük szemben az együttes szolgálat során; milyen a törzs munkájának laboratóriuma, és különösen a hadműveleti szerveinek, mint a törzs vezetőjének, milyen a mőhelye.

Hogy megértsük a törzsmunkás szolgálatának rendjét és alárendeltségét, különösen a magasabb szintű törzsekben dolgozókat, bizonyos elképzelésünknek kell lenni a csapatok és a fegyveres erők vezetésének egészére vonatkozóan. Legelőször is meg kell mondanom, hogy a haza védelmének feladatát a párt Központi Bizottságának és a szovjet kormánynak vezetésével oldottuk meg. Ez érthető, mivel a háborúban a küzdelem nemcsak a fegyverek arcvonalán folyik, és mert kimenetelének sorsa az egész ország erőfeszítésétől függ. A hadsereg és a hadiflotta irányítása mindig a legfelsőbb államhatalmi szerv kezében van. A polgárháború idején a csapatok vezetése és az ország irányítása, Leninnel az élén, a Munkás-Paraszt Védelmi Tanácshoz tartozott. A Nagy Honvédő Háború éveiben a hatalom teljes egészében az 1941. június 30-án megalakult Állami Honvédelmi Bizottság kezében összpontosult. Az Állami Honvédelmi Bizottság az ország és a hadsereg vezetésének kollektív szerve volt, s a Politikai Bizottság tagjaiból állt. Elnöke Sztálin, a párt Központi Bizottságának főtitkára, egyben a legfelsőbb főparancsnok tisztét is viselte.

Hangsúlyozni szeretném, hogy az ország vezetésének és a háború irányításának összes elvi kérdéseit a párt Központi Bizottsága, a Politikai Bizottság, a Szervező Bizottság s a Titkárság döntötte el, utána került a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége, a Népbiztosok Tanácsa, az Állami Honvédelmi Bizottság és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása elé. A hadműveleti kérdések eldöntésére a Politikai Bizottság és az Állami Honvédelmi Bi-

zottság, illetve a Politikai Bizottság és a főhadiszállás közös értekezletét hívták össze. A legfontosabb kérdéseket a Politikai Bizottság, az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás közösen tárgyalta meg.

A haditevékenységek vezetésében nem szüntettük meg az egyszemélyi parancsnoki rendszert. A hadseregépítésnek és a csapatok vezetésének ez a fontos elve békében és háborúban egyformán helyesnek bizonyult. A fegyveres erők hadműveleteinek vezetése a felső szinten a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának kezében volt. De mivel a főhadiszállás tagjai közül egyesek tagjai voltak az SZK(b)P Központi Bizottságának, a Politikai Bizottságának és a katonai felső vezetésnek, így az (a főhadiszállás) a katonai felső vezetés kollektív vezető szerve volt.

A főhadiszállás elhatározásait és az okmányokat két személy írta alá, a legfelsőbb főparancsnok és a vezérkari főnök, néha a legfelsőbb főparancsnok helyettese is. Némelyik okmányt csak a vezérkari főnök írta alá. Ebben az esetben megjegyzésben odaírtuk: „a főhadiszállás megbízásából”. A legfelsőbb főparancsnok egyedül rendszerint nem írt alá hadműveleti okmányokat, csupán azokat, amelyekben élesen megbírált valakit a katonai felső vezetés tagjai közül (a vezérkarnak — mondta — kényelmetlen aláírni ilyen szöveget és megrontani a viszonyt: hadd haragudjanak csak rám). Ezenkívül különböző parancsokat, főleg adminisztratív jellegű anyagokat is egyedül írt alá.

Ez a vezetési forma — a Központi Bizottság utasításai-
val és a háború jellegével összhangban — szavatolta a fegyveres erők tevékenységének szükséges mértékű központosított vezetését.

A „katonai hatóság” a Nagy Honvédő Háború éveiben, amiként korábban is, szigorúan és tántoríthatatlanul, minden rendelkezésre álló eszközzel megvalósította a kommunista párt politikáját.

Sztálin egy személyben nem döntött és nem is szeretett dönteni a háború fontos kérdéseiben. Nagyon jól megértette a közös munka szükségességét ezen a bonyolult területen, elismerte a szaktekintélyeket ilyen vagy olyan katonai kérdésekben, tekintetbe vette véleményüket, és mindenkinek megadta azt, ami tiszte szerint megillette.

1943 decemberében, a teheráni konferencia után, amikor ki kellett dolgozni a jövő terveit, az SZK(b)P Központi Bizottsága Politikai Bizottságának, az Állami Honvédelmi Bizottságnak és a főhadiszállásnak együttes ülésén a jelentést a haditevékenységek menetéről, az arcvonalak helyzetéről és a várható fejleményekről Vaszilevszkij és Antonov tette meg. A hadigazdaság kérdéseiről Voznyeszenszkij számolt be, a nemzetközi jellegű kérdések elemzését Sztálin vállalta magára.

A hadászati vezetés magas fokú szervezettséggel tűnt ki. Szerfölött sokoldalú, de ugyanakkor egységes volt. Ez az egység számos alkotóelemből tevődött össze. Véleményünk szerint az alapvetőek a következők voltak: a háború és a haditevékenységek valószínű menetének meghatározása, vagyis kifejlődésük előrelátása; az elhatározások kidolgozása; a hadjáratok és a hadászati hadműveletek elgondolásainak és terveinek, a haditevékenységek módjainak kidolgozása a háború adott időszakára és külön minden hadszíntérre; a hadászati vezetés elhatározásának sokoldalú, anyagi és szervezeti biztosítása; végül utalni kell a hadászati vezetés politikai alapjaira is.

A szocializmus vívmányai és az egész emberiség ellen törő hitlerista hódítók szétverésének feladata parancsolóan írta elő a szovjet hadászat céljait. A hadászatnak a politikától való függése nyíltan megmutatkozott az egymás ellen harcoló felek céljaiban, a háború menetében és eredményeiben. A Hitler-ellenes koalíció háborújának igazságos céljai döntő szerepet játszottak abban, hogy a széles néprétegeket sikerült mozgósítani az agresszor visszaverésére, hogy ki tudtuk alakítani a csapatok erkölcsi és szellemi ösztönzőit, amelyek olyannyira fontosak a győzelem kivívásához. A szovjet főhadiszállás csakúgy, mint azok az emberek, akik a főhadiszállás utasításait az ütközetek mezéjén végrehajtották, nem érezték a hadászat „politikai túlterheltségét”, ahogyan erről egyes nyugati történészek²⁷ beszélnek, akiknek csak homályos elképzeléseik vannak a hadvezetés kérdéseiről.

A hadászati vezetés fő szerve — amelyre már utaltam — a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása volt (kezdetben a Főparancsnokság Főhadiszállásának nevezték), me-

lyet a haditevékenységek vezetésére hoztak létre. A Nagy Honvédő Háború folyamán a vezetés klasszikus rendező elve a főhadiszállás — front, flotta, önálló hadsereg sémája volt. De a Legfelsőbb Főparancsnokságnak rádión, távirón és telefonon lehetősége volt beszélni bármelyik front bármelyik hadseregével. Különösen egyszerű volt ez, amikor hadseregekig bezárólag létrejött a magasfrekvenciájú telefon-összeköttetés.

A vezetés rendszere akkor vált bonyolultabbá, amikor megalakították a főparancsnokságokat. A háború kezdetén a három hadászati irányban létrehozott főparancsnokság nem volt elegendő vezetési szervvel ellátva, sem megfelelő mennyiségű híradó eszközzel felszerelve. Főleg az elmondottak miatt nem váltak be, és ezért felszámolták őket. De 1945-ben, az imperialista Japán Kvantung-hadseregének szétverése időszakában Távol-Keleten a főparancsnoknak, Vaszilevszkijnek, a Szovjetunió marsalljának volt egy vezetési csoportja, később kis törzse is Ivanov tábornokkal az élen.

A főhadiszállás munkaszerve a vezérkar volt, amelynek feladatköréről már az első fejezetben beszéltem. A hadászati vezetésben nagy szerepet játszottak a többi szervek is. Rendeltetésük nem szorul különösebb magyarázatra.

A fegyveres erőket politikailag a párt Központi Bizottsága a hadseregben és a hadiflottánál levő szervei: a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége, a Haditengerészeti Politikai Főcsoportfőnöksége (a Központi Bizottság osztályainak megfelelő jogokkal), a politikai csoportfőnökségek és politikai szervek útján irányította. A Vörös Hadsereg politikai főcsoportfőnökeül a Központi Bizottság Politikai Bizottsága Scserbakovot, a Központi Bizottság titkárát, a Központi Bizottság Politikai Bizottságának póttagját nevezte ki.

A frontok és a flották politikai csoportfőnökségei, a hadseregek, flottillák, hadtestek, hadosztályok és dandárok politikai osztályai tevékenységüket arra összpontosították, hogy erősítsék a hadsereg és a flotta harci erejét, magas színvonalra emeljék a szovjet katonák erkölcsi tulajdonságait.

a Vörös Hadsereg Szervezési és Hadkiegészítési Főcsoportfőnöksége végezte. Saját csapataik fejlesztési és hadműveleti alkalmazási terveit a haderőnemek és fegyvernemek (szolgálati ágak) — légierő, légvédelmi tüzér-, páncélos-, műszaki, híradó csapatok — parancsnokságainak (főnökségeinek) törzsei készítették. A Vörös Hadsereg hadtápját a hadtápfőnök személyesen és törzse útján irányította. A partizánok vezető szervei a partizánmozgalom központi törzse, a köztársasági és körzeti törzsek voltak.

Ahogy már említettem, sajátos szerepet töltöttek be a főhadiszállás képviselői. Annak mértéke szerint küldték ki őket a csapatokhoz, ahogy az szükségesnek mutatkozott a frontok tevékenységének összehangolása és a főhadiszállás elhatározásának ellenőrzése céljából. Szólni kell a főhadiszállás fegyvernemi képviselőiről is. Rendszerint az összefegyvernemi parancsnokok csoportjában dolgoztak, de egyes esetekben önállóan is kiszálltak a csapatokhoz. Ilyen képviselők voltak Voronov, Novikov, Falalejev, Jakovlev marsallok és más katonai vezetők.

Ezek a vezetési formák szükségszerűek, sőt mondhatnám elkerülhetetlenek voltak a háborús időkben. Olyan mérhetetlenül sok és olyan nagy feladatokat kellett átfogni, amelyek túllépték az egyéni gondolkodás befogadóképességét. A katonai hierarchia minden fokozatában helyet kapott a közösségi munka, a front és a hadsereg haditanácsok, valamint a törzsszolgálat szerteágazó rendszerének formájában.

Saposnyikov, a Szovjetunió marsallja, A hadsereg agya című nagyszerű művében szemléletesen és pontosan meghatározta a törzsek szerepét. A törzsek azt hajtják végre, amit a parancsnok egyedül képtelen elvégezni, pontosabban előkészítik a talajt az elhatározás megalkotásához. Azután a meghozott döntés alapján megtervezik, egyesítik és összehangolják mindazon erők és eszközök erő kifejlesztését, amelyek a harc, az ütközet, a hadművelet sikeréhez szükségesek.

A parancsnokság továbbá igénybe veszi azoknak a tudását és szervezőképességét is, akik a kitűzött feladat hibátlan végrehajtása érdekében felhasználhatók. A törzs szervezi és valósítja meg mindazokat a rendszabályokat, ame-

lyek arra irányulnak, hogy a parancsnok elhatározását elgondolásához híven életre keltsék.

A rég múltban is léteztek hadseregek, vívtak háborúkat, de törzsek nem voltak. A törzsek a hadművészetnek csupán azon a fejlettségi fokán jelentek meg, amikor a hadvezér egyedül nem boldogult a csapatok vezetésével.

1857-ben Engels a következőket írta: „Hogy képessé tegyék a hadseregek, hadtestek és hadosztályok parancsnokait a maguk területén a rájuk bízott csapatok irányítására, minden hadseregben — ... — kizárólag tisztekből álló külön testületet alakítottak, az úgynevezett törzskart.”²⁸

A bonyolult törzsek létrejöttének szükségessége még később merült fel. Két évszázaddal ezelőtt az ilyen törzsek használata elkerülhető volt, mivel tömeghadseregek nem léteztek, a háború sorsa a döntő ütközettől függött, amikor a hadvezér az egész harcmezőt áttekinthette. A hadseregek ellátása egyszerű szállítóeszközökkel történt, és az alapvető szükségleti anyagokra korlátozódott. A bonyolult összeköttetést, híradást a lovas parancsőrtisztekkel és lovas hadsegédekkel biztosították, akik teljes egészében kiellégítették a harc vezetésének követelményeit. Ilyen körülmények között a törzsek egyáltalán nem játszottak olyan fontos szerepet, hanem alapjában véve adminisztrációs munkát végeztek. Nem véletlen, hogy a történelem nem őrizte meg a törzskarok főnökeinek nevét, akik jeles hadvezérek mellett dolgoztak. Valószínűleg csupán a tudományos kutatók előtt ismert, hogy Napóleon törzskari főnöke Berthier marsall volt, akinek elképesztő munkabírása, tüneményes emlékezőtehetsége és különleges tehetsége volt ahhoz, hogy Napóleon általános utasításait parancspontokba foglalja. Napóleon a következőket mondotta róla: „Berthier-nek olyan képességei vannak, hogy jelentéseiben a hadsereg legbonyolultabb mozgását is világosan és egyszerűen tudja bemutatni”. És vajon sokat tudnak-e Kutuzov törzskari főnökéről, Benyigszén tábornokról? Ő szintén rendkívüli képességű ember volt. Igaz, most is többet tudnak az igazgatóról, mint a főmérnökről. De ez nem tartozik ide.

Múltak az évek, megváltozott a háborúk és az ütközetek megvívásának tartalma, megváltoztak módjai. Színre lép-

tek a tömeghadseregek. A fegyverek fejlődésének és a hadseregek személyi állománya megváltozásának köszönhető, hogy átalakult a harcászat és a hadászat, és megjelent a hadműveleti művészet. Ezzel öszhangban nagy változáson ment át a törzskarok szerepe és jelentősége is. Fokozatosan, az adminisztrációs szervekből bármilyen méretű harctevékenységek valóban szervező és irányító szerveivé alakultak át. A világ korszerű hadseregeiben már régóta ismeretesek a törzsek hibátlanul felépített szervezetei, ismeretes a törzsszolgálat, amellyel szakképzett emberek, hivatásos katonák foglalkoznak.

Napjainkban a törzs a harcnak, az ütközetnek, a hadműveletnek és a háború egészének előkészítéséhez és megszervezéséhez szükséges munkákat végzi. Gyűjti az adatokat az ellenségről, a saját csapatokról, a terepről, időszámvetést végez, nyilvántartja a személyi állományt, a fegyverzetet és a technikát, értékeli a kapott adatokat, megfelelő következtetéseket von le, a következtetéseket jelenti a parancsnoknak, és a helyzetértékelés adataira támaszkodva javaslatot tesz az elhatározás lehetséges változataira. A parancsnoki elhatározás alapján a törzs megtervezi a harcot és a hadműveletet, kidolgozza a szükséges okmányokat (parancsokat, direktívákat, terveket stb.), s felterjeszti jóváhagyásra. Jóváhagyás után eljuttatja a feladatokat a végrehajtókhoz, s ellenőrzi a parancsnok alkotta elhatározás megvalósítását. Ily módon, korszerű viszonyok között, törzs nélkül nem lesz hadvezér sem, mert alkotó tevékenységét elnyomja, elborítja a mindennapi élet ezernyi gondja.

Némelyek a törzset számító központtal vagy a könyvelőséghez hasonló szervezettel azonosítják. Kétségtelenül, a törzsben nagyon sok számvetést végeznek, és egy ember, legyen az bármilyen tehetséges is, nem képes egyedül elvégezni. Csakhogy ez nem mechanikus munka, hanem értelmet igénylő és céltudatos tevékenység, amire a gép nem alkalmas. Igaz, napjainkban a gépek segítenek az embernek a számvetésben, de nem gondolkodnak helyettük. Ritka kivétellel, minden számvetést a keresés-kutatás izgalma fűti át, a találgatásnak, hipotézisnek, számvetésnek bizonyos célja van, az, hogy valamit felfedjünk, bizonyítsunk

vagy tagadjunk. A számvetéseket igen céltudatosan, nagyszámú tapasztalt és jól képzett emberek közössége végzi. Csak az együttes, összefogott, a katonai helyzettel szorosan és állandóan kapcsolatban levő gondolkodás biztosítja, hogy kiszűrjük az információáramlatból a helyes hadvezéri döntéshez szükséges és hasznos adatokat.

De térjünk vissza a törzs feladataihoz. E feladatok alapján véve azzal függenek össze, hogy a katonai vezető fejét állandóan „tápláljuk” az elhatározás megalkotásához szükséges adatokkal. Kapni, vagy amiként a katonák mondják, gyűjteni, feldolgozni és a katonai vezetőkhez továbbítani az adatokat — ez a törzs kötelessége. Természetesen ahhoz, hogy ezt végre tudjuk hajtani, olyan szervek kellenek, amelyek kézben tartják az adatok gyűjtését és feldolgozását, s a kapott eredményt jelentik a parancsnoknak. Ilyen szervek minden törzsben vannak, az ő vállukra nehezedik az a mindennapos, fáradságos, aprólékos, időnként észrevétlen munka, ami „babérokat” nem terem ugyan, de kellemetlenségeket naponta előidézhet.

A háborúban aligha van olyasmi, ami nem kapcsolatos a törzsszel. Egyes munkafajták a törzs életének legfontosabb és feltétlenül szükséges részét alkotják. Elsősorban ehhez tartozik a *felderítés*, melynek irányítása a törzs egyik legelső és vitathatatlan tevékenysége azóta, amióta törzsek léteznek. A felderítés állandóan, a háború első napjától az utolsó napjáig folyik, mindig és mindenütt, harcban, menet és pihenő idején, a földön, levegőben és vízen, a közeli és távoli mélységben. A felderítést az összes lehetséges módszerekkel és eszközökkel végzik: figyeléssel, különleges szakcsoportok és ügynökök kiküldésével, lehallgatással, az ellenséges létesítmények összehangolásának bemetszésével, rádióelektronikai és más eszközökkel, fényképezéssel és végül harccal. Nemhiába a felderítéssel szemben támasztott alapvető követelmény annak szakadatlan folyamatossága, időszerűsége és hiteles volta. A felderítés szervezése és megvalósítása a törzs lehetőségeitől függ. Minél magasabb szintű a törzs, annál több erő és eszköz fölött rendelkezhet, annál többféle a felderítés módja. A legmagasabb szintű törzs a felderítést a rendelkezésre álló összes erővel és eszközökkel szervezi és folytatja.

De tegyük fel — a felderítés meg van szervezve és működik. A beszámolóokban és a jelentésekben hiba nincsen. Csakhogy ezeknek rendszerint van egy sajátosságuk: olyanok, mintha lefényképeznék az eseményeket; amit a felderítő látott, hallott és megszerzett — azt jelenti. De a következtetéseket, hogy milyen folyamatokat rejt a fénykép, mi az az esemény, miért éppen ezt tükrözi, mit és hogyan akar az ellenség végrehajtani — azt a felderítést irányító törzsnek kell levonni. És a következtetések — milyen bonyolultak! Mindenekelőtt a megkapott felderítési adatok gyakran ellentmondóak, néha felnagyítanak, olykor kicsinyítenek, máskor meg egyszerűen hamisak. A rengeteg felderítési adatból alapos szűrés, aprólékos kutatás és elemzés után ki kell választani mindazt, ami értékes, hiteles, és aminek alapján elkészül a következtetés.

Például, a moszkvai csata idején elég sokat tudtunk az ellenségről ahhoz, hogy pontosan felfedjük elgondolását, meghatározzuk tevékenységének jellegét és irányát. Ismertük a német fasiszta csapatok erőfeszítésének fokát a támadás minden arcvonalan. Éppen ezért a Legfelsőbb Főparancsnokság azt az elhatározást hozta, hogy a legmegfelelőbb időpontban át kell menni ellentámadásba Moszkvánál. Ugyanígy történt Sztálingrádnál is.

A kurszki kiszögellésben kissé másképpen volt. 1943 májusában a felderítés összes adatai arra engedtek következtetni, hogy ebben a térségben egy olyan hatalmas ütközet ideje érkezett el, amely sok mindent megoldhat a háború menetében. A vezérkar 24 órás megfeszített munkát fordított a felderítő jelentések elemzésére. A jelentések, mint máskor, most sem voltak egységesek. Mégis fokozatosan az a vélemény alakult ki, hogy az ellenség támadásának kezdete a szovjet—német arcvonál kurszki szakaszán május 10—12-ére valószínű. Ezt a következtetést május 8-án jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak, és ugyanezen a napon értesítettük a csapatokat a fenyegető veszélyről. Akkor senki sem kételkedett ennek a következtetésnek a megbízhatóságában. Azonban... a támadás a várt időben nem kezdődött meg.

A felderítés tovább dolgozott, és gyűjtötte az adatokat a német fasiszta csapatok Kurszra tervezett csapásának

előkészületeiről. A vezérkar újból levonta a következtetéseket, ezúttal azt, hogy az ellenség támadásba való átmenete május 19—26-án várható. Másodszor is értesítettük a frontokat, de az ellenség várt rohama újból nem következett be! Ismét mindent ellenőriztünk, és újra következtetést vontunk le a hitlerista csapatok támadásáról, amelynek dátumát most június 3—6-ig határoztuk meg. A csapatokhoz értesítést küldtünk, hogy hamarosan várható az ellenség aktív tevékenységének megindulása. Végre a következtetést megerősítették az események, mert mint ismeretes, a németek június 5-én reggel támadásba lendültek.

Félreértés ne essék, a szovjet vezérkar — ebben az adott esetben — egyszer sem hibázott az adatok elemzésében. Az ellenség valóban készenlétben volt a támadás megindítására, csak a jelet várta. Hitler, akitől a jel megadása függött, sem az első, sem a második esetben nem döntött a csapatok előretörése mellett. A támadás megindítási idejének áthelyezése szó szerint az utolsó percekben, közvetlenül a roamba lendülés előtt történt.

A felderítés által beszerzett adatok összehasonlítása más esetben az erők elhelyezésének teljesen új képét mutatta, és ennek következtében az ellenség új szándékát is. Az 1945. márciusi eseményekre gondolok, amikor felfedtük a 6. SS-páncéloshadsereg átirányítását Budapest térségébe. Nem sokkal előtte a szövetségesek értesítettek bennünket, hogy az ellenségnek ez az erős páncélos ökle egészen más helyre van irányítva, nem Budapest térségébe. A szovjet hadvezetés, miután saját felderítésétől megkapta az idevonatkozó adatokat, helyes következtetéseket vont le az ellenség valószínű szándékáról és elgondolásáról, és fogantatotta a szükséges rendszabályokat.

Ezekből a példákból is — és ilyeneket tizesével lehetne még sorolni — látható, hogy milyen nehéz munka az ellenség várható tevékenységének elemzése, milyen felelősségteljes ez a feladat, és milyen könnyen tévedésbe lehet ejteni a parancsnokságot, ha a törzs nem megbízható következtetéseket von le az ellenségről és elgondolásáról.

A felderítési adatok elemzése során bizony hibát is el lehet követni, és az óhajtottat valóságosnak elfogadni. Ez annál valószínűbb, minél kevesebb az ellenség szándékáról

tanúskodó ilyen vagy olyan ismertetőjel. Ennek bizonyítására szolgál Rudkin tábornok 11. harckocsihadtestének kudarca Kovelnél, ami annak következménye volt, hogy helytelenül értékelték az ellenség tevékenységét. De említhetem a Délnyugati Front parancsnokságának komoly számvetési hibáját 1943 telén a német fasiszta csapatok szándékát illetően. Bebizonyosodott, hogy a németek nem futottak a Dnyeperhez, amiként azt a mieink feltételezték. Hanem átcsoportosították erőiket azzal a céllal, hogy felhagynak a védelmi ütközettel és ellentámadásba mennek át. Az ellenség magatartásával kapcsolatos következtetést mindössze arra alapozták, hogy megfigyeltek olyan ellenséges csapatokat, amelyek nyugati irányban gyorsan vonultak vissza.

Amint az olvasó látja — egyetlen jel nem elegendő a helyes következtetéshez.

A felderítés munkájában nemegyszer nagy jelentőségűek voltak az első látásra jelentéktelennek tűnő apróságok. A kurszki csata előkészítésének időszakában például sok izgalmat, fejtörést okozott nekünk az ellenség orjoli csoportosításának az a része, amely a Nyugati és a Brjanszki Frontok előtt állt. Ezek a csapatok a Kurszk ellen támadó hitlerista erők utánpótlásának közeli forrásai lehettek volna. Egyelőre azonban semmilyen jel nem utalt arra, hogy az ellenség csoportosításában valamiféle változás történt. Ámde váratlanul a Brjanszki Front parancsnokául kijelölt Popov tábornok telefonon jelentette a vezérkarnak, hogy az ellenség — valószínűleg — átcsoportosította erőit. Részletes adatok azonban még nem álltak rendelkezésére.

Az átcsoportosítás tényét az egyik tapasztalt katona vette észre. Amikor a frontparancsnok kiment az első vonalba, hogy a terepen ismerkedjék a front védelmi sávjával, megkérdezte ettől a katonától, hogy viselkedik az ellenség előttük. A katona határozottan jelentette, hogy a németeknél változás történt, új dolgokat tapasztalt.

A frontparancsnokot érdekelte a megfigyelés, de egyszerűsmind kételkedett is benne: a felderítés ugyanis semmit sem jelentett erről a változásról.

— Mire alapozza a feltételezését? — kérdezte Popov a katonától.

— Ez nem az a fritz, tábornok elvtárs! — válaszolta a katona.

— Az előtte levő kiegyenesedve járt, adott időpontban lőtte a megjelölt körzetet, hét órakor és délután egy órakor tartott szünetet. Úgy látszik, akkor reggelizett vagy ebédelte. Mindent pontosan hajtott végre. De a jelenlegi, mindből észrevehetően új, értelmetlenül összevissza tüzel, nem jár kiegyenesedve, hanem futva és kűszva közeledik, és állandóan rejtőzködik. A reggeli és ebédszünetet is más időpontban tartja.

A frontparancsnok megköszönte a katonának a tájékoztatást, és ezen a szakaszon erős felderítést szervezett. A felderítők „nyelvet” (élve foglyul ejtett ellenséges katonát — *a fordító*) fogtak abból a magasabbegységből, amelyet nemrégén irányítottak az első vonalba. A fogoly közléseiből és a később szerzett felderítési adatokból meg lehetett állapítani, hogy az ellenség leváltotta azoknak a hadosztályoknak egy részét, amelyek az előző harcok során jelentősen meggyengültek, és hátravitte őket a közeli mélységbe feltöltés és pihenés céljából.

Ez a jelentéktelennek tűnő eset újból igazolta azt a feltevést, hogy a német hadvezetés erről a területről nem szándékozik csapatokat vinni a kurszki irányba.

A törzs bármelyik tisztjének, de különösen a felderítőnek munkájában a lehető legrosszabb, a leginkább elítélendő, ha arra törekszik, hogy „kitalálja” főnökének gondolatait, igazodjék hozzá azért, hogy jelentésével „alátámassza” — uram bocsá', nehogy keresztesse! — szándékát. A gyakorlatban ez rendszerint az események helytelen értékeléséhez, a valóság elferdítéséhez vezet. Az eredmény: rossz elhatározás, sikertelenség, és esetleg vereség a harcban. Bátorság a néha keserű valóság jelentésénél, saját vélemény alkotása és annak a parancsnoki döntésig való fenntartása — ez az igazi tulajdonsága a jó törzsbeli tisztnek. A kellemetlen tényeket természetesen nem könnyű jelenteni, mivel a jelentéstevő az, aki legelőször és közvetlenül érzi a főnök elégedetlenségét vagy haragját. De az igazság mindennél drágább. Az a vágy, hogy a parancsnokból kellemes érzést váltsunk ki, rendszerint nem szolgálja az ügyet.

A saját csapatokról szóló adatok összegyűjtése is fontos feladata a törzsnek. Magától értetődik, hogy sokkal könnyebb, mint következtetéseket levonni az ellenségről. Ez azonban rendkívül munkaigényes, nem mechanikus feladat, aminek szintén megvannak a maga sajátosságai.

Arról van szó, hogy a parancsnok és törzse a kialakult szituációt és a saját csapatok helyzetét a saját, többé-kevésbé szűk, helyi pozíciójából vizsgálja. Tevékenységük adott szakasza vagy sávja korlátozza őket, és az eseményekkel kapcsolatos következtetéseiket annak a helyzetnek figyelmen kívül hagyásával vonják le, amely az előljáró vezetési szint előtt ismert. Ezenkívül a parancsnok, mivel ő felel egységéért vagy magasabbegységéért, természetesen arra törekszik, hogy e tevékenységek jól „fessenek”. Ezért akarva-akaratlanul arra törekszik, hogy szépítse a valóságot. A törzsnek el kell igazodnia a tárgyyszerű és elfogult kérdések bonyolult szövevényében, és rá kell találnia a valóságra. Már írtam arról, hogy mit kellett elszénvednie a front törzsfőnökének, mert nem jelentette a vezérkarnak az egyik város elvesztését. A törzsfőnök ugyanis hitt az alárendelt parancsnokok ígéreteinek, akik azt mondták: még ugyanezen a napon kiverjük az ellenséget onnan. A várost azonban nem vették vissza, a törzsfőnököt pedig leváltották beosztásából.

A háború éveiben hadműveleti tisztjeinkben valamiféle sajátságos érzék fejlődött ki az arcvonalból beküldött jelentések értékelését illetően. Ha például azt jelentették, hogy az ellenség „jelentéktelen mértékben beékelődött védelmünkbe” vagy ami még ennél is rosszabb volt: „jelentéktelen mértékben visszanyomta csapatainkat”, akkor már tudtuk, hogy feltétlenül ellenőrizni kell ezt a fogalmazást, és bárhogya is, de meg kell állapítani pontos értelmét. A gyakorlatban olyan esetek is előfordultak, hogy egy ilyen jelentés után másnap az ellenség a peremvonal-tól számított 10—20 és több kilométer mélységbe behatolt védelmünkbe. Nesze neked, „jelentéktelen mérvű visszanyomás!” Röviden szólva, a törzsnek nem csupán összegyűjtenie kell mindazt, amit adnak neki, hanem köteles bármelyik jelentés minden sorát sokoldalúan elemezni és megfelelő következtetéseket levonni.

Íme, egy példa, hogy hová vezethet egy törzsbeli tiszt hanyag munkája. Valahogy úgy esett, hogy az egyik napi hadműveleti összefoglaló jelentésbe belekerült egy adat, amelyet a Voronyezsi Front küldött, s amely szerint csapataink sikeres ellenlökésének eredményeként 100 ellenséges löveget zsákmányoltak. A jelentést telefonon az irányfőtiszt vette, legépelték, gépelés után ellenőrizték, majd annak rendje-módja szerint felterjesztették a főhadiszállásra. Reggel Sztálin telefonon megkérdezte tőlem

— A lövegekkel együtt lőszer is zsákmányoltak? — Miután nem tudtam válaszolni, ő a következőket parancsolt:

— Érdeklődj meg, és jelentse!

Gyorsan felhívtam a front törzsfőnökét. Előtte is ismeretlen volt a dolog, de megígérte, hogy azonnal tisztázza és visszahív. Az idő múlt. Két óra elteltével a legfelsőbb főparancsnok újból felhívott, és az előzőekhez hozzáfűzte:

— Ha lőszer is van, akkor a front által zsákmányolt lövegekből majdnem húsz üteget lehet felállítani. Így van, vagy nem?

— Igen, így van!

Sztálin megkérdezte:

— Sikerült tisztázni, mennyi a lőszer?

— Még nem — feleltem.

Lecsapta a kagylót — éreztem, hogy elégedetlen.

Újból felhívtam a front törzsfőnökét. Most tudtam meg tőle, hogy nem 100-at, hanem csak 10-et zsákmányoltak, s abból is csupán 4 hadihasználható. A törzs most vizsgálja az esetet, hogy ki jelentette és hogyan történhetett ez meg — közölte a törzsfőnök.

A botrány kitörése elkerülhetetlen volt. Azonnal Antonovhoz mentem, és jelentettem legutolsó beszélgetésemet a törzsfőnökkel.

— Nos, ebből nagy botrány lesz — mondta Alekszej Inokentyevics. — Sztálint azonban nem fogjuk felhívni, jobb lesz, ha este személyesen jelentjük neki a dolgot. De ha mégis érdeklődik felőle, azt kell jelenteni, ami van...

Sztálin nem hívott bennünket, de a soron következő jelentésnél a Kremlben személyesen juttatta eszünkbe ezeket a szerencsétlen lövegeket. Ahogy feltételeztük, kitört a

vihar, s végig kellett hallgatnunk a nekünk és törzsünknek címzett rendkívül szókimondó megállapításokat e munkában való felelőtlenségről, hanyagságról, a szájtátiságról, a hebehurgyaságról, az ellenőrzés hiányáról... A végén Antonov parancsot kapott, hogy személyesen vizsgálja ki az ügyet, és a vétkesek felelősségre vonásáról tegyen jelentést.

Tisztázódott, hogy a front haditanácsának jelentésében 10 löveg volt írva, de amikor a Baudot-készüléken továbbították, a távirászk elferdítették a számot és 100-at adtak le. Alekszej Innokentyevics ezt jelentette, hozzátéve, hogy szigorú ellenőrzési rendszabályokat vezetett be, nehogy hasonló hibák előforduljanak. A vétkeseket nem nevezte meg.

Sztálin megszívta a pipáját, elment az asztal mellett, amelyen a térképek voltak, aztán megszólalt:

— A távirász leánykákat természetesen figyelmeztetni kell, hogy legyenek figyelmesebbek... De mit követelhetsz tőlük? Ők nem értik a táviratok tartalmát. Viszont az a hadműveleti, aki a jelentést vette, köteles lett volna ellenőrizni a számok valódiságát. Ez nem két ágyú, és nem is mindennap zsákmányolunk egyszerre ilyen nagy mennyiségű löveget, talán először történt meg a háború kezdete óta...

Még sokáig beszélt erről a témáról, azután megkérdezte tőlem:

— A hadműveletiek közül ki vette a jelentést?

Azt válaszoltam, hogy a telefonnál személyesen az irányfőtiszt volt.

— Le kell váltani! Kevésbé felelősségteljes beosztásba kell kinevezni, és nem a vezérkarnál...

Az előzőekben a törzsek munkájának csak egyik részletéről beszéltem, mégpedig a saját csapatok helyzetéről szóló adatok összegyűjtéséről. Ezenkívül pontosan ismerni kell állapotukat és harcképességüket, vagyis az alegységek, egységek, magasabbegységek létszámát; a fegyverzet és technika mennyiségét; más anyagi eszközökkel való ellátottságukat; a parancsnoki állomány feltöltöttségét és ta-

pasztaltságát, valamint a csapatok erkölcsi-politikai állapotát. Ez megint nagyon fontos munka. Az adatokat pedig nemcsak gyűjteni, hanem gondosan elemezni is kell.

A helyzetértékelés összetevőit, a katonai vezetés minden szintjén, az ezredtől kezdve a vezérkarig elemzik. A vezérkar ezzel együtt más tényezőket is értékel, amelyek csak a felső vezetési szerveket érintik. Ez mindenekelőtt a katonapolitikai helyzet az ellenségnél, a szövetségeseknél és a saját országban. Természetesen a katonapolitikai helyzet értékelése nem minden hadművelet előtt történt meg. Ez a kategória általában fokozatosan változott, és elemzése szakaszonként történt. A vezérkar a szükséges adatokat abból az általános helyzetértékelésből vette, amelyet pártunk Központi Bizottsága készített el. Az első ilyen értékelést a legfelsőbb főparancsnoknak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 24. évfordulója előestéjén, illetve 1941. november 7-én a Vörös téren elmondott beszéde tartalmazta. A helyzetet nehéznek és hazánkra nézve fenyegetőnek értékelte. A következő években az elemzést mindig május 1-re, illetve november 7-re készítettük el, e dátumokat megelőző hadjáratok eredményei alapján. Egyes esetekben több front döntő hadműveletének eredményeit is elemeztük. Ilyen volt például az az értékelés, amelyet a kurszki kiszögellésben elhárított német támadás után végeztünk. Az értékeléseket általában a legfelsőbb főparancsnok felszólalásaiban és parancsaiban, valamint más okmányokban rögzítettük.

A háború egyik vagy másik szakaszában különösen nagy jelentőségre tettek szert az egyes katonapolitikai kérdések. Gondolok elsősorban a második arcvonalra. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 25-ik évfordulóján elhangzott beszédben egy teljes fejezetet szenteltünk ennek a kérdésnek. Vele szoros összhangban volt ugyanis a hadműveletek tervezése. 1942-ben döntenie kellett, figyelembe vegyük-e vagy sem az angolok és amerikaiak ígéretét, hogy még abban az évben megnyitják a második arcvonalat.

Az elemzés, minden esetben, a felek sikereinek általános és tisztán katonai értékelését adta. Sztálin beszédében — amelyre már utaltam — a német fasiszta csapatok támadásait 1941 nyarán úgy értékeltük, hogy azok ellenségünk

nyilvánvalóan irreális hadászati tervei miatt nem érték el céljukat. Ugyanakkor a Hitler-ellenes koalícióról olyan következtetést vontunk le, hogy az ellenség feletti győzelme nem kétséges.

Az olvasó már az előzőekben láthatta, hogy milyen körültekintően mérlegeltük, vettük számításba a politikai helyzetet azokban az országokban, amelyeken a szovjet fegyveres erők harci útja keresztülvezetett. A hadműveletek tervezése közben a vezérkarnak olyan helyzeteket is kellett figyelembe vennie és olyan rendszabályokat kellett foganatosítania, amelyek, mondjuk, nem egészen szokványosak.

A végrehajtandó vagy a már folyamatban levő haditevékenységek megtervezése, irányítása során a vezérkarnak nemcsak a már meglevő fegyverzettel, haditechnikai eszközökkel, üzemanyaggal és más anyagi tartalékokkal kellett számolnia, hanem ismernie kellett az ipar és hadiipar termelési kapacitását is. Ezen adatok birtokában kellett megterveznie a csapatok tevékenységének anyagi biztosítását, előre látni azt a helyzetet, amely egyik vagy másik utánpótlási tartalék terén bizonyos idő után, mondjuk a hadművelet végére, kialakulhat. Abból a célból, hogy a vezérkar ezt végrehajthassa, elég részletes gazdasági helyzetképének kellett lennie. Ennek ismeretében lehetett meghatározni az ellenség szétverésének távlatait, megalapozott sorrendet kidolgozni, meghatározni az ellenségre mérendő csapások növekvő erősségének mértékét és valós hadműveleti terveket alkotni. Pontosan így, az ország gazdasági lehetőségeinek nyílt kártyáiba beletekintve, terveztük meg a háború összes hadjáratait.

Az ellenség erőforrásait is be kellett tervezni számvetéseinkbe. Ez annyiban volt nehéz, mert a Szovjetuniónak nem voltak pontos adatai az ellenség termelési lehetőségeiről. Ennek következtében olykor-olykor hibák is becsúsztak. 1941 novemberében például a legfelsőbb főparancsnok a következőket mondotta: „Nem vitás, hogy Németország ezt a nagy erőfeszítést nem sokáig bírja. Még néhány hónap vagy félév, esetleg egy év, és a hitleri Németország saját bűnének terhe alatt össze fog roppani.” De az ellenség, amely saját érdekében mozgósította az en-

gedelmes európai államok iparát és mezőgazdaságát, csak az után „roppant össze”, miután felszabadítottuk a leigázott országokat, s őt magát a saját odújába kergettük.

Különösen sok számvetést igényelt az anyagi eszközök eljuttatása a frontokhoz a hadműveletek előkészítése és végrehajtása folyamán. Ez nagyon bonyolult munka volt. A szállítási adatokkal különösen elővigyázatosan kellett dolgozni, mert a katonai helyzet a végsőig nehezítette a szállítási munkát. A szállítás fő terhe a vasútra hárult. Ez utóbbi a frontok hadtápterületein belül nagymértékben szét volt rombolva, egyes esetekben pedig az ellenség teljesen megsemmisítette. A vasutak, hidak és állomások helyreállításához sok idő és nagyszámú munkáskéz kellett. Ezért a szállítási számvetéseket, a felmerült nehézségek csökkentése végett, szinte állandóan módosítottuk, sőt gyakran teljesen át is dolgoztuk.

A belorusz hadművelet előtt végzett szállítási számvetések például azt mutatták, hogy a vasút képes megbirkózni a reá háruló feladatokkal. A gyakorlat azonban módosította az elképzelést, és a frontoknak csapatokkal, anyagokkal való utánpótlása bizony akadozott. A frontparancsnokok és a főhadiszállás frontoknál levő képviselői riadót fújtak. Különösen rossz volt a helyzet a 3. Belorusz Frontnál, ahol Vaszilevszkij képviselte a főhadiszállást. Tájékoztatta Moszkvát a szállítások helyzetéről, és tudtára adta a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy minden a vasút munkájától függ. Antonov Vaszilevszkij jelentését számvetésekkel támasztotta alá, amelyek meggyőzték Sztálint, hogy meg kell sürgetni a közlekedési népbiztosságot. Ez megtörtént, de a hadművelet kezdetének időpontját valamivel a kitűzött utánra kellett halasztani.

Végül, a vezérkar mindenkor kiszámolta a személyi álmány, a fegyverzet és a technikai eszközök várható veszteségeit, és előre megtervezte, hogyan, milyen forrásokból és mikor kell őket pótolni. A veszteségek pótlása nélkül harcolni nem lehet. Ellenkező esetben a front, a hadsereg állapota a hadművelet végére olyannyira legyengülhet, hogy még az addig kivívott siker is visszájára fordulhat. Ilyen esetek is előfordultak. Például Vatulyin marsall Dél-nyugati Frontja 1943 telén kijutott a Dnyeperhez, majd

utána kénytelen volt visszavonulni az északi Donyec mögé. Hasonlóképpen járt a Központi Front támadása Dimitrovszk—Orlovszk körzetében is . . .

A nagy hadműveletek kezdetére vagy kifejlesztésük folyamán, a kialakult katonai helyzet elemein alapuló számvetésekkel együtt, a vezérkar mindenkor előrejelzést is adott a főhadiszállásnak a belátható jövőről. Meg kell mondanom, hogy a legfelsőbb főparancsnok (valószínűleg saját tévedésén okulva, amelyet a hitleri Németország orvttámadása időpontjának meghatározásában követett el, és ama helytelen előrejelzés miatt, amely a német fasiszta állam katonai erőforrásainak kimerülését tételezte fel) az elején fölöttébb kételkedően fogadta a vezérkar előrejelzéseit, amelyek az események valószínű fejleményeit vázolták. Az erők és eszközök felhalmozásának mértékében azonban, melynek segítségével a szovjet hadászati vezetés céltudatosan befolyásolta a haditevékenységek menetét; a vezérkarnak (Vaszilevszkij által gondosan megalapozott) javaslataival szembeni bizalmatlanság csökkent, majd teljesen eloszlott.

A vezérkar minden esetben nagyon körültekintően végezte a helyzetértékelést, elemeit mindenkor a hadszíntéren ható összes tényezőkkel összhangban vizsgálta. Megemlíteném azt, a háborúk történetében páratlan manővert, amelyet a front első lépcsőjében levő Kravcsenko 6. gárdaharckocsihadserege hajtott végre Mandzsúriában a Nagy-Hszingánon át. Bármilyen más körülmények között az ilyen tevékenység valószínűleg lehetetlen lett volna. Itt viszont a leghelyesebbnek bizonyult.

A helyzet sokoldalú elemzése alapján levont következtetéseket a vezérkar a főhadiszállásnak, vagy ami leggyakrabban fordult elő, személyesen a legfelsőbb főparancsnoknak jelentette. A vezérkar jelentése volt az elhatározás alapja. Természetesen a front vagy a frontcsoport hadműveletére vonatkozó elhatározás a vezérkar jelentése után még nem számított véglegesnek. Az elhatározás megvitatására (a vezérkaron kívül) bevonták a frontoknál levő haditanácsokat és törzseket, a Honvédelmi Népbiztosság csoportfőnökségeinek azon tábornokait és tisztjeit, akik részt vettek a hadműveletek tervezésében. Így készítettük elő a

nagy hadműveleteket. Az elhatározásra a javaslatot rendszerint a frontoknál tartózkodó Zsukov vagy Vaszilevszkij marsallok tették meg. Gyakran került sor a frontok haditanácsaira is, a főhadiszállás pedig mindenkor nagy figyelmet fordított javasolataikra.

A munkamenet sorrendje különféle volt. Némely esetben a vezérkar az elhatározás változataira vonatkozó javaslatait előzetesen összeegyeztette a frontparancsnokkal és törzsével. Máskor viszont, ha a front csak nagyvonalú általános feladatokat kapott, ennek alapján saját maga készítette el a hadműveleti tervet, amelyet jóváhagyásra a főhadiszállásnak terjesztett fel. Amikor a dolog több frontot érintett, akkor az érdekelt frontparancsnokokat, a törzsfőnökökkel vagy a hadműveleti csoportfőnökökkel együtt, berendelték a vezérkarhoz, közösen kidolgozták az elhatározás változatait és a direktívatervezetet, majd később ezeket az elképzeléseket együtt jelentették a főhadiszállásnak.

A háború döntő jelentőségű hadműveleteit a főhadiszálláson tartott értekezlet előzte meg, amelyen a vezérkar, a főhadiszállás frontoknál levő képviselői, a frontparancsnokok és a fronthaditanács tagjai vettek részt. Bármilyen javaslatot dolgoztunk ki az elhatározásra, az mindenkor a vezérkarnak és a frontok vezető állományának közös alkotó tevékenysége volt. A titkok megőrzése szempontjából a hadművelet kidolgozásában a fronttól mintegy 2—3 fő vett részt, és ugyanennyi a vezérkartól is. A főhadiszállásnak javasolt elhatározás jelentése térképen történt, melyet érvekkel gondosan alá kellett támasztani, s különféle számvetésekkel megerősíteni. Csak ezután került sor a megvitatásra. Ha az elhatározást jelentős mértékben át kellett alakítani, vagy egyes kérdései nem voltak elég világosan, esetleg teljes egészükben kifejtve, a vezérkar és a front képviselői bizonyos időt kaptak a módosításra. A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyása csak ezután következett.

Az elhatározás kidolgozása közben először a csapatok tevékenységének célját és feladatát rögzítettük a hadműveletben, majd azokat a manőverformákat, amelyek a leg-

gyobb sikert biztosítják. Nem volt könnyű a kiválasztás, minthogy az sok körülménytől függ, például: az ellenség erejétől és helyzetétől; az arcvonal vonalvezetésének alakulásától, a tartalékok elhelyezésétől a harcászati övben és a hadműveleti mélységben; a csapatok harcképességétől; az erők és eszközök arányától; a tereptől, az időjárástól és sok más tényezőtől.

Némelykor célszerű, a lehetőség határain belül az erőket összpontosítva, egy irányban mérni a csapást, hogy szétvágjuk az ellenség arcvonalát és gyorsan kijussunk a mélységbe. Például így történt 1944 telén és tavaszán is a délnyugati irányban, ahol az Ukrán Frontok (1., 2. és 3.) áttörték a német fasiszta csapatok védelmét, és a Kárpátokig nyomultak előre. Ugyanennek az évnek őszén az 1. Balti Front az 5. gárda-harckocsihadssereggel erős támadó éket alkotva Siauliai körzetéből Klaipéda irányában rövid idő alatt kiért a tengerhez. A csapás nem volt valami mély, de szétdarabolta az „Észak” hadseregcsoport védelmét, és elszigetelte a németek erős kurlandiai csoportosítását. Ily módon az ellenség ezeket az erőit nem tudta bevetni a szovjet—német arcvonal más szakaszán. 1945 januárjában a főhadiszállás parancsára az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front végrehajtotta a visztula—oderai hadműveletet, és 16 nap alatt kiérték Berlin távoli megközelítő útvonalaira.

Más helyzetekben viszont célszerűbb volt két, egymás felé közeledő csapást mérni, azzal a céllal, hogy bekerítsük az ellenséget, a későbbiek folyamán pedig megsemmisítsük.

Klasszikus példák erre: a sztálingrádi hadművelet, a „kis Sztálingrád” Korszuny—Sevcsenkovszkijnál, a minszki, iasi és a kisinyovi katlanok, valamint sok más kisebb jelentőségű bekerítés, amelyet a találkozó irányú csapásokkal hajtottunk végre.

Ismét más esetben kettő vagy több csapást terveztünk, melyek közül az egyik volt a főcsapás, a többiek a kisegítő csapások. Az utóbbiakat azzal a céllal mértük, hogy az ellenség minél nagyobb erejét lekötve, a főirányban biztosítsuk a sikert. Hadászati viszonylatban jellegzetesen ilyen tevékenységnek tekinthető az 1944-es hadjárat, ahol a fő-

csapás iránya és területe a helyzettől függően különböző volt.

Az elhatározást — meghozatala után — a törzs parancs vagy direktíva formájában rögzíti. Ismeretes, hogy e fontos okmányokat általában a jóváhagyott elhatározás-térkép segítségével írják meg. Ezért a térképeket a legpontosabban és a szükséges részletességgel kell kidolgozni. A vezérkarnál például e térképeken mindenekelőtt a front sávhatárait, a csapatok megindulási helyzetét hadosztályig bezárólag, a tartalékokat és a második lépcsőket rögzítettük. Mindenképpen feltüntettük a fő- és más irányú csapásokat. Ha támadásról volt szó, akkor az áttörési szakaszokat, a csapatok közelebbi és további feladatait (a végrehajtás időpontjának feltüntetésével), a második lépcsők bevetésének terepszakaszait és időpontjait is bejelöltük. Nagy vonásokban rögzítettük a szomszédok tevékenységét és az ellenségről szóló legszükségesebb adatokat — arcvonalát, csapatainak erejét, tartalékait, törzseit. A magyarázó szövegben (legendában — *a fordító*) megadtuk a hadművelet időtartamát és méreteit (mélységét, szélességét, a közepes támadási ütemet), valamint a főcsapás irányában s a hadművelet egyes mozzanataiban az erőviszonyokat.

Ilyen térképről könnyű direktívát összeállítani. Igaz, ehhez szintén szükség van tudásra, tapasztalatra, és ha úgy tetszik, bizonyos képességekre is. Nem mindenki tudja ezt a munkát jól végezni. Ezért a direktívákat mindig ugyanazok a személyek szokták írni. A vezérkarnál például az ilyen okmányokat csak a hadműveleti csoportfőnök és helyettese írta. A direktívának rövidnek kellett lennie (de a rövidség nem mehetett az érthetőség és szabatoság rovására), nem lehetett kétértelmű, és semmilyen felesleges dolog nem lehetett benne. Ahogy mondani szokás, olyanak kellett lennie, ami szavakban rövid, de mondanivalóban gazdag. A direktívában (parancsban) nem bizonyítják vagy nem indokolják az elhatározást, mert ez csak gyöngítené erejét. A direktívát (parancsot) nem lehet vitatni, vonakodás nélkül végre kell hajtani.

Magától értetődik, hogy a direktívában nem szabnak meg mindent részletesen. Ez ugyanis gúzsba kötné a végrehajtók kezdeményezőkészségét. De nem szabad benne

csak általánosságokat sem adni, hanem utalni kell rá — mit, mikorra kell végrehajtani. Ellenkező esetben a hadműveletet a hullámok akaratára bízánk, az eseményeknek szabad folyást engednénk. Arra az arany középútra van szükség, amelyet a jó hadműveleti tiszt mindenkor megtalál. A főhadiszállás direktívájában (a térképen jelölteken kívül) általában szó volt arról, hogy milyen manőverformát kell alkalmazni (bekerítés, szétdaraboló csapás stb.), milyen hadműveleti felépítésben kell támadni (a hadseregek mennyisége az első lépcsőben, a második lépcsőben és tartalékban), hogyan kell alkalmazni a harcokosi-hadseregeket. A legutolsó pontban megszabták a csapatok anyagi biztosításának rendjét.

A törzs a parancsokon és direktívákon kívül nagyon sok más okmányt dolgozott ki, és dolgoz ki ma is. Ilyeneket mint — a különböző jelentések, tájékoztatók, összefoglaló jelentések, a hadműveletek és a különböző végrehajtandó rendszabályok általános és részletes tervei, beszámolók, grafikonok stb. A legelső szabály, hogy minél kevesebb az okmány, annál jobb, különösen korszerű viszonyok között, amikor az információáramlás olyan nagy, hogyha nem sikerül megfékezni, ésszerű mederbe terelni, megfojtja a törzset. A törzsfőnöknek meg kell határoznia, milyen tervezési, információs és intézkedési okmányokat kik és mikorra kötelesek kidolgozni. A háborúban a vezérkarnál pontosan meg volt szabva, hogy milyen okmányokat kell megalkotni. Ezt szigorúan megtartottuk, és semmilyen felesleges papírt nem készítettünk.

A második íratlan, de sérthetetlen szabály, amelyet hiánytalanul megtartottunk a vezérkarnál, hogy az okmány első kidolgozását egy, kivételes esetben két fő végezze. Egészen más dolog, ha az okmány már ki volt dolgozva. Ekkor elbírálására és tételei továbbfejlesztésére bármilyen létszámú kidolgozó igénybe vehető. A vezérkar hadműveleti csoportfőnöksége által összeállított elképzelést más csoportfőnökségek megvitatták, és végül a főhadiszállás bírálta el, azoknak a személyeknek bevonásával, akiket ez érintett. Az alapkidolgozást javították és kiegészítették. Ez a kollektív alkotás. Utóbbinak jellemző példája a belorussziai hadműveletben a szovjet csapatok ha-

dítevékenységi tervének elkészítése. A hadműveleti tervet Grizlov tábornok, a vezérkar hadműveleti csoportfőnökének helyettese dolgozta ki. Ebbe a munkába nekem is be kellett kapcsolódnom. Később Antonov is részt vett benne. A tervet ezután jelentettük a főhadiszállásnak, és utasítást kaptunk, hogy a frontok haditanácsaival együttesen értekezleten vitassuk meg. Mint ismeretes, ezt végre is hajtottuk. Az értekezleten a tervet lényegesen kiegészítették, és csak ezután hagyta jóvá a főhadiszállás.

A fontos okmányoknak, mondjuk a hadművelet vagy hadjárat elgondolásának összeállítása — alkotó tevékenység. Az elgondolást készítő személynek, mielőtt kezébe venné a ceruzát, jól át kell gondolnia tennivalóit. Arra van szükség, hogy az elgondolás megérlelődjön a fejében, létrejön a hadművelet modellje, és átgondolja az elkövetkezendő események menetét. Ellenkező esetben jó elgondolás nem születik. Az elgondolás kidolgozása rendszerint... a végén kezdődik, vagyis az átgondolt hadművelet végcéljától; például Leningrád felszabadítása az ostromzár alól, az ellenség szétverése Belorussziában és így tovább. A hadművelet végcélját általában a főhadiszállás határozta meg vagy a vezérkar, egyes esetekben pedig a frontparancsnokság tett rá javaslatot. A hadművelet céljának tisztázása után azon kell munkálkodni, hogy megmondjuk (kiválasztjuk), milyen úton-módon kell a célt elérni. Ez a legnehezebb, és a kidolgozás kezdetén a legkevésbé világos dolog. Csak ezután lehet hozzáfogni „a térkép első elrontásához”. Az alkotómunka folyamatában számtalan térképet semmisítenek meg, amíg létrejön az igazi!

Ahhoz, hogy elkészítsük az első tervezetet, a végrehajtandó ütközet vázlatát, olyan méretben kell ismerni a helyzetet, amilyen szint számára tervezzük a hadműveletet. A hadműveleti helyzet alapjait fejből kell tudni, nem pedig tájékoztatókból, mert ellenkező esetben nem szárnyalhat szabadon a gondolat, és nem lehet kellően átgondolni a küszöbönálló eseményeket. A papírokkal megbénított tiszt nem valószínű, hogy alkotó módon meg tudja ezt csinálni. Több mint 30 évet — ebből majdnem hetet a háború éveiben — szolgáltam a vezérkarnál és más magasabb törzseknél, ennél fogva teljes meggyőződéssel kije-

lenthetem, hogy a törzsbeli tiszt egyik legfőbb tulajdonsága — a jó emlékezőtehetség. Arra gondolok, hogy emlékezetében munkához szükséges adatokat és ne anekdotákat tartson, illetve halmozzon fel. Nagyon rossz dolog az, ha a tisztet a jelentéstételnél nem lehet elszakítani a munkafüzetétől vagy a tájékoztatóktól. Az emlékezőképességet lehet gyakoroltatni, mégpedig irányítottan. Ezt nemcsak a saját tapasztalatom alapján tudom bizonyítani (a háborúban képes voltam emlékezetemben tartani minden arcvonalon az eseményeket hadosztályokig bezárólag, ismerni a hadosztályok hadrendi számát, noha mennyiségük több volt mint háromszáz). Nálunk, a vezérkarnál, sok kiváló memóriájú ember szolgált.

Azt hiszem, nem szükséges felsorolni a törzs összes okmányait és elmondani elkészítésük rendjét. Erről jól és sokat írnak a népszerű művekben, valamint az illetékes szakembereknek szóló utasításokban. Csak még egyszer alá szeretném húzni, hogy a törzsokmányok kidolgozása alkotómunka, amely észt, szakmai tapasztalatot, katonai ismereteket, jártasságot és készséget követel meg.

Amikor végre a törzs kidolgozta az okmányt, tudni kell azt megfelelően jelenteni. A nehézség abban van, hogy az okmány jelentésénél meggyőzően kell bizonyítani a leírtakat, meg kell védeni az okmányt. Ez nem egyszerű dolog. Néha könnyebb azt megalkotni, mint jelenteni. A dolog lényege, hogy minden főnöknek, az eseményekre vonatkozó egységes nézetek mellett, megvan a saját szubjektív nézete is, amely az illető jellemétől és attól függ, hogy a végbemenő eseményeket hogyan érti meg. A jelentőnek kiválóan kell ismerni a jelentés tárgyát, meg kell győződve lennie saját igazáról, és akárhogy forgatjuk, bátornak is kell lennie, hogy kiálljon és tudományosan bizonyítsa a törzs nézeteit az előljáró előtt. Magától értetődik, hogy az egyszemélyi parancsnoki rendszer figyelembevételével, a saját álláspontja mellett csak az ésszerűség határáig lehet kiállni.

Előfordult, hogy a jelentés jól előkészítettnek és bizonyítékokkal kellőképpen alátámasztottnak látszott, igazságában a hadműveleti tisztek nem kételkedtek. Mégis, amikor a jelentést fogadó előljáró parancsnok feltett egy

kérdést, nem értett egyet másokkal, egész másképp fejtette ki véleményét, és a jó jelentésből (lehetett az hadművelleti terv, az események értékelése vagy valamilyen más fontos kérdés) semmi sem maradt meg. Ilyen esetekben két oka lehetett a sikertelenségnek. Vagy nem elemezték kellő alaposséggal a probléma nézőpontjait, a főnök észrevette a hiányosságot és szétrombolta a gyenge alapokra épített jelentést, vagy a jelentő egyszerűen képtelen volt bebizonyítani a törzs nézeteinek helyességét.

Sok baj származott az olyan szakemberek jelentéseiből, akik „szerelmesek” voltak saját fegyvernemükbe, és be kell vallani, véleményüket gyakran az egyoldalúság jellemezte. A törzsnek ezt figyelembe kell venni, és a parancsnoknak vagy más vezető személynek a valóságos helyzetet kell jelenteni. Ellenkező esetben sok időt kell a meggyőzésre fordítani.

Nagyon emlékezetes erre vonatkozóan egy, 1946-ban meghozott elhatározás. A május elsejei díszszemle után — mint ismeretes ez haditechnikai bemutató is — Voronov tüzérségi főmarsall egyedül maradt Sztálinnal, és sikerült meggyőznie őt egy különleges tudományos intézet — a tüzér tudományos akadémia létrehozásának szükségességéről. Sztálin, aki szerette a tüzérséget és a „háború istenének” nevezte — anélkül hogy kikérte volna valakinek a véleményét e szervezet megalakításának célszerűségéről —, beleegyezett a dologba. A vezérkar, amelynek kötelessége lett volna a szóban forgó tudományos akadémia felállítása, ezzel határozottan szembehelyezkedett. Az volt a véleménye, hogy az eddigi rendszer egyáltalán nem fékezte a tüzérelmélet fejlődését, és hogy a tüzérségi technika tökéletesítését, valamint a harci alkalmazásuk alapjainak fejlődését a tudományos központok, a katonai akadémiák, a tüzér főcsoportfőnökség és más főnökségek szoros kapcsolatai a csapatokkal segítették elő. Érthetetlen volt számunkra, hogy ilyen hirtelen miért szükséges tüzér tudományos akadémia, és miért nem páncélos vagy például repülő tudományos akadémia. Hiszen a harckocsik és a repülőgépek semmivel sem játszottak kisebb szerepet a háborúban, és a technikájuk mennyivel bonyolultabb volt, mint a tüzérségé. Sztálinnak azonban senki sem tudta be-

bizonyítani e rendszabály kétes voltát. Az igazat megvallva, komoly bizonyítékot senki sem tudott felsorakoztatni ellene. A tűzér tudományos akadémiát szeptemberben létrehoztuk. Megalakult egy nagy szervezet elnökkel, alelnökkel és más magas, a helyhez illő beosztású személyekkel az élen. Tudományos intézeteket adtunk át neki, és újakat hoztunk létre. Megkezdték a munkát... Amikor azután eltelt annyi idő, amennyi elegendő volt az első következtetések levonásához — az akadémiát feloszlattuk.

Azoknak az embereknek, akik az okmányok készítésén dolgoznak, megvannak a maguk kis műhelytitkaik. Például, ha az idő engedi, nem kell az okmányt megírása után azonnal referálni. Néhány órára jó félretenni, de ha nem olyan sürgős, még jobb, ha másnapig „fektetjük”. Hogy miért? Mert tiszta fejjel elolvasva, majdnem mindig javítunk benne, néha pedig (voltak ilyen esetek is) teljesen át is kell dolgozni.

A háború idején a főhadiszállásra és a legfelsőbb főparancsnoknak csak tájékoztató okmányokat küldtünk: jelentéseket, összefoglaló jelentéseket és helyzettérképet. A jóváhagyásra és aláírásra váró okmányokat személyesen jelentettük, csak a kevésbé fontos okmányok szövegét olvastuk be a közvetlen telefonba. Az okmányokat a vezérkari főnök írta alá. A gyakorlat bebizonyította, hogy az alapvető okmányok jóváhagyásának ilyen rendje a leghelyesebb. A szóbeli jelentésnél lehetőség van a kiegészítő magyarázatra (az okmányban nem lehet mindent leírni), lehet válaszolni a felmerült kérdésekre. Végül, ha az okmány nem érett meg az aláírásra, a szóbeli jelentésnél tisztázni tudjuk, miként kell azt átdolgozni. Ezenkívül a főnök is, meg a jelentést tevő személy is időt takarít meg. Az elsőnek nem kell terjedelmes utasításokat adni az okmányra vonatkozóan, a második azonnal hozzákezdhet az okmány átdolgozásához, nem kell várni, amíg visszakerül. Itt most természetesen a törzsről van szó. Más intézményeknél, különösen a polgári hivataloknál ez a rendszer valószínűleg nem mindig megfelelő. Ahol az okmányokat szakmai értekezleteken vitatják meg, ott ez a módszer nem állja meg a helyét, mivel az okmányokat az értekeztet előtt készítik el és adják ki.

Az okmányt végül jóváhagyják. „Alá van írva, egy gonddal kevesebb.” Nem, ez a mondás ránk nem illik. Az okmányt a legrövidebb idő alatt, a titoktartás szabályainak teljes megtartása mellett, el kell juttatni a végrehajtókhoz. Sőt, ennél többet kell tenni, meg kell győződni, hogy az okmányban rögzítetteket helyesen értik-e és pontosan fogják-e végrehajtani. Ez szintén a törzs feladatai közé tartozik...

A különböző államokban, így nálunk is, a vezérkarok szervezetei hosszú idő alatt alakultak ki. Mivel a vezetési folyamatok automatizálása csak a közelmúltban kezdődött meg, e hatalmas, sokirányú, bonyolult munkát csak tábornokok, tisztek és más kiszolgáló személyzet hatalmas közösségével lehetett elvégezni. Ilyen bonyolult szervezet munkájának hatékonysága nagyon sok tényezőtől függött, de legelsőben is a munkatársak képzettségétől és munkastílusától.

Minden embernek — képzettségétől, tapasztalatától és jellemétől függően — kialakul a saját munkastílusa, vagyis az a bizonyos munkarend, munkamódszer és eljárás, amelynek segítségével munkáját a legmagasabb színvonalon és a legrövidebb idő alatt elvégezheti. A vezetés bármely szervének van ilyen stílusa, többek között a törzsnek is. Ennek alapja a lenini munkastílus — alkotóan alkalmazva a hadügyhöz és a csapatok vezetéséhez. A háború éveiben a törzsek munkastílusával szemben különösen szigorúak voltak a követelmények.

A szolgálat terén szerzett tapasztalataim alapján bizton állíthatom, hogy a szovjet vezérkariak kiirtották a szervezetlenséget, az aktatologatást, a bürokratizmust és a rossz munka hasonló ismérveit. A törzsmunkásoknál és az egész közösségben mindig az első helyen volt a politikai meggyőződés, a kommunista elviség és a széles körű tudományos felkészültség. Ezek a minőségi mutatók határozták meg a munkastílust.

Szilárd meggyőződés a párt politikájának igazáról, a marxi—lenini elvekbe vetett hit, a szovjet hazafiság — íme azok a sarkalatos jellemvonások, amelyek meghatározzák a vörös parancsnok, pártunk minden tisztjének arculatát. Ezek mindig zálogai voltak és lesznek a jövőben is

annak a célnak, amiért az ember feláldozhatja erejét, tehetségét, és ha kell, életét is.

A törzsbeli tiszték megbízhatóak arra, hogy fontos feladatokat oldjanak meg. Még inkább így van ez a vezérkar tisztjeivel. Felelősségteljes munkát végeznek, nagyon sok függ politikai arculatuktól és jellemüktől. Úgy gondolom, felesleges magyarázni, miért nem lehet helye a törzskarban a siránkozóknak, a fecsegőknek, azoknak, akiknek érzései túlsúlyban vannak józan eszük felett, akik hajlamosak a vodka ivására, és a szoknyavadászoknak. Ez azonban mind nem azt jelenti, hogy jó törzsmunkások csupán az élettől elszakadt aszkéták lehetnek. Az élet szeretete és az erkölcsi szabadosság azonban különböző fogalmak.

A gyakorlat arról tanúskodik, hogy a törzsbeli munka régen néhány sajátos követelményt támasztott és támaszt ma is az emberekkel szemben. Például, a törzs állományába olyan személyeket kell kiválasztani, akik nemcsak a hadügy kérdéseit ismerik jól — ez nem elegendő —, hanem olyan embereket, akik tudományosan képzetek és elemző módon gondolkoznak. Természetesen, a mi parancsnokaink, akiknek megvoltak ezek a tulajdonságaik, rendszerint kiváló törzsmunkásokká is váltak. De lehet mondani számtalan példát arra is, hogy amikor a jó ezred- vagy hadosztályparancsnok a sors akaratából a törzsbe került, bizony nem találta a helyét. Néhány elvtársnak egyszerűen nem volt türelme és kitartása, ami pedig nagyon fontos tulajdonsága a törzsmunkásnak; az ő dinamizmusának mindenekelőtt gondolatokban kell megnyilvánulnia. Más típusú embernek nagyon nehéz felcserélni a lőteret, gyakorlóteret, a páncélos gyakorlópályát az asztallal, papírral és térképpel. Egyszerűen, számolni kell a törzsszolgálat sajátosságaival.

A szovjet emberek, még inkább a kommunisták helyes munkastílusának egyik legfontosabb ismérve az elvhűség, vagyis bármely kérdést a párt politikája által vezérelve oldanak meg, és a közös ügy érdekeiből indulnak ki.

Az elvi megalapozottság szintén a lényeg megragadásának képességét jelenti, a gyökerek vizsgálatát, azt, hogy az illető nem vész el a részletekben, nem engedi, hogy magukkal sodorják a folyó ügyek, van érzéke az új iránt, és

nem kullog az események után. Az elvhű tiszt nézetei mindig szilárdak. Bármilyen kérdést is old meg, mindig csak az ügy érdekéből indul ki. Az ilyen tiszt igényes önmagával, és igazságos, kérlelhetetlen a könnyítésekkel szemben. Nem illő dolog — mondjuk —, ha a szaktiszt akarva vagy akaratlanul felnagyítja fegyvernemének szerepét, az iránytiszt pedig azon csapatok jelentőségét, amelyek mellett ő tevékenykedik. Ilyen tiszt rendszerint nem tud tárgyyszerű következtetéseket levonni; veszélyes kiküldeni ellenőrzésre, mivel a tényeket nem képes elfogulatlanul vizsgálni. Azt hiszem, sürgősségtelen róla beszélni, hogy az efféle embereknek a törzsben nincs maradásuk. Az első könyvemben már szoltam azokról a vezérkari tisztekről, akik az arcvonalban a hadosztályoknál és ennél magasabb parancsnokságoknál munkálkodtak. Végeredményben elvhű emberek voltak. Ameddig ez a közösség ki nem alakult, egyeseket el kellett mozdítani e beosztásból, főleg azért, mert az eseményeket és tényeket a kívülálló szemével nézték, és úgy értékelték, hogy az ne ütközzék a helyi parancsnok véleményével. Vagy, ami még ennél is rosszabb, arra törekedtek, hogy „arra forduljanak, amerről a szél fúj”.

Szerencsére, ilyen ember nem volt sok. A vezérkar tisztjei a háború éveiben kiérdemelték az elismerést. Íme egy példa. Reznyikov alezredes bátran jelentette a vezérkarnak Gordov altábornagy, parancsnok helytelen cselekedeteit. Jelentése alapján a Nyugati Fronthoz kiszállt az Állami Honvédelmi Bizottság különleges bizottsága, amelybe e sorok írója is beletartozott. Reznyikov jelentése nemcsak beigazolódott, hanem újabb, nagyszámú hiba feltárását tette lehetővé. A bizottság munkája alapján az Állami Honvédelmi Bizottság különleges rendeletet adott ki, amelyben értékelte a Nyugati Front csapatai tevékenységét és komoly szervezési következtetéseket vont le ebből.

A jó minőségű munka mindig is mércéje volt a vezérkari tiszt felkészültségének, jóllehet ennek nincs és nem is lehet pontos ismérve. Hiszen a törzsbeli tiszt munkája nem

roznak meg. Ő nem produkál olyan technikai vagy szellemi értékeket, mint valamiféle műszaki berendezés feltalálója vagy irodalmi mű megalkotója... A magas szintű törzsek tisztjeinek jelentős része, ha nem a többsége, nem ad kész terméket a parancsnokságnak, csak résztvevője valamely okmány összeállítása folyamatának, és itt is csak a saját szakterületén belül dolgozik. Sőt, ennek a munkának a végeredményét az a harc, hadművelet, gyakorlati munka szabja meg, amely a törzs által kidolgozott okmányok alapján megy végbe. A sokéves tapasztalat azt bizonyítja, hogy a törzsbeli tiszt csak egy sor követelménykomplexum végrehajtása után képes kiváló minőségű munkát végezni. Melyek ezek a követelmények?

A háború éveiben a vezérkarnál az első helyre került az embernek az a képessége, hogy felfogja valamely jelenség vagy esemény kifejlődésének irányzatait, és megértve ennek lényegét, előre lássa, hogy e fejlődés hova vezet. Az előrelátás nemcsak a parancsnokoknak, hanem a törzsbeli tiszteknek is egyik legfontosabb tulajdonsága. Ellenkező esetben a hadműveleti tiszt az események gépies rögzítője lesz, és lemarad fejlődésüktől. 1941-ben, a háború első hónapjaiban, amikor az események gyorsan és nem a mi javunkra fejlődtek, sok direktíva és intézkedés lemaradt az eseményektől, és csapataink nem tudták végrehajtani. Ez nem a vezérkariak katonai képzetlensége miatt történt így, hanem mert nem voltak pontos adataink a saját és az ellenséges csapatok elhelyezéséről, és a háború első napjaiban egyszerűen nem hittük, és ebből fakadóan nem láttuk előre, hogy az események részünkre ilyen kedvezőtlenül alakulnak. Néhány keserű hónapra volt szükség, hogy gyakorlatot szerezzünk az események előrelátásában, és ezután elvileg a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és szerve, a vezérkar idejében elemezte a helyzetet, kellő időben tett javaslatot az elhatározásra, amelyet ugyancsak kellő időben meghoztak.

A következő fontos tényező, amely meghatározza a törzsbeli tiszt munkájának minőségét — a parancsnoknak előterjesztett következtetések, javaslatok és elképzelések megvalósíthatósága. A hadműveletiek ezt különösen jól megjegyezték maguknak. Tudva tudták, hogy a szép nyi-

lak a térképeken semmit sem érnek, ha az elgondolásnak nincs valóban létező anyagi bázisa, ha szervezetileg nincs megbízhatóan előkészítve.

A háború időszakában a vezérkarhoz százával érkeztek a javaslatok katonai és polgári személyektől Leningrád ostromzár alóli felmentésére, Szevasztopol védelmére, a németek szétzúzására Moszkvánál és Sztálingrádnál, és sok más, a háborúval kapcsolatos kérdésekre. E javaslatok tiszta szívből jöttek, átítatva a haza sorsán érzett aggodalommal, s az ellenség minél hamarabb történő megsemmisítésére irányultak. De a javaslatok nagy része egyszerűen valószerűtlen volt, mivel szerkesztőik nem ismerték a tartalékok valóságos helyzetét, nem voltak tájékozottak csapataink állapotát illetően. Akadtak azonban olyan javaslatok is, amelyeket részben vagy teljes egészében elfogadtunk, ezek főleg technikai kérdésekre vonatkoztak.

Időnként, de nem gyakran, a frontok és a hadseregek javaslatait is elutasították. Ezek nem a képzelet szülöttei voltak. Ellenkezőleg, úgy látszott, hogy a parancsnokok és törzseik mindent megfelelően mérlegeltek. Azonban ők is hibáztak, mert például felnagyították a főhadiszállás lehetőségeit. A vezérkart a szó szoros értelmében lenyűgözte az a ritka szép formájú, és elgondolásának eredetiségét illetően nagyméretű hadművelet, amelyet Rokosszovszkij és törzse terjesztett fel a Belorussziában levő ellenség szétverésére. A kiváló hadvezér úgy gondolkozott, hogy a Minszktől keletre elhelyezkedő „Közép” hadseregcsoport főerőit nyugatról meg kell kerülni. Ennek érdekében azt javasolta, délről Poleszje alól kell támadni, hogy kijussanak a német fasiszta csapatok hátába Kobrin, Szlonyim, Sztolbci terepszakaszra, azután egyidejű találkozó csapásokkal kell megsemmisíteni az ellenséget. Való igaz, hogy az ilyen elgondolás megvalósítása nagy hadászati eredményt hozott volna számunkra. A vezérkar hadműveleti tisztjei, miután kézhez kapták Rokosszovszkij javaslatát, pontos számvetést végeztek az erre a célra igénybe veendő erőkről és eszközökről. A számvetések bebizonyították, hogy az ország a szükséges erőket képtelen előteremteni. Antonov ezt jelentette a főhadiszállásnak, és a tervet átdolgozták.

A háború éveiben a jól dolgozó törzseket a mintaszerű törzsokmányolás is megkülönböztette. Mint valami tükör, pontosan mutatta a csapatok vezetését szervező és végrehajtó parancsnokok és főnökök munkáját. A vezérkar hadműveleti tisztjei már a külső formájából megállapították, hogy a szóban forgó okmány honnan érkezett. Természetesen, mindennél fontosabb volt a tartalma. Kialakultak az okmányokkal szembeni elengedhetetlen követelmények. A törzs bármely vezetési szintre küldött okmányának meggyőzőnek, alátámasztottnak kellett lennie, világos nyelvezettel és szabatosan megírva, minden magyarázat szükségességét kizárva, minden eligazítás nélkül, magától értetődő módon. Röviden szólva — a gondolat világossága, kifogástalansága volt a fontos. Az olyan okmányok után, amelyek ennek a követelménynek nem feleltek meg, rendszerint pontosító és módosító magyarázatot kellett küldeni. Az ilyen okmányt nem tisztelték, és rendszerint rosszul is hajtották végre.

Ismeretes, hogy a rövid okmány értékesebb, mint a hosszú. Ezért minden törzsbeli tisztnek meg kellett tanulni a rövid okmány összeállítását. Ennek a követelménynek eleget tenni azonban nem volt könnyű. Könnyebb hosszsan, mint röviden írni. A hadügyben azonban a rövidség fontos dolog. Ha a főhadiszállás és a vezérkar háború éveiben készült direktíváit vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy kevés kivétellel egy-két oldal terjedelemben készültek.

Érthető, hogy a törzsekben nem lehet mellőzni a terjedelmes okmányokat sem. Ezek különböző tervek, hadműveleti és felderítő jelentések, valamint magyarázó és tájékoztató okmányok. Nem ezekről, hanem a végrehajtást elrendelő okmányokról van szó, jóllehet az előbbiekkal szemben is ugyanolyan követelmények vannak.

A háború éveiben a magasabb szintű törzsekben, többek között a vezérkarnál is, olyan szabály alakult ki, hogy a fontosabb okmányokat a törzsekben dolgozó főnökök írták meg, illetve készítették el. Az okmányt nem adták le a besorozott tiszteknek, hogy azután ugyanezen az úton visszakérüljön a végrehajtást elrendelőhöz. Ez meglehetősen sok időbe tellett, és gyakran eltorzult a vállalkozás koncepciója. Végeredményben, ha a főnök személyesen készítette el

az okmányt, sokkal kevesebb időt fordított rá, mint a beosztott által elkövetett hibák és rosszul értelmezett gondolatok kijavítására. Amellett a törzsben dolgozó főnököknek azért is célszerű volt ezeket az okmányokat személyesen kidolgozni, mert az önálló és alkotó gondolatokra serkentette őket. Magától értetődően, az elmondottak nem azt jelentik, hogy a főnöknek mindent saját magának kell megoldani, mert ez a legrosszabb véglet. A főnök legfontosabb feladata — a munka megszervezése, irányítása és ellenőrzése. A taggyűléseken sokszor emlegettük Lenin szavait:

„Nálunk, a kommunisták közül még csak kevesen értik a vezetés igazi feladatát: nem arra kell törekedni, hogy »egyedül« csináljanak meg »mindent«, nem nekirontani és kudarcot vallani. Nem kell húsz dolgot is elkezdni és egyet sem befejezni, hanem ehelyett tíz és száz segítő munkáját kell ellenőrizni . . .”²⁹

A háború körülményei még jobban aláhúzták a törzsek főntebb említett munkastílusának ama jellemző és elidegeníthetetlen ismervét, mint a főnöknek saját magával és beosztottaival szembeni magas követelménytámasztást. A követelménytámasztás alapja mindenkor a parancsok és utasítások szigorú és feltétel nélküli végrehajtása, azoknak a kérdéseknek a mélyreható ismerete volt, amelyekért a törzsbeli tiszt viselte a felelősséget; olyan hivatásbeli készségekkel kellett dolgoznia, amelyek a tökéletesség fokán vannak. Semmilyen követelménytámasztásról nem lehetett szó abban az esetben, ha nem az ügy érdekeit képviselte a tett, ha a tiszt abból indult ki, hogy a logika és józan ész figyelmen kívül hagyásával a feladatot „ahogy én akarom” szabálya szerint oldja meg. Aki maga nem hajtja végre a parancsot, semmilyen erkölcsi alapja sem lehet arra, hogy követeljen.

A háború tele van fordulatokkal, esetenként rendkívül szélsőséges jellegűekkel. Ezért nagyon-nagyon fontos, hogy a követelménytámasztásnak semmi köze se legyen a durvasághoz. Az emelt hang a törzsben elfogadhatatlan. Itt ésszel kell dolgozni és nem torokkal. A legnagyobb tiszteletnek a követelménytámasztó, de igazságos parancsnok

örvend, aki nem engedi meg magának a beosztottaival való kiabálást, nem alázza meg őket, mindenkor számít javasla-
taikra. A háború éveiben sok törzsbeli tiszttel találkoztam,
illetve volt dolgom. Nagy többségükben ilyen parancsno-
kok voltak. Elsősorban olyan jeles katonai vezetőket kell
idesorolni, mint Vaszilevszkijt, Tolbuhint, Antonovot, Ma-
linyint és még sokan másokat, akiknél a magas követel-
ménytámasztás a jószívűséggel, az alárendeltek tiszteleté-
vel és róluk való gondoskodással társult.

A vezérkar és más törzsek taggyűlésein és értekezletein
kiváltképp nagy figyelmet szenteltek a törzsbeli tisztek
munkájában a rátermettségnek. A rátermettséget úgy te-
kintették, mint a lenini munkastílus elengedhetetlen fel-
tételét. Ismeretes, hogy Lenin milyen nagyra értékelte a
pártmunkásoknál, a tanácsi dolgozóknál és a katonáknál a
bátor gondolatokat és ama képességeiket, hogy egyesíteni
tudják a forradalmi lendületet a fáradságos szervező mun-
kával.

A rátermettség — nagyon tartalmas és tág fogalom. Az
ügy ismeretéből, a munkában való konkrétságból, meg-
bízhatóságból, pontosságból, szolgálatkészségből és még
sok másból tevődik össze. A törzsbeli tiszt rátermettségé-
ről szólva, én mindenekelőtt azt a képességét emelném ki,
mennyire képes arra, hogy operatíván jusson a konkrét
helyzetnek megfelelő elhatározásra. A háborúban a dön-
tést — a csapatok vezetésének alapját — mellőzni lehetet-
len. A törzsben, a harc vagy hadművelet közvetlen veze-
tésén kívül, a harci okmányok kapcsán is elhatározásra
kell jutni, amely okmányok a célból készülnek, hogy a ve-
zetést biztosítsák. Nagyon rossz, ha az ember bármely kér-
désben mellőzi a döntést. Ebben az esetben az okmányt
úgy „átpasszolják”, mint a futball-labdát, egyik végrehaj-
tótól a másikhoz, amely utóbbit a tájékoztatók, utasítások
és rendelkezések valósággal elárasztják. Az ilyen munka-
stílus nem a rátermettek jellemzője, és az apparátus ilyen
esetben hiábavaló, meddő munkát végez.

A munkára való rátermettség a harc vagy hadművelet
jelenségeinek lényegébe való behatolás készségét tételezi
fel, kifejlődésük lehetőségének előrelátását és azon eszkö-
zök meghatározását, melyek segítségével a szükséges

irányba lehet terelni az eseményeket. Ezért a hozzáértés nem tűri a felületességet, a „vaktában való nekivágást”, a fegyveres küzdelem törvényeinek, a had- és más tudományok következtetéseinek és ajánlásainak ismerete és alkotó módon való alkalmazása nélküli munkát, a szűklátókörűséget.

Kevés haszon volt azokból a tisztekből is, akik mindent terjengősen, részletesen bíráltak el, de a saját feladatukat gyengén ismerték és rosszul oldották meg. Ezzel együtt a jó elhatározás is csak szándék marad, ha megvalósításához nem szervezték meg az élő, gyakorlati munkát. Következésképpen, a rátermettség — a szó és a cselekvés, az elmélet és gyakorlat egységét tételezi fel. Rátermettnek lenni annyit jelent, mint képesnek lenni a megszabott feladatot a végrehajtásért folyó állhatatos harccal támogatni.

Úgy gondolom, felesleges magyarázni a tervszerűség jelentőségét. Nemcsak a törzsbeli tisztek, hanem mások is világosan értik, hogy terv nélkül egyetlen nagy munkát sem lehet sikeresen végrehajtani. A törzsben a terv megakadályozta, hogy a mindennapi események sodrása irányítsa a tevékenységet, kizárta a párhuzamosságot a tisztek, osztályok, csoportfőnökségek munkájában, elősegítette az erők és eszközök helyes elosztását.

Végül, a rátermettség mindenkor feltételezte a szervezettséget, azon idő teljes értékű kihasználását, amely a törzsben a munka végzéséhez rendelkezésre áll. Az úgynevezett cigarettaszünetek, a felesleges telefonbeszélgetések, az adatokért való járkálás nem a rátermettség mutatói a munkában, ezeket teljes egészükben kiküszöböltük. Saját és mások idejének, valamint munkájának megbecsülése, a napirend szigorú megtartása, mindennek idejében történő elkészítése, az események megelőzése, nem pedig az utánuk való kullogás — íme ezek a törzsbeli tisztek rátermett voltának mutatói, amelyet akkor megszilárdítani igyekeztünk. Egész életre szóló példaképeim a háború éveiben a vezérkar hadműveleti és más csoportfőnökségein dolgozó elvtársak, akik kitűntek odaadó rátermettségükkel és a szovjet haza iránti köteleesség önfeláldozó teljesítésével.

A gyakorlati életben felelős embernek azt tartják, aki nek magas beosztása van. Ez abból az érzésből fakad, hogy

tiszteljük azt, aki a nép érdekeiről gondoskodik, ezekért munkálkodik és harcol, aki magas állami vagy katonai tisztséget tölt be. A felelősség azonban kiterjed mindazokra az emberekre is, akik hasznos tevékenységet folytatnak, és törvényszerűen össze vannak kapcsolva egy bonyolult, de feltétlen szükséges követelményrendszerrel. A kapott feladat hibátlan végrehajtásáért érzett felelősség minden ember munkastílusának fontos eleme, a törzsbeli tisztek-nél pedig, ahol a feladatkör szigorúan el van határolva, különösen fontos tényező.

Bármely nagy törzsben hatalmas munkát végeznek a csapatok harctevékenysége irányításának érdekében, nagyon sok okmány, főleg elemzés, tájékoztató, számvetés, összehasonlítás, feljegyzés, létszám-, fegyverzet- és más anyagkimutatás készül, amelyet a szerkesztőjén kívül senki sem ellenőriz. Erre egyszerűen nincs lehetőség. Egy kis gondatlanság, egy helytelen szám jóvátehetetlen hiba forrása lehet az elhatározásban, mivel az elhatározás megalakítása az illető jelentése vagy az elkészített számvetések alapján történik. Íme, a törzsbeli tiszt ezért ellenőrzi többször, teljes felelősségérzettel, személyesen, minden unszolás és figyelmeztetés nélkül a végrehajtandó munkát, egyezteteti tevékenységét és döntését, akivel csak kell, nem sajnálva erre saját idejét. A felelőtlen emberek sokáig nem maradhattak meg a törzsekben. Két-három elkövetett hiba arra készteti a főnököt, hogy fontos feladattal ne bízza meg ezeket az embereket, a következőkben pedig, hogy megváltják tőlük.

Az úgynevezett saját magukat fedezőket szintén a csekély felelősségérzetű emberekhez soroltuk. Azért, hogy szándékosan kedvében járjanak valakinek, vagy bebiztosítsák saját magukat a kellemetlenségekkel szemben, képesek voltak megtéveszteni a főnököt a helyzetről, és megnehezíteni helyes döntésének kialakítását. Egy ilyen emberrel nekem is össze kellett ütköznöm a háború éveiben. A hadtápnál ebben az időszakban „felduzzasztási” irányzat uralkodott. A főhadiszállás ezeket a szerveket csökkentésre, vagy ahogy akkor mondtuk, megtisztításra kényszerítette. A főhadiszállás ilyen megtisztításra adott feladatot a vezérkar egyik tisztjének, aki a hadtápszervek és

-intézetek szervezési csoportját irányította (és megjegyzem, a munkáját jól ismerte), vagyis olyan utasítást kellett kidolgoznia, hogy hol, mit kell egyszerűsíteni és csökkenteni. A tiszt és csoportja viszonylag hosszú, a hadművelleti területen végzett munka után (úgy látszik valakinek kedvét keresve) olyan csökkentési javaslatot terjesztett elő, amely láthatóan aláásta volna hadtápszerveink harcképességét. A vezérkari főnök az ilyen megoldást felelőtlennek minősített, és a tisztnek el kellett hagyni a vezérkar épületének falait.

Már említettem, hogy a törzsbeli tiszt, de különösen a vezérkar beosztottja nem lehet csupán az események rögzítője, az adatok egyszerű gyűjtője, az utasítások gépies végrehajtója. Alkotó érzékének is kell lennie. Szabályzataink feltételezik, szükségesnek tartják és megkövetelik a katonától a kezdeményezőkézséget. Ez azt jelenti, hogy a tiszt munkájának alkotója és mestere, s bármilyen kicsi vagy nagy is ez az alkotás, ebbe a munkába kell beleadnia minden tudását és tapasztalatát, valami újat kell teremtenie. Természetesen, ez nem egyszerű dolog, nem minden munkában lehet újat találni és javasolni. Kezdeményezni is csak ésszerűt lehet, mint ahogy a szabályzatok ezt rögzítik is; alkotni kell, és nem „elkövetni” valamit. Ezt azért említem meg, mert a katonai valóság nagyon szerteágazó, és minden okos, tevékeny tiszt számára széles körű alkotási lehetőséget biztosít.

A háború éveiben a hadművelleti, a szervezési tiszt vagy a törzsnek bármely tisztje köteles volt belevinni a saját „egyéniességét” minden komoly munkába, különösen a hadművellet lefolytatásának elképzeléseibe, amelyeket a többi eseményekkel összhangban kellett vizsgálni, tovább fejleszteni, és a gyakorlatban megvalósítani. A kijevei hadművellet idején, 1943 őszén Ribalko tábornok gárda-harckocsi-hadserege törzsének tisztjei természetellenes dolognak tűnőt javasoltak. Azt, hogy az ellenség védelmét ne nappal, hanem éjszaka, bekapcsolt fényszórókkal és szirénákkal kell megrohamozni. Úgy tetszett, hogy ez a javaslat teljesen ellentétes a szabályzat előírásaival. Valójában azonban megegyezett a szabályzat szellemével, mégpedig azzal, ami a kezdeményezésre és a sablonosság kiküszöbölésére vo-

natkozott. A tisztek a hadsereg sávjában kialakult helyzetet pontosan ismerték, és helyesen cselekedtek. A roham sikeres volt. Az alkotó gondolkodás, önálló kezdeményezés egy másik példáját mutatta Batov tábornok a 65. hadsereg főcsapása irányának kiválasztásában, a „Bagratyion” hadműveletben, mocsaras, ingoványos területen. A váratlan-ság tényezőjének érvényesülésére alapozva alkották meg ezt az elhatározást, amely rendkívül hatékornak bizonyult.

Nagyon sok olyan példát lehetne még idézni, amikor parancsnokaink és törzseink öntevékenyséjük következtében sikereket értek el. Valaki ellene vetheti, hogy ezt meg lehet csinálni egy nagy törzsben, nagy dolgokban, ahol sok a lehetőség, de mit „kotyvaszthat” a tiszt valamely egyszerű törzsben? Határozottan kijelenthetem, hogy a törzsben a „szürke munka” is bőséges lehetőséget nyújt az alkotásra és a kezdeményezésre. A hadműveleti dolgokban egyetlen kérdést sem lehet jól megoldani alkotó gondolkodás nélkül, akár a hadművelet megtervezéséről, a hadművelet álcázásáról, erőviszony-számvetésekről, akár a terep felhasználásának munkálatairól legyen szó. A hadműveleti tisztek előtt feltárul annak lehetősége, hogy a saját csapatokból erőfölényt hozzanak létre az ellenség felett. És a felderítés kérdése? Itt is csak az alkotás és a kezdeményezés tudja biztosítani a szükséges adatokat, de a sablon és a primitívség kudarcra vezet. És vajon a szervezési tiszteknek kevesebb lehetőségük van a kezdeményezésre, bármely új szervezet felépítésének kidolgozása során, vagy amikor tökéletesítik a régi szervezeteket a korszerűbb fegyverzettel és technikával való ellátás kapcsán? Csak egy példát szeretnék felhozni a saját gyakorlatomból, amely egy új fegyver megjelenésével függ össze. E fegyverhez — az első látásra — nem rossz szervezetet hoztak létre. De miután az új fegyvert gondosan tanulmányoztuk és kipróbáltuk a gyakorlatban, anélkül hogy egyetlen emberrel is növeltük volna a létszámot, kétszeresére emeltük az alegységeknél a fegyverek mennyiségét.

Röviden szólva, minden körülmények között, bármely törzsmunkában van lehetőség az alkotásra és kezdeményezésre.

A háború éveiben a vezérkar napjai és éjszakái zsúfolásig tele voltak olyan munkákkal, amelyeket — sok egyéb dolog mellett — rendkívül gyorsan kellett elvégezni. Nagyon hamar észrevettük, hogy a gyors munka és a kapkodás a munkában — két különböző dolog. Sőt ezen ellentétes fogalmak közül a gyorsaság a barátja, a kapkodás az ellensége a törzsszolgálatnak. Az első minőségi tulajdonságra úgy tettünk szert, hogy azt a gyakorlati életben elsajátítottuk, majd gyakorlással megerősítettük. Az dolgozott gyorsan, aki arra készítette saját magát, hogy csak arra gondoljon, amivel foglalkozik, aki nem engedte, hogy figyelme más területre elterelődjék, aki gyors felfogású volt, és akinek minden szükséges dolog a keze ügyébe esett. Mellesleg szólva, a fegyelmezett ember, akinek szenvedélye a munka, olyan állapotban van, hogy nem hallja a szomszédok beszélgetését, a zajra sem figyel fel, teljes egészében beletemetkezik munkájába. A kapkodás — fogytékosság. Általában a rendszeretet híjával levő és lusta embereknel mutatkozott. Ezeket minden zavarta, nagyon sok időt elfecséreltek, semmit sem tudtak idejében elkészíteni. Ezért kapkodtak. Nem volt türelmük elmélyedni az események lényegében, hanem kaptak az első megbízhatónak tűnő ötleten, hibákat követtek el, és felületes következtetéseket vontak le. Nekem úgy tetszik, Alekszej Makszimovics Gorkij az ilyen emberekről mondta: „... Nem ezért gondolkodik és vizsgálódik, hogy az élet jelenségeit kutassa, hanem azért, mert siet gondolatainak csendes kikötőt találni, siet különböző vitathatatlan igazságokat lerögzíteni.” Mint mondtunk — a törzsben gyorsan, de nem kapkodva kell dolgozni.

A törzsbeli tiszt alkotó munkája egyenes arányban van azzal, hogy milyen a kapcsolata az élettel, a csapatokkal. A háború éveiben a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és a vezérkar nagy súlyt vetett arra, hogy a vezérkar tisztjei jól ismerjék a háború gyakorlatát. A vezérkar fontos beosztású tisztjei feltétlenül teljesítettek arcvonal-szolgálatot is. A csoportfőnökök idejüknek majdnem felét a csapatoknál és törzseknél töltötték. Egyes tisztok — a többek között e sorok írója is — időnként kimentek soron következő „csapatgyakorlatra” az arcvonalba, s csak né-

hány napot tartózkodtak a vezérkarnál. Némelyek kételkedtek, egyáltalán szükség van-e rájuk a vezérkarnál, nem akarják-e őket a frontnál „elsűtni”. Az ilyen gondolatok természetesen helytelenek voltak. A legfelsőbb főparancsnoknak erről is határozott véleménye volt. Nagy jelentőséget tulajdonított a törzsek és csapatok kapcsolatának, a csapatok elméletileg jól felkészült törzsbeli tisztekkel való megerősítésének, és többször megkérdezte, hogy a vezérkar fontos beosztású személyei milyen gyakran látogatnak az arcvonalba.

Sztálin személyesen csak 1943. augusztus elején utazott ki az arcvonalba. Akkor folyt a szmolenszki támadó hadművelet előkészítése a Kalinyini és a Nyugati Front erőivel. Ezeknek az erőknek fel kellett szabadítaniuk a Középorosz-hátságot, és szétverni az ellenséget Szmolenszk térségében. Továbbá ez lehetőséget nyújtott arra, hogy északról biztosítsuk a kurszki kiszögellésből támadó főerők (négy front) jobb szárnyát. Augusztus 3-án, amikor a Voronyezi és a Sztyeppi Front a Délnyugati Front jobb szárnyával együttműködve támadásba lendült Belgorod, Harkov irányában, a legfelsőbb főparancsnok megérkezett Szokolovszkij tábornokhoz, a Nyugati Front Jubnov körzetében levő harcálláspontjára. A frontparancsnok jelentette a helyzetet. Megvizsgáltuk a hadművelet megtervezésének és előkészítésének kérdéseit, különösen részletesen elemeztük a hadseregek, a tüzérség és a harckocsik feladatait.

Augusztus 5-én reggel Sztálin a Rzsev melletti Horosevo faluban, a Kalinyini Front harcálláspontján, találkozott a front parancsnokával, Jerjomenko tábornokkal. Itt is értékeltük a helyzetet, mind a két front, de különösen a Kalinyini Front hadműveleti tervét és az anyagi biztosítás kérdéseit. Többek között döntés született arra vonatkozóan, hogy a főcsapás irányában az áttörési szakaszon arcvonalkilométerenként 170 tüzesszökre kell növelni a tüzérség sűrűségét a másodrendű irányok rovására. A Kalinyini Frontot kiegészítőleg megerősítették Oszlikovszkij tábornok 3. gárda-lovashadtestével és repülőegységekkel.

Ezen a napon szabadult fel Orjol és Belgorod. Sztálin a fronttól a vezérkarhoz telefonált. A hívás — történetesen

— hozzám futott be. Parancsot kaptam egy dicsérő parancs előkészítésére. „Amint visszaérkezem — mondotta —, Antonovval együtt jöjjenek a főhadiszállásra, majd ott eldöntjük, hogy hogyan emlékezzünk meg erről a győzelemről.”

Véleményünk szerint, a legfelsőbb főparancsnok gyakrabban nem is utazhatott ki a frontokhoz. Felelőtlen könnyelműség lett volna, akár csak bizonyos időre is, otthagyni a legfelsőbb vezetést, és részkérdéseket megoldani valamelyik frontnál.

A legfelsőbb főparancsnok a teheráni, jaltai és potsdami konferenciákra is elutazott, de a haditevékenységek irányítását senkinek sem adta át. Mi úgy véltük, hogy — a háború körülményeire való tekintettel — döntése helyes, mert így mindig közvetlenül érzékelhette a háború, az arcvonalak tényleges helyzetét. Az élő valóságot számára olyan személyek biztosították, akiktől szigorúan követelt, és nem engedte, hogy Moszkvában üldögeljenek.

Sztálinnak az volt az elve, hogy az elméletileg jól felkészült törzsfőnökök sorait folyamatosan fel kell tölteni a gyakorlati munkával foglalkozók közül. A vezérkar nagyon sok tisztjét nevezték ki front- és hadsereg-törzsfőnökké. A törzseknek viszont a vezetésben nagy szerepük volt. A vezetési szinttől függetlenül, a törzsfőnök mindeütt a parancsnok első helyettese volt. Még a főhadiszállás győzelmi parancsait is két személynek, a parancsnoknak és a törzsfőnöknek címezték. Úgy gondoljuk, hogy ez is helyes volt, mert senki sem élt úgy benne a dolgokban, mint a törzsfőnök, hiszen minden más főnök csak egyirányú munkát végzett: a saját szakterületét irányította. Csak a törzsfőnöknek volt, és jelenleg is csak neki van joga a parancsnok nevében parancsokat adni az összes csápatoknak.

Békében, de különösen háborúban bármilyen szintű törzs munkastílusának megkülönböztető vonása — az éberség, a titkok megőrzésének készsége. Elengedhetetlen követelmény, hogy feleslegesen nem kell érdeklődni. Azt tudd, ami rád tartozik, és ezt tartsd magadban! Mint a szemed világára, úgy vigyázz az okmányokra! Ne vidd ki a törzs falai közül azt, amiről az irodában beszélgetnek!

A vezérkariak elméjükbe vették, hogy a túlzott tájékozottság bizonyos körülmények között bajt okozhat. Ezért a szolgálati ügyeket csak a törzsekben, és ott sem mindenütt és nem mindenkivel beszéltük meg. Kétes ismeretségeket nem kötöttünk. Az értekezleteken titkainkat nem cseréltük ki. Rádión és távbeszélőn történő beszélgetésekkor mindig arra gondoltunk, hogy az éterben és a vonalakon mindent le lehet hallgatni.

Ezek az alapigazságok minden tiszt előtt ismeretesek. Az alapigazságok megsértése, különösen a magasabb szintű törzsekben, súlyos következményekkel járhat. Téves egyes szűk látókörű embereknek az a véleménye, hogy az ellenség felderítése fontos adatokat csak a megkaparintott okmányokból, a törzsekbe beépült titkos ügynököktől képes megszerezni. Ez, bizony nem így van. Okmányokat megszerezni vagy még inkább a törzsbe beépülni — rendkívül nehéz dolog; a történelem folyamán ez csak nagyon kevés embernek sikerült. A felderítés az adatokat javarészt, a múltban is és ma is, rendszerint a sajtóból, a különböző fogadásokon megjelent ilyen vagy olyan beosztású személyek fecsegéséből és beszélgetéséből, a vonaton, repülőgépben, autóbuszon utazó, a mozikban és színházakban stb. levő jól értesült hencegőktől szerezte, illetve szerzi. A felderítés a tényeket szemenként gyűjti össze, utána összefoglalják egységes egésszé, elemzik, összehasonlítják, és így szolgál alapjául helyes következtetéseknek. Erről süketlen bővebben beszélni, mivel számtalan esetet részletesen leírtak az irodalomban.

Befejezésül arról szeretnék néhány szót ejteni, ami nélkül minden vállalkozás sikertelen — az ellenőrzésről és a végrehajtás felülvizsgálásáról. Ebben a vonatkozásban a lenini elvek általánosan ismertek, és itt semmilyen magyarázatuk nem szükséges. Csak megemlítem, hogy a főhadiszállás döntéseinek és utasításainak végrehajtásával kapcsolatos ellenőrzés a vezérkarnál a háború kezdetétől fogva mindig is a legfontosabb teendők egyike volt. A harctevékenységek körülményei rendkívül súlyosak voltak, világosan megmutatkozott, hogy a főparancsnokság sok utasítását abban az időben nem lehetett végrehajtani, illetve csak egy része teljesült, mégpedig nem egyes személyek

vagy csapatok rossz szándéka miatt. A továbbiakban a lankadatlan ellenőrzés, az ellenőrzés, és még egyszer: az ügyeknek az arcvonalakon való tényleges ellenőrzése — a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság és a vezérkar munkájának rendíthetetlen elveként honosodott meg. Az ellenőrzés biztosította az erő kifejtések összehangolását, ahogyan azt a hadművészet megköveteli. Az ellenőrzés ezenkívül feltárta a csapatok szükségleteit, a részükre nyújtandó segítség jellegét és nagyságát.

A jól kidolgozott direktívák, parancsok, tervek, más okmányok és utasítások előírásait pontosan és határidőre végre kellett hajtani, mert ellenkező esetben egy garast sem értek. Végeredményben, bármely okmány elkészítése csak a dolog kezdetét jelentette, a lényeg abban volt, hogy az elhatározás, amely benne foglaltatik, hogyan valósul meg az életben. Sajnos, a háborúban sok jó, szabályosan megtervezett hadműveletet nagyon rosszul vezettek, és voltak olyanok is, amelyek teljesen megghiúsultak. Ennek nagyon sok oka lehetett, de az alapvető ok a tevékenységek rossz megszervezésében és a helyi ellenőrzés hiányában keresendő.

Nemcsak „külső” ellenőrzésre van szükség, vagyis a területen, a csapatoknál és a szerveknél, ahol a parancs vagy terv végrehajtása történik. Feltétlenül szükség van „belső” ellenőrzésre is. Ez az ellenőrzés arra hivatott, hogy magában a törzsben figyelemmel kísérje valamely utasítás, okmány elkészítésének határidőit, segítséget nyújtson a rendszabályok és a hadműveletek tervét összeállító személyeknek, ellenőrizze az okmányok kidolgozását. Ilyen ellenőrzés nélkül hatékonyan tevékenykedni nem lehetett. Valamennyi, még az összehangolt, magas képesítésű közönséget vagy a legokosabb és a legfegyelmetesebb személyt is fentről ellenőrizni kellett. Ha nem így történt, akkor a hatalmas idővesztés vagy az alacsony színvonalú munka veszélye fenyegetett.

Az előzőekben elmondottak — vagyis a törzsek munkastilusa és munkamódszere, a csapatok vezetésével szemben támasztott követelmények, a törzsbeli tisztek szükséges szakképzettsége — alkotják, véleményünk szerint, a magas „törzskultúra” fogalmát.

Ez tehát a törzsszolgálatnak ama néhány kérdése, amely bennünket nyugtalanított a Nagy Honvédő Háború éveiben, amely életünk és munkánk volt, s amelyről szükségesnek tartottam néhány szót ejteni ebben a fejezetben. Számunkra a vezérkar az élet és a szolgálat nagy iskoláját jelentette. A vezérkar tisztjei katonai bölcsességet tanultak a főhadiszállástól és az Állami Honvédelmi Bizottságtól, ahol hazánk legkiválóbb állami és katonai vezetői munkálkodtak.

És a vezérkarnál, amely a törzsek ranglétrájának legmagasabb fokán állott, nemkülönben az összes többi törzsekben nehéz és felelősségteljes munka folyt a szovjet csapatok dicsőséges győzelmének megszervezése érdekében.

SZLOVÁKIABA A KÁRPÁTOKON
KERESZTÜL

Előttünk a Kárpátok hegylánca — A csehszlovák néphadsereg születésénél — Ludvík Svoboda — A szlovákiai helyzet — Beneš terve: mindenáron katonai puccs felé! — A főhadiszállás döntése a szlovák felkelésnek nyújtandó segítségről — Konyev és Petrov cselekszenek — Tűzön át a Dukalai-hágóhoz — A hegygerinc másik oldalán — A nép hősei és ellenségei — Áttörés

Az 1944-es év úgy került be a történelembe, mint a Vörös Hadsereg nevezetes hadászati hadműveleteinek éve. Azé a Vörös Hadseregé, amely akkor döntő győzelmet aratott a fasiszmus felett, és ezzel közelebb hozta az európai népek felszabadításának dátumát. Emlékszem, hogy az év elején, amikor csapataink majdnem minden arcvonalon előrenyomultak, a szovjet hadsereg vezérkari főnökének helyettese, Antonov magához hívatott. Kézbe vettem — mint mindig ilyenkor — a jelentéshez szükséges dossziét, és Antonov irodájába siettem. Alekszej Innokentyevics nyomban elkezdte mondanivalóját. Szokás szerint nem volt bőbeszédű. Röviden kifejtette, hogy Beneš csehszlovák kormánya értesítést küldött a németek elleni fegyveres ellenállás lehetőségéről Szlovákiában. Segítségre van szükségük, s ezt tőlünk kéri.

A segítségkérés magától értetődőnek tetszett, hiszen a csehszlovák kormány a Szovjetunió szövetségese volt. Moszkvában csehszlovák katonai misszió működött Píka tábornok vezetésével. Ez a kérdés azonban arról tanúskodott, hogy valami lényegesen új jelenségről van szó. Beneš kormánya első ízben beszélt a német fasiszta diktatúrával szembeni fegyveres ellenállás lehetőségéről Szlovákiában. Eddig hasonló elgondolással nem találkoztunk sem a londoni csehszlovák hivatalos személyiségekkel folytatott megbeszéléseken, sem Píka moszkvai missziójával folytatott levelezésekben, pedig Píka gyakran fordult a vezér-

karhoz különböző kérdésekkel. Eddig Beneš kormányának valamennyi képviselőjénél változatlanul megfigyelhető volt az a titkos törekvés, hogy ne engedjék széleskörűen kibontakozni a csehszlovák antifasiszta mozgalmat. Beneš és kormányának tagjai előrelátó és tapasztalt emberek voltak, akik kitűnően megértették, hogy a burzsoá köztársaság számára milyen veszélyt jelent a nép erejének cselekvésre ösztönzése. Hogy megakadályozzák a népharag testet öltését, a burzsoá politikusok arra törekedtek, hogy az ország felszabadításának feladatát a tömegek általános fegyveres felkelése nélkül oldják meg. Ilyen esetben viszont miben reménykedtek?

Mintha erre a kérdésre válaszolna Antonov, amikor azt mondta, hogy a Beneš-kormány Szlovákiában a fegyveres felkelés alapvető erejének a szlovák hadsereget tartja, és 'alkalmasint nem tervezi felhasználni a néptömegeket a hitleristák ellen. Valószínű attól félnék, hogy a felfegyverzet nép saját szabadságát vívja ki. Ebben az esetben az a veszély fenyegette a burzsoá minisztereket, hogy elvesztik politikai vezető helyzetüket, s az az irigylésre nem méltó távlat nyílik, hogy hátul fognak kullogni a haza felszabadító mozgalmában. Beneš hívei arra számítottak, hogy a szlovák hadsereg vezető főtisztjeivel minden nehézség nélkül meg tudnak egyezni.

A szlovák hadosztályok azonban nem voltak feltöltve, és ráadásul fegyverzetük is gyenge volt. Sikeresen ellenállni a hitlerista csapatoknak — erre nyilván nem voltak képesek. Íme, ezért fordult a csehszlovák kormány a Szovjetunióhoz, hogy nyújtson segítséget csapatokat és fegyvert illetően. A csehszlovák kormány azt kérte, amint nekem Antonov mondta, hogy a felkelés kezdetére Szlovákiába juttassunk el 50 000 lövészfegyvert, a Szovjetunióban megalakított csehszlovák ejtőernyős deszantdandárt, és ezenkívül két szovjet lövészadosztályt.

A Beneš-kormány nem említett mást a Szovjetunióban megalakított csehszlovák csapatokról, amelyek velünk együtt harcoltak a német fasiszta megszállók ellen. 1944. januárra ezek a csehszlovák alakulatok megjárták a harcok nagy és dicsőséges útjait. Először egy csehszlovák zászlóaljat állítottak fel, amely 1943 márciusában Har-

kovacsiny térségében folyó súlyos harcokban, Szokolovo falunál esett át a tűzkeresztségen. A zászlóalj parancsnoka, egyike az alegység megalakítóinak, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság jelenlegi elnöke: Ludvík Svoboda elvtárs volt. Ugyanennek az évnek az őszén Svobodát nevezték ki az 1. csehszlovák dandár parancsnokává. A dandár katonái kitűntek Kijev felszabadításában, amiért a magasabbegységet a Szuvorov-rend II. fokozatával tüntették ki. A későbbiek folyamán a dandár keretei szűknek bizonyultak, minthogy oly sok csehszlovák hazafi akarta fegyverrel a kézben felszabadítani hazáját a fasizmus járma alól. Az időben egy kicsit előrenyúlva megemlítem, hogy 1944. április 10-én a Szovjetunióban hozzáálltak az 1. csehszlovák hadtest felállításához Csernovci körzetében. A hadtest egyik dandárának parancsnoka Svoboda volt, akit közben tábornokká léptettek elő. Az első csehszlovák harci egységek és magasabbegységek rendkívül fontos láncszemei voltak a nemzeti felszabadító mozgalomnak, és alapját alkották a jövő csehszlovák néphadseregének.

A Beneš-kormánynak azonban akkor sajátos terve volt a Szlovákiában való tevékenységre. E terv szerint a szlovák hadosztályoknak a hitleristák elleni fellépés után védelmet kellett volna foglalniuk a németek ellen az északon levő hegyi átjárókban, ahol az államhatár a Tátrán haladt keresztül, és ahol a csehszlovák hadvezetés alapján véve a nehezen járható terepben reménykedett. Az ország nyugati részét szintén természetes akadályokra támaszkodva kívánták védeni a Morava folyón, a Vág és Garam mentén. Ami a magyarországi határszakaszt illette, ahol a terep mindenütt kedvezett az ellenséges csapatok betörésének, a londoni cseh tábornokok e csapatokat az angol és amerikai légierő segítségével szándékoztak feltartóztatni. Arra számítottak, hogy a bombázók nagy magasságból folytatott tevékenységgel megakadályozzák az ellenség behatolását Szlovákiába. A hároméves háborús tapasztalatból kiindulva, Antonovval együtt teljesen világos volt előttünk, hogy az ellenség meg fogja akadályozni e terv megvalósítását.

Mindazonáltal Antonov a következőképpen rendelkezett:

— Gondolkozzanak a csehszlovák kormány segélykéré-

sén. Vessék papírra a valós lehetőségeket, és főleg határozzák meg azokat az utakat, amelyeket járva, a lehető legjobb segítséget tudjuk nyújtani. Vizsgálják meg az általuk küldött tevékenységi tervet. Kötelesek vagyunk nyíltan és meggyőzően válaszolni még akkor is, ha nem értünk egyet szövetségeseinkkel tervük sikeres megvalósíthatóságában...

Ahhoz kétség sem fért, hogy a szövetséges Csehszlovákiát feltétlenül és jelentős mértékben segítenünk kell. Erre megvolt a szovjet kormány elvi döntése, és a legfelsőbb főparancsnok, Sztálin megparancsolta, hogy egyetértésünkről biztosítsuk a csehszlovákokat, amit meg is tettünk. Mi, Grizlov tábornokkal együtt elemeztük a csehszlovákok kérését és az általuk javasolt tevékenységi tervet. A következtetések nem voltak valami derűlátóak. A számvetések megmutatták a csehszlovák kormány elképzelésének hibáit. Azt, hogy a szlovák hadsereg jelenlevő erőivel nem képes megtartani Szlovákia területének nagy részét. A háttáron lehetetlen volt megállítani a német csapatokat, nemcsak az angol—amerikai légierő segítségével, de még abban az esetben sem, ha a Vörös Hadsereg két lövészhadosztályát is odairányítják. A tényleges helyzet tanulmányozása azt mutatta, hogy a magyar határ teljes szélességében nagyszámú német csapat beözönlése várható Szlovákiába.

Két szovjet hadosztálynak légi úton történő átszállítása Szlovákiába szintén nem tartozott a könnyű feladatok közé. Erre nem jutott volna több, mint 170 szállító repülőgép. Egy-egy repülőgép 20 fegyveres katona szállítására képes. Következésképpen, minden repülőgépnek öt-hat fordulót kellett volna tennie, pusztán azért, hogy a két hadosztály személyi állományát gyalogsági fegyverekkel — tüzérség és hadtápellátás nélkül — átszállítsa az adott területre. A két tonnánál nehezebb fegyverzet szállítására semmiféle lehetőség nem volt.

Egyéb nehézségek is adódtak. Például, a repülőgépek tevékenységéhez öt repülőtérré lett volna szükség. Természetesen, kellő mennyiségű üzemanyaggal, amely a vissza-repüléshez szükséges. Amellett légi biztosítást is igényelt volna a művelet. Ez pedig Szlovákiában nem volt.

Továbbá, ha az első forduló eredményes is, utána az ellenség kitalálva elgondolásunkat, bizonyára erős légi ellentevékenységbe kezd. A súlyos veszteségeket tehát nem kerülhetjük el, mivel a tevékenység távolsága kizárta a szállító repülőgépeknek saját területéről történő vadászrepülő oltalmazását.

Bonyolult helyzet alakult volna ki a földön is. A Szlovákiába átszállított két lövészadosztály, természetesen, folyamatos ellátást igényelt a harchoz és az élet fenntartásához szükséges anyagokból. Ez azt jelentette volna, hogy a csapatok összpontosítása után, ellátásukat szintén légi úton kell biztosítani, és erre a feladatra jelentős mennyiségű szállító repülőgépet szükséges igénybe venni.

De a legfontosabb az volt, hogy a csehszlovák kormány mintha nem akarta volna tudomásul venni, hogy a szovjet csapatoknak még nem sikerült közvetlenül behatolniuk a Kárpátokba. A hegyekhez még ki kellett jutni. Az előrenyomulást elzárta az ellenség erős védelme, amelyet a Kárpátok fő gerincének keleti kijáratainál hozott létre. Ezt a védelmet még le kellett küzdeni. Ezután lehetett csak átkelni a hegyi hágókon keresztül Szlovákiába való kijutás céljából. A Kárpátokban levő ellenség élőereje és haditechnikai eszközei szám szerint a miénkkel egyenlő volt. A különösen fontos irányokat az úgynevezett Árpád-vonal zárta le, amely nagy mennyiségű erőddel és különféle akadályokkal volt teletűzdelve.

Ily módon a számtan és a logika bebizonyította: Beneš tábornokainak terve lényegében abból indult ki, hogy valamit kellene tenni, de nem abból, hogy mi az, amit a valóságban végre is lehet hajtani. A nép nélkül és a nép mellőzésével semmiféle esélye nem volt a hitleristák elleni harcnak Szlovákiában. Arra gondolva, hogy szövetségeseinknek mindent őszintén meg kell mondanunk, a vezérkarnál azt javasoltuk Antonovnak, hogy a szlovák kérdést csak úgy vegyük figyelembe, mint az aktív partizántevékenység hatalmas hídfőjének lehetőségét Szlovákia területén. Alekszej Innokentyevics teljes mértékben egyetértett ezzel a nézettel.

A vezérkar azonban nem zárta ki azt a lehetőséget sem, hogy politikai megfontolások alapján a csehek javaslatát

mégis elfogadják, s ekkor hadseregünk parancsot kap, hogy menjen Szlovákia segítségére, még mielőtt a szovjet csapatok a Kárpátokon keresztül történő támadásra felkészülnének. Ebben az esetben a vezérkar azt tanácsolta, hogy Szlovákiába át kell irányítani egy csehszlovák és egy szovjet ejtőernyős deszantdandárt, továbbá fegyvereket és más eszközöket kell odajuttatni, ami feltétlenül szükséges a felkeléshez. A csapatok és az anyagok átirányítása azonban ez esetben is nehéz lesz. Nagyszámú szállító repülőgép szükséges. Elkerülhetetlenek a nagy veszteségek. Igaz, kevesebb repülőtér is elegendő. A csapatok és az anyagok Szlovákiába való átjuttatásával egyidejűleg az érintett frontok csapatainak meg kell indítaniuk a hadműveleteket ott, ahol ez a kialakult helyzetben célszerűnek mutatkozik.

Ami a német fasiszta csapatok elleni tevékenység módjait illeti Szlovákiában, a vezérkar hadműveleti tisztjei nem tartották célszerűnek az egész ország területének szilárd védelmét, különösen nem a hadművelet kezdeti időszakában. Egy ilyen védelemhez meglehetősen kevés volt az erő és eszköz, annál is inkább, mivel az ellenségnek a védelem áttörésére számtalan lehetősége adódott, különösen délről. Ezenkívül az ellenség nagy fölényben volt a levegőben is. Ilyen helyzetben jobb lett volna a már említett ejtőernyős deszantdandárokat alkalmazni. Ezek a dandárok magvai lehettek volna annak az egész országban kibontakozó hatalmas partizánmozgalomnak, amely a nép mozgósítása és felfegyverzése útján jön létre. Akkori körülmények között ez a harcmód nyújtotta a legnagyobb távlatokat.

1944. március végén és április elején támadásunk a jobb parti Ukrajnában befejeződött. Az 1. Ukrán Front csapásmérő csoportosítása felszabadította Kolomeát. Való igaz, ennek a kis, központtól távol eső városkának elfoglalása nem valami nagy jelentőségű, de Moszkva március 29-én mégis tiszteltgett a győztes csapatok előtt, mivel fontos hadászati eredményt értek el. A csapatok erre a területre való kiérkezésükkel szétvágták az ellenség „Dél” hadseregcsoportját. Az egyik részét maguk előtt, nyugati irányban úzték, a másikat pedig a 2. Ukrán Front csapatai délre

vetették vissza Hotyin előterébe való kijutás időszakában. Ezek nyomában a 2. Ukrán Front jobb szárnyán levő Zsmacszenko tábornok 40. hadserege Botoşanitól nyugatra elérte a Kárpátok előhegyeit. A nyugati és délnyugati irányban levő ellenséges hadászati csoportosítások közötti együttműködés most komolyan megnehezült, mivel a két csoportosítás között húzódott a Kárpátok hegyvonulata.

Jóllehet akkor nem sikerült a Dnyeszternél egy második korszuny-sevcsenkovszkiji katlant létrehozni, a Vörös Hadsereg tavaszi támadásának eredményei kimagaslóak voltak. Az ország fontos területei szabadultak fel a megszállás alól, és a szovjet polgárok milliói nyerték vissza szabadságukat. A támadás folyamán — többek között a Krímben is — az ellenség nagy erői szenvedtek veszteséget. 18 hadosztály és dandár teljesen megsemmisült, s 68 hadosztály elvesztette személyi állományának több mint felét. A „Dél” hadseregcsoporthoz parancsnoka, Manstein tábornagy túl későn értette meg elgondolásunkat, és bármennyire is ki akarta vonni csapatait a csapások alól, ez nem sikerült, különösen nem az 1. német páncéloshadse-
reget illetően.

Ezek a sikerek a szovjet—német arcvonal déli szárnyán döntően a javunkra fordították a helyzetet.

Mansteinnek meg kellett válni a hadseregcsoporthoz parancsnokának tisztétől. A keserű pirula a nyugdíjaztatás volt, igaz, ezt megédesítette a kardokkal ékesített lovagkereszt — amelyet a megvert katonai vezetőknek adtak. A kitüntetés átvételekor Manstein közvetlenül a Führer szájából hallotta az elkeseredett beismerést, hogy keleten lejárt a nagyméretű hadműveletek ideje, amelyek vezetésére különösen ő, Manstein volt alkalmas. „Itt most egyszerűen az állások szilárd védelme a fontos. A csapatok vezetésének ezt az új módszerét új nevekkal és új jelszavakkal kell fémjelezni.”³⁰

Ebben az időszakban a hadműveleteink megálltak. Ennek az volt az oka, hogy csapataink a hosszan tartó tavaszi sártengerben végrehajtott támadás és az ellenség növekvő ellenállása következtében nagyon kifáradtak. Április közepétől az 1. Ukrán Front és májustól a 2. Ukrán Front csapatai őszi védelemben voltak.

A szovjet hadvezetés akkor nem szándékozott közvetlenül a hegyeknek mért csapásokkal leküzdeni a Kárpátok hegyláncát. Az arcból mért csapás nagyon sokba kerülhetett volna. A hegyeket ajánlatos megkerülni. Ez az elv volt az alapja a Kárpátokban megvívandó hadműveletek elgondolásának, ahol kis erők tevékenységét tételeztük fel. 1944. július 30-án Petrov hadseregtábornokkal az élen a 4. Ukrán Front újjáalakult. A front összesen két hadseregből állott, Grecsko vezérezredes 1. gárda- és Zsuravljov altábornagy 18. hadseregéből. A későbbiek folyamán a front megkapta Gasztyilovics vezérőrnagy 17. gárda-lövészhadtestét.

Emberekből és lőszerből nem volt valami sok. A két hadsereg 18 hadosztályt foglalt magában. A magasabbegységek létszáma nem haladta meg a 4500 főt. A lőszer mindössze 0,2—0,3 javadalmazást tett ki.

Az erőfölény az ellenség oldalán volt. A felderítés azt jelentette, hogy a front előtt majdnem 400 km-es szakaszon, az 1. német páncéloshadsereg 10 gyalogoshadosztálya és az 1. magyar hadsereg 11 hadosztálya véd. Az ellenség főerőivel jól megerősített állásokba fészkelte be magát, többek között az Árpád-vonalba, amely a Keleti-Kárpátok fő vízválasztó gerincén húzódott, lezárta az erdőkkel fedett átjárókat és hegyi utakat. Az ellenség védelmének nem voltak láthatóan gyenge pontjai.

A főhadiszállás azonban bízott benne, hogy az 1. német páncéloshadserég veszteségei annyira meggyengítették erejét, hogy nem képes ellenállni a hegyekben. Ezért megparancsolta az új front csapatainak; hogy folytassák a támadást, vegyék birtokba a hágókat Humenné, Uzsgorod és Mukacsevo irányokban, majd a továbbiak folyamán jussanak ki a magyar síkságra. De a támadást az ellenség visszaverte.

1944 augusztusára Szlovákiában nagy változások mentek végbe. A szovjet csapatok sikerei kétséget kizáróan bebizonyították, hogy a háború eldőlt — a mi javunkra. Ez cselekvésre ösztönözte a szlovák nép fasizmus elleni harcát.

A szlovák nemzeti felkelés élén a Szlovák Nemzeti Tanács állt, amely egyesítette magában a nácik és kiszolgálóik ellen harcoló népfrontot. A népi felkelés szervezője az illegális Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága volt — Šmidkével, Husákkal és Novomeskývel az élén. A Szlovák Nemzeti Tanács hozzájárult a népi felkelés előkészítéséhez. Ezt segítette elő a partizánmozgalom aktivizálódása is 1944 őszén. Nőtt a harci osztagok száma, emelkedett a létszámuk, és erősödött a tevékenység szervezettsége. A partizánosztagok dandárokká alakultak. Növelte a segítségét a Szovjetunió is. Ezzel a munkával közvetlenül a Partizánmozgalom Ukrán Törzse foglalkozott, amelynek főnöke Sztrokacs volt. Csehszlovákia Kommunista Pártjának állandó képviselője, Šram a törzsnél tartózkodott. Szovjet területen csehszlovák polgárokból sok partizánszervezőt készítettek fel rövid szaktanfolyam keretében. Közülük kerültek ki az olyan ismert partizánosztag-parancsnokok, mint Kalina, Ušjak, Pola, Šagat, Kaščák és mások. A partizánoknak nyújtandó segítségre szovjet szakembereket jelöltek ki — törzsmunkásokat, aknászokat, rádiósokat stb.

Nagy jelentőségük volt az úgynevezett szervező csoportok tevékenységének, amelyeket a szovjet partizánok tapasztalatai alapján hoztak létre. A Szlovákiába küldendő szervező csoportok létszáma körülbelül húsz fő volt csoportonként. E csoportokat Velicsko, Voljanszkij, Gyibrov, Popov, Jegorov, Murzin és más szovjet parancsnokok vezényelték. Csupán 1944 második felében Szlovákiába 53 ilyen csoportot dobtak át.

A csoportokat ejtőernyővel szállították földre. E csoportok magvai voltak annak a gyorsan szaporodó partizánállománynak, amely a helyi lakosokból alakult, és nagy szerepet játszott a fasisztákkal szembeni ellenállásban. Így például, többségében szlovákokból állt a Štefánik nevét viselő 1. csehszlovák dandár, a „Za svobodu slavjan” nevű 2. csehszlovák partizándandár, a Jan Žižkáról elnevezett partizándandár. Szlovákia területére települtek a Berenstejn, Karaszev, Kvityinszkij, Sukajev és mások parancsnoksága alatt levő szovjet partizán-magasabbegységek és -osztagok.

Mindazonáltal a vezérkarnak nem volt megfelelően tárgyyszerű és elég pontos tájékozottsága a Szlovákiában kialakult helyzetről. A partizánoktól kapott jelentések lényegében az általuk végrehajtott harccselekményekről tudósítottak. A népi felkelés előkészületeiről semmilyen meghatározott, hiteles adat nem volt. Az illegális Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága a felkelést titokban készítette elő, és ezért sem Londonba, sem Moszkvába jóformán semmi sem jutott el. A csehszlovák katonai missziótól hozzánk érkező adatok eltorzították a valóságot. A londoni kormány figyelmének középpontjában az az ingatag akció volt, amelyet a gyenge erejű szlovák hadsereggel kívántak megvalósítani. Az akció a katonai hatalomátvétel előjátéka lett volna az országban. Irigylésre méltó türelemmel és állhatatosan ezen dolgozott a csehszlovák katonai misszió Moszkvában. Naponként, de talán még gyakrabban mentek Píka levelei. A levelekben sok szó esett a szlovák hadseregről, a hadműveletekre való készenlétről, de a Szlovák Nemzeti Tanácsról és a népi ellenállás erőiről semmit sem mondtak, jóllehet a misszió vezetője változatlanul hangsúlyozta, hogy Szlovákiában a csapatok németek elleni tevékenysége csak a „külföldön levő csehszlovák parancsnokság” vezetése alatt képzelhető el.

A szovjet vezérkarnál ebből nyilván olyan következtetést kellett levonni, hogy Beneš híveinek osztatlan befolyása van a hadseregben. Píka ezredes a nemzetvédelmi miniszter nevében kérte, hogy jelöljük meg a szlovák hadosztályok és a szovjet csapatok együttes tevékenységének valószínű idejét.

Annak idején az összes érintett kérdésekről — jelentést terjesztettünk fel a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának. A jelentésben előadtuk, miszerint a Beneš-kormány meg van győződve róla, hogy a szlovák hadsereg készen áll a Kárpátokban levő hágók birtokbavételére Medzilaborce, Bardejov szakaszon, körülbelül 40—50 km-es széles sávban. Ezzel együtt jeleztük, hogy Szlovákia felszabadítását csak a hadsereg feladataként képzelték el, a széles néptömegek bevonása nélkül. Nyugtalanított bennünket a tevékenységek idejének megkérése is. Ez be-

letartozott a Legfelsőbb Főparancsnokság elgondolásának felderítésébe. Csapatainkkal szemben az ellenség szilárd védelmet foglalt, s ez egyáltalában nem nyújtott semmilyen reményt sem a Kárpátok gyors leküzdéséhez. Ezt nagyon jól tudta Píka, de tudták a londoni politikusok is.

1944 nyara végén egy újabb követelődő jelent meg Szlovákia sorsának intézője szerepében. Ez Čatloš tábornok, az akkori Szlovákia fasisztabarát bábkormányának nemzetvédelmi minisztere volt. Čatloš tábornok, látva a Harmadik Birodalom közeli összeomlását, elhatározta, hogy önállóan érintkezésbe lép a Szovjetunióval, és javaslatot tesz a németek elleni közös fellépésre. A tábornoknak az volt a szándéka, hogy katonai diktatúrát hoz létre Szlovákiában, melynek élén ő fog állni. A repülőgépen továbbítandó személyes titkos levelet nyilván azzal a szándékkal akarta eljuttatni a Szovjetunióba, hogy — mint mondani szokás — az orruknál fogva vezesse a londoni politikusokat.

Čatloš szándéka egyidőben vált ismeretessé mind az illegális Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága, mind a londoni Beneš-kormány ügynökei előtt. Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága úgy döntött, hogy a felkelés érdekében felhasználja Čatlošt, mint olyan személyt, akinek valós katonai hatalom van a kezében. Azokban a napokban a Központi Bizottság kereste a gyors kapcsolatteremtés lehetőségét mind a szovjet kormánnyal, mind a szovjet katonai vezetéssel, hogy tájékoztassa Moszkvát a szlovákiai felkelés előkészületeiről, a Szlovák Nemzeti Tanács és Szlovákia Kommunista Pártjának helyzetéről. Ilyen kapcsolatfelvételi lehetőséget kínált Čatloš felszálláshoz előkészített repülőgépe . . .

A Beneš-kormány Szlovákiában levő ügynökei nyugtalanodni kezdtek. Jelentést küldtek Čatlošról Londonba, a következő szöveggel: „Čatloš megghiusíthatja terveinket.”

Londonban riadót fújtak. Távirat ment Moszkvába a katonai misszióhoz, és Píka közölte a szovjet katonai szervekkel a repülőgép érkezését. Egyszersmind hozzáfűzte, hogy a repülőgépet célszerű fogadni, Čatloš tekintélyét fel kell használni, hogy könnyebb legyen a hadsereg felke-

lését végrehajtani, és ezután meg kell szabadulni Čatloš-tól...

A szlovák hadügyminiszter repülőgépe 1944. augusztus 4-én elindult a Szovjetunióba. Lisický őrnagy pilótával együtt — akinek át kellett adni Čatloš küldeményét a szovjet parancsnokságnak és tárgyalásokat kellett folytatni — a Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a Szlovák Nemzeti Tanácsnak sikerült elküldenie hivatalos küldöttségét, melynek állományába Šmidke, az illegális Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára és Ferjenčík alezredes, a Szlovák Nemzeti Tanács Katonai Központjának képviselője is tartozott.

Čatloš repülőgépéről jelentést tettünk Sztálinnak. Megparancsolta, hogy engedjük be. A repülőgép Lvov körzetében szállt le. A vezérkar megkapta a Szlovák Nemzeti Tanács okmányát és Šmidke tájékoztatóját, melyek teljes képet adtak a Szlovákiában folyó dolgokról. Megtudtuk, hogy az országban nagy antifasiszta erők tevékenykednek, és megérett a népi felkelés. Világossá vált, hogy a londoni politikusoknak miért volt fontos a belső ellenállási erők nélkül, csupán a hadsereg felkelésével végrehajtani Szlovákia felszabadítását.

Jan Golian, a szlovák szárazföldi csapatok vezérkari főnöke, aki együttműködött a Szlovák Nemzeti Tanáccsal, részletes feljegyzést küldött az ország katonai helyzetéről, a szlovák csapatok elhelyezkedéséről, fegyverzetükről, az Árpád-vonalról, továbbá adatokat közölt a magyar csapatokról. Beszámolt arról, hogy a szlovák csapatok hangulata németellenes, a tisztek nagy része szovjetbarát, és jól lehet nincsenek beavatva a tevékenység tervébe, készek végrehajtani a felkelés vezetőinek utasításait. A németbarát tiszteket „hatástalanítják”.

Úgy tervezték, hogy Čatloš segítségét csak az utolsó pillanatban veszik igénybe, mert a felkelés és a szovjet csapatok fellépése zökkenőmentesen, ellenállás és szembeszegülés nélkül megy végbe.

Ezután Golian kifejtette tervét a Vörös Hadsereg Szlovákiába való belépéséről. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, megjegyezzük, hogy ez a terv irreális volt. Nem vette számításba a hitleristák lehetséges ellenrend-

szabályait. És ami a legfontosabb, a terv úgy volt összeállítva, mintha nem lett volna erős ellenséges védelem a Kárpátok előterében. Arra számítottak, hogy a szovjet csapatok azokat a hágókat fogják felhasználni, amelyeket a szlovák hadsereg birtokba vesz, és így az éjszaka leple alatt sikerül az ország jelentős területeit elfoglalni. A következtetések gyermekesen naivak voltak. „Fennáll annak lehetősége — írták —, hogy a Vörös Hadsereg csapatai észrevétlenül a legkisebb ellenállás nélkül behatoljanak Kelet-Szlovákiába, mégpedig olyan messzire, amennyire az egy éjszaka alatt lehetséges, mielőtt még a német és a magyar parancsnokság tudomást szerezne erről.” És egy szó sem esett a népi felkelésről!

A Szlovákiából kapott okmányok semmit sem változtattak a dolgok lényegén. A Kárpátok hágói 50—60 km-re voltak, és más segítséget a szlovákoknak nem tudtunk nyújtani, mint azt, hogy szétverjük az erős védelemben levő ellenséges csapatokat. Valójában ez volt a kérdés lényege.

Mindazonáltal a szovjet állami és katonai szervek fogadták a Szlovák Nemzeti Tanács küldöttségét. A küldöttek találkoztak a csehszlovák katonai misszió munkatársaival, a csehszlovák hadügyminiszter képviselőivel, akikből ebben az időszakban Moszkvában elég sokan összegyűltek.

A Beneš-kormány ragaszkodott előző követeléseéhez, vagyis mindent — kezdve a Vörös Hadseregnek a szlovák magasabbegységekkel való együttműködéstől, befejezve Szlovákia bármelyik politikusának bármilyen próbálkozásával, amely a Szovjetunióval való tárgyalásokra irányul — döntés céljából Londonba kell előterjeszteni.

1944. augusztus 20-án a 2. és 3. Ukrán Front megkezdte az ellenség teljes szétverését Iași-nál és Kisinyovnál. Az elért sikerek reményt nyújtottak rá, hogy román területen megkerüljük az ellenség Kárpátokban levő védelmét. Abban bízunk, hogy a továbbiakban csapást mérünk a Kárpátokban védő ellenség hátába, és ezáltal vagy megsemmisítjük, vagy visszavonulásra kényszerítjük. Ezzel összhangban, a legfelsőbb főparancsnok augusztus 26-án ki-

adott intézkedése alapján, a 4. Ukrán Front csapatai védelembe mentek át. Ugyanakkor bizonyos fokig megszilárdítottuk a helyzetet a Kárpátoktól északra az 1. Ukrán Front sávjában is, mivel sikerült a Visztulán Sandomierz térségében hídfőt foglalni.

Ekkor Hitler elhatározta Szlovákia gyors megszállását. A megszállás terve ismertté vált előttünk. Píka ezredes értesített bennünket, hogy a közeli napokban három német SS-hadosztály kezdi meg behatolását Szlovákiába. Ennek valószínű kezdete augusztus 27-ike.

A helyzet úgy alakult, hogy rosszabb nem is lehetett volna. Az ellenség megkezdte Szlovákia megszállását. Közöbön állt a népi felkelés kirobbanása, és mi egy nappal ezelőtt parancsot adtunk Petrovnak, hogy menjen védelembe. A támadáshoz nem volt elegendő anyagi eszközük a csapatoknak. Konyev 1. Ukrán Frontjának bal szárnyon levő erői (a 38. hadsereg) körülbelül ugyanilyen állapotban voltak. Ebből kifolyólag a felkelést nem tudtuk volna hatékonyan támogatni.

Az események nőttön-nőttek, mint a lavina. Augusztus 30-án, amikor jelentéstételen voltam Antonovnál, telefonhívás futott be a 4. Ukrán Fronttól. Jelentették, hogy Szlovákiából Martinov partizánosztagától olyan kérés érkezett, hogy jelöljék meg a repülési útvonalat és a leszállás helyét a három szlovák képviselő repülőgépének, akik érintkezésbe akarnak lépni a szovjet csapatok itteni parancsnokságával.

Több részletet nem közöltek.

Alekszej Innokentyevics parancsot adott a repülési útvonal megjelölésére.

Vajon nem a felkelés? — kérdezte röviden Antonov.

Felhívtuk telefonon Petrovot, de ő semmi újat nem mondott. Nem kellett azonban sokáig várni. A Népbiztosok Tanácsának teljhatalmú képviselőjétől, aki a vezérkarnál működött mint a külföldi katonai szervezetek vezetője, azt az értesítést kaptuk, hogy Píka kérésére találkozó jött létre köztük. Utóbbi azt a tájékoztatást adta, hogy Csehszlovákia kormánya 1944. augusztus 30-ra virradó éjjel fegyveres felkelésre hívta fel Szlovákia népét és fegyveres erejét. A felkelés már megkezdődött. A felkelők birtokában van

négyszáz város, közöttük Ružomberok, valamint a Svätý Peter-i és a Tri Duby-i repülőterek (Zvolen térségében). Píka kérte, hogy gyorsítsuk meg a 2. csehszlovák ejtőernyős deszantdandár átirányítását Szlovákiába, valamint fegyverek, felszerelések légi úton történő szállítását a felkelőknek.

Az éjszaka tele volt izgalmas eseményekkel. Romániában a szovjet csapatok szétzúzták a Iași-nál és Kisinyovnál bekerített ellenséges csoportosítást. A vezérkarnál az Erdélyben végrehajtandó tevékenység tervén dolgoztunk. Itt húzódott a németek Kárpátokban levő védelmének déli szárnya. Az Erdélyben elérendő sikerek, amiről már beszéltem, döntő hatást gyakorolhattak volna a Konyev és Petrov csapatai előtt levő ellenség állóképességére. Csak-hogy az ellenség védelme Erdélyben nagyon erős volt, és áttörni egyelőre nem sikerült.

Pontosan emiatt aggódtunk mi is. Ha Szlovákiában ki-tört a felkelés, akkor a felkelők minden bizonnyal azo-nali és hatékony segítséget várnak tőlünk. Nekünk azo-nban semmilyen adatunk sem volt a német fasiszta hadve-zetés által ténylegesen foganatosított rendszabályokról. Hogy vitt-e csapatokat az országba? Ha igen, milyen és mennyit? Milyen az ellenállás? Mindezt ismerni — nagyon fontos lett volna.

Augusztus 31-én reggel 6 órakor a 4. Ukrán Fronttól jelentették, hogy három — a szlovák hadsereg tisztjeit és katonáit szállító — repülőgép szállott le. Hamarosan meg-érkezett Konyev jelentése is, hogy oda szintén érkeztek re-pülőgépek szlovák tisztekkel és katonákkal. A repülőgépek Prešov repülőtéréről indultak. Jövetelük célját egyelőre senki sem ismerte.

Végül telefonon felhívott bennünket a 4. Ukrán Front törzsfőnöke: Korzsenyevics tábornok. Ő már határozot-tabb dolgokat jelentett: a repülőgépen érkezett szlovák tisztek beszámoltak Szlovákiának a német fasiszta csapa-tok által történő megszállásáról. Az ellenség négy hadosz-tályt vetett be. Az egyik hadosztály Košice térségéből észak felé, a másik két hadosztály Krakkó körzetéből déli irányban, egy hadosztály pedig Brno területéről délkeleti irányban támadott. A szlovák hadsereg egységei, a felke-

lők és a partizánosztatok ellenálltak a megszállóknak, és egy sor csomópontot birtokukban tartottak.

A vezérkarnál ezeket az adatokat körültekintően tanulmányoztuk. Világos volt előttünk, hogy az ellenség jelentős erőfölényt hozott létre, de vajon képes lesz-e leverni a szlovák népet.

Ugyanezen a napon a csehszlovák katonai misszió közölte parancsnokságunkkal, hogy a szlovák hadosztályok kezükben tartják a Kárpátok hágóit, és a Vörös Hadsereggel való szembetalálkozás érdekében folytatandó tevékenységre készülnek. Váratlan csapásuk a Konyev és Petrov csapatai előtt védő ellenség hátába, az általános siker döntő tényezője lehetne.

Miután a legfelsőbb főparancsnok tudomást szerzett a felkelésről, parancsot adott a vezérkarnak, hogy nyújtsanak segítséget a felkelőknek, és adjanak utasítást a csapatoknak a támadó hadművelet lefolytatására.

— Konyev elvtárs számára készítsék el a direktívát — mondotta. — Az ő frontja szép sikereket ért el Sandomierznél, és megerősítette helyzetét. Jelentős támadási tapasztalata is van. Petrovnak még várnia kell, és alaposan szét kell néznie.

Sztálin személyesen beszélt telefonon Konyevvel, és megparancsolta neki, hogy rövidesen jelentse elképzelését az 1. Ukrán Front erőinek a szlovákoknak nyújtandó segítségéről.

A következő nap, 1944. szeptember 1-e egészen más híreket hozott, mint az előző napok. Ugyanannak a csehszlovák katonai missziónak adatai alapján, a felkelők súlyos harcokat vívtak a támadó német fasiszta csapatokkal. Az ellenségnek sikerült elfoglalni Prešovot, ahol a felkelésben részt vevő szlovák csapatok törzse tartózkodott. A 2. szlovák hadosztállyal az összeköttetés megszakadt, az 1. szlovák hadosztály pedig parancsot kapott, hogy törjön ki a Kárpátokból Közép-Szlovákiába, a felkelőkkel való egyesülés céljából.

A helyzet nagyon aggasztó volt. Nyilvánvalónak tetszett, hogy a Kárpátokban levő hágókat és átjárókat — minden valószínűség szerint — nem nyitják meg a szovjet csapatok előtt. A felkelés főerői Közép-Szlovákiában összponto-

sultak, és nem lesznek képesek a csapataink előtt elhelyezkedő ellenség védelmének hátába csapást mérni.

A kialakult helyzet következtében a Vörös Hadsereg csapataira nagyon súlyos harcok vártak. A Kárpátokon keresztül az út minden méteréért, a hágóknál még inkább, súlyos árat kell majd fizetni. Sőt, még bent Szlovákiában is heves küzdelmet kell vívni, hogy csapataink a felkelésben részt vevő hadsereggel egyesüljenek. Egyszóval, nagy és nehéz út előtt állottunk.

Ezalatt az 1. Ukrán Frontnál Konyev találkozott Talský ezredessel, a kelet-szlovákiai hadtest parancsnokának helyettesével. Az egyik repülőgéppel jött át az arcvonalon, szavai szerint azért, hogy utasítást kapjon a szlovák csapatok tevékenységére vonatkozóan.

Konyev telefonon jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak a találkozást és elképzeléseit a szlovák felkelés megsegítésére indítandó támadó hadműveletről. A frontparancsnok hét nap múlva javasolta a hadművelet megkezdését, mivel ennél hamarabb lehetetlen volt a szükséges csapatokat és az anyagi eszközöket összpontosítani.

Szeptember 2-án éjszaka, amikor a vezérkar a főhadiszálláson jelentette az arcvonalakon az elmúlt huszonnégy órában kialakult helyzetet, különös figyelmet fordítottak a délnyugati irányra és a Kárpátokra. A jelentés meghallgatása után a legfelsőbb főparancsnok ahhoz az asztalhoz ment, ahol a Politikai Bizottság és az Állami Honvédelmi Bizottság néhány tagja ült. Rövid véleménycsere hangzott el a szlovák felkelésnek nyújtandó segítségről. A segítségnyújtást nemcsak katonai feladatként vizsgálták, hanem mint a szövetségesi kötelezettség végrehajtását Csehszlovákia népei irányában, mint a proletár internacionalizmus, mint a nemzetközi szolidaritás megnyilvánulását országaink dolgozói között. Én nem írtam le szó szerint az elvtársak pontos kifejezéseit, amelyekkel tömör formában körvonalazták álláspontjukat. A lényege ennek azonban abban jutott kifejezésre, hogy a lehető leggyorsabban kell támogatást nyújtani. Mindamellet világos volt, hogy gyors siker a Kárpátokban aligha lehetséges, és ezért az ellenség védelmének áttörése sok vérbe fog kerülni. Mindezt számba véve, a legfelsőbb főparancsnok még ott megparancsolta

a vezérkarnak, hogy szervezze meg a felkelők fegyverrel és lőszerrel való ellátását, készítse el az 1. Ukrán Front által a Kárpátokban megvívandó támadó hadművelet direktíváját, figyelemmel Konyev elképzeléseire.

Még azon a napon a vezérkar szervezési csoportfőnöke, Csetverikov tábornok, a csehszlovák katonai misszió vezetőjével együtt megvizsgálta a Szlovákiának szállítandó fegyverek és más anyagi eszközök igénylését. Mi kidolgoztuk az 1. Ukrán Frontnak küldendő direktíva tervezetét. Ezt telefonon felolvastuk Sztálinnak, aki megparancsolta, hogy az okmányt Antonov írja alá. Íme a direktíva:

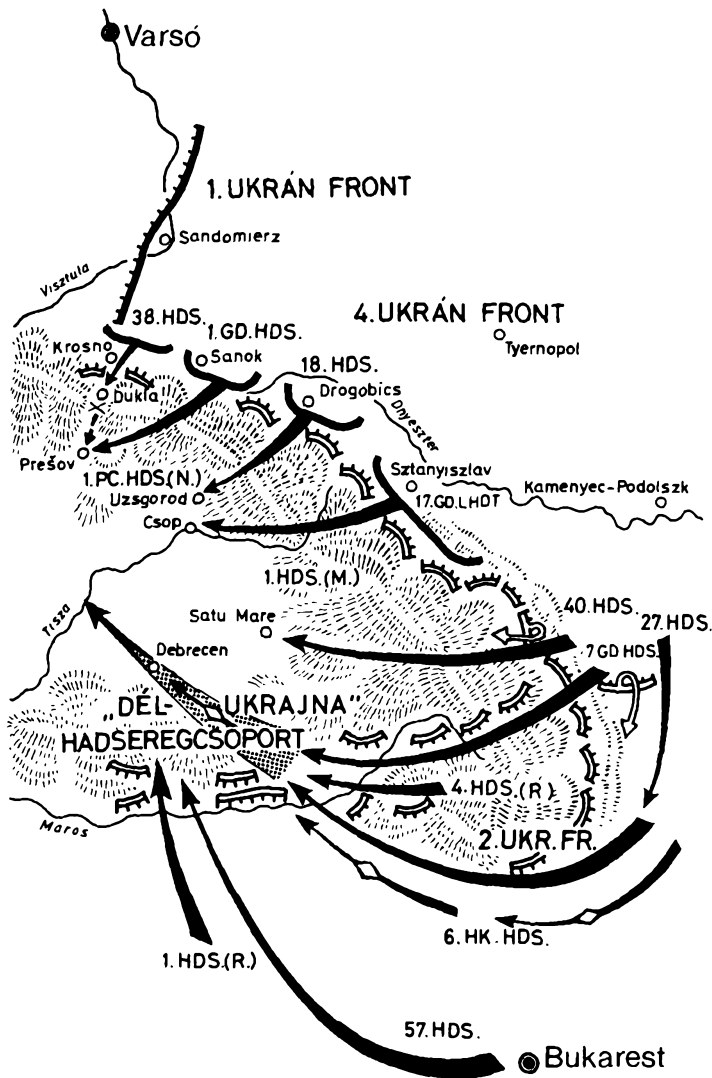
„A szlovákiai partizánmozgalomnak, egyes szlovák reguláris magasabbegységek és egységek német megszállók elleni fegyveres küzdelmének kibontakozásával kapcsolatosan a legfelsőbb főparancsnok megparancsolta:

1. Hadműveletet kell előkészíteni és lefolytatni az 1. és 4. Ukrán Front csatlakozásán azzal a céllal, hogy Krosno, Sanok körzetéből Prešov általános irányába mért csapással a csapatok kijussanak a szlovák határra, és egyesüljenek a szlovák csapatokkal.

2. A hadművelet végrehajtásához igénybe vehető a csehszlovák hadtest és azok a szlovák csapatok, amelyek Prešovtól északkeletre helyezkednek el. Alkalmazásukat előre meg kell beszélni.

3. A hadművelet vezetését Önre bízom. Szükség esetén a 4. Ukrán Fronttal a sávhatárt módosítani lehet.”

Mivel a helyzet nagyon sürgetett, és Konyev már dolgozott a hadművelet tervén, elképzeléseinek bemutatását szeptember 3-ra tűztük ki. A vezérkar nagyon kényes helyzetbe került. A Kárpátokban megvívandó hadművelet direktívája, melyet Sztálin parancsára csak az 1. Ukrán Frontnak adtunk ki, nehéz helyzetbe hozhatja a csapatokat. A csapatok előrenyomulásának mérvében a front déli szárnya fedezetlenné válik, biztosítására egyre több erőre és eszközre lesz szükség, pedig ez utóbbiak e nélkül sem elegendők. Ez egyenes megszegése volt azoknak a rendszabályoknak, amelyek hadseregünkben a csapatok szárnyai és hézagai biztosítására érvényben voltak a hadműveletekben. Nem meglepő, hogy Konyev, miután kézhez kapta a direktívát, azonnal felhívta Antonovot, és aggodalmát fe-

A KÁRPÁTOKBAN LEVŐ ELLENSÉG SZÉTVERÉSÉNEK ELGONDOLÁSA

jezte ki frontja bal szárnyát fenyegető veszélyt illetően. Egyértelmű véleményt nyilvánított „nem túl nagy értelmi képességeinkről”. Alekszej Innokentyevicsnek kellett megmagyarázni a kialakult helyzet kényes voltát. Konyev mindent megértett, és a Kárpátok leküzdésére kidolgozott hadművelet tervének jelentésekor, amelyet Sztálin tőle várt, a következő diplomatikus kiegészítést tette: „Figyelembe véve a 4. Ukrán Front elkövetkezendő támadása hadművelati irányának célszerűségét Miskolc, Budapest felé, a jelenlegi hadművelet lefolytatásához feltétlenül igénybe kell venni a 4. Ukrán Front jobb szárnyát legalább négy hadosztály erőben Sanok térségéből, vagy kérek a 4. Ukrán Front állományából részemre négy lövészadosztályt átalárendelni.”

Az ellenség Kárpátokban levő védelmének áttörésére Konyev Krosno térségében támadó csoportosítást hozott létre. A főcsapást Dukla, Tylawa és Prešov irányába mérték. A hangsúlyt a főhadiszállás az ellenség védelmének gyors áttörésére helyezte. A hadművelet harmadik napjára volt tervezve a szlovák hadosztályok és partizánok támadása, amely a csapatainkkal való találkozást szolgálta.

A vezérkar haladéktalanul jelentette a főhadiszállásnak az 1. Ukrán Front haditanácsának elképzelését. Sztálin jóváhagyta a tevékenység tervét, és parancsot adott Antonovnak, hogy intézkedjék a 4. Ukrán Front támadására is.

Ugyanezen a napon 22 óra 30 perckor, Petrov már felküldte elhatározását a főhadiszállásra. A támadásra Grecsko tábornok 1. gárdahadseregének jobb szárnyán levő, szükséges tüzérségi eszközökkel és szakcsapatokkal megerősített 107. lövészhadtestet jelölte ki.

Az idő nem állt meg. A hadművelet előkészítésére összesen néhány napot lehetett fordítani. A feladat pedig nagyon bonyolult volt. A terep lehetővé tette az ellenség számára, hogy csapataink minden lépésére viszonylag kis csoportokkal ellentevékenységet fejtsen ki, annál is inkább, mivel a védelem megközelítéséhez rendkívül kevés út állt rendelkezésre. A manőver, amely a hegyekben folytatott háború alapja, rendkívül korlátozott volt, és egyes esetekben pedig semmiféle mód nem nyílt rá. Csapatainknál a különleges felszerelés és a hegyekben folytatott harctevé-

kenység tapasztalatainak hiánya még bonyolultabbá tette a helyzetet. A hadműveletet a leginkább lerövidített változat szerint készítették elő. A hadművelet szükségszerűen az arcból végrehajtott támadás formáját öltötte, amelynek az adott helyzetben a német fasiszta csapatok állásainak sok vérveszteséggel járó „átrágásával” kellett volna átváltoznia. De ha sikerül megelőzni az ellenséget a tevékenységben, sikerül váratlanságot elérni és megőrizni a manőverezési lehetőséget, akkor a frontális csapás biztosítja a legrövidebb időn belül kitűzött cél gyors elérését.

A vezérkar és a főhadiszállás megfeszített munkával azon fáradozott, hogy milyen módon lehetne csökkenteni a frontális csapás kedvezőtlen hatását, hogyan segítsék csapataink tevékenységét a Kárpátokban más irányokban levő erőink. A hadműveleti csoportfőnökség e pár nap alatt számtalanszor mérlegelte az együttműködés megszervezésének különböző változatait. Magától értetődően, az ilyen segítség északról ki volt zárva, mivel Konyev frontjának főerői súlyos harcokat vívtak a sandomierzi hídfőben. A front így is majdnem a lehetetlent hajtotta végre. Délről, Romániából a segítség lehetséges volt. Mint ismeretes, ezzel kapcsolatban a főhadiszállás már szeptember 5-én, Zsukovval és Malinovszkijjal folytatott szaktanácskozás után, a 2. Ukrán Front főerőit Debrecen irányába fordította, abból a célból, hogy veszélyeztessék a Kárpátokban levő ellenséges csapatokat, elvágják őket Magyarországtól és Németországtól. Ennek kellett volna segíteni a 4. Ukrán Front csapatait a hegyekben levő ellenséges védelem leküzdésében.

Ilyen volt az elgondolás a 2. Ukrán Front, valamint a 38. hadsereg és Petrov csapatai közötti együttműködésről. Természetesen, ez lényegesen megnövelte a Kárpátokon keresztül mért csapás sikerének esélyeit, melyet a felkelt szlovákok megsegítésére terveztünk alkalmazni.

A Kárpátokban folytatott hadműveletek megszervezéséről és eredményeiről a kiadott művek eleget írtak. Ezért csak röviden idézem a harctevékenységek menetét.

A 38. hadsereg parancsnoka, Moszkalenko tábornok a német fasiszta csapatok védelmének áttörését Krosno észak, északnyugat körzetéből Dukla, Prešov irányában mért

frontális csapással szándékozta elérni. A siker kimélyítését gyorsanmozgó magasabbegységekkel tervezték oly módon, hogy a Duklai-hágó birtokbavétele után egyesülnek a felkelőkkel Szlovákia területén. A 38. hadsereget (52., 67. és 101. lövészhadtest) Baranov altábornagy 1. gárda-lovashadtestével és Anyikuskin vezérőrnagy 25. harcoksihadtestével erősítették meg. Kratochvíl tábornok parancsnoksága alatt levő 1. csehszlovák hadtest szintén az ő állományába került. A hadtest 1. dandárának élén Ludvík Svoboda állt. Amint ezt Konyev aláhúzta, a lényeg a meglepésben és a csapatok lendületességre törekvő tevékenységében van.

Az áttörés, az ellenség védelmének mélységébe mért frontális csapás útján, a 4. Ukrán Front Grecsko vezette 1. gárdahadseregének hadműveletére volt alapozva és építve. Főcsapásának iránya balról csatlakozott az 1. Ukrán Front fő erő kifejtésének irányához a 38. hadsereg sávjában, és Bukowsko, Komancza irányokba haladt.

A 38. hadsereg támadása szeptember 8-án, az 1. gárdahadseregé szeptember 9-én kezdődött. Habár az esők, az elázott utak és a rossz látási viszonyok megtették a magukét, a szovjet csapatok mégis sikeresen nyomultak előre, kemény csapásokat mértek az ellenségre a Keleti-Kárpátok gerincéhez való előnyomulás során. De az ellenség is ravaszul és határozottan tevékenykedett. Sikertelenül felfedni előkészületeinket, várta az aktív hadműveleteket, és a támadás első napjaiban átcsoportosította erejét a főcsapások irányában. Nagy mennyiségű tüzérségi eszközzel és harcokcsikkal erősítette meg csapatait, amelyek tüzzel és ellen csapásokkal igyekeztek lezárni a szovjet csapatok előnyomulásának útvonalait.

A vezérkarnál, a támadás első mozzanatától kezdve, feszülten vártuk az adatokat a Kárpátokon túlról. Nem volt világos a helyzet előttünk. Hol van, és mit csinál a két szlovák hadosztály? Ha hinni lehet a csehszlovák katonai misszióknak, akkor mind a két magasabbegység sikeresen harcol. Mellesleg mondva, ezzel magyarázható, hogy megengedték a frontoknak a főhadiszállás direktívájában megjelölt szlovák csapatok alkalmazását.

Nemsokára azonban olyan hírek érkeztek, hogy a két

szlovák hadosztály nem harcol, mert az ellenség már lefegyverezte őket. Ez Malár tábornok nyílt árulása miatt következett be. A szlovák hadtest parancsnoka feltárta az ellenség előtt a kárpátoki hágók birtokbavételének terveit, majd átszökött a németekhez. A parancsnokság nélkül maradt csapatok komolyabb ellenállást nem tanúsítottak, és letették a fegyvert. Csak egyes egységek tértek át partizánharcra.

Ilyenformán a hitleristáknak sikerült nagy erőket felvonultatni a fontos irányokban, biztosítani maguk mögött a hágókat és a teljes manőverszabadságot a mélységből. Az ellenség ellenállása a hágókhoz való előnyomulásunk mérvében állandóan növekedett, a 38. hadsereg és az 1. gárda-hadsereg támadásának üteme csökkent.

Így hiúsultak meg azok a remények, amelyeket a londoni csehszlovák kormány a szlovák hadsereg iránt táplált. Ettől nekünk semmivel sem lett könnyebb, sőt a szovjet csapatok tevékenysége nehezebb és bonyolultabb lett. De a feladat nem változott: a felkelt népnek segítséget kellett nyújtani. Erre irányultak a szovjet főhadiszállás, a vezérkar és a frontok haditanácsainak elképzelései.

Az 1. Ukrán Front és a 38. hadsereg parancsnoksága a 25. harckocsi-, az 1. gárda-lovashadtest és az 1. csehszlovák hadtest ütközetbe vetésével fordulatot akart elérni a küzdelem menetében. De a hegyekben sem a lovasság, sem a harckocsik nem tudták a gyalogságot megelőzni. Együtt mentek a gyalogsággal, hosszú menetoszlopban, egy menetvonalon, nem voltak képesek semmilyen manővert végrehajtani, nagyon széthúzódtak és az ellenség erős oldalazó tüzének hatósugarába kerültek. E bonyolult körülmények között a parancsnokok közül senki sem találta meg a támadás gyors kifejlesztésének lehetőségét.

A szeptember 10-i és 11-i szívós harcok mégis bizonyos reményt nyújtottak. Csapataink, ezekben a napokban, nemcsak hogy átvágták az ellenség első védőövét, hanem a támadás egyik irányában a második védőövet is áttörték. Az áttörést keskeny arcvonalon, alig 1,5—2 km-es szakaszon hajtották végre. Az 1. Ukrán Front és a 38. hadsereg parancsnoksága ezért úgy döntött, ezt a „szellőzőnyílásnyi” rést használja fel arra, hogy megakadályozza a had-

művelet átváltozását lassú, kúszva „átrágó” tevékenység-gé. Az áttörésbe előrevonták Baranov lovasságát.

Rendkívül nagy merészség kellett hozzá, hogy akkor valaki ilyen elhatározásra jusson. A front- és hadseregparancsnokok számára elengedhetetlenül szükséges volt, akár csak egyetlen lehetőség megragadása is, hogy áttörésükkel segítséget nyújtsanak a szlovákiai felkelőknek. A lovasságnak majdnem tűzfolyosón kellett áthaladnia. Az idő rövidsége, valamint a tüzerlövegek és aknavetők keskeny hegyi ösvényeken történő átcsoportosításának nehézsége miatt a tüzéségi biztosítás nem volt ahhoz elegendő, hogy megbízhatóan lefogja a német fasiszta csapatok tüzeszközeit a folyosó szárnyain. Ezeknek az eszközöknek többsége kétségtelenül nagy hatékonysággal folytatta volna tevékenységét. Arra sem lehetett számítani, hogy repülőink képesek lesznek az ellenség tüzeszközeit elhallgattatni. Azonkívül repülőgépünk nem is volt valami sok. A célok jól el voltak rejtve a terepmélyedésekben. A légierőnek — ahe-lyett, hogy folyamatos és tömeges csapásokat mért volna — kis csoportokban kellett tevékenykednie, ami nem hozott gyors és valós segítséget. Emellett még kevés volt az üzemanyag is. De más választásra nem nyílt lehetőség.

Akkor is, mint mindig, a nehéz és felelősségteljes pillanatokban a kommunisták álltak az első sorba. Rájuk néztek fel és hozzájuk igazodtak. A front és a hadsereg politikai munkásai, Krajnyukov, Jepisev, Satyilov tábornokok és sokan mások, éjjel-nappal a csapatoknál tartózkodtak, lelkesítettek, segítettek és a legmegfelelőbb helyre állították a párttagokat. A jól szervezett politikai munka adta azt a hatalmas erőt, amely a szovjet katonák nagy támadási ütemét biztosította. Azokon a súlyos harci napokon, 1944 őszén a Kárpátokban támadó 18. hadsereg politikai osztályának vezetője, Brezsnyev vezérőrnagy írta az egyik jelentésében: „A Kárpátokban folytatott hadművelet komoly próbatétele volt a hadsereg egész személyi állományának, az egyszerű katonától a tábornokig. Ezt a próbatételt sikeresen kiállták.”

Az ellenség tűzhatásának csökkentése végett Baranov hadtestét éjszaka vonták előre. A sötétség a mi szövetség-sünk volt. Megakadályozta az ellenséget, hogy célzott tüzet

lőjön, és ez ebben a helyzetben sikerrel kecsegtetett. De ugyanakkor a rossz látási viszonyok fölöttébb korlátozták a tájékozódás pontosságát és a lovasság mozgási sebességét. Egy 24 óra alatt a hadtestnek csak 20 km-t sikerült megtennie. A gárdisták azonban nem álltak meg, még egyszer ugyanannyit haladtak, és a felderítő csapatok kijutottak Szlovákia területére.

Az ellenség őrzöngött. A folyosó szárnyain szívós harcok folytak. Szeptember 14-én a németeknek sikerült lezárniuk a folyosót és elválni a hadtestet a 38. hadsereg főerejétől. Valamennyi olyan irányú törekvés, hogy helyreállítsák vele az élő kapcsolatot, teljesen sikertelennek bizonyult. A gárdisták pedig közben felhasználták a kevés lőszer-, élelmiszer- és lőtáptartalékukat. A lovak kifáradtak, a hadtest elvesztette mozgékonyosságát, amit az ellenség azonnal kihasznált. Hozzákezdett a hegyi átjárók és utak lezárásához, fokozatosan behálózta az egységeket saját csapataival. A vezérkarnak kellett megszervezni a lovasok légi úton való ellátását. Számomra az 1. lovashadtest küzdelmének napjai az ellenség mögöttes területein, különösen aggasztóak voltak. Közülük sokat jól ismertem, és pontosan tudtam: mit jelent lovasság számára a hegyekben, bekerítésben harcolni. A harcok éjjel-nappal nehéz körülmények között folytak. Egyes területeken kézitusára kényszerültek...

Moszkalenko hadseregének katonái egyheti támadás eredményeként 22 km-es széles arcvonalon áttörték az ellenség védelmét, és ugyanilyen mélységbe nyomultak előre. Ezek a tevékenységek az ellenség jelentős erőit vonták magukra. A frontparancsnok megerősítette a 38. hadsereget, bevetette Polubojarov tábornok 4. gárda-harckocsi-hadtestét, majd ennek nyomába Grigorjev tábornok 31. harckocsi-hadtestét. Igaz, ezek nem voltak valami erősek. Például Polubojarov hadteste összesen 59 harckocsiból és 9 rohamlövegből állott. De abban az időben ez is sokat segített a támadó 38. hadseregnek.

Polubojarov harckocsijait a hadsereg bal szárnyán vetették ütközetbe, majdnem a 4. Ukrán Front csatlakozásán. A front és a hadsereg parancsnokságának megítélése szerint itt volt az ellenség védelmének leggyengébb pontja.

Amellett, ezen a szárnyon volt egy kis lehetőség a manőverre a német fasiszta csapatok főcsoportosításának szárnyába. A harckocsizók határozottan támadtak, jól együttműködtek északról, a főcsapás irányában előremozgó csapatokkal. Kétnapi szívós harc után a 4. gárda-harckocsi-hadtest betört Dukla faluba. Egyidejűleg a másik irányból ideérkezett a hadsereg főereje, állományában többek között az 1. csehszlovák hadtest egységeivel. A csehszlovák katonák a mi harcostársaink lettek. A Kárpátokban már az első harcok idején igazi és odaadó fegyverbarátokként ismertük meg őket. Az 1. csehszlovák hadtest számára a támadás körülményei ugyanolyan nehezek voltak, mint a mi katonáink számára . . .

Mielőtt a Kárpátokon keresztüli áttörés történetét folytatnám, egy kis kitérőt szeretnék tenni, amely — többek között — az említett eseményekkel kapcsolatos.

1971 őszén lehetőségem nyílt szabadságomat Karlovy Varyban tölteni. A „Bristol”-ban laktam, ahol Ivan Sztjepanovics Konyev marsallal találkoztam. Ő szintén azért érkezett ide, hogy e nagyszerű gyógyhely vizével erősítse egészségét. Egyszer, közösen, meghívást kaptunk a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnökétől, Ludvík Svoboda elvtárstól, hogy vegyünk részt az általa rendezett ebéden a Prágához közel levő lanai öreg vadászkastélyban. Ez a hely már régóta a csehszlovák köztársasági elnökök pihenője és baráti találkozók színhelye.

Úgy indultunk, hogy legyen elegendő időnk. Ámde csakhamar észrevettük, hogy túl korán fogunk érkezni. Ivan Sztjepanovics mint akkurátus ember, úgy döntött, hogy katonákhoz illő pontossággal fogunk érkezni. Ezért, amikor az adott helyhez közeledtünk, lelassította a gépkocsi sebességét, majd megállította a gépkocsit az útszéli fák árnyékában.

Pontosan 12 órakor érkeztünk a kapuhoz, ahol az elnök gépkocsijával találkoztunk, aki szintén pontos ember volt, és az úton ugyanazt csinálta, mint mi. Kölcsönös meleg üdvözlések és a katonai szokás szerinti tréfálgozás után, Konyev átült Svoboda limuzinjába, és továbbindultunk.

Az erdő csöndje, a hervadó füvek és virágok illata fogadott bennünket. Az elnök javasolta, nézzük meg a vadaskertetet, ahol az évszázados tölgyek között szelíden poroszkált egy szarvascsorda. Az erdőben való barangolás közben megérkeztünk a vadászházhoz. Egy óra körül járt az idő, s cseh szokás szerint eljött az ebéd ideje. Az elnök asztalhoz invitált bennünket.

Amikor a harcostársak találkoznak — legyenek bármilyen rendfokozatban —, mindenkor szabad és fesztelen a beszélgetés. Mindig van mit feleleveníteni, jó szóval visszaemlékezni, vagy hallgatni, ami esetenként kifejezőbb és erősebb a szónál. Így volt ez ebben az esetben is . . .

— Ivan Sztjepanovics, emlékszik-e még arra, hogy megharagudott rám, amikor már hadtestparancsnok voltam? — fordult az elnök Konyev marsallhoz.

— Hát, hogyne emlékeznék, nem olyan idők jártak akkor, amelyeket el lehetne felejtetni. A csehszlovák katonának annak idején nagyon nehéz volt. Dukla irányába mentek. Az ellenség tűzzel lezárta az összes utakat, harckocsikkal gyakran mért csapásokat. A hadtest harcának vezetése alig működött. A hadtest akkori parancsnoka: Kratochvíl tábornok 25 km-re a harcrendek mögött tartózkodott. Ilyenkor vajon milyen vezetésről lehet beszélni?

Én mindenre nagyon odafigyeltem. Az asztal melletti beszélgetés, mintegy előre átgondolt terv szerint, visszaemlékezéseim könyvének oldalaira került, amelyet itt: Karlovy Varyban fejeztem be. Természetesen, sok mindent ismertem Konyevnek a főhadiszállásra küldött okmányaiból és jelentéseiből, de az események résztvevőinek — és milyen résztvevőinek! — tanúsága egészen más dolog.

Kratochvíl tábornokot, akiről a beszélgetés folyt Konyev és Svoboda között, a Beneš-kormány erősködésére nevezték ki az 1. csehszlovák hadtest parancsnokául. Ő azonban nem volt képes megbirkózni a rá bízott feladattal. A mögöttes állásokban tartózkodott, a magával hozott angol whiskyvel vigasztalta magát, miközben a hadtest katonái és tisztjei életüket áldozva rohamozták a Kárpátokban az ellenség erős és szívós védelmét. Konyev akkor leváltotta Kratochvílt a hadtestparancsnoki beosztásból, és helyette

Svoboda tábornokot nevezte ki. A tett intézkedést ezután jelentette Sztálinnak. A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta a frontparancsnok döntését, de Kratochvíl félreállításával kapcsolatban kifejtette, hogy adott esetben külföldiekkel van dolgunk, még hozzá szövetséges ország csapatainak parancsnokával, ezért Kratochvíl leváltását és Svoboda kinevezését jogilag is rendezni kell. Ezt rövidesen végre is hajtották, a csehszlovák kormánnyal történt megbeszélés után.

Konyev marsall tevékenységének eredményeképpen a csehszlovák hadtestnél a helyzet gyökeresen megjavult. „Kratochvíl leváltása és Svoboda tábornok hadtestparancsnokká történt kinevezése után — jelentette Satyilov tábornok, a politikai főcsoportfőnökségre Scserbakovnak — a dolgok lényegesen jobban mennek. Svoboda nagyobb követelményeket támaszt és fegyelmet követel. A hadtestnél most nagyobb a rend.”

Azokban a napokban a csehszlovák és szovjet katonák válllvetve folytatták a támadást Szlovákia határai felé. 1944. szeptember 20-án a hadtest — Polubojarov és Anyiskuskin harckocsizóival együttműködésben — elfoglalta a már említett Dukla helységet. Néhány nap múlva pedig harc árán elérte a csehszlovák határt. Ez a csehszlovák hazafiak dicsőséges győzelme volt. De ha ez így volt, akkor miért haragudott meg Konyev Ludvík Svobodára, amikor ő lett a hadtest parancsnoka. Íme, így emlékezett erre vissza az ősz hajú csehszlovák köztársasági elnök.

— Énnekem akkor — mondotta Ludvík Svoboda — saját szememmel látnom kellett a hadtest harcmezejét. Nem is tudom megérteni, miként lehet csapatokat vezetni oly módon, hogy a parancsnoknak sejtelve ne lenne a támadási sávban levő terepről. Egyenesen az előrevetett rohamozó csapatokhoz mentem. És ott azt láttam, hogy a katonát lelkesíteni kell, személyes példát kell számára mutatni a harcban. És ön, Ivan Sztjepanovics éppen akkor hívott a tábori telefonhoz...

— Énnekem pedig — mondotta mosolyogva Konyev — szükségem volt a Duklai-hágóban levő helyzet pontos ismeretére, mert tőlem ezt követelte Moszkva. Keresem Önt, mire azt válaszolják nekem, hogy a parancsnok az előre-

vetett egységeknél van. Éspedig hol? — kérdeztem. Végül megkeresték Önt. Én akkor szívből azt mondtam: „Tábornok úr, megtiltom önnek, hogy egy géppisztolyos szerepét töltsse be. Nekünk nem rohamozó katonára, hanem hadtestparancsnokra van szükségünk!”

— Én szintén megsértődtem a „tábornok úr” megszólítás miatt — jegyezte meg a vendégszerető házigazdánk, és megkérdeztem — miért nem „tábornok elvtárs”?

— Emlékszem, így volt. Akkorra azonban én már egy kissé lecsillapodtam, és a következőt válaszoltam: Értse meg, Svoboda elvtárs, hogy a mi számunkra Ön nagyon értékes ember, és nem szabad így kockáztatnia életét, arról nem is beszélve, hogy a hadtestparancsnoknak erre egyáltalán nincs is szüksége. És ezzel be is fejeztük . . .

Azon a napon, a köztársasági elnöknél a vendégségben, nagyon sok érdekes dolgot felelevenítettünk. Az egész beszélgetésből most csak a duklai eseményt emelném ki, amelyről nem feledkezett meg sem Svoboda, sem Konyev. Véleményem szerint ez az eset nemcsak a csehszlovák hadtest akkori parancsnokának személyes bátorságáról tanúskodik, hanem azt is bizonyítja, milyen nehéz és aggasztó helyzetben voltak a Kárpátok elleni támadás idején az összes résztvevők, a sorkatonától a tábornokig. Svoboda kimenetele az első vonalban harcolókhoz nem virtuskodás volt. Nagyon sok főtiszt így cselekedett ezekben a napokban, minden erejét arra összpontosítva, hogy a Kárpátok Szlovákia irányában történő nehéz áttörését siker koronázza.

1944. október 6-án 6 órakor Svoboda tábornok csapatai, együttműködve a Vörös Hadsereg 67. lövészhadtestével, melynek parancsnoka Smigo tábornok volt, rohammal elfoglalták a Duklai-hágót. A csehszlovák katona itt lépett saját hazájának földjére, és megkezdte felszabadítását.

Az október 6-i dicsőséges események tiszteletére ünneplik ma a Csehszlovák Néphadsereg Napját. A Duklai-hágóhoz vezető nehéz, göröngyös úton született meg a mai Csehszlovákia politikai életének egyik legfontosabb jel-szava: „Örökké együtt a Szovjetunióval!”

Napjainkban, szolgálati ügyben, többször találkozom a prágai Várban a háborús évek hű harcostársaival, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnökével, Ludvík Svoboda elvtárssal. Minden találkozásnak örülök, és szilárd barátságunk újabb jelének tekintem. Minden alkalommal visszaemlékszem azokra az időkre, amikor ez a barátság a harcok mezején megszületett és megerősödött. E harcokban részt vett az első csehszlovák katonai alakulat, az a gyalogoszázlőalj, amely a Szovjetunió területén Ludvík Svoboda alezredesnek, a Jaroslav Prohaska törzsszázadosnak, Otokar Ritirž főhadnagynak, Otokar Jaroš főhadnagynak és több más csehszlovák hazafinak erőfeszítése, áldozatos munkája nyomán jött létre.

Az adott helyzetben a szovjet vezetők hosszas mérlegelés után döntöttek arról a kérdésről, hogyan alkalmazzák a fiatal, tapasztalatlan csehszlovák katonai egységet. Mindnyájan azt akartuk, hogy kemény harcokban edződjék, harcoljon és becsülettel vigye hazájába a szabadság zászlaját. A legfelsőbb főparancsnok, amennyire én tudom, a zászlóaljnak rendkívül nagy politikai jelentőséget tulajdonított. Erről többször is kifejtette véleményét a főhadiszállás ülésein, amikor megtárgyalták az arcvonalakon kialakult helyzetet. Sztálin úgy vélte, hogy a csehszlovák zászlóaljat nem szabad a tapasztalt és jól felfegyverzett német fasiszta csapatok ellen bevetni, mert feltételezte, hogy ebben az esetben indokolatlanul súlyos veszteségeket szenvedne.

A kérdést akkor döntötték el, amikor a legfelsőbb főparancsnok beszélgetést folytatott a zászlóalj parancsnokával, Svobodával. Sztálin őszintén kifejtette nézeteit, és közölte aggodalmát az alezredessel. Ugyanolyan nyíltan és tiszta szívből válaszolt akkor a zászlóaljparancsnok is. Svoboda elmondta, hogy hazájának legnagyobb ellenségei a német fasiszta megszállók, ezért ő és harcostársai azon a véleményen vannak, hogy minden erejükkel harcolniuk kell a hitlerista betolakodók ellen. Ez a haza iránti legszentebb kötelességük. A megbeszélés eredményeként a

csehszlovák katonai egységet rövidesen az arcvonalra irányították . . .

Az ukrajnai harcok után a Kárpátok elleni roham és a Duklai-hágó birtokbavétele voltak a csehszlovákok legjobban várt győzelmei. De mintegy ellentmondásként, éppen a duklai ütközet Ludvík Svoboda számára kellemetlen következményekkel járt. Beneš köztársasági elnök keserű szemrehányást tett a csehszlovák hadtest parancsnokának amiatt, hogy a hadtest nagy veszteségeket szenvedett. A szemrehányás egyenesen a vád jellegét öltötte, jöllehet Beneš, a betöltött helyénél fogva, kellően tájékozódhatott a hadtest és valamennyi szovjet csapat támadásának rendkívül nehéz viszonyairól.

Svoboda elhárította a sértő és igazságtalan állításokat, amelyekkel az elnök őt vádolta, és bebizonyította, hogy nincsen igaza.

Az elnök véleményén volt továbbá az akkori csehszlovák hadügyminiszter: Ingr, és más polgári és katonai hivatalos személyek, többek között a leváltott Kratochvíl tábornok is. A moszkvai csehszlovák katonai misszióhoz Londonból utasítás érkezett Pika tábornok részére, hogy mivel — állítólag — nincs lehetőség a hadtest veszteségeinek pótlására, fel kell oszlatni! Ugyanilyen sürgőnyt kapott Svoboda is. Ingr azt javasolta, hogy a hadtestet ne töltsék fel, hanem állományából három-négy gyalogoszászlóaljat kell létrehozni, és belőlük egy önálló dandárt kell alakítani. Megszüntették a tüzérezredet és a harckocsidandárt is. Egyszóval, a magasabbegység magvát semmisítették meg. Ingr nem kérte ki Svoboda véleményét, hanem csak parancsolt és követelt. A meghatározott rend alapján erről tájékoztatták a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokságot is. De itt a londoni kormány irányvonala nem lett támogatásra. A szovjet főparancsnokság érintkezésbe lépett az 1. Ukrán Front parancsnokával, és kikérte véleményét a hadtest személyi állománnyal és anyagi eszközökkel történő feltöltését illetően. A front haditanácsa azt a választ adta, hogy a hadtestnek van megfelelő kerete a feltöltésre és a további növelésre. Egységeink szlovák földre léptek, ahol elegendő önkéntes van. A közeljövőben, a Kárpátokon túli terület felszabadításával, ahol sok szlovák nemzetiségű la-

kos van, ez a lehetőség még tovább bővül. A haditanács kategorikusan ellenezte a hadtest felosztását.

A főhadiszállás egyetértett az 1. Ukrán Front haditanácsának javaslatával, hogy a csehszlovák hadtestet fenn kell tartani, személyi állománnyal történő kiegészítését önkéntesek toborzásával, anyagi eszközökkel, fegyverzettel és technikai eszközökkel való feltöltését pedig a szovjet tartalékokból kell megoldani. Így is történt.

A szovjet kormány engedélyével, október végén Svoboda embereinek egy kis csoportját elküldte az ellenségtől felszabadított Kárpát-Ukrajnába, hogy a hadtest feltöltéséhez embereket toborozzon. A csoport nagyon tevékenyen dolgozott, és a toborzás mellett segített a népbizottságok megszervezésében is.

Így maradt meg az 1. csehszlovák hadtest, a hazafiak dicsőséges harci magasabbegysége, amely a szocialista Csehszlovákia fegyveres erőinek magvát alkotta.

A 4. Ukrán Front állományába tartozó 1. gárdahadsereg — élén Grecko vezérezredessel — a 38. hadseregtől balra támadott. A támadás ütemére itt is ugyanazok a hadműveleti tényezők hatottak. A terep hegyes jellege és az erős védelmet létrehozó ellenség szívós ellenállása volt a jellemző. A német hadvezetés ugyanazokkal a módszerekkel dolgozott, mint Moszkalenko csapatai ellen. Széthúzta az erőket, és a fő erő kifejtést mindenütt a hegyi utakra és átjárókra összpontosította. Az ellenségnek azonban nem sikerült a hadsereg támadását megállítani. A hadseregparancsnok erélyes rendszabályokat foganatosított, mindig a legfelelősségteljesebb szakaszon tartózkodott, arra kötelezte parancsnokait, hogy a harcálláspontjaikat minél előbbre válasszák, és így a támadás jó ütemben haladt.

Az ellenséges védelem áttörésének szélessége, ötnapi tevékenység után elérte a 30 km-t, a mélysége pedig a 10—12 km-t. De az elért eredménynél is fontosabb volt az, hogy az 1. gárdahadsereg, mint egy faltörő kos, megnyitotta az utat a Kárpátokon túlra. Az ellenség végső erőfeszítéseit tette, és nem volt messze a pillanat, amikor védelmének össze kellett roppannia. A hadművelet érverése

azt mutatta, hogy ez a jelenség elsősorban Grecsko csapatainak sávjában mehet végbe. Ki kellett használni az események menetének ezt az elkerülhetetlen irányzatát.

Mind az ellenség, mind a 4. Ukrán Front parancsnoka jól megértette a dolog lényegét. A helyzet kifejlődésére azonban mindenki, természetesen, a maga módján reagált. A német fasiszta hadvezetés kénytelen volt elvonni erőket a 4. Ukrán Front előtt levő védelmének más irányából, és gyorsan átirányítani őket mindenekelőtt az 1. gárdahadsereg tevékenységének sávjába. Ezt Petrov észrevette, és megindította a 18. hadsereg és a 17. gárda-lövészhadtest támadását. A front most teljes erejével támadott.

A vezérkar figyelmesen elemezte a frontparancsnokok minden elhatározását. Ez alól nem volt mentes a 4. Ukrán Front parancsnokának elhatározása sem. Az elemzésnél észrevettük, hogy Petrov, a hegygerincek megkerülésére törekedve, elfordította erejét a főhadiszállás által megjelölt komanczai irányból. Ez megghiúsította volna az együttműködést a nehéz körülmények között támadó 38. hadsereggel. A helyzet nem elszigeteltséget, hanem szoros kapcsolatot és kölcsönös segítségnyújtást követelt a hadműveltségben részt vevő összes erőktől.

A vezérkar jelentése alapján a Legfelsőbb Főparancsnokság felhívta Petrov figyelmét az irányból való eltérés következményeire, és megparancsolta, hogy a front támadásának alapvető iránya továbbra is Komancza, Humenné, Mihalovce legyen.

A legfelsőbb főparancsnok arra törekedett, hogy a rendelkezésre álló erőkkel meggyorsítsa csapataink előrenyomulását a Kárpátokban, ezért oda küldte személyes képviselőjét: Zsukovot, aki akkor Rokosszovszkijnál tartózkodott az 1. Belorusz Frontnál. Zsukov feladata az volt, hogy Konyevnél és Petrovnál személyesen ismerkedjék meg a helyzettel, és gondolja át, vajon nem lehet-e meggyorsítani ezen a szakaszon támadásunkat. Sztálin felhatalmazta a marsallt, hogyha szükséges, nevében adjon parancsot.

Szeptember 19-én Zsukov az 1. Ukrán Fronthoz repült. Ott meggyőződött, hogy a helyzet nehéz, s valóban olyan, amilyennek Konyev Sztálinnak jelentette. A legfelsőbb főparancsnok helyettese látta, hogy milyen nagy az ellenség

ereje, és hogy mennyire nem egyszerű a mi korlátozott eszközeinkkel áttörni az ellenség védelmét a hegyekben. Georgij Konsztantyinovics jelentette: „Moszkalenkónak kevés a lövészhadosztálya, és ami van, az is csekély létszámú és fáradt.”

A következő nap Zsukov már a 4. Ukrán Frontnál, Petrovnál volt. Tüzetesen tájékozódott, majd jelentette Sztálinnak: „Megismerkedve Petrov hadseregeinek erő- és eszközcsoportosításával, úgy gondolom, az erők és eszközök célkitűzése helyes, Petrov helyesen érti a hadművelet célját, és munkáját nem végzi rosszul.” Mindamellett a marsall bizonyos hiányosságokat fedezett fel a harctevékenység vezetésében, és a főparancsnok nevében követelte a 3. hegyi lövészhadtest és a 11. lövészhadtest azonnali ütközetbe vetését Grecsko szakaszán, valamint a 18. hadsereg négy hadosztályának támadásba lendülését az 1. gárdahadsereggel való szoros együttműködésben. Ebben az esetben a 4. Ukrán Front jobb szárnyán olyan mennyiségű csapatok támadhatnak, amelyek bizonyára meggyorsítanak a Prešov és Komancza irányában való áttörést. A tevékenységre való ösztönzés hasonló rendszabályait javasolták a bal szárnyon is, ahol Petrov csapatai a 2. Ukrán Fronttal működtek együtt.

Befejezésül a főhadiszállás képviselője közölte: „Petrov jó egyetértésben dolgozik Mehlisszel, és semmiféle kérdésben nem neheztel rá.”³¹ A marsallnak ez az észrevétele fényes bizonyítéka volt Ivan Jefimovics Petrov makulátlan jellemének és türelmének; Petrov jól kiismerte magát a Mehlisszel való kapcsolatokban, megértette — ha lehet így mondani — jellemének különös vonásait, és elég erős volt ahhoz, hogy együtt dolgozzon vele, ahogy azt a kommunista kötelességteljesítés és lelkiismeret megkövetelte.

A főhadiszállás képviselőjének kiszállása a csapatok tevékenységi körzetébe fontos szervezési eleme volt a szovjet csapatok aktívabb támadásának a Kárpátokban. Az eredményekre nem kellett sokáig várni. Szeptember 20-án az 1. gárdahadsereg, szeptember 25-én pedig az 1. Ukrán Front 38. hadserege átlépte a csehszlovák határt, visszavetette az ellenséget a Kárpátok fő gerincéhez, és megkezdte a hágókért folyó harcot. Jelentős sikerek születtek

a 4. Ukrán Front többi szakaszain is, ahol Zsuravljov tábornok 18. hadserege és Gasztyilovics tábornok 17. gárdalövészhadteste tevékenykedett. A Zsuravljov-hadsereg kijutott Uzsgorodhoz, Gasztyilovics hadteste pedig Mukacsevóhoz, és rövid idő múlva elfoglalták ezeket a fontos közigazgatási központokat. Most már a hegyek fő gerince mögöttük húzódott. De a szlovák antifasiszta felkelés körzete még messze volt . . .

1944 egész októberében a harcok a Kárpátokban sem nappal, sem éjszaka nem csendesedtek . . . Amíg a szovjet csapatok és Svoboda hadteste a német védelmet törték át, a szovjet hadvezetés sem fordított kevesebb figyelmet a szlovákiai felkelés fegyverrel, lőszerrel, felszereléssel és gyógyszerrel való ellátására. Kedvező időjárási viszonyok esetén a fegyverrel megrakott repülőgépek minden éjszaka megjelentek Szlovákiában. 1944-ben a felkelőkhöz irányítottak több mint 10 000 puskát, géppisztolyt, karabélyt és pisztolyt, körülbelül 1000 géppuskát, páncéelhárító fegyverek százait s néhány millió darab lőszert.

A felkelés megsegítésére légi úton átirányították a Szovjetunióban megalakított 2. önálló csehszlovák légideszantdandárt, az 1. csehszlovák vadászrepülő ezredet, sok oktatót és partizánparancsnokot. A dandár 1943 őszén, Melitopol térségében nagyrészt az oldalunkra átállt szlovákokból alakult meg. Létszáma majdnem elérte a 3000 főt. A katonák közül többen részt vettek a Kijev és Belaja Cerkov körüli ütközetekben. Néhány katonát — harci érdemeikért — érdemrendekkel és érdemérmekkel tüntettek ki. A dandár az alapvető harckiképzés után, 1944. április 23-án zászlót kapott, és a katonák letették a katonai esküt. A dandárnak most nehéz feladatokat kellett megoldania az ellenség hátában, s ezeknek becsülettel eleget tett. Ugyanilyen jól lehetett mondani az 1. csehszlovák repülőezred vadászrepülőiről is.

A szlovák nép felkelése 1944. késő őszeig folytatódott. A felkelés a csehszlovák nemzeti felszabadító mozgalom legnevezetesebb politikai és katonai eseménye volt. Megtisztelő helye van az európai ellenállási mozgalom törté-

netében. A felkelők a legsúlyosabb órákban is, különösen a kommunisták, bátran szembenéztek a veszéllyel, és folytatták a nehéz küzdelmet. Tudták, hogy a Vörös Hadsereg segítségükre siet s ezért a végsőig kitartottak. A felkelés napjai azonban meg voltak számlálva. Minthogy a szlovák hadsereget a fasiszták szétverték, hiábavalónak tetszett a drága idő eltöltése. A Beneš-kormány újból megmutatta gyengeségét, s ezért a hős felkelőknek kellett vérrel fizetniök. Az SS-hadosztályok vasgyűrűbe szorították a felkelőket, s könyörtelenül leszámoltak az antifasisztákkal. Szovjet katonák ezrei, akik Szlovákia segítségére siettek, a Kárpátok arcából való támadása folyamán életüket áldozták a súlyos harcokban. Még egy félévnek kellett eltelnie, míg a szovjet harcosok, a csehszlovák hadtest fegyvertársaival együtt, megvívták a győzelmet hozó felszabadító hadjáratot, és ünnepélyesen találkoztak Prágában.

IRÁNY BÉCS!

Védelemből támadásba — Karl Renner felajánlja szolgálatait — A szovjet kormány nyilatkozata — Titkos parlamenterek Bécsből — A roham előtt — A felkelés nem sikerült — Allen Dulles árnyéka — Renner levele a Kremlnek — A békes együttműködés kezdete — Az osztrák polgármester és a szovjet városparancsnok

A balatoni védelmi ütközet eredményeként a szovjet erők a bécsi irányban olyképpen helyezkedtek el, hogy a csapatok főcsoportosítása a 3. Ukrán Front sávjában volt. Ennek a frontnak volt az alapvető feladata, hogy az elkövetkező támadó hadműveletben az ellenséget szétverje. Megjegyzem, hogy valamilyen hosszú felkészülésre nem volt idő. A fronttól azt jelentették, hogy az ellenség beássa magát. Tehát nem szabad várni, az előtt kell csapást mérni csapataira, mielőtt sikerülne megkapaszkodnia.

A 3. Ukrán Frontnak a támadást a jobbszárny-csapatával kellett megindítania, mivel ez a szárny északról benyúlt abba a mély kiszögellésbe, amelyen az ellenség védelmének vonala húzódott Székesfehérvártól délre és délnyugatra. E kiszögellésben helyezkedett el a 6. SS-páncélos hadsereg megmaradt harckocsijainak nagy része. A hadsereg szétverése azt jelentette volna, hogy a német fasiszta hadvezetést megfosztják páncélos pajzsától, és felszámolják védelmének főerejét. Ennek eredményeként utat nyitunk magunk előtt Magyarország nyugati körzeteibe és Ausztria belsejébe, Bécs irányában.

Tolbuhin elhatározása az volt, hogy áttöri az ellenség védelmét, bekeríti és megsemmisíti az ellenség páncélos főcsoportosítását, a főcsapást a front jobb szárnyán méri a 9. és 4. gárdahadsereg erőivel Gánt, Velencei-tó szakaszról Veszprém irányában. A terep a főcsapás irányában erdős és dombos volt, de Tolbuhin meggyőzte a vezérkart és a

főhadiszállást, hogy ez nem jelent leküzdhetetlen akadályt az ellenség bekerítésénél, annál is kevésbé, mivel ez utóbbi viszonylag keskeny szakaszon: a Velencei-tó és a Balaton között volt kénytelen tevékenykedni.

Tolbuhint más nyugtalanította. Kevés volt a tüzérsége ahhoz, hogy arcvonál-kilométerenként 180 lövegnél nagyobb tüzérségi sűrűséget hozzon létre. Hiányoztak a nagy harckocsierők; például a 9. és 4. gárdahadseregben összesen 197 harckocsi és rohamlöveg volt. A harckocsi-erőviszonyok a főcsapás irányában egyenlőek voltak... Viszont a Szugyec tábornok parancsnoksága alatt álló 17. légi hadsereg a főcsapás irányában több mint 500 repülőgépet működtethetett.

A felderítés azt jelentette, hogy a németek lankadatlanul ássák be harckocsijaikat. Csapataink szemében ez valami megerősített körlethez hasonlított, amellyel óráról órára nehezebb lesz megbirkózni. Kiút csak egy lehetett — Tolbuhin számára gyorsan át kell adni Kravcsenko tábornok ütőképes 6. gárda-harckocsihadseregét (több mint 400 harckocsival) a 2. Ukrán Front állományából, amit a vezérkar javasolt is a főhadiszállásnak. A legfelsőbb főparancsnok az adott pillanatban azonban nem volt meggyőződve róla, hogy az ellenség lemondott támadási szándékáról, és ezért egyelőre nem adott engedélyt a harckocsialakulatok átcsoportosítására, elrendelte, hogy még várni kell.

Tolbuhinnak a csapatait a harckocsi-hadsereg nélkül kellett megindítania, hogy a főhadiszállás direktívájának — a támadást legkésőbb március 16-án meg kell kezdeni — eleget tegyen. A tüzérségi előkészítés és a gyalogság támogatása az akkor érvényben levő előírások szerint ment végbe. De mivel kevés volt a harckocsi a rohamozó csapatok harcrendjében, és csekély a tüzérség sűrűsége is, ez eleve eldöntötte az ellenség védelmére mérendő csapás erejét, és meghatározta a 3. Ukrán Front lassúbb támadási ütemét.

Az ellenség ellenállása szívós volt. A nap végére a szovjet csapatoknak mindössze 3—7 km-nyire sikerült beékelődniük az ellenség védelmének mélységébe. A váratlanságot már elvesztettük. Ezért, hogy megvalósítsuk az SS-pán-

céloshadsereg bekerítésére vonatkozó elgondolást, jelentősen meg kellett volna gyorsítani a támadás ütemét, mindekelőtt a 6. gárda-harckocsihadsereg bevetésével, a légi-erő és a tüzérség tűzhatásának fokozásával. Ha ezt nem tesszük meg, ez azt jelentette volna, hogy időt és lehetőséget biztosítunk a német fasiszta hadvezetésnek támadásunk visszaverésének megszervezésére, és csapatainak a veszélyeztetett körzetből történő kivonására.

A támadás első napjának leteltével, március 16-án este Antonov részletesen jelentette a 3. Ukrán Front arcvonalán kialakult helyzetet a főparancsnoknak. Ennél a jelentésnél én is ott voltam. A jelentés meghallgatása után a főparancsnok egyetértett azzal, hogy rövid időn belül be kell vetni a 6. gárda-harckocsihadsereget, és az erre vonatkozó parancsot azonnal ki kell adni. Személyesen felhívta Malinovszkijt, aki akkor az előretolt harcállásponton tartózkodott, s ismertette az okát annak, miért kell a harckocsikat átadni Tolbuhin számára, majd megparancsolta, hogy személyesen szabja meg a harckocsizók feladatát, s menet közben adja át a hadsereget a szomszédnak. Malinovszkijt lesújtotta a főhadiszállásnak ez a döntése, de szükségességét megértve, gyorsan végrehajtotta a parancsot. Kravcsenko csapatait teljes állománnyal és azokkal az anyagi tartalékokkal adták át a 3. Ukrán Frontnak, amelyek a frontjobbászárny csapásának kifejlesztéséhez és az ellenség páncélos csoportosításának szétveréséhez szükségesek voltak.

Csakhowy Tolbuhinnak a harckocsi-hadsereget csupán március 19-én sikerült ütközetbe vetnie. Ugyanis két nap kellett ahhoz, hogy a hadsereget előrevonják az arcvonalra, valamint ahhoz, hogy megteremtsék mindazokat a minimális feltételeket, amelyek a szétbontakozáshoz és a tevékenységhez szükségesek voltak. Súlyos harcok folytak, és a harckocsikat nem lehetett kockáztatni. Sajnos, minden perc késésünket — ami most már a helyzet feltételeitől függött — az ellenség védelmi vonalainak megerősítésére és csapatainak kivonására használta ki.

Ebben az ütközetben nem sikerült az SS-páncéloshadsereget katlanba zárni és megsemmisíteni, ahogy ezt elképzeltük. Az ellenségnek lehetősége nyílt rá, hogy észak-

ról és keletről erős páncélos pajzsot hozzon létre, és az ebben a körzetben levő csatornákat és erdőket felhasználva csapatait visszavonja. Március 22-én este sikerült egérutat nyerniük a Balatontól északra levő két kilométeres, lán-gokban álló folyosón.

Március 22-én a 3. Ukrán Front haditanácsa jelentette elhatározását a főhadiszállásnak az ellenségnek Balaton északon való szétverésére, az osztrák—magyar határhoz való kiérkezésre és a bécsi támadó hadművelet előkészítésére vonatkozóan. A főcsapást a legrövidebb irányban, a hegyeken keresztül Szombathely felé tervezték az osztrák határig. A vezérkar véleménye szerint, a front főcsapásának Szombathely irányában való mérése nem a legjobb változat volt. A hegyes terep korlátozta volna a manővert, különösen a harckocsikét. Ezenkívül a bécsi ipari körzet, és maga Bécs is, mint minden szempontból fontos központ, kiesne a főirányból. A vezérkar a főparancsnoknak azt javasolta, hogy a 3. Ukrán Front főcsapását Pápa, Sopron irányában mérje, mert csak így lehet a legrövidebb úton Bécshez kijutni. Továbbá, a terep itt biztosítja a 6. gárda-harckocsi-hadsereg erejének teljes kihasználását. Sztálin egyetértett ezzel, és a front Bécs irányában nyomult előre. Március 29-én a szovjet csapatok elfoglalták Szombathelyt és Kőszegét, és az osztrák határhoz értek.

A 2. Ukrán Front sávjában az ellenségnek nem volt erős és tömör páncélos csoportosítása, mindazonáltal a német fasiszta csapatok védelme szilárd volt. Ezért Malinovszkij csapatai csak széles arcvonalon támadhattak, a főcsapást a Dunától délre Petrusevszkij tábornok 46. hadseregének és Szviridov tábornok 2. gárda gépesített hadtestének erőivel mérve. A támadás március 17-én kezdődött.

A siker a 2. Ukrán Front csapataihoz szegődött. Március 20-án déltájban a 46. hadsereg áttörte az ellenség védelmét. Komáromnál kijutott a Dunához, Esztergom térségében bekerítette az ellenség 20 000 fős csoportosítását, és a Dunai Katonai Flottilla egységeivel együttműködésben megkezdte a bekerített ellenséges csoportosítás szétverését. Az erők egy részével a sikert Győr irányában fejlesztették ki.

A frontok főirányokban aratott győzelme kedvezően be-

folyásolta a szárnyakon levő helyzetet is. A 2. Ukrán Front jobbszárny-hadseregei Bratislava irányában nyomultak előre, és április 4-én rohammal felszabadították a várost, valamint 60 más helységet. A 3. Ukrán Front bal szárnyán az 57. hadsereg és Sztojcssev tábornok 1. bolgár hadserege április 2-án elfoglalta a magyar kőolajkörzet központját: Nagykanizsát, ahol a munkások igyekeztek az olajbányász felszereléseket és berendezéseket a pusztítás elől megőrizni.

Nyugatról, a szovjet csapatokkal találkozó irányban, a szövetséges hadseregek nyomultak előre. Ezekben a napokban lépték át a Rajnát és nyomultak kelet felé, elfoglalták Frankfurt am Maint és a németországi Ruhr-vidék számos más fontos ipari körzetét.

E napok egyikén, a helyzetjelentés során, a légfelső főparancsnok — ahogy gyakran tette — senkihez sem címezve mondanivalóját, csak úgy általában megkérdezte:

— Most vajon hol van a szociáldemokrata Karl Renner, Kautsky egykori tanítványa? — Renner évekig az osztrák szociáldemokraták vezetőségében dolgozott, és úgy tudtuk, hogy a legutolsó osztrák parlament elnöke volt.

Senki sem válaszolt, mert ilyen kérdésre egyáltalában nem voltunk felkészülve.

— Nem szabad elhanyagolni azokat a befolyásos erőket, amelyek antifasiszta állásponton vannak — folytatta Sztálin. — Talán a hitleri diktatúra a szociáldemokratákat is megtanította valamire.

Ott nyomban feladatot kaptunk, hogy érdeklődjünk Renner után, és ha él, tudjuk meg, hol tartózkodik. Ebben az ügyben a megfelelő utasításokat telefonon a 3. Ukrán Frontnak megadtuk.

Ausztria belső helyzetét nagyon kevésbé ismertük. Egyébként tudomásunk volt a kommunista párt vezetőinek fasiszmus elleni harcra buzdító felhívásáról, melyet 1944 júniusában intéztek Ausztria népéhez. Októberben híreket kaptunk helyi, de komoly harcokról, amelyeket az osztrák partizánok a hitlerista csapatok ellen vívtak. Egy hónap múlva Jugoszláviában, osztrák partizánokból és

foglyokból megalakult az 1. szabadságzászlóalj, amely részt vett a fasisztákkal vívott súlyos harcokban. Az 1945. esztendő kezdete azzal vált nevezetessé, hogy a partizánok újabb harcokat vívtak az Alpokban, és megalakult a 2., majd a későbbiek folyamán még három szabadságzászlóalj. Ausztria burzsoá vezetőinek antifasiszta harcáról semmilyen adatunk nem volt. Nem volt információnk Renner-ről sem.

De április 4-én megérkezett a 3. Ukrán Front haditanácsának a jelentése, amely szerint Karl Renner személyesen megjelent a 103. gárda-lövészhadosztály törzsénél. Később elmondták nekem, hogy a dolog a következőképpen történt. Egy magas, ősz, fekete ruhás embert vezettek be abba a helyiségbe, ahol a törzs tisztjei dolgoztak. A férfi németül mondta meg a nevét. Eleinte senki sem fordított rá különös figyelmet. A későbbiek folyamán az egyik politikai munkásnak eszébe villant, hogy kivel van dolga, és gyorsan jelentette az ügyet a parancsnoknak.

Renner közlékeny embernek bizonyult. Szenvedélyesen mondta el a tiszteknek hosszú életútját. 1894 óta volt tagja a szociáldemokrata pártnak. 1907-től képviselő, 1930-tól pedig az osztrák parlament elnöke volt. Ezen a poszton majdnem tíz évig dolgozott. Az Anschluss után Rennert Alsó-Ausztriába telepítették, kizárván őt a hivatalos politikai tevékenységből.

Tisztjeink megkérdezték Rennert, vajon hogyan képzei el a további életet. Kijelentette, hogy ő már öreg, de kész „lelkiismeretesen és tevékenyen” részt venni egy demokratikus rendszer létrehozásában Ausztriában. „Most a kommunistáknak és a szociáldemokratáknak is csak egy feladatuk van — a fasizmus megsemmisítése” — mondta Renner. Az ausztriai helyzetet kiválóan megértette. Az éles szemű idős ember, aki már elmúlt nyolcvan éves, nagyon helyesen értékelte saját, az ország utolsó, Hitler előtti parlamentje vezetőjének szerepét. Felajánlotta segítségét az ideiglenes osztrák kormány megalakítására, és előre kijelentette, hogy a náciakat ki fogja zárni a parlamentből.

A beszélgetés jó hosszú ideig elhúzódott. Nekünk feletébb fontos volt megismerni a bécsiek hangulatát, mivel a

felderítés azt jelentette, hogy az osztrák főváros széles körű előkészületeket tett a harcra. A náci vezetők — szemmel láthatóan — a városnak ugyanolyan sorsot szántak, mint Budapestnek. Eljutottak hozzánk továbbá arról szóló homályos adatok is, mintha a bécsi helyőrségben egyes helyeken ellenállási góccok lennének.

Rennernek az volt a véleménye, hogy Bécs lakosságának kilenctizede náciellenes, de a fasiszta megtorlások és az angol—amerikai bombázások elbátortalanították a bécsieket. Elnyomottnak érzik magukat, akik képtelenek aktív tevékenységre. A szociáldemokraták semmilyen szervező tevékenységet sem folytattak a lakosság körében, hogy a hitleristák elleni harcra mozgósítsák őket.

A Rennerrel való találkozásról az értesítést Moszkva április 4-én este kapta meg. Antonov és én tudtuk, hogy ezzel kapcsolatban valamilyen döntés fog születni. Ha az arcvonalakon minden rendben volt, Sztálin, a Politikai Bizottság tagjai, az Állami Honvédelmi Bizottság és a kormány tagjai rendszerint a főparancsnok irodájában gyűltek össze értekezletre a Kremlben, és ilyenkor különleges kérdéseket nem tettek fel. De most, a 3. Ukrán Frontnál kialakult helyzet jelentése közben, Sztálin hamiskásan hunyorgatott, megállt és sokáig nézte a „vezérkart”. Meg volt győződve róla, hogy értjük gondolatait és hangulatát a Rennerről szóló távirattal kapcsolatban. Elégedett arckifejezéssel újra elkezdett sétálni a futószőnyegen. A Politikai Bizottság tagjaival való megbeszélése után lediktálta nekünk a 3. Ukrán Front haditanácsának küldendő főhadiszállási táviratot.

A távirat a következőket tartalmazta: „1. Karl Rennerben meg kell bízni. 2. Közöljék vele, hogy a demokratikus rendszer Ausztriában történő helyreállítása céljából a szovjet csapatok parancsnoksága támogatást nyújt számára. 3. Magyarázzák meg Rennernek, hogy a szovjet csapatok nem területhódítás céljából léptek Ausztria földjére, hanem azért, hogy kiűzzék a fasiszta megszállókat.” A táviratot Sztálin és Antonov írta alá, én pedig a táviratot mindjárt az adószobába vittem Tolbuhinhoz való továbbítás céljából.

394 Döntés született arról is, hogy a 3. Ukrán Front parancs-

noka nevében felhívást kell intézni Bécs lakosságához — álljon ellent a hitleristáknak, s akadályozzák meg a város szétrombolását; a szovjet kormány nevében pedig Ausztriáról szóló nyilatkozatot kell közzétenni. Nekünk megparancsolták, hogy készítsük el és egy nap múlva jelentsük elképzeléseinket, miképpen lehet meggyorsítani Bécs elfoglalását a 2. és 3. Ukrán Frontok csapataival.

A szovjet kormány nyilatkozata és a frontparancsnok kiáltványa egyazon alapgondolatot fejezett ki. A nyilatkozatban ez így fogalmazódott meg: „A szovjet kormánynak nem célja Ausztria valamely területének bekebelezése, sem társadalmi rendszerének megváltoztatása. A szovjet kormány Ausztria függetlenségét illetően a szövetségesek moszkvai nyilatkozatának álláspontját képviseli. A szovjet kormány ezt a deklarációt az életben meg fogja valósítani. Közreműködik a német fasiszta megszállók rendszerének felszámolásában, a demokratikus rend és államhatalom visszaállításában.”³²

Tolbuhin marsall 1945. április 6-án kiadott, Bécs lakosságához szóló kiáltványa hangsúlyozta:

„A Vörös Hadsereg Ausztria területére nem osztrák terület megszerzése céljából lépett, hanem kizárólag azért, hogy szétverje a német fasiszta ellenséges csapatokat, és felszabadítsa Ausztriát a német elnyomás alól . . .

A Vörös Hadsereg a német megszállók ellen harcol és nem Ausztria lakossága ellen, amely háboríthatatlanul végezheti békés munkáját.”³³

A frontparancsnok a továbbiakban rámutatott, hogy érkezett Bécs felszabadításának órája, ám a visszavonuló ellenség Ausztria fővárosát harctérre akarja változtatni. Ez utóbbi mérhetetlen pusztítással és a háború minden borzalmával fenyegeti Bécset és lakosait. Ausztria fővárosának, történelmi és kulturális emlékeinek megóvása érdekében azt tanácsolta a lakosságnak, hogy maradjon a helyén, és ne hagyja, hogy az ellenség a várost megsemmisítse. „Bécs polgárai! — szólta a frontparancsnok felhívása — Segítsétek a Vörös Hadsereget az osztrák főváros, Bécs felszabadításában, járuljatok hozzá Ausztriának a német fasiszta iga alóli felszabadításához.”³⁴

A 3. Ukrán Front parancsnoka azon a napon fordult

Bécs lakosságához, amikor a szovjet csapatok behatoltak a főváros délnyugati, majd pedig délkeleti részébe, és ott szívós harcokba bocsátkoztak. Elérkezett az osztrák történelem kimagasló eseménye: a főváros felszabadítása.

E helyütt kis kitérőt engedek meg magamnak, amely az osztrák ellenállási mozgalommal kapcsolatos. Arra gondolok, hogy a 3. Ukrán Front haditanácsának Rennerről szóló jelentésével egyidejűleg a vezérkarhoz egy másik távirat is érkezett, amelyben arról értesítettek bennünket, hogy 1945. április 2-án találkozó jött létre a Bécsben levő ellenséges katonai egységek parlamentereivel.

A parlamenterek megjelenése már nem számított valamilyen rendkívüli eseménynek. Korábban, amikor még az ellenség előrenyomult és sikereket ért el, a hitlerista parancsnokok nem gondolkoztak azon, hogy miként lehetne kilépni a háborúból. Most azonban a vereségek láttán, sokan tűnődtek ezen a kérdésen, és 1945-ben már nem volt ritkaság, ha lövészárkaink előtt megjelentek a másik fél katonái, fehér zászlóval a kezükben. Így történt most is a 9. gárdahadsereg sávjában, ahol egy főtörzsőrmester (írnok) és egy őrvezető (gépkocsivezető) átment az arcvonalon, és mindketten a 17. „osztrák mozgósítási hadtest” törzse képviselőiként nevezték meg magukat. Ez a törzs Bécsben volt elhelyezve, és az arcvonal számára tartalékosokat készített elő.

A parlamenterek azt jelentették, hogy Bécsben Hitler-ellenes felkelés készül. Állításuk szerint, a felkelők között számos antifasiszta érzületű katona van, és az osztrák főváros lakosságának egy részére is számítanak. Két tartalék gyalogoszászlóaljon és egy tüzérütegen kívül, más egységek állományából körülbelül 1200 osztrák katona állt készen, hogy részt vegyen a felkelésben. Az volt a véleményük, hogy a felkeléshez a lakosságból is mintegy 20 000 fő csatlakozhat.

A felkelés vezetője a hadtest egyik tisztje, Karl Sokol őrnagy, a mozgósítási alosztály vezetője volt. Ő küldte a parlamentereket a szovjet parancsnoksághoz a kapcsolat felvétele céljából.

Ez mindenképpen nagy jelentőségű dolognak látszott, s a 9. hadsereg és a 3. Ukrán Front parancsnokságán figyelmesen hallgatták a parlamentereket. A felkelők azt a feladatot kapták, hogy vegyék birtokba a bécsi Dunának és mellékágainak hídjait, s őrizték őket, semmisítsék meg a fővárosban elhelyezett hitleri csapatok törzseit, a náci párt- és a rendőrségi intézményeket; vegyék birtokba a kulcsfontosságú összeköttetési, távközlési és más, az osztrák főváros fontos kommunális-gazdasági pontjait, valamint az ellenség védelmének fontos objektumait.

A parlamenterek segítségével a felkelés vezetőségével rádió-összeköttetést létesítettek.

Az arcvonalat rövidesen a felkelést előkészítő vezető: Sokol őrnagy személyesen is átlépte. Közölte, hogy az „Ébredj Ausztria” szervezet földalatti vezetője. A front törzse egyeztetette vele az ilyen esetben fontos összes kérdéseket, többek között a felkelés jelzéseit is.

A szovjet csapatoknak Bécs elleni rohama előestéjén, amikor a 3. Ukrán Front törzsében befejezték a bécsiekhez intézendő kiáltvány közlésének előkészületeit, eljött a legkedvezőbb ideje annak, hogy az osztrák fővárosnak megadják a felkelés jelzését. A felkelés szétzilálta volna az ellenség védelmét, és lényegesen segítette volna Tolbuhin csapatait feladataik megoldásában.

A jelzést rádióval és repülőgépről adták le, ahogy azt a 17. „mozgósítási hadtest” osztrák hazafiáival előre megbeszélték. A felkelés kezdetének idejét április 6-án 12 óra 30 percben határozták meg. A jelzést az illetékesek vetették...

Április 6-án a szovjet csapatok megkezdték Bécs ostromát. Harc folyt minden házért, minden épülettömbért, ahol a hitleristák védelmi csomópontokat létesítettek. Lépésről lépésre nyomultak előre, semmisítették meg az ellenséget a 4., 9. és 6. harckocsi-hadsereg gárdistái, a 17. légi hadsereg repülői és a Dunai Katonai Flottilla matrózai, nemkülönben más egységek és magasabbegységek katonái. Az ellenséggel történő valamennyi összecsapás példátlan bátorságot és nagyfokú mesterségbeli tudást követelt tőlük.

És mi történt a felkeléssel? A következmények alapján

tudtuk meg, hogy elárulták, s a hitleristáknak sikerült Sokol hazafias szervezetének nyomára bukkanni. Az árulók a hitleristákat a bécsi felkelés előkészítésének vezetőire szabadították. A felkelés vezetői közül április 6-án reggel sokat elfogtak, és rövidesen ki is végezték őket. Ily módon a vezetésétől megfosztott felkelés nem jött létre.

A városnegyedekbe való beékelődéssel, továbbá a fővárosnak délről és nyugatról való átkarolásával a szovjet gyalogság, valamint a harckocsizók ezekben az irányokban megfosztották az ellenséget a Németországgal való mindennemű összeköttetéstől. De Bécs északi körzete huzamosabb ideig nem volt elszigetelve, és ide tartalékok érkezhettek a német fasiszta csapatok megerősítésére. A mi figyelmünket ez a körülmény kötötte le, miközben a vezérkarnál azon dolgoztunk, hogy milyen módon tegyünk eleget a Bécs elfoglalásának meggyorsítására kiadott főhadiszállási utasításnak. Megítélésünk szerint, az ellenség nyilván nem hoz olyan elhatározást, hogy teljes bekerítés esetén is védje a várost, hanem a legcsekélyebb veszély fennállása esetén megkísérli csapatait a legmegbízhatóbb úton, mégpedig észak felé kivonni. Következésképpen, Bécsre nemcsak a Dunától délre és nyugatra, hanem északra is nyomást kellett volna gyakorolni, mely utóbbi helyen az ellenség nem volt csapásainknak kitéve. Ezt a nyomást gyakorlatilag úgy lehetett volna megvalósítani, ha a 2. Ukrán Front 46. hadseregét és megerősítő egységeit a Duna déli oldaláról — Bécs északról történő megkerülése céljából — átirányítják.

Még egy oka volt annak, ami a 2. Ukrán Front csapásának szükségességét kiváltotta. Ez a hitleri Németország gazdaságával függött össze. 1945 kora tavaszán ugyanis már előrevetette árnyékát az agresszornak nemcsak politikai, hanem gazdasági összeomlása is. Az ellenség csapatainak kevés volt az üzemanyaga. A birodalom tartalék készletei majdnem teljesen kimerültek, nem voltak nyersolajtartalékai, a fő lelőhelyeket pedig mi már elfoglaltuk. Az ellenség csupán csak az osztrák nyersolaj-lelőhelyet, a zistersdorfi olajmezőket birtokolta, amelyek Béctől északkeletre területek el.

lett mérnie csapását. Az okmányok tanúsága szerint a mi akkori megítélésünk helyesnek bizonyult. Hitlert rendkívül nyugtalanította az olajmezők helyzete, és megparancsolta, hogy pótlólag irányítsanak át erőket erre a területre, többek között a „Visztula” hadseregcsoporthoz állományából egy páncélosadosztályt. A vezérkar javaslatát a főhadiszállás jóváhagyta.

Sztálin már a következő napon érdeklődött a 2. Ukrán Front manőverének sikere felől, de ilyen nagyszámú csapattal a Dunán partot váltani nem volt valami könnyű feladat. Erre a célra a műszaki eszközökön kívül a Dunai Katonai Flottillát is igénybe vették, amely komoly szerepet játszott a folyókon való erőszakos átkelésekben. Kiváltképp nehezen boldogult a 2. gárda gépesített és a 23. harcokocsihadtest a nehéz technikai eszközeivel.

Két nap múlva a legfelsőbb főparancsnok elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy — a véleménye szerint — az ellenségnek sikerül kicsúsznia Malinovszkij csapatainak csapásai alól, és akkor Tolbuhin frontjának egyedül kell birtokba venni Bécset, ami nagyon nehéz lesz. Parancsot kaptunk, hogy intézkedjünk: legkésőbb április 10-re „el kell vágni az ellenség Bécstől északra levő összes visszavonulási útvonalait”. A ellenség rövidesen megingott, és kiverjük Bécsből. Hogy be ne keríthessük, a megmaradt utakon észak felé menekült. Április 13-án Bécset csapataink teljesen elfoglalták.

Bécs elfoglalása után a 3. Ukrán Front a fővárostól kissé nyugatra nyomult előre St.-Pölten terepszakaszáig, s ott parancsot kapott az elért terepszakaszok megszilárdítására. Találkozó irányban jöttek a szövetséges csapatok, és a szétvert ellenséges magasabbegységek csapásaink alatt visszavonuló maradványai a szövetségeseknek adták meg magukat.

Ausztriában az első helyre került a békés politikai rendezés kérdése.

Amíg Bécsért folytak a harcok, nem volt idő rá, hogy megvizsgáljuk az előkészített antifasiszta felkelés sikertelenségének okait. De az osztrák főváros felszabadítása után

vissza kellett térnünk ehhez a problémához. Ismeretessé vált, hogy április 15-én, vagyis Bécs felszabadítása után két nappal, két személy jelent meg a szovjet városparancsnokságon, akik közül az egyik az „Ébredj Ausztria” szervezet, az Osztrák Ellenállási Mozgalom Központi Bizottsága elnökének, a másik a bizottság tagjának mondta magát. Kijelentették, hogy a múltban az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregének tisztjei voltak, állítólag sokáig a dachau és buchenwaldi német koncentrációs táborokban raboskodtak, ahonnan maguk a hitleristák szabadították ki őket. Szavaikból ítélve a szervezet nagy érdemeket szerzett a nácik elleni harcban.

E személyek feltűnése arra intett bennünket, hogy feltétlenül ellenőrizni kell a szervezet tevékenységét. Kiderült, hogy a szervezet Bécsben egy nagy házban székel, homlokzatán olyan felirással, amely mindenkinek tudtára adja, hogy itt van az Osztrák Ellenállási Mozgalom erőinek törzse. A szervezet a tagjait pecsétes igazolvánnyal látta el.

A ház tulajdonosa a törzsnek tagja volt, bárói címmel, a hitlerista hadseregben szolgált, de saját állítása szerint őt izben ült a Gestapónál, s mind az ötször kiengedték onnan. A törzs tagjai közé számított továbbá valamilyen herceg, aki szintén a német fasiszta hadseregben szolgált főhadnagyi rendfokozatban. Egy egész sor személy múltja ugyanilyen kétes volt. Megállapítottuk, hogy közülük senki sem állt kapcsolatban az üzemi ellenállási csoportokkal vagy a felkelő mozgalommal. A szervezet vezetése nem élvezte a nép támogatását, mindazonáltal jó előre eltervezte, ha elérkezik a felszabadulás órája, átveszi a hatalmat. Azt is megtudtuk, hogy a csoport egyes tagjai rágalmakat terjesztenek a szovjet katonákról, arra törekedve, hogy ezzel aláássák a nép szemében a Vörös Hadsereg tekintélyét.

A későbbiek folyamán még szégyenletesebb dolgok kerültek napvilágra. Az említett szervezetet Allen Dulles amerikai kémfőnök tudtával és segítségével hozták létre. A szervezet vezetői biztosították maguknak — a hatalom nevében — Dulles támogatását azzal a céllal, hogy a Vörös Hadsereg által felszabadított Bécsben a helyi demokratikus erők élére álljanak, és kezükbe vegyék az ellenállási mozgalom vezetését. A továbbiakban azt tervezték, hogy az

amerikai érdekekkel összhangban megerősítik Ausztriában a konzervatív csoportosulás helyzetét, és biztosítják saját részükre a hatalomhoz vezető utat. Az összeesküvők a kommunistákat is le akarták választani az ellenállási mozgalomról.

E szervezet tagjai érintkezésbe léptek a francia és angol kormánykörökkel, és mindenütt azt követelték, hogy a szervezetet ismerjék el „az osztrák pártok, az ellenállási mozgalom, és általánosságban az osztrák nép egyetlen képviselőjének”.³⁵

Az említett csoport két vezetőjének látogatása a bécsi szovjet városparancsnoknál azt a célt szolgálta, hogy az „addig üsd a vasat, amíg meleg” elv alapján elérjék nálunk — ismerjük el a csoport érdemeit és az úgynevezett igényük törvényességét a vezetésre az osztrák fővárosban, illetve az egész országban. Ezért nevezték magukat az Osztrák Ellenállási Mozgalom Központi Bizottságának. A szovjet városparancsnok felismerte a látogatás igazi célját, jöllehet egyéb gondja is volt és sok munkája akadt.

A látogatók megemlítették, hogy szervezetük állományában volt egy katonai csoport, Karl Sokollal az élén. Érintették a felkelés kérdését is, amely — az ő kifejezésükkel élve — „meghiúsult”.

Ez után a beszélgetés után világossá vált, hogy miért nem sikerült felkelést kirobbantani Bécsben azoknak az antifasisztáknak, akik saját életük kockáztatásával átmenetek az arcvonalon, hogy kapcsolatot teremtsenek a szovjet parancsnoksággal. Ezek az emberek a csoport vezetőibe vetett hiszékenyséjük áldozatai lettek. A csoport vezetői ugyanis olyan célt követtek, amely korántsem esett egybe az ellenállás harcosainak érdekeivel.

1945 áprilisa második felében, amikor a berlini döntő támadás kezdete közeledett, Ausztriában az eseményeket az ország életének normalizálása jellemezte. Azokban a napokban hozzánk, a vezérkarhoz nemcsak katonai hadműveleti, hanem ugyanilyen mértékben politikai jellegű okmányok is érkeztek. Bécs felszabadításával jóval szilárdabb alapok jöttek létre az osztrák demokratikus szervezetek tevékenységéhez. Karl Renner hozzákezdett egy ideiglenes kormány létrehozásához. Nagy politikai ügyességgel

kihasználta a hadihelyzet sajátosságait, és nem fukarkodott ígéretekkel, valamint ünnepélyes fogadkozásokkal a jövőt illetően. Ebből a nézőpontból jellemző Renner április 15-i, Sztálinhoz intézett levele.

A levél első sorait olvasva, nem tudtuk mosolyunkat visszafojtani. Renner arra törekedett, hogy aláhúzza a forradalmi mozgalomba való részvételét. Mindenekelőtt személyes kapcsolatairól tájékoztatott; ahogy írta: „sok orosz élenjáró forradalmi harcossal volt kapcsolatam.” A kapcsolatok nagyon sok mindenről árulkodtak. Amíg Leninnel csak az egyik konferencián találkozott, addig Trockijjal és Rjazanovval Rennernek huzamos ismeretsége volt. „Önnel azonban mind a mai napig nem sikerült személyesen megismerkednem, kedves elvtárs” — írta Renner, mintegy kiemelve a szívünkhöz nőtt „elvtárs” szót. Ezzel a Sztálinhoz állítólag „közel álló” ideológiai nézetre célzott, noha Sztálin — annak idején — „A marxizmus és a nemzeti kérdés” című könyvében a nemzeti kérdés renneri elgondolását úgy szétzúzta, hogy abból kő kövön nem maradt.

Mellesleg, Renner levelében nem volt könnyű elválasztani őszinteségét a Vörös Hadsereg felszabadító missziójának dicsőítése kapcsán, a nyilvánvalóan számító hízelgéstől. Íme, ezt írta akkor:

„A Vörös Hadsereg a támadása során talált rám és családomra lakhelyemen Gloggnitzban (Wiener Neustadt közelében), ahol párttagtársaimmal együtt túláradó bizakodással vártuk megérkezését. A helyi parancsnokság mély tisztelettel viseltetett irántam, azonnal védelmébe vett, és újból visszaadta teljes cselekvési szabadságomat, amelytől Dolfuss és Hitler fasizmusa alatt fájló szívvel kellett lemondanom. Mindezért a saját nevemben és Ausztria munkássztyálya nevében őszintén, alázatosan mondok köszönetet a Vörös Hadseregnek, és Önnek, a Vörös Hadsereg dicsősége által övezett legfelsőbb főparancsnoknak.”

A továbbiakban Renner szinte minden kertelés nélkül azt javasolta, hogy az ország vezetését adják át neki. „A sors akarata volt — írta —, hogy a Szociáldemokrata Párt Központi Bizottságának az országban maradt tagjai közül én voltam az első, aki újból visszanyerte cselekvési szabadságát. Amellett olyan szerencsés helyzet alakult ki,

hogy mint az utolsó szabad népképviselő elnöke, jogot formálhatok magamnak, hogy az osztrák nép nevében lépjek fel. Előnyös számomra — mint az Osztrák Köztársaság első kancellárjára — továbbá az is, hogy bizalmat nyilvánítottak velem szemben az ország alapjainak, a társadalmi vezetés szervezetének átalakítását illetően, és ezért úgy érzem, nem vagyok méltatlan ama bizalomra, hogy elkezdjem és irányítsam Ausztria talpra állításának munkáját.”

Megemlítette, hogy Tolbuhin csapataitól a szükséges segítséget megkapta. Renner ezzel kapcsolatban a következőket írta: „A Vörös Hadsereg segítsége nélkül lehetetlen lett volna egyetlen lépést is tennem. Ezért nemcsak én, hanem a jövő »Ausztria második köztársasága« és munkásszótálya sok-sok évig hálás köszönettel tartozik Önnek, marsall úr, és az Ön győztes hadseregének.”

Renner 1945. április 15-i levelének további része különböző jellegű kérésekből állt. Többek között, a következőket írta: „A hitleri uralom abszolút erőtlenségre kárhoztatott bennünket. Amikor Európát átalakítják, gyámoltalanul fogunk ott állni a nagyhatalmak ajtóinak előtt. Már ma kérem arra, hogy jóindulatú figyelmet fordítson Ausztriára a nagyok tanácskozásain, és ha a tragikus körülmények megengedik, kérem Önt, vonjon bennünket hatalmas védelme alá. Bennünket az éhség és a járvány fenyeget. A szomszédokkal való tárgyalásoknál területeink elvesztésével is szembe kell nézni. A köves Alpokban már most nagyon kevés megművelhető földünk van, s ez is csupán szűkös, mindennapi betevő falatunkat biztosítja. Ha még elveszítjük területünk újabb részét, vége szakad életünknek.” Renner, tovább folytatva gondolatait, szövetségeseink felé szórta nyilait. „A győzteseknek nem lehet az a szándékuk, hogy bennünket gyámoltalan létre kárhoztassanak. A Nyugatnak azonban — amint ezt az 1919-es esztendő is bizonyította — nem sok érdeke fűződik ahhoz, hogy számunkra az önállóság feltételeit szavatolja.”

A levél végén politikai nyilatkozat hangzott el. „... Oroszország meglepő, gyors felvirágzásának köszönhető, hogy népünk teljes egészében felismerte a húszéves nemzetiszocialista propaganda hazug voltát, és csodálattal töltik el a Szovjetunió lenyűgöző sikerei. Kiváltképpen az

osztrák munkásoosztálynak van határtalan bizalma a szovjetköztársaság iránt. Az osztrák szociáldemokraták testvérként megegyeznek a kommunista párttal, és közösen, egyenlő jogokkal fognak munkálkodni a köztársaság újbóli létrehozásán.”

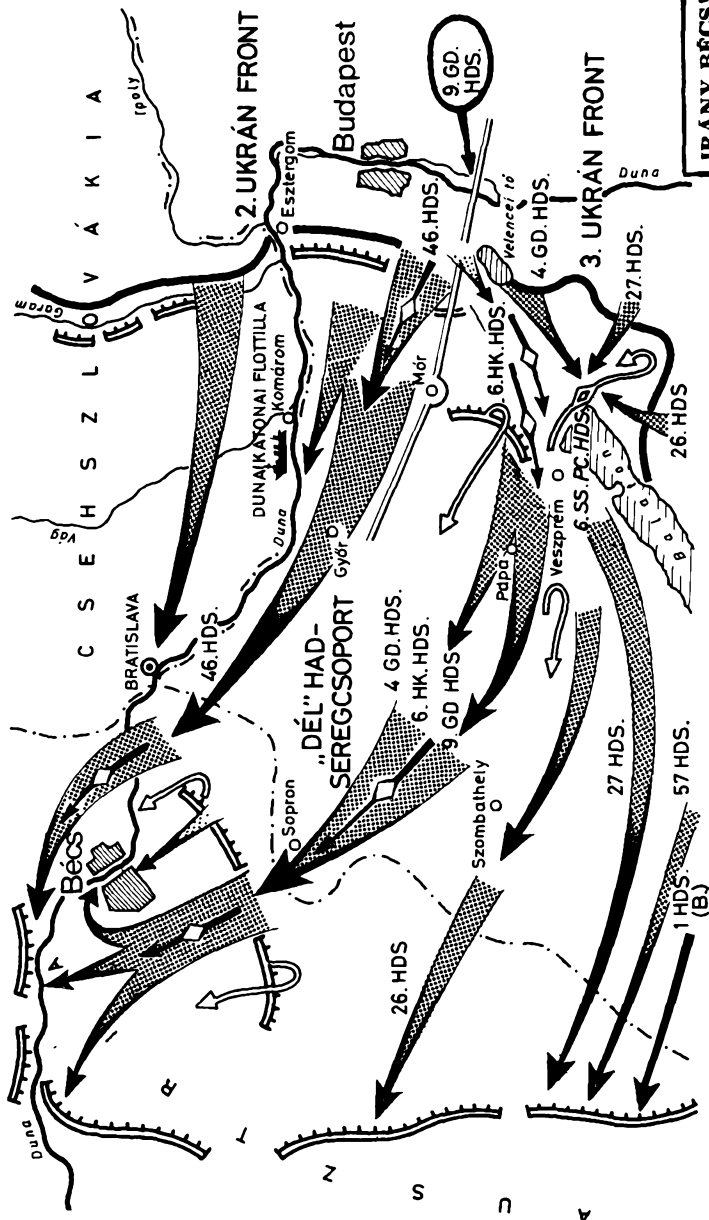
Amikor Renner az osztrák munkásoosztálynak és az osztrák nép túlnyomó többségének a Szovjetunióhoz való viszonyáról beszélt, kétségtelenül helyesen vázolta az akkori ausztriai hangulatot.

Sztálin a következőket válaszolta Rennernek: „Köszönöm Önnek, igen tisztelt elvtárs, az április 15-i levelét. Biztos lehet benne, hogy az Ön gondja Ausztria függetlenségét, területi sérthetetlenségét és boldogulását illetően, nekem ugyanúgy gandom.” Megígérte, hogy kész Ausztriának az erőktől és a lehetőségektől függően, bármilyen segítséget megadni.

Április végén, Renner vezetésével Ausztriában megalakult az ideiglenes kormány. A kommunisták is a kormányban voltak. A Szovjetunió közreműködésével 1955. május 15-én Bécsben aláírták az államszerződést, amely megerősítette Ausztria függetlenségét és semlegességét.

Bécs felszabadítása után azonnal meg kellett oldani a főváros igazgatásának kérdését. Úgy tetszett, hogy ez a dolog távol esik a vezérkar munkájától, de ebben az időszakban a vezérkar ilyen problémákkal is foglalkozott. Tudtuk, hogy Ausztria hétmillió lakosságából körülbelül másfél millió ember Bécsben él; az élelmezésükről és más szükségleteik kielégítéséről az első időszakban a katonai hatósági szervezeteinknek kellett gondoskodniuk.

A vezérkarnál úgy vélték, hogy Bécs közigazgatását a katonai hatóságok — a többek között a katonai városparancsnok is — képesek megoldani. E tisztségre Blagodanov tábornokot, az 57. hadsereg parancsnokának helyettesét javasoltuk. Telefonon érintkezésbe léptünk Tolbuhinnal, aki véleményünkkel egyetértett, és ezt meg is erősítette a főhadiszállásnak felterjesztett egyik okmányában. De a Legfelsőbb Főparancsnokság nem értett egyet a vezérkar és a frontparancsnokság javaslatával. Megmagyarázták nekünk, hogy javaslatunk nem vette figyelembe az Ausztria belső életével kapcsolatos kérdések sajátosságát,

példának okáért azt, hogy Bécs közigazgatását maguknak az osztrákoknak kell megoldaniuk. Ha a fővárosban csak a szovjet katonai hatóság van jelen, az ellentétes politikánkkal és Ausztriával kapcsolatos kormánynyilatkozatunkkal. Ezenkívül, a katonai hatóság nem lett volna képes kifejleszteni a lakosság kezdeményezőképességét a főváros normális életkörülményeinek helyreállítására, főleg olyan mértékben, amilyenre csak a tekintélyes, a helyi viszonyokat jól ismerő osztrák városi vezetőség képes. És éppen ebben — a kezdeményezésben és a nép életének normalizálásában — rejlik a szovjet politika lényege a felszabadított Ausztriában.

Ezért, a szovjet kormány tagjai és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása, amikor a Kremlben a soron levő értekezletre gyülekeztek, kategorikusan kijelentették, hogy Bécs polgári vezetését osztrákokból kell létrehozni. Mivel Bécs polgármesteri helyére sem Tolbuhinnak, sem Rennernek, aki megkezdte Ausztria ideiglenes kormányának létrehozását, nem volt jelöltje, a főhadiszállásról Tolbuhinnak a következő utasítást táviratoztuk: „Bécs nem lehet polgármester nélkül. Tekintélyes osztrák emberek tegyenek javaslatot a jelöltre, és ön hagyja azt jóvá.” Így oldották meg Bécs önzagzatásának kérdését és az osztrák hatóságok részvételét a polgármester-választásban. Bizonyos idő eltelte után a polgármester Körner, volt tábornok lett. Az ő kinevezésével Ausztria legkülönbözőbb társadalmi rétegei egyetértettek. Körner szociáldemokrata volt, annak idején nem ismerte el a náci diktatúrát, ezt őszintén kinyilvánította, amiért a hitleristák bebörtönözték. Bécsnek a szovjet csapatok által történő felszabadításáig börtönben ült. Börtönbeli tartózkodása idején Körner osztrák hazafinak és antifasisztának bizonyult. Nagyon tevékeny természetű ember volt, nemcsak a hadügyi kérdésekben, hanem a bonyolult politikai problémákban is rendkívül nagy szakavatottságról tett tanúbizonyságot. Bécsben nagy tiszteletnek örvendett. „Becsületes embernek tartják” — jelentette róla Blagodatov tábornok, Bécs városparancsnoka, aki a körülmények folytán szorosan együtt dolgozott a polgármesterrel.

A polgármesterrel különösen szorosan együtt kellett

dolgoznia Sebunyin vezérezredesnek, Tolbuhin hadtáphelyettesének. A régi kommunista, aki nagy utat megjárt az élet iskolájában és sok évet töltött a katonai szolgálatban is, a csapathadkép jó szervezője volt, s ez a tudása Bécs ellátásának biztosításában nagyon hasznosnak bizonyult. Sebunyin megszervezte a bécsiek élelmiszer-ellátását, és Körner, lévén szintén kiváló gazdasági szakember, sokoldalúan segítette szovjet kollégáját.

A felszabadított Bécsben már az első időszakban olyan rend honosodott meg, hogy az Osztrák Ideiglenes Kormány miniszterei gyakran a frontparancsnokságokkal és haditanácsaikkal vitatták meg, milyen úton-módon lehetne a legjobban megoldani a halaszthatatlan dolgokat. Természetesen, az osztrákok sok mindent kértek, kérésük általában megalapozott, illetve indokolt volt, és teljesítették is e kéréseket. Bécsben és az országban megkezdődött a helyreállító munka. Az építők, akik a háború időszakában félretették szerszámaikat, újból munkához láttak. Bécsben a szovjet városparancsnok gyakran meglátogatta az építkezéseket, elbeszélgetett a munkásokkal, szállítóeszközökkel segítette a helyi hatóságokat, itt-ott pedig munkaerővel is.

Sebunyin tábornoknak a legkényesebb kérdéseken is felül kellett kerekednie, ezeknek a kérdéseknek legtöbbször jó ismerője volt, és ritkán hibázott. De az akkurátus Körner egyszer Sebunyint is hibán érte. A lakosság sóellátásáról volt szó. Sebunyin kiszámolta, hogy a bécsieknek mennyi sóra van szükségük, és utasítást adott e mennyiségnek Bécsbe való szállítására. Egy idő elteltével Körner újból sót kért. Sebunyin értetlenül kérdezte a polgármestert, arra törekedvén, hogy megértse miről van szó. Ámde kénytelen volt elismerni, hogy saját maga hibázott. Kiderült, hogy a kenyérsütéshez szükséges sómennyiséget ők nem vették figyelembe, az új polgármester viszont nem feledkezett meg erről. Ez a dolog semmiségnek tűnik, de a közös munka jó viszonyáról tanúskodik, amely a szovjet parancsnokság képviselői és a fasiszták elnyomása alól éppen csak felszabadult Bécs osztrák hatóságai között fennállt...

A szovjet parancsnokság sokat fáradozott, hogy helyreállítsa a hitleri uralom alól felszabadult osztrák nép nor-

mális életét. Végezetül hangsúlyozni szeretném, hogy ez mind akkor történt, amikor a szovjet emberek is nagyon nagy szükségét szenvedtek az élelemben, hiszen az ellenség feldúlta nyugati körzetünkben a gazdaság romokban hevert.

A megszállás alól felszabadított országok életének normalizálása hadműveletek vezetésével egyidejűleg — egyáltalában nem volt egyszerű és könnyű dolog. Állandó és rendkívül megfeszített munkát igényelt a részt vevő személyektől. Tolbuhinnak és Zseltovnak, valamint a front többi vezető személyeinek vasidegzetre és nagyfokú figyelemre volt szükségük, hogy eligazodjanak a bonyolult és alig kiismerhető helyi problémákban. Különösen nehéz dolga akadt Fjodor Ivanovics Tolbuhinnak, akinek az egészségi állapota amúgy sem volt valami szilárd. Majdnem mindig, amikor a vezérkar jelentéstevője az arcvonalak helyzetéről beszámolt a főhadiszálláson és a 3. Ukrán Fronthoz ért, Sztálin vagy valaki más, aki jelen volt, feltétlenül megkérdezte, milyen a frontparancsnok közérzete. De sokat bajlódott egészségével sok más marsall és tábornok is, akik rendszeresen túl voltak terhelve. Ámde a háború éveiben a legkevesebbet a saját egészségükkel törődtek.

A 3. Ukrán Front katonái a háború végéig Ausztria területén harcoltak az ország nyugati részén, a hegyekben megkapaszkodott hitlerista csapatok ellen. Itt tömörült az ellenségnek a „Közép” hadseregcsoporthoz után legnagyobb csoportosítása, amely majdnem 450 000 embert számlált. Ezeken a terepszakaszokon érkezett el a szovjet katona számára a régen várt győzelem órája. Mintegy 26 000 katona és tiszt nem érhetette meg ezt a dicsőséges napot, Ausztria teljes felszabadításának napját, amelyért a legdrágábbat, életüket áldozták.

A MÁSODRENDŰ IRÁNY

A másodrendű irány fogalma — A finnek kéri, majd visszautasítják a fegyverszünetet — Merckov tábornok a Karéliai Front élén — Nem hivatalos tárgyalások Moszkvában — Előkészítjük a támadást — Szétverés — Hivatalos tárgyalások — A sarkvidék és Norvégia északi részének felszabadítása — A Bornholm-sziget

A katonák ismerik ezt a fogalmat — a főcsapás iránya. Itt dől el a háború, a hadművelet vagy harc sorsa, ide összpontosul az erők és eszközök java része, ennek szentelik a legnagyobb figyelmet. Minden katona és tiszt, minden parancsnok a főirányban szeretne harcolni. A másodrendű irányban szerényebb a feladat, kevesebb az erő és az eszköz, s a figyelem is kevésbé irányul ide. De itt harcolni semmivel sem könnyebb, sőt olykor nehezebb.

Így volt ez a szovjet—német arcvonal északi szárnyán, majdnem 1600 km-es hosszúságban. Az Északi-sarkkör ezt a területet két teljesen egyenlőtlen és eltérő részre osztja. Az egyik — Karélia; a csendes hajnalok, évszázados erdők, világos és tiszta tavak vidéke. A másik — a sarkvidék; tundra, sziklás, terméketlen fennsík, kopár dombokkal, tengerbe nyúló tavakkal és zord folyókkal. A hosszú éjszakákat vég nélküli nappalok váltják. Kegyetlen a természet, még a nap is gyengén melegíti az örök jég birodalmát. De a murmanszki partszakaszon — a meleg tengeri áramlatnak köszönhetően — szünet nélkül dolgoznak, indítják és fogadják a hajókat.

Ez a két, egymástól teljesen eltérő szomszédos terület — mindegyik a maga módján — erdőben, halban és fémekben nagyon-nagyon gazdag.

A hitleri hadvezetés terveiben számításba vette a hadszíntér nagy gazdasági és hadászati jelentőségét. Jól tudta, hogy mit jelentenek számunkra a tengeri közlekedési

utak, illetve a Murmanszkhoz vezető vasútvonalak. Éppen ezért a háború kezdetétől, 1941. július végétől a szovjet—német arcvonal északi szárnyán az ellenség nagyarányú támadó tevékenysége bontakozott ki e területek összes megközelítő útvonalain.

A Barents-tenger jégmentes partjához, Murmanszk és Belomorszk irányában a 20. német, úgynevezett lappföldi hadsereg nyomult előre. A hadsereget különleges kiképzéssel készítették fel a sarkvidéki terepen vívott harcra. A karéliai keskeny és rossz utakon a finn csapatok támadtak. Az ellenség azzal a szándékkal tört előre, hogy birtokba veszi a sarkvidéket és az ide vezető vasútvonalakat.

Az Északi Front szárazföldi területén az erőfölény ebben az időszakban az ellenség oldalán volt. A német—finn csapatoknak heves harcok és nagy veszteségek árán sikerült előrenyomulniuk és elfoglalniuk Pecsengát (Petsamót); kijutottak Kavdozeróhoz, Uhtához és Rugozeróhoz, birtokba vették Medvezsjegorszkit és Petrozavodszkit, leküzdötték a Szvirt, és a déli partján hídfőt foglaltak. Ezen a terepszakaszon az ellenség támadását megállítottuk. Ez időtől fogva egészen 1944 júniusáig az arcvonal parancsnoka, Kraszkkovec tábornok napról napra változatlanul jelentette, hogy a szovjet csapatok peremvonala mozdulatlan.

A szilárd arcvonal azonban korántsem jelentett csendes, háborítatlan életet. A Karéliai Fronton a 7. önálló hadsereg szakaszán, az Onyega- és a Ladoga-tó között a karéliai földnyelven, a Néva-parti várost védő Leningrádi Front csapatainál — mindenütt állandó helyi harcok folytak, amelyek az ellenséget állandó feszültségben tartották, s nem adtak lehetőséget rá, hogy erőket vonjon el innen a főirányban való alkalmazás céljából.

A nyugtalan Barents-tenger hullámaint éjjel-nappal hasították az Északi Flotta hajói, amelyek a szövetségesek szállítmányait kísérték; biztosították, illetve védték az ország északi partjait a tenger felől, a repülőekkel pedig a levegőből. A Ladoga- és az Onyega-tavon a katonai flottilaink tevékenykedtek.

A hatalmas és az emberi élet számára mostoha térség mintha elnyelte volna az embert és fegyverzetét. A csapatoknak az arcvonalon levő sűrűsége, illetve e fogalom meg-

szokott hadműveleti értelmezése — amely mint ismeretes, az egy hadosztály arcvonalszakaszának kilométerszámával, valamint egy arcvonal-kilométerre jutó harckocsi, löveg és aknavető számával fejeződik ki, ezen a hadszíntéren olyanformán festett, hogy az első szám gyakran meghaladta a százat, de a lövegek és harckocsik mennyisége kilométerenként egy számjegyű számból állt. Így az 1600 km-es arcvonalra a legkedvezőbb helyzetben összesen 22 hadosztály jutott (több mint 73 km egy hadosztályra). Megannyi olyan terepszakaszt, ahol nem volt ellenséges élőerő, csak az önálló osztagok és járőrök figyelték.

A harckocsiknak nem volt szétbontakozási lehetőségük, és csak kivételesen, egyes irányokban, ahol a terep módot adott korlátozott alkalmazásukra, csak ott vetették be őket, bonyolult technikai és műszaki biztosítás mellett.

Az északi szárnyon a védelmi harcot a széles arcvonalon folytatott tevékenység elvei alapján vívták. A Karéliei Frontnak, kevés számú erői és eszközei miatt, gyakran segítségért kellett folyamodnia a főhadiszálláshoz, hogy nehéz helyzetéből kivágja magát. A legfelsőbb főparancsnok el is nevezte őt „örök kéregetőnek”. De megértette a körülményeket, amelyek között harcoltak, együtt érzett velük, ámde csapatokat nem adott, mert azokra a háború főirányaiban volt szükség.

A csapatok tehát gócpontszerűen, önálló irányokban helyezkedtek el, s nem volt szoros érintkezés közöttük. Gyakran a zászlóalj, század, sőt még a szakasz is a többi erőktől elszakadva, hosszú ideig védte a magaslatokat, az erdőn átvezető utakat, a mocsarakat és hegyeket vagy más fontos objektumokat. Mindezt nagy hidegben és sarki éjszakákon, végtelen hómezőkön és kopár sziklákon, járhatatlan és mérges rovaroktól nyüzsgő mocsarak között valósították meg. Nagyon találékonyan kihasználták a zombékos területek szigetecskéit, a hegyek hasadékait a tüzeléshez és a kézitusához. A csapatokat ilyen körülmények között ellátni rendkívül bonyolult dolog volt.

Miután 1941-ben a szovjet—német arcvonal északi szárnyán az ellenség támadását megbízhatóan megállítottuk, a főhadiszállás és a vezérkar erre a hadszínterre különösebb figyelmet nem fordított. Törődésünk mindenekelőtt

arra irányult, hogy a fő hadászati irányokban okozzunk veszteséget a német fasiszta csapatoknak. Ott dőlt el a második világháború sorsa, és ez az út vezetett a fasiszta fenevad odújához is. Szét kellett verni a Wehrmachtot mint a fasizmus fő erejét. Akkor pedig Németország csatlósaival, többek között Finnországgal is — tételezték fel a főhadiszálláson — ugyanaz fog történni, mint a kivágott fa ágai-
val, a fa törzse alá kerülnek.

1943 végén már nem volt kétségünk afelől, hogy a háború menete visszavonhatatlanul a javunkra fordult. Kurszknál véglegesen megghiúsult a hitleri hadvezetés ama próbálkozása, hogy újból magához ragadja a kezdeményezést. A német fasiszta támadó hadászat egyszer és mindenkorra kudarcot vallott.

A szovjet fegyveres erők sikerei sok ország politikusának és katonai vezetőjének nyitották fel a szemét a háború kimenetelét illetően. Növelték aktivitásukat a szövetségeseink is, partra szálltak az Appennini-félszigeten. Olaszország letette a fegyvert. A német fasiszta haderő által megszállt sok európai országban mind nagyobb arányban bontakozott ki az ellenállási mozgalom. A földön és a vízen egyaránt a Hitler-ellenes koalíció erői támadtak.

A „három nagy” — Rooseveltt, Sztálin és Churchill — teheráni konferenciáján fontos döntések születtek a második arcvonalról és a soron következő hadműveletekről.

Az 1944-es esztendő a Vörös Hadsereg számára nagyon szerencsés volt. A téli hadjáratokban szétzúzta a németek védelmét Leningrádnál, a jobb parti Ukrajnában és a Krímben. A vörös csillagos katonák győzelmei nemcsak önmagukban voltak nagyon jelentősek, hanem azért is, mert egyúttal a hitlerista Wehrmacht nagyszabású védelmi hadászatának bukását jelentették a szovjet—német arcvonalon, és a háború menetében új korszakot nyitottak. Most már a gondolkozó emberek előtt világossá vált, hogy a Szovjetunió önerejéből képes szétverni az ellenséget a saját területén, képes felszabadítani Európa leigázott népeit és teljesen szétzúzni Németországot.

A jövőnek ez a képe, amely megörvendeztette a világ összes népeit, a maga módján megijesztette szövetségeseinket és ellenségeinket. A politikai és erkölcsi presztízs el-

vesztésétől való félelem arra készítette az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia uralkodó köreit, hogy hozzákezdjenek a második arcvonala megnyitásának előkészítéséhez.

A fasiszta Németország táborában újabb „pártütésre” került sor — Finnország megingott.

Hitler finn csatlósainak riadalmát a vezérkar már 1944. február közepén érezte, amikor a Leningrádi és a Volhovi Frontok súlyos veszteséget okoztak a Leningrádot 1941 óta ostromzár alatt tartó 18. német hadseregnek. A szovjet csapatok felszabadították Novgorodot és Lugát. A leningrádiak kijutottak a Narva folyóhoz, amely mögött az ugyanilyen nevű város terül el. Ez a város a német fasiszta védelem erős csomópontjává változott. A Volhovi, majd a későbbiek folyamán a Leningrádi Front katonái Pszkov és Osztrov irányában nyomultak előre.

A finn kormány megértette, hogy a német fasiszta csapatoknak Leningrádnál és Novgorodnál történt szétverése után a Vörös Hadsereg Finnország elleni támadása következik. Csakhogy a finneknek nem volt elegendő erejük az ellentevékenységhöz. A hitlerista csapatok maguk is súlyos veszteségeket szenvedtek a főirányokban, és így nem tudtak kellő támogatást nyújtani a finneknek. A finnek már ekkor, 1944. február közepén kapcsolatot kerestek svédországi nagykövetünkhöz, Kollontaj asszonyhoz. A kapcsolat felvételének célja Finnországnak a hitleri koalícióból és a háborúból való kilépése volt. A finn kormány hazája neves személyiségét, a haladó nézeteiről ismert Juho Paasikivit küldte Svédországba. Mint Finnország képviselőjének, az volt a feladata, hogy tisztázza a szovjet kormány feltételeit a háború beszüntetését illetően.

Az ország vezetői azonban továbbra is reménykedtek, hogy a hadiszerencse még rájuk mosolyoghat. Paasikivinak Svédországba való küldésével lényegében arra törekedtek, hogy elodázzák a megváltozhatatlant, a kapituláció elérésének időpontját.

Csakhogy február elején a szovjet főhadiszálláson már eldöntötték, hogy a Volhovi Frontnak Pszkovhoz és Osztrovhoz történő kijutása után, e front csapatai átkerülnek a Leningrádi és a 2. Balti Frontok állományába, a törzs és a

többi vezető szervek pedig áttelepülnek a Karéliai Front-hoz, ahol továbbra is részt vesznek a csapatok vezetésében. Erre a manőverre nagy szükség volt. A Volhovi Front törzse mint jól összekovácsolt közösség, kitűnően ismerte a háború körülményeit északon, s kellő tapasztalata volt a nagy támadó hadműveletek vezetésében. A Karéliai Front törzsének viszont éppen az ilyen tapasztalata hiányzott.

Február 13-án a Volhovi Front megszűnt, a front parancsnokát Mereckov hadseregtábornokot berendelték a főhadiszállásra. Sztálin felajánlotta neki, hogy vegye át a Karéliai Front parancsnokságát. Rövid megbeszélés után Kirill Afanaszjevics — aki, mint mindnyájan, a főirányról álmódott — beleegyezett, hogy átvegye a front parancsnoki tisztét. A legfelsőbb főparancsnok rövidesen válaszolt Finnország politikai helyzetét, majd megjegyezte, ő személyesen nem hisz abban, hogy az ország hamarosan kilép a háborúból. Sztálin megparancsolta Mereckovnak, hogy rövid időn belül menjen ki az arcvonalba, és különösen nagy figyelmet fordítson az ellenség felderítésére. Még egy jó tanács hangzott el. Ha Finnország fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményez, akkor elsősorban a hitlerista csapatokat kell szétzúzni — tanácsolta Sztálin a frontparancsnoknak.

Az említett szervezési rendszabályok mellett néhány más rendszabályt is foganatosítottunk, melyeket tárgyalások megkezdésére sarkalló pszichológiai ráhatásoknak lehetne nevezni.

Február 14-én éjfél körül Sztálin a vezérkar útján parancsot adott a Leningrádi Front parancsnokának, Govorov tábornoknak, hogy február 17-e előtt feltétlenül vegye birtokba Narva városát. „Ezt így kívánja mind a katonai, mind a politikai helyzet — hangsúlyozta Sztálin. — Most ez a legfontosabb. Követelem Öntől, hogy minden szükségset tegyen meg Narvának a kijelölt határidőre történő felszabadítására.”

A távirat alapgondolata érthető volt; a Finn-öböl déli partjának felszabadítása a hitlerista csapatok megszállása alól még jobban súlyosbította volna Suomi katonai helyzetét. A németek azonban nagyon is jól ismerték Narva jelentőségét, és szívésen védelmezték.

A finneknek átnyújtott fegyverszüneti feltételeink minimálisak voltak. Magukban foglalták a Németországgal való viszony megszakítását és a német csapatok internálását Finnországban. A Szovjetunió segítségét ajánlotta fel, ha a hitlerista csapatok internálása Finnországnak megoldhatatlan feladatot jelentene. A Szovjetunió követelése között az volt, hogy a finn csapatokat vonják vissza az 1940-es határok mögé, és e határokat állítsák helyre. További feltétel volt a szovjet hadifoglyoknak és szövetségeseink foglyainak azonnali szabadon bocsátása és hazaengedése. Az összes többi kérdést a Moszkvában folytatandó tárgyalásokon kellett megoldani.

Amíg a bonyolult diplomáciai tárgyalások folytak, Mereckov, majd csakhamar a törzs is megérkezett Belomorszkba, a Karéliai Front harcálláspontjára. Az új frontparancsnok nagyon barátságos és tevékeny ember volt; könnyen beilleszkedett a helyzetbe. Frolov vezérezredes, aki korábban a front élén állt, nem tartotta lealacsonyítóknak elfogadni a frontparancsnok-helyettesi beosztást, és egyhamar megismertette Kirill Afanaszeviccsel a csapatok helyzetét és tevékenységük sajátosságait.

A front haditanácsának tagjaként tevékenykedett Stikov altábornagy, az egyik legtapasztaltabb politikai munkás, aki mindössze másfél hónapja jött ehhez a fronthoz. Ő szintén most ismerkedett a front helyzetével, és szívesen kísérte a frontparancsnokot a csapatokhoz. A front törzsét a már nem fiatal Pigarevics altábornagy vezette. Jártas volt a törzsmunkában, de sajnos nem voltak tapasztalatai a nagy támadó hadműveletek megszervezésében és vezetésében, nem is beszélve az olyan körülményekről, amilyenek a Karéliai Frontnál adódtak. Ezért át kellett adnia a fronttörzsfőnöki teendőket az energikusabb és minden tekintetben jobban felkészült Krutyikov tábornoknak. Ez ideig Krutyikov sikeresen látta el a parancsnoki teendőket a 7. önálló hadsereg élén, amely 1944 tavaszán a Karéliai Front állományába került.

Jó viszony alakult ki Mereckov és hadseregparancsnokai között. A 14. hadsereget északon Scserbakov altábornagy, a 19. hadsereget Kozlov altábornagy, a 26. hadsereget Szkvirszkij vezérőrnagy, a 32. hadsereget Gorelenko

altábornagy, a 7. hadsereget pedig 1944 szeptemberétől Gluzdovszkij altábornagy vezette.

Kirill Afanaszjevics látogatást tett az Északi Flottánál is, amely a nagy kiterjedésű tengermelléki területen együttműködött a fronttal. Az északi-tengerieknek akkor Arszenyij Grigorevics Golovko ellentengernagy volt a parancsnokuk. Különösen nagy tehetségű, megértést tanúsító, okos és melegszívű embert ismertünk meg benne. 1940 júliusában lett az Északi Flotta parancsnoka, és harmincnégy évével kimagasló flottavezérré vált; képes volt szinte hibátlanul értékelni a kialakuló helyzetet, és rövid idő alatt megalapozott döntéseket hozni. Tiszta értelméért, segítőkész jó szívéért mindenki szerette és becsülte, aki mellette harcolt vagy dolgozott.

Az arcvonalat tanulmányozva, Mereckov nem felejtette el a legfelsőbb főparancsnoktól kapott feladatát a felderítést illetően. Sztálin nem szerette, ha késnek a jelentések vagy a telefonok, és ezt mindig szem előtt kellett tartani. Különösen nehéz volt a váratlan kérdések megválaszolása, amelyeket a legfelsőbb főparancsnok gyakran tett fel. Márciusban a Karéliai Front csapatainak felderítő tevékenysége nagyon fontos adatokhoz juttatott bennünket. A foglyok azt vallották, hogy a 20. német lappföldi hadsereg, amely a „Norvégia”, a 36. és a 18. hegyivadász-hadtestet foglalta magában, új irányban összpontosított, mégpedig az uhtai irányban, s ehhez kiszélesítette a 18. hegyivadász-hadtest védelmének sávját. Kitűnt, hogy egyes finn hadosztályokat hátravontak a mélységbe. Láthatóan tartalékokat hoztak létre.

A fokozott felderítés lehetővé tette, hogy megállapítsuk az ellenség védelmének gyenge pontjait, és érzékeny csapásokat mérjünk csapataira. Március 20-án például a 21. lövészadosztály kandalaksai irányban tevékenykedő 94. lövészezrede megállapította, hogy előtte egy német zászlóalj jelent meg, amelynek csupán annyi ideje volt, hogy lövészárkokat készítsen. Az ezredparancsnok elhatározta, szétveri az ellenséget, mielőtt az megkapaszkodna az elért terepszakaszon. A hadosztályparancsnok jóváhagyta az elhatározást. Még azon a napon az ezred rövid, de lendületes csapást mért a német zászlóaljra, bekerítette, majd meg-

semmisítette. A foglyok elmondták, hogy a zászlóaljat tartalékból vonták előre, azzal a feladattal, hogy megzavarja az oroszokat az Alakurtti irányában történő útépitésben.

A felderítés adatai gondolkodóba ejtettek bennünket. Az ellenség valószínűleg a mi oldalunkról várta a támadást, és felkészült elhárítására. A finn politikusokban a német pártfogóik, úgy látszik, már nem bíztak annyira, mint annak előtte. Erről tanúskodik az említett epizód a német zászlóaljjal, amelyet a 94. ezred rohammal semmisített meg. Feltételezhettük volna, hogy a finnek sem szándékoznak abbahagyni a háborút, ha hadosztályaikat a mélyégi tartalékok állományába vonták hátra.

A finnek azonban delegációt küldtek Moszkvába tárgyalások céljából. A küldöttség tagja volt Paasikivi, K. Enkel és O. Enkel. Feladatul kapták, hogy részletesebb magyarázatot kérjenek a szovjet fegyverszünet feltételeiről. A tárgyalásokat Molotov vezette, aki a tárgyalások előestéjén magához kéretett és közölte, hogy részt fogok venni a tárgyalásokon. Másnap délelőtt 10 órára, polgári ruhában meg kellett jelennem az irodájában.

Minden rendben is lett volna. Fejből, pontosan ismertem a felek helyzetét az arcvonalon, határozott elképzelésem volt azokról a katonai kérdésekről, amelyeket a munka során érinthettünk. Csakhogy nem volt civil ruhám! Ma az olvasónak ez hihetetlennek tetszik. A háború előtt valahogy nem is álmodtunk ilyen ruháról, és akkor nem is volt szokás szolgálaton kívül polgári ruhában járni. Fiatal korunkban még a színházba is pisztollyal és karddal az oldalunkon mentünk, amire nagyon büszkék is voltunk. A háborúban viszont szentségtörés lett volna még csak gondolni is a civil ruhára. De most szükség volt rá. A külügyi népbiztos kíségetett. Utasítást adott, hogy rövid időn belül varrjanak számomra egy fekete színű, mellényes öltönyt. Megjelent egy kimért modorú férfiú, centiméterét ide-oda illesztgette, és egy éjszaka alatt — próba nélkül — elkészítette a ruhámat . . .

A finn tárgyaló féllel részletesen megismertettük a fegyverszünet feltételeit. Március végén a küldöttség hazautazott. Múltak a napok és a hetek, de semmilyen válasz nem érkezett . . .

A Karéliei Front csapataival és törzseivel való ismerkedés megmutatta Mereckovnak, hogy a támadó hadműveletek és harcok vezetésének milyen korszerű módszereire kell kiképezni őket.

A vezérkar különösen aggódott a csapatvezetési szervek miatt, mivelhogy a támadás szilárd és megszakítás nélküli vezetése széles arcvonalon, sarkvidéki vagy karéliei viszonyok között, korántsem volt könnyű dolog. Amikor Mereckov Moszkvában járt, ezt nyíltan megmondtuk neki. Nem felejtette el — és 1944. áprilisában, májusában a csapatoknál széles körű és megalapozott támadásra való kiképzés bontakozott ki. Mindenki tanult — a parancsnokok és a főnökök is, a szakasznál éppúgy, mint a fronttörzsben.

Sok jó szót lehetne még mondani Mereckovról és bajtársairól, akik rendkívüli állhatatosságot tanúsítottak a csapatok felkészítésében. Ez a feszített és nehéz kiképzés nagyon sok emberéletet mentett meg az elkövetkezendő harcokban. Április 19-én a finn kormány azt válaszolta, hogy nem fogadhatja el a Szovjetunió által javasolt fegyverszüneti feltételeket. Finnországban felülkerekedtek a kormány reakciós tagjai — Ryti, Tanner és mások, akik a fasiszta Németország képviselőit hívták segítségül.

A finn kormány elutasító válasza arra készítette a főhadiszállást és a vezérkart, hogy felülvizsgálja annak kérdését, vajon kit kell elsőnek megsemmisíteni, a németeket-e vagy a finneket. Az arcvonalakon kialakult helyzet soron következő jelentésénél Antonov erre is megfelelő megoldást talált; kifejtette, hogy miután a finnek visszautasították a fegyverszüneti feltételeket, nem a német fasiszta csapatokkal kell kezdeni a leszámolást, hanem a jóval gyengébb finn hadsereggel. A legfelsőbb főparancsnok egyetértett vele. Parancsot adott azonban, hogy olyan feltételeket kell létrehozni és fenntartani, amely az ellenségben azt a látszatot kelti, mintha a szovjet hadvezetés Petsamo körzetének birtokbavételére törekedne. Sztálin véleménye szerint ez elaltathatja a finnek éberségét, és meggyengítheti felkészülésüket a szovjet csapatok csapásainak elhárítására, melyeket Petrozavodszk körzetéből és Leningrád alól terveztünk végrehajtani.

az ellenség félrevezetésére. Az elgondolás lényege — színlelt szovjet támadás előkészítése Petsamo körzetében, továbbá a hozzá csatlakozó norvégiai partokon partraszállás, melyet az Északi Flotta hajtana végre. Április 20-án, a terv szerint, a Karéliai Front és az Északi Flotta vezető szervei megkapták a szükséges rendszabályokat. A valóságban azonban figyelmünk az északi arcvonalnak arra a szárnyára összpontosult, ahol a finn csapatok helyezkedtek el.

Finnország reakciós politikusainak — Rytinak, Tannernek és a hasonszórú embereknek, akik nem akarták elfogadni a Szovjetunió humanus fegyverszüneti feltételeit — lelken szárad az a sok ezer finn és szovjet katona élete, akik az 1944 nyarán lezajlott ütközetekben veszítették életüket.

A szovjet—német arcvonal északi szárnyán a hadműveletek alap gondolata az ellenség egymás utáni szétverése volt. Most, április 20-a után, a szovjet csapatok első csapásainak a finn hadseregre kellett zúdulniuk. A vezérkarnál feltételeztük, hogy a finn csapatok rosszabbul vannak felszerelve és kiképezve, mint a német egységek, és sokkal rövidebb idő alatt vereséget szenvednek.

Számításunk szerint a finn csapatok szétzúzása lényegesen meggyengítené az északi sarkvidéken harcoló 20. német lappföldi hadsereg helyzetét. A német védelem déli szárnya elkerülhetetlenül védtelenné válik, és nagy lehetőséget nyújt a következő csapásainkhoz. Kézenfekvő volt az a lehetőség is, hogy elszigeteljük az ellenség főerejét Finnország nyugati kikötőiben, és elvágjuk Norvégia területére való visszavonulási útvonalait.

A tevékenység ilyen rendje a kialakult helyzetből adódott. A finn arcvonalon lehetett a leggyorsabban csapást mérni Finnország alapvető életközpontjaira, amelyekhez innen vezettek a legrövidebb megközelítési útvonalak. Itt helyezkedtek el a finn főerők, amelyek megsemmisítésével széthull az egész finn védelem is. A támadásra igénybe vehettünk két frontot, a Leningrádi és a Karéliai Frontot, a Balti Flottát, valamint a tavi flottillákat és nagyszámú repülőgépet.

Igaz, az ellenség erődtítményei rendkívül erősek voltak. A karéliai földszorosban az ellenség által újra helyreállí-

tott, hírhedt Mannerheim-vonal betonerődjei, különböző természetes és mesterséges műszaki akadályai álltak. Szilárd védelmi berendezések voltak az arcvonalt szviri szakaszán is. Ezeket mind át kellett törni, de a szovjet hadvezetés kezében elegendő erő és eszköz volt.

Végül is olyan döntés született, hogy a karéliai földszorosban a hadműveletet a Leningrádi Front erői folytatják a Balti Flottával és a távolsági légierővel együttműködésben. A szvir—petrozavodszki szakaszon a harc megvívása az alárendelt tavi katonai flottillákkal együtt, a Karéliai Frontra hárult.

Az ellenség főerejére az első csapást a Leningrádi Frontnak kellett mérni. A front feladatul kapta, hogy törje át a finnek védelmét Viborg irányában, s ezzel kedvező lehetőséget teremtsen a szovjet csapatoknak Finnország mélységébe, az alapvető politikai és gazdasági központokhoz — ezen belül Helsinkihez — való kijutáshoz. A front másodrendű irányában az erők egy részével ki kellett jutni Szortaválához és a Ladoga-tó északi partjára, majd innen az ellenség Karéliában védő csapatainak mögöttes területeire. A hadművelet végrehajtására a Leningrádi Front megkapta a főhadiszállás tartalékából a 21. hadsereget, amelynek a parancsnoka április végétől a Leningrádi Front egykori törzsfőnöke, Guszev vezérezredes volt.

A Karéliai Fronttal szemben levő finnek, hátukban a szovjet csapatokkal, nem valami magabiztosan érezték volna magukat. Ebben a pillanatban kellett megkezdődni a Karéliai Front támadásának.

A front hadműveletének terve szerint, a főcsapást a szviri szakaszon kellett mérni. Itt összpontosult az eszközökkel jól megerősített 7. hadsereg, amely — számvetésünk szerint — biztosíthatta a felduzzadt Szvir folyón a menetből történő erőszakos átkelést. Az északi irányban való áttörés, a Ladoga-tó keleti partja mentén, kedvező szárnyhelyzetbe juttatja az itt támadó szovjet csapatokat (a finn védelemhez viszonyítva), s lehetővé válik Petrozavodszk körzetében az ellenség hátába való kijutás. Az elképzeléseket alaposan átgondoltuk, a tervezőmunkák egész áprilisban, majd a frontparancsnokok bevonásával még májusban is folytak.

1944. március végén, amikor a vezérkar megkezdte a szovjet—német arcvonal északi szárnyán folytatandó hadművelet terveinek kidolgozását, Moszkvában derűs tavaszi napok jártak. Nekünk, vezérkariaknak az idő szinte forrónak tetszett. Az 1. és 2. Ukrán Front akkor verte szét az „Észak-Ukrajna” és „Dél” hadseregcsoportot a Dnyeper jobb partján. A Prut és Szeret mögé vetették vissza az ellenség csapatait. A 3. Ukrán Front Ogyessza felé tört. Értethető, hogy nyakig voltunk munkával, és nem nagyon élveztük az éltető tavaszi levegőt. Én szerencsésebb voltam, mint elvtársaim, mivel mindennap Antonovval rövid sétát tettünk gépkocsival a Kremlbe, és hosszabb utazást Sztálin „közeli” villájába, Kuncevóba.

A legfelsőbb főparancsnokhoz időnként egyedül kellett kiutaznom, minthogy Sztálin gyakran érdeklődött egyik vagy másik hadművelet tervének munkálatai felől, vagy gyorsan ki kellett cserélni azokat a térképeket, amelyek az asztalán feküdtek. Így volt ez március végén is. Antonov átadta Sztálin parancsát, hogy három óra múlva legyek kint a „közeli” villában. „A »Gazda« még egyszer meg akarja nézni az északi szárny hadműveleti elgondolásának térképét — mondta —, fogja és vigye el neki.” Összegyűjtöttem a szükséges anyagokat, figyelmesen megnéztem, és a jelzett időben elindultam Kuncevóba. Az úton ismételten átgondoltam a vezérkar elképzeléseit, amelyeket a legfelsőbb főparancsnok már alapjaiban jóváhagyott.

A villához vezető keskeny aszfaltozott út, amely a szekerek és gépkocsik által agyonkoptatott minszki országútból ágazott el, az elején, az erdő szegélyén cikcakkban futott, majd egy csendes, vegyes levelű erdőben egy zöld léckerítésnél ért véget. A kerítésen szintén zöld színű deszkakapu nyílt, mögötte megint csak erdő, jobbra hatalmas erdei fenyők, balra fehér törzsű nyírfák, majd újból erdei fenyők következtek. Egyes helyeken, sötét foltokban, lucfenyők hajoltak egymáshoz. A kanyargós erdei úton, a kaputól a villa bejáratáig semmilyen őrség nem volt látható. Nem lehetett látni őrséget a villa körül sem. Őr csak a kapunál állt, de a villát övező erdőben az őrség szolgálatát észrevétlenül és mesteri módon látta el.

Beérve a villa kertjébe, önkéntelenül is elgyönyörköd-

tem a Moszkva környéki természet nyugodt szépségében. Ámde az út rövid volt, s a „kikapcsolódás” sem tartott sokáig.

Az alacsony, egyemeletes, manzárdtetős villát az erdő mögött szinte alig lehet észrevenni. A villa, ugyancsak zöld színű, mindjárt előtűnik, mihelyt a gépkocsi kiér a fák bitoralmából, s a ház fő bejárata elé gurul. Nyáron itt egy kis medence közepén szökőkút vize csobog. Körös-körül fenyők, újból csak fenyők...

Kiszálltam a gépkocsiból, és a térképekkel kitömött aktatáskával a kezemben bementem a házba. Az őrség parancsnoka az ajtó küszöbén fogadott, s mivel ismerős voltam, megkért, hogy vessem le a köpenyem s menjek be.

A küszöbön átlépő látogató egy kis előtér után az előszobában találta magát. Itt levethette felsőruházatát, rendbe szedhette magát, és ha szükségesnek ítélte, előkészülhetett az elkövetkezendő beszélgetésre. Jobbra, a fal mellett egy egyszerű fafogas volt, nikkelezett akasztókkal. A látogatók igényeit szolgálta még egy hosszú tükör, valamint ruha- és cipőkefék. Az előszoba padlóját teljesen befedte egy hatalmas, sokszínű, kacskaringós mintájú gypjuszőnyeg. De, ami szembeötlött annak, aki betette ide a lábát, az a falon függő két hatalmas térkép volt. Az egyik az arcvonalak, a másik a szocializmus hatalmas építkezéseinek jelzéseivel. Az előszobából bejelentés nélkül lehetett belépni Sztálinhoz.

Az előszobából három ajtó nyílt a villa belső helyiségeibe. Egyenesen — az étterembe és az éttermen keresztül Sztálin hálósobájába juthatott a látogató. Jobbra — a keskeny hosszú folyosóra, ahol jobb kéz felől két nappali szoba helyezkedett el. Az egyik szobát régebben gyermekszobának használták, és csak később lett belőle iroda. A másik szobát, amely méretre és formára ugyanolyan volt, mint az előző, csak egy kicsit sötétebb, vendégszobának rendezték be. A folyosó másik oldalán egy hosszú, nyitott veranda ötlött a látogató szemébe. A verandán semmilyen bútor nem volt, egy hordozható ruhafogas kivételével, amelyet időnként behoztak az előszobába. És még... igen, igen — egy széles, alacsony divány is ott terpeszkedett.

Sztálin rendszerint az egyik nagy és világos szobában

dolgozott, balra az előszobától. A szobában egy nagy, széles asztal állott, amelyen jól szét lehetett teríteni a katonai térképeket, és ugyanúgy, mint minden más helyiségben, volt még egy dívány is.

A villa rövid fala mentén nyitott veranda húzódott, nagy szőnyeggel a padlóján, és egy széles, ugyanolyan zöldesszürke, szemnek kellemes színű dívánnyal, mint a többi helyiségben. A veranda szögletében, a bejáratától balra, fanyelű vaslapát állott. Volt ott egy nagy szekrény is, mely Sztálin kerti szerszámaait őrizte. Sztálin nagyon szeretett kertészkedni, szerette a rózsákat; a kis mesterséges tó partjára almafákat és egy kis citromkertet ültetett, sőt még dinnyét is termelt.

A fogadások és ünnepek a nagy étteremben zajlottak le. Az előszobából mindjárt ide jutott az ember. Semmiféle díszítés nem volt, csupán jobbra, az ablakok között függött Lenin és Gorkij hatalmas arcképe.

A terem közepén egy széles, fényezett asztal állott, amely majdnem háromnegyedrészt hosszában elfoglalta a termet. A bejáratnál vörös fenyőből készült kis zongora szerénykedett. 1945-ben a zongora mellé állították az — olvasó által már ismert — amerikai ajándékot, az automatikus lemezjátszót. A terem berendezéséhez tartozott még két dívány — egy kicsi, tükrös támlával, és egy nagy, amely ugyanaz a típusú és ugyanolyan színű volt, mint a többi helyiségben levő. Sztálin az étteremben levő díványon halt meg 1953. március 5-én.

A villa emeletét, amelyben két világos, nagy szoba volt, a házigazda ritkán látogatta meg. Az egyik szobát vendég- és fogadósobának, a másikat hálószobának használták. Ezekben a szobákban vendégeskedett Churchill 1942 augusztusában, amikor először látogatott Moszkvába. Viszsaemlékezéseiben az épületet 7. számú állami villának nevezi, és kellemesen emlékszik vissza az itt töltött időkre.

A villa helyiségeit egy nagy konyha egészítette ki. Talán nem is kellene róla beszélnem, és ha teszem is, csupán azért, mert híven tükrözte a villa gazdájának életét és szokásait. A konyhában, a hagyományos tűzhelyen kívül, amelyen az egyszerű, de tartalmas ételek készültek, egy különleges nyársonsült-készítő tűzhely is állott. De a leg-

figyelemreméltóbb volt az a nagy, orosz kenyérsütő kemence, melyet deszkafal választott el a konyha többi részétől. Az itt dolgozó emberek elmondása szerint, amikor Sztálint már nagyon kínoztta a derékfájás, ide jött, levetkőzött, egy széles deszkát fektetett a forró téglákra, s nyögve felmászott rá „gyógyítani” magát.

... Az előszoba most üres volt, mélységes csend honolt. Benyitottam az étterembe. Senki... Helyben toporogtam, beleköhögtem a tenyerembe, hogy magamra hívjam a házlakójának figyelmét. Megint senki... Nesze neked, jelentéstételre való berendelés! Még nem fordult elő, hogy Sztálin nem fogadta volna azt, akit magához kéretett.

Váratlanul kinyílt a jobb oldali, folyosóra vezető ajtó, s a küszöbön megjelent valaki... földig érő báránybőr bundában, felhajtott gallérral, a bunda alól előtűnő felkunkorodó orrú, nagy fekete halinacsizmákkal.

A szobában hirtelen erős erdei illat terjengett, a bunda gazdája megveregette karomat és Sztálin hangján a következőket mondotta: „Rögtön, Styemenko elvtárs, menjen be a dolgozószobámba. Egy perc múlva én is ott leszek.”

Most már minden világossá vált. Sztálin télen is a verandán szokott pihenni. Nemezcsizmában, füles szőrme sapkában feküdt ott, jól beburkolózva a báránybundába. És én pontosan egy ilyen pihenőidőben érkeztem ide.

A legfelsőbb főparancsnok rövid időn belül a megszokott katonai szabású, szürke öltönyében, puhaszárú csizmában, és az elmaradhatatlan pipával a kezében hallgatta jelentésemet. A térképet tanulmányozva, néhány kérdést tett fel a szovjet—német arcvonal északi szárnyán levő csapatok manőverének és az anyagi eszközök biztosításának körülményeire vonatkozóan. Megadtam a választ, tudva azt, hogy Sztálin jól ismeri ezt a hadszínteret még a szovjet—finn háború időszakából.

A legfelsőbb főparancsnok nem szakított félbe, hanem fel és alá járkálva elkezdte fejtegetni a szovjet csapatok hadműveleteinek sorrendjét. Fejtegetésének alapgondolatait leírtam a munkafüzetbe. Ennek lényege az volt, hogy ha a Leningrádi Frontnak több egyidejű hadműveletet kell megvívnia a Karél-földszorosban, akkor a Karéliai Frontnak, észak hatalmas térségeiben, két ilyen hadműve-

letet kell lefolytatnia, mégpedig egymás után: az elsőt a finnek, a másodikat a német fasiszta csapatok ellen.

Sztálin a kandallóhoz ment, és néhány hasábfát tett a már kialvófélben levő tűzre. Azután azt mondotta, hogy nekünk semmilyen körülmények között nem szabad meggyengítenünk a Karéliai Front északi szakaszát, ahol a németek 20. lappföldi hadserege áll velünk szemben. Csapatainkat ott is teljesen készenlétben kell tartani az azonnali csapásméréshez, és meg kell akadályozni az ellenséget abban, hogy bármit is délre manővereztessen. Most, a háború adott szakaszában a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság ilyen erőtakarékosságot megengedhet magának. Képesek vagyunk csapatokat és anyagi eszközöket — amelyek feltétlenül szükségesek a finnek elleni hadművelet sikeres megvívásához — más módon is összpontosítani, annál is inkább, mivel az úttalan északon bármilyen manőver egyáltalában nem könnyű dolog. Továbbá — a finnek már nem a régiiek, minden szempontból megrendültek, és keresik a békét.

Ezt a rövid epizódot azért jegyeztem meg, mert a Karéliai Front hadműveleti tervét a legfelsőbb főparancsnok által tett észrevételek figyelembevételével dolgoztuk ki. Ő ezeket megismételte Mereckovnak is, akit 1944. május végén berendeltek a főhadiszállásra. Mereckovnak megparancsolták, hogy semmiféle körülmények között ne gyengítse a német csapatokkal szemben levő erőit, emlékezzék rá, hogy ezekre az erőkre bármely pillanatban szüksége lehet az ellenség szétverésére.

— A vezérkar — mondta akkor a legfelsőbb főparancsnok — köteles közölni Mereckov elvtárssal ezen általam meghatározott követelményt, és köteles ellenőrizni a maradéktalan végrehajtást.

Ezzel egy időben folyt a Leningrádi Front hadműveletének tervezése, amely front mint ismeretes, elsőként ment át támadásba. A finnek elleni aktív tevékenység kezdetére nagy változások mentek végbe a front állományában. Mint már említettem, a Volhovi Front megszűnése után, ennek több hadseregét átalárendelték Govorovnak. Emiatt a Le-

ningrádi Front sávja jelentősen kiszélesedett, s jóllehet a balszárny-hadsereg a pszkov—osztrovszki irányban megkísérelte áttörni az ellenség védelmét, sikert nem tudott elérni. 1944. április 15-én a Leningrádi Front parancsnoka nyíltan és őszintén jelentette a főhadiszállásnak ezt a tényt, rámutatva arra, hogy a hadművelet az erők és eszközök hiánya miatt borult fel. A főhadiszállás szükségesnek tartotta a Leningrádi Front megosztását. A 42., 67. és 54. hadseregből létrehozta az önálló Balti Frontot, melynek parancsnoka Maszlennyikov lett. Ily módon Govorov és törzse, amelyet április 28-a óta Popov tábornok irányított, hozzájutott ahhoz a lehetőséghez, hogy teljes erejét a finnek elleni hadműveletre összpontosítsa.

Mellesleg szólva, Narvánál mért csapásaink akkor nem vezettek a város felszabadítására.

Május hónapja a Leningrádi Front törzsénél nagy és feszített ütemű munkában telt el. Ezen idő alatt tökéletesítették a tevékenységek tervét, összehangolták az erőkifejtéseket a flottával, összpontosították a csapatokat és anyagi eszközöket. A frontparancsnok megjárta Moszkvát, a főhadiszállás átnézte a hadműveleti tervet és jóváhagyta. A frontnál a munka — hála Govorov határozottságának és a hadművelet körzetét kitűnően ismerő új törzsfőnök, Popov kezdeményezőkézségének — szerfölött tervszerűen folyt.

Június elején a főhadiszállás a Karéliai Front hadműveleti tervét is jóváhagyta. Én nem vettem részt ebben a munkában, mivel az időben a 2. Belorusz Frontnál voltam az 1944-es belorussziai csata előkészítésének ellenőrzése végett. De június 10-én a Karél-földszorosbeli ágyúk dörgeése hírül adta a Leningrádi Front támadásának kezdetét.

A Karél-földszoros bonyolult földrajzi viszonyai és a három erős védősáv az ellenség által létrehozott számtalan állással, nagymértékben korlátozták a Leningrádi Front erőinek és eszközeinek manőverezési lehetőségeit. Ezért a hadművelet elgondolásának alapja — az ellenséges védelem tenger melléki szárnyának arcból mért csapással történő áttörése volt, melynek során — a támadás egész tartama alatt — szoros együttműködés valósulhatott meg a szárazföldi csapatok és a Balti Flotta között. A hadművelet mélységbe való kifejtését az erők lépcsőzése és erős

fronttartalékok létrehozása útján kívánták megvalósítani. Viborg birtokbavételét a hadművelet kilencedik-tizedik napjára tervezték.

A Leningrádi Front hadműveletében a támadó csapatok számára döntő erő- és eszközfölényt biztosítottak a védő ellenséggel szemben. Az általános erőviszonyok a gyalogságból kétszeres, tüzérségből és harcokocsikból majdnem hatszoros, légierőből háromszoros fölényt mutattak a mi javunkra. A főcsapást mérő 21. hadsereg sávjában összpontosult a Karél-földszorosban levő csapatok és haditechnikai eszközök zöme.

Ezenkívül itt támadott a 23. hadsereg is. A 12,5 km-es áttörési szakaszon az erőviszony, különösen tüzérségből, még impozánsabb volt.

A Leningrádi Front hadművelete tervszerűen ment végbe, nagy erőfeszítést követelve mind a csapatoktól, mind a törzsektől. A katonák hőiesen és bátran harcoltak, és június 20-án 19 órára — ahogy tervezték — birtokba vették Viborgot, az ősrégi orosz várost. Ugyanezen a napon a Leningrádi Front 23. hadserege, amely a Karél-földszoros keleti részén támadott, kijutott a vuoksi vízrendszerhez. Ily módon kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy hadseregeink Viborg után Finnország területére is behatoljanak, és a Ladoga-tó nyugati partjára előretörve, kijussanak a Karéliában védekező ellenség hátába.

Az ellenség szívósan védelmezte minden állását és erődjét, s arra törekedett, hogy megállítsa a Leningrádi Front csapatait. Az ellenség védelmét azonban a csapatok áttörték. A szovjet támadás kilencedik napján a finn hadvezetés kénytelen volt jelenteni kormányának a katonai katasztrófa elkerülhetetlenségét. A kormány felhatalmazta a vezérkar főnökét, Heinrichs tábornokot, forduljon Hitlerhez azzal a kéréssel, hogy hat német hadosztállyal nyújtson sürgős segítséget. Hitler megígérte a segítséget, de ennek fejében azt kérte, hogy növeljék az ellenállást a Vuoksi folyón át. A finnek — az ígéletben bízva — tartalékaikból néhány hadosztályt Dél-Karéliából átirányítottak a viborgi irányba. Ez jelentősen meggyengítette védelmüket a Karéliai Front csapatai előtt. Ámde Hitler segítsége egyetlen gyalogshadosztályra és néhány megerősítő egy-

ségre korlátozódott. Világossá vált, hogy Finnország csak a saját erejére számíthat.

A főhadiszállás és a vezérkar figyelmesen követte az események alakulását. Június 18-án este, az arcvonalakon kialakult helyzet jelentése során Sztálin megjegyezte, hogy Mereckov csapatai számára a támadás ideje elérkezett. Megbízta Antonovot, még egyszer hívja fel a Karéliai Front haditanácsának figyelmét a 20. lappföldi hadsereggel szemben levő erők és eszközök megőrzésének szükségességére. 18 óra 45 perckor Alekszej Innokentyevics a Karéliai Frontnak különleges táviratot küldött. A táviratban a többek között a következőkről volt szó: „A legfelsőbb főparancsnok megparancsolta — emlékeztessem Önt az általa meghatározottakra, ne gyengítse a front közepét és jobb szárnyát a főhadiszállás engedélye nélkül, onnan semmiféle erőt és eszközt ne vonjon el, kivéve azt, amit már régebben a főhadiszállás engedélyezett.”

Ahogy én tudom, Sztálin ezekről a kérdésekről másnap is érdeklődött, amikor már Viborgért csatáztak. Ő képzeletben látta a tevékenységek összefüggését: az ellenséges erők átirányítását a Karél-földszorosba, ennek következtében a finn csapatok meggyengülését a Karéliai Front arcvonala előtt; ez utóbbi kijutását a finnek főcsoportosításának szárnyába, ebből kiindulva olyan hadművelet megvívását, amely a finn hadsereg végleges szétverésére, majd a félig bekerített helyzetbe jutó német fasiszta csapatok megsemmisítésére irányul.

Az ellenség táborában tovább nőtt a riadalom. Az országban hozzákezdtek az idős korosztályok mozgósításához. A Karél-földszorosba öntötték az utánpótlást és a többi arcvonalszakasról elvont csapatokat.

Június 21-én, amikor az ellenség „tetőpontján” volt az előbb említett átirányításoknak, utánpótlásoknak, Mereckov frontjának hadseregei támadásba lendültek. Karéliában megkezdődött a megszállók szétzúzása.

A hadműveleti terv szerint e frontnál szintén erőfölényt hoztunk létre. A 7. hadseregnél — amely a főcsapást Pitkjaranta irányában mérte — az erőfölény a következő volt: a gyalogságból kétszeres, tüzérségből és harckocsikból majdnem hatszoros, a légierőből négy és félszeres. Mivel

az ellenség arra kényszerült, hogy erejének egy részét a Karél-földszorosba irányítsa, ennek következtében ez a főlény jelentősen tovább növekedett.

A finnek, jóllehet felismerték a vereség elkerülhetetlenségét, mindent megtettek, hogy megtartsák elfoglalt állásaikat, visszaverjék és megállítsák támadásunkat. Karéliában a szovjet csapatok hadműveletei előtt a finnek a Szvir folyón levő hídfőben védő csapataikat visszavitték a folyó mögé, ily módon megrövidítették az arcvonalat, és egy nagy vízi akadállyal fedezték védelmüket. Szívósan harcoltak minden erődben, az egész olonyeci körzetben, s erős tűzzel fedezték a különböző típusú műszaki akadályait. Jóval gyengébbek voltak az ellenség állásai Medvezsjegorszk és Petrozavodszk körzetében, ahol a 32. hadsereg hadosztályai támadtak.

A Karéliai Front tevékenysége kézzelfogható eredményeket hozott. Június 23-án felszabadítottuk Medvezsjegorszkot. A következő napon Krutyikov tábornok 7. hadseregének katonái a Szvir folyót teljes hosszában hátuk mögött tudták. A szovjet csapatok az ellenség ellenállását leküzdve, rátörtek az olonyeci megerősített körletre, és felszabadították Olonyec városát.

A támadó csapatoknak nagy segítséget nyújtottak a Ladogai és Onyegai Katonai Flottillák hadihajói. Június 28-án a 32. hadsereg katonái visszavették Karélia fővárosát, Petrozavodszkot. Moszkva díszössztűzet lőtt, így tisztelve a hősök előtt.

Mindazonáltal a főhadiszállás és a vezérkar többször kifejezte elégedetlenségét a Karéliai Front tevékenysége miatt. Nagyon sok hiba történt a csapatok vezetésében. A 7. hadsereg sávjában levő kisegítő vezetési pont nem tudott megbirkózni a részére kitűzött feladatokkal. Itt egy kevésbé tapasztalt törzsparancsnoki csoport dolgozott, amely nem biztosította a két hadsereg, a légierő és az együttműködő flottilla harctevékenységének vezetésében a folyamatosságot, a szilárdságot és az operativitást. Ez okból az ellenségnek sikerült csapatait csapásaink alól kivonni. Az történt, hogy kituszkoltuk magunk előtt, ahelyett hogy megsemmisítettük volna; lehetőséget adtunk neki, hogy kicsússzék kezünk közül és megőrizze élőerejét.

A vezérkar már a támadás első napjaiban észrevette a csapatok vezetésében meglevő hiányosságokat, és a front tudomására hozta, de javulás nem volt tapasztalható. Sőt, a front csapatainak Kuoliszma térségében, az államhatárhoz való kijutása időszakában két hadosztály nehéz helyzetbe került. A bonyolult, átszegdelt terepet a finnek kis csoportokkal hálózták be, s egyes helyeken beszivárogtak csapataink harcrendjébe is. Az egyik hadosztálynál elvágták az utánpótlási vonalakat. Bizonyos ideig a csapatoknak lőszert és élelmet csak repülőgépekkel lehetett szállítani.

Az ilyen sikertelenségek annál bosszantóbbak voltak, mivel Hitler finn szekértolói szétverésére indított hadműveletek többségükben sikeresen folytak. A főhadiszállás figyelmeztette a front haditanácsát: „a Karéliai Front jobb szárnyának utóbbi hadművelete jelentős mértékben a csapatok vezetésének és irányításának rossz szervezése miatt végződött sikertelenül. A front apparátusa tele van tehetetlen és erélytelen emberekkel.” Követelte a Karéliai Front haditanácsától, hogy a feltárt hiányosságokat erélyesen szüntessék meg. Egyes vezető beosztású személyeket áthelyeztek. Többek között, a Karéliai Front törzsfőnöke, amint már erről szó volt, 1944. szeptember 2-től Krutyikov altábornagy lett.

Az események balszerencsés alakulása az arcvonalon arra készítette a finn kormányt, hogy megváltoztassa politikáját. A közeli katonai vereség előtt arra kényszerültek, hogy keressék Finnországnak a háborúból való kivezetésének útját. A körülmények nyomásának hatására nyugdíjazták Ryti köztársasági elnököt és az előző kormányt. Mannerheim lett az új köztársasági elnök.

Most már Hitler is megkongatta a vészharangot, mivel Finnországban is kirajzolódtak a német fasiszta csapatok komor távlatai. A helyzet tisztázására és a finnekre gyakorolandó nyomás céljából Keitel Helsinkibe utazott. Augusztus 17-én a köztársasági elnök kijelentette neki, hogy nem ismeri el kötelezőnek a német kormánnyal kötött azon egyezményeket, amelyeket az előző köztársasági elnök, Ryti írt alá.

Egy hét múlva a svédországi szovjet nagykövet, Kollon-

taj — ez a nagyszerű szovjet asszony — megkapta a finn kormány nyilatkozatát, amelyben azt kérték a szovjet kormánytól, hogy fogadja a küldöttséget, folytassanak tárgyalásokat a fegyverszünetről és a békekötésről. Kormányunk így válaszolt: A Szovjetunió abban az esetben fogadja a finn küldöttséget, ha a finnek hajlandók teljesíteni a következő feltételeket — nyilvánosan bejelentik a Németországgal való szakítást; követelik Németországtól, hogy két héten belül, de legkésőbb szeptember 15-éig kivonja fegyveres erejét Finnországból; ha Németország nem teljesíti a csapatkivonásra vonatkozó követelést, a német erőket lefegyverzik és mint hadifoglyokat átadják a szövetségeseknek.

A szovjet fél ezeket a feltételeket egyeztette az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányaival.

A finn kormány válaszát várva, a főhadiszállás parancsot adott, hogy a Karéliai Front 7. és 32. hadserege támadását szüntesse be, és az elért terepszakaszokon menjen át védelembe. Az ebből az alkalomból kiadott direktívában különösen hangsúlyozták: „... A főhadiszállás engedélye nélkül tilos támadó tevékenységet folytatni.”

... 1944. augusztus végén nagyon szép idők jártak. Sztálin, amiként mi is, ki volt fáradva a háborús hétköznapi hihetetlenül feszített munkájától, s úgy döntött, hogy a villában fogunk dolgozni. Itt állítottuk össze a helyzetről szóló jelentéseket és az aláírásra kerülő okmányokat. Gyakran itt gyűltek össze a kormány tagjai is.

A villa gazdája — a pihenés rövid perceiben — nagyon barátságos volt, és szeretettel mutogatta a villa környékét. Egyszer egy erdei tisztást mutatott nekünk, s megjegyezte, hogy a háború után ott dinnye fog teremni. Mi Antonovval összenéztünk: hiszen ez állítólag Kunczevo és nem a Kubán... De kevéssel a háború befejezését követően, eszünkbe juttatták a dinnyéket. A tusinói légitparádé után, melyet a rossz időjárás miatt számtalanszor elhalasztottak, de végül mégis sikerült megtartani, Sztálin meghívta a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Politikai Bizottságának tagjait és a Hadügyminisztérium (akkor ez volt a neve) vezetőit ebédre. Az asztalokat a „közeli” villában a nyírfasor alatt terítették meg. A csodálatosan szép

idő mindenkit jókedvre hangolt. Ebéd után Sztálin egy kis kertbe vezetett bennünket, ahol valóban néhány tucat dinnye nőtt! Sztálin komótosan kiválasztott közülük egy elég nagyot, odavitte az asztalhoz, és egy nagy késsel, egyetlen mozdulattal ügyesen kétfelé vágta. Elénk tárult a görögdinnye szép piros bele, amelyet megkóstolva, elég édesnek találtunk. Nem maradt más hátra, mint csodálkozzunk, hogy miképpen lehet Moszkva mellett, szabad ég alatt ilyen dinnyéket termelni . . .

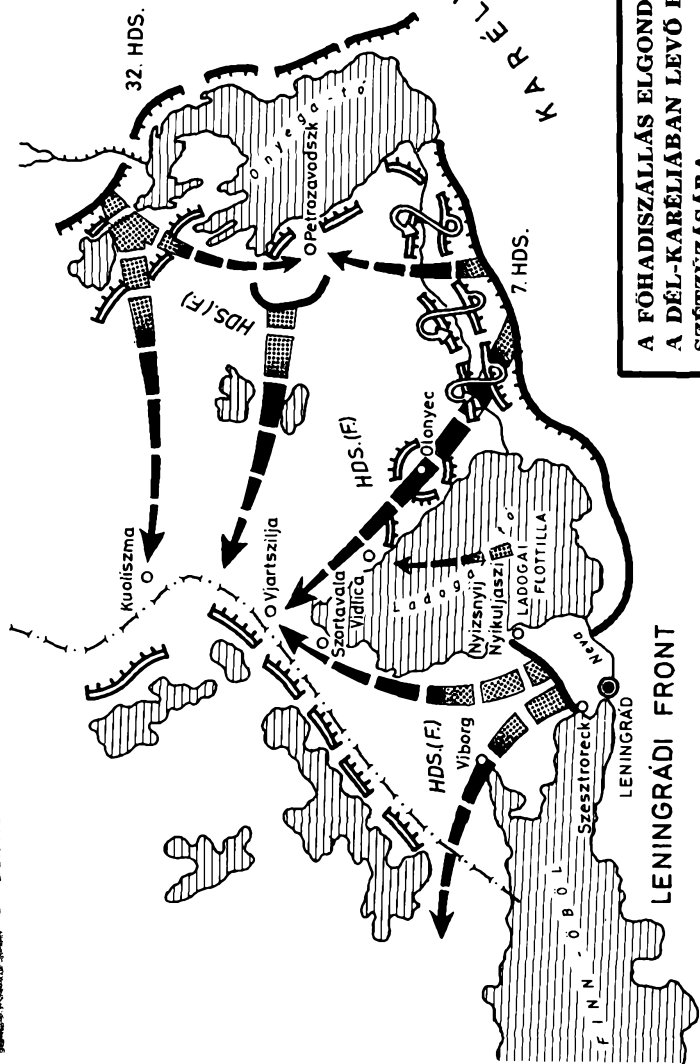
1944. szeptember 2-án a helsinki köztársasági elnöki palotából két különböző iratküldemény futott ki: az egyik Berlinbe Hitlernek, a másik Stockholmba a szovjet nagykövetnek a szovjet kormánynak történő átadásra. Az első küldeményben arról volt szó, hogy Finnország kénytelen kilépni a háborúból, és teljes elismerését, köszönetét fejezi ki szövetségesének, a német hadseregnek. A másik küldeményben választ adtak a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia már említett feltételeire, továbbá vállalták, hogy Finnország egyedül végrehajtja a német csapatok evakuálását vagy internálását a finn déli területekre. Ezenkívül javasolták, hogy a felek szüntessék be a haditevékenységet, és vonják vissza a csapatokat az 1940-es szovjet—finn határhoz.

A köztársasági elnök hangsúlyozta, hogy a finnek készek részt venni a Finnország északi részében levő német csapatok lefegyverzésére indított hadműveletben, de szeretnék megbeszélni Moszkvában a szovjet hadvezetéssel való összehangolást és a segítségnyújtást.

Szeptember 3-án éjszaka a finn rádióban beszédet mondott Haxel miniszterelnök. Beszért a kialakult helyzetről, Finnországnak a fasiszta Németországgal való „tisztességes” szövetségéről, a háborúból való — a körülmények nyomása miatti — kilépéséről, de még csak meg sem említette a szovjet kormány követelését, hogy le kell fegyvereznie a hitlerista csapatokat, s meg kell szakítania a kapcsolatokat Németországgal.

A szovjet kormány kénytelen volt határozott nyilatkozatot tenni: ragaszkodik hozzá, hogy Finnország fogadja el a feltételeket, és figyelmeztette őt, csak az után haj-

KARÉLIAI
FRONT

A FŐHADISZÁLLÁS ELGONDOLÁSA
A DÉL-KARÉLIÁBAN LEVŐ ELENSEG
SZÉTZÚZÁSÁRA

landó tárgyalásokat folytatni a fegyverszünetről és a békekötésről.

A Szovjetunió nyilatkozata megtette a maga hatását. A következő éjszaka a finn rádió bejelentette, hogy a kormány elfogadja az összes feltételeket. Ugyanakkor bejelentették azt is, hogy a finn csapatok beszüntették a harcselekményeket. Ezután a vezérkar mindjárt megkapta a főhadiszállás utasítását a finn hadsereg elleni harc beszüntetésére.

A finnek elleni harctevékenység befejezésével, a Karéliai Front parancsnoksága utasította a csapatokat, hogy készüljenek fel a németek 20. lappföldi hadserege elleni támadásra. Azt a feladatot szabták számukra, hogy verjék szét az ellenséget, vegyék birtokba Petsamót és Salmijärvit, s zárják le a hitleristák visszavonulási útvonalait a finn és norvég kikötőkhöz.

Szeptember 8-án a Karéliai Front haditanácsa jelentette Moszkvába, hogy az ellenség megkezdte csapatainak részleges kivonását a kandalaksai, kesztyengai és uhtai irányokban, Oulu finn kikötőhöz és Észak-Norvégiába. A front ebben az időben vasúton átszállította egyes egységeit és magasabbegységeit a déli szárnyról a sarki övezetbe az elkövetkezendő támadásra.

A vezérkar körültekintően elemezte a szovjet—német arcvonal északi szárnyán kialakult helyzetet. Sokféle tényező szerepelt, de ellentmondás sem kevesebb. A finn arcvonalon a tüzet beszüntettük, de még nem volt teljesen világos a finn hadsereg magatartása. Küszöbön állt a német fasiszta csapatok kiürítése vagy internálása. Megkezdtek a részleges visszavonást saját jobb szárnyukon, és ezt eddig minden zavar nélkül valósították meg.

A finnek kifejezték készségüket, hogy részt vesznek a német csapatok lefegyverzésében Finnország északi részén. De a szovjet és a finn hadsereg tevékenységét ebben a vonatkozásban még nem hangolták össze. A finnek mindenről szerettek volna tárgyalni Moszkvában. De mikor?

A szovjet háborús katonai elmélet és gyakorlat szerint, ha az ellenség megkezdte csapatainak kivonását az elfoglalt

állásokból, határozott üldözésbe kell átmenni. Hogyan kellett volna cselekedniük a szovjet csapatoknak a jelenlegi helyzetben, tekintve hogy elkerülhetetlenül megsértették volna Finnország határát, amit viszont nem volt ajánlatos átlépni? Ha pedig mégis az üldözést választják, akkor hogyan lehet ezt a legjobban végrehajtani, hiszen a teljes sikerhez szükséges csapásmérő csoportosítás még nem volt meg. A front, bár a német védelem előtt érintetlenül hagyta a csapatokat, éppen csak megkezdte az erők és eszközök átcsoportosítását, amelyet a támadó feladatok megoldására tervezett létrehozni. És bizony — nem valami gyorsan hajtotta végre.

Nem volt világos az sem, hogy milyen terv alapján akar tevékenykedni a Karéliai Front parancsnoksága a közeljövőben.

Antonovnak jelentettem kételyeimet. Közölte velem, hogy Moszkvába már megérkezett a finn kormányküldöttség a béketárgyalások folytatására. De egyetértett azzal, hogy küldjünk Mereckovnak egy rövid táviratot olyan követeléssel, hogy az összes tisztázatlan kérdésre adjon választ, s így tájékoztatást kapunk a jövőt illetően is.

Az 1944. szeptember 10-én 1 óra 30 perckor elküldött távirat a következőket tartalmazta:

„A front átcsoportosítása és tevékenysége rendkívül vontatottan halad. Egyetlenegy irányban sem hoztak létre csapásmérő csoportosítást a német csapatok szétzúzására, amelyek egyes szakaszokon már megkezdték a visszavonulást.

A kandalaksai és kesztyengai irányokban csapataink frontális harcokat vívnak az ellenség fedező csapataival, és lehetőséget biztosítanak tervszerű visszavonásukra, ahelyett hogy elvágnák visszavonulási útvonalait és megsemmisítenék őket.

A főhadiszállásnak történő jelentéstétel céljából szeptember 10-re kérem jelenteni a front jobbszárny-csapatái tevékenységének konkrét tervét, a csoportosítás, a tevékenység rendjének, az elérendő terepszakaszok és határidő megjelölésével külön-külön valamennyi irányban. — Antonov”

A táviratra adott válaszból kiderült, hogy a front pa-

rancsnoksága mély és bonyolult megkerülő manőverekkel döntő hadműveletet készít elő a Finnország területéről visszavonuló német fasiszta csapatok ellen. A vezérkar így is jelentette az elképzelést a főhadiszállásnak.

A legfelsőbb főparancsnok figyelemre méltónak tartotta a haditanács elképzelését, de mégsem értett vele egyet. A külügyi népbiztos, aki már előzetes megbeszéléseket folytatott a finn kormányküldöttséggel a fegyverszünetről, szintén Sztálint támogatta. A megbeszélések Finnország függetlenségének legszigorúbb tiszteletben tartása jegyében folytak. A megbeszélések alapgondolata az volt, hogy Finnország területén a hitlerista csapatok sorsát nem nekünk, hanem az ország gazdáinak, a finneknek kell eldönteni. Ha segítségre lesz szükségük és kérik is, akkor segítünk. Nekünk azonban minden körülmények között meg kellett őriznünk erőinket, hogy szétverjük a 20. lappföldi hadsereg területünkön maradt csapatait, és megtisztítsuk a sarkvidéket a megszállóktól.

Rövid véleménycsere után a főhadiszállás direktívát küldött a Karéliei Frontnak, amelyben mint helytelen döntést, megváltoztatta a frontparancsnokság elhatározását. „A finnekkel való tárgyalás értelmében — mutatott rá a direktíva —, Finnországnak a német csapatoktól való megtisztításával a finneknek kell foglalkozniuk, a mi csapataink csak segítséget nyújtanak ebben.”

A Legfelsőbb Főparancsnokság tehát megtiltotta a frontnak, hogy önállóan támadó hadműveletet folytasson a németek ellen. „A németek visszavonulása esetén nyomuljon előre, saját erejének megőrzése céljából ne bocsátkozzék nagyobb harcokba az ellenséggel, ne fárassza ki a saját csapatait harcokkal és mély megkerülő manőverekkel” — hangsúlyozta a direktíva.

A döntés természetesen egyáltalában nem volt szokványos, de teljesen megfelelt a kialakult helyzetnek és a magasabb politikának.

A főhadiszállás értekezletén felmerült a kérdés, vajon az erélyes Mereckov nem szánja-e el magát az ellenség üldözésére a Legfelsőbb Főparancsnokság ilyen világos és határozott utasítása ellenére is? Elhatároztuk, hogy ezt is megelőzzük. A direktívába beleírtuk: „A főhadiszállás

megköveteli Öntől, hogy pontosan hajtsa végre utasításait, és még egyszer figyelmezteti, a főhadiszállás utasításainak figyelmen kívül hagyása és előretörési kísérlete magával vonja a frontparancsnoki beosztásból való leváltását.”

A direktívát, mint mindig, a szokásos szólammal fejeztük be: „A kiadott utasításait jelentse.” Ez az adott esetben különösen csengett.

Természetesen a vezérkar is azon volt, hogy minél hamarabb szétverjük a német csapatokat. Be kell vallani, hogy mi a szóbeli és írásbeli kérdéseinkkel „toltuk előre” a frontparancsnokot. Ez a direktíva tehát nemcsak Mereckov számára szolgált magyarázattal, hanem a vezérkarnak is, jöllehet azt a vezérkar saját maga írta.

Szeptember 14-én Moszkvában megkezdődtek a tárgyalások Finnországnak a háborúból való kilépéséről. A tárgyalások előestéjén közölték velem, hogy a szovjet delegáció tagjául jelöltek, s a küldöttséget a külügyi népbiztos vezeti. A küldöttség állományába tartozott még Vorosilov, Zsdanov, Litvinov és Alekszandrov ellentengernagy. A tárgyalásokon Nagy-Britanniát Kerr nagykövet és Balfour követségi tanácsos képviselte. A küldöttség szovjet és brit tagjai a Hitler-ellenes koalíció összes országai nevében tevékenykedtek. A tárgyalásokra a finnek Karl Enkel külügyminisztert, Valden tábornokot, hadügyminisztert, Heinrichs tábornokot, vezérkari főnököt és Otto Enkel tábornokot küldték el.

Az ellenség védelmének vonala Karéliában, szovjet területen, egyes helyeken jelentős távolságra húzódott az országhatártól. A finn csapatok számtalan, bonyolult vonalvezetésű, különböző technikai felépítésű és működésű akadállyal erősítették meg a peremvonal megközelítési útvonalaikat, az állásokat, az erődöket és a védelem mélységét. A harckocsiárkokon és harckocsiakasztókon kívül aknamezőket, váratlan, meglepő akadályokat, elektromos és egyszerű drótakadályokat, különböző típusú csapdákat, torlaszokat és más akadályokat létesítettek. Ezek az akadályok mindenütt megtalálhatók voltak — a járható terepen, az utakon, sőt még az ösvényeken is, mindenütt, ahol emberek és járművek közlekedésére alkalmas volt a terep. A folyókba, a tavakba, a Finn-öbölbe töméntelen aknát és

tartós vízi akadályokat telepítettek. És végül, az összes lakott helyeket, a távközlő berendezéseket, a vasúti, ipari és kommunális létesítményeket és berendezéseket mind előkészítették a robbantáshoz, az anyagi tartalékokat pedig a megsemmisítéshez.

Nekünk, katonáknak kellett megfogalmazni a finn fél részére azokat a követelményeket, amelyek szavatolják a csapatok biztonságát (a határhoz való előremozgás időszakában), a tartalékok és berendezések megőrzését. Ezenkívül ki kellett dolgozni, a magunk használatára, az akadálymentesítés rendjét a szárazföldön és a vízen, valamint a területen levő objektumokra vonatkozóan oly módon, hogy épségben megőrizzük a gazdasági és más építményeket. Ki kellett terjedni figyelmünknek a finn területen levő szovjet lakosokra is, arra, hogy bántódásuk ne essék vagy nyugatra ne telepítsék őket.

A munka nem volt könnyű, de a feladat fontosságának felismerése erőt adott. A Szovjetunió küldöttségének vezetője az ülések előtt, és ha kellett az ülések közben is tanácskozott velünk. Ez utóbbi rövid feljegyzések formájában történt, a céduláknak az asztalon való továbbítása útján. A rövid feljegyzéseken vagy kérdéseket tettek fel, vagy két szóban közöltük álláspontunkat. Válaszolni azonnal kellett, hogy ne szakítsuk meg az érdemi tárgyalások menetét.

A tárgyalások minden nap néhány órán át tartottak. Bizonyos idő maradt a következő ülés előkészítésére. Számomra ez különösen fontos volt, mivel engem senki sem mentett fel fő feladatom ellátása alól. Szinte lopnom kellett a perceket, hogy előkészítsem és jelentsem az arcvonalon foganatosítandó rendszabályokat. A finn csapatok visszavonásának kezdetét 1944. szeptember 21-én 9 órától jelöltük meg.

A tárgyalásokon különleges helyet foglalt el a szeptember 15-e után Finnországban maradt német szárazföldi, haditengerészeti és repülőerők lefegyverzésének kérdése. A finnek kötelezték magukat arra, hogy lefegyverzik ezeket a csapatokat, és a személyi állományt hadifogolyként átadják a szovjet parancsnokságnak, amihez a szovjet kormány segítséget nyújt a finn hadseregnek. A fegyverszü-

neti egyezmény 2. cikkelyének melléklete ezenkívül olyan kikötést is tartalmazott, hogy a finn hadvezetés rendelkezésünkre bocsátja az összes, birtokában levő adatokat a német fegyveres erőkről, valamint a Szovjetunió és a Hitler-ellenes koalíció más országai elleni hadműveleti tervekről.

A németek lefegyverzésének megvitatása után több nehézség nem volt. Ez a feladat, amint az olvasó emlékszik rá, még a hivatalos tárgyalások megkezdése előtt merült fel, és a finnek már azzal utaztak Moszkvába, hogy e kérdést más halaszthatatlan kérdésekkel egyidőben kell megoldani. A Szovjetunió és szövetségesei ennek a pontnak a feltétel nélküli végrehajtását követelték, mert az volt a véleményük, hogy ha a Finnországban levő német fasiszta csapatokat huzamosabb ideig érintetlenül hagyják, azok újra felszítják a háború tüzeit a finn földön.

Az egyezmény harmadik pontja kifejezetten a légierővel foglalkozott. Finnország, a szovjet hadvezetés követelésére egy sor repülőteret adott át az ország déli és délnyugati vidékein. Repülőterekre azoknak a repülőköteleknek volt szükségük, amelyek biztosították a szovjet erők hadműveletét Észtországban, és támogatták a német hadiflotta elleni tevékenységüket a Balti-tenger északi részén. A cikkely melléklete szerint a szövetséges hadihajóknak joguk volt Finnország területi vizeit, kikötőit és horgonyzó helyeit használni.

A finn kormányra hárult, hogy segítséget nyújtson a hadihajók anyagi-technikai kiszolgálásához.

Áttekintettük továbbá azoknak a vasút- és más útvonalaknak a használatát, amelyek a repülőterek körzetébe vezettek, a meteorológiai jelentések rendelkezésünkre bocsátását, és a Finnország területén tartózkodó repülőgépek, hadihajók, valamint egyéb harci eszközök tevékenységének biztosítását.

És végül meghatároztuk a finn hadsereg békeállapotra történő átállásának rendjét, melyre két és fél hónapot irányoztunk elő, mivel nem lehetett arra számítani, hogy a finn hadsereg részt fog venni az északi körzetben a német fasiszta csapatok elleni hadműveletben.

Így történt a valóságban is. A főhadiszállás és a vezérkar, a Vörös Hadsereg és a hadiflotta a saját erejére tá-

maszkodott. Ezek ragyogóan teljesítették feladatukat, s a megszállókat északon szétverték.

A tárgyalások katonai-technikai vonatkozásai lényegében e felsorolt kérdéseket ölelték fel. Ezenkívül voltak még olyan kérdések, amelyek katonai tanácskozást igényeltek. Például, mi lemondtunk Hanko-félsziget bérbevételének jogáról, s cserében Porkkala Udd térségében szárazföldi és vízi területet kaptunk haditengerészeti támaszpont létrehozására. Így vagy úgy, a vezérkar képviselőinek széles körben részt kellett venniük a tárgyalásokon.

Szeptember 19-én 12 órakor Zsdanov, a Leningrádi Front haditanácsának tagja, a leendő ellenőrző bizottság elnöke Finnországban, a szövetségesek nevében aláírta a fegyverszüneti egyezményt Finnországgal és az ehhez csatolt szükséges mellékleteket.

Azokat a rendelkezéseket, amelyek előírták, hogy ne fárasszák ki a csapatokat, és hogy egyelőre ne bocsátkozzanak ütközetekbe, pontosan végrehajtották. Mereckov erre megfelelő utasításokat adott a hadseregeknek. De csakhamar újabb bonyodalmak jelentkeztek. A fegyverszüneti egyezmény értelmében a finnek visszavonultak az országhatárok mögé. Csapataink erre különböző módon reagáltak: ahol finnek voltak, ott a mieink a határig mentek előre, ahol azonban a német csapatok vonultak vissza, ott csapataink folytatták az előnyomulást finn területeken is.

A 19. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy foglalja el Kuolajärvit és jusson ki egy fontos körzetbe, Rovaniemi körletébe, a Finnország északi részébe vezető utak csomópontjához. A hadsereg helyzete — szükség esetén — lehetővé tette, hogy kézzelfogható segítséget nyújtson a finneknek, a németeknek az országból történő kiszuppolásához.

A 20. lappföldi hadsereg részei képtelenek voltak új arcvonalat létrehozni Finnország területén. Ez okból kezdtek lassan visszavonulni nyugatra a Balti-tenger kikötőjéhez, a tengeren át történő kiürítés céljából, és északra Petamo körletébe, ahol megpróbáltak védekezni.

Az ellenség utóvéd egységei szeptember 25-én reggel megkezdték a visszavonulást. Ezt Mereckov jelentette a vezérkarnak. A 19. és a 26. hadsereg megindult előre.

A finn csapatok szintén megindultak a németek nyomában, de rendkívül lassan és tőlük messze leszakadva. A Karéliai Front felderítése azt jelentette, hogy a finnek nincsenek harcérintkezésben az ellenséggel, és lehetőséget biztosítanak neki, hogy akadályoztatás nélkül elhagyja Kuolajärvi, Rovaniemi körletét.

Ebben az időpontban, a Karéliai Front csapatainak sávjában, olyan bonyolult és váratlan kimenetelű helyzet létrejöttére lehetett számítani, amelyet már Mereckov előre jelzett. A németek után nyomulva, Kozlov 19. hadserege — esetleg — a németek és a messze elmaradt finn csapatok között találhatta magát. „Mit tegyünk akkor — kérdezte Mereckov a vezérkartól —, ha a finnek ténylegesen leszakadnak a németektől, mi pedig a német csapatok sarkában leszünk, s ily módon a finn csapatok a 19. hadsereg mögé kerülnek?” Tájékoztatást kért tőlünk azoknak a finn csapatoknak a helyzetéről, amelyeket kijelölnek a németek lefegyverzésére. Ezen információ alapján akarta szabályozni saját csapatainak tevékenységét.

A vezérkarnál gondosan ellenőriztük a nemkívánatos esemény létrejöttének lehetőségeit. Kiderült, hogy Mereckovnak igaza volt. Szeptember 26-án, amikor jelentettük a helyzetet a főhadiszállásnak, megjegyeztük, hogy elsősorban a mi csapataink keveredhetnek harcba. Ez ellentmond az egyezmény szellemének és a finneket félreállítja. Továbbá, a finnek jogosan tiltakozhatnak, mivel a fegyverszüneti egyezmény értelmében Finnország területén a szovjet csapatok hadműveleteket csak a finnek felkérésére hajthatnak végre.

A főhadiszállás figyelmesen megvizsgálta a helyzetet a szovjet—német arcvonál északi szárnyán, s egyetértett a vezérkar és a frontparancsnokság azon véleményével, hogy a németekkel harcba bocsátkozni oly módon, hogy csapataink hátában a finn hadsereg legyen, egyáltalában nemkívánatos dolog lenne.

A főhadiszállás által hozott elhatározás lényege a következő volt: a 19. hadsereg ne hatoljon be Finnország mélységébe, hanem foglalja el a határ menti körzetet Kuolajärvitől nyugatra, ott álljon meg, s engedje át északra a finn csapatokat. Az adott körlet elfoglalása módot nyújtott

volna arra is, hogy északnyugati irányban tevékenykedjen a finn hadseregnek nyújtandó segítség céljából, ha erre szükség lenne. Kozlov tábornok csapatai csak a főhadiszállás engedélyével nyomulhatnak tovább előre. Ezzel egyidőben a főhadiszállás feladatul szabta a Karéliai Frontnak, hogy Petsamo körzetének megtisztítása végett készítsen elő egy támadó hadműveletet, melyben a 14. hadsereg és a front megerősítő eszközei vesznek részt.

A szovjet sarkvidék megszállói elleni küzdelem befejező mozzanata megkezdődött.

Már beszéltem róla, hogy a sarkvidéken a harccselekmények körülményei rendkívül nehezek és sajátosak voltak. Ezen a zord vidéken megfeszített küzdelem folyt. A szovjet csapatok 1941-től kezdve hőiesen visszaverték az ellenség megújuló támadásait, egy lépést sem engedték előre őket. A sarkvidék védelme — a többi dicsőséges csatával együtt, melyeket a szovjet haza becsületéért és függetlenségéért vívtak — aranybetűkkel került be a háború krónikájába. A szovjet harcosok hősiességének és vitézségének emlékére a Legfelső Tanács Elnöksége „A Szovjet Sarkvidék Védelméért” nevű emlékérmet alapította, a szocialista haza elismerésének jeleként az északi sarkvidék hősei számára.

Mereckov már régen várta a főhadiszállás utasítását a sarkvidéki hadművelet előkészítésére és megvívására, és mihelyt megkapta az utasítást, azonnal felterjesztette Moszkvába a Petsamo körzetében folytatandó műveletek tervét.

A Karéliai Front 14. hadseregével szemben a németek 20. lappföldi hadseregének hegyivadász- és más egységekkel megerősített 19. „Norvégia” hegyivadász-hadteste állt. Az ellenség három éve volt védelemben, mély és szilárd védőöveket hozott létre, egyes helyeken vasbeton erődökkel. A hitleri hadvezetés parancsot adott ki — egy lépést sem szabad hátrálni, szívósan tartani kell a nikkelbányák körzetét. A sarkvidék hatalmas lakatlan területei megakadályozták a megszállókat, hogy zárt, körkörös védelmet hozzanak létre. Az ellenség megerősített védőállásának jobb szárnya a finn határnál, a Matert-hegytől keletre végződött. Különösen erős volt a védelem Petsamo, Luostari

és Nyikel megközelítési útvonalain. A német fasiszta parancsnokság felhasználta a nehezen megközelíthető Bolsaja-Lica, Tyitovka, Pecsenga folyókat, a számtalan tavat, s alkalmassá tette a védőharcra a dombok meredek emelkedőit és lejtőit is.

Az ellenség védelmének központjában a legszilárdabb erődítményeket a német 2. hegyivadász-hadosztály foglalta el. Az ő egységei védték a Luoszariba és Petsamóba vezető útvonalakat. A hadosztály — amelyre a német védelem többi ereje épült — szétverése esetén megnyílik az út ezekhez a helységekhez.

Mereckov helyesen értékelte az ellenség 2. hegyivadász-hadosztályának szerepét, s úgy döntött, hogy keskeny szakaszon reá méri a főcsapást. A Csapr-tótól délre áttöri a német védelmet, a sikert az ellenség hadművelleti felépítésének teljes mélységében kifejleszti, és birtokba veszi Petsamót. A többi arcvonalon, az áttörés időszakában, kis erőikkel védelmet tervezett a 45. lövészadosztály és a 3. gépesített dandár erőivel. Ezzel együtt a frontparancsnok figyelembe vette az ellenséges védelem déli, nyitott szárnyának megkerülését, amelyre a 126. és 127. könnyű lövészhadtesteket jelölte ki. Az egyik közülük, a 127., azt a feladatot kapta, hogy jusson ki Salmijärvi körzetébe (nagy távolságra a főerőktől), s szigetelje el a német helyőrséget Nyikel térségében a Norvégiába vezető visszavonulási útvonalaktól. A frontparancsnok ezután azt tervezte, hogy Salmijärvi felől fedezi ezt az irányt, mert innen várta az ellenség ellentevékenységet; a főerőket pedig északkeleti irányban fordítja, és szétveri a német fasiszta csapatok védelmét a Tyitovka folyónál. Ekkor támadásba mennek át az eddig védő 45. lövészadosztály és a 3. gépesített lövészdandár csapatai, és arcból csapást mérnek az ellenség védelmére. Az áttörési szakaszon tüzéségből 160—170 löveg- és aknavető-sűrűséget hoztak létre egy arcvonal-kilométeren. Jelentős fölényt biztosítottak a levegőben is.

A főhadiszállás átnézte a Karéliai Front haditanácsának javaslatát, és a tervvel — bizonyos változtatásokkal — egyetértett. A változtatás elsősorban a 14. hadseregnek az Északi Flottával történő együttműködését érintette. Az utóbbi, az ellenség védelmének áttörése időszakában, ab-

ban a helyzetben, jelentős deszanterőket és -eszközöket tudott kikülöníteni Szrednyij-félsziget körletében, valamint a különböző tengerparti szakaszokon való tevékenységre. Ezt a lehetőséget nem volt szabad kihasználatlanul hagyni.

Golovko tengernagy, az Északi Flotta parancsnoka utasítást kapott, hogy egy tengerészgyalogos-dandárral szervezze meg a támadást a már említett félszigetről déli irányban. A tengerészek csapásai a Tyitovka folyón levő hitleristák védelmének hátába irányultak, és az aktív végrehajtás időszakában — a 14. hadseregnek erre a feladatra kijelölt, frontális csapást mérő kis erőivel együttműködésben — fel kellett bomlasztaniuk a védelem hadtápterületeit.

A frontparancsnoknak Tyitovka irányában elképzelt manővere bonyolultnak tetszett. Amellett az Északi Flotta tengerészeinek Szrednyij-félszigetről történő támadása esetén erre a manőverre semmi szükség sem volt.

A főhadiszállás utasította a frontot, hogy: „Az erőket ne forgácsolja szét a Tyitovka folyó mentén északkeleti irányban történő tevékenységre.” Azt követelte, hogy a front a fő erő kifejtést Petsamo gyors birtokbavételére összpontosítsa. Ami a 127. könnyű lövészhadtest tevékenységét illeti, az volt a parancs, hogy ne küldjék messze előre Salmijärvi irányában, veszélyes távolságra a főerőktől, hanem a támadó csoportosítás bal szárnya mögött, lépcsőzve tevékenykedjék.

1944. október elejére az áttörés körzetében, a Csapr-tótól délre összpontosult a 131. és a 99. lövészhadtest, és befejezték az anyagi eszközök szállítását is. Az Északi Flotta szintén készen állt. Október 7-én Scserbakov tábornok 14. hadseregének csapatai támadásba lendültek. Harcukat nagy siker koronázta. Áttörték az ellenség védelmét. A 126. könnyű lövészhadtest délről ügyesen megkerülte a német csapatok nyitott szárnyát, és a támadás harmadik napján már Luosztari nyugati szegélyén volt. Csapatainknak megkerülő manőverrel összekapcsolt arcból való áttörése arra készítette az ellenséget, hogy csökkentse ellenállását Petsamótól keletre levő állásaiban. Ehhez nyújtott segítséget a tengerészgyalogos-dandár merész akciójával is, amelyet

a Szrednyij-félszigetről hajtott végre október 10-én és 11-én. A tengerészek szétverték az ellenség ellenállását Muszta-Tunturi gerincén, és nyugati irányban fordultak.

Csapataink október 12-én elfoglalták Luosztarit, és a következő nap kijutottak Petsamo körzetébe. Elkeseredett harcok dúltak. A Szopenko vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 368. lövészhadosztály egy nap alatt az ellenség 16 ellenlökését hárította el. A légiharcban a front légierije 66 repülőgépet lőtt le.

Október 15-én a Karéliai Front csapatai csapásmérő csoportosításának magasabbegységei az Északi Flotta egységeivel együttműködve erőszakosan átkeltek a Petsamo-joki folyón és felszabadították Petsamo városát. Az északi-tengeri hősök merész csapással elfoglalták Linahamari kikötőt, amely északról oltalmazta Petsamót.

A német fasiszta csapatok szétverése a sarkvidéken valóssággá vált. A Karéliai Front törzse október 16-án 7 órakor kelt hadműveleti összefoglaló jelentésében a következőket jelentette a vezérkarnak:

„A Petsamo körzetében szétvert ellenséges csapatok maradványai az északnyugati irányban vezető utakon Norvégiába vonulnak vissza...”

A Karéliai Front haditanácsa már a következő tevékenységet tervezte, azzal a céllal, hogy megtisztítsa az egész térséget: Petsamótól északnyugatra egészen a Barents-tengerig, nyugatra a norvég határig, birtokba véve a nikkelbányákat. A frontparancsnok kérte, hogy engedélyezzék a front számára a szétvert ellenség visszavonuló maradványainak üldözését Norvégia területén, és e véget járuljanak hozzá az országhatár átlépéséhez.

A főhadiszállás engedélyezte a norvég határ átlépését, és a szovjet csapatok támadásának kifejlesztését Kirkenes irányában, amely az ellenség fő támaszpontja volt az adott körzetben. A Karéliai Frontnak a csapásait finn területen északnyugat felé a finn—norvég határ mentén, Nyikel és Nautszki irányában kellett mérnie. Ez a két település volt a nikkelbányászat középpontjában, és azokon az alapvető útvonalakon feküdt, amelyek lehetővé tették a Lappföldről Finnország és Norvégia belsejébe való benyomulást. Ebben a térségben a német csapatok szétverésének felada-

ta a 31. lövész- és a 127. könnyű lövészhadtest katonáinak vállára nehezedett. A hadművelet kezdetétől fogva mindkét magasabbegység a 14. hadsereg második lépcsőjében, az első lépcsőben támadó csapatok mögött nyomult előre. 1944. október 18-án azonban Luostari térségéből csapást mértek Nyikelre az akkor meglevő egyetlen út mentén, amely balra ágazott el a szovjet csapatok főcsapásának irányától.

Mint ismeretes, a hadművészet alapelve — Epameinondas óta —, hogy a főerőket a főcsapás irányában kell összpontosítani. Ebben a helyzetben, a sarkvidéknek a hitlerista megszállóktól való felszabadítása során, erre ilyen formában nem volt szükség. Az ellenség alapvető erejét szétverték, és már nem létezett semmilyen erős, ütőképes csoportosítás. A frontparancsnokság tehát mindenfajta kockázat nélkül megoszthatta csapatait a szétágazó irányokban megvívandó tevékenységre. Ezt a rendszabályt a körülmények igazolták. Október 22-én elfoglalták Nyikelt, és hamarosan a 31. lövész- és a 127. könnyű lövészhadtest csapatai behatoltak Nautszkiba.

Október 25-én a 14. hadsereg főerői felszabadították Kirkenest. Ezzel egyidőben a 126. könnyű lövészhadtest Ahmalahti körzetéből, norvég földön, Neiden irányába nyomult előre. A szétvert ellenség elszigetelt és felbomlott egységei Norvégia belsejébe vonultak vissza. Itt viszont a norvég ellenállási mozgalom harcosaival kerültek szembe.

1944. október 29-én éjszaka, amikor a szovjet csapatok maguk mögött hagyták a kis norvég helységet, Neident, a Karéliai Front haditanácsa jelentette Sztálinnak, hogy a front csapatai előtt nincs ellenség. A szovjet észak hitlerista megszállóktól történő megtisztításának feladatát teljes egészében végrehajtották.

1944. október 25-én Moszkvában két győzelmi díszössztűz dördült el. Az egyik a Karéliai Front csapatait köszöntötte, amelyek az Északi Flotta egységeivel együttműködve felszabadították Kirkenest. Ezen a napon katonáink átlépték annak az országnak a határát, amely az elsők között került a hitlerista megszállók igája alá. Kirkenesen kívül felszabadult Sturbukt, Jakobsnes, Elvenes,

Berkheim, Sandnes, Bjornevand, Longfjordboten, Nigord, Fossgord, Langli, Svanvik.

A norvég kormány üzenetet intézett Moszkvába, s ebben közölte, hogy Észak-Norvégia lakossága úgy fogadja a szovjet csapatokat, mint felszabadítókat. Való igaz, a norvég polgári lakosság nemcsak barátunk lett, hanem tevékenyen hozzájárult a gyűlöletes ellenség feletti győzelemhez.

... A Jar-fjord jéghideg vize elzárta az útját Kirkenes keletről történő megközelítésének. A függőhid le volt rombolva. Márpedig nagyon nehéz volt átkelni az ilyen széles és mély öblön, amelynek meredek, szakadékos sziklapartjai voltak, és ráadásul ezeket a partokat erős és elszánt ellenség védte. A frontparancsnokság ekkor vetette be a megerősítésül kapott úszó gépkocsikat. Az ellenség lövedékeinek robbanásától keletkezett hirtelen, meredek hullámok miatt a könnyű kételtűek nem mindig jutottak célba, felborultak, a katonák a nehézfegyverekkel az örvénylő vízbe zuhantak. Amikor a harc válságos pontra hágott, a vízen megjelentek az alacsony, biztos egyensúlyú halászcsonakok. A csónakokat tulajdonosaik, a helyi lakosok vezették, akik a zord öbölnek szinte minden kövét, zegzugát ismerték. Az ellenség tüzéségi és géppuskatüzében a norvégek mentették ki a bajba jutott szovjet katonákat, és parancsnokaink utasításai alapján szállították át az alegységeket a túlsó oldalra. Az egyik norvég, Martin Hansen csónakján — több fordulóban — egy teljes lövésszázlóaljat vitt át. Sok katonát szállítottak át T. Ballo, S. Martensen, O. Mansen, P. Hansen norvég hazafiak. A bátor embereknek sok dolguk akadt a parton is — a városban keletkezett tüzek eloltása vagy a lerombolt hidak sürgős helyreállítása. Ezeknél a munkáknál különösen kitűnt A. Martensen és U. Holstensen. Az utóbbi hatástalanította a villanytelep felrobbantására elhelyezett aknákat, és őrizte a szovjet egységek megérkezéséig.

Hasonló kép tárult elénk Norvégia belsejében is, amikor a Karéliai Front csapatai a Neiden-elv folyón keltek át. A hallgatag, szakállas norvégek megint sok szovjet katonát vittek át saját csónakjukon a túlsó partra, az erős ellenséges tűzben több fordulót is végeztek. A nemes, fel-

szabadító célokért küzdő szovjet katona a nehéz háborús években segítő kezet nyújtott a norvégeknek, s ez még erősebbé tette népeink hagyományos barátságát.

A Karéliai Front csapatainak Norvégia földjére való lépése kedvező lehetőséget teremtett a norvég ellenállási mozgalom tervszerű tevékenységéhez. Hazánkban nagyra értékelték annak a harcnak a jelentőségét, amelyet a norvég hazafiak a hitleri megszállás nehéz éveiben sem szüntettek be. A szovjet kormány és a hadvezetés minden eszközzel támogatta e küzdelmet. Moszkvában létezett egy norvég katonai misszió, Dalem ezredessel az élen. A misszió hasonlóképpen ugyanazokat a feladatokat látta el, mint más országok katonai missziói. E küldöttség segítségével valósult meg a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság és a norvég fegyveres erők parancsnoksága közötti együttműködés. Amikor a Karéliai Front a norvég határhoz érkezett, a vezérkar előtt már ismeretes volt, hogy a norvég kormány más országok területén több száz főből álló különleges osztagokat készít elő a honi területen történő feladatok megoldására. Ezenkívül az osztagok a leendő norvég fegyveres erők magját is alkották. Most elérkezett a pillanat, hogy a norvég katonai osztagok megjelenjenek az ország északi részében. Erről már folytak a tárgyalások, a katonákat szállító eszközök részére kikötőt jelöltek ki. Ez a kikötő Murmanszk volt.

Az élet azonban nem állt meg, és a norvég csapatoknak az ország felszabadított területére való beérkezéséig meg kellett kezdeni a megszállás következményeinek felszámolására irányuló munkálatokat. A norvég királyi kormány a Szovjetunióban székelő katonai misszióján keresztül tudomásunkra hozta, hogy hálás lesz, ha a Vörös Hadsereg az ország területére lépve, erejéhez mérten segítséget nyújt a helyi adminisztrációnak és a norvég ellenállás erőinek.

A norvég csapatok megérkezése késett. A Murmanszkhöz vezető út veszélyes és nehéz volt. Ezért a kezdeti szervező munkát, amely előkészítette a szovjet csapatok és a norvég harci erők közötti együttműködést a Karéliai Front által felszabadított norvég területeken, a 14. hadsereg parancsnokságának kellett magára vállalnia. E munka alap-

ját a norvég kormánynak a szovjet kormányhoz küldött üzenete; Haakon király felhívása Norvégia népéhez; a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányainak Norvégia kormányával 1944. május 17-én megkötött, norvég területen létesítendő polgári közigazgatásról szóló megegyezése alkotta. A megegyezés szerint — a harctevékenységek idején — a polgári közigazgatás vonatkozásában a legfőbb hatalom joga a szövetséges parancsnokot illette.

Ezzel a joggal élve, a 14. hadsereg haditanácsának tagja, Szergejev vezérőrnagy 1944. november 3-án összehívta a helyi norvég önkormányzati szervek tagjait, és javasolta, hogy szervezzenek harci osztagokat a német fasiszta csapatok ellen. Az ország felszabadított körzetében a norvég katonai misszió véleménye szerint 20—22 000 ember élt. Két osztagot terveztünk létrehozni, egyenként 400 fővel.

A helyi önkormányzati szervek vezetői megígérték, hogy minden erejüket latba vetik, s az osztagokat létrehozzák. Úgy döntöttek, hogy az osztagokat Bjornevand falucska közelében levő vasbányák alagútjaiban alakítják meg. Az idő nem várt. Minél hamarabb hozzákezdenek a norvégek saját földjük megvédéséhez, annál jobb. A helyi hatósági szervek képviselői azt bizonygatták, hogy éjjel-nappal dolgozni fognak. Nagy nehézségek merültek fel. Az emberek tanyákon vagy kis falvakban laktak, egymástól gyakran 100 km távolságra. Sem utak, sem szállítóeszközök, sem híradás nem volt. Élelmezés szempontjából rendkívül rosszul állt a dolog. Hiányzott a szükséges ruházat, kiváltképp a lábbeli. A lakosság nem nagyon értett a katonai dolgokhoz, kiképzést sem kapott, és a parancsnoki állományt szinte lehetetlen volt megalakítani.

Az önkormányzati szervek képviselői azonban nem vesztették el sem a kedvüket, sem a hitüket. Arra kérték a szovjet tábornokot, járjon közbe a norvég kormánynál, hogy rövid időn belül küldje el hozzájuk képviselőjét belső életük halaszthatatlan kérdéseinek megoldására. Szavukat adták, hogy Észak-Norvégia lakossága harci osztagokat szervez a német fasiszták ellen, olyan osztagokat, amelyek a norvég hadsereg alkotórészei lesznek. Más ké-

résük is volt a szovjet parancsnoksághoz, nevezetesen az, hogy anyagi eszközökkel segítsék őket. Adjanak a katonának élelmet és ruházatot, adjanak járműveket, hogy a lakosságot mindezekről értesíthessék.

A 14. hadsereg haditanácsa megértést tanúsított a norvég hazafiak kérelme iránt. Élelemmel és ruházattal, s az önvédelmi osztagok toborzására gépkocsikkal látta el őket.

A helyi lakosságnak nyújtandó segítség a következőkben is megmutatkozott. Norvégia felszabadított területén, e terület igényeinek kielégítésére kórházalapot létesítettünk, küzdelmet folytattunk a lakosság körében elterjedt fertőző betegségek ellen, s helyreállítottuk a hírhálózatot. A szovjet katonák közreműködtek a gazdasági létesítmények üzembe helyezésében. Megosztották a norvégekkel azt, amiből nekik maguknak sem volt elegendő.

Az októberi forradalom ünnepe után Norvégiába megérkeztek a Szovjetunióban levő norvég katonai misszió képviselői és az első harci osztag tagjai.

Az önvédelmi erők természetesen nem voltak elegendőek ahhoz, hogy teljes egészében ellássák az ellenségtől felszabadított norvég területek védelmét. Ezért a főhadiszállás (1944. november 9-én) megparancsolta a Karéliai Frontnak, hogy a norvég államhatár mentén, ameddig a front csapatai elértek, menjen át védelembe, Neiden és Birtaniemi vonalában pedig fedező és felderítő egységeket alkalmazzon. A csapatok hozzákezdtek a tervekben előírt harckiképzéshez.

November 15-én a Karélia Frontot feloszlatták, a 14. hadsereg a főhadiszállás közvetlen alárendeltségébe került. Mereckov, törzsével együtt 1945 januárjában megérkezett Jaroszlavlba. Küszöbön állt küldetése a Távol-Keletre, újabb s bonyolult feladatok végrehajtására.

Az ellenségnek a szovjet—német arcvonal északi szárnyán történt szétverése nagy politikai és katonai jelentőségű volt. A német fasiszta csapatok sok tízezer válogatott katonája pusztult el a szovjet hadsereg csapásai alatt a karéliai erdőkben, a sarkvidék tundráin. Az ellenség hatalmas hídfőt veszített el, ahonnan a Szovjetunió fontos területeit veszélyeztette. A szovjet arcvonal az államhatár mentén megszilárdult. Jelentősen megjavultak az Észa-

ki és Balti Flotta, valamint a Baltikumban levő frontjaink haditevékenységének viszonyai. Rendkívüli mértékben lecsökkent Leningrád biztonságának veszélyeztetettsége.

Dániától 135 km-re, a Balti-tenger szürke vizében fekszik Bornholm szigete. A lexikonok adatai szerint a sziget területe 587 km², lakosainak száma 47 000. A német megszállók nem véletlenül jelentek meg ezen a szigeten. 1940-ben, miután elfoglalták Dániát, siettek katonai helyőrséget telepíteni Bornholm szigetére, amely ellenőrzi a Balti-tenger délnyugati részét. A szigetlakókat elvágták hazájuktól. Sorsuk irányítója a hitlerista katonai parancsnok lett.

A háború végén a sziget német fasiszta katonákkal telt meg, akik a szárazföldről szöktek meg a szovjet és lengyel katonák bosszúja elől. A hitleristák, akik nem tették le a fegyvert, mint a sáskák lepték el a szigetet. Nem maradt egy szem kenyérgabona, egy csepp tej sem. A katonagyomrok elnyelték a szigetlakók teheneit is. A lakók sorra pusztultak az éhségtől, de az éhhalál réme lebegett a hitleristák felett is.

Bornholm-sziget lakosságának a végső pusztulástól és a megszállók erőszakoskodásától való megmentése céljából — humánus szempontokból indítatva — a főhadiszállás úgy döntött, hogy a szigetet elfoglalja és a hitleristákat fogságba ejti. A Legfelsőbb Főparancsnokság utasítása alapján a vezérkar tájékoztatta a szövetségeseket a döntésről. 1945. május 11-én a 19. hadsereg 132. lövészhadteste Korotkov vezérőrnagy parancsnoksága alatt, a Balti Flotta hajóiról partra szállt a szigeten. 12 000 ellenséges katonára és tiszt tette le a fegyvert.

Helyre kellett állítani az életet a szigeten. A szovjet katonák együtt dolgoztak a lakossággal a mezőkön, segítettek rendbe hozni a híradó összeköttetést, felújítani a halászatot. A lakosság fokozatosan magához tért a fasiszta megszállók okozta gyötrelemből. Újjászületett a mezőgazdaság és a kézműipar. A szovjet csapatok létszámát rövid időn belül egy hadosztályra csökkentették, s egy év múlva, 1946 áprilisában Bornholm szigetét ünnepélyesen átadták a dán hatóságoknak. A szovjet katonák visszatértek hazájukba.

Emberemlékezet óta hazánk, Norvégia és Dánia népei barátságban, kölcsönös megbecsülésben élnek. Múltjukban nincsenek jó viszonyt felhőző évek, amelyekben katonai összeütközések és véres leszámolások lettek volna. Ehelyett van más — együttes harc, a közös rabtartó német fasiszta megszállók ellen. Ez a harc a barátság kötelekeivel fűzi egybe őket, és a történelem dicsőséges, öröké élő lapján kap helyet.

Nagy áldozatot követelt a felszabadító küzdelem Norvégiában is. Majdnem 2900 szovjet katona alussza örök álmát a norvég ellenállási mozgalom hőseivel együtt. Az elesettek hőstettei a hitlerista megszállók elleni háború nehézségeire és tanulságaira emlékeztetnek, s a béke és a haladás érdekében végzendő hőstetkekre, új erőfeszítésekre sarkallnak bennünket.

AZ EURÓPAI HARCOK UTOLSÓ TEREPSZAKASZAIN

Zűrzavar az ellenség táborában — Mesterkedés a hátunk mögött — A szovjet kormány tiltakozó jegyzékei — A vezérkar előrejelzései — Tárgyalások Reimsben — Aláírjuk-e? — „A pókhálót szét kell szaggatni” — Berlin eleste — Hol van Hitler? — A patkányok menekülnek a súlylyedő hajóról — Irány Prága! — A csehszlovák főváros eseményei — A feltétel nélküli fegyverletétel — Schörner „mossa kezeit” — Az árulók vége

A német fasiszta főkolomposok már régóta latolgatták, hogy leváltják a nyugati arcvonal csapatait, átirányítják őket keletre, s itt valamennyi erővel kizárólag a Vörös Hadsereg ellen harcolnak. De ezt csak a szövetségeseink előtti egyoldalú fegyverletétel esetén lehetett volna megtenni, vagy a velük való kölcsönös megállapodás alapján. Mellékesen, amint azt már említettem, Hitler román és magyar cinkosai ekképpen kíséreltek meg a hátunk mögött megegyezést kötni szövetségeseinkkel. Most, a széles körű hadműveletek nyugati irányban való megindulásával újabb kísérleteket lehetett várni, hogy meglazítsák a három nagyhatalom egységét.

Az előrejelzések helyesnek bizonyultak. Ezzel kapcsolatban nem felesleges feleleveníteni néhány eseményt, amellyel a vezérkarnak az idő tájt foglalkoznia kellett. Így például Tippelskirch, A második világháború története című könyvében arról tanúskodik, hogy az ardenneki hadművelet megtervezésével a német fasiszta hadvezetés nemcsak katonai célt követett. Arra számítottak, hogy siker esetén komoly nézeteltérések keletkeznek Roosevelt és Churchill között.³⁶ Mi akkor kisegítettük a szövetségeseinket oly módon, hogy a kitűzött időpont előtt megkezdtuk a visztula—oderai hadműveletet. Lendületes támadásunk 1945 januárjában a Visztulától az Odera felé, a

német fasiszta állam egyes katonai vezetőit, a többek között Guderiant is arra ösztökélte, hogy megkongassák a vészharangot, és előkészítsék a talajt Németországnak a háborúból való kilépésére. Nézeteikkel Ribbentrop hivatalának egyes vezető munkatársai is egyetértettek. A fasiszta állam süllyedő hajójának megmentését „humánus aktus”-ként kísérelték meg feltüntetni, melynek célja: megvédeni „a bolsevizmus veszélyétől” Németországot és Európa népeit. Guderian, a német külügyminisztérium egyik beosztottjával — aki a kapcsolatot tartotta a Wehrmacht vezérkarával — 1945. január 23-án történt találkozásra visszaemlékezve, azt írja: mindketten arra törekedtek, hogy „legalább egyoldalú fegyverszünet” megkötését elérjék. Sőt, a hitleristák az arcvonal megnyitását az angol—amerikai csapatok előtt már úgy tekintették, mint gyakorlati feladat megvalósítását. A német külügyminiszter is úgy vélte, hogy az angoloknak és az amerikaiaknak a hitleristák szövetségeseinek kell lenniük a Szovjetunió ellen, de az adott pillanatban még nem tudta rászánni magát, hogy Hitler előtt támogassa a hadsereg vezérkari főnökének nézeteit. Guderian, aki még nem adta fel a reményt, hogy támogatásra talál a fasiszta elit legfelsőbb köreiben, Himmlerhez fordult. Himmler a következőt válaszolta: „Kedves vezérezredekem, ez még egy kicsit korán van!” És még ugyanaznap este Hitler Guderiant négyhónapos szabadságra küldte, hogy „rendbe hozza egészségét.”

A szövetségeseikkel kötendő egyoldalú megegyezés lehetősége felőli tapogatódzás közvetlenül a semleges területeken is folyt. Wolff tábornok, aki az olasz arcvonalon az SS-csapatokat és a rendőrséget vezényelte, március 8-án Svájcban találkozott Allen Dullesszal. Nem valószínű, hogy Wolff saját maga határozta el e lépés megtételét. Nyilvánvalóan fentről sugallták neki. Hogy ki tette, nem ismertük, de ennek különösebb jelentősége nem is volt. A vezérkar a találkozásról szóló adatokat a felderítőktől kapta, a tárgyalások tartalmát pedig könnyen ki lehetett találni.

Megjegyzendő, a hitlerista tábornokoknak kézenfekvő volt a „fegyverletételnek” olyan értelmezése, amelyhez

szövetségesek tartották magukat. Habár szövetségesek az Egyesült Nemzetek Szervezete előtt Németország feltétel nélküli kapitulációját követelték az egész háború méreteiben, de ugyanakkor ezen elv alól nagy jelentőségű kivételt tettek, ugyanis megengedték katonai vezetőiknek, hogy a harcmezőn fogadják el az ellenség csapatainak fegyverletételét. Ezt rendkívül tág értelemben határozták meg, egészen a harccselekményeknek egyes arcvonalakon történő beszüntetéséig elmenve. Mihelyt a németek megsejtették ezt a „kivételt”, rögtön megértették, hogy számukra sok és kedvező kibúvó kínálkozik. A „harcmezőn” téve le a fegyvereket — ez meghívás lehetett volna a szövetségeseknek címezve, hogy jöjjenek Németországba. Megnyitni az angol—amerikai csapatok előtt az utat az ország belsejébe, és biztosítani területének elfoglalását, ezzel megszűnt volna annak szükségessége, hogy oda a Vörös Hadsereg vonuljon be. Ilyen fegyverletétel esetén nem irányozták volna elő a feltétel nélküliséget, és — úgymond — törvényesen egy sor előnyt lehetett volna kikötni a német fasiszta csapatok számára a saját területre való visszavonásáig, hogy megóvják őket a teljes szétzúzástól. Nyilvánvaló, hogy az angol—amerikai csapatoknak Németországba történő ilyen bevonulása esetén megmaradtak volna a Harmadik Birodalom ipari bázisai és a náci hadsereg csapatai, valamint azok a területek, amelyek a Szovjetunió elleni háború folytatására lettek volna szükségesek. Ismeretes, hogy szövetségesek milyen „türelmesek” voltak a fasiszta állam intézményei iránt, ami szintén reményeket keltett a náciokban a jövőt illetően.

Március 19-én megtörtént az általunk ismertté vált második találkozó Wolff és Dulles között. Ekkor titokban Svájcba érkeztek az olasz hadszíntéren levő angol és amerikai csapatok vezérkari főnökei is.

Svájcban a tárgyalások már majdnem fél hónapja folytak, de a szovjet kormányhoz a szövetségesektől semmilyen értesítés nem érkezett. Csak március 21-én rendelkezett az angol külügyminiszter, Eden akként, hogy a tárgyalásokról tájékoztatni kell a szovjet kormányt, amit hivatalosan meg is tettek.

szövetségesek egységét megőrizték és kizárják annak lehetőségét, hogy az ellenség megóvja hadseregét és országát a vereségtől — rendkívül élesen reagált a háta mögött folytatott tárgyalásokra. Churchill, ha hinni lehet visszaemlékezéseinek, fel volt „háborodva” a szovjet tiltakozó jegyzék miatt, de a viszony kiélezésére nem szánta el magát.

A tárgyalások résztvevői Olaszországban semmiben sem egyeztek meg. A hitlerista tábornokok kérései túlságosan nagyok voltak. Kellő eredményt hozott a szovjet kormány erélyes tiltakozása is. Az angolok és amerikaiak ezután rendszeres tájékoztatást adtak az olasz arcvonalon folyó tárgyalások menetéről. 1945. április 22-én a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke levelet kapott a Szovjetunióban székelő brit és amerikai katonai misszió vezetőjétől. Arról tájékoztattak bennünket, hogy az Olaszországban levő német csapatok főparancsnokának jelenleg nincs szándékában csapataival letétetni a fegyvert *az általunk elfogadható feltételek között* (az én kiemelésen — *a szerző*), és ezért a vezérkari főnökök bizottságának utasítása értelmében az összes tárgyalásokat beszüntették, a kérdést pedig lezártnak tekintik. Igaz, öt nap múlva a tárgyalásokat felújították, de a német fasiszta tábornokoknak semmilyen feltétel előterjesztését sem engedélyezték. A tárgyalások pedig most már nem Svájcban, hanem az angol csapatok parancsnokának, Alexander tábornoknak törzsében folytak.

A két katonai misszió vezetője ugyanezen a napon a vezérkarnak küldött másik levelében arról tudósított, hogy lehetőség nyílt a Dániában levő német fasiszta csapatok fegyverletételéről szóló tárgyalásokra. Ott a nácik — közvetítők útján — összeköttetést teremtettek az ország Felszabadítási Tanácsával, de „elfelejtették” a kapitulálók közé sorolni az SS-csapatokat és a rendőrséget, amelyek, mint ismeretes, különleges büntető eljárásaikkal tűntek ki. Bennünket megörvendeztetett az a tény, hogy Dániában a fasiszta szörnyetegek uralma a végéhez közeledik és az a gyorsaság, ahogyan most a szövetségesek tájékoztatták a vezérkart ezekről a dolgokról. Hamarosan, április 27-én, újabb levél érkezett, amelyben jelezték az ellenség fegyverletételének lehetőségét Hollandiában.

A vezérkar — figyelembe véve mindezeket a tényezőket és az arcvonalakon ennek folytán létrejöhethő helyzeteket — azt kérte a szövetségesektől, hogy akadályozzák meg a hitleristákat, nehogy a nyugati arcvonalról csapatokat vonjanak el és irányítsanak át a keleti arcvonalra. A szövetséges csapatok főparancsnoka, Eisenhower megígérte, hogy jogos kérésünket mindenképpen teljesíteni fogja.

Mindazonáltal nem zártuk ki annak lehetőségét, hogy arcvonalunkon olyan német fasiszta csapatok jelenhetnek meg, amelyeket a nyugati arcvonalról váltanak le. Ez újabb feladatot jelentett a szovjet felderítőknek és a hadműveletieknek. A felderítőknek idejében kellett figyelmeztetni a Legfelsőbb Főparancsnokságot az ellenség manővereire, a hadműveletiekre pedig az a feladat hárult, hogy javaslatokat tegyenek az arcvonalunk irányában előremozgó ellenséges erők szétverésére.

Nyilvánvalóan egyébről is szó volt. A náciak arra törekedtek, hogy megóvják csapataikat a teljes megsemmisüléstől a keleti arcvonalon, ezért Németország déli és délkeleti területének nehezen megközelíthető terepszakaszaira támaszkodtak. Ilyen terepszakaszok voltak Csehszlovákia északi és északnyugati részén levő hegyláncok és Ausztria területén az Alpok. Innen, szükség esetén, a hitleristák a nyugatról gyorsan előrenyomuló angol és amerikai csapatok arcvonala mögé mehettek volna. Következésképpen a mi feladatunk az volt, hogy megakadályozzuk az ellenséget az említett területen való szilárd védelem megszervezésében, vagy hogy átmenjen a szövetségesek területére.

Az események rövidesen megerősítették következtetéseink helyességét. Március végén az angoloktól megtudtuk, hogy a német kormányhivatalok nagy része áttelepült valahová délre. Később az amerikaiak közölték, hogy Ribbentrop 1945. április 7-én magához kérte a japán nagykövetet, Osimát és közölte vele, hogy a katonai helyzetben beállott változások „szükségessé tehetik a német kormány időleges áttelepítését Dél-Németországba”. Hírt érdemlő adatok jelentek meg arról, hogy Hitler létrehozza az „alpesi erődöt”. A csehszlovák katonai misz-

szió vezetője, Pika tábornok mindennap rövid jelentést küldött a csehszlovákiai helyzetről. Március végétől folyamatosan jelentette a német fasiszta csapatok erőinek és eszközeinek összpontosítását a hegyi körzetekben. Vasúti szerelvényeket és gépkocsikat, megrakva cementtel és más építőanyagokkal, valamint különböző típusú javítóműhelyeket irányítottak oda, törzsfelszereléseket, különféle berendezéseket és munkásosztagokat szállítottak ezekre a helyekre. Látható volt, hogy az ellenség nem vesztegeti az idejét, nem sajnálja az anyagi eszközöket, hogy vezetési pontokat rendezzen be, raktárakat, tüzelőállás-rendszereket építsen különböző típusú lövegek számára, műszaki berendezéseket hozzon létre a csapatok elhelyezésére és védelmére. E munkálatokat gondosan álcázták.

Az „alpesi erőd” helye, Németország és Ausztria csatlakozásán (München, Innsbruck, Salzburg körzetében), teljesen megegyezett az általunk levont következtetéssel. Ez annál is inkább nyugtalanított bennünket, mert Churchill, az angol—amerikai parancsnoksághoz fordulva, kertelés nélkül, makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy politikai megfontolásokból ők foglalják el Berlint, és ne az oroszok. 1945. március 31-én Eisenhowerhez írott levelében azt javasolta, hogy át kell kelni az Elbán, és előre kell nyomulni a német főváros irányában.

A szovjet kormánynak akkor sikerült elhárítani azokat a komoly bonyodalmakat, amelyek a szövetségesek közötti viszonyt mérgezték. Katonáink napról napra pusztították, gyengítették az ellenség erejét, ami legjobb eszköze volt a győzelem mielőbbi elérésének. Az 1. és 2. Belorusz Front csapatai sikeresen felszámolták az ellenséget Pomerániában. Az itt levő nagy német fasiszta csapatcsoportosítás megszűnt létezni. Hadműveleteink a berlini irányban minden tekintetben biztosítva voltak.

Április 16-án három frontunk támadásba lendült a fasiszta Németország fővárosa ellen. Az 1. Belorusz Front parancsnokának, Zsukov marsallnak a hadifoglyok olyan vallomásai kerültek birtokába, amelyek szerint a német katonáknak megparancsolták, hogy határozottan álljanak ellent az oroszoknak, harcoljanak a végsőig, még akkor is, ha a hátukba megérkeznek az amerikai csapatok. A front-

parancsnok ezt a rendkívüli értesülést táviratban jelentette Sztálinnak. Erről természetesen azonnal tudomást szerzett a vezérkar is.

Akkor a Kremlben a jelentéseket a berlini hadműveletről naponta többször meg kellett tenni. Így volt ez április 17-én is, amikor Antonovval azzal a jó hírrel érkezünk a főhadiszállásra, hogy csapataink sikeresen megrohamozták a seelowi magaslatokat. A dolgok megbeszélésénél érintettük a frontparancsnok közlését is.

— Azt kell válaszolni Zsukov elvtársnak — mondta Sztálin —, hogy lehetséges, miszerint előtte nem minden ismeretes Hitlernek a szövetségesekkel folytatott tárgyalásairól...

Bizonyos idő után folytatta, megjegyezve, hogy Alekszej Innokentyevics és én készülünk fel jegyezni, amit mond. Rövid táviratot diktált az 1. Belorusz Frontnak. Rámutatott, hogy megkapta Zsukov jelentését, és így folytatta: „Ne fordítson figyelmet a német hadifoglyok vallomására. Hitler azért szövi pókhálóját Berlin körzetében, hogy ellentéteket szítson az oroszok és szövetségeseik között. Ez a pókháló azért, hogy Berlin birtokunkba kerül, megsemmisül. Mi ezt képesek vagyunk megtenni, és meg is kell tennünk.”

Április 20-án tüzérségünk tüzet nyitott Berlinre, és a következő napon a szovjet katonák rátörtek a városra. A város tűz alá vétele nemcsak elrontotta Hitlernek az amúgy sem valami vidám születésnapját, hanem arra kényszerítette, hogy utasítást adjon az előkészítő csoport elindítására Salzburgba, az „alpesi erődbe”. Az idő nem várt.

Mint ismeretes, Hitlernek nem sikerült áttelepülnie az új helyre. Ennek nagyon sok oka volt: többek között az „erőd” még nem készült el, az amerikaiak viszont már nagyon közel jutottak hozzá. De a fő ok valószínűleg az volt, hogy Hitler az utolsó pillanatig bízott benne — a szövetségesek összevesznek, még mielőtt Berlin elesik.

A Vörös Hadsereg tevékenysége Berlin körzetében nem csupán azzal veszélyeztette az ellenséget, hogy elveszti a várost, melynek helyzetét Németország lakosságának többsége összekapcsolta a fasiszta állam megingathatatlanságáról szóló saját elképzelésével, hanem azzal is, hogy meg-

kerüli a fővárost és a továbbiakban csapataival kijut az Elbához. Itt kellett bekövetkezni a szövetséges csapatokkal való találkozásnak, ami az ellenség arcvonalának szétvágását jelentette volna, és egyszersmind végzetes helyzetet teremtett a németek számára.

A fenyegető veszély üzte a nácikat. 1945. április 19-én és 21-én Himmler olyan javaslattal fordult Angliához és az Amerikai Egyesült Államokhoz, hogy a nyugati arcvonalon a német fasiszta csapatok leteszik a fegyvert. A javaslatot Stockholmban, szóban, gróf Bernadotte-nak, a svéd Vöröskereszt elnöke helyettesének tették. A szövetségesek nem utasították el a javaslatot, de Himmler tudomására hozták, hogy fegyverletételt csak a Szovjetunióval együttesen fogadnak el.

Ugyanezen a napon, április 21-én a brit és az amerikai katonai missziók értesítették a szovjet vezérkart, hogy a közeljövőben lehetséges az ellenség nagy erőinek feltétel nélküli fegyverletételle bármelyik fő arcvonalon. A következőket írták: „A vezérkari főnökök bizottsága javasolja — a szövetséges nagyhatalmak bármelyikének erre vonatkozó óhaja esetén lehetőséget kell kapnia, hogy elküldje képviselőit bármely hasonló fegyverletételi tárgyalásra. A megadásról szóló javaslatot azonban nem lehet csak azért visszautasítani, mert a három szövetséges nagyhatalom valamelyik képviselője hiányzik . . .”

Mi ehhez beleegyezésünket adtuk, jóllehet a levél hangneme nem volt valami udvarias. A szövegből egyértelműen kicsengett: akár akarják önök, akár nem, mi minden körülmények között elfogadjuk a fegyverletételt, még akkor is, ha az lényegében önök, a mi szövetségesünk ellen irányul.

Úgy látszik, a németek figyelembe vették az angolokkal és amerikaiakkal folytatott tárgyalások számukra jóindulatú hangnemét, mert a hitlerista hadvezetés április 21-én este a nyugati arcvonalon levő csapatainak parancsot adott, hogy vonják vissza az összes erőket azokról a szakaszokról, ahol amerikaiak tevékenykednek, és a visszavont erőket irányítsák a keleti arcvonalra. Így fordultak ellenünk azok az eredmények, amelyek a hitleristák és szövetségeseink közötti tárgyalásokon születtek.

Április 22-én, a Birodalmi Kancellária bunkerében megtartott utolsó hadműveleti értekezleten Jodl — eddig példa nélkül álló — javaslatot tett, nevezetesen azt, hogy az angolszászokkal szemben álló német erőket onnan ki kell vonni, és be kell vetni a Berlinért folyó hadműveletbe. Hitler elfogadta a javaslatot, és magára vállalta e hadművelet vezetését. Április 24-én különleges intézkedés született, amely előírta a hadseregcsoport-parancsnokoknak, hogy az összes rendelkezésre álló erőiket irányítsák a „halálos ellenség, a bolsevizmus ellen”. Az intézkedés szerint figyelmen kívül kellett hagyni azt a tényt, hogy az angol—amerikai csapatok jelentős területeket elfoglalhatnak. Az intézkedést megküldték az Európában levő valamennyi német hadseregcsoport parancsnokának. Ugyan ezen a napon, Berlin alatt, a szovjet csapatok ellen megindították Wenck tábornok 12. német hadseregét is.

Eközben a szovjet csapatok bekerítették Berlint. Egy más után rohamozva a háztömböket, utcanegyedeket és az erődökké átalakított házakat, különböző irányokból közeltek a Reichstag felé. Berlintől nyugatra egységeink kijutottak az Elbához, és április 25-én Strehla és Torgau körletében találkoztak az amerikai csapatokkal.

Most már Göring is, aki a legközelebb volt az amerikai csapatok arcvonalához, nekibátorodott. Április 25-én rádiótáviratot küldött Hitlernek, amelyben emlékeztette egy korábbi döntésére, hogy őt, Göringet jelölje ki utódjául. Eljött az ideje annak, hogy ezt a gyakorlatban is megvalósítsák. Göring bejelentette — kezébe veszi az ország irányítását, mivel Hitler a bekerített Berlinben van és semmit sem képes cselekedni. Őneki azonban megvan a szükséges felhatalmazása, hogy közvetlen tárgyalásokat folytathasson az angolokkal és az amerikaiakkal.

Hitler dührohamot kapott, „utódját” gyávának és árulónak bélyegezte, és leváltotta a légierő főparancsnoki tisztéből. Két nappal a Göring-féle rádiótávirati esemény után a sajtó egyik magas beosztású tisztviselője jelentette Hitlernek a Reuter hírszolgálati iroda tudósítását, amely szerint Himmler különbéke-javaslattal fordult az Amerikai Egyesült Államok és Anglia kormányához. A tisztviselő azt is jelentette, hogy Himmler tájékoztatta mindkét

kormányt a Führer megromlott egészségi állapotáról, arról, hogy halálán van, és napjai meg vannak számlálva. Hitler tájékozott a dühtől. Be kellett bizonyítania, hogy kizárólagosan neki van joga irányítani az események menetét. Utolsó reménye Wenck 12. hadseregében volt, amely lényeges tényező lehetne a csatatéren. Nyilván Hitler nyomására akkor napvilágra került egy levél, amely a 12. német hadsereg parancsnokának szólt, s amelyet április 29-én Bormann és Krebs írt alá. A következőket írták: „Kedves Wenck tábornok! Mint a csatolt közleményből látható, Himmler SS-Reichsführer, az angol—amerikaiaknak olyan javaslatot tett, amelyben feltétel nélkül átadja fővárosunkat a plutokratáknak. Fordulatot csak személyesen a Führer hajthat végre, és csak ő! Ennek feltétele az azonnali összeköttetés megteremtése közöttünk és az Ön hadserege között, hogy ily módon a Führernek bel- és külpolitikai szabadságot biztosítunk a tárgyalások folytatására...”

Az események azonban nem Hitler és cinkosai javára alakultak. A harcok Berlinben a Reichstag és a Birodalmi Kancellária közelében folytak, amely utóbbit már néhány nap óta a szovjet gyalogság és tüzérség pontos és folyamatos tűz alatt tartott. Megértve, hogy elérkezett a vég, és miután Eva Braunnal lejátsszotta az esküvői komédiát, Hitler április 30-án feleségével együtt öngyilkos lett.

A főkolompos halála után utódai továbbra is állhatatosan azt követelték a csapatoktól, hogy mindenáron tartásuk állásaikat, akadályozzák meg, hogy a szovjet csapatok nagy területeket foglaljanak el Németországból. Ők továbbra is „politikai győzelemre”, a Szovjetunió és szövetségesei közötti szakításra számítottak. A fasiszta „kormány” új vezetője, Dönitz tengernagy Hitler öngyilkosságát hősi halálnak nevezte, és mindenkit, aki véget akart vetni a háborúnak, gyávának és árulónak kiáltott ki. A német katonák a szigorú büntető rendszabályoktól megfélemlítve, tovább folytatták a szívós harcot a keleti arcvonalon.

E helyen csupán azért emlékeztetek ezekre a már általánosan ismert tényekre, hogy még egyszer bemutassam, miként küldték halálba a fasiszta vezetők még akkor is a

német katonákat megvalósíthatatlan és bűnös céljaik érdekében, amikor az ellenállás már értelmetlen volt.

1945. május 2-a, Berlin eleste a nácik újabb, a háborúból nyugaton történő kilépésének kísérletével esett egybe. Ezen a napon 12 órakor megszűntek a harccselekmények Olaszországban. A Wehrmacht főparancsnokságának naplójába akkor ezeket írták: „A mai naptól a főparancsnokság tevékenységének alapvető irányvonala a következő elv: minél több német katonát meg kell menteni az orosz hadifogságtól, és tárgyalásokat kell folytatni a nyugati szövetségesekkel.”

A német hadseregnek Olaszországban történt fegyverletételét követő napon Dönitz felhatalmazta a nyugati arcvonalon levő birodalmi csapatok főparancsnokát, Kesselring vezértábornagyot, hogy kössön fegyverszünetet az amerikaiakkal. Kesselringnek előírta, hogy tisztázza az angol—amerikaiak szándékát a keleti irányban való előnyomulásukat illetően, továbbá azoknak a tárgyalásoknak a feltételeit, amelyek Schörner „Közép”, Rendulic „Ausztiria” és Löhre „Délkelet” hadseregcsoportjának megmentését célozzák. E tábornokok csapatai Csehszlovákiában, Ausztria nyugati részében és Jugoszláviában tartózkodtak. Május 4-én e hadseregcsoportokat Kesselringnek rendelték alá, arra számítva, hogy a fegyverszünet általános tervében a nyugati arcvonalon levő német fasiszta csapatokat „eldugják”, s az összes többi erőket legalább megóvják csapásainktól.

Ezzel egyidőben döntöttek Németország vezető szerveinek áttelepítéséről is. Már utasítást is adtak ki, hogy Párában 200 fő részére szállást készítsenek elő. A szovjet csapatok azonban megakadályozták, hogy a fasiszták megoldják akár a politikai feladatot, akár Schörner, Rendulic és Löhre hadseregcsoportjának kérdését.

1945. április utolsó hete és május eleje nekünk, vezérkariaknak nagy és megfeszített, de örömteli munkát jelentett. Mindenki igyekezett segítséget nyújtani, hogy minél hamarabb megoldódjon az akkor felmerült megszállhatatlan mennyiségű törzsfeladat. A szovjet csapatok fölöttébb sikeresen tevékenykedtek. A hitlerista hadvezetés, jóllehet önálló parancsnokságokat hozott létre az

ország északi részén Keittel, és délen Kesselringgel az élen, nem tudta megoldani a fegyveres erők vezetésének kérdését. Győzelmünk közel volt.

Miután a legfelsőbb főparancsnok tudomást szerzett csapatainknak az Elbához való kijutásáról, azt mondta — érkezett Prágára mérendő csapásunk ideje. És csapatainknak az amerikaiakkal való találkozása után körülbelül egy nappal, telefonon személyesen felhívta az 1. Ukrán Front parancsnokát, Konyevet, a Szovjetunió marsallját. Minden bevezető nélkül megkérdezte: ki fogja bevenni Prágát?

A kérdésre adandó válasz nem okozott nehézséget Konyevnek. A helyzet úgy alakult, hogy az 1. Ukrán Frontnak minden más seregtestnél kedvezőbb volt rövid úton északról és északnyugatról csapást mérni Prágára, és ezzel elválni az ellenség prágai csoportosításának nyugati visszavonulási útvonalait. Konyev parancsot kapott, hogy terjessze fel elképzelését a prágai hadműveletre, a vezérkart pedig utasították, hogy erre a feladatra készítse elő javaslatát.

A baráti Csehszlovákia fővárosa a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság terveiben jelentős helyet foglalt el. Hadászati vezetésünk állhatatosan törekedett arra, hogy megvédje a pusztítástól ezt a csodálatosan szép ódon várost, számtalan kulturális emlékeivel együtt. Prágát mindenke előtt az amerikai bombáktól kellett megóvni, mivel szövetségeseink rendszeresen a bombázandó célok kimutatásába sorolták. De minthogy a főváros körzete a szovjet csapatok tevékenységi sávjába esett és a légierő tevékenységének célpontjait egyeztetni kellett, a vezérkar ugyanolyan rendszeresen törölte Prágát a felsorolásból.

Április 30-án estére a németek ellenállását Berlinben megtörtük, és a fasiszta birodalom fővárosa a megadás előestéjén volt. A helyzet alapján remélhettük, hogy az ellenség teljes szétverésére Berlinben elegendő lesz az 1. Belorusz Front ereje is. A front 31. hadseregét áttették az 1. Ukrán Front állományába, amely most már Drezda irányában nyomulhatott előre, majd a „Közép” hadsereg-csoport ellen tevékenykedett. A 4. Ukrán Front sávjában a szovjet csapatok rohammal elfoglalták Csehszlovákia

nagy ipari központ, és a németek védelmének megerősített körletét — Moravská Ostravát. Ezzel egyidőben a front csapatai birtokba vették Žilina várost, fontos útcsomópontot a Nyugati-Kárpátokban. E harcokban kitűntek Grecsko, Moszkalenko, Kurocskin vezérezredesek, Gasztyilovics altábornagy és mások csapatai.

Mint régebben a Kárpátok meredélyein vívott ütközetekben, velünk küzdött az 1. csehszlovák hadtest is, amelynek parancsnoka Klapálek dandártábornok volt.

Ludvik Svobodát kinevezték Csehszlovákia nemzetvédelmi miniszterévé. Svoboda meghatóan szép levelet írt a 4. Ukrán Front haditanácsának, amikor eltávozott az új, magas beosztásába.

„Nagy megtiszteltetésnek éreztem, hogy én voltam annak a csehszlovák egységnek a parancsnoka, amely a Szovjetunióban alakult meg, ott képezték ki, a hős Vörös Hadsereggel együtt harcolt a fronton a közös ellenségünk ellen, s amely a dicsőséges 4. Ukrán Front csapataival vállvetve segített felszabadítani drága hazánkat.

Engedjék meg, hogy őszinte köszönetemet nyilvánítsam azért a baráti és hatékony segítségért, amelyet a 4. Ukrán Front és haditanácsa állandóan nyújtott nekünk az együttes harc időszakában.

Az egész csehszlovák népnek most az a feladata, hogy minden téren, teljes erejével segítse a Vörös Hadsereget, a felszabadítónkat további harcában; a legnagyobb mértékben fokozni kell katonai erőfeszítéseinket, és gyorsított ütemben folytatni kell az új demokratikus csehszlovák hadsereg szervezését.”

A 4. Ukrán Front állományában támadó hadtestnek, a többi magasabbegységekkel együtt, a legfelsőbb főparancsnok dicséretét fejezte ki Moravská Ostrava és Žilina birtokbavételéért. Moszkva húsz tüzérségi dízsorütővel tisztelgett a front győzelmének.

Elvesztve Moravská Ostravát, az ellenségnek a közeli mélységben nem volt ilyen kedvező terepszakasza a védelem megszervezésére. Amellett, a szovjet csapatok mélyen megkerülték szárnyait Csehszlovákia északi és déli határai mentén. Ezek után nem maradt más hátra, mint visszavonulnia Olomouc irányában. Az ellenség mozgása lényeg-

gesen megváltoztatta a helyzetet Malinovszkij 2. Ukrán Frontjának sávjában is. Most a frontnak mindennél fontosabb volt, hogy főerejével gyorsan nyomuljon előre Prága irányában, és ily módon létrehozza a „Közép” hadseregcsoport leendő bekerítésének déli arcvonalát. Ebben az esetben Tolbuhin 3. Ukrán Frontjának hadseregei megbízhatóan biztosították volna a hadászati hadműveletet Nyugat-Ausztria felől, ahol még megmaradt majdnem egy félmillió német fasiszta csapatcsoportosítás Rendulic tábornok parancsnoksága alatt.

A helyzetről szóló jelentésünk során Sztálin megparancsolta, hogy az ellenség visszavonulása kapcsán direktívát kell küldeni Malinovszkijnek és a főhadiszállás képviselőjének, Tyimosenkónak. „A front főerőit fordítsa nyugatra — szólta a direktíva —, Jihlava, Prága általános irányban mérjen csapást, s legkésőbb május 12—14-én vegye birtokba Jihlava, Ulabinc, Horn terepszakaszt. A továbbiakban jusson ki a Vltava folyóhoz és foglalja el Prágát.” A 2. Ukrán Front egy részének kellett csak Olomouc irányában támadni, ahol folytatódott az ellenség ellenállása.

Amint a direktíva idézetéből is kitetszik, akkor mi azt tételeztük fel, hogy a hadművelet legalább két hétig elhúzódhat, mivel frontjaink előtt a nagyon erős „Közép” hadseregcsoport helyezkedett el.

Az arcvonal eseményei azonnal visszhangra találtak a cseh területen levő német arcvonal mélységében. Ott mind fényesebben lobogtak az antifasiszta küzdelem tüzei. A hazafiak lázasan fegyverkeztek, és az ország egyes helyein még a hatalmat is magukhoz ragadták. Már-már meg kellett kezdődniük azoknak az eseményeknek, amelyek eldöntik Csehszlovákia népeinek sorsát. A vezérkar éberén figyelte Prága körzetét, ahová nagy erejű német fasiszta csoportosítások vonultak vissza. Prágától keletre, a hegyes körzetekben Schörner hadseregcsoportja védelmének körvonalai bontakoztak ki. A vezérkar véleménye szerint e helyen fontos eseményeknek kellett történniük.

1945. május 1-re virradó éjjel a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása úgy rendelkezett, hogy május 4-ig le kell váltani az 1. Ukrán Front Berlinben levő csapa-

tait az 1. Belorusz Front balszárny-hadseregének erőivel. Konyev parancsot kapott, hogy május 3-ig fejezze be Lukkenwaldétól keletre bekerített német csoportosítás felszámolását, és a front jobb szárnyán, a váltás után felszabadult csapatokat indítsa lendületes támadásba Prága általános irányában. Május 6-tól a frontok között sávhatárt jelöltek ki, amely Lübbenig az előző volt, a továbbiakban Wittenberg az 1. Ukrán Front számára bezárva helyezkedett el.

Így alakult ki három szovjet front prágai hadműveletének elgondolása. Az elgondolás szerint a főerőt az 1. Ukrán Front képviselte. A front azt kapta feladatul, hogy vágja el az ellenség visszavonulási útvonalait nyugatra és délnyugatra, s hozza létre az Érchegységben és a Szudétákban meghúzódó Schörner-csapatok bekerítési gyűrűjének északi és nyugati szárnyát. Keletről, Olomouc középonttal Jerjomenko 4. Ukrán Frontja nyomult előre. Délről, Malinovszkij 2. Ukrán Frontja mérte a csapásokat. A bekerítés után ezekre a frontokra hárult a bekerített ellenséges csoportosítás szétdarabolása és megsemmisítése, a földről és a levegőből mért egyidejű és egymás utáni csapások mérésével. Csehszlovákia nyugati részére szövetségeseink csapatai léptek.

A szovjet fegyveres erők európai utolsó nagy hadműveletének terve, a prágai hadműveleté véglegesen 1945. május 4-re készült el.

Ezen a napon 1 óra 10 perckor adták ki a hadműveleti direktívát az 1. Ukrán Front csapatainak. A direktíva szerint: „A front jobbszárny-hadseregei lendületesen támadjanak az Elba folyó mindkét partján Prága általános irányában azzal a céllal, hogy szétverjék az ellenség drezda—görllitzi csoportosítását, a harckocsi-hadseregek pedig a hadműveletek hatodik napján birtokba vegyék Csehszlovákia fővárosát, Prágát.” A 13. hadsereg parancsnoka, Nyikolaj Pavlovics Puhov tábornok parancsot kapott, hogy az Érchegység hágóin áttörve, a hadművelet hetedik napján jusson ki Beroun (Prága délnyugat 30 km) térségébe. A hadsereg csapatai biztosították a front hadműveletét az ellenségnek nyugatról történő csapásmérése esetén; elzárták Schörner visszavonulásának útvonalait Prága térsé-

géből nyugatra, és felvették a közvetlen érintkezést szövetségeseinkkel a Mulde folyónál és a demarkációs vonal további részein. A hadsereg megkapta Fomin tábornok 25. harckocsihadtestét, amelynek a hadsereg főerői élén kellett támadnia.

A 13. hadsereg sávjában ment át támadásba Leljusenko tábornok 4. gárda-harckocsihadserege. A harckocsi-hadseregnek az volt a feladata, hogy a hegyi átjárókon északnyugatról és nyugatról mért csapással törjön előre Prágához, a másik páncélos ökölrel, Ribalko 3. gárda-harckocsihadseregével együttműködve, mely utóbbi Leljusenko csapataival párhuzamosan támadott Drezda körzetéből északkeletről és keletről ugyancsak Prága irányában. Mivel várható volt Schörner csoportosításának nyugatra való visszavonulása, Ribalko hadseregének nemcsak az volt a feladata, hogy szétverje az ellenséget és felszabadítsa Prágát, hanem leküzdhetetlen akadállyá kellett válnia a „Közép” hadseregcsoport és a főváros között. A harckocsik nyomában, Gordov és Zsadorv tábornokok 3. és 5. gárda-hadseregeinek kellett behatolniuk Prágába, amelyek — mint az előző csapatok — az 1. Ukrán Front főcsoportosításának állományába tartoztak.

A front főerőitől keletre, főcsoportosítását a front főerőihez csatlakoztatva, Pirna irányában támadott a 2. lengyel hadsereg, Karol Swierczewski tábornok parancsnoksága alatt. Mögötte, déli irányban széles legyező formájában bontakoztak ki a front többi hadseregei: Lucsinszkij tábornoké, a 28., és Korotyejev tábornoké az 52. Május 6-tól két hadosztállyal ütközetbe lépett Safranov tábornok 31. hadserege is.

Délkeletről Prága irányában nyomult előre a 2. Ukrán Front csapásmérő csoportosítása — Managarov tábornok 53. hadserege, Sumilov tábornok 7. gárdahadserege, és a későbbiek folyamán Kravcsenko tábornok 6. gárda-harckocsihadserege is. A front jobb szárnya — Zsmacsenko tábornok 40. hadserege és a 4. román hadsereg (élén Dăscălescu tábornokkal) — folytatta a csapásmérést az olomouci irányban.

A 4. Ukrán Front elfoglalta Olomoucot, s amint már szó volt róla, keletről mérte a csapást.

A csapatok támadásba való átmenete előtti napon Konyev marsall találkozott Bradley tábornokkal, a 12. amerikai hadseregcsoport parancsnokával és a kíséretében levő tisztekkel. A találkozás baráti légkörben zajlott le. Hadműveleti feladatokat — amint ezt a frontparancsnok jelentette a főhadiszállásnak — nem érintettek. Az amerikaiak azonban segítséget ajánlottak fel a Csehszlovákiában levő német csoportosítás szétveréséhez.

Erre az időre Eisenhower törzse és a szovjet vezérkar között sikerült megállapodást elérni a sávhatárt illetően, amelyhez való kijutás után nem volt szabad azon átlépni sem a szovjet, sem az amerikai csapatoknak. Ez a Mulde folyó, Chemnitz, Karlsbad (Karlový Vary), Plzeň, Klatovy vonalában haladt. Bradley javaslatának elfogadása ennek a jelképes, de fontos határnak a megsértését jelentette volna, következésképpen a legfelsőbb hadászati vezető szervek megállapodásának felborítását. Ezenkívül a frontparancsnok tudta, hogy a németek ragaszkodnak és kétségtelenül ki fogják használni az amerikaiak előrenyomulását arra, hogy kivonják hadtápjukat és csapataikat a Vörös Hadsereg csapásai alól, a szövetségesek által megszállt területekre. Ezért Konyev megköszönte Bradleynek a sávhatárral kapcsolatos javaslatát, és megnyugtatta, hogy a hitlerista csoportosítást a szovjet csapatok erőivel meg fogják semmisíteni, ami rövidesen be is következett.

1945. május 5-én délben Prágában felkelés robbant ki a német fasiszta megszállók ellen. Az eseményekről másnap reggel 4 órakor szereztünk tudomást, amikor a csehszlovák katonai missziótól telefonhívás érkezett. Píka tábornok röviden tájékoztatott bennünket, hogy május 5-én 12 órakor Prágában megkezdődött a felkelés. A hazafiak elfoglalták a rádió-adóállomásokat, és fegyveres felkelésre hívták fel a katonákat, a rendőrséget és a polgári lakosságot. 12 óra 30 perckor Prágában kitűzték a csehszlovák, a szovjet és a szövetségesek zászlóit. A német feliratokat és hirdetésményeket letépték vagy leragasztották. A hazafiak német fegyvereket, köztük géppuskákat és néhány ágyút is zsákmányoltak. Lezárták a Prágából kivezető útvonalakat.

Píka közölte továbbá, hogy a felkelést a Cseh Nemzeti

Tanács vezeti. Ez rádiófelhívást intézett a csehszlovák néphez, majd ultimátumot a német csapatokhoz, megadásra szólítva fel őket. Az ultimátumban kijelentették, hogy a „protektorátus” megszűnt létezni, és Csehország területének nagy része a cseh csapatok és hazafiak kezén van. A német csapatoknak meg kell adni magukat. Megígérték, hogy a nemzetközi jog szerint járnak el velük. Pika értesülése szerint a prágai német helyőrség a főváros különböző helyein el van szigetelve, és harcban áll a felkelőkkel.

Május 6-án éjszaka a prágai rádió folytatta a felhívást a harcra. A fővárosban barikádokat emeltek. Ugyanezen az éjszakán a rádió a Nemzeti Tanácsnak a szövetségesekhez intézett segélykérését továbbította: „Prága városának kérése valamennyi szövetséges hadsereghez! Prágát a németek minden oldalról támadják. Német páncélosok, tüzerek és gyalogosok törnek ellenünk. Prágának sürgős segítség-re van szüksége. Küldjetelek repülőgépeket, harckocsikat és ágyúkat. Segítsetek, segítsetek, gyorsan segítsetek!” Május 6-án reggel 5 órakor az éterbe még egy kérés szállt orosz nyelven: „Szovjetuniónak, a 4. Ukrán Frontnak... Sürgősen ejtőernyős támogatást kérünk. Kidobás: Prága, 12, Szőlők—Olšanszky-temető. Jelzés — háromszög. Küldjenek fegyvereket és repülőgépeket.” Azután légköri zavarok miatt a prágai rádió adását hosszú ideig nem sikerült venni. A csehszlovák katonai misszió vezetője szintén azt kérte, hogy a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság nyújtson segítséget a felkelésnek, és juttasson a számukra fegyvert. Pika megadta a felkelők által elfoglalt prágai rádió forgalmi adatait, és közölte, hogy Londonból tájékoztatás érkezett a német katonai parancsnokság és a Cseh Nemzeti Tanács közötti tárgyalások megkezdéséről.

Ilyenek voltak azok a hírek, amelyeket május 6-án reggel kaptunk. A híreket telefonon nyomban jelentettük Sztálinnak, aki megkérdezte Antonovot — képes-e Konyev azonnal megkezdeni a támadást Prága irányában május 7-e helyett, amikorra azt eredetileg terveztük. Antonov igennel válaszolt, mivel a front csapásmérő csoportosítása létrehozásának határideje május 6-a volt. Ezt követte a

Konyevnek adott utasítás, hogy 1945. május 6-án menjen át támadásba. Ezen a napon 12 órától a front egyes hadseregeinek előrevetett osztagai megkezdték a támadást, és 14 órától megindult a front csapásmérő csoportosítás főereje is.

Erre az időre a német csapatok harckocsikkal bekerítették Prágát. Súlyos harcok folytak. A felkelők nagy veszteségeket szenvedtek, de szilárdan tartották magukat...

Hogy jobban megértsük az események menetét, tekintsünk ismét az ellenség táborába. Itt semmiféle gyökeres változás nem történt. Hitler öngyilkossága és Berlin fegyverletétele után a fasiszták mozgósították összes belső lehetőségeiket a délen történő ellenállásra. Az utolsó napjait élő Harmadik Birodalom szárazföldi csapatainak főparancsnoka Schörner tábornok lett. A fasiszta birodalom eme prominens katonai vezetőjéről elég sokat tudtunk. Hitler híve volt, és a bizalomra azzal szolgált rá, hogy rendkívül szigorúan bánt a német katonákkal, de különösen a hadifoglyokkal, valamint a megszállt területek lakosságával. Volt idő, amikor Hitler Schörnert a csapatok nemzeti szocialista nevelési törzsének élére állította. De a Vörös Hadsereg növekvő sikerei arra késztették a német katonai felső vezetést, hogy Schörnert újból a keleti arcvonal fontos szakaszára helyezze át. Megkapta a tábornagyi rendfokozatot. Ezt a legmagasabb katonai rendfokozatot Hitler, életének utolsó napjaiban, még egy cégéres fasisztának, von Greim lovagnak adományozta, akit az „áruló” Göring helyére, a német légierő parancsnokául nevezett ki. De mindez vajon mit tudott változtatni? Amikor a süllyedő hajóról a mentőcsónakokat a vízre eresztik, a hajón már a legtapasztaltabb tengerész sem tud segíteni!...

Május 2—4-e között Dönitz főhadiszállásán Németország legfelsőbb katonai vezetőinek tanácskozása folyt le. Az értekezleten Dönitz, Keitel, Jodl és mások vettek részt. Az angolszászok előtti fegyverletételről és a Vörös Hadsereg elleni további ellenállásról volt szó. Május 5-én nyugaton megkezdődtek a német hadvezetés tárgyalásai a fegyverszünetről egy sor arcvonalon. Dönitz néhány megállapodást az északi körzetekre is kiterjesztett. Az összes tárgyalásokról és eredményeikről rendszeres tudósítást kap-

tunk a külföldön levő katonai misszióinktól, különösen részleteseket Szuszloparov tábornoktól.

Jodl vezérezredest rövid idő múlva és sürgősen Eisenhower főhadiszállására Reimsbe küldték. Ez a gonosztevő nem volt felhatalmazva rá, hogy az összes német fasiszta csapatok valamennyi arcvonalon történő megadását aláírja. Csak arra kapott utasítást, hogy kösse meg a fegyverszünetet, de úgy, hogy minél több időt nyerjenek a keletről visszavonuló német csapatok megmentésére. A szovjet arcvonalon elkeseredett harcok folytak, és az ellenség csapatainál semmilyen jel nem mutatott arra, hogy fentről parancsot kaptak volna a harctevékenységek beszüntetésére. Május 6-án délután Jodl megkezdte tárgyalásait, és őszintén kijelentette szövetségeseinknek — az a szándékuk, hogy „a német nemzet számára minél több németet megóvjanak, és megmentsek őket a bolsevizmustól”. Sőt — mint mondotta —, Löhr és Rendulic tábornok, valamint Schörner tábornagy csapatait semmi sem készítheti arra, hogy végrehajtsák a fegyverletételről szóló parancsot, ameddig vissza nem vonulnak az amerikai csapatok által megszállt területekre. Más szóval, Jodl megtagadta a német csapatok fegyverletételét a keleti arcvonalon. Csakhogy Jodl igényeit elutasították, és mivel nem volt felhatalmazása a német fasiszta csapatok fegyverletételének aláírására, tudomására hozták, hogy a tárgyalásokat megszakítják. Jodlnak felhatalmazást kellett kérnie...

Május 6-án este a szovjet katonai misszió parancsnokához, Szuszloparov tábornokhoz repült Eisenhower segéd-tisztje. Átadta a főparancsnok üzenetét, aki kérte őt, hogy rövid időn belül jelenjék meg főhadiszállásán. Eisenhower mosolyogva fogadta Szuszloparovot, s elmondta Jodlnak ama javaslatát, hogy az angol—amerikai csapatoknak megadják magukat, de a Szovjetunió ellen tovább harcolnak.

— Mit szól ehhez, tábornok úr? — kérdezte Eisenhower.

Szusloparov szintén elmosolyodott. Tehát közeleg a Németország elleni háború vége, még akkor is, ha az ellenség csalási szándékkal ravaszkodik, hogy a szövetségese-

ket kizökkentse a kerékvágásból. Szuszloparov tudta azt is, hogy a főparancsnok főhadiszállásán már több napja ott tartózkodik Friedeburg német tengernagy, aki azonban nem volt képes rábírní Eisenhower a külön megegyezésre. A szovjet katonai misszió vezetője azt válaszolta, hogy létezik egy olyan kötelezettség, amelyet közösen fogadtak el a Hitler-ellenes koalíció tagjai: az ellenség feltétel nélküli megadásá válamennyi arcvonalon, többek között a keletin is.

Eisenhower sietett közölni, hogy ő Németország teljes megadását követelte Jodltól, és semmi mást nem fogad el. A németek kénytelenek voltak egyetérteni ezzel. A főparancsnok ezután megkérte Szuszloparovot, küldje el Moszkvába a fegyverletételi okmány szövegét, és kérjen meghatalmazást arra, hogy a Szovjetunió nevében aláírhasssa.

A fegyverletétel aláírása — mint mondotta — 1945. május 7-én 2 óra 30 percre volt kitűzve a főparancsnok főhadiszállása hadműveleti osztályának helyiségében.

A megkapott jegyzőkönyvtervezetben szó volt az összes szárazföldi, tengeri és légi fegyveres erők feltétel nélküli megadásáról, amelyek az adott pillanatig német ellenőrzés alatt álltak. A német hadvezetés kötelezte magát, hogy parancsot ad a harc megszüntetésére május 9-én (moszkvai idő szerint) 00 óra 01 perctől. Az összes német csapatoknak az általuk elfoglalt helyzetben kell maradniok. Tilosnak nyilvánították a fegyverzet és a fegyveres küzdelem más eszközeinek megsemmisítését. A német hadvezetés kezeskedett róla, hogy végrehajtják a szövetséges expedíciós erők főparancsnokának és a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokságnak minden parancsát.

A szovjet katonai misszió vezetőjének rendkívül rövid idő állt rendelkezésre, hogy kézhez kapja kormányának utasításait. Késedelem nélkül leadta a táviratot Moszkvába a fegyverletétel közelgő aláírásáról, továbbította a jegyzőkönyvtervezet szövegét, s kérte az utasítást. Amíg Szuszloparov táviratát fontossági sorrendben jelentették, eltelt néhány óra. Reimsben elmúlt éjfél, és közeledett a fegyverletétel aláírásának ideje. Az utasítások pedig nem jöttek Moszkvából. A szovjet katonai misszió vezetőjének

helyzete rendkívül nehéz volt. Most minden rajta múlott. Aláírja-e a fegyverletételi okmányt a szovjet állam nevében, vagy megtagadja?

Szuszloparov világosan megértette, hogy a Hitler-utódok manőverei a fegyverletétellel csak arra jók, hogy a legkisebb, általa — Szuszloparov által — elkövetett figyelmetlenség esetén „kifordítsák” annak értelmét, és a szövetségesek előtt adják meg magukat, rendkívül nagy bajt előidézve ezzel. Újból és újból átolvasta a fegyverletételi szövegét, de semmilyen rejtett, gonosz szándékot nem talált benne. A tábornok szeme előtt megelevenedett a háború, amelynek minden perce számtalan emberéletet követelt. A szovjet katonai misszió vezetője úgy döntött, hogy aláírja a fegyverletételtől szóló okmányt. De ugyanakkor — lehetőséget biztosítandó a szovjet kormánynak arra, hogy szükség esetén befolyásolja az eseményeket — megjegyzést tett az okmányhoz. A megjegyzésben arról volt szó, hogy a szóban forgó jegyzőkönyv nem zárja ki egy másik, jóval tökéletesebb jegyzőkönyv aláírását a későbbiek folyamán, Németország fegyverletétele kapcsán, abban az esetben, ha valamelyik szövetséges kormány ilyen irányú óhajt nyilvánít ki.

Eisenhower és a többi hatalmak főhadiszállásán levő képviselői Szuszloparov megjegyzésével egyetértettek. 1945. május 7-én 2 óra 41 perckor, abban a teremben, ahol a szövetséges angol és amerikai csapatok főparancsnokságának hadműveleti emberei dolgoztak, aláírták a Németország fegyverletételéről szóló jegyzőkönyvet.

Eisenhower az aláírás alkalmával gratulált Szuszloparovnak. Az utóbbi elküldte jelentését Moszkvába. Onnan pedig már közben elküldték az első kérdésre szóló válaszsürgönyt, amelyben az az utasítás volt — semmiféle okmányt nem szabad aláírni! . . .

A keleti arcvonalon tovább folytak a harcok. A „Közép” hadseregcsoport, kiegyenesítve az arcvonalat, elérte a Szudétákat és az Érchegységet. Itt az erős és műszaki szempontból jól berendezett állásokban felkészültek a további harcra. Folytatták az ellenállást azok a német fa-

siszta csapatok is, amelyek Csehszlovákia déli részén, Ausztriában és Horvátországban voltak. Schörner lehetségesnek tartotta, hogy sikerül az előkészített terepszakaszon a Vörös Hadsereget legalább három hétre megállítani, amíg megérkeznek az amerikaiak. Dönitz másképp gondolta. Ő bizonyos adatokat kapott Prágából a növekvő válságról, és számolt a csehek közeli általános felkelésének lehetőségével. Ilyen körülmények között nem bízott abban, hogy a Szudétákban sikerül megkapaszkodni. Meghallgatva „kormánya” tagjainak és hadvezéreinek véleményét, 1945. május 3-án akként döntött, hogy minél hamarabb közelebb kell hozni a csapatokat az amerikaiak arcvonalához. Csakhogy Dönitznek ezt az elhatározását nem sikerült végrehajtania. A német fasiszta „Közép” hadseregcsoport útjában nyugaton a csehszlovák felkelők, majd a későbbiek folyamán a Vörös Hadsereg katonái álltak.

Prágában a helyzet egyre feszültebbé vált. A főváros német városparancsnoka, Toussaint tábornok a Wehrmacht hadműveleti vezetési törzsének azt jelentette, hogy: „Az általános helyzet nagyon kiéleződött.” Amint tovább közölte, mindenki azonnali politikai rendezést várt. A városparancsnok azonban nem vesztette el lélekjelenlétét és feltételezte, hogy 24 órán belül rendet teremt. A felkelők azonban a maguk módján cselekedtek: a felkelést kiszélesítették, és megrongálták Prága külvárosában a nyugatra vezető vasútvonalat. Ez a tény arra készítette a német fasiszta csapatokat a demarkációs vonal mögé történő visszavonulásukkor, hogy menetalkzatban mozogjanak, ami jelentős mértékben bonyolította a „Közép” hadseregcsoport helyzetét.

A prágai felkelők első lövéseinek hatására a hitleristák elálltak ama szándékuktól, hogy Prágában helyezék el kormányhivatalaikat, noha Jodl már utasítást kapott, hogy helyiségeket biztosítson a Wehrmacht főparancsnoksága és a „kormány” elhelyezésére. Az 1600 bariád 30 000 védője, ha nem is volt teljesen felfegyverezve, de „valamit” mégis jelentett. A felkelők ellen a „Közép” hadseregcsoport néhány hadosztályát harckocsikkal, és a főváros egész helyőrségét bevetették. Az ellenséges csapa-

tok között sok volt az SS-alakulat. Prágában kemény harcok lángoltak fel.

Május 6-a a hitleristák főhadiszállásán is forró nap volt. Keitel azt követelte, hogy a „Közép”, az „Auszttria” és a „Délkelet” hadseregcsoporthoz a leggyorsabban vissza kell vonni abba a sávba, ahol az amerikaiak tevékenykednek. Ezt az arcvonalból kapott hírek tették szükségessé. Onnan azt jelentették, hogy a Vörös Hadsereg támadásba megy át a prágai irányban. Kesselring parancsot kapott, hogy az amerikaiak előnyomulását ne akadályozza meg keleti irányban, a protektorátus felé (ahogy a németek Csehországot nevezték).

Reimsben ezen a napon kezdődtek meg Jodl tárgyalásai a német fasiszta csapatoknak a nyugati arcvonalon történő fegyverletételéről. Ameddig nem volt világos az angolok és amerikaiak állásfoglalása a hitleristák javaslatát illetően, a német hadvezetés arra törekedett, hogy erőszakkal nyomja el a felkelést Prágában. Amikor adatokat kaptak arról, hogy nyugaton a fegyverletétel az angolszászok előtt megy végbe, a nácik Prágában taktikát változtattak. Május 7-én Dönitz parancsot adott a német fasiszta csapatoknak a keleti arcvonalról történő visszavonására, azzal a céllal, hogy szövetségeseinknek adják meg magukat.

Eszerint a náciknak az új feladat végrehajtása érdekében nem volt szabad tovább szélesíteni a prágai utcai harcokat, helyesebbnek mutatkozott valahogy másképpen gyengíteni a felkelést, és ha lehetséges — megegyezni a felkelőkkel. Ezt a feladatot Toussaint tábornok magára vállalta. Sikerült tárgyalásokba bocsátkoznia a Cseh Nemzeti Tanáccsal. A tárgyalások május 7-én 10 órakor kezdődtek, amikor már Reimsben a fegyverletételi okmányt aláírták, a Vörös Hadsereg pedig a teljes arcvonalon támadott. A tárgyalások bebizonyították, hogy a Cseh Nemzeti Tanács többségét alkotó burzsoá politikusok a felkelők tevékenységének célját nagyon opportunista módon értelmezték. A Cseh Nemzeti Tanács vezetője, a prágai egyetem professzora, Albert Pražak így beszélt erről a későbbiekben: „A felkelésnek az volt a célja, hogy megmentsek a fővárost avárható pusztítástól, mivel a németek nem ar-

ra készültek, hogy harc nélkül hagyják el a fővárost. Óráról órára vártuk a szövetséges csapatok megérkezését." Az elnök helyettese, Šmrkovsky, aki akkor a kommunista párt tagja volt, nem befolyásolta a Cseh Nemzeti Tanács burzsoá többségének ilyen megalkuvó nézeteit.

Ilyen körülmények között Toussaint gyorsan megtalálta a felkelés vezetésének gyenge pontját. Május 8-án 16 órakor, amikor a Reimsben aláírt okmányok értelmében elérkezett a német csapatok fegyverletételének időpontja, sikerült a Cseh Nemzeti Tanáccsal olyan megegyezést aláírni, amely rendkívül kedvező volt a német fasiszta hadvezetés számára. Szavatolták neki, hogy a hitlerista csapatok háborítatlanul visszavonulhatnak az amerikaiak által megszállt területre. 1945. május 8-án, 19 óra 15 perckor a Nemzetközi Vöröskereszt a prágai rádión, cseh és német nyelven az alábbi közleményt adta ki: „A Cseh Nemzeti Tanáccsal kötött megegyezés értelmében Prágában és külvárosaiban be kell szüntetni a harctevékenységet. Ugyanílyen parancsot kaptak a cseh magasabbegységek és a polgári lakosság is. Aki e parancsnak nem tesz eleget, bíróság elé kerül. Aláírás. Csehországi és morvaországi német csapatok parancsnoka. Prága.”

A megállapodás — a többek között — ilyen jellegű szöveget tartalmazott:

„5. A fegyverek letételét a következőképpen kell végrehajtani: A nehézfegyvereket a főváros szélén, a csehszlovák hadsereg csapatainak kell átadni. A repülőgépek a ružynéi és gbeli repülőtéren maradnak.

6. A többi fegyvert az amerikai demarkációs vonalnál veszi át a Csehszlovák Néphadsereg. Az összes fegyvereket a katonai felszereléssel együtt, rongálatlan állapotban kell átadni.”³⁷

Ily módon a német fasiszta csapatok megőrizhették a könnyű gyalogsági fegyvereket addig a pillanatig, amíg el nem hagyják a szovjet csapatok és a csehszlovák felkelők csapásainak veszélyes övezetét. A „Közép” hadsereg-csoport személyi állományát a megegyezés feljogosította arra, hogy a raktárakból a menet idejére a szükséges élelmet magához vegye.

Valójában a német csapatoknak semmilyen fegyverleté-

tele sem történt meg Prágában és környékén. Maga Pražak is, amikor a szovjet csapatok benyomultak a fővárosba és szétverték a hitleristákat, az aláírt megegyezést a „németek cselfogásának” minősítette. Ily módon a tanács burzsoá többsége az ellenség ravaszságának esett áldozatul. A fővárosi felkelők drágán megfizettek a szabadsághoz vezető útért. A tanácsnak ugyanez a vezetője mondta a prágai felkelésről, hogy a „földalatti mozgalom kommunistái játszották a főszerepet benne. A nép hőiesen és bátran viselkedett, tiszta szívből utálta a németeket, és nem kímélte őket... A felkelés során 3000 halottat vesztettünk és 10 000 sebesültünk volt.”

A berlini helyőrség fegyverletétele számunkra nemcsak örömet jelentett, hanem új gondokat is okozott. A gondok a háborús főbűnösök felkutatása során merültek fel. Tudtuk, hogy a fasiszta állam és a nemzeti szocialista párt számos vezetője, többek között maga Hitler is, az ostromlott városban maradt. Mindent átkutattunk, s amellett a tökéletesebb keresés érdekében különleges felderítő csoportokat hoztunk létre azoknál a szovjet hadtesteknél, amelyek Berlin birtokbavételéért harcoltak. A csoportokat tapasztalt emberek vezették. Minden csoportnak megvolt a fasiszta bűnösök névsora, és körülbelül tudták, hogy hol rejtőzködhetnek. A fő figyelem a kormánynegyed felé fordult, és ezen belül is elsősorban a komor birodalmi kancellária épülete felé. Ide irányult néhány hadosztály tevékenysége. Április 30-án a többi rohamalegységgel együtt Hitler törzsszállásához érkezett a Klimentyov tiszti parancsnoksága alatt levő kutatócsoport is, amely a 3. csapásmérő hadsereg 79. lövészhadtestéhez tartozott. Munkájának eredményeiről a későbbiekben szólok.

Amíg a harcok a főváros központjától távol folytak, nem vártunk semmilyen különleges hírt. De most, amikor a harc a kormánynegyedre is kiterjedt... minden megtörténhetett. Még az általában nyugodt és tartózkodó Antonovot is türelmetlenség fogta el.

Az első híreket Hitler haláláról 1945. május 1-én, Szokolovszkijnak és Csujkovnak Krebs tábornokkal történt a-

lálkozása után kaptuk meg. Nehéz volt elhinni a hírt, hiszen Hitler tetemét nem találták meg. Nem volt értesülésünk Goebbels sorsáról sem, aki — Krebs szavai szerint — a birodalmi kancellária bunkerében maradt . . . Múltak a napok. Berlin elesett, megkezdődött a német fasiszta csapatok fegyverletétele, de újabb adat nem érkezett hozzánk a fasiszta állam vezetőiről. Kérdésünkre telefonon csak azt válaszolták, hogy — keressük őket . . . Igaz, május 3-án reggel a válasz egy kicsit másképpen hangzott. Találtunk — úgymond — valamit, ami Hitlerhez hasonlít.

Május 4-re virradó éjjel, amikor Antonovval megérkeztünk a legfelsőbb főparancsnok dolgozószobájába, az előző napi események szokásos jelentésére, Sztálin elébünk tette Zsukov és Tyelegin táviratát. A táviratban a következő volt:

„1945. május 2-án Berlinben a birodalmi kancellária területén levő Reichstagban, a Wilhelmstrassén, ahol az utóbbi időben Hitler törzsszállása volt, két megégetett tetemet találtunk, amelyről azonosítás után kiderült, hogy a német birodalmi propagandaminiszter: dr. Goebbels és felesége holtteste.

Május 3-án Goebbelsnek ugyanezen a területen fekvő szálláshelyen megtalálták Goebbels hat gyermekének tetemét. A gyermekek tetemein levő elváltozások alapján meg lehetett állapítani, hogy gyorsan ható méreggel végeztek velük.

Az 1. Belorusz Front elhárító csoportfőnökségének vezetője, Vadisz altábornagy, azonosítás végett személyesen bemutatta a tetemeket a fogságba esett Dönitz tengernagy Hitler főhadiszállásán levő személyes képviselőjének: Voss altengernagynak, a birodalmi kancellária garázsa vezetőjének, Schneidernek, továbbá Lange szakácsnak, valamint a birodalmi kancellária technikai irodája vezetőjének, Ziennek. Mindnyájan felismerték Goebbelst, feleségét és gyermekeit.”

Zsukov és Tyelegin táviratában a továbbiakban arról volt szó, hogy milyen holmikat találtak az egykori fasiszta birodalmi miniszter maradványainak halotti vizsgálatánál, valamint közölték, hogy a kancellária területén még egy tetemre bukkantak, amelyben Voss Krebs altábornagyot,

a német szárazföldi csapatok vezérkari főnökét ismerte fel, aki nemrégén eredménytelen tárgyalásokat folytatott Szokolovszkijjal és Csujkovval Berlin fegyverletételéről.

Az élő vagy halott Hitlerről a táviratban egy szó sem volt.

— Zsukov elvtárs szintén kételkedik Hitler halálában — mondta Sztálin, miközben az íróasztalhoz ment egy pipára való dohányért. A fasiszta gazembereknek soha sem szabad hinni. Meg kell győződni róla, hogy a fasiszta állam vezetői tényleg eltávoztak-e az élők sorából. Mindent ellenőrizni kell.

Azután fogta a telefont, felhívta az egyik államvédelmi biztost, megparancsolta neki, hogy küldjön egy tapasztalt vezető munkatársat Berlinbe — többek között azzal a feladattal, hogy győződjék meg Hitler haláláról.

Berlinben azonban Tyelegin és a front elhárító szervei már megindították a szükséges munkálatokat. Az orvosok alapos kórbonctani vizsgálatnak vetették alá Goebbelsnek és családjának, valamint Krebsnek tetemét. Teljes pontossággal megállapították, hogy halálukat nagy hatóerejű mérég, a cián okozta. Hamarosan egy újabb férfi és női holttestnek, valamint két kutya tetemének azonosítása vált szükségessé. Ezeket ugyancsak Klimentko csoportja találta meg az egyik gránátölcsérben, a birodalmi kancellária kertjében, a bunker vészkijáratának közelében. Az emberi tetemek nagyon össze voltak égve, s földdel vékonyan behintve. Lehetetlen volt felismerni őket, ehhez nagyon pontos és szakszerű vizsgálatok kellettek. Azok a szájsebészek segítettek, akik Hitlernek és szeretőjének fogait kezelték. Felismerték a műfogsorok jellemző sajátosságait, és megmutatták a szájukban azokat az anatómiai különlegességeket, amelyek egykori pacienseiket jellemzték. A kórbonctani szakemberek megerősítették a szájsebészek szavait. Ezután semmilyen kétely nem maradt hátra: a felismerhetetlenségig összeégett két tetem az volt, ami Hitlerből és sorstársából, Eva Braunból megmaradt. A vizsgálat a halál okául ugyanazt állapította meg, mint Goebbels családjánál: a gyorsan ható cián által okozott mérgezést.

Ugyanabból a gránátölcsérből származó kutyák teteméről, a birodalmi kancelláriában szolgálatot teljesített fog-

lyok segítségével könnyen meg lehetett állapítani, hogy a két kutya Hitler személyes tulajdona volt, és szintén ciánkáli cseppektől pusztult el. Amint a későbbiek folyamán kiderült, rajtuk próbálták ki a mérég hatásosságát.

A szakértői vizsgálatokat már az után fejezték be, miután aláírták Németország feltétel nélküli megadásáról szóló okmányokat. Ezzel párhuzamosan folyt egyrészt azoknak a foglyoknak a kihallgatása, akik valamilyen kapcsolatban voltak a birodalmi kancelláriával, másrészt azoknak a német polgároknak a meghallgatása, akik ilyen vagy olyan módon fényt tudtak deríteni egyes hitlerista bűnösök utolsó napjaira. Beismerem, hogy nekünk, a szovjet vezérkar dolgozóinak — ugyanúgy mint sok más embernek —, nem volt időnk elolvasni még az olyan érdekes dokumentumokat sem, mint a Harmadik Birodalom összeomlásáról szóló szemtanúi vallomások kihallgatási anyagát. Halaszthatatlan ügyek sürgettek bennünket, amelyeket mindenképpen el kellett végezni. A későbbiek során részletesen megismerkedtem a kancellária orvosának, Helmut Kuntz-nak vallomásával. 1945. április 27-én őhöz fordult Magda Goebbels. A saját és a férje nevében megkérte Kuntzt, hogy segítsen neki gyermekei meggyilkolásában. Az orvos beleegyezett. Május 1-én este Magda kezéből átvette a morfiummal megtöltött fecskendő-t és injekciót adott a gyermekeknek, hogy elaludjanak. Kuntz-nak azonban nem volt elég lelkiereje ahhoz, hogy a gyilkosságot véghezvigye. Az anya ekkor Hitler személyi orvosát kérte meg, hogy segítsen neki. Ez utóbbi Goebbels-nével együtt a gyermekek szájába tette a méreggel töltött ampullát...

Ilyenek voltak azok az emberek, akik ellen a szovjet katonák harcolt. Mindent szerettek, ami a farkasokkal kapcsolatos volt. „Wolfschanze”-t, „farkasvermet” építettek, itt helyezkedett el a hitlerista főparancsnokság törzsszállása. Arra törekedtek, hogy létrehozzák a „Werwolf”, a „farkasok csordája” mozgalmat, abból a célból, hogy bevonják a népet a szovjet csapatok elleni fegyveres küzdelembe; farkasok módjára támadtak még saját kiskorú gyermekeikre is...

Amikor megkaptuk a Reimsben történt eseményekről, a fegyverletételről a sajtótudósítást, Antonov magához hívatott, és parancsot adott, hogy a megadásra vonatkozóan készítsem el a főhadiszállás direktívájának tervezetét. Valamilyen okmányt tett elém, s csak annyit mondott, ismerkedjem meg vele. A kezemben az a levél volt, amelyet éppen akkor küldött Antonovnak Dean, az Amerikai Egyesült Államok katonai missziójának vezetője. Gyorsan végigfutottam a levelet, és bevallom, nem mindjárt értettem meg a benne gondosan elrejtett titkos gondolatokat. A levélíró — a többek között — így írt:

„... Ma délután az elnöktől sürgős üzenetet kaptam, amelyben arra kéri Sztálin marsallt, egyezzek bele abba, hogy ma, moszkvai idő szerint 19 órakor bejelentsék Németország fegyverletételét.

A Külügyi Népbiztosságon keresztül azt a választ kaptuk, hogy ez nem lehetséges, mert a szovjet kormány még mindig nem kapta meg Eisenhower főhadiszállásán levő képviselőjétől a Németország fegyverletételére vonatkozó adatokat.

Tájékoztattam erről Truman elnököt, aki azt felelte, hogy május 8-án, washingtoni idő szerint 9 óráig, vagy moszkvai idő szerint 16 óráig nem tesz a fegyverletételről hivatalos bejelentést, ha Sztálin marsall korábban nem adja beleegyezését.”

Továbbá az volt a kérése, hogy őt, Deant, tájékoztassuk arról az időpontról, amikor a képviselőnktől megkapjuk az értesítést.

Kérdően ránéztem Antonovra.

— Szövetségeseink nyomást gyakorolnak ránk — magyarázta ő. — Azt akarják, hogy az egész világ tudomást szerezzen arról, miszerint a német fasiszta csapatok előttük, és nem a Szovjetunió előtt tette le a fegyvert.

Rövid időn belül a Kremlbe hívtak bennünket... Sztálin dolgozószobájában, rajta kívül, a kormány tagjai is jelen voltak. A legfelsőbb főparancsnok, szokása szerint, lassan sétálgatott a futószőnyeg mentén. Egész külseje rendkívüli elégedetlenséget fejezett ki. Ugyanez látszott a résztvevők arcán is. A reimsi fegyverletételről folyt a vita. A legfelsőbb főparancsnok hangosan gondolkozva vont a le

a következtetéseket. Megjegyezte, hogy a szövetségesek egyoldalú megegyezést szerveztek Dönitz kormányával. Az ilyen megállapodás a rossz megegyezésre hasonlít a leginkább. Szuszloparov tábornokon kívül a Szovjetunió államférfiai közül senki sem volt jelen Reimsben. Ebből az származik, hogy a fegyvert pontosan a mi országunk előtt nem teszik le, noha mi szenvedtünk a legtöbbet a fasiszták által kirobbantott háborúban, és mi áldoztunk a legtöbbet a győzelem ügyéért azzal, hogy széttörtük a fasiszta vadállat gerincét. Az ilyen „megadástól” csak rossz következményeket lehet várni.

Most még világosabb lett Dean levelének mondanivalója. Úgy látszik, még az ilyen dologban is, mint a feltétel nélküli megadás, meg lehet kísérelni, hogy politikai tőkét kovácsoljanak belőle! . . .

— A szövetségesek által Reimsben aláírt megállapodást — folytatta Sztálin —, nem lehet hatályon kívül helyezni, de nem is lehet elfogadni. A megadásnak nagyon fontos történelmi aktusnak kell lenni, és nem a győztes területén kell végbemennie, hanem ott, ahonnan a fasiszta agresszió elindult: Berlinben; és nem egyoldalúan, hanem a Hitler-ellenes koalíció országainak összes legfelsőbb főparancsnok-ságai előtt. A megadást a volt fasiszta állam vezetői közül kell valakinek aláírni, vagy egy olyan náci csoportnak, amely felelős az emberiség előtt mindazokért a gaztettekért, amiket elkövettek.

Sztálin, mondanivalójának végére érve, hozzánk fordult és megkérdezte:

— Vajon Zsukov elvtárs találhat-e megfelelő helyiséget Berlinben a fasiszta Németország feltétel nélküli megadásának ünnepélyes aláírására?

Alekszej Innokentyevics megjegyezte, hogy a főváros romokban hever, de elővárosai elég épen megmaradtak, és ott minden nehézség nélkül meg lehet találni az ehhez szükséges épületet.

Majd azokat a kérdéseket vitatták meg, amelyek a szövetségesekkel folytatott tárgyalásokon kerülnek sorra. A megbeszélés folyamán értettük meg Antonovval, hogy Sztálin és Molotov már megegyeztek a szövetségesek képviselőivel, és a Reimsben lefolyt eljárást előzetes fegyver-

letételnek kell tekinteni. A szövetségesek egyetértettek azzal, hogy ezt az ügyet nem kell félretenni, és a megadásról szóló okmányok aláírásának helyét és időpontját Berlinben, május 8-ában jelölték meg.

Közben arról is döntöttek, hogy Zsukovot, mint a legfelsőbb főparancsnok helyettesét, felhatalmazzák, miszerint a Szovjetunió nevében aláírja Németország feltétel nélküli megadásáról szóló okmányt, és az elkövetkezendő időre kinevezik a szovjet megszállási övezet főparancsnokául. A főhadiszálláson akkor jelen levő Visinszkijt megbízták Zsukov politikai segítőjének tisztségével, és utasították, hogy május 8-án reggel a fegyverletételhez szükséges összes anyagokkal repüljön Berlinbe.

Ezután a legfelsőbb főparancsnok megparancsolta, telefonon teremtsenek kapcsolatot Berlinnel, s ő maga közölte Zsukovval — a Szovjetunió nevében fogadja a fasiszta Németország fegyverletételét. Ezt követően, erre a témára vonatkozóan, rövid feljegyzést állítottunk össze, amelyet a főhadiszállás telefonján juttattunk el Berlinbe.

— A háború még nem fejeződött be — mondta a legfelsőbb főparancsnok, és elrendelte, hogy a frontok részére készítsük el a megfelelő direktívákat.

Jelentettük neki az általunk már összeállított tervezetet, amelyet lényegtelen javítások után aláírt. A direktívában szó volt a reimsi fegyverletételről és a következőkről:

„1. A frontok adjanak ki felhívást a német csapatok és parancsnokságok számára, amelyben közöljék, hogy a német vezetők aláírták a megadásukról szóló okmányt. Ezt a felhívást május 8-án este rádión és röplapokon kell közzétenni. Utóbbihoz mellékeljük a fegyverletételi javaslatot is.

2. Május 8-án, 23 óra után a szemben álló német csapatokat szólítsák fel a harccselekmények beszüntetésére, a fegyverek letételére és a megadásra.

3. Ha a német csapatok nem tesznek eleget az önök felhívásának, vagyis nem teszik le a fegyvert és nem adják meg magukat, az összes erővel megsemmisítő csapást kell mérni az ellenálló német csapatokra, és végre kell hajtani a főhadiszállás által a frontok részére megszabott feladatokat...”

Az okmányt május 7-én, 22 óra 35 perckor írták alá.

Éjfél előtt Eisenhower törzsétől értesítés jött, hogy Flensburgból, ahol a német fasiszta csapatok fegyverletételét szervező, s a már legyőzött ellenség főparancsnoksága dolgozott, egy német repülőgépnak kell elindulnia Kurlandiába az ott körülzárt csapatok megadásáról szóló parancsokkal. Más összeköttetés nem működött. A repülőgépet át kellett engedni, nehogy lelőjék.

Ezután a különleges feladatok csoportfőnökségéről kaptunk értesítést, hogy Eisenhower Németország fegyverletételének fogadására Berlinbe küldi a szövetséges expedíciós csapatok főparancsnokának helyettesét, Tedder repülő marsallt és a törzs tíz tisztjét. Velük együtt repült tizenegy sajtótudósító és fotóriporter. Ugyanezen a gépen ment Berlinbe a feltétel nélküli megadás aláírására Keitel, Friedeburg, Stumpf és még három német tiszt.

A repülőgépek átbocsátására szintén utasítást kellett kiadni.

Természetesen, tovább folyt a háború idején szokásos hadműveleti munka. Ugyanolyan sok volt, mint az előzőek folyamán. Mégis, micsoda öröm volt már ezt csinálni!...

... Az éjszaka rendkívül rövidnek tetszett. Alvásról szó sem lehetett. Mindnyájan vártunk, s gondolatban ott voltunk Karlshorstban, ahol ezekben a percekben fejeződtek be a fegyverletétel aláírásának előkészületei.

Pontosan éjfélkor léptek a volt katonai tiszti iskola termébe Zsukov, a Szovjetunió marsallja, Visinszkij, Szokolovszkij, Tyelegin és más szovjet tábornokok és tisztek. Megérkeztek a szövetséges főparancsnokságok képviselői is; Tedder, az angol légierő marsallja, Spaatz tábornok, az Egyesült Államok hadászati légierejének főparancsnoka, és de Lattre de Tassigny tábornok, a francia hadsereg főparancsnoka.

Valamennyien helyet foglaltak az asztaloknál.

Zsukov nyitotta meg az ülést és parancsot adott, hogy szólítsák a terembe a német főparancsnokság képviselőit: Keitel vezértábornagyot, Stumpf vezérezredest és von Friedeburg tengernagyot. A német küldöttség felhatalmazásának gyors ellenőrzése után, 1945. május 9-ének első perceiben aláírták a fasiszta Németország katonai megadásáról szóló jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyvet, amely most

már jogilag is elismerte a hitleri birodalom teljes katonai vereségét...

A fegyverletételi okmány aláírásának szertartásán Szuszloparov is jelen volt. Csak itt tudta meg, hogy Sztálin személyesen közölte Visinszkijjel — nem neheztel Szuszloparovra a Reimsben folytatott tevékenységéért.

Az arcvonalakon is megkezdődött a német fasiszta csapatok fegyverletétele. Ámde az egymilliónál nagyobb létszámú „Közép” hadseregcsoporth Schörnerrel, az „Ausztiria” hadseregcsoporth Renduliccsal az élen, nem szándékozott a Vörös Hadsereg előtt letenni a fegyvert. Dönitz gyakorlatilag szemet hunyt tevékenységük felett, és semmilyen rendszabályt nem foganatosított a fegyverletétel előírásait megszegőkkel szemben. Schörner, akit a hegyiharc mesterének tartottak, a fegyverletétel szándékos késleltetését az arra történő hivatkozásokkal leplezte, hogy őt a végrehajtásban a cseh felkelők akadályozzák. Azt állította, hogy a felkelők folyamatosan rongálják a telefonvonalakat, elfogják a futárokat, akik a csapatokhoz viszik a parancsokat, és ezzel lehetetlenné teszik a fegyverletétel tervszerű végrehajtását. Schörner arra kérte Dönitzet, sürgősen hasson a szövetségesekre, hogy a felkelők azonnal hagyják abba rajtaütéseiket a német hadsereg ellen, haladéktalanul szabadítsák fel a rádióállomásokat, és ezzel hozzák létre neki, Schörnernek, a fegyverletételi parancs végrehajtásához az első feltételeket.

Dönitz kormánya azonnal magáévá tette azt a gondolatot, hogy hatást kell gyakorolni nyugati szövetségeseinkre a német csapatok nyugati arcvonalra történő visszavonulásának megkönnyítése végett. Már május 8-án reggel, Jodl, Eisenhowerhoz küldött táviratában közölte, hogy Csehszlovákiában a fegyverletétel végrehajtása nehézségekbe ütközik, mivel a felkelők ezt akadályozzák: elvágják a telefonvonalakat és elfogják a futárokat. Jodl arra kérte a szövetségeseket, hogy a felkelők kezén levő rádióállomásokat felhasználhassák a csapatoknak adandó parancsok továbbítására.

Közben Schörner kidolgozta a „Közép” hadseregcsoporth áttörésének tervét az amerikai övezetbe, hogy ott tegyék le a fegyvert. A terv elgondolását megvitatta Kesselring

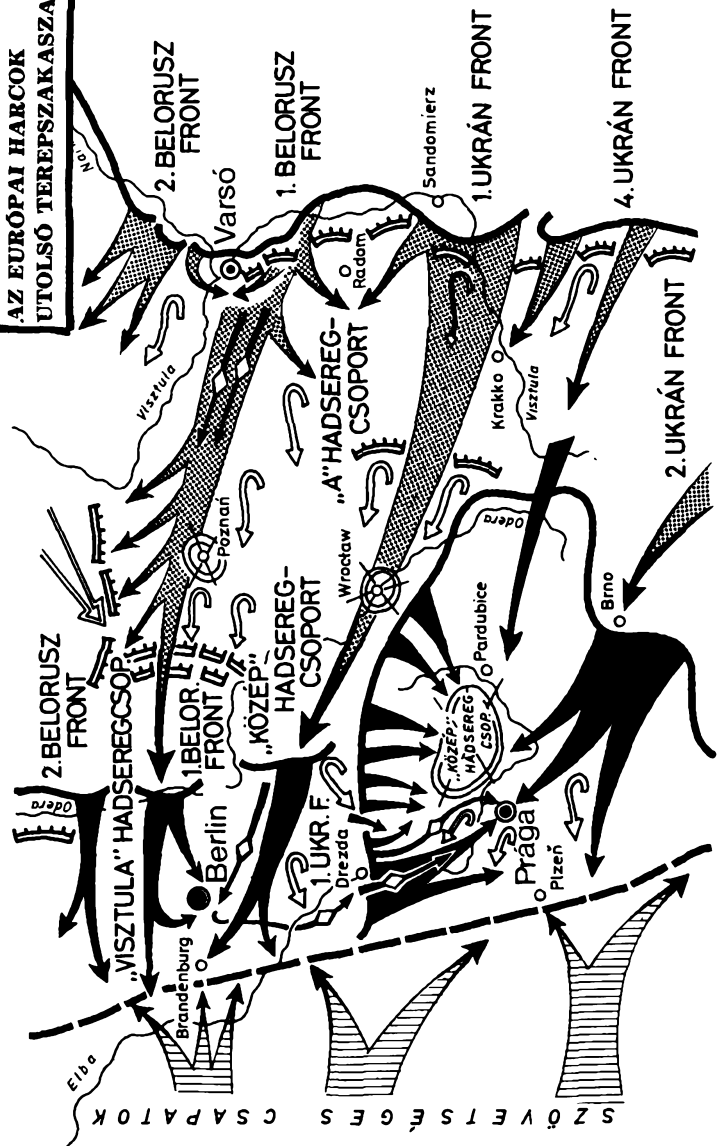
vezértábornaggal, amiről ez utóbbi jelentést tett Keitelnek, arra kérve őt, hogy véleményét neki, Kesselringnek juttassa el. Nem tudjuk, hogy Keitel nyilvánított-e véleményt Schörner tervéről vagy sem, de egy biztos, a „Közép” hadseregcsoporthoz parancsnokának elgondolását nem sikerült megvalósítania. Ezt a szovjet csapatok akadályozták meg.

Érdekes, hogy Schörnernek május 8-án reggel megparancsolták: személyesen menjen az Érchegység körzetébe abból a célból, hogy a helyszínen szervezze meg a csapatok fegyverletételét. De Schörner kijelentette, nem látja biztosítotttnak a csapatok szilárd vezetését és a fegyverletétel feltételeinek megtartását, majd az előljáró parancsnokságának engedélye nélkül elhagyta a csapatokat. Mivel a „Közép” hadseregcsoporthoz nem kapott parancsot Schörner-től, hogy adja meg magát a Vörös Hadseregnek, a csapatok továbbra is reménykedtek, hogy viszonylag kedvezően vonulhatnak vissza az amerikai vonalak mögé; sőt, mivel erre a prágai Cseh Nemzeti Tanácstól beleegyezést is kapott, a „Közép” hadseregcsoporthoz nem tette le a fegyvert.

Május 9-ének első óráiban aggodalommal és reménykedve vártuk a jelentéseket az arcvonalakról. Prága térségében — amely felé gyorsan törtek előre Leljusenko és Ribalko tábornokok 4. és 3. gárda-harcokocsihadseregei — még folytak a harcok. Az SS-csoportok arra törekedtek, hogy lefogják a felkelők ellenállását. Az 1. Ukrán Front törzsfőnöke: Ivan Jefimovics Petrov, amikor a harcokcsiknak Prágába való betöréséről jelentett, megjegyezte, hogy az arcvonal többi szakaszain az ellenség az előzőekben megszállt terepszakaszokon áll. Így volt ez reggel 3 óráig, s azután a német fasiszta csapatok gyors visszavonulásba kezdtek déli irányban — de nem kapituláltak . . .

Felhívtuk a 4. Ukrán Front parancsnokságát. Ott ugyanaz volt a helyzet. A front törzsfőnöke, Szandalov azt jelentette, hogy az ellenség nem tette le a fegyvert, hanem sietve megkezdte visszavonulását Prága irányában, felrobbantott hidakat és utakat hagyva maga mögött. A hadifoglyok vallomása szerint a német parancsnokság azzal a céllal vonja vissza csapatait, hogy az „angolok vagy az amerikaiak előtt kapituláljanak”.³⁸

AZ EURÓPAI HARCOK UTOLSÓ TEREPZAKASZAIN

A 2. Ukrán Frontnál ugyanilyen volt a kép. Zaharov is azt jelentette: az ellenség visszavonul, de nem adja meg magát. Csapataink mindenütt üldözik őt. Egyes helyeken folytatódtak a harcok. Az időben kissé előreszaladva elmondom, hogy még május 10-én is Kravcsenko 6. gárda-harcoksihadseregének 2. gárda gépesített hadteste az ellenség komoly ellenállásával találkozott Časlav térségében. Újból megszólaltak a harckocsik ágyúi és a géppuskák. Az ellenséget lefogták. Több mint 700 hitlerista katonát fogságba ejtettek. A hadtest folytatta előrenyomulását Prága irányában.

Különösen fájó volt olvasni az arcvonalakról érkező szókasos jelentéseket, amelyek további áldozatokról számoltak be. Csehszlovákia felszabadításáért mintegy 140 000 szovjet katona és tiszt áldozta életét. Mi szüksége volt az ellenségnek arra, hogy a számára már kilátástalan helyzetben fegyverhez nyúljon, olyan körülmények között, amikor már a fegyverletételről szóló megegyezés alá volt írva?! Így csak olyan emberek cselekedhettek, akik kivetkőztek emberi mivoltukból, akik az egész emberi fajt gyűlölték — a fasiszták.

Ezek voltak a tények . . . Ámde majdnem egy negyedszázaddal a háború után olyan furcsa vélemény látott napvilágot, amely szerint a Csehszlovákiáért vívott ütközet felesleges volt.³⁹ Ez a vélemény ellentmond a valóságos helyzetnek, vagyis a háború törvényének — „ha az ellenség nem adja meg magát — megsemmisítik”; e törvény változatlan tárgyszerűséggel hatott. Schörner és Rendulic csapatainak csoportosítása — amelyekben mint már mondtam, hozzávetőleg egymillió hitlerista „fenegyerek” volt — nemcsak újabb gaztettek végrehajtásának veszélyét hordta magában, hanem tevékenységük elhúzta a háborút és a vérontást.

Ezekben a bűntettekben kifejezetten Dönitz hitlerista „kormány” volt a bűnös, és mindenekelőtt Schörner vezértábornagy, aki elhagyta a csapatokat, és mindazt szándékosan elkerülte, amit abban a helyzetben meg kellett volna tennie, a fegyverletétel szervezett végrehajtására és az emberek értelmetlen pusztulásának megakadályozására.

A náci birodalom haldoklott . . . Mint a patkányok a süly-

lyedő hajóról, úgy menekültek az életben maradt birodalmi vezetők. Csehország útjain, a demarkációs vonal felé siettek a harcokban addig szét nem vert vlaszovisták is, a szovjet állam árulói. Délebbre, Ausztriába az Alpések ösvényein menekülve jutottak el a volt fehérgárdisták és hazaárulók osztagainak maradványai, akiknek nem volt idejük, hogy menedéket találjanak a Balkánon vagy Olaszországban. A háború éveiben sok egykori fehérgárdista újból fegyvert fogott a szovjetek országa ellen. Ellenségeink futásának és pusztulásának ebben a tragikus képében volt valami jelképes. Maga a történelem sem hagyta méltó büntetés nélkül az emberiség ellen elkövetett bűntetteket.

A társadalom e söpredéke előtt különböző módon tűnt el az utolsó lehetősége is annak, hogy bizonyítson a haza előtt. Némelyek dühödten visszatüzeltek, és harcban pusztultak el. Mások megadással várták, hogy mit hoz számukra a sors. Ismét mások gyűlölték az őket becsapó szovjetellenes prédikátorokat, és keresték az alkalmat, hogy bármely áron jóvátegyék bűneiket. Az abban való remény, hogy megbocsátanak nekik, nem mindenkiben aludt ki. Lehet, hogy éppen ez késztetett arra például egyes vlaszovistákat Prágában — amikor megérett az idő a német megszállók elleni felkelésre —, hogy határozottan a felkelőkhöz csatlakozzanak és a németek ellen forduljanak. Kétszer is elmentek a Cseh Nemzeti Tanácshoz, és arra kérték őket, hogy használják fel segítségüket a főváros védelmének Schörner csapatai ellen. De a kérést visszautasították. Elég megbízhatatlanok voltak ezek a „szövetségesek”, és senki sem kezeskedhetett azért, hogy merre és kik ellen fordítják fegyvereiket. Egyes, reményüket vesztett vlaszovista csoportok, imitt-amott saját elhatározásukból tűzharcot kezdeményeztek a németek ellen, másutt pedig arra készültek, hogy átállnak a Vörös Hadsereg oldalára.

Május 10-én Zaharovtól, a 2. Ukrán Fronttól jelentés érkezett, hogy Lukovtól északnyugatra az erdőkben sok vlaszovistát bekerítették és fogságba ejtettek. Úgy látszik, a határhoz igyekeztek. Nyugat felé menekült az árulók főnöke — Vlaszov is. A vlaszovista csapatok tevékenysége annak a tervnek az alapján ment végbe, amelyet Karlsbadban, különleges értekezleten dolgoztak ki az árulók vezetői.

Nem szándékoztak befejezni a harcot a Szovjetunió ellen még akkor sem, amikor a fasiszta Németország feltétel nélkül megadta magát. Erre az esetre úgy határoztak, hogy megóvják kádereiket, és a csapatokat összpontosítják Németország déli részén, az Alpések előhegyeiben. Arra számítottak, hogy a kedvező természeti viszonyokat felhasználva ott meghúzódnak, amíg el nem kezdődik... az újabb háború, de most Anglia és az Amerikai Egyesült Államok háborúja a Szovjetunió ellen! Akkor majd üt az ő órájuk, s a nyugati hatalmak oldalán harcba lépnek a Szovjetunió ellen.

A hazaárulók hozzáláttak terveik végrehajtásához. Nyugatra embereket küldtek azzal a céllal, hogy kapcsolatot teremtsenek az angol és amerikai katonai parancsnokságokkal. A keleti arcvonalról pedig megkezdték a vlaszovista csapatok átcsoportosítását délnyugatra. A hazaárulók jelentős részének és a vezetőknek sikerült átjutniuk az amerikaiakhoz. De Vlaszov még Csehszlovákia területén mozgott, és pedig az 1. hadosztályának — szerinte — megbízható fedezete alatt. A hadosztály magvát a közismert bandita, Kaminszkij dandára képezte, amelynek katonái sok szovjet partizánt és varsói felkelőt gyilkoltak meg. Kaminszkijt — ahogyan elmondták — a németek törvénytelenül agyonlőtték, ami még a hitlerista bűnösök mércéje szerint is hihetetlennek tetszett. A hadosztály parancsnoka Bunyacsenko volt, ugyanolyan áruló, mint maga Vlaszov, és fasiszta vezérőrnagyi rendfokozatot hordott.

Május 12-én az árulók csapatai mindössze 40 km-re délkeletre voltak Plzeňtől. Ez a város volt a Vörös Hadsereg és az amerikai csapatok közötti demarkációs vonal egyik pontja, amely vonalat közös megegyezés alapján határoztak meg. Éppen erre hivatkozott Konyev, amikor Bradley tábornok és törzsének munkatársai felajánlották segítségüket Schörner csapatainak szétveréséhez. Ha nem létezett volna ez a megegyezés, Vlaszovnak valószínűleg sikerül átmennie a szövetségesekhez, mert a szövetségesek nem lévén előttük ellenség, messze behatolhattak volna Csehszlovákiába.

De ezen a májusi napon csapataink már Plzeňhez közeledtek és Fomin vezérőrnagy 25. harckocsihadtestének fel-

derítése leleplezte a vlaszovista csapatokat. A hadtestparancsnok, miután megkapta a felderítők jelentését, megparancsolta a 162. harcokocsidandár parancsnokának, Miscsenko ezredesnek, hogy érje utol az árulókat. A dandár üldözésbe ment át. Mindenekelőtt az volt a legfontosabb, hogy feltartóztassák a vlaszovista hadosztály egységeit, szétbomlasszák tevékenységét, majd a dandár félelmetes harcokocsijainak egész tömegével megrohanják az ellenséget és megsemmisítsék. Az ellenség megállításának feladata a Jakusov százados parancsnoksága alatt levő gépkocsizó lövészászlóaljra hárult.

A zászlóalj helyzete nem volt könnyű, mert — akárhogy is nézzük — előtte egy teljes hadosztálynyi, mindenre elszánt fickó vonult vissza, akiknek a közeli megmenekülés lehetősége elszántságot adhatott. A leleményesség, a józan ész és a pszichológiai hozzáértés segített. A feladat végrehajtása során Jakusov századosnak, a vele együtt levő elhárítókkal — Ignaskin főhadnaggyal és Vinogradov őrnaggyal — sikerült a maguk oldalára állítani az egyik vlaszovista zászlóalj parancsnokát — Kucsinszkij századost. Ez a külföldre szökött áruló — úgy látszott — rádöbbsen tettének súlyosságára, s lehet, hogy most utoljára mindenáron jóvá akarta tenni bűnét. Kucsinszkij megmutatta Jakusovnak a hadosztálytörzs helyét, és figyelmeztette, hogy ott tartózkodik Vlaszov is.

Jakusov merész elhatározásra szánta el magát. Kucsinszkijjal együtt beültek annak gépkocsijába, megelőzték Bunyacsenko törzsének menetoszlopát, keresztbe állították az úton a gépkocsit, és feltartóztatták a forgalmat. Aztán gyorsan megkeresték azt a gépkocsit, amelyben Vlaszov ült. Kucsinszkij és a gépkocsivezető segítségével Vlaszovot a zászlóaljparancsnok gépkocsijába tuszkolták. Ez már a hadtest odaérkezett harcokocsijainak csőtorkolata előtt ment végbe. Az árulók vezetőjét kivitték a menetoszlopból, és a szovjet parancsnokságra szállították. Vlaszov kísérei közül senki sem bocsátkozott harcba. Ily módon ellenállás nélkül, a parancsnokkal az élen, az egész vlaszovista hadosztály fogságba került.

E hazájukat megtagadó, s ellene fegyverrel támadó árulók végül is az igazságszolgáltatás kezébe kerültek. Hama-

rosan újabb árulókra bukkantunk. Az Alpeselek előhegyeiben megtalálták a szovjethatalom régi ellenségeit: Krasznov, Skuro, Szultan-Girej tábornokokat és másokat. Mi már jóformán el is felejtettük ezeket a „öslénytani” figurákat. De 1944-ben, amikor Jugoszláviában támadtunk, a szovjet csapatok a harcokban orosz fehérgárdisták hadtestének egységeivel kerültek szembe. Kiderült, hogy mindenféle „hajdani” urak még mindig „az egységes és oszthatatlan” nemesi birtokról és a monarchia visszaállításáról álmodoztak. Olthatatlan sóvárgás élt ezeknek az embereknek a lelkében a régi után, összeforrva azzal a kegyetlen gyűlölettel, amelyet minden ellen éreztek, ami szovjet.

Ilyenek voltak: az ideiglenes Kerenszkij-kormány összes fegyveres erőinek hajdani parancsnoka és a „Doni csapatok” atamánja — Krasznov; a Gyenyikin-hadsereg 3. lovashadtestének egykori parancsnoka — Skuro, volt herceg; az 1905-ös forradalom leverője és a „vad hadosztály” parancsnoka, a véres orgiákat rendező — Szultan-Girej. A háború éveiben mindnyájan visszatértek aktív katonai szolgálatba, és a német fasizmus szolgálatába álltak. A hitlerista vezetők utasítására, a tábornokok fegyveres alakulatokat hoztak létre az orosz ellenforradalmi és szovjetellenes elemekből, amelyek a Vörös Hadsereg és szövetségesei ellen fegyveresen harcoltak. E kötelékek dühödten, őrvölgve és könyörtelenül verekedtek. De a szovjet csapatok és a szövetséges hadseregek csapásai alatt az „önkéntesek” a hegyek közé menekültek. Nagy veszteségek árán átcsúsztak az angolokhoz, és arra számítva, hogy ez utóbbiak — csakúgy mint az amerikaiak — rövidesen megkezdik a harcot a szovjetek ellen, felajánlották szolgálataikat. Csakhogy elszámították magukat... A szovjet kormány akkor határozott előterjesztést tett a szövetségeseeknek Krasznov, Skuro, Szultan-Girej és más katonai bűnösökre vonatkozóan. Az angolok egy kis ideig haboztak, de mivel sem a fehérgárdista tábornokok, sem csapataik nem jelentettek számukra különösebb értéket, mindnyájukat gépkocsira ültették és átadták a szovjethatalomnak. Az egész átadási szertartás abból állt, hogy az angol őrséget szovjet őrség váltotta fel.

Milyennek látták a szovjet katonák ezeket az „előbányá-

szott” árulókat? Az idősebb Krasznov — már roskatag agastyán (1869-ben született), aki régimódi cvikkerrel tarka gyulladt szemét, német tábornoki egyenruhában, rajta a cári hadsereg váll-lapjaival (hogy, hogy nem, de fényüket megőrizték). Beszédét választékosság jellemezte. Krasznov külföldön irodalmi munkássággal is kacérkodott. Sikerült néhány fékevesztetten szovjetellenes regényt kiadnia, amelyeknek — igaz — nem nagy sikerük volt a „fehér” olvasótábor körében. Az angolok vele együtt átadták unokaöccsét, az ifjabb Krasznovot, a német hadsereg vezérőrnagyát, aki a múltban a testőrség és a fehérgárda ezredese volt. Ez a még nem is olyan öreg férfi szívvel-lélekkel együttműködött a hitleristákkal. Az alacsony termetű, vézna, sovány, elvetemültséget sugárzó Skuro tábornok viseltes, töltényzsebes cserkesz kaftánjában feszített. Skuro élete utolsó percéig sem rejtette véka alá gyűlöletét a szovjethatalommal szemben. Szultan-Girej herceg sovány és nagyothalló volt. A fekete cserkesz kaftán egy már elsorvadt testet takart. Jelleme csupán annak a gyűlöletnek lángjában mutatkozott meg, amelyet az őt körülvevőkkel, különösen a mi embereinkkel szemben mutatott. Az egész díszes tábornoki „csokor” szovjet bíróság elé került. Mindannyiukat halálra ítélték.

ELMÉLKEDÉS A HADVEZÉRI MUNKÁRÓL

„Hol nevelnek nálunk hadvezéreket?” — Kit kell ennek tekinteni? — A hadvezér munkájának alkotó jellege — A hadműveleti elhatározás — az ész és az akarat tevékenysége — A hadvezér az ütközetben — Vezetés sok ismeretlennel — A katonai kockázat foka — A hadvezér személyi tulajdonságai — Generalisszimuszi egyenruha

Visszaemlékezéseimről szóló első könyvem megjelenése óta ismeretségi köröm jelentősen bővült — a legkülönbözőbb életkorú, mesterségű és hajlamú emberekkel, a tudóstól az úttörőig. Valamennyien nagyon érdeklődtek a hadügy, a katonai dolgok iránt. Sőt, a tudósok azt kérték, részletesebben beszéljek a katonai vezetők alkotó laboratóriumáról. Az úttörők pedig azt akarták tudni — „hol nevelnek nálunk hadvezéreket” . . .

Amikor az olvasók kérésének engedve nekikezdttem ennek a nem éppen emlékirat jellegű fejezetnek, mindennekelőtt a szépirodalmi művek szerzőivel szemben éreztem irigységet. Ők alakjaik segítségével fejezhetik ki nézeteiket, mutathatják meg a valósághoz való viszonyukat. Ez módot nyújt nekik arra, hogy a tényeket olyan színekkel ábrázolják, amelyek a művész elgondolását a legjobban közelítik meg. Joguk van például arra is, hogy a hadvezér szájába olyan mondatokat adjanak, fejébe olyan gondolatokat ültessenek, amelyek a leírt helyzetben szükségesek, bár lehetséges, hogy a hadvezér ilyen szavakat soha nem mondott, ilyenekre soha sem gondolt. Az emlékiratok szerzőjének nincs ilyen szabadsága a történelmi eseményeket illetően. Neki meg kell maradnia a valóságos események keretei között, kötik őt a történelmi személyek cselekedetei, szavai és tevékenysége.

Az elmélkedésre azonban az emlékiratszerzőnek is megmarad a joga. Azt remélve, hogy olvasóim megbocsátják

nekem a történelmi eseményektől való ismételt eltérést, e fejezetet szeretném arra használni, hogy ítéletet alkossak a hadvezér munkájáról, értelméről, akarataról és más tulajdonságairól.

Nagyon jól tudom, hogy helyzetem bonyolult. Nem is fogtam volna hozzá ehhez a nagy feladathoz, ha személyesen nem ismerném a szovjet hadvezérek és katonai vezetők nagy részét, ha nem ért volna az a szerencse, hogy közülük sokkal együtt dolgozhattam, és bátorkodom remélni, hogy élveztem bizalmukat. Egyesekkel a barátságunk a csapatoknál kezdődött. Amellett a háború éveiben abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy magas katonai vezetők, köztük a legfelsőbb főparancsnok, Sztálin munkáját és magatartását megfigyelhettem. Ezenkívül a vezérkarnál minden percben találkoztam a háború kérdéseivel, amelyekben a legteljesebb mértékben megmutatkoztak a katonai vezetők sajátos vonásai.

A szerző semmilyen mértékben nem tart igényt rá, hogy megállapításait kötelező jellegűnek és teljesnek tekintsék. Eszébe jutnak Stendhal szavai, aki szerint egyaránt nehéz az olvasók igényét kielégíteni, akár kevésbé érdekes témáról, akár nagy érdeklődésre számot tartó dolgokról szól az író.

Ezek után nézzük, mit is jelent e fogalom — hadvezér?

Az első világháborús Orosz Katonai Enciklopédia szerint: „Katonai vezető — önálló és nagy kiterjedésű hadműveletek lefolytatására rendeltetett csapatok élén áll. E fogalomnak nincsen meghatározott tartalma, és nem lehet pontos határát megvonni, amelynek áthágásával a katonai vezető elnyeri vagy elveszti a hadvezéri rangot. Ez annál is inkább így van, mivel a hadászati tevékenységek jelenléte olyan szükséges feltétele a katonai vezető tevékenységének, amelyek utóbbi hadvezéri jellegét megadják...”

A Nagy Szovjet Enciklopédia megfogalmazása: „Hadvezér, katonai kiválóság, katonai vezető — az állam fegyveres erejének vagy nagy hadműveleti-hadászati seregeknek vezetője, ismeri a hadászati hadműveletek előkészítésének és végrehajtásának művészetét, alkotó módon felhasználja a haditevékenységek tapasztalatait a hadművészet fejlesztésére. A hadvezér jelentősége abban van,

hogy meghatározott történelmi helyzetben képes megtalálni és alkalmazni a háború és haditevékenységek folytatásának azon módjait, amelyek a győzelemhez vezetnek.”

E meghatározásból is látható, hogy hadvezérnek lenni — nem beosztás és nem rendfokozat. Hadvezérré válhat az a katonai vezető, akinek a személyes tulajdonságai lehetővé teszik, hogy irányítása alatt a csapatok hőstetteket vigyenek véghez, hatalmas sikereket érjenek el, és hozzájáruljanak az általános győzelemhez. Minden hadvezér sajátos, jelleméből, személyiségéből, tudásából és tapasztalából adódó dolgokkal járul hozzá a hadműveletek és harcok megszervezéséhez és végrehajtásához.

A Nagy Honvédő Háború éveiben a kiemelkedő emberek egész serege, nagyszerű katonai vezetők jelentek meg. „Közismert az olyan kiváló hadvezérek neve, mint I. H. Bagramjan, I. D. Csernyahovszkij, V. I. Csujkov, A. A. Grecsko, A. G. Golovko, Sz. G. Gorskov, L. A. Govorov, I. Sz. Iszakov, A. I. Jerjomenko, I. Sz. Jumasev, I. Sz. Konyev, N. I. Krilov, N. G. Kuznyecov, R. J. Malinovszkij, K. A. Mereckov, K. Sz. Moszkalenko, A. A. Novikov, F. Sz. Oktyabrszkij, I. J. Petrov, M. M. Popov, K. K. Rokosszovszkij, B. M. Saposnyikov, V. D. Szokolovszkij, F. I. Tolbuhin, V. F. Tribuc, A. M. Vaszilevszkij, N. F. Vatutyin, K. A. Versinyin, N. N. Voronov, M. V. Zaharov, G. K. Zsukov és sok más elvtárs.”⁴⁰

Az ókortól kezdve napjainkig, a hadvezér szerepe óriási. Íme néhány személyiség, aki bekerült az elmúlt századok történetébe, és aki bizonyos mértékig maga is a történelem formálója volt: Julius Caesar, Hannibál, Nagy Sándor, Garibaldi, I. Napóleon. Az orosz fegyver dicsősége Alekszandr Nyevszkij, Dmitrij Donszkij, Ivan Groznij, I. Péter, A. V. Szuovorov és M. I. Kutuzov nevével van összekapcsolva. A polgárháború éveiben dicsőséget szereztek: M. V. Frunze, Sz. M. Bugyonnij, K. J. Vorosilov, V. K. Bljuher, A. I. Jegorov, Sz. Sz. Kamenyev, M. N. Tuhacsevszkij és más szovjet katonai vezetők.

Változtak a korszakok, változott a társadalmi rendszer, a gazdaság, a hadseregek fegyverzete és ezzel együtt a harcászat, a hadművelati művészet és a hadászat, de megmaradt annak szükségszerűsége — hogy vezérek, vezetők

és hadvezérek legyenek. Természetesen a munkájuk tartalma megváltozott.

Milyen tulajdonságok jellemezzék a hadvezért? Jóllehet a különböző korokban más és más választ adtak erre a kérdésre, mégis mindenkor a kiváló értelem, a nagy tudományos felkészültség és a hadügy jó ismerete, a kitűzött cél elérésében a vasakat, a határozottság és a kitartás voltak jellemének legfőbb jegyei. Továbbá az, hogy képes ésszerűen kockáztatni, fejlett érzéke van az előrelátáshoz, a kezdeményezéshez és a tudományos fantáziához, képes az események láncolatában a lényegyet megragadni, és gyorsan eligazodni bennük, különösen az elhatározás meghozatalában. Természetesen, a hadvezér személyiségének a jó emlékezőtehetség, a magas fokú munkabírási és az emelkedett erkölcsi tulajdonságok ugyancsak elengedhetetlen feltételei. Óriási jelentősége van a hadvezér tömegek előtti tekintélyének és ama képességeinek, melyekkel maga mellé tudja állítani a tömegeket. Úgy tetszik, hogy mások véleményének meghallgatása és — ha meggyőző — elfogadása, szintén a hadvezér tulajdonságai közé tartoznak.

A szovjet katonai vezetők hadvezéri tulajdonságai már a szocialista forradalom első éveiben kialakultak. A Nagy Október szélesre tárta a kaput a tehetségek előtt, s e tehetség megnyilvánulásának sajátos irányultságot adott — a szocializmusnak országunkban végbemenő megszilárdítása érdekében.

A szovjet hadvezérek alapvető tulajdonságai: a lángoló hazaszeretet és a kommunista párt ügye iránti feltétel nélküli odaadás. Ez az alapja és mozgató ereje alkotó tevékenységüknek az ütközet mezején — mindenkor és mindenütt elsősorban hazafiak és kommunisták. Becsülettel teljesítették a haza védelmének feladatát, számtalan megpróbáltatás közepette vezették az embertömegeket, irányították a különböző haditechnikai eszközöket, parancsnokoltak hadseregek, frontok fölött, győzelemre vitték a fegyveres erőket.

Ismeretes, hogy a harcászat, a hadműveleti művészet, a harc, az ütközet, és egészében a háború jellege — az emberi társadalom fejlettségének bármely fokán —, a gazda-

ság állapotától, a hadsereg felszerelésében levő fegyverektől és haditechnikai eszközöktől, valamint a hadsereg emberanyagától függ. Itt még egyszer hivatkozom Engelsnek arra az örökbecsű megállapítására, amelyet az első fejezetben idéztem.

Jól ismert az a forradalom, amelyet a lőpor és tűzfegyver feltalálása a hadügyben előidézett. A hatásos, célzott tüzet lövő fegyverek megjelenése a vonal- és szétagolt alakzatú harcászathoz vezetett. A hadseregek puskákkal, gyorstüzelő acélágyúkkal és géppuskákkal való átfegyverzése arra készítette a csapatokat, hogy lemondjanak a tömör harcrendekről, és áttérjenek a láncok tevékenységére. A korszerű fegyverzet életre hívta a csapatok szétagolt harcrendi felépítését a harcmezőn. Ugyanakkor a vasút, a gépkocsikkal való szállítás és a légierő fejlesztése, valamint a távíró, a távbeszélő és a rádió vezetési eszközként történő meghonosítása széles utat nyitott a hadvezéri értelemnek, az alkotó képességnek, hogy a fegyveres erők háborús alkalmazásának újabb formáit hozza létre.

Szuworov, Kutuzov és Napóleon idejében a hadjárat, de gyakran a háború kimenetelét is egyetlen ütközet döntötte el. Ezek az ütközetek szemmel áttekinthető területen folytak le, amelyet sajátosan az ütközet megvívására választottak ki. Az ütközetek rövid idő alatt mentek végbe, néhány óra, esetenként néhány nap leforgása alatt. A hadvezér, miután látta saját erőit és az ellenség csapatait, a körülményektől függően alkotta meg elhatározását. Ilyen viszonyok között felvetődhetett és elfogadható volt Caesar híres mondása: „Jöttem, láttam, győztem!” A hadvezér közvetlenül gyakorolt hatást az ütközet menetére, és abban mutatkozott meg művészete, hogy ez mennyire volt sikeres.

Korszerű viszonyok között, a bonyolult technikai harc-eszközökkel felszerelt sokmillió fegyveres erők nagy méretű, hosszan tartó hadműveleteket és „hadművelet-rendszereket” vívnak, amelyek egyidejű és egymás utáni — szárazföldön, tengereken és levegőben végrehajtott — harcokból és ütközetekből állnak. Rendkívül bonyolulttá vált a hadtáp munkája. Most a hadvezér vállát mérhetetlen és majdnem erején felüli munka terheli. A munkára fordítan-

dó idő mennyisége túlhaladja az egyes ember képességeit. A hadvezér most már nem képes arra, amire annak előtte képes volt. Nem láthatja át az ütközet mezejét, a törzs segítsége nélkül nem tudja elemezni az eseményeket. Különösen nem csupán arra alapozva, amit a saját szemével lát. Nem képes kimerítő, részletes számvetéseket végezni, megtervezni a harctevékenységet, irányítani a csapatokat. A hadvezér értelmének kell egybeötvöznie a tudomány eredményeit a gyakorlattal.

Ha a társadalmi élet menetét vizsgáljuk, a figyelmes szem mindjárt észreveszi, hogy napjainkban milyen nagy jelentősége van a vezető szervek döntésének. A döntések természetesen nem változtathatják meg a fejlődés objektív törvényeit; a szerepük az, hogy felhasználják e törvényeket az események menetének célszerűbb alakítására. Katonai területen, mely a társadalmi élet szakosított része, valóban óriási jelentősége van a hadvezéri döntésnek, mivel ez az elhatározás alkotja a csapatok gyakorlati alkalmazásának alapját. Teljes meggyőződéssel mondhatjuk, hogy a hadászati vezetés és a hadvezérek tevékenysége az általuk hozott döntések mennyisége és főleg minősége alapján értékelhető.

A hadvezéri döntés — a hadvezéri értelem és akarat tevékenységének bonyolult eredménye; a hadvezér gondolatainak, kutatásainak, feltevéseinek gyümölcse, amely mély tudományos megismerésen, előrelátáson vagy gyakorlati tapasztalaton és megérzésen, az erők és eszközök pontos számvetésén alapszik. A döntés dialektikusan ellentmondásos, mert mikor a hadvezér megalkotja elhatározását és úgy hozza azt meg, mint a csapatok tevékenységének alapját, ugyanakkor saját maga a katonai helyzet objektív körülményeihez van kötve. Ezenkívül minden egyes hadvezér tevékenységét a hadászati vezetés utasításai szabályozzák, amelyek meghatározzák, hogy hol, mikor és hogyan kell alkalmazni a fegyveres erőket, és amelyek megszabják a frontok, flották és a háború más szerveinek feladatait. Ez azonban egyáltalán nem kisebbsíti a hadvezér szerepét napjainkban, hanem gazdag lehetőséget nyújt számá-

ra, hogy kifejthesse kezdeményezőképességét és alkotó tevékenységét. Ő ugyanis megfelelő időben, hasonló munkát végez a reá bízott csapatoknál, vagyis feladatot szab a hadseregek és az összes többi alárendelt szervek számára, részt vesz a hadászati tervek kidolgozásában és megvalósításában. És vajon az ütközet irányítása nem a hadvezéri alkotás megnyilvánulása-e, függetlenül attól, hogy hadseregparancsnokról vagy frontparancsnokról van szó?

Mivel az összes katonai hadműveletek alapja a hadászati vezetés elhatározása, ezért rövid időre elidőzők ennél a kérdésnél.

A hadászati vezetés elhatározása felöleli a háború egészét, hadjárait, a frontcsoportok, flották, légierő és a főhadiszállás kezében levő más hadászati eszközök hadműveleteit.

Az elhatározás kiindulópontja — a tevékenységek katonapolitikai célja.

A Nagy Honvédő Háborúban a párt Központi Bizottsága a háború adott időszakának katonapolitikai helyzetében meghatározta a fő feladatot. A legfelsőbb főparancsnok parancsokat adott ki, amelyekben a hadjárat katonapolitikai célját úgy fogalmazták meg, mint a párt direktíváját. Például, a már említett 70. számú parancs, amely 1944. május 1-én kelt, a Szovjetunió határokön túli hadjáratairól beszélt. Miután hangsúlyozta, hogy a Vörös Hadsereg kijutott a hazánkkal szomszédos Románia és Csehszlovákia határaihoz, a legfelsőbb főparancsnok a továbbiakban rámutatott: „A mi feladatunk nem korlátozódhat az ellenséges csapatoknak csupán hazánkból történő kiűzésére... A német csapatok most a sebzett fenevadra hasonlítanak, amely kénytelen a saját barlangjába: Németország határai mögé visszahúzódní, hogy begyógyítsa sebeit. Ám a sebzett, barlangja felé menekülő fenevad nem válik veszélytelenné. Éppen ezért abból a célból, hogy hazánkat és a velünk szövetséges országokat megmentjük a rabság veszélyétől, üldöznünk kell a sebzett német fenevadat, és a saját barlangjában kell megsemmisíteni. Az ellenséget üldözve kötelességünk a német csizmák alatt sínylődő lengyel és csehszlovák barátainkat és a velünk szövetséges nyugat-európai népeket felszabadítani.” Így fogalmazódott meg a

csapatok közvetlen feladata a szovjet fegyveres erők nagy felszabadító küldetésében.

A katonapolitikai célok alapján a főhadiszállás tisztán katonai kérdések megoldását jelölte meg: meghatározta a hadseregek és frontok főcsapásának irányát és a fő erőki-fejtések helyét; a hadjáratok és hadászati hadműveletek elgondolását; a hadjáratokban (hadműveletekben) részt vevő csapatok erőit, eszközeit, feladatait és irányításuk rendjét. A főhadiszállás híven követte az olyan lenini elveket, útmutatásokat, mint például — kizárólag védelemmel nem lehet háborút nyerni, az erőket és eszközöket összpontosítani kell, a főcsapás irányát ott kell kijelölni, ahol az a legrövidebb idő alatt a legnagyobb eredményt hozza. Az elhatározás kidolgozása folyamán a főhadiszállás alkotó módon közelítette meg a kialakult helyzetet. Sztálingrádnál ez az alkotó szellemi tevékenység az ellenség hadászati csoportosításának bekerítésében, a külső és belső arcvonal létrehozásában és együttműködésében, valamint sok más sajátos vonásban jutott kifejezésre, amelyek a háborúk történetének ezt a hatalmas ütközetét jellemezték. A Kurszknál vívott védelem sem olyan volt, mint másutt. Sajátos volt az előre megfontolt védelem elgondolása, felépítése, csapataink ellentámadásba való átmenetének rendje és végrehajtása. 1944-ben a főhadiszállás arra készítette az ellenséget, hogy szétszórja erőit. A különböző arcvonalakon a német fasiszta csapatok hatalmas csoportosításait kerítette be és semmisítette meg. 1945-ben a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság elvonta az ellenség erejét a nyugati hadászati irányból, ahol a szárnyakra tervezte mérni a főcsapást.

A szovjet hadászati vezetés terveinek és elgondolásainak reális volta egyenes arányban állt azok sokoldalú biztosítottságával. Mindez a helyes politikára, az ország anyagi és embertartalékaira, a népgazdaság és az államapparátus munkájára, valamint a csapatok gyakorlati tevékenységét szervező valamennyi fokozatú parancsnok munkájára épült.

Ami a hadvezért illeti, a célokat és feladatokat felülről szabják számára. Ezek nem tartoznak az ő hatáskörébe. De a célok elérése, a feladatok megoldása útjainak, módjai-

nak és eszközeinek kiválasztása, teljes egészében tőle függ. Ez már az ő hatáskörébe és lehetőségeibe tartozik, és joga van a csapatoktól olyan nagy erő kifejtést megkövetelni, amely a kitűzött célok eléréséhez és a megadott feladatok végrehajtásához szükséges.

A hadvezéri elhatározásban visszatükröződik a hadvezér értelme és akarata, amely rányomja sajátos jegyeit a csapatok irányításának egész folyamatára. A hadtudomány és a hadművészet törvényeinek szigorúan alárendelt egy-egy csapatzvezetési elvek esetén sincs egyforma hadvezéri elhatározás. Ez a harc- és a hadműveleti helyzetek különbözőségével és megismételhetetlenségével magyarázható, valamint azzal, hogy minden hadvezérnek megvan a saját stílusa, módszere az alárendeltségében levő erők vezetésében. Nehéz meghatározni azt a határvonalat, amely elválasztaná, megkülönböztetné egymástól — mondjuk — Zsukov és Konyev, Rokosszovszkij és más katonai vezetők hadvezéri vonásait. De hogy ez a vonal valóban létezett, azt nem lehet kétségbevonni.

Nem akarom az olvasót untatni a hadvezéri elhatározás tartalmának elemzésével. Röviden csak annyit, hogy benne kell foglaltatnia minden olyan adatnak, amely az alárendelt katonai vezetők számára szükséges, hogy pontosan értsék a tevékenység célját és a csapatok feladatait, megismerjék az őket biztosító erőket és eszközöket, a tevékenységek módját és rendjét. Az elhatározásban a központi helyet az elgondolás, a hadművelet alapgondolata foglalja el, amely a vezérfonal szerepét tölti be valamennyi szintű parancsnok szervező és pártpolitikai munkájában.

A hadvezér tevékenysége bonyolult, változó és rendkívül ellentmondásos katonai helyzetben megy végbe. A helyzet tényezői nem csupán az ellenség, a saját csapatok, a terep, az időjárás és más hadműveleti-harcászati, valamint természeti adatok. Ezenkívül — a hadvezér szempontjából — a katonai helyzetbe beletartozik a politikai, gazdasági, társadalmi és más tényezők komplexuma is, amelyet fel kell használni az ellenség ellen kivívandó győzelem érdekében. Azzal együtt, hogy a katonai helyzet a katonai vezető tevékenységét meghatározza, egyben saját maga is tárgya annak a tényezőnek, amely a katonai ve-

zető kezében levő erőkre és eszközökre hat. Ezért, a hadvezér sok erőt fordít arra, hogy a csapatok mesteri alkalmazásával biztosítsa a helyzet saját csapatok részére kedvező kifejlesztését.

A helyzet elemei a törzs és a hadvezér számára egyformának tetszenek, de megközelítésük, elemzésük, jelentőségük és alkalmazásuk módja a hadműveletek megszervezésének és végrehajtásának rendszerében különböző lesz. A törzs gyűjti és előkészíti az adatokat az elhatározás megalkotásához, a hadvezér, miután megismerte a törzs által elkészített anyagot, egységbe foglalja, és ennek alapján kidolgozza elhatározását.

A katonai vezető legelső feladata az ellenség megismerése. Ehhez természetesen szükséges, hogy adatok legyenek birtokában csapatainak mennyiségéről és minőségéről, erkölcsi állapotáról, fegyverzetéről és ellátottságáról. A törzstől eltérően azonban, a hadvezér számára az a legfőbb, hogy világosan értse az ellenség lehetőségeit, és ami mindennél fontosabb — helyes elképzelése legyen az ellenség elgondolásáról.

Arról, hogy hogyan szerzi meg a törzs a felderítési adatokat és milyen módon elemzi, már eleget és részletesen beszéltem. Sajnálatos módon, az ellenségről szóló sok, nagy nehézségek árán megszerzett adat vagy gyorsan elavul és ezért nem nagyon megbízható, vagy ellentmondásos. Ezt a felek erőfeszítései is elősegítik, amelyek mindent megtesznek, hogy megtévesszék egymást. Mindezen körülmények közvetkeztében hiába kap a hadvezér nagy tömegű tájékoztatást a törzstől, az adatok — a katonai helyzet fontos elemét, az ellenséget illetően — majdnem mindig hiányosak. A hadvezérnek benne kell élnie a találgatásokban és feltételezésekben, mindig úgy kell dolgoznia, hogy megtalálja a legrejtettebb igazságot is, össze kell hasonlítani és ellenőriznie az adatokat, elhagyva belőle azt, amit hamisnak tart.

Különösen nehéz behatolni az ellenség elgondolásába, és megállapítani, mit és hogyan is fog az cselekedni a közeli és távoli jövőben. Az ellenség nem teregeti ki elképzeléseit az asztalra, hanem hét lakat alatt őrzi. Terveit rendkívül ritkán lehet megkaparintani, ezek rendszerint gya-

korlati tevékenységével való összehasonlítás útján lesznek ismertté.

Csak úgy lehet győzni, ha feltárjuk az ellenség erős és gyenge oldalait. Az elsőtől őrizkednünk kell, a másodikat ki kell használni saját javunkra. Továbbá, ismerni kell az ellenség lehetőségeit, és küzdeni kell ellene a hadművelet mélységbe történő kifejtése időszakában, mert ellenkező esetben onnan kaphatunk csapást, ahonnan nem is várjuk.

Nagyon-nagyon fontos, hogy kellő időben felfedjük az ellenség új fegyverét, nehogy váratlanul érjen bennünket. Ismeretes, hogy az új fegyver meglepetésszerű és tömeges bevetése rendszerint komoly eredménnyel járt az alkalmazó fél számára. Emlékezzünk csak vissza, hogy a reaktív fegyverünk (a „Katyusák”) mennyi bajt okozott a hitleristáknak, az eredményt viszont mi használtuk ki sikeresen. A fasiszták is gondolkozásra késztették a szovjet hadvezetést, amikor a harcmezőn megjelentek a Tigris néhez harckocsijaik és a Ferdinánd rohamlővegeik.

Való igaz, a mi felderítő berkeinkben csak néha fordultak elő komolyabb hibák, viszont a német fasiszta felderítés a Nagy Honvédő Háború éveiben nagyon gyakran súlyos baklövéseket követett el. A német felderítésnek elkerülte a figyelmét a csapatok Moszkvánál történő összpontosítása, amelyet a Legfelsőbb Főparancsnokság hadászati tartalékából hoztak létre. Hitler hadiszállása nem látta előre ellentámadásunkat. Az ellenség felderítése nem volt képes kellő időben figyelmeztetni hadvezetését a Sztálingrádnál levő csapatai szárnyának gyengeségére és az ezzel kapcsolatos veszélyre; így a 6. német hadsereg főereje egyszerre csak bekerítésben találta magát. Védelmünk sűrűségét, sőt a Tartalék Frontot a kurszki csata előtt nem elég pontosan derítették fel, és ez idézte elő a német fasiszta hadvezetés további tevékenységének sablonos jellegét. A háború befejező időszakában az ellenfél felderítésének baklövései szinte rendszeressé váltak.

A hadvezérnek nem kevésbé fontos következtetéseket kell levonni a saját csapatokról. A róluk szóló adatokat a hadvezér általában jól ismeri. Meghatározott időben rendszeresen jelentik a csapatok létszámát, fegyverzetét, er-

kölcsi állapotát. A mennyiségi mutatók azonban még nem elegendők a hadvezéri elhatározás meghozatalához. Ez csak alap a következtetésekhez, amelyek eredményeként tisztázni kell — ki és milyen feladatot képes végrehajtani az elkövetkezendő hadműveletben, és hogyan kell alkalmazni a saját erőket és eszközöket; kik és hol legyenek az első és a többi lépcsőben, tartalékban; meg kell állapítani, hogy a saját csapatok miben gyengébbek és miben erősebbek az ellenségnél; hol és mit kell javítani, hol kell személyi kiegészítést adni, és hol kell a fegyvereket feltölteni. A hadvezér számba veszi a parancsnokok képességeit is, akiknek személyes tulajdonságaitól nagymértékben függ a harc, az ütközet menete és kimenetele. A saját csapatokról szóló következtetések erőteljesen formálják a hadvezér elhatározását.

A helyzet következő összetevője, amelyet gondosan elemezni kell és számolni kell vele — a szomszédok tevékenysége. E nélkül az együttes siker csak részben valósulhat meg, vagy fennállhat a kudarc veszélye. Mindenekelőtt tudni kell, hol vannak a szomszédok, érintkeznek-e csapatai a saját csapatainkkal vagy hézag van közöttük. Az a jó, ha a szomszédok elől vannak. És mi van akkor, ha lemaradtak? Ez azt jelenti, hogy azonnal intézkedni kell a saját szárnyak biztosítására. Amellett feltétlenül ismerni kell, hogy milyen feladataik vannak a szomszédoknak, és hogyan akarják végrehajtani. Ezt megtudni — a törzs feladata. A hadvezér gondja — megállapítani, hogy a szomszéd miben tud segíteni csapatainak, és ő, a hadvezér, miben segítheti a szomszédokat az általános feladatnak, az ellenség szétverésének megvalósításában.

Szüntelenül ismerni kell a szomszédok helyzetét, mert különben elszalaszthatjuk a sikert vagy megghiúsíthatjuk a hadműveletet, elveszíthetjük az ütközetet vagy a harcot. Íme, ezért fordított a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság olyan nagy figyelmet arra, hogy a frontparancsnokok mindig tisztában legyenek a szomszédos frontok tevékenységével, és a maguk részéről ne mulasszák el azt a lehetőséget, hogy döntően befolyásolják az általános siker kivívását.

1942-ben közvetlen kapcsolatban voltam a kaukázusi

hadművelettel. Módom nyílt személyesen is megfigyelni, hogy a legfelsőbb főparancsnok a szovjet—német arcvonal déli szárnyán levő ellenséges csoportosítás szétverése érdekében rendszeresen tájékoztatta a Kaukázusontúli Front parancsnokát, Tyulenyev hadseregtábornokot, és a front északi hadseregcsoportjának parancsnokát, Maszlennyikov tábornokot. A tájékoztatás Sztálingrádnál elért sikereikre, valamint az ellenség állapotára vonatkozott, és a főparancsnok végső erőfeszítéseket követelt tőlük. És 1942. december 11-én, amikor megállapítottuk, hogy az ellenség csapatainak egy részét északra irányította és erejét az Északi-Kaukázusban meggyengítette, Sztálin táviratot küldött a Kaukázusontúli Frontnak: „Az ellenség erőinek előre megfontolt szándékkal történő visszavonását a Tye-rek folyó északi partjára nem szabad véletlennek tekinteni. Ily módon kedvező helyzet jött létre az Önök valamennyi csapatával indítandó támadáshoz. Az Önök feladata, hogy el ne szalasszák ezt a pillanatot, és bátrabban tevékenykedjenek...”

A sztálingrádi győzelem gyümölcsözően hatott Voronyezsnél is, ahol a Voronyezsi Front sikeres hadműveletei bontakoztak ki: éspedig 1943. január 13-án az osztrogoszszk—rosszosi, január 24-én pedig a voronyezs—kaszturnojei.

1942. november 19-től 1943. január 24-ig végrehajtott aktív tevékenységek folyamán nagyon sok szovjet front működött együtt; a Délnyugati, a Doni, a Sztálingrádi, a Kaukázusontúli, a Voronyezsi és a Brjanszki; a másik szárnyon pedig a Volhovi és a Leningrádi Frontok indították meg a támadást.

A hadvezéri elgondolás kialakításában nagyon nagy jelentősége van a terepnek. A terep nem mindenütt egyforma, és ezért felhasználása is mindig különböző módon történt. De ugyanakkor a kedvező természetes átjárók megléte — mint a „szmolenszki kapu” vagy a „focşani kapu” —, nagy tömegű csapat részére is bizonyos mértékig meghatározta a hadászati csapások hasonlóságát. A terep sajátos körzetei — például az erdővidék, a kárpátoki erdőségek

— megosztották az itt tevékenykedő csapatokat, különleges hadműveleti rendszabályokat követelt meg az összeköttetés és együttműködés fenntartására.

Még a katonai dolgokban járattan ember is el tudja képzelni, hogy a hegyekben, erdőkben, a lakott, különösen nagy lakott helységeken, a sík terepen különböző módon kell a harcot megvívni, és egyes körülmények között különlegesen kiképzett csapatokra, például hegyicsapatokra van szükség. Ezért a katonai vezető vagy parancsnok fontos feladata, hogy feltárja: a terep elősegíti-e vagy hátráltatja a feladat végrehajtását, milyenek ezek az akadályok, és hogyan lehet őket leküzdeni.

A hadvezér a terepet tanulmányozva megállapítja azoknak a munkálatoknak végzését (elárasztások, torlaszok, harckocsiakasztók és egyéb akadályok), amelyek megnehezítik az ellenség tevékenységét és előmozdítják a mienkét. A terep elemzésénél tanulmányoznia kell a közlekedési útvonalakat, sűrűségüket és vonalvezetésüket, azt, hogy milyen minőségűek és hogyan lehet őket felhasználni.

A terepről szóló összes adatokat a törzs gyűjti össze, de a hadvezérnek „látnia, éreznie” kell a terepet, a számtalan térképpel között a térképen az élő természetet. A térképre tekintve megelevenednek szeme előtt a hegyek, az erdők, a folyók és a mocsarak. Erre a látásmódra nem mindenki képes, de nagyon sokan meg vannak áldva ilyen képességgel. Ezeknek az embereknek könnyű térképen tanulmányozni a terepet, mert azonnal meglátják előnyös és hátrányos oldalait.

Az alábbiakban felidézem a terep hadvezéri szempontból történő mesteri kihasználását. Szemléltető példa — a szovjet csapatoknak 1944 tavaszán a jobb parti Ukrajnában végrehajtott és korábban már említett hadműveletei. Amerre a szem ellátott, sártenger volt. Az utakat tengelyig érő sár öntötte el. A német hadvezetés úgy gondolta, hogy támadni lehetetlen, a szovjet csapatok megvárják, amíg a talaj felszárad, és abban reménykedtek, hogy a szükséges időpontra befejezik védelmük megszervezését. De a szovjet frontparancsnokok, Vatulyin, Konyev és a főhadiszállás képviselője, Zsukov másképp gondolkoztak. A helyszínen tanulmányozták a harci technikai és a szállítóeszközök

mozgási lehetőségeit, és támadást javasoltak, hogy megalapozatlan számvetései következtében elcsúszják az ellenséget. A vezérkar és a főhadiszállás teljes egészében egyetértett velük. Mint ismeretes, a hadműveletek sikeresen folytak le.

A terep fontosságát a hadvezéri elgondolásban jól érzékelteti a Kárpátokban folytatott hadműveletek példája. Vatutyin és Zsukov elgondolása szerint az 1. Ukrán Front a csapást a Kárpátok előhegyeiben mérte. Ide kijutva, szétvágták az ellenség arcvonalát, és ezzel megakadályozták a rövid úton végrehajtandó manőverének lehetőségét. Az ellenség déli csoportosítása, manőverei céljából, kénytelen volt a Románián és Magyarországon átvezető távoli utakat igénybe venni. Erőik együttműködése komoly nehézségekbe ütközött.

A háborúban a legnagyobb jelentősége az időtényezőnek van. Az időt sehol sem értékelik olyan nagyra és sehol sem becsülik annyira, mint a lövészárkokban és a harcálláspontokon. Ez az értékelés szoros kapcsolatban van az erők és eszközök felhalmozásának, a harckiképzés tökéletesítésének és a harckészültség fenntartásának hétköznapi, mondhatnók, prózai kérdéseivel. A katona a roham pillanatában kiszámítja az ellenséges tűzzóna leküzdésének idejét a lövészárka előtt, s megragadja azt a pillanatot, amely kedvező a cél megsemmisítéséhez. A katonai vezetők elgondolkodnak, töprengenek a térképek és a számvetések felett. A beszélgetés szókészlete nem valami bő: „sikerül odaérnünk”, „elkésünk”, „megelőznek . . .”

A főhadiszálláson és a vezérkarnál, érthetően, még nagyon sok mást is értékelnek, olyan dolgokat, amihez általában a frontparancsnoknak közvetlenül nem sok köze van. De a támadásba való átmenet pillanatának kiválasztása a frontparancsnok közvetlen feladata. A támadó ellenségre mérendő ellencsapás idejének, a tartalékok és második lépcsők harcba vagy ütközetbe vetése időpontjának meghatározása — mind, mind a parancsnokoknak, mégpedig azoknak a parancsnokoknak a feladata, akiktől a harc, az ütközet és hadművelet menete, valamint kimenetele függ.

Kemény próbára teszi a hadvezér állhatatosságát, amikor magára vállalva a felelősséget, elszánja magát, hogy

jelentse a Legfelsőbb Főparancsnokságnak: a legmagasabb hadászati vezetés szerve által korábban elrendelt rendszabályok — amelyek képesek lettek volna megváltoztatni a háború menetét — nem ésszerűek. Így a Sztálingrádnál indított ellentámadás előkészítésének időszakában, a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság a frontokra kiküldte képviselőit. Vaszilevszkij, a vezérkari főnök a Sztálingrádi Fronthoz ment. A hadművelet kezdetének időpontja hozzávetőlegesen 1942. október 20-ra volt kijelölve.⁴¹

Bonyolult volt ez az időszak, az ellenség támadásának válságát túlélte, de a védelme nem volt még kellően megszervezve és berendezve. A német fasiszta hadvezetésnek ehhez bizonyos időre volt még szüksége. Éppen ez volt a legalkalmasabb időpont arra, hogy erős csapást mérjünk az ellenségre. Frontjaink azonban még nem tudták összpontosítani az ellentámadáshoz szükséges csapatokat és anyagi eszközöket. Vaszilevszkijnek azt kellett jelentenie Moszkvába, hogy a hadművelet még nincs előkészítve. Ugyanakkor azonban — az előkészítő munkálatok folytatása mellett — nem volt szabad elszalasztani azt az időpontot, amely a szovjet hadvezetésnek lehetőséget biztosított, hogy megelőzze az ellenséget és szétverje, még mielőtt sikeres ellentevékenységet tudna ellenünk folytatni.

Az ellentámadás kezdetének időpontját november 10-re halasztották. De abban a helyzetben az új határidő is észszerűtlennek bizonyult: nem futotta belőle az ország mélységéből előremozgó tartalékok összpontosításához szükséges időre, a Volga befagyása pedig akadályozta a folyó jobb partjához már beérkező erők átkelését.

Az idő pedig múltott . . .

Újból mindent át kellett számolni, és még egyszer jelenteni. A helyzet a végsőkéig feszült volt, de a számvetések azt bizonyították, hogy az idő még mindig nekünk dolgozik; és a Sztálingrádi Front ellentámadásba való átmenetének időpontját másodszor is elhalasztották, ezúttal 1942. november 20-ára. A Legfelsőbb Főparancsnokság kiválóan ismerte Vaszilevszkijt, teljesen megbízott a helyzetről tett jelentésében, és beleegyezett a határidőnek egy hónappal történő elhalasztásába.

A szovjet fegyveres erőknek 1944-ben a jobb parti Uk-

rajnában végrehajtott tavaszi támadásáról már beszéltem, most azonban mégis visszatérek erre a kérdésre. Ezúttal az idő szerepének szempontjából. Konyev munkájának példáján keresztül azt szeretném bizonyítani, hogy a hadvezér hogyan harcol az időnyerésért. A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása akkor nyomatékosan hangsúlyozta — az idő parancsolóan előírja: minél hamarabb támadásba kell átmenni, „hogy megfosszuk az ellenséget annak lehetőségétől, hogy védelmet szervezzen a Déli-Bugon”. Így is fogalmazták meg a frontok direktívájában. A frontparancsnokok figyelembe vették e követelményt, s Konyevnek, a 2. Ukrán Front parancsnokának sikerült felkészülni, és a főhadiszállás által meghatározott március 6-a helyett, március 5-én támadásba indította csapatait. Ezáltal egy nappal kevesebb időt engedett az ellenségnek védelme megszervezésére.⁴² A támadás, mint ismeretes, sikerrel végződött, az ellenséget szétverték, és visszavetették a román határig.

A támadás előkészítéséhez szükséges időnek és a támadás kezdetének meghatározásához alapos számvetésekre van szükség az elkövetkezendő hadművelet valamennyi kérdését illetően. Rendkívül nagy jelentőségük van a politikai, gazdasági és katonai körülményeknek. Hatásuktól függően, a hadműveletek előkészítésének ideje — 1,5—2,5 hónap (belorussziai, lvov—sandomierzi, kelet-poroszországi, visztula—oderai) és 1—2 hét (kelet-pomerániai, prágai) között ingadozott.

A vezérkarnak és a frontparancsnokoknak mesterien sikerült megválasztaniuk a hadműveletek lefolytatásának időszakait, mind az előkészítés időtartama, mind az évszak vonatkozásában. Ez biztosította a váratlanságot, valamennyi ebből eredő és az ellenséget érintő következményével együtt. Például, a korszuny—sevcsenkovszkiji hadműveletet (1944. január 24—február 17) rövid idő alatt készítették elő, és rendkívül kellemetlen téli időszakban hajtották végre. A sablonokban gondolkozó német fasiszta tábornokokat a hadművelet váratlanul érte, és súlyos vereséget szenvedtek. Tíz ellenséges hadosztályt és egy dandárt kerítettünk be és semmisítettünk meg. Az ellenség mintegy 73 000 katonát és tisztet veszített. Ezt követően,

szintén rövid előkészítés után, a legnagyobb tavaszi sártengerben, hadműveletek bontakoztak ki a jobb parti Ukrajnában (a proszkurov—csernovci és az umany-botoşani hadműveletek), amelyeket komoly hadműveleti-hadászati sikerek koronáztak.

Az idő a hadműveletek előkészítésének diktátora. A főhadiszállás a frontnak 10—15 és ennél több nappal a hadművelet kezdete előtt szab feladatot; viszont minél alacsonyabb vezetési szintről van szó, az annál később kapja meg feladatát. Például az ezred — a hadművelet megkezdése előtt néhány nappal, a század — a támadás napjának előestéjén. Ennek szintén megvan a maga értelme. Egyrészt: az egységek és alegységek egy-két nap alatt felkészülhetnek a harcra; a hadosztálynak, hadseregnek ennél több, a frontnak pedig még több időre van szüksége. Másrészről, ezzel biztosítható a hadművelet előkészítésének titkossága, minél kevesebb ember ismeri az elgondolást és minél rövidebb az idő a tevékenységek kezdetéig, annál jobb ez az ügy számára.

A szovjet hadsereget arra képezték ki, hogy bármely körülmények között, bármely évszakban, nappal és éjjel, folytathasson harctevékenységet. Ugyanígy mindenkor figyelembe vették az idő különböző tényezőinek hatását. Például, éjszakai rohamot különösen akkor célszerű végrehajtani, ha a csapatok jól kiképzettek, az ellenség elhelyezését pontosan ismerik és a terep lehetővé teszi az éjszakai rohamot.

Ily módon az idő a háborúban — közvetlen és közvetett értelemben — a győzelem elérésének egyik döntő tényezője. Ezt a múlt hadvezérei is jól tudták. „Egy perc — mondotta Szuvorov — eldönti a csata kimenetelét, egy óra: a hadjárat sikerét, egy nap: a birodalom sorsát.” És íme Napóleon aforizmája: „Menjetek, fussatok, és ne felejtsetek: a világot hat nap alatt teremtték.”

A feladattisztázás és a gondos helyzetértékelés után a hadvezér megalkotja elhatározását, melynek alapján a hadművelet előkészítésének nagyon fontos mozzanata kezdődik meg. Ez pedig — az együttműködés megszervezése

a frontok és frontcsoporthatások között, a haderőnemek között, a szárazföldi csapatok együttműködése a légierővel és a hadiflottával, ha a hadműveletet tengermelléki irányban folytatják. Ezután a haderőnemeken belül, a fegyvernemek és szakcsapatok között szervezik meg az együttműködést: a gyalogság, tüzérség, harckocsicsapatok, műszaki, híradó és más szakcsapatok között. Együttműködést szerveznek a légierőn belül is, a vadászpilóták, a vadászbombázók és a bombázópilóták között. Ugyanezt teszik a flottánál is. Végül az együttműködést a szomszédokkal is megszervezik.

Attól, hogy miként szervezték meg az együttműködést, nagyban függ a hadjárat, a hadművelet és az ütközet kimenetele. A különböző hadászati irányokban elhelyezett csapatok hadműveleteinek összehangolása mindig fontos tényező volt, és valós eszköz a fegyveres küzdelem kimenetelének befolyásolására. Már a Nagy Honvédő Háború első napjaiban a főhadiszállás felfedte az ellenségnek azt a törekvését, hogy a nyugati irányban döntő sikert akar elérni a szovjet—német arcvonal középső szakaszán, amely a Moszkvához való gyors kijutást tette volna lehetővé. Mindenképpen meg kellett akadályozni, hogy az ellenség erőinek zömét ebben a főirányban csoportosítsa, és arra kellett kényszeríteni, hogy erejének egy részét más arcvonalszakaszokra vonja el. Ezt sikerült is véghezvinni. Leningrád, Kijev, Ogyessza, Szevasztopol és más arcvonalszakaszok védőinek hősi ellenállása elősegítette, hogy szét-húzzuk, és ezzel meggyengítsük az ellenség fő erő kifejtését a nyugati irányban. A továbbiakban hasonló módszereket alkalmaztak a háború összes arcvonalain, különösen széles körben 1944—1945-ben.

A frontok ilyen célszerű együttműködésének megszervezésével befolyásolta a főhadiszállás a küzdelem menetét a legkülönbözőbb helyzetekben. Többek között egyetlen hadászati irány esetén, amely biztosította a váratlanságot, az ellenséget nehéz hadműveleti helyzetbe hozta, és erőinek szétforgácsolására készítette. Ennek klasszikus példája a szovjet csapatoknak 1944 nyarán a nyugati irányban végrehajtott hadművelete volt. Akkor, a három Belorusz Front jelentős ellenséges erőket vont magára Konyev 1.

Ukrán Frontjának sávjából is. A front csapatai szintén támadásba mentek át, súlyos veszteséget okoztak az ellenségnek a lvovi irányban, és a Visztula bal partján birtokba vették a sandomierzi hadászati fontosságú hídfőt.

A Lvov—sandomierzi hadművelet mintaképe volt a fronton belüli két csapásmérő csoportosítás együttműködésének is, amelyet Konyev terve szerint hoztak létre. A hadművelet előkészítésének időszakában a főhadiszállás komolyan kételkedett a fronton belüli két csapás célszerűségében, amelyek közül az egyik az ellenség lvovi, a másik a rava-russzkajai csoportosításának megsemmisítésére, illetve szétverésére irányult. Úgy tetszett, hogy a Lvovra mért egyetlen erős csapás hozhatja a legnagyobb sikert. A frontparancsnoknak azonban sikerült bebizonyítani elgondolása helyességét. A két csapás (amelynek végrehajtásához megvoltak az erők) megfosztotta az ellenséget attól a lehetőségtől, hogy különösen páncélos- és gépesített hadosztályaival manőverezzek, s ugyanakkor széthúzta légierijét. Konyev tervét a főhadiszállás elfogadta.

Még számos példát lehetne felsorolni, de ez is elegendő ahhoz, hogy helyesen értsük és kellőképpen értékeljük a hadvezér gondolatainak hatását a csapatok együttműködésének megszervezésére és a hadműveletek elgondolásának végrehajtására.

A hadműveletek előkészítésének időszakában, az együttműködés kidolgozásával egyidejűleg megtörténik az erők és eszközök szükséges átcsoportosítása. Ebben az időszakban érkezik meg az utánpótlás, amely az alegységek feltöltését hivatott szolgálni, és megkezdődik a csapatok felkészítése a feladat végrehajtására. Gyakorlatokat és lövészeteket tartanak. A szükséges helyeken lőszert és más anyagi eszközöket halmoznak fel. Tökéletesítik a tevékenység tervét, kidolgozzák és megvalósítják az ellenség megtevesztésének rendszabályait. A törzs nagyon vigyáz arra, hogy az ellenség valóságos szándékunkat fel ne fedje, minden erővel azon munkálkodik, hogy a támadás váratlanul érje a szemben levőket. De még jobban el van foglalva a parancsnok. A hadművelet előkészítésének sokoldalú és igényes munkája mellett személyesen foglalkozik a parancsnoki állománnyal, hogy miként kell tevékenyked-

niük az elkövetkezendő harcokban; kiképzést folytat és foglalkozásokat vezet; pontosabbá teszi a csapatoknak megszabott feladatokat; ellenőrzi a hozott elhatározások végrehajtását. A hadvezér arra törekszik, hogy mindenütt ott legyen, mindent saját szemével lásson, hol a tanácsaival segítsen, hol a parancsnoki hatalmával élve követeljen. A hadművelet előkészítésének ezt a fontos részét senkire sem szabad átruházni, mivel — ahogy erre annak idején Lenin rámutatott — „minden ütközet magába foglalja a vereség elvont lehetőségét, és ez a lehetőség csakis az ütközet szervezett előkészítésével *csökkenthető*.”⁴³

És végül minden kész, jóllehet ez a megállapítás viszonylagos, mert egyetlenegy támadás sem kezdődött el akkor, mikor — ahogy mondják — az utolsó gombot is begombolták a katona köpenyén. De mindennek megvan a végső határa. A feszültség tetőpontjára hág. Képletesen szólva, most van az ideje annak, hogy a nyilat a megfeszített íjból kilőjék. Ellenkező esetben kárba veszhetnek a tett erőfeszítések.

Ezt kellően érzékelték és értékelték hadvezéreink. Néhányan közülük, amint az olvasó már látta, egyes esetekben a főhadiszállás beleegyezésével, még a megállapított határidő előtt megkezdték a hadműveletet.

Megjön a régen várt nap, a „D” (a támadás napja). Ennek előestéjén természetesen senki sem alszik. Kevés olyan vasidegzetű embert lehet találni, aki két-három órára képes lehunyni a szemét. A frontparancsnok, a hadseregparancsnok, a hadtest-, hadosztály- és ezredparancsnokok elfoglalják a figyelőpontokon helyüket. Mindegyik úgy választja ki figyelőpontját, hogy onnan láthassa a harcmezőt. Az ezredparancsnoknak ezt majdnem mindig sikerül is biztosítania. A hadosztályparancsnoknak csak ritkán. A hadtestparancsnoknak és a hadseregparancsnoknak rendszerint csak az ütközet fő mezejét sikerül áttekintenie, ahol hadosztályai harcolnak. A frontparancsnok általában a főcsapás irányában tevékenykedő hadseregnél tartózkodik. A figyelőpontjáról nem annyira figyel, mint inkább érzi az ütközet menetének lüktetését.

Aztán megrázkódik a föld, felvillannak a torkolattüzek, becsapódások robbannak, a dobhártyára súlyos hanghullám nehezedik — megkezdődött a tűzérési előkészítés.

A mélységből erősödő, tompa zúgás hallható: repülőgépek húznak előre az ellenség bombázására és csapásmérésre a közeli és távoli mélységbe.

A saját csapatok elhelyezkedésének területén hol itt, hol ott füstpamacsok láthatók, sűrű robbanások hangja tölti be a levegőt. Az ellenség úgy látszik felocsúdott első megrázkódtatásából, és tüzet nyitott tűzérési állásainkra, valamint a csapatok gyülekezési helyeire. Ugyanabban az időpontban a nem látható ellenséges ütegekre, amelyeket hangméréssel mértek be, megsemmisítő tűzcsapást mér az ellenséges tűzerütegek elleni harcra kijelölt tűzérségünk. Egy időre elhallgattatja őket. Elöl most egyes lövegek lövései, géppuskasorozatok és a 120 milliméteres aknavetőket jellemző robbanások hangjai hallatszanak... Közeleg a „Cs” időpontja — a gyalogság és az őket támogató harckocsi rohamának pillanata.

A figyelőpont közelében, és távolabb jobbra és balra az égen színes rakéták szétrobbanó szikrái jelennek meg: a gyalogság rohamának és a tűzérési tűznek mélységbe való áthelyezésének jelei. Nem messze, harckocsilánc talpak csikorgása hallatszik — harckocsik gördülnek előre az ellenség peremvonalához. A harckocsik mögött néhány perc múlva gyalogos katonák jelennek meg, akik a lövészárokból kiugrálva sietnek a harckocsik felé. A tűzérési tűz ritkább és tompább lesz. Viszont megerősödnek a géppuskák és a géppisztolyok sorozatai. A lövések zaján keresztül hallatszik a „hurrá!” — megindult a roham...

A front- és hadseregparancsnok közeli segítő társaival megszakítás nélkül figyeli az ütközet menetét, a híradó eszközökön fogadja a parancsnokok rövid jelentéseit. Jelentés érkezik, hogy a főirányban a gyalogság betört az ellenség első árkába, és sikeresen nyomul előre; a szomszédja azonban lemaradt, mert a földre kényszeríti az ellenség tűzfészkeinek tüze, amelyet a tűzérési előkészítés alatt nem fogtak le. Az egyik szárnyról a támadás repülőekkel való támogatását kéri. A frontparancsnok intézkedik. Megérkezik a bal szárnyon levő hadseregparancsnok je-

lentése: véleménye szerint megérett a helyzet a hadsereg második lépcsőjének ütközetbe vetésére... A frontparancsnok ellenőrzi a hadseregparancsnok elképzelését a térképen: vajon nem korai-e friss erőket bevetni. A középben támadó hadseregparancsnok valami okból késlelteti a siker kimélyítését, és tartogatja a második lépcsőjét. A frontparancsnok úgy határoz, hogy kimegy ehhez a hadsereghez, és a helyszínen dönti el: érkezett-e az ideje a második lépcső harcbevetésének vagy sem...

És így megy ez egész nap, egész éjjel... Aztán újra nappal van. És nem tudni hány nap és hány éjszaka telt el. Amíg az ütközet folyik, a frontparancsnok és a hadseregparancsnokok kezükben tartják a csapatok vezetését; szóval és tettel befolyásolják az ütközet menetét; egyiknek a saját erőivel és eszközeivel nyújtva segítséget, a másikat „a maga útjára engedik”, a harmadikhoz személyesen mennek ki... Menet közben étkeznek, a gépkocsiban szundítanak egyet, míg egyik helyről a másikra érnek. Csak az ég tudja, hogy miként bírják ki ezt az emberfölötti megterhelést. De kibírják! És mindezt az ellenség tűzhátása alatt, állandó életveszélyben. De erre senki sem gondol, azt mondják: megszokták. Valószínűleg az ember olyan képességeiről van szó, hogy a veszély pillanatában képes uralkodni magán, tud dolgozni, dönteni és alkotni. Csenevész testtel és gyenge akarattal nem lehet valaki nemhogy hadvezér, de még jó parancsnok sem. A háború sok tehetséget emelt ki, de le is leplezett néhány békebeli „hadvezért”! De nem csupán hadvezéreket, hanem a parancsnokokat is, akik a háború idején nem tudtak megfelelően vezetni, habár a maguk módján igyekeztek. Ez nem mindenkinek adatott meg.

Nézzük meg kissé közelebbről, milyen körülmények között kell dolgoznia a hadvezérnek és törzsének a háború idején, milyen helyzetben folyik a gondolati tevékenysége, hol és hogyan kell alkotnia. Nem kell hozzá különösebb katonai szakértelem, hogy valaki megértse: ennek a munkának a körülményei nem hasonlítanak a szellemi munka más képviselőinek tevékenységéhez.

Először is, a hadvezéri elmének rendkívül bonyolult és nagy munkát kell ellátnia. A hadműveleti anyagok elem-

zése sokoldalú és nehéz folyamat, ugyanakkor a hadvezéri elhatározásnak feltétlenül egyszerűnek, világosnak és minden végrehajtó számára érthetőnek kell lennie. A hadvezérnek a bonyolult, sokfajta kérdést, amelyet egyidejűleg hatalmas területen kell megoldani, egyszerű elhatározás formájában kell kifejeznie. Egyetlenegy katonai vezetőnek sem ismerem olyan parancsát, elhatározását vagy direktíváját, ahol valamiféle úgynevezett megbízatás jellegű pontok lettek volna, ahol valakinek valamit áttanulmányozni és jelenteni javasolnak, amint más szervezeteknél ezt gyakran megteszik. A frontparancsnoknak azonnal meg kell alkotnia elhatározását, más személyeknek ezzel kapcsolatosan tanulmányozásra megbízatást nem adhat. Nem válaszolhat bizonytalanul semmiféle kérdésre sem, hanem egyértelműen meg kell mondania: mi a teendő az adott helyzetben. A harctevékenységek folyamán csak parancsról és végrehajtásról lehet szó, más munkamódszer elfogadhatatlan. Ebben szintén benne van a hadvezéri munka bonyolultsága és sajátossága.

Másodszor, a hadvezér ideje állandó és szigorúan meghatározott. Az anyagok tanulmányozására, az ezekből levonandó következtetésekre és az elhatározás megalkotására órákat biztosítanak, az ütközet és a harc folyamán pedig erre csak percek állnak rendelkezésre. Ez idő alatt kell a töméntelen mennyiségű, a legkülönbébb és néha ellentmondásos anyagokat elemezni. Kiutat kell keresni az ellenségről szóló összekevert adatokból, a saját csapatoknál kialakult nehéz helyzetekből, valamint az ellátás és biztosítás fájdalmas kérdéseiből, hiszen a háborúban mindig van valami, ami nem elegendő. Sok az anyag, de az idő kevés: ahogyan akarsz, úgy cselekedjél. Egy törzsbeli tréfacsináló a következőket mondta: ilyen esetben minden okmányt páncélszekrénybe kell zárni, legalábbis egy huszonnégy órára. Ezalatt a helyzet megváltozik, s az okmányok használhatatlanná válnak. Ez azonban csak tréfa. A hadvezérnek pillanatok alatt kell tájékozódni a helyzetben, rövid idő alatt kell átgondolnia és pontosan kell ismernie az ütközet és a harc vezetésének összes kérdéseit, tájékoztatók és vaskos írásos fóliánsok nélkül kell vezetni a csapatok tevékenységét.

Az ütközet folyamán, a felderítő repülőgépek fedélzetéről, rendszerint állandóan érkeznek az adatok az ellenségről. A legfontosabb adatokat a frontparancsnoknak jelentik. Például: N körletből északkeleti irányban, körülbelül 50 km-es mélységű, harckocsiból és gyalogságból álló oszlop mozog előre. 7 órakor az oszlop éle itt és itt, az oszlop vége pedig ott és ott volt... A frontparancsnoknak azonnal meg kell állapítania, hogy milyen oszlop lehet ez, és pillanatok alatt ki kell számolnia, mennyi időre van szüksége az ellenséges oszlopnak, hogy a saját csapatokkal találkozzék. Ugyanebben az időben fejében megérlelődnek a szükséges intézkedések, amelyeket késedelem nélkül ki kell adni a légierőnek, a tüzérségnek és az összefegyvernemi parancsnoknak.

A hadvezérnek nem kell megkérdeznie, hogy a légierőt mennyi idő alatt lehet a levegőbe emelni, mennyi idő szükséges az oszlophoz való elrepüléshez — ezt ő tudja. Nem fogja megkérdezni a tüzért, hogy a lövegek lőtávolsága elér-e ezt az oszlopot, és ha eléri, akkor melyik terepszakaszon — ezt neki tudnia kell. És végül, nem fogja megkérdezni az összefegyvernemi parancsnokot, hogy annak mit kell tennie: védelembe kell átmenni az oszloppal szemben, vagy találkozóharcban kell szétverni. A hadvezér saját maga gondol át mindent és dönt, hogy az adott körülmények között mi a kedvezőbb, majd kiadja a szükséges intézkedéseket.

A hadvezérnek az ütközet közben állandóan ilyen közlések alapján kell döntenie. Helyénvaló még egyszer megismételni; ahhoz hogy jól vezessük a csapatokat és rövid idő alatt elhatározást tudjunk hozni — állandóan dolgozni kell, tökéletesíteni kell a mesterségbeli tudást, ki kell munkálni a gyors tájékozódási képességet, és amint mondják, biztos szeművé kell tenni a katonát.

A következő megkülönböztető vonása a hadvezér munkájának az, hogy a hadművelet folyamán felmerülő kérdések eldöntésében semmivel össze nem hasonlítható, hatalmas felelősséget vállal magára. Felelős az emberek százazreinek életéért, az arcvonal azon szakaszáért vagy a harctevékenység azon körzetéért, amelyet meg kell tartani, illetve birtokba kell venni; felelős a harc, az ütközet,

sőt még a háború kimeneteléért is. A katonai vezető bármilyen hibája a harc helyzetben mérhetetlen következményeket von maga után.

És végül nem lehet szó nélkül hagyni azt sem, hogy a hadvezér a munkáját, még a legbonyolultabbat is — a helyzet elemzését és az elhatározás meghozatalát —, életének állandó veszélyeztetése közben végzi. Konyev például 1944 júliusában, a lvovi irányban, az ellenséges védelem áttörésének döntő időszakában, huzamosabb ideig Kurocskin tábornok 60. hadseregének előretolt harcálláspontján tartózkodott, az úgynevezett Koltovi-folyosóban, melynek szélessége körülbelül 6 km volt. A harcállásponton az ellenség tüze feküdt, és az a veszély fenyegetett, hogy az ellenség csapást mér rá. A frontparancsnok azonban éppen innen tudta a legteljesebb mértékben „szemmel tartani” a 3. gárda- és a 4. harckocsi-hadsereget, a 4. gárda- és a 31. harckocsihadtestet, amelyeket ebben az időszakban vetettek az áttörésbe. Hasonló helyzetben nem minden ember képes józanul gondolkodni, sőt mi több, alkotni. Némelyik azért, mert elfogja a félelem, és az esze állandóan azon jár, miként lehetne elkerülni a veszélyt. Ennek eredményeként tevékenysége jelentéktelen lesz. Akadnak emberek, akik ilyen körülmények között elvesztik önuralmukat. De most nem róluk van szó. Hivatásuk jellege szerint a parancsnokok java része bátor ember, megveti a veszélyt, közömbös vele szemben. A háború kiválasztja azokat az embereket, akiknek elméje a veszély pillanataiban élesedik, gondolataik elmélyülnek, megfontolásaik logikája meggyőzőbb lesz.

Nem az itt a kérdés, hogy érez-e az ember félelmet a harcban, vagy sem. Erre csupán azt a feleletet lehet adni — igen, érez. A lényeg az, hogy melyik érzékelhető inkább az ember munkáján állandó életveszély esetén: a félelemből adódó izgatottság hátrányos hatása, vagy a harci izgalom előnyös befolyása? A harci izgalom az igazi katonai vezető elengedhetetlen útítársa, s nemcsak a hadvezérekre, hanem valamennyi szintű parancsnokra jellemző. Emlekezzünk csak rá, hogy Lev Tolsztoj hogyan írja le Tusin századost a sengrabenszkiji harcokban, és milyen jól mutatja ezt be Bondarcsuk filmje: a „Háború és béke”. Hány

névtelen hős akadt a Nagy Honvédő Háború éveiben! Mélyen gyökerező hazaszeretetük és katonai kötelességük teljesítése tette lehetővé, hogy megvessék a veszélyt, és csodálatos hőstetteket vigyenek véghez.

Szemléltetőül elmondom, hogy a veszély időszakában hogyan dolgozott két ismert szovjet hadvezér — Vorosilov és Zsukov. Én abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy harchelyzetekben velük együtt lehettem.

Mint ismeretes, Kliment Jefremovics Vorosilov még a polgárháború idején kitűnt bátorságával, merészségével és vitézségével. E tulajdonságait megőrizte, és azok a Nagy Honvédő Háború esztendőiben újból megnyilvánultak. Együtt voltam vele a kercsi hídfőben 1944 telén, amikor a Krim felszabadítására irányuló hadművelet előkészületei folytak. A hídfő nem volt nagy, az ellenség tüzésége át tudta lőni, és jelentős részét az aknavető és géppuskák tűz alatt tartották.

Föld alatti fedezékben laktunk, pontosabban csak éjszákáztunk, mert nappal a csapatoknál és a tengeremléki hadsereg parancsnokának közelünkben levő harcálláspontján dolgoztunk. Kliment Jefremovics kiváltképp előszere-ttel látogatta azokat a csapatokat, amelyek az ellenséggel közvetlen harcérintkezésben védtek. A marsall kiutazásai az első vonalba gyakran nagyon kockázatosak voltak. Ő személyesen és az őt kísérő tábornokok, valamint tisztek terepjáró személygépkocsikon egészen közel mentek a csapatok peremvonalához, amit általában senki sem tett. Öt-tíz perc múlva az ellenség erős aknavető és tüzéségi tüzet lőtt arra a helyre. A gépkocsiknak erre az időpontra általában már sikerült elmenniük, és többé-kevésbé minden szerencsésen végződött. Ezután Vorosilov és az összes kísérői közlekedőárkokban haladtak, amelyek korántsem voltak mindenütt kellő mélységűek. Le kellett hajolni, amit Kliment Jefremovics természetesen nem csinált. Egyes helyeken nem figyeltek fel rájuk, más helyeken viszont az ellenség tüzet nyitott. A tűz alatt Kliment Jefremovics tréfálkozott, és úgy viselkedett, mintha neki a veszély különös örömet okozna. Engem a marsall viselkedésének lélektani oldala érdekelt. Meggyőződtem róla, hogy ez nem valami hatásvadászati akar lenni, vagy nem máso-

kat akart kioktatni. Bizonyos, hogy Kliment Jefremovicsban a harci izgalom belső állapota alakult ki; meghallgatta a parancsnokok jelentéseit, megsejmelte a terepet, elbeszélgetett a tisztekkel és a katonákkal, utasításokat adott.

Semmi mással, csak az ilyen állapottal lehet magyarázni Kliment Jefremovics átkelését motorcsónakkal a Kercsi-öbölben a Csusk-földnyelvre és visszatérését az ellenség tűzérének tüze alatt — noha jóval veszélytelenebbül oda lehetett volna repülni Po—2-essel. Ez a távolság — alacsony repüléssel — mindössze öt perc lett volna. Egyszer, az első vonal soron levő látogatása után visszatérve, Vorosilov fedezéke helyett földdel és gerendákkal teli gödröt találtunk. Kiderült, hogy távollétünk idején egy lövedék telibe találta. A marsallnak eszébe sem jutott, hogy valami erősebb fedezék után nézzen. Habár a fasiszták kiűzése után elhelyezési körletünkben betonfedezékek maradtak, parancsot adott, hogy a régi helyen építsék fel neki az új fából-földből készült fedezéket. Így is történt.

Sokszor megkíséreltük, hogy lebeszéljük Kliment Jefremovicsot az egyes, túlságosan veszélyes vállalkozásokról. Kikelt magából. „Kinek néznek Önök engem?” — kérdezte emelt hangon. Azzal fenyegetőzött, hogy nélkülünk, egyedül végzi el a munkát; annak, aki fél, azt tanácsolta, utazzon Varenjikovszkba, ahol a fronthadtáp és a főhadiszállás vagonja állomásozott.

Többször úgy adódott, hogy megfigyelhettem Zsukov munkáját is. Egyszer, amikor Novorosszijszk környékéről tértünk vissza, útközben bementünk a 3. hegyi lövészhadtesthez, amelynek parancsnoka Lucsinszkij tábornok volt. 2—3 km-re a rendeltetési helytől német repülőgépek csaptak ránk. Meg lehetett volna várni ezt a veszélyes néhány percet az út mentén előre elkészített óvóárokban. Georgij Konsztantyinovics azonban csak tovább ült az első terepjáró gépkocsiban, és egy szót sem szólt. A gépkocsi-vezető reménykedve ránézett, de ő szokása szerint csak hallgatott, majd komoran ezt mondta: „Gyerünk, gyerünk!” A menet folytatódott.

A Krím félsziget irányában való támadás idején Zsukov és az öt kísérő emberek az 56. hadsereg parancsnokának, Grecskónak harcálláspontján tartózkodtak. Javában zajlott

a tüzérségi előkészítés. Az ellenség visszavágott, itt is, ott is a közelben éles csattanással repeszgránátok robbantak. A repeszdarabok nem messze süvítettek el a lövészárokból meghúzódók feje fölött; Georgij Konsztantyinovics rendíthetetlen nyugalommal ült a zsámolyon a hadseregparancsnok mellett, és a szögtávcsövön keresztül figyelte a harcmezőt. Kérdéseket tett fel Grecskónak, nyugodtan meghallgatta jelentését, és semmilyen érzelm nem volt észrevehető arcán. A marsall csak akkor élénkült fel egy kicsit, amikor meghozták a teás termoszt.

Együtt voltam vele a 2. Belorusz Frontnál is, amikor a „Bagratyion” hadművelet előkészítése folyt. Hozzánk a bal szomszédtól, Rokosszovszkij harcálláspontjáról érkezett, hogy a főcsapás irányában tevékenykedő hadseregek hadműveletének előkészítését ellenőrizze. A marsall először meghallgatta a parancsnokok elhatározását, ellenőrizte a térképen, azután előrement az első lépcsőbeli magasabb egységek harcálláspontjára. Annál a hadosztálynál, amely a legnagyobb felelősséggel járó feladatot kapta, kiment egészen az ezred figyelőpontjára. Miután 150 méterre megközelítettük az ezred figyelőpontjának helyét, leszálltunk a gépkocsiról. Zsukov mindenkitől megkövetelte, hogy tartsa meg az álcázás szabályait, és leküldött bennünket a közlekedőárokba. Ő, a közlekedőárok tetején ment, szemügyre vette a terepet, hogy személyesen győződjék meg a főcsapás általunk kiválasztott irányának helyességéről, s a küszöbönálló hadművelet sok kérdésének célszerű megoldásáról. Ezen a figyelőponton, csakúgy mint a többin, munkájában az ellenséges tűz egyáltalán nem zavarta — meghallgatta a parancsnokok jelentéseit, utasításokat adott, és semmilyen más izgalom nem látszott rajta, csak a munka izgalma. A hadosztályparancsnok az egyik veszélyes szakasznál megkísérelte figyelmeztetni a marsallt, és megmutatta, hol célszerű megállni, hogy ne kerüljenek tűz alá. A marsall rendíthetetlen nyugalommal válaszolt: „Nincs szükségem az ön tanácsaira.” És ment tovább.

Ilyen veszélyes körülmények között dolgozott Vorosilov és Zsukov, akik — talán egyformán bátrak és vitézek voltak. Az egyik izgatott lett, a másik nyugodt maradt, és

megőrizte szigorát, közömbös volt — ha lehet ezt mondani — az életét fenyegető veszéllyel szemben. Bizonyossággal állíthatom, hogy veszélyes helyzetekben nemcsak teljesen megalapozott — hanem azt mondanám, még jobb elhatározásokat alkottak, mint más körülmények között.

A tudósok és más alkotók rendszerint saját maguk teremtik meg a munkafeltételeiket, és természetesen úgy, hogy mások együttműködjenek velük, nyújtsanak segítséget, és könnyítsék meg munkájukat. A hadvezér ilyen körülményeket nem hozhat létre, mert e körülményeket a kialakult helyzet diktálja, és ő ehhez kénytelen alkalmazkodni. Sőt, az ellenség arra törekszik, hogy minden eszközzel zavarja, erkölcsileg és fizikailag gátolja a hadvezért. Bár az időtényező a tudós számára is fontos, mégis legtöbbször nem játszik döntő szerepet. A tudós abban a helyzetben van, hogy munkáját ahhoz a valósan létező gondolkodás sebességéhez igazítja, amellyel a természet megálldotta az embert. A hadvezér és a katonai vezető munkájában ez a természetes gondolkodási küszöb különösen érzékeny. Itt az idő olyan, mint a Damoklesz kardja, és az embert arra kényszeríti, hogy mindig lendületesen és megfeszített ütemben dolgozzék. Az előzőkben arra törekedtem, hogy bebizonyítsam, milyen jelentősége van az időnek a hadvezér számára. Ha elszalasztja az időt — elveszti a harcot, de még az ütközetet is.

A tudós különböző feltételezéseket állíthat fel, azokat ellenőrizheti a hosszú kísérletek alatt. Ha nem válnak be, eldobhatja és újból kísérletezhet. A hadvezér sem tevékenykedik soha különböző feltételezés nélkül. Találgatás, hipotézis állandóan szerepel a munkájában, igaz különböző mértékben. A hipotézist kísérlet útján ellenőrizni a hadvezérnek nincsen lehetősége. Az ő feltételezéseit a háború és a harc gyakorlata ellenőrzi, amely az emberek életének és hatalmas anyagi eszközöknek felhasználásával kapcsolatos. Itt a hiba súlyos és időnként helyrehozhatatlan következményekkel járhat.

A hadvezér munkáját állandóan különböző váratlan tényezők kísérik. Közülük egyeseket előre lát, és ahogy a katonák mondják: előre „megtervezi” őket, fokozatosan felkészül fogadásukra, bár nem tudja pontosan, mi vár rá,

mégis többségüktől megjelenésük pillanatában meg kell szabadulnia. Ez nemcsak különböző fajtájú olyan váratlanság, amely a sokféle fegyvernek a szokásostól eltérő alkalmazásával, az évszakkal, az ellenség csapásainak titokban való előkészítésével és nem várt helyen történő végrehajtásával vagy ehhez hasonlókkal kapcsolatos. Amikor már úgy látszik, hogy minden kész a hadművelet megindítására, akkor kezdődik a természet elemei elleni harc. Ősszel és tavasszal hirtelen ömleni kezd az eső, feláznak az utak, télen a hóvihar tombol, óráról órára erősebb lesz a fagy. Mit lehet ilyenkor tenni? Ha nem veszi figyelembe az időjárást, elmaradhat a siker, de a hadműveletet sem lehet elhalasztani. A hadvezérnek mindezekre reagálni kell, és itt kell megmutatkozni, mit tehet az akarat, a határozottság, és természetesen a józan ész.

A hadvezér jóval bonyolultabb jelenségekkel is találkozik. Lengyelország felszabadításának időszakában például a lengyel emigráns kormány szerveinek aknamunkájával, vagy Románia területén az Antonescu-diktatúra utóhatásaival kerültünk szembe.

És vajon nem érte-e váratlanul a fasiszta tábornokokat a szovjet állam katonai potenciálja? Íme, mit írt például Manstein: „Mi, természetesen nem számítottunk a szovjet fél ilyen nagy szervezési képességére, sem arra, amit hadiiparának kifejlesztése terén tanúsított. Mi egy valóságos hidrával találkoztunk, amelynek levágott feje helyett kettő nőtt.”⁴⁴

A hadvezér és a nem katonai értelmiségi munkája között továbbá az a különbség, hogy a hadvezér akaratával, értelmével szemben áll az ellenségnek nem kevésbé erős akarat és értelme. A tudósnak csak értelem nélküli természeti erőkkel van dolga, a katonai vezetőnek viszont ugyanolyan fejlettségű ellenséggel, mint ő maga. A hadvezér munkája voltaképpen a két akarat, a kétféle értelem és művészet versengése. Ebben az esetben helyénvaló a két szemben álló hadvezért erős sakkozókhoz hasonlítani, jól lehet a győzelem vagy vereség következményei mérhetetlenül különböznek.

Mindenki előtt ismeretes, milyen bonyolult a tudósok, az államférfiak és a művészek tevékenysége. Ez vitathatatlan.

De mindig — korszerű viszonyok között pedig kiváltképp — bonyolult volt és bonyolult ma is a hadvezér munkája. Ezt teljes mértékben igazolta a második világháború, amely mérhetetlenül sok és rendkívül felelősségteljes munkával terhelte a hadvezérek vállát.

A korszerű fegyveres küzdelemben a hadvezérnek nemcsak katonai, hanem nagy kihatású politikai problémákat is meg kell oldania. Erre csak olyan tehetséges ember képes, akinek általános és szakmai tudása alapos és széles körű. Frunze erről a következőket mondotta: „A hadászatnak, mint a hadművészet legmagasabb fokú általánosításának nem pusztán katonai elemekkel, így többek között nemcsak a hadsereg létszámával kell számolnia, hanem figyelembe kell vennie politikai jellegű tényezőket is. Csak az tarthat igényt arra, hogy a jövőendő háborús összecsapások feltételei között a Vörös Hadsereg vezetője legyen, aki mindezeket az ismereteket elsajátította.”⁴⁵ Frunze — az ilyen vezető példaképe volt.

Sztálin, a háború egész időtartama alatt az Állami Honvédelmi Bizottság élén állt, és a Szovjetunió Fegyveres Erőinek legfelsőbb főparancsnoka volt. Ezeken a posztokon nyilvánult meg az ő magas fokú katonai szakértelme. Zsukov, a Szovjetunió marsallja. Emlékek, gondolatok című könyvében úgy jellemzi őt, mint olyan embert, aki tökéletesen jártas volt a front- és frontcsoport-hadműveletek megszervezésének minden részletében, e hadműveleteket az ügy teljes ismeretében irányította, és jól eligazodott a nagy hadászati kérdésekben is. Zsukov megemlíti Sztálin természetes esztét, gazdag intuícióját, ama képességét, hogy mindig meg tudta ragadni a döntő láncszemet a hadászati helyzetben. „Kétségtelen, hogy rátermett főparancsnok volt” — fejezi be Zsukov Sztálin jellemzését.

A szovjet nép hazánkat a nagyhatalmak sorába emelte. Nagyszerű alkotásainak, áldozatos munkájának lelkesítője, vezetője a kommunisták pártja volt a múltban, és ma is az. Régi igazság, hogy a kiváló személyiségek milyen fontos szerepet töltenek be a történelemben; éppen ezért jogosan állíthatjuk, hogy Sztálin mint hadvezér, felbecsülhetetlen mértékben járult hozzá a szovjet népnek a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelméhez.

A hadvezérnek nem csupán kiváló eszének kell lennie. Legalább olyan fontos, hogy észjárása különösen rugalmas legyen, vagy ahogy mondani szokás — ne kössék béklyók. Ez a katonai helyzet változékony jellegével függ össze, ami azt jelenti, hogy szükség esetén a hadvezérnek a győzelem érdekében le kell mondania a korábban alkotott elhatározásáról és kidolgozott tevékenységi tervéről. Tervével nem kötheti meg kezét, lábát, ha az ellentmondásba került a helyzettel.

Magától értetődően ebből nem következik az, hogy a legkisebb nehézség megjelenésekor vagy a helyzet változása esetén a hadvezérnek meg kell változtatnia elhatározását. Rossz hadvezér az, aki nem törekszik szilárdan elhatározásának végrehajtásához.

Végül az elme rugalmassága azt is jelenti, hogy a hadvezért nem bilincselheti meg semmiféle sztereotípia, nem lehet semmilyen sablon foglya. Még a szabályzatok, segédletek, utasítások megfelelő tételeit is a helyzethez viszonyítva, helyesen és józan ésszel kell alkalmazni. Erről Lenin a következőket írja: „Az ellenség elleni harc módszereit tudnunk kell megváltoztatni, amikor a körülmények megváltoznak.”⁴⁶

A hitlerista stratégiák 'nézeteinek maradisága — a Nagy Honvédő Háború menetében történt gyökeres fordulat után —, a német fasiszta csapatok alapvető hadműveleteiben szemmel láthatóan megnyilvánult.

A Wehrmacht katonai vezetői, miután elvesztették a kezdeményezést, nem voltak képesek alkalmazkodni az új helyzethez, átszervezni munkájukat és megtanulni leküzdeni a nehézségeket.

A rég múlt időkben a bátor, vitéz hadvezér személyesen vezette csapatait a harcmezőn. Személyes tetteitől gyakran függött a küzdelem kimenetele. A hadvezér nem ok nélkül ült pompás harci ménre, vagy választott ki magának olyan magaslato, amit mindenki látott. Fél évszázaddal ennek előtte, a polgárháború éveiben a katonai vezető egyéni bátorsága és határozottsága szintén döntő szerepet játszott. Elegendő csak Bugyonnij, Kotovszkij, Parhomenko, Csapa-

jev és mások nevére hivatkozni, akik sok esetben csapataik élén mentek harcba.

A második világháború időszakában és napjainkban a hadvezér már nem képes a csapatokat személyesen vezetni. Csak kevesen, a hadvezér közelében levő katonák láthatnák, hogy miként megy velük együtt rohamra, és senki másnak, csak nekik szolgálna jó példával. A méretek egészen mások, mint régen, és megváltozott az ütközet jellege is. Napjainkban a parancsnok csupán a század és zászlóalj rohamát — és kizárólag ezekét tudja személyesen vezetni. Ezen a szinten a parancsnok személyes vitézsége még most is teljes erejével érvényesül.

Természetesen, ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy napjainkban a hadvezérnek nincs szüksége akarat tulajdonságokra, hogy e tulajdonságok túléltek magukat. Bátorság, merészség és határozottság — ma is elengedhetetlenül szükségesek, de most más a megnyilvánulási formájuk. E tulajdonságokra bármilyen helyzetben szükség van, de mindenekelőtt akkor, ha a helyzet bonyolulttá vált, és a csapatoknak sikertelenség jut osztályrészül. Ilyen esetben a hadvezérnek nem szabad elveszítenie önuralmát, lélekjelenlétét, még kevésbé szabad pánikba esnie. Neki az a kötelessége, hogy kiutat találjon a nehéz helyzetből, különösen, ha a csapatok lehetőségei korlátozottak.

1941-ben csapatainkat elég hosszú ideig a balszerencse kísérte. Az ellenség rátört Moszkvára, és elérte a főváros főbb megközelítési útjait. A helyzet nagyon súlyos volt, sőt egyes pillanatokban egyenesen válságos. De a szovjet hadvezérek és parancsnokok nem veszítették el a győzelembé vetett hitüket, és megtalálták a nehéz helyzetből kivezető utat. A hazafiak erkölcsi erejére, az emberek bátorságára és vitézségére támaszkodtak, akik rettenthetetlenül harcoltak az ellenséggel, és végeredményben a második világháborúban először mértek hatalmas vereséget a német fasiszta csapatokra. A szovjet főváros falainál aratott győzelem megszilárdította katonáink akaratát, elszántságát és a győzelembé vetett hitét. Csak a kommunista párt vezette szovjet nép volt képes arra, hogy nem csupán kiállja ezt a nehéz esztendőt, hanem meg is fordítsa a történelem menetét, s kivívja a példa nélküli győzelmet.

Zsukov, Konyev, Rokosszovszkij, Govorov, Jerjomenko, Mereckov, Malinovszkij, Grecsko, Csujkov és mások hadvezéri tapasztalatai a háború első nehéz hónapjaitól kezdve kovácsolódtak ki, amikor egyesek frontokat (Zsukov, Konyev, Jerjomenko), mások hadseregeket és hadtesteket vezényeltek, és a szovjet—német arcvonal legforróbb szakaszain tevékenykedtek. Nekik valóban hadvezéri tulajdonságokra volt szükségük, hogy végrehajtsák a megszabott feladatokat. Moszkva, Sztálingrád, Leningrád, Ogyessza, Kijev, Szevasztopol és Breszt védelme nemcsak bátorságot és kitartást igényelt a sorkatonáktól és a tisztektől, hanem teljes önfeláldozást, mindenekelőtt és különösen azoktól a személyektől, akik e helyeken a védelmet irányították — Zsukovtól, Jerjomenkótól, Govorovtól, Zsdanovtól, Csujkovtól, Petrovtól, Krilovtól, Popovtól és másoktól. Természetesen, ezekre a tulajdonságokra nemcsak a nehéz időkben van szükség. Amikor a hadiszerencse hozzánk szegődik, ugyanúgy elengedhetetlenek. A hadvezérnek kedvező körülmények között is a legnagyobb szilárdsággal és kifogyhatatlan eréllyel kell küzdenie a kitűzött cél eléréseért.

Kitörölhetetlenül bevésődtek emlékezetembe a Központi (volt Doni) Front csapatainak hadműveletei 1943 februárjában és márciusában Orjol és Brjanszk alatt. Az idő tájt kerültem be a vezérkar hadműveleti csoportfőnökség vezetésébe. Vállamra szakadt a mérhetetlen nagy felelősség terhe, s ezért az első lépések különösen emlékezetesek maradtak. A hadművelet terve már ki volt dolgozva, és a főhadiszállás jóváhagyta. Most kezdődött a végrehajtás. Maga Rokosszovszkij a hadműveletet — elgondolása alapján, amely csapatainknak messze az ellenség orjoli csoportosításának mélységébe való kijutását irányozta elő — szépnak nevezte. A terv szerzőjének véleménye szerint — aki a vezérkar régi és hasznos munkatársa volt — az ellenség hátába irányuló tevékenységnek, siker esetén, el kellett vágnia a németek visszavonulási útvonalait nyugat felé, s végeredményben nagymértékben járult volna hozzá az ellenfél Orjolnál való szétveréséhez.

A hadművelet biztatóan kezdődött, de sajnos teljes egészében nem hajtották végre. Ennek oka az volt, hogy a si-

ker kifejlesztésére és megszilárdítására kijelölt csapatok nem voltak képesek a szükséges határidőre felzárkózott tömegben, az arcvonalra beérkezni. Egyetlen vasútvonalon Sztálingrádtól Orjolig széthúzódtak, és szétszórta érkeztek be. Ily módon nem biztosíthatták a helyzet gyökeres megváltoztatásához szükséges hatalmas és váratlan erőki-fejtést.

Az ellenség kihasználta nehézségeinket, sikerült elhárítania a hátába irányuló fenyegetést, és aktív tevékenységbe kezdett. Nehéz helyzet alakult ki. A Központi Front csapatait bekerítés és megsemmisítés veszélye fenyegette. És íme itt nyilvánult meg Rokosszovszkij törhetetlen akarata, hatalmas szervezői talentuma, és az a képessége, hogy szembe tudott nézni a veszéllyel, nem veszítve el önuralmát. Az erőkkkel manőverezve, kihasználva a múltó tél által biztosított lehetőséget, képes volt szervezeten megállítani a kifúlóban levő támadást, leleményesen elkerülni az ellenség csapását, és visszavonni a csapatokat azokra a terepszakaszokra, amelyek a későbbiek folyamán a kurszki kiszögellés északi arcvonalát képezték.

Nagy szerepet játszott a Délnyugati Front parancsnokának · Vatutyin tábornoknak, és helyettesének: Popov tábornoknak állhatatossága, vasakarata 1943 februárjában, a Délnyugati és a Déli Front „Ugrás” fedőnevű közös hadművelete során. E hadművelet a Don-medencében levő ellenség szétverésére irányult. Nehéz helyzet alakult ki Popov tábornok csoportjánál (néhány harckocsihadtest és gyalogság), mely Barvenkovo, Izjum terepszakaszáról Krasznearmejszkoje irányában támadt. A Délnyugati Front parancsnokságának elgondolása szerint Krasznearmejszkoje birtokbavétele megfosztotta volna az ellenséget az egyetlen vasútvonaltól, amelynek segítségével a Don-medencéből nyugatra visszavonulhatott volna. Ily módon tervezték a Don-medencében levő ellenség bekerítését és megsemmisítését.

A dolog azonban nem úgy alakult, ahogy szerették volna. Az ellenség szívósan ellenállt. Nem vonult vissza, hanem előre elkészített terepszakaszokon védekezett, és az elkövetkezendő ellentámadáshoz átcsoportosította erőit. Saját csapataink nem kapták meg kellő időben a löszert,

üzemanyagot és a tartalékokat. Az arcvonala irányában előremozgó lövészalegységek az utakon vesztegeltek, mert nem volt meg a szükséges mennyiségű szállítóeszköz. Ez a harckocsikat arra kényszerítette, hogy gyalogsági fedezet nélkül tevékenykedjenek, és üzemanyag-, valamint lőszerhiány miatt nagyon sok közülük leállt. Különösen nehéz volt a tapasztalt és bátor Polubojarov hadtestének helyzete. A hadtest szívósan harcolt a német fasiszta csapatok túlerőivel szemben, melyek döntő ellentámadásba mentek át Harkov irányában.

Az ellenségnek azonban nem sikerült megsemmisíteni Popov tábornok csoportját. Ebben a súlyos helyzetben Markian Mihajlovics frontparancsnok-helyettesi jogával élve, rendkívüli személyes bátorságot és állhatatosságot tanúsított, s példás módon, ragyogó hozzáértéssel szervezte meg a támadás visszaverését. Barvenkovo térségében szilárd védelmet hozott létre, s ezen elakadt a német fasiszta hadvezetés minden olyan kísérlete, hogy az Északi-Donyecen keresztül betörjön Harkov irányában.

Vajon Rokosszovszkijnek nem volt-e szilárd akaratra és határozottságra szüksége, amikor el kellett döntenie, hogy végrehajtsa-e vagy sem a tüzérségi ellenelőkészítést az ellenség csapataira, amelyek támadásra készülődtek a kurszki kiszögellésben?!

Úgy döntött, hogy ezt a rendszabályt végre kell hajtani. Tűzzel jelentős veszteséget okozott az ellenségnek, megfosztotta csapását attól az erőtől, amelyre a német hadvezetés számított. Az ellenelőkészítés volt többek között az egyik oka annak, hogy az ellenség a Központi Front szakaszán nem tudott a szovjet védelemben 12 km-nél mélyebbre behatolni.

A hadvezérnek mindig rendkívül nagy akaraterőre és kitartásra van szüksége. Azért is, hogy ne adjon lehetőséget az ellenségnek a kezdeményezés megragadására, és azért is, hogy legyen ereje a felmerült különböző nehézségek leküzdésére.

Nem tudom megállni, hogy ne szóljak néhány szót Vaszilij Ivanovics Csujkovról, akinek akaratát és állhatatosságát szintén példaképpül lehet állítani. A Szovjetunió kétszeres hőséne, Csujkov marsallnak harci életútja jól ismert.

Jómagam Vaszilij Ivanovics első helyettese és törzsfőnöke voltam. Először akkor, amikor a Németországban állomásozó szovjet csapatok főparancsnokaként tevékenykedett. Másodszor, amikor a szovjet hadsereg szárazföldi csapatainak élén állt. Nem fogok személyes bátorságáról és vitézségéről beszélni. De ennek a nem mindennapi embernek olyan tulajdonságát szeretném megemlíteni, mint a fáradhatatlanságát és kifogyhatatlan energiáját, amelynek köszönhető, hogy képes volt egyidőben több dologgal is foglalkozni. Éjjel-nappal tudott dolgozni, és ha szükség volt rá, számos napon és éjszakán át, ameddig csak a munka be nem fejeződött.

Csujkovnak sikerült például egyidejűleg irányítani Poznań ostromát és vezetni a csapatok tevékenységét az Oderán levő hídfő kiszélesítésénél. Poznań és az Odera között a távolság — bárhogyan is vesszük — 160 km. Mégis sikerült neki, hogy a szükséges pillanatban itt vagy ott jelen legyen.

Ha úgy tetszik — másik fontos jellemvonása az elvhűség volt, valamennyi kérdés megoldásában. A kapott parancs végrehajtásánál azt tette, amit a lelkiismerete diktált, aszerint cselekedett, ahogy szükségesnek és helyesnek tartotta, és megvédte saját álláspontját. Sokszor adódott úgy, hogy beszélnem kellett Vaszilij Ivanovicsal az általa felvetett valamilyen problémával kapcsolatban: „A mi nézetünket nem fogják támogatni a vezérkarnál” — mondtam.

„Hát akkor ne támogassák — hallatszott a válasz —, de meg fogják tudni, hogy van véleményünk, és meg is fogjuk védeni azt.”

Engem mindig meglepett a kérdések megismerésében, a lényegbe való behatolásban, az események előrelátásában megnyilvánuló eredeti tehetsége.

Beosztásom elfoglalása után néhány nappal, Vaszilij Ivanovics a repülőkkal közösen megvizsgálta a repülőkhad tápjának kérdéseit. Csak csodáltam azt a képességét, hogy mennyire el tudott mélyedni a dolog lényegében; megtalálta a gyenge pontokat, és a szakembereket a feltett kérdéseivel úgy összezavarta, hogy nem tudtak kievickélni a zsákutcából. Szabályosan megizzasztotta ezeket az embere-

ket, majd időt adott nekik, hogy felkészüljenek a kérdések megválaszolására. „Hogyan és miként sikerült neki ennyire elmélyedni a részletekben — töprengtem magamban —, hiszen ahogy én tudom, mind ez ideig nem foglalkozott a légierő kérdéseivel?” Nem sokkal később a harckocsialakulatokat vizsgáltuk. Itt megint ugyanaz ismétlődött meg, mint a repülőkkal. Mint egykori harckocsizó, jól eligazodtam a dolgok lényegében, és így tárgyilagosan értékelhettem Vaszilij Ivanovics sokoldalú tudását.

A gyakorlatokon Vaszilij Ivanovics mestere volt a bonyolult helyzetek teremtésének, és hogy milyen módon kell a kiképzés váratlan fogásait alkalmazni. Ha például valamelyik parancsnokot hallgatta meg, a jelentés közben félbeszakította, és a következőket mondta: „Ön egy gránát-szilánktól súlyosan megsebesült. Mi — csodával határos módon — életben maradtunk. A parancsnokságot az ön helyettese veszi át.” A helyettes, érthetően, nem mindig tartózkodik itt mellettünk, nem tudja, hogy miről volt szó eddig. A parancsnokot pedig közben elküldték az autóbuszba vagy a sátorba, s helyettesét semmiről sem tudta tájékoztatni. Elkezdődött „a be nem avatott által nyújtott tájékoztatás”... Ezek után fogadni lehetett arra, hogy a következő gyakorlatokon az ilyen helyettes mindent ugyanúgy fog tudni, mint a parancsnok. Amikor Vaszilij Ivanovics gyakorlatot vezetett, mindenki tudta, hogy a vízi akadályokon levő hidakat „romboltnak” fogja nyilvánítani, és az átkelést ezeken a hidakon nem engedélyezi. Tudták, hogy a jól előkészített harcálláspont feltétlenül „légicsapást” fog kapni, és minden ott-tartózkodónak át kell költözködnie a tartalék harcálláspontra, amelyet — ahogy néha a gyakorlatokon szokott lenni — inkább a szem számára készítenek elő, semmint arra, hogy ott dolgozzanak is. A marsall rákényszerítette az embereket, hogy keményen, valójában dolgozzanak, és ne látszatmunkát végezzenek.

Igaz — nehéz volt vele dolgozni. Mindenkit állandóan feszültségben tartott. Mégis büszke vagyok rá, hogy kétszer is munkatársa lehettem (másodszor az ő kívánságára), és rászolgáltam az elismerésére. Vaszilij Ivanovics személyében nemcsak tehetséges katonai vezetőre találtam, ha-

nem idősebb elvtársra is, akitől lehetett mit tanulni, és aki-re lehetett támaszkodni.

A célok elérésében tanúsított vasakaratról és kitartásról beszélve (amely tulajdonságok elengedhetetlenek a hadvezér számára), ellenkező hatásúak lehetnek, ha öncélúan a végsőig viszik. Rossz dolog az, ha a kitartás makacssággá merevedik, a határozottság pedig rendkívüli magabiztosságba csap át. Ilyen esetben az elkövetett hiba kijavításához való kedv hiánya nem a bátorság kifejezője, hanem sokkal inkább ennek ellenkezője.

A harctevékenység mindig olyan feladat, amely sok ismeretlennel van teletűzdelve. Ezt a katonai vezetőnek kell megoldani. A hadművelet kezdetén a hadvezér csak feltételezheti, hogy miként fog az kifejlődni, ennek következtében mindig bizonyos kockázatot vállal.

Minden rendszabályt lehet, és kell is alkalmazni, hogy csökkentsük a kockázat mértékét. Az a hadvezér, aki teljesen ki akarja zárni a kockázatot, aligha számíthat sikerre. Az erre irányuló óhaj és a vele kapcsolatos viselkedés veszélyes lehet, magában hordja a határozatlanság csiráit, a fejetlenséget, és mint következményt: a kezdeményezés elvesztését. Kétségtelen, hogy a kockázatnak igazoltnak, megalapozottnak kell lennie, és az események kifejlődésének előrelátására, a helyzet részletes ismeretére, valamint pontos számvetésekre kell épülnie. Más szavakkal szólva, a hadvezér kockázata — legyen ésszerű.

Ezzel kapcsolatban jut eszembe az ésszerű kockázat egy példája, az a szárnymanőver, amelyet a Brjanszki Front hajtott végre a szovjet csapatok azonos nevű hadműveletében.

A front, mint ismeretes, sikeresen pusztította az ellenség orjoli csoportosítását az 1943. évi nyári ellentámadásunk folyamán, és huzamosabb ideig ellenállhatatlanul nyomult előre. Szeptember elejére a német fasiszta csapatok szilárd védelme elé ért, amely a brjanszki erdők sávjának keleti szegélyén húzódott. Az ellenség szétverésére a frontnak, amely erre az időre komoly veszteséget szenvedett, nem volt elég ereje. A feladat megoldásához vezető

utak keresése közben a front parancsnoka, Popov tábornok 1943. szeptember 5-én a jobb szomszéd Nyugati Front felderítő összefoglaló jelentésében egy olyan adatra bukkant, mely szerint az a Brjanszki Front csatlakozásán könnyen birtokba vett egy kisebb magaslatot; e magaslatot csapataink korábban számtalanszor, de eredménytelenül rohamozták. Az újonnan foglyul ejtett ellenséges katonák a kisegítő szolgálatos alegységekhez tartoztak. Nekifogtak, hogy tisztázzák: mi történt. Kiderült, hogy e magaslatot régebben védő hitlerista egységeket a védelem más szakaszaira csoportosították át, s ide hadtáposokból alakított alegységeket hoztak.

Popovnak az a gondolata támadt, hogy a szomszéd sávjában, az ellenségtől birtokba vett magaslatokon keresztül töri át annak meggyengített védelmét, és az áttörésbe Krjukov tábornok lovashadtestét veti be. A lovasok tömegének határozott betörése az ellenség főcsoportosításának hátába — a frontparancsnok elgondolása szerint —, a Brjanszki Front előtt felbomlasztja a német fasiszta csapatok védelmét.

A főhadiszállás a hadművelet lefolytatásához, kockázatos volta miatt, nem adta mindjárt beleegyezését. Ugyanis az arcvonal mentén jelentős tömegű csapatot kellett átcsoportosítani, és a szomszéd sávján át kellett támadni. Az ilyen jellegű átcsoportosítás, közvetlen az ellenség közelében (és az adott esetben ez így volt) nagyon veszélyes dolog. A hadművelet sikerére csak az esetben lehetett számítani, ha a tevékenység váratlanul éri az ellenséget. Utóbbi biztosítására viszont azon a terepen nem lehetett átvontatni más tüzelőállásokba a Brjanszki Front tűzérségét, s így a tűzelőkészítés időszakában csak a légierő csapásaira és a „Katyusák” tüzére hagyatkozhattunk. A frontparancsnok elhatározta, hogy a szomszéd Nyugati Front 10. hadseregének tűzérségét alkalmazza, de ennek kevés lövege volt, löszere pedig még kevesebb. Ezért a szomszéd lövegei részére a löszert kézben vitték át az elképzelt szárnycsapás végrehajtására rendelt csapatok. Természetesen, mozgásra csak éjszaka kerülhetett sor, az álcázási rendszabályok szigorú megtartása mellett. Az erők átcsoportosítására mindössze 40 óra állt rendelkezésre. Az átcsoportosítás távolsága 80—

100 km-t tett ki. Nem volt kétséges, hogy még a legkedvezőbb körülmények között is rendkívül súlyos harcok várnak a lovasságra az ellenség hátában.

A legfelsőbb főparancsnok többször is feltette a kérdést a vezérkarnak — a hadművelet sikerének mennyi a valószínűsége. A válasz egyértelmű volt; mindnyájan meg voltak győződve arról, hogy a Brjanszki Front parancsnokának elgondolása sikerül. Popov sürgetésére 1943. szeptember 5-én Antonov még egyszer jelentett Sztálinnak a Brjanszki Front által mérendő szárnycsapás tárgyában, és javasolta a hadművelet megvívásának engedélyezését. A legfelsőbb főparancsnok azonban személyesen felhívta a frontparancsnokot, s megkérdezte, vajon kezeskedik-e a sikerért. A frontparancsnok kezeskedett. Egyben a támadás kezdetét szeptember 7-én reggelre határozták meg.

A hadművelet előkészítését a parancsnokság a legszigorúbban ellenőrizte, a titoktartás rendszabályait pontosan megtartották. A szárnycsapást művészi módon hajtották végre. Az ellenség, minthogy hadtápját a megsemmisítés fenyegette, ennek megakadályozása céljából feladta a brjanszki erdők sávját, és gyorsan a Dnyeper és a Szosz mögé vonult vissza.

A háborúban nem lehet vaktában cselekedni, nem lehet előítéletből kiindulni, és hübelebalázs módon dönteni valamilyen vállalkozásról. És ha mégis, akkor ez nem ésszerű kockázat, hanem kaland, amely sok száz, sőt ezer emberéletet követel értelmetlenül. Az ilyen „vállalkozás”-ok „mesterei” Hitler és katonai vezetői voltak. Kezdhetjük a sort a fő kalandjukkal: a Szovjetunió ellen indított háború hírhedt tervével, a „Barbarossa” tervvel. Benne sem többről, sem kevesebbéről nem volt szó, mint a következőkről: „A német fegyveres erőknek készen kell állniuk arra, hogy rövid hadjáratban, még az Anglia ellen viselt háború befejezése előtt, szétverjék Szovjet-Oroszországot... A hadműveletek végső célja: a Volga—Arhangelszk általános vonalában erős elhatároló sorompó létrehozása az ázsiai Oroszország ellen. Ily módon, szükség esetén, az oroszok kezén maradt utolsó ipari körzetet az Urálban a légierő segítségével lehet megbénítani.” Nem tudni, hogy ebben az okmányban mi van több — kalandorkodás, bárgyúság

vagy porosz önteltség. Minden van itt, és pedig mértéktelenül! A háború folyamán a hitleristáknak sok kalandjuk volt, ami csőddel végződött.

Számvetésekre és előrelátásra nem alapozott kockázatok — sajnos — a mi katonai vezetőinknél is előfordultak. Igaz arra is volt példa, hogy amikor az nem járt sikerrel, kerülték a kockázatot. Erre nézve jellemző a Délnyugati Front támadása a barvenkovszkiji kiszögellés körzetéből Harkovnál, amely a Délnyugati Irány haditanácsának kezdeményezésére jött létre 1942 májusában. Erről már nagyon sokat írtak, s én most a saját csapatok sikertelenségének csupán olyan okára szeretném felhívni az olvasó figyelmét, amelyet általában nem emlitenek. Ez az ok egyik esetben a parancsnokság megalapozatlan kockázata, a másik esetben viszont a kockázatvállalástól való húzódozás, noha ezt a helyzet biztosította volna.

Mint ismeretes, a harkovi támadásnál nem volt meg az ellenség fölötti általános erőfölény. Voltaképpen csak a Délnyugati Front tevékenykedett, de ennek is csupán a gyalogságban volt erőfölénye, az ellenségének másfélszerese. A magasabbegységek személyi állománya nagyobb-részt tűzkeresztségen még át nem esett katonákból állott, és összekovácsoltságuk is kívánnivalót hagyott hátra. A Déli Front a megelőző harcokban nagy veszteséget szenvedett, és sem személyi állományban, sem harceszközökben nem vehette fel a versenyt az ellenséggel. A front védelmet foglaltva biztosította a hadműveletet délről.

A főhadiszállás kétszer is felhívta a Délnyugati Irány főparancsnokságának figyelmét a hadművelet rendkívül kockázatos voltára, mivel ebben az időszakban nem tudott kellően felkészített és megfelelő mennyiségű tartalékot biztosítani a hadművelet számára. Ámde Tyimosenko marsall és a haditanács tagja, Hruscsov kitartottak a hadművelet lefolytatása mellett, és kezekedtek a sikerért.

A Délnyugati Front 1942. május 12-én kezdte meg hadműveletét. Ezzel megelőzte az ellenséget, amely éppen csak befejezte döntő támadásának előkészítését. E támadás célja a barvenkovszkiji kiszögellés levágása lett volna, ahol a szovjet csapatok főereje helyezkedett el. Háromnapi harctevékenységek után a Délnyugati Front csapatai egyes

irányokban 25-től 50 km-ig nyomultak előre, és olyan helyzetet teremtettek, amelyben lehetőség nyílt a gyorsan-mozgó csapatoknak a 6. hadsereg sávjában való ütközetbe vetésére és a hadművelet kifejesztésére. Ám ez időpontban a parancsnokság ilyen döntést nem hozott, hanem még ennél is jóval kedvezőbb körülményekre várt. Az ellenség az ajándékba kapott időt arra használta fel, hogy viszonylag nyugodt körülmények között megsemmisítő csapat készítsen elő védelmünk déli szárnya ellen.

A következő napokban a németeknek sikerült kivédeni ékben támadó erőink csapásait. Ezután május 17-én váratlanul áttörte a Déli Front védelmét, és Kleist erős harckocsicsoportjával a támadó szovjet csapatok hátába igyekezett. A Délnyugati Irány főparancsnoksága azonban továbbra is úgy tett, mintha mi sem történt volna. Folytatta próbálkozásait a támadás továbbfejlesztésére, jóllehet akkor már világossá vált, hogy a kialakult helyzetben meg kell állítani a csapatokat, az erőket át kell csoportosítani, és vissza kell verni az ellenséget.

Annak idején a vezérkar, személyesen Vaszilevszkij, kétszer is javasolta a főhadiszállásnak, hogy be kell szüntetni a szovjet csapatok támadását, de az Irány parancsnoksága mind a kétszer kezeskedett a sikerért, s kitartott az indokolatlan és szükségtelen kockázat mellett, amely végeredményben, mint ismeretes, súlyos veszteségeket idézett elő. Ez az eset még egyszer nyomatékosan arról tanúskodik, hogy a hadvezér elidegeníthetetlen tulajdonsága az ésszerű kockázat, amelynek szilárd alapja van a kialakult katonai helyzet körülményei között.

A hadvezér személyiségének jellemző vonása — az előrelátás képessége, vagy ahogy gyakran nevezik, az intuíció. Az előrelátás képessége révén a hadvezér gondolatban el tudja képzelni a jövő eseményeinek egymásutánját. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az összes, apró részletekig előre látja a jövő hadműveletének menetét és kimenetelét. Ezt nem is szükséges. Viszont meg kell találnia az alapgondolatot, amely szerint majd a hadművelet kifejlődik. Ha a hadvezér megragadta a hadművelet menetének lényegét, ennek alapján képzeletben felvázolja az események kifejlődésének irányzatait, és ebből kiindulva meg

tudja állapítani a végső eredményt. Mi azt mondjuk: vezetni annyit tesz, mint előre látni. A kiemelkedő hadvezérek előrelátási érzéke nagyon fejlett, ez katonai tehetségük alapvető vonása.

Mi adja a kulcsot a hadvezérnek, hogy előre lássa az események kifejlődését? Először is, ismernie kell a háború törvényeit, és képesnek kell lenni a helyzet elemzése alapján megfelelő számvetések végrehajtására. Másodszor, kiválóan kell ismernie az ellenséget, tudnia kell az ellenség szemével figyelni, valamint az ellenség fejével gondolkozva elhatározást alkotni. És végül, tisztán kell látnia a saját erők és eszközök helyzetét, a csapatok lehetőségeit és a parancsnokok képességeit.

A természet egyes embereket különböző képességekkel ruházott fel, például rajz-, zene-, énekbeli stb. tehetséggel. Ha e tulajdonságokat nem fejlesztik, elsorvadnak. Ugyanígy van az előrelátással is. Jóllehet az előrelátás adottságáról beszélünk, ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy csak annak van, aki ezzel a hajlammal született. A katonánál a természetes előrelátás bizonyos mértékig gyarapítható, és azt az események menetét mélyen elemző és előrelátó képességgé lehet kifejleszteni. Elérésének útja a hadügy kellő ismerete, önképzés és rendszeres gyakorlás.

Az előrelátás mindig is nehéz volt. Korszerű viszonyok között, amikor a hadműveletek gyors lefolyásúak lesznek, és hatalmas térségekben bontakoznak ki, új fegyverek és harceszközök alkalmazásával vívják meg őket, különösen nehéz lesz. Megnehezíti az előrelátást az ellenségről szóló adatok tisztázatlansága, különösen hadműveleti terveivel kapcsolatosan, a különböző véletlen események — a háború állandó kísérő jelenségei —, és az ellenség váratlan tevékenysége.

Magától értetődő, hogy az előrelátás lehetősége és az események tényleges kifejlődése nem egy és ugyanaz. Óriási különbség van közöttük. Hiszen nem elegendő elméletileg áttekinteni, hogy mi az, ami lehetséges, az előrelátást valósággá kell átváltoztatni — tehát az ellenséggel szembeni győzelemmé. Ez azt jelenti, hogy a hadvezérnek — az előrelátás alapján —, az erők és eszközök tevékenységét úgy kell megszerveznie, hogy az különböző konkrét rendsza-

bályok foganatosításával, biztosítsa elhatározásának végrehajtását.

Kialakulhat például olyan helyzet is, amikor sikerül előre látni az eseményeket, de lehetetlen az óhajtott mederbe terelni őket, mert erre nem elegendők az erők és eszközök. Néha más, fontosabb események közbejötté kizárja, hogy azt hajtsuk végre, amit szerettünk volna.

A szovjet hadászati vezetés helyesen határozta meg, hogy a háború elhúzódó jellegű lesz, és a végső cél elérése érdekében egy sor egymást követő hadjáratot, s ezen belül is különböző méretű és jellegű, egymás utáni vagy egyidejű hadműveletet kell végrehajtani. Alapjában véve helyesen állapították meg a katonai helyzetet és annak valószínű kifejlődését a háború megkezdése után. Részben beigazolódtak azok a feltevések is, amelyek az ellenség főcsapásának irányát a nyugati irányban határozták meg, az északnyugati és délnyugati irányokban folytatott széles körű hadműveletek végrehajtásával.

A Nagy Honvédő Háború elején voltak mozzanatok, amikor a hadászati vezetés helyesen látta ugyan az események kifejlődésének távlatait, de nem volt a kezében elegendő tartalék, hogy az ellenség elgondolását olyan gyorsan hiúsítsa meg, amilyen gyorsan szerette volna. A hitlerista hadvezetés ama szándékát, hogy Minszk, majd hazánk fővárosa irányában támadjon, szó szerint a haditevékenységek megindulásának első napjaiban feltártuk. Csakhogy megghiúsítani az ellenség támadását, mi több, fordulatot előidézni a katonai helyzetben — erre még nem voltunk képesek. Ennek oka nem csupán a csapatok elégtelen mennyisége volt; a nem megfelelő kiképzettség és fegyverzet, a parancsnoki állomány hiányos szervezési tapasztalatai a manőverező tevékenység vezetésében szintén hozzájárultak ehhez. Az ellenséget megállítani és fordulatot elérni a háború menetében csak Moszkvánál sikerült 1941 decemberében, amikor a hadászati vezetés elhatározását sokkal jobban sikerült biztosítani.

1942 nyarán az ellenség elgondolását a Kaukázus birtokbavételére viszonylag hamar felismertük. De ekkor sem volt meg a lehetőség, hogy döntő harcba bocsátkozzunk, s az ellenség támadó csoportosítását rövid idő alatt szétver-

jük. Emlékszem, hogy akkor fennállt a veszélye a Déli Front bekerítésének Rosztov térségében, éspedig azért, mert az 1. német páncéloshadsereg keletről megkezdte a frontot. A 6. német hadsereg előretört Sztálingrádig. Ebben az időszakban a főhadiszállás tartalékai a megalkulás állapotában voltak az ország központi körzeteiben. Nem volt szabad az észak-kaukázusi csapatokat sem bevetni, mivel többségében lovasságból és gyalogságból álltak, kellő mennyiségű harckocsi, páncéltörő eszköz és légierő nélkül. E csapatok a sztyeppéken az ellenség könnyű prédaí lettek volna. El kellett tehát mennünk Rosztov alól, és a Tyerek vonalában szálltunk szembe az ellenséggel, amit teljes egészében biztosítottunk.

Másképpen alakult Kurszknál. A szovjet hadászati vezetés mindent előre figyelembe vett. A küzdelem célja teljes mértékben megvalósult. Ez persze nem azt jelentette, hogy úgy ment minden, mint a karikacsapás. Mint ismert, a Voronyezi Frontnál az ellenségnek mégis sikerült mélyen beékelődnie védelmünkbe. A főhadiszállás ekkor kénytelen volt a hadászati tartalék egy részét ütközetbe vetni (Zsarov tábornok 5. gárdahadseregét és Rotmisztrov tábornok 5. gárda-harckocsihadseregét).

1945 februárjában a csapatok kijutottak az Oderához és Berlintől mindössze 70 km választotta el őket; mégis április hónapig ott rostokoltunk, mert a hadtápok lemaradtak, és minden anyagi eszközt átadtak a 2. Belorusz Frontnak, továbbá az 1. Belorusz Front jobb szárnyának. Őket Pomerániából dühödten fenyegette az ellenség, és ennek szétveréséig nem is lehetett a Berlin elleni támadásra gondolni.

Az előrelátás képességével bíró katonai vezető könnyebben dolgozza ki, és gyorsabban hozza meg elhatározását. Gyakran megtörténik, hogy valamelyik parancsnoknak nagy nehézséget okoz az elhatározás megalkotása, különböző változatokat vizsgálgat, és nem tudja eldönteni, melyiknél maradjon. Mások — ebben a helyzetben — mindjárt kiválasztanak egy változatot, és a többieket elvetik. Ez azért van így, mert az utóbbiak — messzebbre látnak.

Az előrelátásról és jelentőségéről szóló gondolatok befejezéseként szeretném megjegyezni, hogy a háborúban mindent előre látni lehetetlen. Napóleon találó kijelentése sze-

rint: „Annak, aki a háborúban mindent előre akar látni, csak azt lehet tanácsolni, hogy sohase harcoljon.” A hadvezér munkájának kísérő jelensége a véletlen, amelyet előre látni nem lehet. Ezért arra kényszerül, hogy az ellenrendszabályokat akkor foganatosítsa, amikor ezek az események már folyamatban vannak vagy éppen csak megkezdődtek. Ez megmagyarázza, hogy hol van a számításbeli tévedések gyökere.

Szomorú példája a nagy tévedésnek a szovjet Legfelsőbb Parancsnokságnak és személyesen Sztálinnak a véleménye azzal kapcsolatosan, hogy Hitler melyik időpontban tör rá a Szovjetunióra. Azt tudtuk, hogy a támadás be fog következni, ezért céltudatosan készítettük fel az országot az agresszió elhárítására, minden lehetséges módon növeltük az ország védelmi képességét. Erről már nagyon sokat írtak és beszéltek, többek között én is, az Ahol a győzelmet kövacsolták című első könyvemben. Azt azonban, hogy a haditevékenységek júniusban fognak megindulni, nem vártuk. A hitleri Németország agressziójának kibontakozásával jóval későbbi időpontban számoltunk. Arra törekedtünk, hogy az ellenség a támadásának időpontját minél későbbre halassza, és ezért különféle rendszabályokat foganatosítottunk (Németországgal kötött meg nem támadási szerződés, a provokációk elkerülésére való törekvés, kísérlet katonai szövetség megkötésére Angliával és Franciaországgal). Csakhogy a szándékot nem sikerült valóra váltani, és a támadás bekövetkezett.

A katonai vezető egyik legfontosabb képessége, hogy meg tudja határozni a helyzet fő elemét, amely a háborús események fejlődésének lényegét megadja. A hadvezér e fő elem meghatározása után abban a helyzetben van, hogy képes a hadművelet modelljének megalkotására, melynek alapján valamennyi előkészítő munka és a háborús tevékenység irányítása folyik. Ott, ahol valamely folyamatnak kisszámú alkotóeleme van, ezek közül az alapvetőt meghatározni nem különösebben nehéz. De a katonai vezetőnek kiváltképpen sok tényezővel, eseménnyel, dokumentummal, sokfajta és különböző adattal van dolga.

Lenin arra tanított — „Értetni kell ahhoz, hogy minden egyes pillanatban megtaláljuk azt a meghatározott lánc-

szemet, amelyet teljes erővel meg kell ragadnunk, hogy az egész láncot kezünkben tarthassuk és jól előkészíthessük az átmenetet a következő láncszemre . . .”⁴⁷

A vezetés és a politika minden művészete abban van, húzta alá Vlagyimir Iljics, hogy a főerőket kellő időben számba vegyük, és tudjuk hová kell őket összpontosítani. A szovjet hadvezérek, akiket a lenini tanítások vezéreltek, az elmúlt háború idején helyesen választották ki a helyzet fő elemét, különösen a sztálingrádi csata időszakában. Megállapították, hogy a 6. német hadseregnek, mint az ellenség sztálingrádi főcsoportosításának, különleges feladata van. A frontparancsnokok megtalálták a fontos láncszemet — a román védelem ingatag szakaszait, amelyeket meg kellett semmisíteni, hogy azután bekerítsék és megsemmisítsék Paulus erőit.

A kurszki csata védelmi időszakában a fő feladat az volt, hogy megsemmisítsék az ellenség harckocsijait, és ezzel megfosszák csapásmérő erejétől. Vatulyin és Rokosszovszkij felfogták ezt a gondolatot, és éppen ott építettek ki áttörhetetlen páncélelhárítást, ahol az ellenség harckocsijainak támadása várható volt. A csapatok általános erő kifejtésével, ezen belül a tartalékok alkalmazásával, elérték a kitűzött célt.

A Belorussziáért folyó csatában a lényeg abban summázódott, hogy meg kellett semmisíteni az ellenség védelmének megerősített központjait Vityebszk, Orsa, Mogiljov, Bobrujszk körzetében, ami a „Közép” hadseregcsoport főerőinek szétverését lehetővé tette. Csernyahovszkij, Zaharov, Rokosszovszkij és Bagramjan művészi módon szervezték meg csapataik hadműveleteit, és mesterien valószínűsítették meg a számukra megszabott feladatokat. Ehhez hasonló számtalan példát lehetne felsorolni.

Ha a hadvezér számára fontos, hogy meghatározza azt az alapvető dolgot, ami az ütközetben a győzelmet biztosítja, úgy a Legfelsőbb Főparancsnokságnak még fontosabb megtalálni, hogy melyik út vezet győzelemre a hadjáratban.

1942 tavaszán éppen csak befejeződött győzelmes téli támadásunk, amelyet 1941 decemberében kezdtünk Moszkvánál. A szovjet haza és az egész világ a saját szemével

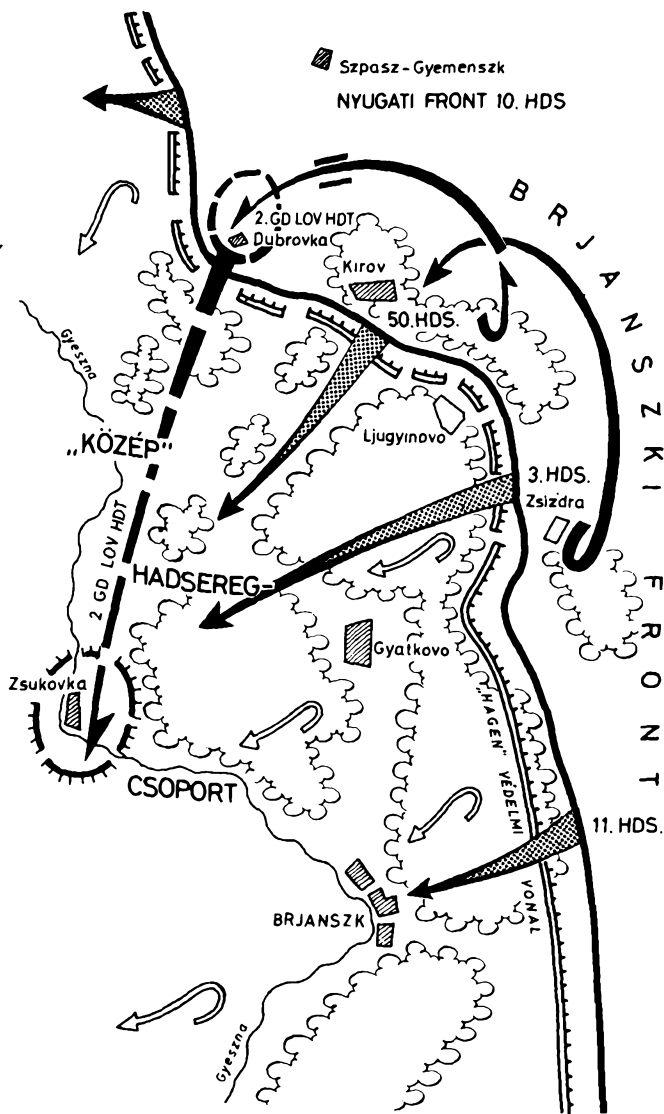
győződhetett meg róla, hogy azokat a hitlerista tábornokokat, akik a Nyugaton aratott könnyű győzelmeik alapján a „legyőzhetetlen hadvezér” babérjaival ékesítették fel magukat, rettenetesen meg lehet verni. Az ellenséget Moszkva falaitól 120—350 km-re visszavetették. A moszkvai győzelem új erőt öntött népünkbe, amely önfeláldozóan harcolt és dolgozott a hátszágban. A villámháborúról ábrándozó ellenséges terveket megghiúsították.

A támadó szovjet csapatok erői 1942 tavaszán azonban kimerültek. Az arcvonal megmerevedett. A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság számára elérkezett az az idő, amikor meg kellett határozni a jövőt, és el kellett dönteni, hogy miként tevékenykedjenek a nyári hadjáratban, amelynek nagyon fontos szerepet szántak az egész háború folyamatában.

Védeni vagy támadni?

Amellett szövetségeseink megígérték a szovjet kormánynak, hogy 1942-ben megnyitják az európai második arcvonalat. Ez reménnyel kecsegtetett, és megerősítette a támadás gondolatát. Ámde minél tovább húzódott a dolog, annál világosabbá vált, hogy egyelőre semmiféle második arcvonal nem lesz. Következésképpen, a szovjetországnak újból azon kellett törnie a fejét, hogy egyedül hogyan folytatja a harcot a fasiszta Németországgal. Ez a helyzet megváltoztatta az összképet. Világossá vált ama tartalékaink döntő szerepe, amelyeket a téli hadműveletekben felhasználhatunk. Új összefegyvernemi, harckocsi-, repülő-magasabbegységeket és -hadseregeket kellett létrehozni. Hatalmas szervezési munka kezdődött. Az ország keleti részébe áttelepült ipar az új helyen megkezdte a hadianyagok tömeges gyártását.

Csakhogy a tartalékok létrehozása és összpontosítása nem kis időbe tellett. Ezt mind figyelembe véve, a bölcs Borisz Mihajlovics Saposnyikov, az akkori vezérkari főnök 1942 nyarára a szovjet fegyveres erők tevékenységének alapvető formájául a hadászati védelmet javasolta. Sztálinnak szintén az volt a véleménye, hogy hadászati támadásra most nincs elegendő erő és eszköz. Arra törekedett, hogy befejezzék a tartalékok megalakítását, és hajthatatlanul ragaszkodott hozzá, hogy csak az esetben szabad al-

**A BRJANSZKI FRONT SZÁRNYMANÓVERE
(1943. SZEPTEMBER)**

kalmazni őket, amikor már teljesen készek. Nagyjából hasonló nézeten volt Zsukov is.

Megítéléseik abban tértek el egymástól, hogy Sztálin és Zsukov a hadászati védelmi tervben előirányoztak egy sor elszigetelt támadó hadműveletet; elsőként szükségesnek tartották a támadást a Krímben, Harkovnál, a Ivovi, kurszki és szmolenszki irányokban, Leningrádnál és Demjanszknál; másodszorra Vjazma és Rzsev alatt. Saposnyikov viszont azt javasolta, hogy csak védelemre kell korlátozódni. Végeredményben a hadászati védelmet fogadták el, mint a szovjet fegyveres erők fő tevékenységi fajtáját 1942 nyarán, de a főhadiszállás egyetértett a legfelsőbb főparancsnok véleményével — megparancsolta, hogy egyedi támadó hadműveleteket is kell vívni.

A történelem bebizonyította, hogy a főhadiszállás hadászati védelemre hozott elhatározásának alapja helyes volt, s így módon lehetőség nyílt számára, hogy a fegyveres küzdelmet a háború menetének fordulópontjához vezesse. E szabály alól azonban számtalan kivétel volt, amely lényegében bonyolulttá tette a feladat megoldását. Például, eltompult az éberség az ellenség tevékenységével szemben, nem egy front erejét indokolatlanul széthúzták és lekötötték, amely események 1942 nyarán kudarcaink forrásai lettek.

1943 nyarán az események menetének fő láncszemét a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása rendkívül szilárdan tartotta kezében, noha az elgondolások megvalósításában sajátos módszereket alkalmaztak. Abban az időszakban a szovjet fegyveres erők legfontosabb feladata az volt, hogy az arcvonalakon a kezdeményezést kezükből ki nem engedve, gyökeres fordulatot idézzenek elő a háború menetében. Ezért a szovjet hadsereg tevékenységének alapvető formája csak a támadás lehetett. A szovjet hadászati vezetés azonban a legapróbb részletekig megismerve a helyzetet, látta, hogy a kitűzött célokat a leggyorsabban csak az előre megfontolt védelemnek (Kurszknál, ahol erőfölényben voltunk az ellenséggel szemben), a szovjet—német arcvonal döntő szakaszain indítandó ellentámadással való összehangolása útján lehet elérni. A rövid idejű védelem fényesen teljesítette feladatát, mint olyan eszköz,

amely biztosította a legnagyobb erőfőlényt az ellenséggel szemben, valamint a további támadó tevékenységünk sajátos erejét és határozottságát.

Bizonyos, hogy nem könnyű megtalálni a győzelem kulcsát. A hadvezértől nagy tapasztalatot, sokoldalú ismeretet követel, előre kell látnia, hogy miként fog tevékenykedni a ravasz ellenség, és — természetesen — állandó jellegű alkotó kutatást igényel.

Az elmúlt háború abban különbözött az előzőektől, hogy rendkívül hirtelen és gyökeresen változtak a helyzetek, a változások rövid idő alatt mentek végbe, s a hadvezérre szinte emberfölötti szellemi és fizikai megterhelést róttak. A hadvezérnek, hogy elvégezhesse azt a hatalmas munkát, amely reá hárult a háború időszakában, jó emlékezőtehetségének és rendkívüli munkabírásának kellett lennie. Le kellett mondania az otthonról, családról, szórakozásról, a munkahelyén kellett aludnia és étkeznie, teljesen át kellett adnia magát a munkának, szétválaszthatatlanul összeolvadni és összeforrni vele.

A gyakorlatban ez így is történt. Néhány órai alvás kivételével az összes többi időt a katonai vezetők a munkában töltötték el. Csakhogy az a képesség, hogy valaki beéri napi 5—6 óra alvással, egymagában még nem mutatója a rendkívüli munkabírásnak. A többi 18—19 órát *alkotómunkával* kell eltölteni — erre pedig nem mindenki képes. Sőt, mindezt nem napokig vagy hetekig kell csinálni, hanem éveken keresztül, pihenőnap, szabadság és váltás nélkül. Társadalmunk életének melyik területén és hol lehet ehhez hasonlóval találkozni, még a háború idején is? Csak a katonáknál. Igen — ilyen a katonai szolgálat természete, amely minden parancsnokot megfeszített munkára ösztönöz, a hadvezért viszont arra készíti, hogy ezt a lehető legmagasabb szinten végezze.

A katonai szolgálatban a vezető tekintélyének jelentősége jóval nagyobb, mint az élet bármely más területén. Ha a katonai vezető személyes tulajdonságai, tapasztalata, tudása, a beosztottakhoz való helyes kapcsolata eredményeként megszerezte tekintélyét — százszor könnyebb lesz vezetni csapatait. Az, hogy bíznak a tudásában, határozottságában és ama képességében, amely révén képes

megtalálni a legjobb kivezető utat a kialakult helyzetből — az alárendeltek hatalmas ösztönzője. Ez az, ami a hadvezér parancsainak minden körülmények közötti teljesítését és a tömegek megjelölt úton való vezetését biztosítja.

„... A hadtörténelemben — írta Kalinyin — nincs olyan világhírű hadvezér, akit katonái ne bálványoztak volna. Ez azt jelenti, hogy a világszerte ismert hadvezérek nemcsak a hadászat és a harcászat mesterei voltak. Ezenkívül jól ismerték katonáik és hadseregeik szívéhez vezető utat. Mesterei voltak a magas fokú küzdő szellem kialakításának, tudták, hogyan kell a katonák szívében az irántuk való szilárd bizalmat megteremteni. Ilyenek voltak például Szuvorov, Kutuzov és sok más neves vagy kevésbé neves hadvezér.”⁴⁸

Ezt a gondolatot folytatva megemlítem, hogy a szovjet hadvezéreket, mind a polgárháborúban, mind a Nagy Honvédő Háborúban a tömegek körülölelték szeretetükkel, és a nép mélységesen tisztelte őket. A legnagyobb tekintélye Sztálinnak volt. Ez elsősorban a kommunista pártban szerzett érdemeinek köszönhető, melynek élén állt.

Sztálin tekintélyét, a nép iránta érzett tiszteletét a párt teremtette meg, természetesen e tekintélyt erősítették ennek az embernek személyes tulajdonságai is. Hogy Sztálin tekintélye életének utolsó éveiben személyi kultusszá fajult — magától értetődően, ebben ő maga a hibás. A kísérletek, hogy fellépjen személyének dicsőítése ellen, kevésnek és nem túlságosan meggyőzőknek bizonyultak. Például ama válaszában, melyet Razin ezredesnek, a kiváló szovjet hadtörténésznek levelére adott, ilyen megjegyzés található: „Sértik az ember fülét a dicshimnuszok, amelyeket ön Sztálinról ír — egyszerűen kínos őket olvasni.”

Nem érdektelen egy másik epizód sem, amelynek szem- és fültanúja voltam.

Éppen jelentéstételre érkeztünk a Kremlbe Antonovval, amikor Sztálin fogadószobájában a Vörös Hadsereg főhadbiztosával, Dracsev vezérezredessel találkoztunk. Rendkívül díszes, előttünk ismeretlen szabású katonai egyenruha feszült rajta. Az egyenruha Kutuzov korabeli modell szerint volt varrva, magas állógallérral. A nadrág korszerűen festett, de aranyozott lampaszok csillogtak rajta. Amikor

— ámulatba ejtve az efféle operettcicoma láttán — megálltunk és csak bámultuk a furcsa öltönyt, Dracsev halkán megjegyezte: „A generalisszimusz új egyenruhája . . .”

Sztálin dolgozósobájában a Politikai Bizottság tagjai tartózkodtak. Hrulev hadseregtábornok, a hadtápfőnök jelentett. Jelentésének befejezése után engedélyt kért, hogy a jelenlevőknek bemutassa az új katonai egyenruhát. Sztálin derős hangulatban volt, és a következőt mondta: „Gyerünk, hadd lássa a vezérkar is.”

Jelt adtak a várószobába — s bejött Dracsev.

Sztálin futólag ránézett, és elkomorodott. Úgy látszik kitalálta, hogy miféle egyenruha ez.

— Kit akarnak maguk ezzel felöltöztetni? — kérdezte Hrulevtől, s fejével könnyedén a főhadbiztos irányába mutatott.

— Ez a generalisszimusz részére javasolt egyenruha — válaszolt Hrulev.

— Ki részére? — kérdezte Sztálin.

— Az ön részére, Sztálin elvtárs . . .

A legfelsőbb főparancsnok parancsot adott Dracsevnek, hogy távozzék, és nem szégyenkezve a jelenlevők előtt, hosszú és haragos szóáradat tört ki belőle. Tiltakozott személyének felmagasztalása ellen, s arról beszélt, hogy ez esztelenség, és nem ezt várta a hadtápfőnöktől.

Ez az ötlet úgy végződött, hogy a generalisszimuszi egyenruhát nem készítették el. Sztálin életének utolsó napjáig ugyanolyan egyenruhát hordott, mint a többi marsallok.

Még egyszer, de már a háború után a Főhaditanács ülésén, melynek elnöke Sztálin, titkára pedig én voltam, az összes résztvevőknek végig kellett hallgatni Sztálin kifakadását a vezetők szerénytelensége, a megengedhetetlen önteltség, valamint a nagyzási hőbort ellen. Ezen az értekezleten megtárgyaltuk azt a levelet, amely az egyik tekintélyes katonától érkezett.

Ily módon Sztálin mind írásban, mind szóban számtalanszor emelt szót a nagyképűség, a vezetőknek a tömegektől való elszakadása, a szerénytelenség ellen, de ő maga nem akadályozta meg személyének mérhetetlen dicsőítését.

... Befejezve a hadvezér munkájáról szóló elmefutta-

tást, még el szeretném mondani véleményemet az alábbi dologról.

Néha felteszik a kérdést, a hadvezér tulajdonságai közül melyik a fontosabb — az értelem vagy az akarat. A kérdezők úgy gondolják, hogy a hadvezér számára fontosabb az akarat, mivel a háború tőle mindenekelőtt és főleg határozottságot, bátorságot és merészséget kíván. Jó és ésszerű elhatározást hozni — ez csak a kezdet; de a hadművelet és ütközet célját a katonai vezetők a rendíthetetlen akaratuk és állhatatosságuk eredményeként érik el. Ez az állítás nem alaptalan. A történelem valóban nagyon sok olyan példát ismer, amikor a győzelem éppen a katonai vezetők vasakarata következményeképpen született meg. De nem szabad elfelejteni, hogy ez az akarat a már megalkotott elhatározás végrehajtására irányult . . .

Mások azt állítják, hogy az igazi hadvezért legelsőbbben is az éles és rugalmas ész jellemezze, amely biztosítja számára, hogy helyesen elemezze a helyzetet és a legjobb elhatározást alkossa meg. E nézet hívei szerint az ésszerű elhatározást és a tevékenység tervét az akarat végrehajtók logikusan megvalósítják. Talán ennek a nézetnek is van alapja, noha — amint az olvasó látja — ezzel sem lehet teljes egészében egyetérteni.

A valóságban a hadvezér egyidejűleg megalkotója a katonai terveknek és irányítója a gyakorlati végrehajtásnak. Alárendeltségében sok különböző szintű katonai vezető van, s mindegyikük az előljáró elgondolása alapján hozza meg saját elhatározását, és készíti el tevékenységének tervét. És hogy az általános tervet mindenki végrehajtsa, az előljáró parancsnoknak, a hadvezérnek nem kevesebb, hanem több akaratra és észre van szüksége, mint a beosztottnak. Röviden, a hadvezérnek mind akaratával, mind elméje élességével ki kell tűnnie, jóllehet az életben az embereknél az egyik vagy a másik jobban érvényesül.

Az igazi hadvezérnek megvannak azok a tulajdonságai, amelyekről az előzőekben beszéltünk. A Nagy Honvédő Háború tanúsította, hogy milyen gazdag a mi szocialista társadalmunk tehetségeiben, ezen belül katonai talentumokban, s hogyan tudta pártunk Központi Bizottsága felfedezni és gyümölcsöztetni ezeket az értékeket.

Annak az épületnek az előcsarnokában, ahol a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői parancsnokságának törzse helyezkedik el, a hét baráti ország — a Bolgár Népköztársaság, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Román Szocialista Köztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége — zászlaja van felállítva. A zászlók mellett a falon Vlagyimir Iljics Lenin szavai: „Önöknek jutott az a megtisztelő feladat, hogy fegyverrel a kézben védelmezzék a szent eszmét . . . és a gyakorlatban valósítsák meg a népek internacionalista barátságát.” Valahányszor látom, olvasom Leninnek ezt a halhatatlan mondását, gondolataim akaratlanul újra és újra a múltba, ezerkilencszáznegyvenöt májushoz térnek vissza.

Igen, a szovjet katonák becsülettel teljesítették és teljesítik ma is szent katonai kötelességüket. Évről évre mind jobban és jobban látható győzelmük nagysága, amelynek legékeesebb kifejezői e zászlók — jelképei a szocialista országok népei közötti barátságnak.

Győzelmünk — napjainkban is élő, éltető forrás számunkra. Történelemtudományunk, művészetünk, irodalmunk, a film, a rádió és a televízió állandóan visszatér ezekhez a hősi napokhoz; a háború tanulságait idézik, és az éberségre hívják fel a figyelmet. Az imperializmus „foltogatói” pedig még mindig arra törekszenek, hogy megta-

lálják ama „végzetes hibákat”, amelyeket a hitlerista klikk követett el, s amelyek — állítólag — a katasztrófát előidézték. Hitler mai elvrokonainak e kínos erőlködései arról tanúskodnak, hogy az agresszió és a fasizmus gyökerei mélyen benne élnek az imperializmus természetében, állandóan hallatnak magukról — bombák robbannak, hol itt, hol ott vet lángot a háború parazsa.

Az elmúlt világháború gyújtogatói, amikor megkezdték az agressziót, nem gondoltak arra, hogy ezzel az akasztófához egyengetik útjukat, és az utolsó napig nem is hitték el. Csak amikor bezárult a bekerítés gyűrűje a Reichstag és a birodalmi kancellária körül, akkor mondta Hitler a személyi testőrsége parancsnokának: — „Sohasem beszéltem volna magával a halálomról, ha nem lettek volna ezek az oroszok! Gondoljon csak arra, hol voltak az én katonáim!”

A hitleristák még a nürnbergi börtöncellák küszöbén sem tudták megérteni, hogy még megpróbálni is teljesen reménytelen a leghaladóbb társadalmi rendet megdönteni. Ők valamilyen kedvező tényezőknek tulajdonították sikereinket, de semmi esetre sem a szocializmus ereje megnyilvánulásának. Egyébként a burzsoá kutatók ma sem tudják és nem is akarják megérteni ezt, majdnem harminc évvel a háború befejezése után.

Elöttem van Ribbentropnak Dönitzhez címzett levele. A hitlerista külügyminiszter — jelek szerint —, ezt a dokumentumot még 1945. április közepén állította össze. Figyeljék csak meg, hogy mit ír: „Oroszország és hadiipara, amely nagy területen szétszórva helyezkedik el, gyakorlatilag elérhetetlen és megsemmisíthetetlen... 200 milliós lélekszámú népe biológiailag, mint a háború bebizonyította, nagyon erős. Sok a nagycsaládos... Oroszországban minden nyersanyag megtalálható, amire szükség van... Az orosz ember, aki korábban írástudatlan volt, most művelt, és el van látva a technika minden eszközével.” Íme ilyen nótát fújtak a németek a háború végén! Ribbentrop igyekezett „megmagyarázni” a szovjet nép belső ösztönzőit is: „A 200 millió át van itatva vakbuzgó, agresszív kommunista világnézettel, amelynek politikai célja egybeesik a terjeszkedő pánszlávizmussal...”

Ebből kiindulva, e háborús bűnös szörnyűbbnél szörnyűbb képet festett rólunk, s győzelmünkkel, vagy ahogy ő mondta, Sztálin győzelmével ijesztgette a világot. „Azokat az embereket, akik a szovjet felfogás szerint megbízhatatlanok, tönkreteszik vagy száműzik, vagyonukat és munkahelyüket a vöröskatonák kapják meg.” Nem fukarkodott a szavakban, hogy felvázolja a szovjet „hódító tervek” alapján végbemenő hatalmas méretű népvándorlást: először Európa teljes birtokbavétele, majd Kelet-Ázsiáé és azután az egész világé! E terv végrehajtása során a szovjeteknek belülről kell bomlasztaniuk Angliát és Amerikát, és ezzel gyengíteni erejüket. A fasiszta Németország egyik főkolomposa, még a sírja szélén is arra törekedett, hogy bizalmatlanságot hintsen a szövetségesek közé, aláássa a bizalmat a Hitler-ellenes koalíció országai között, s Angliát és Amerikát — a szovjetellenesség jegyében — a fasiszta Németországgal kibékítse! A történelem tanulságát nem szabad elfelejteni: az ellenség a végsőig harcol, minden utat megkeres, és semmilyen eszköztől sem riad vissza, hogy elkerülje a vereséget és a felelősségre vonást.

Ma már az egész haladó emberiség elismeri, hogy győzelmünk a szocializmus politikai rendszerének, ideológiájának és gazdaságának felsőbbrendűségében gyökerezik. A szovjet fegyveres erők erősebbek voltak, mint a legyőzhetetlennek kikiáltott hitlerista hadsereg. A szovjet népnek az arcvonalakon és a hátszágban véghezvitt hőstetei fényes lapokat nyitottak a történelemben, s ragyogó példáit nyújtották a rendkívüli állhatatosságnak, a hajlíthatatlan akaratnak, a szocialista hazához és a marxizmus—leninizmushoz való hűségnek.

Különösképpen hangsúlyozom, hogy a szovjet államban rejlő tárgyszerű lehetőségeket a háború folyamán sikeresen aknázták ki az ellenség feletti győzelem kivívásában. Ebben a főszerep a kommunista párté volt. A párt dolgozta ki a politikai irányvonalat, biztosította az ország hadiállapotra való átállítását, az összes bel- és külpolitikai tényezőket célirányosan alakította a győzelem elérésére, megtalálta a munkának azt a formáját, amely gyorsan és a legnagyobb hatékonysággal segítette elő a kijelölt program megvalósítását.

Már a háború után, 1949 egyik nyári napján, a „közeli” villában, Sztálinnál értekezletre gyűltünk össze a honi légvédelem erősítése kérdésében. A miniszter, Vaszilevszkij szabadságon volt. Az értekezletre útra indult Szokolovszkij, aki a minisztert helyettesítette, és e sorok írója, mint akkori vezérkari főnök.

Amikor megérkeztünk, Sztálin és a Politikai Bizottság tagjai a villa nyitott verandáján beszélgettek a nehézipari gyárak építéséről az Urál mögött, Szibériában és a Távol-Keleten, valamint az ezzel kapcsolatos munkaerőről.

A beszélgetés közben Sztálin váratlanul megkérdezte tőlem:

— És hogy gondolja a fiatal vezérkari főnök, vajon miért tudtuk szétverni és megadásra kényszeríteni a fasiszta Németországot?

Én a légvédelem kérdéseinek jelentésére voltam felkészülve, s gondolataim e körül forogtak. Ezenkívül nem is volt elég világos, hogy milyen irányban folyt a beszélgetés megérkezésünkig. Ezért bizonyos ideig halogattam a választ. Sztálin komótosan, szájában a pipával odajött hozzám, és azt mondta: — „Hallgatjuk önt.”

Meglepetésemből felocsúdva arra gondoltam, hogy a legjobb lesz, ha Sztálinnak a saját beszédével válaszolok, amelyet 1946. február 9-én mondott el a Szovjetunió Legfelső Tanácsa választásának előestéjén a választók előtt. Emlékezetemben tisztán és frissen éltek a Politikai Bizottság többi tagjainak választási beszédei is, amelyeket a vezérkarnál valamennyien figyelmesen áttanulmányoztunk.

Magamon érezve a jelenlevők tekintetét, megfogalmaztam azt a megállapítást, hogy a háború bebizonyította a Szovjetunió társadalmi és államrendszerének életképességét, mérhetetlen szilárdságát. Társadalmi rendszerünk éppen azért volt szilárd, mert valóban népi rendszer, a népből nőtt ki, és élvezte annak hatalmas támogatását... Senki sem szakított félbe, de elismerem, nem valami jól éreztem magam: úgy tetszett, hogy régi, közismert igazságokat hangoztatok, és csak fecsérelem az időt. De mindenki megőrizte komolyságát, úgy látszik, a nekem feltett kérdésen gondolkodtak. Erre én most már nagyobb meggyőződéssel beszéltem a népnek a kommunista párt körüli tömö-

rüléséről, a párt vezető szerepéről, arról, hogy a szovjet társadalom élethalálharca megszilárdította a barátság kötelékeit a Szovjetunió soknemzetiségű népei között. Szóltam az ötéves tervek esztendőiben létrehozott ipari bázisról, a szövetkezeti gazdaságról, arról, hogy a szocializmus megteremtette a szükséges anyagi lehetőségeket a bármilyen ellenséggel szembeni sziklaszilárd ellenálláshoz. Befejezésül a hadsereg, a szovjet hadvezérek és katonai vezetők magas fokú művészetéről ejtettem néhány szót.

Sztálin türelmesen végighallgatott, majd megjegyezte:

— Mindaz, amit ön elmondott igaz és fontos, de nem meríti ki teljesen a kérdést. A háború idején mekkora volt a mi hadseregünk legnagyobb létszáma?

— Tizenegy milliónál nem sokkal volt több.

— Hány százaléka ez a lakosságnak?

Fejben gyorsan kiszámoltam a háború előtti lakosság létszámához: 194 millióhoz viszonyítva, és azt válaszoltam: körülbelül 6 százalék.

— Helyes. De még ez nem minden. Figyelembe kell venni veszteségeinket a fegyveres erőknél, mert a halottakat és a sebesülés következtében elhunytakat is bele kell számolni a hadsereg létszámába . . .

Ezt is figyelembe vettem.

— Most pedig — mondta Sztálin —, gyerünk és számoljuk ki, hogy festett ez Hitlernél, ahol a veszteségekkel együtt a hadsereg létszáma mintegy 13 millió volt a 80 millió lakosból.

Kiszámoltam, kitűnt, hogy több mint 16 százalék.

— Ilyen magas százaléku mozgósítás — vagy azt mutatja, hogy nem ismerik a háború vezetésének tárgyszerű törvényszerűségeit, vagy kalandorpolitikát jelent. Inkább az utóbbiról volt szó — fejezte be Sztálin. — A történelmi tapasztalatok és a háború vezetésének általános törvényei arra tanítanak, hogy egyetlenegy állam sem bír ki ilyen nagy megterhelést; nincs, aki dolgozzék a gyárakban és az üzemekben, gabonát vessen, aki biztosítsa a nép és a hadsereg ellátását a szükségesekkel. A Clausewitz és Moltke dogmáin nevelkedett hitleri tábornoki kar vagy nem tudta, vagy nem akarta megérteni ezt. Ennek eredményeként a hitleristák túlerőltették országukat. És mindezen az sem

segített, hogy Németországban a más országokból elhurcolt több százezer ember dolgozott . . .

— A német uralkodó körök századunkban kétszer hajszolták Németországot háborúba, és mind a kétszer vereséget szenvedtek — folytatta Sztálin a verandán lépkedve.

— Az egyik oka a bukásnak, mind az első, mind a második világháborúban az ország életképességének aláásása volt . . . Mellesleg, nem emlékszik arra, hogy az első világháborúban a lakosság hány százalékát hívatta be a császár? — kérdezte Sztálin.

Mindenki hallgatott. Sztálin bement a szobába és néhány perc múlva valamilyen könyvvel jött ki. Belelapozott, megtalálta a szükséges helyet, és a következőket mondotta:

— Íme, a lakosság 19,5 százaléka volt behíva. A lakosság száma 1918-ban 67 800 000 volt.

Becsukta a könyvet és újból hozzám fordulva, körülbelül a következőket mondotta:

— A másik, amit ön kissé egyoldalúan említett, ez a mi kiváló vezető kádereinkkel kapcsolatos kérdés volt. Tudnunk kell, hogy e káderek nemcsak az arcvonalon, hanem a háterszámban is megvoltak. Nem szabad elfelejteni, hogy a tárgyi lehetőségek csak a győzelem feltételeit teremtik meg. Ezek önmagukban nagyon fontosak, de egyedül nem képesek biztosítani az ellenség szétverését, ha nem működtetjük és nem használjuk fel szervezeten őket. A szervező és irányító — a párt, és kizárólag csak ő lehet. A háború — kemény megpróbáltatás. Erős, bátor és tehetséges emberek emel ki. A tehetséges ember a háborúban néhány hónap alatt kibontakozik, amire békében néhány év szükséges. Nálunk már a háború első hónapjaiban kiváló katonai vezetők jelentek meg, akik a háború kohójában szereztek tapasztalataikat, és igazi hadvezérekké formálódtak.

Aztán elkezdte emlékezetből felsorolni a frontparancsnokok, hadseregparancsnokok és partizánvezetők neveit.

— És a háterszámban? Vajon ott a vezetők tudtak volna-e másképpen cselekedni, mint ahogy a bolsevikok cselekedtek? Kitépni az ellenség orra elől egész üzemeket, gyárakat, áttelepíteni őket a pusztaságba, a Volga-vidékre, az Urál mögé, Szibériába. És valószínűtlenül nehéz körülmények között, rövid idő alatt megindítani a termelést,

s biztosítani minden szükségeset a frontnak! Nálunk a nyersolajnak, a kohászatnak és a közlekedésnek, a gépgyártásnak és a mezőgazdaságnak is kinevelődtek a maguk tábornokai és marsalljai. Végül a tudománynak is vannak hadvezérei. Róluk szintén beszélni kell . . .

Lassan, anélkül, hogy feljegyzéseket használt volna, elkezdte felsorolni a tudósok, ipari és a mezőgazdasági szakemberek nevét. Aztán egy bizonyos ideig hallgatott, majd hozzáfűzte:

— Hitlernek több százezer olyan ember dolgozott, akit Németországba hurcoltak és lényegében rabszolgává tettek. És mégsem volt képes kielégítően ellátni hadseregét. A mi népünk pedig a lehetetlent is végrehajtotta, óriási hőstettet vitt végbe. Ez a kommunisták munkájának eredménye volt a szovjet állam felépítésében és az új ember-típus kinevelésében . . . Íme, ebben van győzelmünk újabb bizonyítéka! . . .

Pártunk állandóan és fáradhatatlanul munkálkodik hazánk védelmének erősítésén, a fegyveres erők harci erejének gyarapításán és szilárdításán, a szovjet emberek katonai hazafiságra való nevelésén. „S mindaddig, amíg nyugtalan világban élünk — mondotta Brezsnyev a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXIV. kongresszusán —, ez az egyik legfontosabb feladat marad!”

Közülnök mindenki — a sorkatonától a marsallig —, büszke arra a magas fokú értékelésre, amelyet a kongresszus adott a fegyveres erőinkről. Mindnyájunkat meghattottak a szívből jövő szavak, melyeket a frontharcosokról mondtak — azokról, akik nem sajnálták sem erejüket, sem életüket, megvédték a haza becsületét, szabadságát és függetlenségét.

Nekik, e dicső frontharcosoknak — az élőknek és az el távozottak emlékének — ajánlom könyvemet.

1. Engels válogatott katonai írásai. I. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1960. 25. old.
2. Szbornyik matyerialov po izucsenyiju opita vojni. No. 1. Vojenizdat, Moszkva, 1943. sztr. 3.
3. *Churchill, W. S.*: Vtoraja mirovaja vojna. (Angolból fordítva.) T. IV. Vojenizdat, Moszkva, 1955. sztr. 267.
4. Vnyesnyaja polityika Szovjetszkovo Szozuza v period Otyecsesztvennoj vojni. T. II. Goszpolityizdat, Moszkva, 1946. sztr. 105.
5. Ugyanott, T. I. sztr. 138.
6. Ugyanott, T. I. sztr. 352.
7. *Podgórski, Cz.*: Poljaki v bitve pod Lenino. Varsó, 1971. s. 109.
8. Vnyesnyaja polityika ... T. II. sztr. 155.
9. Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941—1945. 2. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1958. 166. old.
10. A londoni lengyel emigráns kormány által létrehozott fegyveres szervezet (Honi hadsereg), melyet a németek megszállta Lengyelországban a burzsoá-földesúri hatalom visszaállítása céljából hívtak életre.
11. *Borkiewicz, A.*: Powstanie warszawskie. Varsó, 1957. s. 19.
12. A kommunisták vezette fegyveres szervezet (Népi hadsereg), melyet a megszállt Lengyelország felszabadítása céljából népi erőkből hoztak létre. Később a lengyel néphadsereg alkotóelemévé vált.
13. Sztálin üzenetváltása ... 1. köt. 298—300., 302—303. old.
14. Ugyanott, 304—305. old.
15. Ugyanott, 305—306. old.

16. Ugyanott, 306. old.
17. A 27 hadsereg parancsnoka — Sz. G. Trofimenko vezérezredes; az 52-é — K. A. Korotyejev altábornagy; a 6. harckocsi-hadsereg parancsnoka; — A. G. Kravcsenko, a harckocsicsapatok altábornagya; a 18. harckocsihadtest parancsnoka — V. I. Polozkov, a harckocsicsapatok vezérőrnagya volt.
18. Annali Insztyituta isztorii partyii pri CK RRP, 1962. No 3, sztr. 133.
19. Rabotnyicseszko, Delo, 1972. március 12.
20. *Dimitrov, G.*: Izbrannie proizvegyinyija. T. 2. Szófia. Izd-vo lityeraturi na inosztrannih jazikah. 1968. sztr. 52—53.
21. *Dimitrov, G.*: Izbrannie proizvegyinyija. T. 2. sztr. 63.
22. Vnyesnyaja polityika ... T. II. sztr. 182—183.
23. *Dimitrov, G.*: Izbrannie proizvegyinyija. T. 2. sztr. 731.
24. A Bolgár Munkáspárt 1944. szeptember végétől a Bolgár Munkás (kommunista) Párt nevet vette fel.
25. Isztorija Bolgarszkoj kommunyisztjicseszkoj partyii. Polityizdat, Moszkva, 1971, sztr. 470.
26. *Churchill, W. S.*: Idézett mű, sztr. 146.
27. Erről ír *Ziemke, E.*: Stalingrad to Berlin című könyvében Washington, 1968. p. 504.
28. Marx—Engels művei. 14. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1966. 69. old.
29. Lenin összes művei. 43. köt. 242. old. (oroszul).
30. *Manstein, E.*: Utyerjannie pobedi. (Németből fordítva.) Vojenizdat, Moszkva, 1957. sztr. 545.
31. Sztálin nem felejtette el, hogy annak idején Mehlsiz sok rosszat mondott neki Petrovról, és megbízta Zsukovot, érdeklődjék jelenlegi egymáshoz való viszonyukról. — A szerző.
32. Vnyesnyaja polityika ... T. III. sztr. 171.
33. Ugyanott, sztr. 172.
34. Ugyanott, sztr. 172—173.
35. *Vorosilov, Sz. J.*: Rozsgyenyije vtoroj reszpubliki v Avsztrii. Izd-vo Leningradszkovo Universzityeta, Leningrád, 1968. sztr. 41.
36. *Tippelskirch, K.*: Isztorija vtoroj mirovoj vojni. (Németből fordítva.) Izd-vo inosztrannoj lityeraturi, Moszkva, 1956. sztr. 495.
37. Arhiv MO SZSZSZR, f. 296, op. 2675, d. 354, 11. 221—224.
38. Arhiv MO SZSZSZR, f. 244, op. 3000, d. 1179, 11. 333.
39. *Ziemke, E.*: Idézett mű, p. 504.
40. *Brezsnyev, L. I.*: A lenini úton. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 21. old.
41. Arhiv MO SZSZSZR. f. 48—A, op. 1640, d. 27, 11. 246—247.

42. *Konyev, I. Sz.*: Zapiszki komandujuscsevo frontom. „Nauka”, Moszkva, 1972. sztr. 151.
43. Lenin összes művei. 6. köt. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 125 old.
44. *Manstein, E.*: Idézett mű, sztr. 454.
45. Frunze válogatott művei II. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1959. 222—223. old.
46. Lenin összes művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972. 165. old.
47. Ugyanott, 190. old.
48. *Kalinyin, M. I.*: O Szovjetszkoj Armii. Vojenizdat, Moszkva, 1958. sztr. 58.

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ	3
------------------------	---

Első fejezet

MÉG EGYSZER A VEZÉRKAR MUNKÁJÁRÓL ÉS BEOSZTOTTAIRÓL

Kísérletek szervezési kérdésekben — A csapatok szervezése — a vezérkar dolga — A párhuzamosságtól a központosításhoz — A hadműveletek közeli elvtársai — A háború tapasztalatait tanulmányozni kell — A frontharcosok a szabályzatok kidolgozásáért — A szövetségesekkel való kapcsolatokról — Különleges feladatok — Pár szó a csapatok irányításáról — A legfelsőbb főparancsnok a főhadiszállás képviselőiről — Montgomery tábornagy látogatása

7

Második fejezet

A HARC BARÁTSÁG FORRÁSAINÁL

Tavaszi örömek — A sebzett vad veszélyesebb — Anders hadseregének tekervényes útja — A lengyel burzsoá kormány fondorlatai — A népi Lengyelország hadseregének létrehozása — A lengyel testvérek tűzkeresztsége — A legfelsőbb főparancsnok levele Churchillhez — Nem ismerve a gázlót... — Lengyel földön — A támadást biztosítani kell — Értekezlet a főhadiszálláson — A titokzatos palack

47

Harmadik fejezet

A VARSÓI IRÁNYBAN

Az ellenség nem alszik — Merre tart Mikołajczyk? — Kalandorok és hősök — Hogyan lehetne többet se-

gíteni a felkelőkön? — A czerniakówi hídfő — Az összeköttetés megszakad — Varsó tragédiája — Folytatódik a küzdelem — Fegyverbarátság — Az 1. lengyel hadsereg bevonul Varsóba	89
--	----

Negyedik fejezet

ROMÁNIA FELSZABADÍTÁSA

Románia „küszöbén” — Hadműveletre készülünk — Két vélemény — Tanácskozás a főhadiszálláson — Az ellenség bekerítése és megsemmisítése Iași-nál és Kisi-nyovnál — Szabad a Romániába vezető út — Antonescu diktatúrájának lába alól kicsúszik a föld — A mieink Bukarestnél — Események a román fővárosban — Mihály, Románia királya antifasiszta szerepben — A fegyveres felkelés — Kellemes meglepetés — A népi hatalom felé vezető úton — A román hadsereg szövetségünk	126
---	-----

Ötödik fejezet

A SIPKA-SZOROS HŐSEINEK ÚTJÁN

Döntés a Bulgáriába való bevonulásra — A burzsoá kormány manőverei — Zsukov délen — A bolgár népi felkelés és hősei — Birjuzov küldetése — Mint a detektívregényben: hajsza a vonatért — A darázfészek nincs többé — Dimitrov segít elosztatni a nézeteltéréseket — Az együtt ontott vér — Lecke diplomáciai tapintatból	175
--	-----

Hatodik fejezet

JUGOSZLÁVIÁBAN

Döntő események küszöbén — Joszip Broz Tito Moszkvában — Kitörés a kelepceből — A hősi repülőút — Jó egyetértés — Közös hadműveleteket készítünk elő — A hitlerista hadvezetés tévedése — Dicső út Belgrádhoz — Győzelem — A további tervek — A háború utolsó hónapjai Jugoszláviában — Harcos testvériség .	216
--	-----

EURÓPA KÖZÉPPONTJÁBAN

A magyar csomópont — A főhadiszállás direktívája — Riadalom Horthy táborában — Hitler nyomása — Titkos küldetés — A fogoly tisztek levele — Ügyetlen manőverek — Dálnoki Miklós Béla vezérezredes — A budapesti ütközet — Churchill és Eden Moszkvában — Tyimosenko marsall jelentése — Szovjet parlamenterek pusztulása — A harci barátság születése — A Balatonnál

252

NÉHÁNY SZÓ A TÖRZSEKRŐL

A hadászati vezetés szerve — „A hadsereg agya” — A törzsek feladatai — A munka sajátossága — Felesleges nulla: ki a felelős? — Az okmányok kidolgozása és jelentése — Meggyőzni tudni kell! — A tűzéségi tudományok akadémiaja — A törzsek munkastílusáról — A katona jelenti: „ez nem az az ellenség” — Nem szabad elszakadni az élettől — A legfelsőbb főparancsnok az arcvonalban

306

SZLOVÁKIÁBA — A KÁRPÁTOKON KERESZTÜL

Előttünk a Kárpátok hegylánca — A csehszlovák néphadsereg születésénél — Ludvík Svoboda — A szlovákiai helyzet — Beneš terve: mindenáron katonai puccs felé! — A főhadiszállás döntése a szlovák felkelésnek nyújtandó segítségről. — Konyev és Petrov cselekszenek — Tűzön át a Duklai-hágóhoz — A hegygerinc másik oldalán — A nép hősei és ellenségei — Áttörés

352

IRÁNY BÉCS!

Védelemből támadásba — Karl Renner felajánlja szolgálatait — A szovjet kormány nyilatkozata — Titkos parlamenterek Bécsből — A roham előtt — A felkelés nem sikerült — Allen Dulles árnyéka — Renner levele a Kremlnek — A békés együttműködés kezdete — Az osztrák polgármester és a szovjet városparancsnok . .

388

A MÁSODRENDŰ IRÁNY

A másodrendű irány fogalma — A finnek kéri, majd visszautasítják a fegyverszünetet — Mereckov tábornok a Karéliai Front élén — Nem hivatalos tárgyalások Moszkvában — Előkészítjük a támadást — Szétverés — Hivatalos tárgyalások — A sarkvidék és Norvégia északi részének felszabadítása — A Bornholm-sziget 409

AZ EURÓPAI HARCOK UTOLSÓ TEREPSZAKASZAIN

Zúrzavar az ellenség táborában — Mesterkedés a hátunk mögött — A szovjet kormány tiltakozó jegyzékei — A vezérkar előrejelzései — Tárgyalások Reimsben — Aláírjuk-e? — „A pókhálót szét kell szaggatni” — Berlin eleste — Hol van Hitler? — A patkányok menekülnek a süllyedő hajóról — Irány Prága! — A csehszlovák főváros eseményei — A feltétel nélküli fegyverletétel — Schröner „mossa kezeit” — Az áru-
lók vége 454

ELMÉLKEDÉS A HADVEZÉRI MUNKÁRÓL

„Hol nevelnek nálunk hadvezéreket?” — Kit kell ennek tekinteni? — A hadvezér munkájának alkotó jellege — A hadműveleti elhatározás — az ész és az akarat tevékenysége — A hadvezér az ütközetben — Vezetés sok ismeretlennel — A katonai kockázat foka — A hadvezér személyi tulajdonságai — Genera-
lisszimusi egyenruha 496

BEFEJEZÉS HELYETT 552

JEGYZETEK 559

FELELŐS KIADÓ A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ IGAZGATÓJA FELELŐS-SZER-
KESZTŐ CSONKA GYÖRGY. MŰSZAKI VEZETŐ DARVAS ISTVÁN. MŰSZAKI
SZERKESZTŐ MOHR GYULA KÉPSZERKESZTŐ VERSECI MIKLÓS PÉLDANY-
SZÁM 15 000 TERJEDELME 39,5 (A/5) ÍV. KÉSZÜLT AZ MSZ 5602-67 SZABVÁNY
SZERINT

143 (654) Zi - 414 - f - 7576

74 1553/1-2561 ZRÍNYI NYOMDA, BUDAPEST. FELELŐS VEZETŐ BOLGAR IMRF
VEZÉRIGAZGATÓ

Szergej Matvejics Styemenko

*A. M. Vaszilevszkij,
a Szovjetunió marsallja*

*E. M. Saposnyikov,
a Szovjetunió marsallja*

A. I. Antonov hadseregtábornok

*A Nagy Honvédő Háború évében a szovjet vezérkar arvonalon működő képviselőinek
veterán-találkozója
a Szovjet Hadsereg Központi Házában 1969. április 19-én*

*V. A. Hrulev hadseregtábornok, a Vörös Hadsereg hadtápfőnöke,
D. F. Usztyinov fegyverzeti népbiztos, B. L. Vannyikov
lőszerügyi népbiztos*

*N. M. Harlamov
ellentengernagy, a
Nagy-Britanniá-
ban működő szov-
jet katonai misz-
szió főnöke a szö-
vetségesek egyik
cirkálójának fe-
délzetén, Francia-
országban 1944. jú-
nius 6-án történő
partraszállása
előtt*

*Montgomery
tábornagy Sztá-
linnal a Kreml-
ben adott foga-
dáson — 1947.
január 10-én*

*Montgomery búcsúztatása a központi repülőtéren
Középen Vaszilevszkij, Montgomery, Styemenko*

*I. A. Szuszloparov vezérőrnagy (középen), a Franciaországban működő szovjet katonai misszió vezetője a fasiszta Németország előzetes fegyverletételének jegyzőkönyvét írja alá Reimsben
— 1945. május 7-én*

*Poplavszkij Sztanyiszlav Giljarovics hadseregtábornok
— 1972*

Józwiak (Witold) Franciszek, a Gwardia Ludowa (Népi Gárda) legfelsőbb törzsének főnöke

Az arcvonalra indulás előtt.

Zászlóadományozás az I. lengyel gyalogoshadosztálynak — 1943

*Romuald Traugutt nevét viselő,
Mazowsze és Poleszje földjén harcoló lengyel—szovjet osztag*

*A lengyel hadsereg parancsnoksága.
Balról jobbra — Spychalski, Świerczewski, Zawadzki,
Rola-Żymierski, Berling, Bewziuk*

*N. M. Molotkov tábornok, a vezérkar képviselője a lengyel had-
seregben, tisztek és technikai szakemberek körében*

*Tvardovszkij:
„Vaszilij Tyor-
kin” verses el-
beszélését hall-
gató katonák*

*P. P. Poluborajov, a harckocsisapatok altábornagya és N. G. Du-
sak alezredes a harc menetét figyelik Zolocsev város közelében;
Lengyelország — 1944*

*Szovjet és lengyel tisztek megbeszélnek az együttműködés kérdéseit.
Varsó külvárosa — 1944*

*Praga (Varsó külvárosa) lakói üdvözlik felszabadítóikat,
a Vörös Hadsereg katonáit. 1. Belorusz Front — 1944. szeptember*

*Az elesett szovjet katonák emlékműve Lenino községben,
ahol a Tadeusz Kościuszko nevét viselő I. lengyel gyalogoshadosztály
először harcba lépett*

*A lengyel hadsereg tisztjei — a Varsói Szerződés Egyesített
Fegyveres Erői törzsének képviselői — tisztlegnek a Leninónál
elesett szovjet és lengyel katonák emlékműve előtt
— 1971. szeptember 9.*

*A román határnál a Prut folyónál.
A 2. Ukrán Front — 1944. március*

*Akik az elsők között érkeztek a román határra. Balról jobbra:
Belouszov törzsőrmester, Kolesznyik sorkatona, Kuznyecov százados,
Dubnyik sorkatona — 1944. április*

*A Vörös Hadsereg csapatai Románia területére lépnek
— 1944. március*

*A szovjet—román egyezmény aláírása (1945).
Ülő személyek (jobbról) Visinszkij, Groza, Mikojan, Tatarescu*

Managarov tábornok, az 53. hadsereg parancsnoka és Atanasiu Vasile, az 1. román hadsereg parancsnoka

Szovjet és román pilóták harci bevetés után

M. K. Putyejko ezredes, a 254. lövészadosztály parancsnoka. Hadosztálya elsőként kelt át a Prut folyón és érkezett Románia területére. 1. Ukrán Front — 1944. március 30.

Szovjet és román tisztek. A közös tevékenység kezdete

A Vörös Hadsereg katonái elvonulnak a Sipka-szorosban levő emlékmű mellett

Szovjet tisztek a történelmi nevezetességű Sipka-szorosban emelt emlékműnél

Át a bolgár határon — 1944. szeptember 8.

A Hazafias Front partizánjai — 1944.

A bolgár hadsereg tüzérsége a hitleristák ellen indul

*A 37. hadsereg parancsnoksága bemutató gyakorlaton.
Bulgária — 1945.*

*Georgi Dimitrov a 3. Ukrán Front parancsnokával, Tolbuhinnal,
a Szovjetunió marsalljával és Birjuzov vezérezredessel*

Szófia lakosai üdvözik a Vörös Hadsereget

Virág a felszabadító testvérek számára

*A magyarországi arcvonalon.
Tolbuhin marsall, Vladimir Sztójcsev, Szerjusz Atanaszov,
Ferdinánd Kozovszkij tábornok*

*Razlot bolgár város. Az egyik fiatal partizánlány, Elene Lagadinova
(középen) a szovjet katonákkal beszélget*

A szovjet parancsnokság és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg parancsnoksága által kötött egyezmény aláírása. A képen balról jobbra — Tito marsall, Tolbuhin, a Szovjetunió marsallja és Zseltoz vezérezredes. Jugoszlávia — 1944. szeptember

Koča Popović, a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg egyik kiemelkedő vezetője — 1943

Zsdanov altábornagy, a 4. gárda gépesített hadtest parancsnoka ismerteti a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg vezetőinek a Belgrádért vívott harc lefolyását

Tito marsall a Sutjeska folyónál a hitleristákkal vívott ütközetben történt megsebesülése után. Mellette Ivan Ribar, a Jugoszlávia Népi Felszabadítása Antifasiszta Vecsésjének elnöke — 1943 nyarán

A Szovjetunió Hősei és a Jugoszlávia Népi Hősei, három szovjet pilóta, akik kimentették a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg legfelsőbb törzsét a bekerítésből. Balról jobbra: B. T. Kalinkin, P. N. Jakimov, A. Sz. Szornyikov — 1944

A szovjet katonai misszió megérkezik Boszniába, hogy felvegye a kapcsolatot és együttműködjék Tito marsall főhadiszállásával — 1944. március

A közös harctevékenységek térképe felett... — 1944. október

A jugoszláv parasztnak találkozása egy szovjet pilótával

A szovjet 36. gárda-harckocsidandár készen áll Belgrád felszabadítására — 1944. október

Belgrád felszabadításának tiszteletére rendezett nagygyűlésen Peko Dapčević vezérezredes, a jugoszláv 1. proletárhadtest parancsnoka beszédet mond. Balra tőle Zsdanov altábornagy, a szovjet 4. gárda gépesített hadtest parancsnoka

Osztapenko kapitány, szovjet parlamberter, akit 1944. december 29-én hitszegő módon megöltek

A brjanszki erdőben 1942—43-ban vívott partizánharcok magyar résztvevői. Balról jobbra (állnak): Kádár Vilmos, Hamburger László, Kresch László; alsó sor: dr. Kőrösi Andor, Fogarasi György, dr. Névai László, Major István, Kende Béla — Budapest, 1959

A Fekete-tengeri Flotta torpedónaszádjai menetben

A 2. Belorusz Front parancsnoka: Zaharov hadseregtábornok (balra), Szubbotyin altábornagy és Versinyin, a légierő vezéreztredese, a bialystoki hadművelet tervének kidolgozása közben

*A Dunai Katonai Flottilla egyik páncélosnaszádja sorozat-
vető („Katyusa”) tüzrel támogatja a szárazföldi csapatok harcát
— 1945. április*

*Az 1. Belorusz Front törzsében 1944. február 5-én. Balról jobbra:
Bojkov vezérőrnagy, a törzs hadműveleti csoportfőnöke, Rokosz-
szovszkij hadseregtábornok, Malinyin altábornagy, a front törzs-
főnöke*

*Emlékmű — a Duklai-hágóban kiépített fasiszta német védelem
áttörésének jelképe*

Futószalag a Kárpátokban (lőszerszállítás)

Az 1. Ukrán Front parancsnoka: Konyev, a Szovjetunió marsallja (a szögtávcsónél), a 38. hadsereg parancsnoka: Moszkalenko vezérezredes és az 1. Ukrán Front politikai csoportfőnöke: Satyilov altábornagy, a 38. hadsereg figyelőpontján Krosnónál, 1944. szeptember 8-án (a duklai hadművelet első napján)

*Moszkalenko vezérezredes és Jepisev vezérőrnagy, a 38. hadsereg
haditanácsának tagja a figyelőponton*

Az I. csehszlovák zászlóalj harci lobogója — Buzuluk, 1943

A Kárpátokba induló támadás előestéjén. L. I. Brezsnyev ezredes, a 18. hadsereg politikai osztályának vezetője beszédet mond a tisztek és a katonák előtt

A 4. Ukrán Front hadseregeinek parancsnoki állománya. Balról jobbra: Zsdanov, a légierő altábornagya, Mehliusz vezérezredes, Gasztyilovics altábornagy, Jerjomenko hadseregtábornok, Moszkalenko vezérezredes, Kurocskin vezérezredes

*Petrov hadseregtábornok, a 4. Ukrán Front parancsnoka
a Kárpátokban*

*Grecko vezérezredes, az 1. gárdahadsereg parancsnoka a törzs
tisztjeivel az Árpád-vonalnál*

*Vendégségben a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnökénél.
Ludvík Svobodánál 1971-ben*

A Duklai-hágóban elesett szovjet és csehszlovák katonák emlékműve

A 3. Ukrán Front haditanácsa. Balról jobbra: Lajok vezérőrnagy, Tolbuhin hadseregtábornok, Zselto altábornagy, Birjuzov vezérezredes — 1944 nyarán

Bécs szovjet városparancsnoka: Blagodatov tábornok munkásokkal beszélget — 1945. április

*Mereckov hadseregtábornok, a Karéliai Front parancsnoka,
a figyelőpontján Kirkenes alatt*

*Támadás előtt a Karél-földszorosban. Jobbról balra: Mzsavanadze
vezérőrnagy, a 21. hadsereg haditanácsának tagja, Guszev vezér-
ezredes, hadseregparancsnok, Mihalkin tüzér altábornagy, a had-
sereg tüzérparancsnoka, Buhovec altábornagy, a hadsereg törzs-
főnöke. Leningrádi Front — 1944. július*

*Az Északi Flotta deszantegységei Kirkenesbe indulnak
— 1944. október*

Szovjet csapatok átlépik a norvég határt

*Zdanov hadseregtábornok aláírja a Finnországgal kötött
fegyverszünet jegyzőkönyvét*

A livadijai kastélyban. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia kormányfőinek jaltai konferenciája

Ellenőrző pont a szovjet—német határon

Epül a híd az Oderán

Támadás előtt. Dmitrijev őrmester agitátor alegységének katonáival beszélget — 1945. január

A sztálingrádiak Berlin külvárosában

Csujkov vezérezredes, a 8. gárdahadsereg parancsnoka és Pronyin, a haditanács tagja a figyelőponton — 1945. április

A háború hétköznapijai. Kényszermegállás

— Íme, így harcoltunk! — mondja Ivascsenko vöröskatonája

*Kapituláció a
Balti Front
egyik
szakaszán
— 1945*

*A
kapitulációról
szóló parancs
továbbítása az
ellenség
kurlandiai
csoportosítá-
sánál*

Az utolsó terepszakaszokon.

*Az 53. hadsereg parancsnoka, Managarov vezérezredes figyelő-
pontján. Brno körzetében — 1945. április*

L. I. Brezsnyev ezredes, a 18. hadsereg politikai osztályának vezetője

Egy perccel a Győzelem Napja előtt. Zsukov, a Szovjetunió marsallja megnyitja a fasiszta Németország kapitulációjáról szóló aláírási aktus ülését

*A szövetséges csapatok főparancsnokai Berlinben:
Montgomery, Eisenhower, Zsukov, de Lattre de Tassigny*

*Vége. A fasiszta német csapatok kapitulációja a szovjet német
arcvonal egyik szakaszán*

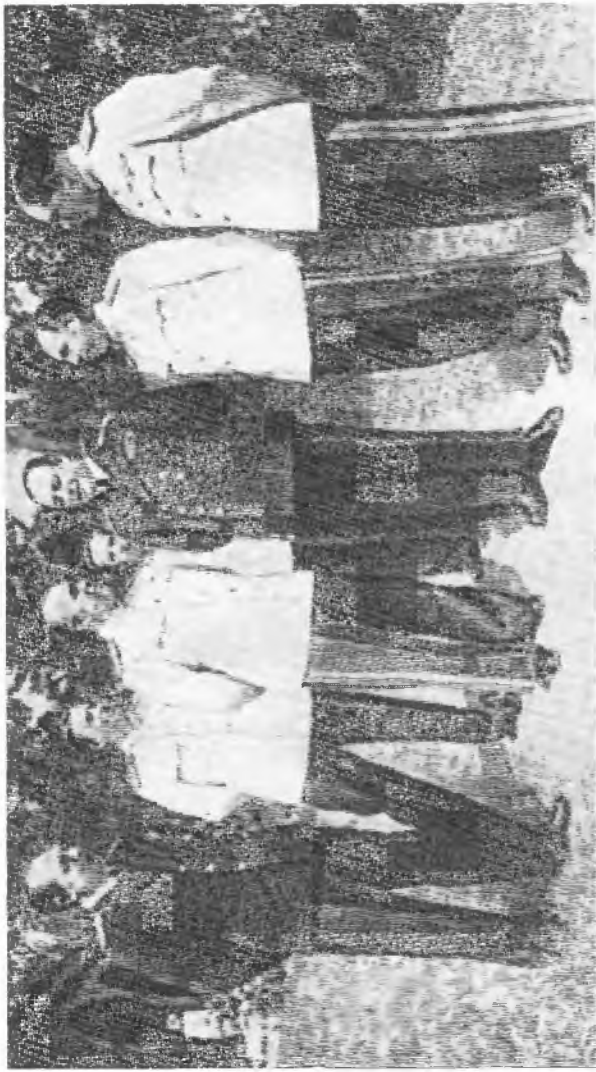
Megölték 1945. május 9-én

Kötelességüket teljesítették. Berlinből elindul a leszerelt katonák első csoportja. Tyelegin altábornagy, az I. Belorusz Front haditanácsának tagja búcsúztatja a hazatérőket

A konferencia ülésének kezdete előtt Potsdamban

A szovjet katonai küldöttség a potsdami konferencián.

Balról jobbra: Kucserov tengernagy, Szlavin altábornagy, Zsukov, a Szovjetunió marsallja, Vavilov vezérőrnagy, a Szovjetunió flottájának tengernagya, Antonov hadseregátbornok, Falalejev, a légierő marsallja

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke: Kalinyin, a Haditengerészeti Népbiztosság vezető állománya között a kormánykitüntetések átadása után.

Balról jobbra: Kuznyecov, Iszakov, Galler, Abanykin, Levcsenko, Gavrilov, Gladkov, és Vorobjev — 1945

A légierő parancsnoksága és a légi hadseregek parancsnokai.

Balról jobbra: Hrrjukin, Versinyin, Vorozsejkin, Novikov, Zsdanov, Gorjunov, Falalejev. Sahur'in repülőgépipari miniszter, Rugyenko, Repin, Naumenko, Simanov —1945

*A 3. Belorussz Front haditanácsa. Balról jobbra: Pokrovszkij vezér-
ezredes, a front törzsfőnöke, Makarov altábornagy, a front hadi-
tanácsának tagja. Csernyahovszkij hadseregtábornok,
a front parancsnoka*

Berzarin altábornagy, az 5. csapásmérő hadsereg parancsnoka (középen, mutatópálcával) jelenti a hadsereg tevékenységének tervét a berlini hadműveletben

*Bagramjan hadseregtábornok, az 1. Balti Front parancsnoka
és Kuraszov vezérezredes, a front törzsfőnöke*

Ribalko vezérezredes, a 3. gárda-harcokcsihadserég parancsnoka foglalkozást vezet törzsének

A 2. Ukrán Front haditanácsának értekezlete az iasi—kisinyovi hadművelet előtt. Jobbról balra: Malinovszkij hadseregtábornok, Sztahurszkij altábornagy, Zaharov vezérezredes, Szuszajkov, a harcokocsicsapatok altábornagya

Frontparancsnokok a Nagy Honvéddő Házban a háború befejező időszakában.

*Az első sorban (balról jobbra): Konyev, Vasziljevskij, Zsukov, Rokosszovszkij, Mereckov,
a Szovjetunió marsalljai;*

*a második sorban: Tolbuhin, Malinovszkij, Gonorov, a Szovjetunió marsalljai,
Jerjomenko és Bagramjan hadseregparancsnokok*